

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

XII. évfolyam, 3. szám : Melléklet

Volume XII., Issue 3. : Supplement

2012. július – szeptember / July – September 2012

Czeglédi Katalin

Könyvbemutatók — Könyvkritikák

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2012, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	4
Dear Reader, ...	4
Szerkesztőség / Editors	5
<i>Czeglédi Katalin : Könyvbemutatók — könyvkritikák</i>	7
1. Előszó.....	7
2. Angela Marcantonio könyveiről	8
3. Angela Marcantonio.....	21
4. Angela Marcantonio.....	52
5. A régész tanulmánya nyelvész szemmel.....	53
6. Ucsiraltu írásaihoz	57
7. Rovásfeliratos emlékekről nyelvész szemmel	72
8. A magyar nyelv iráni vagy a szkíta-hun kapcsolatairól	77
9. Bálint Gábor és a magyar nyelv.....	100
10. Megjegyzések Kazár Lajos, A magyar őstörténet nyelvészeti vonatkozásai különös tekintettel a japán nyelvre című cikkéhez.....	151
11. A keleti magyar szeszerék nyelvi tanulságai.....	153
12. Róna-Tas András „Tudtak-e írni a magyarok a honfoglalás előtt?” című tanulmányáról.....	184
13. Gondolatok Boda László, A névvégek vallatása című cikkéről.....	197
14. Boda László, Az ugorok. <i>Miért nem finnugor nyelv a magyar</i> című könyvéről. Szófia Kiadó Budapest, 2010.....	203
15. Kelemen András <i>Tépőzáras oroszlánszáj</i> című könyvéről nyelvész szemmel.....	230
16. Gyárfás Ágnes A Halotti beszéd mondattana c. könyvéről	257
Jegyzetek	273

Kedves Olvasó!

E mellékletben Czeglédi Katalin, a Mikes International jól ismert szerzőjének szinte összes könyvrecenzióját egybegyűjtve közöljük.

A Szerkesztőség

Hága, 2012. szeptember 4.

~ ~ ~ ~ ~

Dear Reader,

In this Supplement we publish almost all book reviews of Katalin Czeglédi, the well-known linguist.

The Editors

The Hague, September 4, 2012

~ ~ ~ ~ ~

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
MURAKEÖZY, Éva Patrícia	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

Czeglédi Katalin

Könyvbemutatók — Könyvkritikák

„...a nemes vita nem egymás lebecsülése, hanem éppen egymás megbecsülése jegyében bontakozik ki.”
(LÁSZLÓ 1999:7-22)

1. Előszó

Ennek a gyűjteménynek a közreadását régóta tervezem. Valamennyi könyvbemutatót, könyvkritikát felkérésre írtam. Tekintettel arra, hogy a könyvbemutatókon az érdeklődő közönségnek csak egy kis része szokott jelen lenni, ráadásul a teljes mondanivaló az időbeli korlátok miatt sohasem hangozhat el teljes egészében s az írott változat egy része sem érhető el nyomtatásban gyakran megjelenés híján, továbbá figyelembe véve azt is, hogy minden esetben részletesen elemeztem az adott könyvet vagy nagyobb írást, úgy vélem - a nemes vita kibontakozása a tudomány előrehaladása és nem utolsó sorban egymás megbecsülése érdekében is - közzé kell tennem ezeket az anyagokat. Annál is inkább, mert mindezeket a több évtizedes kutatásaim és tanulmányaim fényében tettem és teszem mindig a megoldást, az igazat keresve. Meggyőződésem, hogy mindannyian tanulhatunk belőle s a tudományt is előre viszi. Abban is biztos vagyok, hogy nemes vita csak akkor alakulhat ki, ha a vita résztvevői valamennyien az igazat keresik és tisztelik mások munkáját. Úgy vélem, éppen azzal fejezem ki a tiszteletemet, ha felhívom a figyelmet az általam vélt tévedésekre, a jó gondolatokat pedig megerősítem. Tudni kell, hogy az alábbiakban bemutatott tanulmányoknak, könyveknek az írói közül a legtöbben az igazat keresték és keresik tisztán és őszintén. Ha tévednek, akkor az többnyire nem az igazság megkerülésének a szándékából történik, hanem azért, mert a tudásuk nem teljes vagy egyszerűen nem figyelnek fel bizonyos jelenségekre esetleg a tudásuk másik területen jelentős. Ha pedig mégis a politikai akaratnak engedett s azok elvárásainak megfelelően alakította ki a tudományos álláspontját, saját maga és a tudomány, sőt mások ellen is dolgozott. Ugyanakkor az is lényeges, hogy a szerzők kutatási területei sem azonosak, ezért munkájukkal gyakran nemcsak megerősítik, hanem egyúttal kiegészítik egymást. Azzal a reménnyel bocsájtom útjára e gyűjteményes kötetet, hogy egymás megbecsülése jegyében a nemes vitára ösztönzőm a szakembereket, a kedves olvasókat, érdeklődőket s ezáltal mi magunk is nemesebbé, tudósabbá válunk, egyúttal a tudomány is fejlődik.

Két kritika illetőleg bemutató, méltatás anyagát nem tettem bele ebbe a gyűjteménybe, mert mindkettő most van megjelenés alatt. Az egyik A magyar-bolgár nyelvviszony, a másik pedig A magyar-mongol nyelvviszony címet viseli. Ez utóbbi nem önálló kötetben, hanem Bálint Gábor, A mongol-turáni nyelv című könyv részeként jelenik meg. Az alábbiakban Angela Marcantonio, Sz. G. Botalov, Ucsiraltu, Erdélyi István-Ráduly János, Harmatta János, Bálint Gábor, Kazár Lajos, Benkő Mihály,¹ Róna-Tas András, Boda László, Kelemen András, Gyárfás Ágnes írásairól szólok.

2. Angela Marcantonio könyveiről

A történeti nyelvészet és a magyar nyelv eredete

Angela Marcantonio válogatott tanulmányai

Kiadja a HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely, Budapest 2006

Fordította és lektorálta: Bartal Mária, Imre Kálmán, Sárközy Péter, Tomory Zsuzsanna, Zsigmond Benedek, Zsigmond Gergely

2.1. Bevezetés

Angela Marcantonio professzor, a Római La Sapienza Egyetem történeti és uráli nyelvészet tanára újra eljött Magyarországra és nagy számú hallgatóság előtt tartott előadást „Nyelvtörténet és magyar őstörténet” címmel a Magyar Őstörténeti Munkaközösség egyesület rendezésében 2007. október 26-án az ELTE Bölcsészettudományi karán. Marcantonio az uráli nyelvelmélet illetőleg a nyelvtörténet és magyar őstörténet témakörben jól felkészülten a szakirodalom elfogulatlan, tiszta, őszinte, alapos kritikáját adta a könyveiben és az egy órás előadásában. Megtette az első lépést, kimondta, hogy az uráli nyelvelmélet nem megalapozott. A második lépésben természetesen ennek a bizonyítása következik, amelyet nemcsak várunk Angela Marcantoniotól, hanem az e kötetbe gyűjtött már meglévő, részben megjelent, részben meg nem jelent írásaimmal járulok hozzá a második részhez, az igazoláshoz.

Ez a bemutató és kritika éppen ezért két fő részből áll. Az első rész tartalmazza Angela Marcantonio írásainak a kritikai bemutatóját, a második rész pedig adalékul szolgál az igazoláshoz, másképpen a vélemények találkozási pontjait tartalmazza.

Jelen írás nem a hagyományos értelemben vett könyvbemutató, amelynek elkészítésére súlyához mérten több motivációs tényező készítetett. Egyrészt Kállai Eszter nyugdíjas pedagógus - a Szépen emberül mozgalom kitalálója, elindítója, a mai napig vezetője és életben tartója - keresett meg azzal a kérdéssel, hogy miért nem írok Angela Marcantonio könyveiről véleményt, hiszen elsősorban nekem lenne feladatom és kötelességem. Annál is inkább, mert nem vezet valós eredményre az, ha csak a „finnugor elmélet” képviselői írnak róla. Másrészt én magam is komolytalannak és szakmailag megalapozatlannak tartom az eddigi kritikákat. Harmadrészt Erdélyi István történész-régész professzor kért fel, hogy Angela Marcantonio professzor asszonynak a 2007. okt. 26-án megtartandó előadásához írjak egy 6 perces korreferátumot, amelyet hozzászólásomban adjak elő. Negyedrészt Angela Marcantonio az íásaiban olyan problémakört tárgyal, amely engem közel negyven éve foglalkoztat. A nála felmerült kérdések jelen voltak és vannak az idegen nyelvi órákon, a tankönyvek írásánál, előadásaimban és a tudományos kutató munkám minden területén, minthogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a sok szempontú feldolgozását végzem.

Az élet bármelyik területére vonatkozóan természetes, hogy nem mindig értünk egyet azzal, amit a másik ember mond vagy cselekszik. Az egyet nem értésnek pedig több oka lehet. Adódhat abból, hogy az egyet nem értő már látja a megoldást, elkészítette az adott tárgyat, elvégezte a műveletet, megírta a dolgozatot, megfejtette a szavakat, megírta az adott nyelv grammatikáját stb., s a rendszer működik. Ebből következik, hogy a szerző világosan látja, hol, mikor, miért tévedett a másik. Az is előfordul, hogy az egyet nem értő bár nem oldotta meg a problémát, ám logikusan, előítéletektől mentesen gondolkodva látja, észreveszi a másik munkájában az ellentmondásokat, a módszerbeli és tartalmi hiányosságokat s erre felhívja mások figyelmét. Másképpen, az eddigi kutatások, vélemények, megállapítások elvi kritikáját adja a szakirodalom feldolgozásával.

Angela Marcantonio – mint ahogyan a könyveiből is kiderült - a második csoporthoz tartozik e pillanatban. Jelen munkájára nagy szükség van, mert a megoldáshoz vezető útnak ez az első fele, míg a másik felének a megoldást kell tartalmaznia. Ez utóbbinak még adósa Angela Marcantonio. Természetesen ez a munka úgy is végezhető, hogy az eddigi kutatásoknak, tudományos álláspontoknak nem teljes átfogó vizsgálati eredményét mutatjuk be, hanem adott téma kapcsán a munka első felében a szakirodalom kritikáját a második felében pedig a megoldást vezetjük le rengeteg példával igazolva.

E kritika megírása nemcsak szakmai, hanem lelkiismereti, azaz erkölcsi kérdés is, amely ugyancsak beletartozik a motivációs tényezők már említett sorába. Nem kerülhető meg, hogy felhívjuk a tudós és nem tudós emberek figyelmét arra, hogy csak tiszta módszerekkel, következetes, szakmailag jól megalapozott tudással rendelkezve jól felkészülve előítéletektől mentes és előre felállított szabályok kötelezően előírt használatától eltekintve végzett munkával érhetünk el használható eredményt.

Legalább negyven éven át nem értettem egy sor dolgot a szakmámban s csak akkor kezdtek rendeződni a sorok, miután mindent tiszta lappal kezdtem: a szakirodalom és a források újra olvasását, elemzését, a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek sok szempontú feldolgozását számos nyelv bevonásával úgy, ahogyan azt a munka megkívánta. Mindezt előítélet nélkül, előre gyártott szabályok mellőzésével. Az általam elfogadott eredmény pedig az lett, amit a vizsgálatok mondtak, mondanak, mutattak, mutatnak. (CZEGLÉDI Hangtan, mondattan, alaktan, gyökrendszer, jelentéstan.³) Ezek után magam abba a csoportba tartozom, aki előbb elvégeztem a vizsgálatokat egy nagy korpuszon mintegy 20 ezernyi Volga-Urál vidéki földrajzi név bevonásával, látom a megoldást, megírtam nagy részét. A publikációs lehetőségek azonban a hatalmi ellenállás miatt számomra beszűkültek, ezért a munkáim csak lassan és nehezen vagy egyáltalán nem jutnak el a szakmai és az érdeklődő nagyközönséghez, holott közügyeket szolgálnak.

Tekintettel arra, hogy a magyar érdeklődők számára Angela Marcantonio professzor asszonynak két könyve is megjelent magyar fordításban, továbbá megkaptuk a 2007. okt. 26-án megtartandó előadásának a téziseit, amely a két könyv lényegének a kivonata, jelen írásom alapvetően két fő részből áll. Az egyik a magyar fordításban jelentkező hibák javítását (elütés és egyéb helyesírási, stilisztikai problémák) tartalmazza⁴, a másik pedig a javító szándékú, a tudást fejleszteni, a tudományt előre vinni szándékozó szakmai véleményemet, hozzászólásomat. Ez utóbbiban egyrészt elfogadom, megerősítem a szerző álláspontját, másrészt kiegészítem, harmadrészt pedig jelzem azt, amivel nem értek egyet.

Mindkét könyv elemzésekor lépésről lépésre haladok, azonban az egyes írások címeire történő hivatkozástól eltekintek. Elegendőnek tartom az oldalszámok jelölését, valamint az idézett szövegrészeket bemutatni, amelyekhez írom a kommentáromat. E részletes elemző kritikát azért tartom helyénvalónak, mert úgy vélem, hogy a várható vitához érdemben csak így járulhat hozzá.

2.2. Szakmai megjegyzések, kiegészítések, vélemények^s

Az Előszóban Angela Marcantonio nagyon helyesen jelzi röviden összefoglalva, hogy miről van szó a kötetbe gyűjtött egyes tanulmányokban.

Ami a nyelvcsaládokat illeti, nemcsak helyénvaló és szükséges, hanem nagyon is időszerű megvizsgálni azt, hogy a nyelvészeti elméletek és a történelmi tények mennyire lehetnek illetőleg, mennyire vannak összhangban. A kutatásaim egyértelműen igazolják, hogy

„csakis azért beszélünk indoeurópai „népességről”, mert a nyelvészek a szóban forgó nyelveket egy csoportba, vagyis egy nyelvcsaládba sorolták... ez a besorolás pedig saját nyelvészeti feltételezéseik és elemzési módszereik alapján történt. Más szóval, a nyelvészek kutatásaik eredményeként és a nyelvi jelentésekre vonatkozó saját értelmezési modelljeik alapján feltételezték, és nem bizonyították, hogy e nyelvek ugyanabból az ősnnyelvből származnak.” (11. old.)

Az irodalomban arról van szó, hogy egy feltételezett kultúrával rendelkező feltételezett ősnép feltételezett ősnnyelvet beszélt. Mind az ősnnyelv, mind az ősnép, mind a hozzájuk tartozó őskultúra feltételezett.

„Valójában az indoeurópai és a finnugor/uráli elmélet ugyanazon történelmi, politikai és kulturális légkör hatása (és nyomása) alatt, azonos vizsgálati módszerek és nyelvi jelenségek ugyanolyan értelmezési modelljének felhasználásával párhuzamosan fejlődött ki. Ennélfogva az uráli nyelvek esetében is az a kiindulópont, miszerint a történelem előtti időkben létezett egy jól meghatározható, homogén uráli népesség (faj),...amely az uráli osztályozás és annak széleskörű (de nem egyetemes) elfogadása következményeként keletkezett...Valójában az indoeurópai nyelvekhez hasonlóan az uráli nyelvek esetében sincsenek régészeti antropológiai vagy újabban genetikai bizonyítékok, sőt semmiféle nyom vagy jel nem utal e feltételezett népesség történelem előtti létezésére...” (12. old.)

Nincs tény, adat, amely ezeket cáfolná. Módszertani szempontból is alapvető, hogy „nem szabad az „elméleteket” a „tényekkel” összekeverni.” (13. old.)

Ez azt jelenti, hogy tisztán kell látni a valódi nyelvészeti összefüggéseket és a véletlen egybeeséseket s a kettőt külön kell kezelni. Továbbá minden tudományos munkának az első és alapvető feltétele, hogy a „nem igazolt” nyelvi rekonstrukciókra nem lehet tényként hivatkozni, s éppen azért, mert „nincsenek adatokkal alátámasztva”, hamisak is lehetnek, amelyek okait felsorolja a szerző. (14. old.)

Egyet értek azzal a gondolattal is, hogy a nyelvek osztályozásában, a hozzájuk kapcsolódó rekonstrukcióban, az ősnnyelvek megszerkesztésében a nehézségeket és a valószínű hibákat mind a vizsgálati módszerekbe ágyazott gyenge pontok, mind pedig a nyelvészeten kívüli tényezők, mint pl. a politikai nyomás jelentik. A feltételezett ősnnyelvet beszélő ősközösséget beazonosítani még akkor sem vagyunk kétséget kizáróan képesek, ha egy adott nyelvi besorolás feltéve teljesen kifogástalan. (18. old.)

Széleskörű, alapos tudományos megközelítés esetén több kérdés vetődik fel a következő kapcsán: „a nyelvcsaládok mindegyike olyan nyelvekből áll, amelyek térben és időben egymáshoz közel léteztek és fejlődtek, és ez a tér- és időbeli közelség kétségkívül megnöveli e nyelvek genetikai rokonságának valószínűségét. Ezzel ellentétben csökken a valószínűsége annak, hogy a nyelvek egy csoportja azonos eredettel rendelkezik, ha a kérdéses nyelvek térben és időben távol esnek egymástól. Ez áll fenn például a magyar és az etruszk, vagy a magyar és sumér lehetségesnek tartott genetikai rokonságára...” (21. old.)

Úgy látom, a fontos genetikai nyelvi kapcsolatok működésének vagy valamikori meglétének a magyarázatát alapvetően más kritériumokban találjuk meg.

Angela Marcantonio Az uráli nyelvcsalád c. könyvének az összegzése helytálló: „A 2006 elején megjelent könyvemben a hagyományos finnugor/uráli elmélet alapjait képező nyelvészeti adatok, elemzések és feltételezések részletes, kritikai újraértékelését, egyszóval a konvencionális nyelvészeti bizonyítékok kritikai ismertetését végeztem el. Ezen kívül számba vettem az uralisztikához kapcsolódó nyelvészetén kívüli bizonyítékokat is, vagyis a nyelvészet testvértudományainak, mint pl. a régészet, paleoantropológia, a genetika legújabb kutatási eredményeit azért, hogy ellenőrizsem, vajon megegyeznek-e a nyelvészeti modell által megjósolt „tényekkel... Mindent összevetve arra a következtetésre jutottam, hogy a nyelvészeti bizonyítékok, amelyeken az uráli elmélet alapszik, sok kívánni valót hagynak maguk után, és nem meggyőzőek, valamint hogy a nyelvészetén kívüli bizonyítékok egyértelműen ellent mondanak a nyelvészeti modell előrejelzéseinek. Nevezetesen bemutattam azt, hogy nem teljesül a következő két alapvető feltétel, amelyeket a történeti nyelvészet hagyományos módszerei megkívánnak ahhoz, hogy egy nyelvcsaládot létrehozzunk:” (22. old.)

Kiterjedt fonológiai, szótani és morfológiai összehasonlító korpusz megléte nélkül valóban nem állhatja meg a helyét semmiféle tudományosnak nevezett megállapítás, kijelentés.

Egyet értek azzal is, a gondot növeli, hogy a csekély számú megfelelések nagy része megtalálható az altaji nyelvekben és a jukagírban is, sőt hozzáteszem, további nyelvekben.

A szakirodalmat olvasva, azokat figyelemmel kísérve egyértelmű, hogy a nem egyezések miatt az uralisták gyakran védekeznek a következőképpen: „minden egyes uráli nyelv saját morfológiai rendszerét az eredeti ősnyelvből való kiválás után alakította volna ki.” (23-24. old.)

Ez szerintem azért is hihetetlen magyarázat, mert a különfejlődésnek is van alapja s akkor azt honnan vették? Maguktól találták ki?

A szemantikai egyezés problémái – amelyek szoros kapcsolatban vannak a szó hangtani, alaktani kérdéseivel is – olyan általános nyelvészeti kérdéseket érintenek, hogy egyrészt meg kell tudnunk, hogyan gondolkodtak eleink akkor, amikor teremtették a nyelvet, amikor használat közben alakították, tovább fejlesztették s hogyan gondolkodtak később az egyes nyelvek használói, a különböző népek. Látnunk kell, hogy az eredeti komplex jelentést alkotó részjelentések hogyan maradtak fent ritkán azonos, gyakran különböző hangsorhoz kötődve.

Ami a finn *ääni* 'hang, zaj' jelentésű szót illeti (27. old.), a vizsgálat során csak akkor érünk el eredményt, vagyis akkor látjuk a rendszert, ha összegyűjtjük a hangadást kifejező szavakat az uráli, altaji és indoeurópai családba sorolt és további nyelvekben. Hangtani oldalról nézve a szókezdők alapján alapvetően két csoportba sorolódnak a szavak. Az egyikbe tartoznak a *k*- (vö.: magy. *kong*) és fejleményei kezdetűek, a másikba pedig a *t*- és fejleményei kezdetűek. Ezek után látni fogjuk, hogy a finn *ääni* nemcsak a lapp *jiednâ* 'hang' (TESz) szóval tartozik össze, hanem a magyar *ének*, *zeng*, *zene* stb., a ném. *singen* tövével és az ang. *song* 'dal', *sing* 'énekel', de a magy. *szó* és megfelelőivel is.

A nyelv olyan működő rendszer, amelyben mindennek van oka és következménye. Véletlenszerű hasonlóságokat nem igazolnak a kutatásaim, nem érthetők tehát egyet Angela Marcantonio azon megkötésével, hogy a véletlenszerű nyelvi hasonlóságok csak akkor állják meg a helyüket, ha a szabályos megfelelések oka biztosan, tudományosan megalapozottsággal közös ősi eredetű. (30. old.)

A szerzőnek azonban igaza van a következőkben: Az ugor-török „vitát egyértelműen nem nyelvészeti vizsgálat és érvelés, hanem politikai indíttatás és minisztériumi adminisztrációs határozat döntötte el...” (43. old.)

Marcantonio kitűnő példákat hoz az uráli nyelvelmélet híveinek a tudománytalan módszereire, pl.: Egy kérdésre feltételezéssel válaszolnak, s a feltételezést az előző kérdéssel igazolják állítás formájában. Hozzáteszem, a tudományban ez az eljárás megengedhetetlen.

A szerző javaslata nagyon időszerű, egyetértésemet több tényező, esemény is igazolja. Pl. az, hogy magam is hasonlóképpen jártam el a 80-as évek közepén, amikor rádöbbsentem, hogy a nyelv- és őstörténet-tudományunk szekere azért nem megy sehová, mert ez a tudományterület tele van hamis állításokkal, hazugságokkal, tudományosnak álcázott kijelentésekkel, amelyeket ráadásul illenék tudomásul venni, mert ha nem, már az egyetem első szigorlatán megbukna az az egyetemi doktor is, akinek ugyanazon az egyetemen adták a tudományos címet.²

Támogatom a javaslatot, mely szerint: „...érdemes lenne újraindítani egy vizsgálatot ezen a téren, de megszabadulva a hagyományos és teljes mértékben megalapozatlan uráli és altáji nyelvi beosztások, valamint a hagyományos és szintén megalapozatlan ural-altáji elmélet kötelékeitől. Más szóval neki kell állnunk higgadtan és elfogulatlanul a megfigyelt hasonlóságok újbóli vizsgálatának és újraértékelésének.” (44. old.)

Továbbmegyek, mindezt olyan nemzetközi kutató csoportnak kellene végezni, amelynek a tagjai minden idekapcsolódó tudományágat képviselnének: nyelvészet, írástörténet, történelem, régészet, néprajz, zenetörténet, vallástörténet, állat- és növény-kutatások, genetika stb. Meggyőződésem, hogy mindaddig, míg ezen tudományágak egymástól függetlenül elvégzett kutatásainak eredményei nem támogatják egymás eredményeit, nem állhatunk meg s addig helye van a különböző irányú szakmai alapokon nyugvó kutatásoknak. Egyszer s mindenkorra véget kellene vetni annak a ma Magyarországon meglévő sajnálatos, a tudománytól távol álló és etikátlan gyakorlatnak, hogy azok, akik nem az uráli elmélet híveinek a számát gyarapítják, nem kapnak munkát, ha volt állásuk, akkor elbocsátották, innentől kezdve komoly létezési gondokkal küzdenek a családjukkal együtt, publikálási lehetőséghez nem juttatják, a pályázataikat hamis indokokkal rendre elutasítják. Ezeket a finnugor elmélet hívei ma megtehetik, meg is teszik, mert ők vannak hatalmi pozíciókban. Ráadásul mindezt koholt vádakkal teszik.

Nagyon fontos meglátás a következő is: „az indoeurópai nyelvek hatása a magyarra – mind lexikológiai, mind nyelvtani, mind szintaktikai szempontból – olyan mélyen gyökerezik, hogy nehéz lenne szétválasztani a magyar eme „európai természetét” a feltételezett uráli „természetétől”, vagy a feltételezett „török természetétől”, vagy bármilyen legyen is a magyar „genetikai természete”. (46. old.)

Az átvételeket ugyanis mindig el lehet különíteni a genetikai kapcsolatokon alapuló összefüggésektől. Ehhez azonban sok szempontot kell figyelembe venni a kutatás során. Egyetlen példa a szláv nyelvi kapcsolatok felől megközelítve: A magyar szókészlet igen tekintélyes részét a szláv nyelvekből való kölcsönzéseként tartja számon a TESz. Ugyanakkor elfogadható kutatások szerint az összláv, ószláv nyelvek i. sz. a 400-as években alakultak ki valahol a mai Ukrajna területén az észak-nyugat felől ide érkező ún. varég nép részvételével. Ez azt is jelenti, hogy van egy kb. dátum, amely előtt nem létezett szláv nép és nyelv, továbbá azt, hogy a szláv nyelv alapvetően két szálat tartalmaz, egy hozottat a *varég*okon keresztül s egy szubsztrátumból –amelyre telepedett – átvett szálat. A kutatásaim eredményeképpen látható, hogy a hozott és a szubsztrátumból átvett egy része összetartozik, a másik része nem. Mindennek pedig oka van, amit komoly, elfogulatlan kutatásokkal ki lehet deríteni. Az eredmény döntő a tekintetben is, hogy vannak-e a magyarban szláv jövevényszavak, és ha igen, milyen kronológiai réteghez tartoznak.

Marcantonio kitűnő példákat hoz Sajnovics és Gyarmathy munkái kapcsán arra, hogy a jelen, a próbát ki nem álló megállapítások oka gyakran a tudománytalan módszer, ugyanis olykor nemcsak nem idézik, hanem pontatlanul hivatkoznak művek tartalmára. Előfordul, hogy meghamisítva az eredeti kijelentéseket

egészen mást állítanak, pl.: „programadó kijelentései ellenére Sajnovics a gyakorlatban grafémákat és nem fonémákat hasonlít össze.” (62. old.)

A példák számát gyarapítva ld. Constantin-nál a törzsneveket.

Egyrészt a módszertani másrészt a tartalmi hiányosságok miatt jelentkeznek a személyes és további, a személyes névmásokon alapuló névmások (vö.: visszaható, birtokos névmások), a birtokos személyjelek és az igei személyragok kapcsán mutatkozó problémák. Mindez kezelhető, ha a munkába bevonjuk az uráli, altáji, indoeurópai nyelvcsaládba sorolt és további nyelvek adatait.

Marcantonio felhívja a figyelmet és a bizarr kritériumok között tartja számon azt, hogy egy szót visszafele olvasva hasonlítanak össze, s gyakran messze menő következtetést vonnak le belőle még ma is. (77-78. old.)

Megerősítem, ez tudománytalan módszer, elvetendő és hamis következtetéseken kívül nem vezet sehová. Az eddigi kutatásaim egyértelműen igazolják a szerző következő állításait is: „Az uráli nyelveknek nincs közös alaktanuk.” (89. old.)

„az uráli nyelvek nem alkotnak nyelvcsaládot.” (95. old.)

„Az archeológia, az antropológia és genetika újabban bizonyítékokkal szolgált az elmélet ellen”, hogy „A standard uráli nyelvelmélet szerint a magyarok, finnek, szamojédek, a lappok stb. mindannyian egy ősi közösségből származnak, amely valahol az Urál-hegység közelében élt mintegy 8000/6000 évvel ezelőtt.” (97. old.)

A következő megjegyzésem Angela Marcantonio-nak Alinei olasz professzor ún. etruszk-ősmagyar feltett kapcsolataira vonatkozó munkáit, kutatásait érinti.

Marcantonio az etruszk-magyar párhuzamokat véletlen egyezésnek tekinti, s Alinei ilyen irányú kutatásait tudománytalannak minősíti.

Mindketten hibáztak. Alinei azért, mert sok téves szómagyarázatot közöl, következőképp a párhuzamokat másképp kell megítélni. Angela Marcantonio pedig azért, mert hibás etimológiák miatt nem zárható ki két nyelv közötti összefüggés lehetősége. Akár pozitív, akár negatív eredmény a kérdést illetően csak azután mondható ki, ha mindkét oldalról tiszta, problémáktól mentes, egy nagyobb rendszerbe sok szempontból beleillő szavak összehasonlítását végeztük el. Ez pedig még nem történt meg.

Marcantonio további példákat hoz olyan véletlennek tartott egyezésekre, amelyek nem azok. Pl. az olasz falu neve *Ravindola* és a finn étterem neve *ravintola*. (124. old.)

Az ol. *Ravindola* összetett szó: *Ravin* + *dola*, ahol az utótag olyan, pl. Nyugat-Európában széles körben ismert nevek utótagjával tartozik össze, mint ném. *Rosental* (*Rosen* + *tal*), (*Emen* + *tal*), és a jelentésük 'völgy', etimológiailag a magy. *tál* 'lapos, nem nagyon mély edény' szóval kapcsolatos. Figyelemre méltó a csuv. *těl* 'hely stb.' szó, amelynek megfelelői ismertek a törökségben, vö.: alt. *tuš* 'hely...', csag. *tüš*, tat. *töš* 'hely' (JEGOROV 1964) Velük genetikai kapcsolatban van a magy. *hely*, amely földrajzi nevekben is gyakori, vö.: *Vásárhely* stb., s amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart.

A finn étterem neve - akár tulajdonnévi, akár közszói eredetű szó szolgált neki alapul – egyrészt azért függ össze az olasz falunévvvel, mert az utótagja a *tola* 'terem' jelentésben fogható fel. A két elnevezésnek végső soron olyan közszó szolgált alapul – ami az utótagot illeti -, amely ugyanazon gondolkodás alapján született. A *tál* komplex jelentéstartalmának lényeges eleme a 'mélyedés' jelentés, és ezen a jelentésszálon kapcsolódnak össze a mai értelemben ismert részjelentések, ez esetben a völgy, a tál, a hely és a terem.

Csak megerősíteni tudom azt a többször hangsúlyozott kijelentést, hogy „a hagyományos uráli nyelvelmélet téves.” (130. old.)

Ennek pedig a számos oka közül figyelemre méltó az, hogy „a szakirodalom kiemeli, hogy nagyszámú szabálytalan hangváltozás létezik, azaz a megállapított hangtörvények vonatkozásában sok a kivétel. Továbbá ... az uráli térség nyelveiben a grammatikai kategóriák és funkciók jeleinek döntő többsége valójában nem az uráli ősnyelvből ered, amint az várható volna, hanem e nyelvek önálló fejlődése során keletkezett.” (132. old.)

Ez törvényszerű, mert a hangtörvényeket, a grammatikai kategóriákat és a grammatikai funkciók jeleit nem megfelelő korpuszon állapították meg. Az is vitán felüli és csak egyet lehet vele érteni, nagyon fontos, hogy a lefektetett hangtörvényeknek általános érvényük legyen. (vö.: CZEGLÉDI 2004-6, 2006)

El kell tudni különíteni az öröklött, közös és a nyelvspecifikus hangtani, alaktani, mondattani és jelentéstani jellemzőket. (133. old.)

Marcantonio következő véleményének azonban nincs különösebb jelentősége akár igaz, akár nem, mert a kutatásaim egyértelműen igazolják, hogy a nyelvben nincsenek szabálytalanságok, csak hiányosságok az emberi tudásban s az ún. „szabálytalanság” ehhez képest tűnhet annak. A szerző véleménye szerint: „a nyelvészek azért nem jutottak megegyezésre abban a kérdésben, hogy egy adott nyelvcsalád / nyelvi alcsalád vajon tudományosan bizonyított-e, mert nem sikerült megvonniuk a szabályosság és a szabálytalanság mérlegét megfelelő kvantitativ elemzés kidolgozása révén.”

Azt viszont Angela Marcantonio nagyon jól látja, hogy az el nem végzett nélkülözhetetlen munkák mellett a következtetések is nagy szerepet játszanak a hamis eredmények igazként bemutatásában. Hozzáteszem, nem nevezhető tudományos magatartásnak, pl.: „A hagyományos uráli nyelvi családfa ugor ágát, amely a magyarból és az obi-ugor nyelvekből (hantiból és a manysiból) áll, még sohasem rekonstruálták....Következésképp a finnugor ágat sem rekonstruálták, mivel ennek előfeltétele az ugor ág rekonstruálása. Ilyen értelemben az uráli protonyelv rekonstruálása sem történt meg, minthogy ez viszont előfeltételezi a finnugor ág előzetes rekonstruálását. A kulcsfontosságú ugor ág hiányzik.” (134. old.)

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy „az uráli nyelvcsalád érvényességét tudományosan mindmáig nem bizonyították valójában,...továbbá e nyelvelmélet faktuális előre-jelzéseit következetesen cáfolják a társtudományok eredményei.”

Ezen eredmények pedig arra is rávilágítanak, hogy ez a nyelvi családfamodell miért „nem tükrözi adekvát módon e nyelvek terjedését és fejlődését két okból: először is ... figyelmen kívül hagy ... nyelvi átadási folyamatokat, mint amilyen a kölcsönzés, a nyelvelsajátítás, nyelvcsere, nyelvhalál stb. Másodszor, ez a modell feltételezi, hogy a nyelvek és a népek, miután szétváltak, elveszítik a kapcsolatot egymással – ez ... egyértelműen téves felfogás.” (135. old.)

Egyértelműen valós gond, hogy „a hagyományos uráli nyelvelméletnek mindmáig nem történt meg a „tudományos bizonyítása...” (137. old.)

Vitán felüli, hogy rengeteg adatra van szükség, az adatok feltétlenül legyenek hitelesek, ellenőrzöttek. (154. old.)

Angela Marcantonio-val ellentétben azonban az adatok statisztikájának szükségességét én csak abban az esetben hangsúlyoznám, amikor már világosan megírtuk az etimológiákat egy működő hangtan, alaktan, mondattan és jelentés tan birtokában.

Egyenesen tragikusnak nevezem, hogy az érintett tudósok akár szándékosan, akár a tudásuk korlátjai miatt országok népeit vezették, vezetik félre, hazudnak az embereknek, becsapják. Holott a tanuláshoz, a

tudáshoz a demokráciában az alkotmány minden embernek biztosítja a jogot, a lehetőséget. Ezzel szemben a valóság az, hogy „A tankönyvek és enciklopédiák többségében az olvasható, hogy az uráli nyelvek jól megalapozott és körülhatárolt nyelvcsaládot alkotnak, melynek létezése kétséget kizárólag bizonyított. Az ősuráli közösségről úgy vélik, hogy 8000/6000 éve élt a mai uráli nyelvek egymást követő lineáris, kettős szétválás útján alakultak ki.” (161. old.)

Sajnos előfordul, hogy Angela Marcantonio – bár szándéka szerint tudományos módszerek alkalmazására törekszik – hasonló hibába esik, mint az uráli nyelvelmélet hívei. A Mario Alinei: Az etruszk nyelv: A magyar nyelv archaikus formája c. műről írott tanulmányában tanulságosan ír:

„hogyan fogalmazhat meg egy nyelvész, mint Mario Alinei olyan tételt, amely szerint rokonsági viszony áll fenn két olyan nyelv és nép között, amelyek egymástól gyökeresen különböző és távoli történelmi milliökhöz tartoznak.” (175. old.)

Ez esetben mindkettőjük tévedésének oka a tudásuk korlátja. Amíg nem tudjuk kétséget kizáróan azt, hogy az etruszk és a magyar mely „történelmi milliökhöz” tartozik pontosan, addig tudománytalan bármilyen következtetést levonni. Pontosabban, szigorú tudományos módszerekkel alaposan körül kell járni mind az etruszk, mind a magyar nyelvet és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi és történeti, kulturális hátteret. A szómagyarázatok, etimológiák legyenek stabilak, látni kell, milyen nagyobb rendszerbe illenek bele. A kapcsolatokat pedig csak azután lehet megállapítani, majd kijelenteni, ha azokat más tudományágak eredményei is igazolják. Feltételezni pedig csakis akkor, ha legalább nem mondanak ellent.

Alinei „elemzési módszerei” valóban kívánnivalót hagynak maguk után. A vizsgálatait nem terjeszti ki széleskörű, nagy nyelvi adatbázisra. Az esetleges összefüggéseket szakszerűen kellene tanulmányozni és a végeredményt bemutatni. Az egyezések okait pedig csak egy tágabb összefüggések rendszerében lehetne meghatározni. Alinei-nek számos szómagyarázata szakmai hiányosságok miatt nem állja ki a próbát. A hangtani, alaktani és jelentéstani vizsgálatok eredményeit más tudományágak eredményeivel is alá kell támasztani ahhoz, hogy elfogadható legyen. Törvényszerű tehát, hogy Angela.Marcantonio egy sor ellent mondást talált, amelyek közül néhányra nagyon helyesen felhívta a figyelmet, bár megoldást nem javasolt. Mint jeleztem, a szavak etimológiáját is csak egy nagyobb rendszer részeként ismerhetjük, írhatjuk meg, mert ismerni kell hozzá egyrészt a nyelv kialakulásának indítékait és a szóteremtés, szóalkotás logikáját. Pl.: a magy. *nép* szó születését, szerkezeti felépítését, a részek, tagok³ jelentését. A szó hangalakjának kialakulását és más nyelvek szavaival való kapcsolatait csak úgy érthetjük meg, ha sorra vesszük a nyelvek (mind a három nyelvcsaládba soroltak és további nyelvek) idevonatkozó adatait. Választ kell találni arra, hogy a nyelvek miért éppen az adott szót, szavakat használják 'nép' jelentésben. Ehhez pedig ismernünk kell a gondolkodásmódjukat. Pl. a *nép* (*né* 'nő' + *p* 'fi') szó tartalmazza azt, hogy a nő és a fia, vagyis a nő, (az őszanya is!) + az utódai, gyermekei alkotják a népet. A szó eredeti jelentése tehát a család, kezdetben szűkebb, idővel bővebb, azaz nagycsalád. A szó tartalmazza a matriarchátus ősi formáját. Az egy vérből, egy anyától, nőtől valók alkotják a népet. Nemcsak a szigorúan vérségi kötelékekre, hanem az anyajogú társadalom - mint a legelső és legősibb - kialakulására is utal. A *nép* szó kapcsán a nő + fiú összetételre helyesen gondolt Alinei, a magyarázat azonban tele hibával. Alapvető, hogy a vizsgált adatok mindig konkrét nyelv(ek)ből valók legyenek és soha se építsünk feltételezett ősnyelvi példákra. Mindenesetre örök tanulság, hogy a legtöbb kutató munkájában lehet, van valamilyen elfogadható elem, egyiknél kevesebb, a másiknál több, de ezt csak akkor láthatjuk meg, ha mi magunk, a kritikát írók már elvégeztünk egy olyan munkát, amely egy hatalmas adatbázison alapul. Más szóval, elvégeztük egy bizonyos adatmennyiség (korpusz) sok szempontú feldolgozását s az eredményeket más tudományágak is egyre inkább támogatják. Részemről, pl. feldolgoztam a Volga-Urál vidéke földrajzi

neveit, s a kutatási eredményeim lényegét a régészet (BOTALOV 2007) és a kínai nyelvész (UCSIRALTU²) munkái támogatják.

Bár Alinei a hibák sorozatát követi el, Marcantonio abban téved, hogy nem lát benne valóságmagot. Vannak ugyanis az etruszkban bizonyos lexikális és grammatikai lexémák, hangtani, alaktani és jelentéstani jelenségek, amelyek összefüggést mutatnak nemcsak a magyarral, de az uráliba és az altajiba, sőt az indoeurópaiba sorolt számos nyelvvel, amely kapcsolatok okát széleskörű, tudományos vizsgálatokkal ki kell kutatni, mert nem lehet ráfogni sem azt, hogy kölcsönzés eredménye, sem azt, hogy az egyik a másiknak archaikus formája.

Helytelennek ítélem meg én is, ha a kutatásokat rendszerint csak két vagy több nyelv összehasonlításával kezdi a kutató. Nagyon jó az a meglátás, hogy „hiányzik az a tudományos vizsgálat, amely a felállított hangtörvényeket és megfeleltetéseket statisztikailag bebizonyíthatná.” (190. old.)

Alap kutatásokra van ugyanis szükség első lépésben mind a hangtan, mind az alaktan, mind a mondat, mind a jelentés terén, amely egyrészt az általános nyelvészek feladata.

Valóban alapvető gond az is, hogy a jelenleg általánosan elfogadott uráli / finnugor hangtan egy sor téves etimológián alapul. Következtetésekként arra építve eleve csak hibás eredményt kaphatunk. Pl.: Az a tény, hogy egy szó (vö.: magy. *fa*) a magyarban *f*, más nyelvben *p*-, a harmadikban *b*- stb. szókezdőjű, nem feltétlen arra utal, hogy $p > f$, ill. $p > b$ változásról van szó. (192. old.)

A rendszer nem így működik. Számos körülményt, köztük a hangképző szervek működésének kialakulását és fejlődését is figyelembe kell venni. Sohasem egy bonyolultabb képezhető hangból lesz az egyszerűbb ejthető. A hangok változási sorával, a hangfejlődéssel szorosan összefügg és vele párhuzamos a hangképző szervek működésének fejlődése. A kettő együttes tanulmányozása nélkül nem írható meg egy nyelv hangtana sem.

Marcantonio példát mutat abban, hogy tudományosan, széleskörű ismereteken nyugvó, nagy szakmai értékkel is csak akkor végezhetünk el egy munkát tisztességesen, tudományosan, ha a valódi forrásra, igazi adatokra építünk s a következtetéseinket még ezek után sem keverjük össze a tényekkel.

Angela Marcantonio – ritka - tévedéseinek az okát abban látom, hogy ő maga nem végzett olyan alap kutatásokat, amelyeknek eredményei egyrészt stabilan ellen állnának az eddigi tévedéseknek, bizonytalanságoknak, másrészt rávilágítanának a helyes meglátásokra, bizonyos elfogadható módszerekre illetve elemzés-részletekre. Sőt, a saját alap kutatásai minden egyes esetben érthetővé tennék a tévedések okát s a helyes lépések magyarozatát egyaránt.

A szerző részéről nagyon helyes és időszerű lépés, hogy górcső alá vette a nemzetközi szakirodalmat azért, hogy az indoeurópai és különösen az uráli nyelvcsalád, nyelvelmélet kritikai vizsgálatát adja. Ennek pedig erkölcsi, tudományos és gazdasági következményei egyaránt vannak, mert: Tisztességtelen eljárás akár szándékosan, akár megfelelő tudás hiányában félrevezetni a tudós társadalmat és a nagyközönséget.

A múltunkkal foglalkozó tudományágak munkálatai egy helyben topognak, mert az eredmények nem férnek össze a hivatalosan elfogadandó nyelvészeti eredményekkel.

Sok felesleges kutatást finanszíroz az állam, olyanokat, amelyek zsákutcába vezetnek, ugyanakkor elsőpri, eltiporja, lehetetlenné teszi azokat, amelyeknek az útja a járható.

Legvégül, a jövő nemzedéke hamis információkhoz jut, megalapozatlan ismereteket, tévedéseket tanítanak alap-, közép- és felsőfokon. Következésképp, miután nem jutnak sem a gyerekek, sem a felnőttek igazi, valódi tudáshoz, továbbra is hamis tudat birtokában élnek különösen azok, akiknek már nincs módjukban az öregektől átvenni, vagy magán egyetemeken¹⁰ megszerezni a valódi tudást, ami a

múltunkat (nyelvünket, anyagi és szellemi kultúránkat, örökségünket) illeti. Mindez pedig tragédiához vezet s a felelősség azokat is terheli, akik hagyják, hogy így legyen. Angela Marcantonio nem tartozik közéjük. Egyet értek, „Alinei eljárása nem különbözik túlságosan attól, ami az uralisztika esetében történt. Az uralisztika kutatói megfogalmaztak egy kezdeti rokonsági hipotézist, és azután elindultak a szükséges bizonyítékok felkutatására.” (210. old.)

A helyes módszer pedig ennek az ellenkezője. Tiszta, eredeti forrásokat kell vizsgálni, majd kijön egy eredmény. Végül sok ilyen eredményt lehet összehasonlítani, s az egyezőkhoz tartozó adatok közti kapcsolatok okait ezután kell keresni, kutatni, ugyanakkor a különbözőségek okait is tisztázni kell és lehet is.

A szerző külön tanulmányban foglalkozik Balázs János munkáival, aki „az areális rokonság fogalmát állítja szembe az általánosabban elfogadott genetikai rokonsággal. Más szóval, az egyes nyelvek közötti hasonlóságok nemcsak genetikai rokonság következményei lehetnek, hanem évszázadokon, évezredekken keresztül egymás mellett élő népek kölcsönhatásának eredményei is.” (217. old.)

Marcantonio helyesen teszi, hogy kitér erre a kérdésre Balázs János kapcsán. A problémák ugyanis abból adódnak a legtöbb esetben, hogy nem kellően tisztázottak az areális kapcsolatok és a genetikai rokonság ismérvei, amelyek rendszerint nem ugyanazok más-más nyelvek vizsgálata esetén. Az átadó és az átvevő nyelv sajátosságait alaposan kell ismerni. A tisztesség kedvéért is részeire kell szedni a következő idézetet: „Annak ellenére azonban, hogy a magyar nyelv európaizálódott, megtartotta a finnugor nyelvekre jellemző nyelvtani szerkezetét és tipológiai jellemzőit. Balázs e meglátásával egyet értek azzal a különbséggel, hogy a fennmaradó nyelvi elemek finnugor eredetét nem tudom alátámasztani.”

Először is hogyan kell értelmezni azt, hogy „a magyar nyelv európaizálódott”. Másodszor a magyar nyelv „megtartotta a finnugor nyelvekre jellemző nyelvtani szerkezetét és tipológiai jellemzőit” kijelentés több, eddig nem igazolt állítást tartalmaz. Nem léteznek, sohasem léteztek finnugor nyelvek, de vannak finn, komi, manysi stb., azaz konkrét nyelvek. Ha pedig valami nem létezett, nem létezik, annak sem a szerkezete, sem a tipológiai jellemzői nem létezhetnek. Harmadszor, a magyar nyelvi kapcsolatok a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen is másképp rajzolhatók meg.

A kutatásaim fényében számomra egyértelmű, hogy az altáji nyelvek és a hun kutatások bevonásával más megvilágításba kerülnek egyrészt a magyar nyelvi kapcsolatok, másrészt a finnugor nyelvelmélet problémái. Átgondolásra érett továbbá az az állítás is, amellyel – úgy tűnik – Marcantonio is egyet ért, mely szerint „a modern állam megalapítása óta, Szt István 1000-ben történt megkoronázásával és a kereszténység felvételével Magyarország az európai kultúrkör szerves részévé vált.” (218. old.)

Az itt olvasható gondolatok kapcsán szólok arról, hogy a nyelvcsaládokkal az az alapvető gond, hogy amíg a szavainkból (vö.: nép, közösség, nemzet, család) kiolvasható a szülő és az utód, amely igazolja a vérségi köteleket, leszármazást is, a nyelvcsaládok esetében azonban mind az ős, mind az utódok egymáshoz és az őshöz való viszonya is csak feltételezés maradt. Holott, egy nyelvcsalád felállítása már egyetlen kritérium - vagy ős, vagy az utód(ok) meghatározásának hiánya ill. pontatlansága, vagy az ős és az utód, vagy az utódok közötti kapcsolat - tudományos módon való tisztázásának hiánya elegendő ahhoz, hogy a nyelvcsaládok léte megkérdőjelezhető legyen. (219. old.)

Nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a nyelvet emberek beszélik s miután „uráli gén nem létezik (mint ahogy nem létezik indoeurópai gén sem)” (220. old.), nem létezhet sem uráli, sem indoeurópai nyelv ill. nyelvcsalád sem.

Marcantonio következő gondolatai is figyelmet érdemelnek: „A finn a magyar és más úgynevezett uráli nyelv területén folytatott több évtizedes tanulmányaim során arra a következtetésre jutottam, hogy a közöttük fennálló hasonlóságok nem elég mélyrehatóak, és nem elég kiterjedtek ahhoz, hogy genetikai típusú megegyezést, rokonságot feltételezhessünk. Éppen ezért elég valószínű, hogy az úgynevezett uráli nyelvek ... között fennálló néhány megfelelés „areális konvergencia” eredménye, sőt inkább véletlen hasonlóságokról van szó, mintsem közös genetikai öröklődésről...” (221. old.)

Hozzáteszem, a földrajzi névi kutatásaimat megerősítő hun kutatások eredményei is arra utalnak, hogy a kapcsolatoknak a valódi okát alapvetően sem a közös genetikai öröklődésben, sem a véletlen hasonlóságokban, sem az areális egyezésekben nem lehet megtalálni. Eredményhez a hun kutatások vezethetnek, ill. a hun utódnnyelvek alapos vizsgálatai. Ezt támasztja alá az is, hogy „a magyar és a török nyelv között vannak megfelelések.”

Egyik oldalról elfogadható az, hogy a magyar és az uráliba sorolt nyelvek közötti megfelelések „annyira jelentéktelenek, hogy semmiképpen nem lehet őket genetikai eredetűnek tekinteni...”, a másik, a hun oldalról pedig nagyon is lényegesek, mert hun hatásokra, kapcsolatokra utalnak.

Az pedig, miszerint „a magyar és számos (indo)európai nyelv (főleg a latin, germán és a szláv nyelvek) között szintén fennállnak megfelelések,” (222. old.) összetett kérdés. A szláv nyelvek kialakulása ugyanis két bázisra épült: egy hozott (ld. varég) és egy szubsztrátum réteg szálaira. Ez utóbbi minden jel szerint szkíta-hun lehetett. A többi indoeurópai nyelv más okokból tartalmaz összefüggéseket a magyar nyelvvel. A kapcsolatok egyik része új keletű, a másik pedig az idők mélyére nyúlva nagyon ősi lehet. Mindezeket kutatni pedig csak úgy lehetséges, ha a kutató megszabadul számos béklyótól, (mint pl. a nyelvcsaládokban való gondolkodás, különböző feltételezések felállítása majd azok tényként való kezelése).

Az átvett és öröklött, illetve megtartott, megőrzött, valamint a saját maga teremtette nyelvi elemeket, sajátosságokat pedig több nyelv alapos ismeretében lehet a helyükre tenni. Fontos, hogy a nyelvismeret ne legyen egyoldalú, legyen köztük legalább indoeurópai, uráli és altáji nyelvekhez sorolt egyaránt. Csak így láthatjuk világosan azt, hogy bizonyos szavaknak a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekben miért vannak és lehetnek kapcsolatai, mint pl.: finn *peltö* 'mező', magy. *föld*, germ. *feld*, or. *pole* 'mező', stb. (223. old.)

Marcantonio a saját részéről tisztességes, tudományos álláspontot képvisel, amit megtudhatunk külön is a Befejezés c. fejezetből: „nyelvészként az elemzés általános módszereinek segítségével, és a magyar nyelvvel kapcsolatban jelenleg a rendelkezésre álló releváns nyelvészeti és történeti adatok birtokában nem mehetek tovább, mint hogy megállapítom a magyart más nyelvekkel összekötő jellegzetességeket és megfeleléseket, és amennyire lehetséges a magyar és a kérdéses nyelvek között fennálló rokonság fokát. Valójában gyakran még ez a két (látszólag egyszerű) feladat is lehet nehéz, félrevezető és nem egyértelmű, főleg, ha megpróbáljuk megtalálni a feltételezett közös vonások pontos eredetét...” (225. old.)

A közös vonások eredetéhez pedig azon az úton juthat el a kutató, amelyen szakmai felkészültséggel több nyelv bizonyos fokú ismeretében, tudományos módszereket alkalmazva következetes munkával egy kiválasztott terület konkrét nyelveinek hatalmas korpuszát feldolgozza sok szempontú megközelítésből. Ideális az lenne, ha ilyen kutatás Eurázsia nagy területét lefedné. Az egyezések és a különbségek nemcsak megmutatkoznának, hanem következtetések, statisztikák és más tudományágak eredményeivel való összehasonlítások várhatóan eljuttatnának az eredethez. Ehhez pedig elfogulatlan nemzetközi tudós csapatmunkára van szükség.

2.3. Rövidítések

ang. angol

alt. altái

csag. csagatáj

csuv. csuvas

germ. germán

magy. magyar

ném. német

ol. olasz

old. oldal

or. orosz

pl.: például

stb. és a többi

tat. tatár

vö.: vesd össze

2.4. Források

JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologicseszkij szlovar csuvasszkovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari.
TESz.	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

2.5. Irodalom

BOTALOV Sz. G. – BOTALOV Sz. G., Ázsia nomádjai és az ősgor uráli-szibériai egység 2007. in: Őstörténeti Füzetek 6. Az „Eleink – Magyar Őstörténet” folyóirat melléklete, Régészet – Történelem – Nyelvészet 2007.

CZEGLÉDI 2004-6 – CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek összehasonlító hangtana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-4, Miskolci Bölcsész Egyesület 2004-6.

CZEGLÉDI 2006 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana www.hunscience.com, CD.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek, Miskolci Bölcsész Egyesület 2007.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A keleti magyar szeszerék nyelvi tanulságai, in: Miskolci Bölcsész Egyesület 2007 (Megjelenés alatt)

3. Angela Marcantonio

Az uráli nyelvcsalád

Tények: mítoszok és statisztika

Magyar Ház Kiadó 2006

Magyar fordítás: Imre Kálmán 2005

3.1. Bevezetés

Az első és második könyvben vannak átfedések, de ez természetes, hiszen az elsőként bemutatott könyv a tanulmányok gyűjteménye, amely szükségszerűen alapul szolgált a másodikként elemzett könyvnek. Úgy ítélem meg, az előforduló ismétlések a figyelem felkeltés megerősítését szolgálják, ezért azokat szándékosan benne hagytam.

Mint ahogyan az első könyv kritikájakor, most sem tartom feladatommak, hogy valamennyi esetben, amikor nem értek egyet különös tekintettel a példákra, mindig mutassam be a megoldást. A példák sokaságára tekintettel elegendőnek tartom azt, hogy egyrészt egy-két példán keresztül, másrészt a már megjelent publikációimra, könyveimre hivatkozva jelezzem a megoldást.

3.2. Szakmai megjegyzések, kiegészítések, vélemények

Marác László az Amszterdami Egyetem tanára már 2005-ben kitűnő előszót írt e könyvhöz. Az elmúlt 100 év legfontosabb könyvének tartja a magyar nyelv eredetéről. Méltatja a szerzőt, Angela Marcantonio professzort, aki a római La Sapienza Egyetemen történeti és uráli nyelvészetet tanít. E munkája eredetileg 2002-ben angol nyelven jelent meg az oxfordi székhelyű nagy hírű nyelvészeti társaság „The Philological Society” sorozatában.

Kiemeli, hogy a szerző nem kevesebbet állít, „mint azt, hogy az uráli, finnugor, ugor nyelvcsalád elmélete nincs tudományos tényekkel és érvekkel alátámasztva.” Mindez ellent mond a Magyarországon folyó iskolai képzésnek. Mindhárman – Angela Marcantonio, Marác László és jómagam – egyet értünk abban, hogy a kérdéskör súlyához méltóan és elfogulatlanul, kizárólag szakmai szempontokat figyelembe

véve tudományos felkészültséggel kell foglalkozni e témával, a nyelvtudományon kívüli tényezők - mint romantikai, politikai elképzelések – mellőzésével, amely Magyarországon ma sem oldható meg könnyen. A helyzet az, hogy azoktól az egyetemi tanároktól, kutatóktól, akik a munkájuk során szembekerültek a finnugor elmélettel akár teljes egészében, akár részben, már elvették a katedrát és a megnyilvánulási lehetőséget – előadások, publikálás - ha volt, vagy eleve a közelébe sem engedik. A tanárok, kutatók másik része pedig a megélhetését féltve és védve behódol, mert ha nem tennék, őket is tönkre tennék.

Marác Lászlóval egyrészt egyet kell értenem az előszóban megfogalmazottakkal, mint pl.:

„Marcantonio állításával vitába kell szállni, hiszen ha ezt nem teszik, akkor éppen azon állításait igazolnák, hogy az uráli, finnugor, ugor nyelvrokonság tévhitekre épül, s e rokonság hangoztatói tévhitek sorozatát megdönthetetlen tudományos igazságként, azaz dogmaként kezelik.”

Másrészt kritikusan kell tanulmányozni Marcantonio könyvét azért is, hogy a nála felmerülő bizonytalanságokat, hiányosságokat, kérdéseket kiemeljük, különösen akkor, ha választ, megoldást tudunk kínálni a saját kutatásaink fényében. Ily módon és csakis így valóban gazdagíthatjuk a tudásunkat, előrébb vihetjük a tudományt. Egyet kell értenem azzal is,

„ha Marcantonio professzornak igaza van, akkor a magyar őstörténetet is újra kell írni, hiszen az akadémiai magyar őstörténet a magyar nyelv feltételezett finnugor rokonságán alapszik. Ez egyértelműen téves kutatási kiindulópont. Így nemcsak a magyar őstörténetet kell revideálni, de ez maga után vonja az eurázsiai őstörténet felülvizsgálatát is.”

A szerző, Angela Marcantonio a Bevezetés-ben világosan és tömören megfogalmazta a könyv célkitűzéseit, köztük azt, hogy „A könyvben alkalmazott részletes elemzés feltárta a tudományos bizonyítékok teljes hiányát azzal az elképzeléssel kapcsolatban, hogy az uráli nyelvnek egy nyelvcsaládot, azaz rokon nyelvek származásilag összetartozó csoportját képezik. Ezért azt a következtetést vonom le, hogy ez az elképzelés (a továbbiakban uráli csomópont”) nem megalapozott.” (31. old.)

Ami az uráli forrásanyagot illeti, a kutatók egyik része szerint szabálytalan, a másik része szerint viszont szabályos. Ez utóbbi kapcsán egy sor tételt állították fel, köztük: „A modern uráli nyelvek egy élő-urálinak nevezett genetikai szülőtől származnak, és a környező nyelvekkel nincsenek genetikai kapcsolatban.”

Erre vonatkozóan egy sor kérdés adódik, pl.: hogyan nevezték a genetika szülőt, az ősanyát és az utódot, utódokat. Milyen sajátos gondolkodásmód volt rájuk jellemző, amelynek a mentén teremtették, alkották meg azokat a szavakat, amelyekkel magukat és a környezetüket megnevezték? stb. Állítják, hogy a meglévő kölcsönhatások „kölcsönzés vagy a véletlenszerű hasonlóság” eredményei.

„Az ősnyelv és a családfa alsóbb csomópontjainak leg többjét megbízhatóan következtették ki.”

„Az első uráli nyelvet az Urál hegység térségében beszélték legalább 6-8000 éve.”

„A helyreállított családfa összhangban van a modern nyelvek esetében megfigyelt megfelelésekkel.”

„A leánynyelvek – melyek az anyanyelvből későbbi rendezett kettéválások eredményeként jöttek létre – megfelelő, közös újításokat és a modellel összhangban álló, ősi jellegzetességeket tartalmaznak.”

„A leánynyelvek jelenlegi hangrendszere alapvetően szabályos és a rendszerszerű hangváltozás eredménye.”

„Az ősnyelv alaktanilag gazdag volt.”

Több gond is van a fentiekkel. Először is meg kell vizsgálni a kölcsönhatások mibenlétét. Válaszolni kell egy sor kérdésre, pl.: Mit jelent és mi az oka az ún. véletlen-szerű hasonlóságnak? Mi igazolja azt, hogy az első uráli nyelvet az Urál hegység térségében beszélték s éppen 6-8 ezer évvel ezelőtt? Mit jelent az, hogy első uráli nyelv, mi van a második, harmadik stb. uráli nyelvvel? Mi a különbség a helyreállított és a nem helyreállított családfa között? A modern nyelvek esetében nem elegendő csupán megfigyelt megfelelésekről beszélni, azoknak rendszerszerűen kell működni, hogy bizonyítékként alkalmazhatók legyenek. Hol vannak ezek a bizonyítékok? Melyek azok? Mi igazolja az ún. leánynyelvek létrejöttének fenti módját? Az újítások és ősi jellegzetességek rendszere hol van felállítva és bizonyítva? Először is hol van bemutatva maradéktalanul a jelenlegi ún. leánynyelvek hangrendszere külön-külön? Hol vannak azok a szabályos rendszerszerű hangváltozások, amelyek ráadásul összhangban lennének és utalnának az ősi jellegzetességekre? Mi igazolja az ősnyelv valamikori meglétét? Hol van bemutatva a még nem igazolt ősnyelv alaktana, amely ráadásul gazdag is volt? Mitől volt gazdag? Mik voltak az egységes alaktani jellemzők? A hangtani, alaktani tulajdonságokon túl keresem a jelentéstani és mondattani jellemzőket is. Hol vannak, melyek azok?

Angela Marcantonio következő világos megfogalmazásával egyet értek: „E könyvben azt kívánom bemutatni, hogy a fenti tételeket nem támasztják alá bizonyítékok ... nagyon esedékes az egész paradigma felülvizsgálata.”

Alapvető hiba, tudományos munkában megengedhetetlen az a tény, hogy „az irodalom gyakran nem tesz különbséget a tudományos bizonyíték ... és a vélemények vagy értelmezések között...” (34-35. old.)

Valóban, a földrajzi nevek „túlnyúlnak az uráli terület feltételezett határain és így összeegyeztethetetlen az uráli elmélettel.”

A *magyar* és a *manysi* népnév magyarázatát másképp látom a földrajzi névi kutatásaim fényében is. (ld. CZEGLÉDI 2007)

Egyet értek, „...valójában nem helyes az az állítás, hogy az uráli nyelvcsaládot (több mint 100 éve) kétséget kizáróan, tudományosan megállapították.” (38. old.)

Hozzáteszem, sem kétséget kizáróan, sem tudományosan nem történt meg a megállapítás. A szerző úgy ítéli meg, hogy „az uráli nyelvcsalád fogalma a 16. és 18. század között keletkezett a magyarok latin népneve a *hungarus* és az Urál hegység közelében lévő orosz földrajzi név a *Jugria* közötti látszólagos hasonlóságból.” (39. old.)

Marcantonio szerint „arra is van bizonyíték, hogy a hangváltozások többsége a különféle tényezők zavaró hatására nem szabályosan megy végbe. Ilyen tényezők: a társadalmi, földrajzi és nemzedéki különbség, nyelvek és nyelvjárások keveredése az érintkezés miatt és azok a bonyolult, gyakran önkényes folyamatok, melyek következtében a változások szétterjednek, befejeződnek vagy ki sem fejlődnek.”

Az első kérdésem, mihez képest szabálytalanok? A további kérdéseket válaszokkal együtt (ld. CZEGLÉDI 2004-6, 2006). A szerző a továbbiakban szól arról: „megkísérlem leírni... az uráli nyelvcsalád magyarázatára használt bizonyítékokat, feltételezéseket és modelleket... Bemutatom mind a főirányzatú tankönyvi értelmezést, valamint az irodalomban jelentkező sok egyéb változatot... Mindig megkísérlem elkülöníteni a tudományos bizonyítékot a feltételezéstől, az értelmezéstől és az okoskodástól.” (43. old.)

„Beszámolok a történelem, a fonológia, a szókészlet, alaktan, morfo-szintaxis tipológia, onomasztika és más nem nyelvészeti területek, mint például a régészet és genetika területéről nyert adatokról.” (44. old.)

Marcantonio jól látja: „Lehetséges, hogy nemcsak az uralisztika vizsgálendő felül.”

Hozzáteszem, nemcsak lehetséges, biztos s a felülvizsgálatra nemcsak az ún. uralisztika, hanem az altajisztika, az indoeuropeisztika és a hozzájuk sorolt konkrét nyelvek, köztük a magyar nyelv grammatikája, továbbá az ún. mezopotámiai nyelvi kultúra kérdése is felülvizsgálatra szorul.

„...a bizonyítékok nem támasztják alá az uráli elmélet tanait, sőt, nagyon sok szól ellenük.” (45. old.)

„az ellenbizonyítékot módszeresen lekicsinylik vagy átértelmezik...” (46. old.)

„Amennyiben a bizonyíték nem illeszthető az elfogadott modellhez, a modellt igazítják az uráli szövegkörnyezethez.” (46. old.)

„Néha a bizonyítékot „javítják” (vagy „átértelmezik”), ha nem egyezik az elmélettel.” (47. old.)

Nemcsak a *magyar* és a *manysi* illetve a *hungár*, *ungár*, *ogur*, *jugur* stb. neveket nem tudják magyarázni, de a többi népnév is rendre tévesen értelmezik. Természetesen a nevek említése az első és a további forrásokban több szempontból figyelemre méltó, a megoldáshoz hozzájárul, de önmagában nem elegendő. Pl.: „Az első történelmi források”: A „*finn*” szót először Kr.u. az első században Tacitus római történetíró (Germánia 45. fejezet) említi fenni alakban.” (59. old.)

Az *észt* népnév összetartozik a litvániai *Aista* folyónévvel, azonban ennek az igazolása kiterjedt kutatások háttérében lehetséges. A „*kiriali*” nevet (ld. *karjala*) először a 11. 12. században egy névtelen norvég szövegben említik. A „*cornutti finni*” a lappokat jelenti. A *lapper* mint a lappok neve egy 12. századi izlandi szövegben fordul elő. A *sum* és *suomi* formákat „a 11. századtól kezdve az orosz krónikákban lehet fellelni.” A *vepsze*, *cseremis*, *mordvin*, *permi* nevek a Nestor krónikában (1000-1100) olvashatók. A „*Sremnise ... meren*” Jordanesnél fordul elő. (59-60. old.)

A népnévek megfejtéséhez e források adatul szolgálnak, azonban a megoldás kulcsához engem a földrajzi névi kutatások juttattak el.

A latin források „A magyarokat állandóan a Mongóliából származó hun-tatár típusú nomád avarokkal azonosítják.”

Igaza van Marcantonio-nak, „a császár ...sehol sem említi a *magyar* nevet, ehelyett nála *Μεγέρη* szerepel. A szöveg szerkezete azt sugallja, hogy egy törzsi vezető nevééről van szó, de úgy szokták értelmezni, hogy a császár a magyarok őseire utalt.” (63-64. old.) (ld. CZEGLÉDI 2007)

Helyes észrevétel, hogy „Moravcsik nem magyarázza meg, hogy miért „nem kétséges” az a tény, hogy a császár itt a „magyar törzsneveket” jelölné, és ... arra sincs semmi bizonyíték, hogy az a sajátos szerkezet „ó-magyar kifejezés mód” volna....A szerző ... nem igazolja a *Νέκη* és *Μεγέρη* finnugor eredetét, ...” (67. old.)

További megfejtetlen nevekkal találkozunk. (68. old.)

Az eddigi szakirodalom szerzői és a szófejtők azt sem látják, hogy a magyarok és a manysik nem elkülönültek egymástól, (70. old.) hanem a szkíta-hun elődök nyelvének más-más jellegzetességeit őrzik a népnévükben.

Igaz, „a magyaroknak az „ugor-őshazából”...feltételezett elvándorlásuknak egyáltalán nincs semmi nyoma.” (71. old.)

Az nem igazolható, hogy „A *hungarus* név vélhetően a türk *on-ogur*-ból származik, ..” (72. old.)

A továbbiakban is (82-87. old.) számos olyan szó található, amelynek a magyarázata elfogadhatatlan s az ok több tényezőben gyökerezik. Nem ismerik a kutatók azt, hogyan gondolkodtak eleink akkor, amikor a szavakat teremtették, alkották, ezért nem ismerhetik fel azokat a jelentésszálakat sem, amelyek a szavak jelentéseit összekötik. A hangtan, alaktan rendszerét pedig nem dolgozták ki, hogy az működjön oda-vissza. Az uráli nyelvelmélet mindenáron való uralmon tartása és a nyelvcsaládok rendszeréhez ragaszkodás ezt nem is teszi lehetővé. Nem csoda, hogy nem látják, hogy pl. a magy. *orr* (*or* + *r*) szónak csak az első eleme tartozhat össze a finn *turpa* stb. szóval.

A *köldök* szó értelmezéséhez is a földrajzi névi kutatások segítettek hozzá. A szó párhuzamai ugyanis a földrajzi nevekben 'két tó vagy folyó közötti összekötő csatorna' jelentésben fordulnak elő. Ez azt jelenti, hogy az ilyen nevű csatorna éppen a funkciója miatt kapta a nevét. Maga a szó tehát tartalmazza a magyarázatot is. Eszerint a forráshoz, az anyához tartozik, ugyanakkor összeköti vele a másik tavat, az utódot. Nem véletlen, hogy a lapp *kiäldäk* 'szalag, ideg, húr' jelentésű. A törökben ismert párhuzamai, pl. tat. *kündük* 'köldök' összetartozik vele. A szó két elemből áll: magy. *köl* + *-dök*, lapp *kiäl* + *-däk*, tat. *kün* + *-dük* stb., ahol az első elem a magy. *kút*, csuv. *külë* 'tó' stb., a második elem -dVk pedig 'valamihez való tartozás, valamivel való ellátottság, valami mellett lévő' jelentésű grammatikai lexéma, amely valamikor olyan önálló szó volt, amelynek képviselője a magyarban, pl. a *tő*, *töv-*, *tőke*, *tönkö* stb. szó.

A *haj* és a *szőr* esetében a jelentést érintő látszólagos ellentmondást csak akkor értheti meg a kutató, ha látja azt, hogy az eredeti komplex jelentéstartalom alkotó részeinek miért éppen ezt a két elemét őrzik bizonyos nyelvekben az ember fején lévő haj és a test más részein megjelenő szőr megnevezésére s bizonyos nyelvekben miért nem tesznek különbséget e két kinövés között, s a szőrt is hajnak fogják fel. Ez pedig egyaránt érinti a három nyelvcsaládba sorolt nyelveket.

A finn *taka-* 'mögé' (87. old.) és a magyar *mög*, *möge* összetartozása is beleillik a rendszerbe, amelyről 2007. augusztusában a Miskolci Östörténeti Fórumon szóltam az előadásomban. A finn szó az eredetibb változatot őrzi a szókezdő *t*-vel.

A források áttanulmányozásának következtetései: „Nincs történeti feljegyzés, ami uráli-finnugor népességre, nyelvre vagy kultúrára utal.... A létező kevés történeti feljegyzés vagy összeegyeztethetetlen az uráli paradigmával, vagy semleges.” (93. old.)

„az uráli család létezését a 19. század utolsó évtizedeiben – az általános hiedelemmel ellentétben nem alapozták meg tudományosan.” (94. old.)

„Sok szerző elismeri a szabványos uráli paradigma (egyik vagy másik) tantételének vagy a hagyományos családfának ellentmondó adatok létezését, néhányan az uráli nyelvek genetikai rokonságának elutasítását” ajánlják. (105. old.)

„Az uráli nyelvek közös eredetét ... tagadó tudósok alapvető bizonyítéka az, hogy a megfigyelt közös hasonlóságok nem is eléggé jók, és számban sem elegendők arra, hogy fenntartsák a genetikai rokonság elméletét”

„Az uráli nyelvek között fennálló hasonlóságokat jobban lehet magyarázni az érintkezés / nyelvi szövetség eredményeként.”

Van kutató, aki szerint „Az uráli nyelvek közös jellegzetességének eredete mindmáig ismeretlen.”

Marcantonio idéz Pusztay Jánostól: „Az uráli nyelvekben nincs sok olyan elem, melyek elegendő súlyuk révén az őket tartalmazó nyelvek között genetikai rokonságot engednének meg, mivel hasonló jellegzetességekkel találkozunk az észak-ázsiai térség más nyelveiben is....az uráli nyelvek... a paleoszibériai nyelvekkel együtt (valamint az altáji csoporthoz tartozókkal) nagy kiterjedésű, tipológiailag

nagyon egységes területet képeznek, melyekben a nyelvészeti kategóriák többségét mind szerkezetileg, mind anyagát tekintve nagyon hasonló módon alakítják....”

Pusztay szerint „azokat az elemeket, melyek csak néhány uráli nyelvben vannak jelen, nem lenne szabad visszavezetni a közös ősnyelvre.”

Mások szerint „ha létezett volna ősnyelv, az egyfajta közvetítő nyelv kellett legyen az északkelet-európai vadász-gyűjtögető népek között. Ez a magyarázat jobban illik Eurázsia társadalmi és földrajzi helyzetéhez.” (112. old.)

Marcantonio szerint „a fent körvonalazott vitának már pusztá léte is ... azt sugallja, hogy a hagyományos paradigmában valami megválaszolásra szorul. A vitából kibontakozó fő kérdés az, vajon az uráli nyelveken belül a hagyományosan felismert megfelelések elég jók-e, elég számosak-e ahhoz, hogy genetikai rokonságot bizonyítsanak.”

„a különböző kutatók ugyanazokat az adatokat és elemző módszereket használták...., és mégis ellentmondó következtetésekre jutottak az uráli nyelvek eredetét és besorolását illetően.” (117. old.)

Marcantonio szerint közös, átfogó alaktani rendszer hiányzik. Nem lehet működő rendszer az olyan, ahol „a forrásanyag több hangtörvényt tartalmaz, mint amennyi szófejtést.”

Nem utal tudományos eljárásra az sem: „Gyakorlattá vált, hogy az adott hangtörvényeket követő szófejtések száma nagyrészt a személyes értelmezés függvénye, és nem a felállított szabályok szerinti vizsgálat tárgya.” (124. old.)

„A 4.1. táblázat első sorában látjuk, hogy 19 szabály van, amit csak egyetlen szófejtés támogat.” (126. old.)

A módszer alapvető problémája, hogy „szabálytalannak tekintett bizonyítékon alapul, de azt úgy közlik és értékelik ki, mintha (lényegileg) szabályos lenne.” (131. old.)

Egyértelmű, hogy mindenáron meg akarnak felelni a politikai akarat felállította elvárásoknak, azaz igazolni az uráli nyelvelméletet. Fontos tény, hogy a legtöbb nyelv tartalmaz teljes képzésű és redukált magánhangzókat. Attól azonban nem lehet eltekinteni, hogy kiderítsük, hogyan keletkeztek, milyen rendszerbe illenek. (132. old.)

Nem csoda, hogy a felhozott példák (137-139. old.) problémaköre átíveli a három nyelvcsaládba sorolt nyelveket, sőt azokon túl is vannak párhuzamaik, amelyek egy egész rendszert alkotnak. Ezekről részben szóltam már az előadásaimban és a tanulmányaimban, részletes információkhoz pedig a Gyökrendszer és az Alaktan c. könyvemben, valamint a Földrajzi neveket alkotó elemek szótárában lehet jutni.¹¹

A személyes és visszaható névmások, azok esetraggal való ellátása, a birtokos személyjelek és az igei személyragok (tárgyas és tárgyatlan) együttes számba vétele során rajzolható meg a rendszer, amelyből világosan kiolvasható a kialakulásának igen ősi gyökere és az, hogy ebben a rendszerben az alkalmazást illetően hol helyezkednek el a három nyelvcsaládba sorolt nyelvek.¹²

Ha a magyar *én* E.sz. 1. személyű névmásnak nézem meg a kapcsolatait, akkor a következő összefüggések láthatók:¹³

Nominativus:

magy. *én* (< *wVn < *wVnɣV < *wVngV¹⁴ < *δVngV < *tVnkV <

*tVtkV < *tVtVkV)

vog. *ε m* (< *wVnm / *wV m < *wVnw < *wVnγV)

osztj. *mä* (< *wV < *wVn)

zürj. *me*

votj. *mon* (< *mVnγ < *mVnγV < *wVngV)

cser. *mi ħ*

md. *mon*

md. *mo ħ*

finn *minä*

észt *mina*

ma

lp. *mōn*

mūn

jur.sz. *mañ*

jen.sz. *mod'i* (< *mVdjV_{is} < *mVdγV < *mVdgV)

szelk. *man*

mat (< *mVtx < *mVtkV)

kam. *man*

csuv. *e pĕ¹⁶* (< *VnwV < *VnγV < *wVnγV)

e p

oszm. *ben* (< *wVn)

kirg. *men*

k.kalp. *men*

kaz. *men*

nog. *men*

kum. *men*

türkm. *men*

tuv. *men*

üzb. *men*

ujg. *män*

azerb. *män*

tat. *min*

bask. *min*

hak. *min*

mong. *bi* (< *wV < *wVn)

lat. *e go* (< *VngV < *wVngV)

ném. *I ch* (< *Vnx < *Vnk < *wVnkV)

ang. *I*

(*á j*) (< *Vγ < *Vnγ < *Vnk)

or. *ja* (< *en¹²)

Accusativus:

magy. *enge-m* (< *enge*: szótő, vö.: személyes névmás Esz. 1. szem. + *-m*:

birtokos személyjel < személyes névmás E/1. < mV)

enge-me-t (< *enge*: szótő, vö.: személyes névmás Esz. 1. szem. + *-me*:

birtokos személyjel < személyes névmás E/1. < mVn + *-t*:

tárgy ragja)

csuv. *man-a* (< *man*: személyes névmás E/1. + *-a*: tárgyeset ragja)

oszm. *ben-i* (< *ben*: személyes névmás E/1. + *-i*: tárgyeset ragja)

or. *men'-a* (меня < мен + -я < 1. **ja* < **ji* 2. *-en) < *men*: személyes névmás

E/1. + *-ja*: vö: oszm. *ji, ju*: tárgyeset ragja)

ang. *me* (*me*: vö.: személyes névmás E/1.¹⁸)

Genitivus:

magy. *enyé-m*¹⁹ (< *enyé*: (< **enje* < *enge*: személyes névmás E/1.) + *-m*:

birtokos személyjel < mV: személyes névmás E/1.)

csuv. *mană-m* (< *mană*: személyes névmás E/1. + *-m*: (< *mV: személyes névmás E/1.)

oszm. *beni-m* (< *beni*: személyes névmás E/1. + *-m*: (< *mV: személyes névmás E/1.)

or. *mo j*

ang. *my* (mai)

mi -ne (main)

Dativus:

csuv. *man-a* (< *man*: személyes névmás E/1. + *-a*: esetrag)

oszm. *ban-a* (< *ban*: személyes névmás E/1. + *-a*: esetrag)

or. *m n-e* (< *mn* < *men*: személyes névmás E/1. + *-e*:²⁰ esetrag)

ang. *me* (< ld. az Acc. nál)

Locativus:

csuv. *man-ra* (< *man*: személyes névmás E/1. + *-ra*: helyhatározórag)

oszm. *ben-de* (< *ben*: személyes névmás E/1. + *-de*: helyhatározórag)

Ablativus:

csuv. *man-ran* (< *man*: személyes névmás E/1. + *-ran*: eredethatározós esetrag²¹)

oszm. *ben-den* (< *ben*: személyes névmás E/1. + *-den*: eredethatározós esetrag)

Visszaható névmás E.sz. 1. szem.

magy. *maga-m* (< *maga*: vö.: magy. *mag* főnév + *-m*: (< *mV) személyes névmás E/1.)

maga-ma-t (< *maga*: vö.: magy. *mag* főnév + *ma*: személyes névmás E/1. + *-t*: tárgyrag)

maga-m-nak a (< *maga*: vö.: magy. *mag* főnév + *m*: (< *mV) személyes névmás E/1. + *-nak a*: birtokos esetrag)

maga-m-nak (< *maga*: vö.: magy. *mag* főnév + *-m*: (< *mV) személyes névmás E/1. + *-nak*: részeshatározós esetrag)

maga-m-mal (< *maga*: vö.: magy. *mag* főnév + *-m*: (< *mV) személyes névmás E/1. + *-mal* (< *-val*: eszközhatározós esetrag)

maga-m-ról (< *maga*: vö.: magy. *mag* főnév + *-m*: (< *mV) személyes névmás E/1. + *-ról*: eredethatározós esetrag)

T.sz. 1. sz.

magy. *mi* (< *mink*)

nyj. *min-k* (< *min*: személyes névmás E/1. + *-k*: többes szám jele < *két*, *kettő* számnév)

csuv. *epi-r* (< *epi* (> *epě*: személyes névmás E/1. + *-r*: többes szám jele)

oszm. *bi -z* (< *bi*: személyes névmás E/1. + *-z*: többes szám jele)

mong. *bi -den* (< *bi*: személyes névmás E/1. + *-den*: többes szám jele)

or. *my* (cirill: *мы*) (< *my* < 1. *m*: személyes névmás E/1. + *-i*: többes szám jele 2. vö.: magy. *mi* < *mink*)

ang. *we* (< *wV: személyes névmás E/1.)

ném. *wi -r* (< *wV: személyes névmás E/1. + *-r*: többes szám jele)

Igei személyragok:

Alanyi ragozás:

E.sz. 1. szem.

magy. *vagyó-k* (< *vagyó*: igető + *-k* (< *nk < *Vnk < *wVnk < *wVnkV):
személyes névmás E/1)

T.sz. 1. szem.

magy. *vagyú-n-k* (< *vagyú*: létige + *-n* (< *-Vn < *-Vnk): személyes névmás E/1.) + *-k*:
többes szám jele)

Tárgyas ragozás:

E.sz. 1. szem.

magy. *esze-m* (< *esze*: igető + *-m* (< *mV): személyes névmás E/1.)

járo-m (< *járo*: igető + *-m* (< *mV): személyes névmás E/1.)

T.sz. 1. szem. *esszü-k* (< *esz-jü-k)

járjuk (< *jár-ju-k*)

Az E.sz. 1. szem. személyes névmásnak az adatok alapján kikövetkeztethető alakjai a következők:

*mVtkV > *mVdgV > *mVngV

A *mVtkV olyan fejlemény, amelynek elődje *wVtkV < *δVtkV < *tVtkV lehetett.

Az első személyű személyes névmás olyan gondolkodás alapján születhetett, vagyis eleink úgy értelmezték, hogy *én* vagyok az anya, a mag, *te* vagy az őszanya, az ősmag, *ő* pedig az utódom. Többes számban a *mink* (nyelvjárási alak) a 'sok *én*', a *tik* a 'sok *te*', az *ők* pedig a 'sok *ő*' jelentésű. Mindezt a földrajzi névi kutatások segítségével ki lehet olvasni magukból a névmásokból.

A fenti nem teljes rendszerben is sok minden meglátható, amelynek részletezése most nem feladat. Ezen kis bemutatóval csak arra kívántam felhívni a figyelmet, melyik út mutatkozik járhatónak. Ezzel együtt világos, miért nem jók az eddigi etimológiák, egyes esetekben még a népr nevekre is utaltam.

Természetesen az eddigi munkákból a jó elemeket meg kell tartani, és azokra fel kell hívni a figyelmet. Végül látható, miért nem működik, és nem működhet az uráli, finnugor, ugor nyelvelmélet és miért hibás a nyelveket nyelvcsaládokba sorolni úgy, ahogyan azt eddig tették. Ennek ellenére ma is az az elfogadott és mérvadó akadémiai álláspont.

Másképp kell felfogni a következő idézet tartalmát: „Az észti nyelvben az alanyeset végső magánhangzójának elvesztése oda vezetett, hogy e magánhangzót átminősítették, mint flexiós esetvégződést a többi esetben. Ez a tény – valamint a szabályozó környezet elvesztése a fokváltakozáshoz és a magánhangzó-váltakozáshoz – olyan flexiós alakokat teremtett, melyeket kizárólag a váltakozások révén lehet felismerni (bár maguk a változások már nem jósolhatók meg a szótó alakjáról). Ezek tehát inkább összeolvadó, mint ragozott alakok.” (139. old.)

Először a mássalhangzó készletet kellett volna rekonstruálni. Ennek egyszerűen az az oka, hogy mindig – már a kezdetektől - a mássalhangzó a meghatározó. A magánhangzó ejtése a mássalhangzó minőségétől függ.

„a rekonstruált ős-uráli magánhangzórendszer alapjául szolgáló bizonyíték valójában nem támasztja alá a tankönyvekben általában közölt eszményített képet.”

„sem az uráli nyelvekben szórványosan megfigyelhető mennyiségi kölcsönhatások sem a különféle magánhangzó váltakozások nem jelentenek összefogott, következetes, módszeres jelenséget az adott nyelvekben! Ráadásul igen szabálytalan eloszlást mutatnak. Ezért felmerült az a kérdés, hogy vajon ezeket a jelenségeket nyomon lehet-e követni az ős-uráli időkig...” (140. old.)

Biztos, hogy nem, mert egyrészt nem voltak ős-uráli idők, másrészt rossz etimológiák alapján csak rossz hangváltozási sorok állíthatók fel, amelyek eleve nem lehetnek törvények.

Amikor pl. a 'név' ((141. old.) jelentésű szavak etimológiáját akarjuk megírni, tudni kell, hogy a *név*, a *jel*, a *betű* stb. genetikailag összetartozó szavak mind jelentéstani, mind alaktani, mind hangtani szempontból. Az összetartozás igazolható:

magy. *né v* < *nV w < *nVδγV < *tVtkV < *tVtVkV

osztj. *ne m* < *nV w

ném. *Na me* < *nV wV

ang. *na me*

cser. *l ê m* < *δV m < *δV w < *tV γ < *tVtkV

csuv. *j at* < *jVtkV < *δVtkV < *tVtkV

ÓT. *at* < *jat

magy. *betű* < *bVtVw < *bVtVγ < *bVtVg

ÓT. *bitig*

mong. *bičig* < *bVtVg

magy. *pecsét* < *pVčVw < *pVčVγ < *pVčVg < *pVčVk

magy. *jel* < *jVδ < *jVδkV < *jVtkV

A szakirodalomban, tankönyvekben gyakran olvashatunk arról, hogy bizonyos hangzók, szavak, grammatikai lexémák szabálytalanul viselkednek. A kérdésem az, hogy az ún. szabálytalanságok mihez képest szabálytalanságok?

„a magánhangzó váltakozás rekonstrukciójához rendelkezésre álló lényegi finnugor anyag olyan gyér, hogy semmilyen biztos következtetést nem lehet levonni. Lehet arról elképzelésünk, hogy milyenek lehettek a múltbeli magánhangzó változások és szabálytalanságok, de pontos minőségüket és jellegüket nehéz helyreállítani.” (147. old.)

Az ősuráli mennyiségi magánhangzó változások kérdése (152. old.) kapcsán csak konkrét nyelvek konkrét adataival érdemes dolgozni. A rekonstruáltakkal nem lehet mit kezdeni, mert vagy igaz, vagy nem. Tudományos felelősséggel nem írhatók le olyan gondolatok, mint amelyet pl. Janhunen-től idézett Marcantonio:

A „szótövek ...hangminősége világosan rekonstruálható a szabálytalanságok ellenére feltéve, hogy a szabálytalanságok valahogy igazolhatók.” (158. old.)

Ilyen nincs. Felelősséggel nem építhetünk arra, hogy a „szabálytalanságok valahogy igazolhatók.” Komoly kutató ilyet nem mond, nem gondol.

Garantáltan lehetetlen „Az ősuráli mássalhangzó rendszer helyreállítása”. (165. old.)

Milyen rendszer az, ahol „Az összkép jelentős számú változatról és kivételről szól.” (166. old.)

Az oda-vissza működés biztosan lehetetlen. Igaza van Marcantonio-nak: „Az általam elfogadott rekonstrukciók ellentmondásban vannak a családfa vélelmezett mélységével.” (167. old.)

A kutatók közül mindenki mást mond: „A rekonstruált affrikáták helyzete...bizonytalan...Néhány tudós úgy véli, hogy az affrikáták és a sziszegők az ősnyelvben egymás változatai lehettek.” (168. old.)

Természetes, hogy a kettős hangok rekonstrukciója az etimológiai „anyag hiánya miatt bizonytalanabb.” (169. old.)

Abban is egyet értek Marcantonio-val, hogy „nincs bizonyíték a családfa gazdag rétegződésére vagy másféle időbeli mélységére, mivel kevés különbség van a rekonstruált mássalhangzók és tényleges tükröződések között...nincs jelentős különbség a mássalhangzó szerkezetben az ősuráli és az ősfinnugor között.” (171. old.)

Többször megerősítettem, hogy a szó etimológiák (172. old.) rendszerint tévesek. Nehéz olyan szómagyarázatot találni, amely nem tartalmaz alapvető hiányosságokat. Ennek pedig két fő oka van: a nyelvcsaládokban gondolkodás és az uráli nyelvelmélethez való ragaszkodás. Mindkettő gúzsba köti a kutatókat. Ezek a korlátok nagyban hozzájárulnak ahhoz is, hogy a kutatók nem ismerik eleink gondolkodásmódját, következésképp a szóteremtés, szóalkotás indítékait, körülményeit. Mindezt a Marcantonio által is idézett példák közül a *szem*, a *szőlő* és a *gyümölcs* szavunkon keresztül szemléltetem.

A TESz állítása szerint a magyar *szem* ősi örökség az uráli korból, a *szőlő* csuvasos típusú ótörök jövevényszó, a *gyümölcs* pedig török eredetű. Mindhárom állítás hamis. A hamis jelző jogos használatához egyetlen hiba is elegendő lenne, azonban ennél sokkal több van, közülük néhányat mutatok be.

A növénynevekkel először egyetemista koromban a 70-es évek kezdetén foglalkoztam, a gyümölcsnevekből pedig a szakdolgozatomat írtam s csak a földrajzi névi kutatásaim idején sok év múlva jelentkezett a megoldás. Ekkor vált világossá, hogy a vízforrás, mint az élet kiinduló pontja, a folyók eredetének helye mintául szolgált a természetben ugyanúgy vagy hasonlóan működő elemek

elnevezésének. S hogy ez mennyire így van, igazolják a ma is ismert és használt idevonatkozó szavak, amelyek közül most csak háromról szólok.

A magyar *szem* jelentései: 'a látás szerve, kalászos, hüvelyes mezőgazdasági növények magja, megítélés, több egyforma rész sorozatából álló tárgy egy darabja, bogyós gyümölcs termése, tekintet, figyelem, igen kis mennyiség, kötés, horgolás, rügy, szem alakú rajzolat, értékjel a kártyán, pont a játékkockán.' (TESz)

A szócikk írója nem figyelmetlenségből, hanem a tudásának a korlátai miatt nem hivatkozik, pl. a magy. *tengerszem* szóra, amely szorosan idekapcsolódik s a TESz a következőket írja róla:

tengerszem: 'hegyi tó'. Tükörszó, de közvetlen mintája nem határozható meg. Megfelelő szó van néhány más nyelvben, vö.: latin.... német...., szlovák.... Jelenlegi ismereteink alapján nem dönthető el, hogy a kifejezés melyik nyelvben keletkezett, s mi volt a szemléleti alapja, vagyis hogy a 'tenger' és a 'szem' fogalmak milyen képzettársítások révén kerültek bele. Az mindenesetre valószínű, hogy a magyarban nem önálló fejemény. Feltűnő, hogy a hazai latinban már 1689-ben előfordul.' (TESz)

A kutatásaim fényében a *tengerszem* (*tenger* 'víz' + *szem* 'forrás') összetett szó, jelentése 'vízforrás'.

Ami az utótagot illeti, vö.: finn *silmä* 'szem', *silmäkkee* 'kibuggyanó v. felbuggyanó víz, fakadó forrás'. (SZINNYEI 1884)

További nyelvek adatai tartoznak ide, pl. csuv. *šāl* 'forrás, kút', ÓT. *jul*, mong. *ceel* 'forrás, kút, forrás, ahol állandóan bugyog fel a víz a földből.' (JEGOROV 1964)

A szó a földrajzi nevekben többféle formában ismert, pl. csuv. *šaval*, or. *civil* stb.

A 'mag', mint a *szem* másik jelentése szorosan kapcsolódik a forrás jelentéséhez. A *mag* ugyanis nem más, mint a növények, állatok, emberek forrása, eredete. Következésképp a termés, azaz a *gyümölcs*, a teremtmények, azaz az állat és az ember, mind egyfajta magzat, a maghoz tartozó, maggal ellátott. A *szőlő* és a *gyümölcs* jelentését 'bogyóság'-ként kell értelmezni s ez meg is felel a valóságnak. A *szőlő* nem más, mint szemekből álló fűt, a *gyümölcs* pedig szemes termés.

Hangsúlyozom, e jelentés felőli megközelítés és magyarázat nem találgatás, egy rendszerből olvasható ki, amelynek tagjai a három nyelvcsaládba sorolt nyelvek és a földrajzi nevek s amelyet támogatnak a hun kutatások és más tudományágak eredményei is.

A rendszerbe a következőképpen illik e három szó hangtani oldalról:

A magy. *szem* a TESz (miután ősi örökségnek tartja az uráli korból) adatai korlátozottak, vö.: vog. *šem*, osztj. *sem*, zürj. *šín*, cser. *sinzä*, mdE. *šel'me* 'szem', finn *silmä*, észt *sil'm* 'szem....', lp. *čäl'bme* 'szem....', szam.jur. *šēß*, jen. *sei*, tvg. *šäime*, szelk. *jai, sai, sei*, kam. *sima*, mot. *sima*, kojib. *sima*, tajgi *šime-dä* 'szem'...Az uráli alapalak **šilmä* lehetett. A szóvégi *m* finnugor **lm* > magy. *m* fejlődéssel magyarázható. (TESz)

További adatok tartoznak ide, pl. mong. *samar* 'fenyőmag, mogyorószerű, ehető belü, csonthéjas termés'.

Az or. *szemer* és a magy. *szemernyi* (*szemer* + *-nyi*: képző) töve genetikusan összetartozik, jelentése 0,073 gram-nyi patikasúly. A *szemer* (*szeme* + *-r*: képző²¹) tövének jelentése 'gabonaszem', amely súlymérték orvosság és nemesfém mérésére. (vö.: TESz)

Megjegyzem, a vizsgált *szem* szavunkat a Krímen is ismerik, ma a piacon a napraforgót *szemecske* néven árúsítják.²²

Ugyancsak 'maggal ellátott' jelentésű a magy. *szilva*, amelyet szláv eredetűnek tart a TESz.

Az or. *sém'a* 'mag', or. *sam* 'maga': visszaható névmás.

Idetartozik a ko. *sin* 'forrás', vö.: *vasin* (< *va* 'víz' + *sin* 'forrás') 'forrás, amely állandóan jön fel a tó vagy folyó aljából', vö. még udm. *ošmes-sin* 'forrás', hanti *mêyse* 'forrás' (< *mêy* 'föld'²⁴ + *sem* 'forrás'. (LYTKIN-GULJAJEV 1999)

Rokon a ko. *sin* (*sinm-*) 'szem', udm. *sin* 'szem', mari *šinča* 'szem', md. *s'el'me*, fi. *silmä*, szam. *čälme*, man. *säm*, *šäm*, hanti *sem*, magy. *szem* 'ua.' (LYTKIN-GULJAJEV 1999)

A szó kapcsolatai nemcsak a Volga-Urál vidéke földrajzi nevei között (vö.: csuv. *Šaval*, *Šäl*, *Šälav* stb.), hanem a Kárpát-medence földrajzi neveiben is megvan, vö.: magy. *Szinva*, ahol a patak a forrásáról kapta az elnevezést. Ilyen a magy. *Salgó*, *Zagyva* stb. földrajzi név. Idetartozik, pl. az Ázsiában ismert *Szelenge* folyónév is. Számos községi és tulajdonnévi példát hozhatnánk, hiszen kiterjedt rendszere van Eurázsia-szerte.

Ami a szavak hangtani oldalát illeti, úgy tartoznak össze, hogy a szókezdő valamennyi esetben *s-*, *š-*, amelyek eredeti *t*-ből keletkeztek. Az *-l-* szintén *-t-* eredetű (vö.: *-t-* > *-δ-* > 1. *-l-*, 2. *-w-* > *-V-* > *-θ-*. Az *-m-*, *-n-* pedig *-k-* eredetű (vö.: *-k-* > 1. *-g-* 2. *-w-* > 1. *-v-*, *-m-*).

A *szem* mind jelentéstanilag, mind hangtanilag, mind alaktanilag alapul szolgált a *szőlő* és a *gyümölcs* szónak.

A magy. *szőlő* a TESz szerint nyj. *szöllő*, *szöjlő* stb. formában is megvan. Mint csuvasos típusú ótörök jövevényszót összevetik a csuv. *šyrla*, tat. *yiläk*, bask. *yeläk*, nog. *yilek*, *yelek*, karacs. *dzsilek* 'bogyó', vö.: mong. *dzsedegene* 'egy fajta bogyó'. a *szöllő* alak *-ll-*je vagy hangzóközi geminálódás eredménye, vagy egy korábbi **szödlő*-féle formából keletkezett hasonulással...(TESz).

A szócikk írójának ismereteiben több hiányosság is megmutatkozik. Nem vesz figyelembe további adatokat, vö.: csuv. *šyrla*, tat. *žilek*, oszm. *čilek*, ujjg. *jemiš*, hak. *čistek* (JEGOROV 1964), továbbá or. *jadro* (ядро 'mag', ядерный 'mag').

Az oszm. *üzüm* 'szőlő' szót nem szokták idézni a szőlő kapcsán, mert nem látják az összefüggést. Arról van szó, hogy a kezdő mássalhangzó elenyészett, a szóbeljei *-z-* előzménye a *-δ-* ugyanúgy, mint az *-l-*, *-r-* ill. a *-w-*-nek. Az *-m* pedig ugyanaz, mint a magyar és társaiban található *-m*.

A párhuzamok egyrészt jelentéstanilag és hangtanilag beépülnek egy hatalmas rendszerbe. Másrészt figyelemre méltó az ujjg. *jemiš*, amely átvezet a *gyümölcs* szavunkhoz, a hak. *čistek* (< *čis* + *-tek*) is igazolja azt, hogy a szó belsejében a tő *čis*, a magy. *szöllő* (< *szöl* + *-lő*) *szöl*, a *szöjle* (< *szøj* + *-le*) *szøj*, a csuv. *šyrla* (< *šyr* + *-la*) *šyr*, a tat. *yiläk* (< *yi* + *-läk*) *yi*, a bask. *yeläk* (< *ye* + *-läk*) *ye*, a nog. *yilek* (< *yi* + *-lek*) *yi*, *yelek* (< *ye* + *-lek*) *ye*, karacs. *dzsilek* (< *dzsi* + *-lek*) *dzsi*, mong. *dzsedegene* (< *dzsede* + *-gene*) *dzsede* a szótő, or. *jadro* (< *jad* + *-ro*) *jad*, *jadernyj* (< *jade* + *-r* + or. *-n-*: melléknév képző + or. *-yj*) *jade*, amelyek hangtanilag úgy tartoznak össze, hogy a tő végi mássalhangzó, valamint a hiány közös ősré vezethetők vissza, mégpedig eredeti *-t-re*. A fent jelölt *-δ-*: interdentális zöngés spiráns előzménye volt nemcsak az *-l-*-nek, (vö.: magy., md., finn, észt, lp. *l*,), hanem az *-r-*-nek, (vö.: csuv. *r*), a magánhangzónak (vö.: szam. *i*), a hanghiánynak (vö.: magy., tat., bask., nog., karacs. *-θ-*), a *-d-*-nek (vö.: mong., or.), a *-j-*-nek (vö.: magy. *j*), az *-s-*-nek: *-s-* < *-J* (*-th-*) < *-t-* (vö.: hak. *-s-*). Ezek a hangzók genetikusan összetartoznak. (vö.: CZEGLÉDI 2004-6)

Hogy mennyire szabályosan, a saját törvényei szerint működik a nyelv, azt igazolják az adatok, köztük a magy. *szöllő* és a *szőlő* páros. Arról van szó, hogy a szótő *-l-* -jének előzménye olyan *-δ-* (interdentális zöngés spiráns), amely egy másik irányú változás esetén (vö.: $\delta > w^{25} > V^{26} > 0^{27}$) eltűnt, miközben

megnyújtotta az előtte álló magánhangzót (ld. magy. *szőlő*). A változási sor tartalmazza azokat az állapotokat is, amelyeket megőriztek, pl. a számjéd adatok. A spiráns $\delta > 1$. 1. *l*, 2. *r*, 3. *z*⁴. *w* fejleményei egyaránt igazoltak a nyelvekből.

Mint ahogyan a *szőlő* szavunknak, úgy a *gyümölcs*-nek is a *szem* szó egyik formája szolgált alapul.

A magy. *gyümölcs* (*gyümöl* + *-cs*) *gyümöl*, nyj. *gyümölcs* (*gyümő* + *-cs*) *gyümő* töve és más nyelvi párhuzamainak a töve egyrészt összetartoznak, másrészt a *szem* szavunkkal és párhuzamaival vannak genetikai kapcsolatban, vö.: ujj. *yemiš* (*yemi* + *-š*) *yemi*, hak. *čistek* (*čis* + *-tek*) *čis*, stb.. A *szőlő* és nyelvi párhuzamainak második eleme a magy. *-lő*, hak. *-tek*, csuv. *-la*, tat. *-lek*, oszm. *-lek*, ujj. *-š* formákkal kapcsolatos és 'valamivel való ellátottság' a jelentése a képzőnek, amelyek ma gyakran gyűjtőnévképzők..

A tanulságok közé tartozik, hogy a nyelvjárási és más nyelvi alakokat figyelembe kell venni, de azt csak akkor vagyunk képesek, ha logikusan gondolkodunk, figyelmesek vagyunk és levetjük az uráli nyelvelmélet korlátait.

Ily módon azt is láthatjuk, pl. hogyan tartozik ide az or. *jagoda* (cirill: *ягода*) 'bogyó' is.

A magyar *gyümölcs* szót ótörök eredetűnek tartván a TESZ, török párhuzamokat hoz, vö.: ujj. *yimiš*, oszm. *yemiš*, tat. *yimeš*, *dzsimeš*, csuv. *šiměš* 'gyümölcs....Előzménye a tör. *ye-*, (*yi-*) 'eszik' ige, eredeti jelentése 'étel, eledel'. A mongol nyelvek megfelelő szavai a török nyelvekből valók, vö.: mong. *dzsimis*, kalm. *zems*, burj. *žēmš* 'gyümölcs'....A tör. *š* ~ magy. **lč* megfelelésre vö.: *bölcs*, *bölcső* stb....(TESZ)

Jegorovnál a csuv. *šiměš* 'étel, termés, gyümölcs, zöldség' jelentésű a szó, amelyet összevet az ÓT. *yimiš*, ujj., üz. kirg., azerb., oszm., kumük *jemiš*, bask. *jemeš*, nog. *jemis*, türkm. *ijmiš*, kazah, k.kalp. *žemis*, tat. *žimes*, tuv. *čimis* 'termék, gyümölcs' szavakkal. A szótövet párhuzamba állítja a XII-XIII. sz.-i *jem* 'fű, takarmány', tat. *žim*, kirg. kazah *žem*, azerb., üz. *jem*, türkm. *ijm* 'étel, magtakarmány', alt. *d'em* szavakkal, melyeket a *ši-* 'enni' szóból eredeztet....A mong. *žime* 'termés, gyümölcs, mag', burj. mong. *džimis* 'termés' törökből valónak tartja. (JEGOROV 1964)

A 'fű, magtakarmány' (vö.: *jem*, *žim*, *žem*, *ijm*, *d'em*, *žime*) jelentésű szavak összetartoznak a *szem* szóval s a gyümölcsöt jelentő szavak alapjául szolgáltak. Az igaz, hogy további kapcsolataik vannak az 'étel' jelentésűekkel, ebből következően az 'enni' igével, de a gyümölcsnek közvetlenül nem az 'étel' jelentésű változatok szolgáltak alapul.

A *gyümölcs*, *gyümölcs* és más nyelvi párhuzamai is szótó + képző szerkezetű. Eszerint magy. *gyümöl* + *-cs*, (ld. még *gyümöl* + *-csény*), *gyümő* + *-cs*, csuv. *šimě* + *-š*, ÓT. *yimi* + *-š*, nog. *jemi* + *-s*, türkm. *ijmi* + *-š*, tat. *žime* + *-s*, tuv. *čimi* + *-s*, *džimi* + *-s*.

Figyelemre méltó a türkm. *ijmi* szótó és a türkm. *ijm* 'étel, magtakarmány', amely a magy. nyj. *szőlő* *szőj-* tövével a *-j* miatt van közelebbi kapcsolatban.

A *gyümölcs* szónak további nyelvi párhuzamai vannak, vö.: *plody* (*plo* + *-dy*) 'termés', *frukty* (*fruk* + *-ty*), *jagody* (*jago* + *-dy*), amelyeknek az első eleme a *plo*, *fruk*, *jago* összetartozk a magy. *szem*, *mag*, *bogyó* szavakkal, a második elem (*-dy*, *-ty*) pedig a 'valamivel való ellátottság' képzője, a törökségben a csuv. *-š*, ÓT., ujj. stb. *-š*, nog., k.kalp. tuv. *-s*, magy. *-cs*, *-csény* rokona.

Bár a TESZ nem említi, de a szakirodalomban az *-l*-t az *-lcs*, *-lgy* (vö.: *tölgy*, *völgy* stb.) kapcsolatban gyakran nevezik szervesen betoldott mássalhangzónak. Hangsúlyozom, ilyen nem létezik, a nyelv egy olyan tökéletes rendszer, ahol mindennek megvan a maga helye, oka, okozata. Ha nem látjuk, azért a hiányosságaink a felelősek és a magyarázatot nem a nyelv tökéletlenségében kell keresni. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *szem* nem lehet uráli eredetű, a *gyümölcs* és a *szőlő* nem lehet török eredetű kölcsönszó. A

magyarázatot jóval nagyobb összefüggésekben találjuk meg, amelyet a fentieken kívül a hun kutatások is egyértelműen igazolnak.

Nemcsak a földrajzi nevekből, a közszókból is kiolvasható, hogy a *szem*, mint mag nemcsak forrás és a víz szóval tartozik össze, hanem az étellel, itallal is, hiszen az első és legfontosabb, ami a létfenntartást, az életet biztosította - különösen a kezdetekben - a víz volt.

A három szó (*szem*, *szőlő*, *gyümölcs*) etimológiája közül egyik sem állja meg a helyét. A szakirodalomban és a mérvadó TESz-ben a tévedések sorozata van jelen mind a jelentés, mind a hangtan, mind az alaktan terén. Belőlük nyelvészeti és östörténeti következtetéseket levonva csak hamis eredményekhez lehet jutni. A megoldás pedig az, hogy előítéletektől, előre felállított szabályoktól mentesen felül kell vizsgálni a szakirodalmat, a forrásokat újra kell elemezni és értelmezni, a nyelvünk grammatikáját újra kell írni. Természetes, ami eddig jó volt, meg kell hagyni, és tanulni kell belőle.

Nem véletlenül látja Marcantonio úgy, hogy „A különböző beazonosított hangváltozásokon olyan nyelvek osztozhatnak, melyek talán nem is azonos csomóponthoz tartoznak, amint például a magyar és a szamojéd közötti közös változások mutatják.” (176. old.)

Az ellentmondás törvényszerű: „az uráli mássalhangzó rendszer alapvetően változatlan maradt az ősuráli és az ősfinnugor közötti szakaszban. Ez a megfigyelés ellentétben áll a családfa feltételezett nagy időmélységével...” (185. old.)

Alapvető a tévedés egy hangot szabálytalanak nevezni: „a vogulban a szabálytalan szókezdő *s-t és a magyarban az ugyancsak szabálytalan szókezdő h-t találjuk a várt fejlemények helyett...” (192. old.)

A törvényt, a szabályrendszert nem mi állítjuk fel, az megvan, sok ezer éven át alakult a nyelv(ek) használata során. A kutatóknak ezt csupán fel kellene ismerni. Ha nem így történik, baj van. Nem csoda, ha úgy látják, hogy a mássalhangzó rendszer változásait „pillanatnyilag nem lehet...szabályosnak tekinteni.” (197. old.)

Marcantonio feltételezése megalapozott: „A hangrend rendszertelen eloszlása és egyenlőtlen jellege ahhoz a feltételezéshez vezethet, hogy nem volt uráli jellegzetesség..., hanem a különféle nyelvekben egymástól függetlenül fejlődött ki.” (198. old.)

Az egyes uráliba sorolt nyelvek hangtani jellegzetességeinek valóban kiterjedtebb kapcsolatai vannak. A tudománytalanság magas foka az, hogy tudományosnak minősítenek olyan feltevéseket, amelyeket nem valós nyelvi adatok összehasonlítása, nyelvi elemzése alapján fogalmaztak meg. A felelőtlenségen túl, az emberek szándékos megtévesztésének kategóriájába tartozik az, hogy mindezt állításként kezelik. Ráadásul a más eredményre jutott kutatóktól is ezt várják el, engedetlenség esetén földönfutóvá teszik. Mindennek a tetejében a hamisat, a tudománytalant tanítják a köz- és a felsőoktatási intézményekben.

Marcantonio-nak további figyelemre méltó észrevételei, pl.: „a hangrend olyan jellegzetesség, ami Euráziában összeköti az uráli és az altáji nyelveket.”

„mind az altáji, mind az uráli nyelvek rendelkeznek a következő jellegzetességekkel: a, a magánhangzó rendszer gazdagsága összevetve a mássalhangzók viszonylag csekély számával. b, a mássalhangzó torlódás korlátozása, amely tilos szókezdő helyzetben, ritka a szó végén és valószínűleg elkerülendő a szó belsejében, c, a helyreállított ősnnyelvek fonotaktikai egyszerűsége...Végül ...az ősfinn és az őszamojéd ...magánhangzó rendszere meglehetősen hasonlít egymáshoz. De ez a két uráli rendszer az őstürköt és az ősmongolt (valamint az őstunguzt és „őskoreait”) magában foglaló altáji ősnnyelvekhez rekonstruálható magánhangzó rendszerhez is igen hasonló.” (199. old.)

„...az általános hiedelemmel ellentétben a hagyományos családfa csomópontjait nem az elfogadott összehasonlító módszer szerint következtették ki.”

„A közhiedelem ellenére az őś-uráli csomópontot nem valósnak vélt alkotó részeiből rekonstruálták. A szokásosan őś-uráliként emlegetett csomópontot valójában csak az őś-permi-finn és az őś-szamojéd rendszeres összehasonlítására alapozzák, és kimarad belőle a kulcsfontosságú ugor csomópont.”

„Általában azt hiszik, hogy az őś-ugor csomópont létezését történelmileg a 19. század végén állapították meg. De nem ez a valóság. Az ugor csomópont létezésébe vetett hit egyedül a hasonló nevek (*Jugria* és *hungarus*) véletlen egybeesésén alapult,” (200. old.)

„Általános hiedelem az, hogy az őś-finnugor csomópontot e terület alapítói a 19. század végén hozták létre...valójában ezt a csomópontot Donner vezette be....Azonban Donner nem szolgáltatott rekonstrukciót – a nyelv egyetlen szintjén sem – amivel igazolta volna annak megállapítását.”

Tudománytalan eljárás, s csak hamis eredményhez vezet az, hogy a teljes uráli családfa rekonstrukciója „nem közvetlenül elsődleges nyelvészeti adatokat hasonlít össze. Helyette általában rekonstrukciók között történik az összehasonlítás, és ezért ezek nem ellenőrizhetők a tényleges adatokkal szemben.”

A *p- > f-* változás sem igaz: „Azonban a magánhangzó rendszerről fent készített elemzésünk azonosított néhány („legtöbbször”) szabályos hangváltozást, pl. az ő.-u. **p-* > magy. *f-*, ahogy a tankönyvekben bemutatják. Bár ezek a változások általában más szempontból szabálytalan etimológiákba ágyazódnak,...” (201. old.)

Nem jöhet ki más eredmény, mint az, hogy „a rendesen alkalmazott összehasonlító módszer szerint az uráli nyelvek legalábbis a fonológiai szerkezet szintjén nem képeznek nyelvcsaládot.” (202. old.)

Bizonyítékként szolgál az a tény, hogy nincs egységesen elfogadott álláspont, vitatkoznak az alapszavakon: „Az alapszavak (melyek a létrehozott őś-uráli etimológiák legnagyobb részét képezik) igen ingatagok...” (204. old.)

Már a vita is jelzi, hogy „az uráli szófejtések kérdésesek.” (205. old.)

Csak téves lehet Decsy-nek az uráli őśnyelv átfogó rekonstrukciója, amelyet „az UEW-ben kikövetkeztetett 472 őś-uráli szófejtésre” alapoz. (206. old.)

Halmazott bizonytalanságról szól Collinder, amikor „kiemeli, hogy a tárgyban szereplő különféle hangváltozások hogyan fordulhatnak elő „elszórta” „néhány szóban”, „néha,” „néhány nyelvjárásban,” „bizonyos szavakban” és „bizonyos szövegösszefüggésekben” stb.” (207. old.)

Ez már önmagában is arra utal, hogy csak azért, mert egy nagyobb őśi rendszernek a tagjai, utódai, nem lehet törvényszerű. A hiba abban is megmutatkozik, hogy „véletlenszerűen kiválasztott szavakat szembeállítanak statisztikailag egyenértékű megfelelési szabályokkal.”

A „Mi utal a valódi nyelvrokonságra és mi a véletlen hasonlóságra?” c. fejezetben Angela Marcantonio hivatkozik „Az '1'-'10' őś-uráli számnevek jelentősége”-re. (210. old.)

Hangsúlyozom, a számrendszereket (kettes, hármas, hatos, hetes, tizes) és a számneveket csak egy nagyobb eurázsiai méretű összefüggésben lehet látni világosan. Téves etimológiákra építve nincs értelme semmilyen következtetésnek.

Nem értek egyet Marcantonio-val a következőben, mert a nyelvben nincsenek véletlenek: „Ha két nyelv egyáltalán nem rokon egymással, akkor is várhatják, hogy véletlenszerű hasonlóság miatt van néhány közös szavuk.”

Janhunén szerint is „A szótári anyag világosan azt sugallja, hogy az ős-uráli számrendszer csak a '2' és az '5' vagy '10'-es számneveket tartalmazta.” (211. old.)

Az *öt* rekonstruált jelentése nem lehet öt vagy tíz. Eleve hibás a szómagyarázat. A statisztika bevonásának csak akkor lenne elfogadható eredménye, ha az etimológiák hibátlanok lennének. Egyelőre nem azok.

Marcantonio helyesen gondolkodik, a kutatásaim támogatják a következőt: „Meg vagyok győződve, hogy a párhuzamoknak az összes szóban forgó nyelvcsoporthoz bevonásával elvégzett teljesebb vizsgálata – elkerülve az előítéleteket – értékes eredményeket hozhat. Ha végül is bebizonyosodna, hogy létezett ilyen eurázsiai állomány és tovább gondolhatnám a dolgot, akkor azt vetném fel, hogy a szótani tételek közötti rokonság bizonyos fokig genetikai jellegű.” (227. old.)

Rögtön adódik a kérdés: mi az akadály? A válasz: Egy korpusz adatainak a feldolgozása Angela Marcantonio részéről is. Ha ezt elvégzi, világosan fogja látni, hogy az indoeurópai nyelveket nem lehet belőle kizárni.

A következő idézetnek is van tanulsága: „Személy szerint én ahhoz az elképzeléshez vonzódok, hogy ezek a szavak széleskörű szóállomány részei, mely átvélik az egész eurázsiai térséget, de az indoeurópai nyelvek kizárásával.” (230. old.)

Alapvető hiba, ha már az indulásnál eleve kizárunk valamilyen lehetőséget, ugyanis sohasem én, a kutató, hanem a nyelv, a rendszer mondja meg az eredményt. Tehát eleve nem lehet kizárni az indoeurópaiakat. Abban viszont igaza van a szerzőnek, valóban nem lehet „ezen a ponton e széles nyelvi összefüggésben megkülönböztetni a kölcsönzött jellegzetességeket az öröklöttektől...”

A kölcsönzött kategóriába azért erőszakolnak bele rengeteg szót, mert a manipuláció útján létrehozott öröklött kategóriának az uráli nyelvelméletet és a nyelvcsalád elméletét kellene igazolni. Ami szerintük innen kilóg, az vagy kölcsönzött, vagy nemzetközi ill. vándorszó vagy ismeretlen eredetű. Más megközelítési pontra van szükség.

A tapasztalataim alapján a kutatási lépéseket figyelembe véve a helyes sorrend a következő: Az összehasonlítást elvégezni hangtan, alaktan, jelentéstan terén, majd fel kell állítani a lehetséges egymást követő lépések sorrendjét. A feltehetően helyes etimológiák elkészülte után az idő, tér figyelembe vételével megállapítható a genetikai összetartozás s lehetséges egyfajta viszonylagos kronológia felállítása.

Logikus, „Ha valóban létezne uráli csomópont, akkor elvárnánk, hogy az adatok ennél döntően nagyobb statisztikai fontosságot mutassanak. Egy maroknyi jelentős szó egyszerűen nem elég egy nyelvcsalád létrehozásához különösen, ha ezek a szavak máshol is jelen vannak.” (231. old.)

Törvényszerű, hogy a hibás alapállás miatt számos komplikáció adódik: „A kor uralkodó újgrammatikus nézetéhez felsorakozva úgy hitték, hogy az öröklött szavak szabályos hangtörvényeknek engedelmeskednek, míg a kölcsönzöttek legtöbbször szabálytalanok”.

Nem csoda, ha a szerző úgy látja, hogy „a szabályosság” és a „szabálytalanság” mintái nem tisztelik az uráli terület hagyományos határait.” Továbbá „a nyelvi adatok nem teszik lehetővé a kölcsönzött szavak megkülönböztetését az öröklöttektől.” (233. old.)

Nem véletlenszerű az sem, hogy „egyes erőteljes izoglosszák átszelik az uráli térség hagyományos határait. Például az északi izoglosszák tartalmazzák a tunguz nyelveket és néhány északi uráli nyelvet, a déliek a magyart, a csuvast, a mongolt és a köztürk nyelveket foglalják magukba, és végül északkeleten találhatók olyanok, melyek a szamojédot és a jukagirt ölelik fel. Néhány szerző, mint például Ligeti...és

Sinor...meglepetésének ad hangot, hogy e megfelelések némelyike hangzásban és jelentésben is oly „hibátlan” lehet. De amikor az összehasonlító módszer használatával e hibátlan összefüggés magyarázatához érkeznek, akkor nem tekintik ezeket a genetikai rokonság bizonyítékának, mert ez a magyarázat ellent mondana az eleve megalapított családoknak. Ehelyett az „egy irányba tartó fejlődés” vagy szabályos „közvetlen kölcsönzés eredményeként magyarázzák” őket. (234. old.) (vö.: BOTALOV).

Tulajdonképpen minden baj forrása, hogy az uráli nyelv3lmélet hívei felállítottak maguknak egy politikai elvárásoknak megfelelő szabályzatot, amelyekhez igazodni kell mind a kutatóknak, mind a nyelvnek. Csakhogy a nyelv más természetű, mint bizonyos kutatók, nem engedelmeskedik az emberek előírásainak. Az e csoportba tartozó kutatók pedig ezekre az esetekre is kitaláltak valamit. A szavak egyik részét „öröklöttek” nevezik. Hangsúlyozom, nem hibátlan kritériumok alapján. A másik részét „kölcsönzött”-nek, és a harmadikat „véletlen hasonlóság”-on alapulónak. Mindez pedig újabb tévedések forrása.

Ha konkrét nyelveket vizsgálunk s a nyelvet nem arra használjuk fel, hogy politikai indíttatású vagy tudatlanságból, tévedésből előre felállított szabályokat akarjunk vele igazolni, elkerülhetők a következő típusú problémák, értetlenségek: „néhány uráli és altáji nyelvnek számos közös alapvető fonológiai jellegzetessége, sőt néhány nyilvánvalóan közös hangfejlődése van. E helyzetben azt kellene bizonyítani, hogy az uráli családon kívüli nyelvekkel a megfelelések bizonyos értelemben szabálytalanabbak, mint az uráli családon belüliekkel, de nem világos, hogy ilyen osztályozáshoz milyen sajátos ismérveket lehetne felhasználni.” Továbbá „egyszerűen nem világos a tényleges esetenkénti bizonyíték, amellyel a megfelelést „kölcsönzöttnek”, öröklöttek”, vagy „véletlen hasonlóságnak” osztályozzák.” (236. old.)

Miután „nem létezik megfelelő ős-uráli összehasonlító forrásanyag,” nincs miről beszélni. A felmerülő problémák ezek után törvényszerűek: „a matematikai elemzés megerősítette, hogy az urálin belül etimológiák megállapítására általánosan alkalmazott ismérvek meglehetősen lazák,” „A nem uráli nyelvekkel fennálló párhuzamok” vizsgálata a szótárakra és elismert irodalmi forrásokra támaszkodva csak hibás lehet. (237. old.)

Oka van annak, hogy „az uráli és az altáji nyelvterületen léteznek közös fonológiai jellegzetességek és különféle egybeeső hangok vagy hangfejlődések.” (246. old.)

Hibás megközelítés esetén „Az uráli és tunguz egyezések okát „közvetlen” kölcsönzésben látják. Azonban a szótani összefüggések pontos természetét – kölcsönzött vagy öröklött valójában egykönnyen nem lehet kideríteni.” (247. old.)

A kazár nyelv kérdése – amely állítólag túlélők nélkül kihalt – is része a vizsgált problémakörnek, amely tartalmaz az eddigi tudománytalan eszközök közül néhányat: „Az óbolgár – türk nyelvek szintén kihaltak, a csuvasból kell rekonstruálni ...a feltételezett magyar jövevényszavakat és felhasználják a rekonstrukcióhoz, mintha ezek szabályos hangtörvényeknek engedelmeskednének...néhány szófejtésnek egyáltalán nincs csuvas megfelelője, így a kikövetkeztetett forrása a feltételezett magyar jövevényszó marad, ezt a szót aztán úgy idézik, mint az óbolgár-türkből történt kölcsönzés bizonyítékát.”

A kazár, a bolgár, a csuvas és a magyar kérdés különös tekintettel az ún. bolgár bélyegekre szétfeszíti e négy nyelv kereteit, kapcsolatainak a nyomait egész Eurázsiaiban megtaláljuk. Jogos Marcantonio észrevétele: Az *r/l*, *z/š* bolgár és köztörök bélyeg, „Azonban ugyanezek az izoglosszák a mongol is osztozik. További szavakban a várt „szabályos hangtani fejlemények” nem játszódnak le..., más szavak pedig egyszerűen nem tartalmazzák a kérdéses hangokat.” (250. old.) „A csuvas...a bolgár ág egyedüli modern képviselőjének tekintik,...Bajkanov besorolásában..., ahogy a szerző nevezi: a „nyugati hun” csoport egyenrangú tagjaként osztályozza (a törökkel, baskírral, tatárral stb. együtt), a „keleti hun”

csoporttal szemben.” (252. old.) Ligeti szerint „a magyar rotacizmus közvetlenül a csuvasból származik. Bizonyítékait két szóra alapozza, ahol a rotacizmus a magyarban végbement, de a mongol megfelelőiben nem. Csakhogy mindkét szónak hiányzik a csuvas megfelelője.” (253. old.)

Hozzáteszem, mind a rotacizmus, mind a lambdacizmus elmélete hibás etimológiákra épül, vö.: *szem*, *gyümölcs*, *szöllő* stb.

„A magyarban található jövevényszavak osztályozása és időrendje.” kérdésében a kutatók csak találgatnak. (256. old.)

Hibás etimológiákon alapuló következtetés csak téves lehet. A tudományban nincs helye a találgatásoknak: A tényekkel, számos nyelvi adattal nem tudnak mit kezdeni a kutatók, pl.: „egy feltehetőleg türk eredetű fontos magyar szónak ismét van közeli párhuzama a mongolban, úgyhogy ténylegesen nem lehet megmondani, melyik nyelvcsoporthoz lehetett a kölcsönzés forrása.”

Rédei szerint „a jukagir / uráli párhuzamokat ...úgy kell magyarázni, mint az uráliból a jukagirbe történt kölcsönzéseket.” (258. old.) Továbbá „úgy tűnik, hogy a jukagir osztozik bizonyos uráli nyelvekkel, különösen a szamojédekkel, némely szótani, alaktani és morfoszintaktikus összefüggéseken.”

Angela Marcantono szerint „az összefüggések nagyrészt véletlen hasonlóságoknak köszönhetők.” A kutatásaim azonban nem igazolják azt, hogy a nyelvben véletlen hasonlóságok előfordulnának.

Valóban tudománytalan, ezért a kérdés jogos: „hogyan állíthatja valaki, hogy az uráli / jukagir szótani megfelelések közvetlen, egyirányú hatás eredményei az uráliból (nevezetesen a szamojédből) a jukagirbe, ha közülük sok máshol is megvan?” (259. old.) Egyet értünk, a tudományban nincs helye a találgatásoknak, különösen annak nem, hogy feltételezésre, mint állításra építsen a kutató.

Nincs egységes álláspont: „A legtöbb kutató kölcsönzés következményének tekinti az uráli és indoeurópai szótani összefüggéseket. Azonban vannak néhányan, beleértve a nosztratikusokat is, akik a genetikai rokonság mellett érvelnek.” (261. old.)

Van olyan vélemény, hogy „nem zárható ki annak lehetősége, hogy az itt feltárt fanevek némelyike közötti hasonlóságok esetleg régi genetikai rokonságot – közös őst tükrözhetnek.” (262. old.)

Nagy hiba, hogy az elemzők gyakran a kikövetkeztetett ősz * alakokat vetik össze. Konkrét nyelvi adatokkal kell dolgozni.

Az alábbiakban jelzett indoeurópai és uráli kapcsolatok megítélésük csak abban az esetben juthatunk elfogadható eredményre, ha eleve konkrét nyelvekkel dolgozunk és nem feltételezett ún. „ős-indoeurópai” és „ős-uráli” nyelveket próbálunk vizsgálni. Sok szónak kell megírni a helyes etimológiáját, majd a rendszerben elfoglalt helyük alapján a következtetéseket létrehozni. A névmások, a számnevek, növénynevek példáin túl a nyelv szókészletének további szavai alkalmasak erre, pl. magy. *gyalog* '1. lábbal történő járás, menés 2. alacsony', vö.: cser. *jal* 'láb', mdE. *jalgo*, mdM. *jalga* 'gyalog', finn *jalka* 'láb', észt *jalg* 'láb, lábszár', lp. *juol'ge* 'láb, lábszár'.

A TESZ a magy. *gyalog* szót *gyal-* alapszóra és *-g* denominális nomen- képzőből állónak magyarázza tévesen. A szó *gya* + *-log* elemekből áll, az idekapcsolódó ang. *walk* 'gyalog, lábbal' pedig *wa* + *-lk*, a cser. *ja* + *-l*, a mdE. *ja* + *lgo*, mdM. *ja* + *-lga*, az észt *ja* + *-lg*, a lp. *juo* + *-l'ge* szótő + képző szerkezetű.

A vizsgálatokból nem hagyhatók ki a csuv. *ura*²⁹ 'láb', ÓT., csag., oszm. *adak*, alt., sárga ujj. *azax*, *azak*, ujj. tat., bask. ...*ajak*, üzb. *ojok*, azerb. *ajag*, jak. *atax* 'láb', számos nyelvben 'alsó rész, vég', vö.: mong. *adag* 'vég, torkolat, alsó rész, következő'. (JEGOROV 1964)

A 'láb' jelentésű szavak számba vétele és tanulmányozása arra is figyelmeztet, hogy a szó belseji *-l-*, *-j-*, *-r-*, *-z-*, *-d-* egyrészt összetartoznak, másrészt, hogy az ún. lambdacizmus és rotacizmus egy eurázsiai rendszer része. Nem csoda, hogy nem működik akkor, amikor a csuvasban és a magyarban keresnek rá adatokat.

Mindenesetre Marcantonio helyesen észlelte a következő ellentmondásokat is: Vovon szerint: „Az ősi-indoeurópai és az ősi-uráli viszonya azonos természetű, mint az angol és az orosz közötti kapcsolat, csak távolabbi.”

Korhonen szerint: „az uráli és az indoeurópai között olyan hasonlóságok vannak, melyeket gyakran eredeti genetikai rokonság jeleként magyaráznak,”

Greenberg szerint „a tényleges hasonlóságok tekintetében van elég, amely alátámasztja mindkettőnek a nagyobb eurázsiai családbeli tagságát.”

Marcantonio szerint „az indoeurópai /uráli párhuzamok, ha valódiak, látszólag egy-egy indoeurópai és szintén egy uráli nyelv közötti kapcsolatra utalnak, semmint a két nyelvcsalád közötti genetikai rokonságra.” (263. old.)

„Azt a nézetet, hogy az indoeurópai / uráli szótani összefüggéseket inkább szerzett, mint öröklött jellegzetességekként lehet magyarázni, megerősíti...a két nyelvcsalád közötti alaktani és morfoszintaktikus hasonlóságok teljes hiánya.” (264. old.)

„az irodalomban feltárt alaktani kapcsolatok nem a genetikai rokonság és nem is a kölcsönzés eredményei, hanem egyszerűen a véletlen hasonlóság következményei, különösen a rekonstruált indoeurópai és uráli alakok egyszerű és alapvető természetének fényében.” (265. old.)

Az indoeurópaiba, uráliba és altájiba sorolt, valamint további nyelvek közötti kapcsolatoknak a valódi okait csak úgy ismerhetjük meg, ha az ősök gondolkodásának mentén az egyes jelentésszálakra felfűzzük a különböző nyelvekben meglévő idevonatkozó szavakat, amelyek mint az eredeti komplex jelentéstartalom részei együtt a jelentés mellett alaktanilag és hangtanilag egységet képeznek.

Nem véletlen, hogy Marcantonio számára „nyilvánvaló, hogy az izoglosszákon alapuló modell alkalmasabb arra, hogy megmagyarázzuk az eurázsiai térségben megfigyelt bonyolult összefüggéseket, mint a családfamodell,...” (266. old.)

Majdan egy korpusz adatainak elvégzett kutatás világossá teszi Angela Marcantonio előtt azt, hogy ez miért tűnik nyilvánvalónak, amelyeket a hun kutatások is támogatnak a földrajzi névi tanulmányaim mellett. Ezekből a vizsgálatokból egyenesen következik, nem a véletlen műve, hogy

„Az ősi-uráli nagy régiségének a feltételezését nem támasztja alá régészeti vagy néprajzi adat, annak ellenére, hogy sok kísérletet tettek az ősi-uráli közösségnek ilyen vagy olyan adott anyagi műveltséggel való társítására....Régi feljegyzések sincsenek.” (267. old.)

Ami a „Rekonstruált fanevek és az uráli ősi nyelv időrendje”-t (268. old.) illeti, téves etimológiák esetén törvényszerű, hogy a helyes virágpor-elemzés mást bizonyít, nem feltétlen az uráli egység idejét.

A felsorolt példák etimológiája hibás, Marcantonio nem véletlenül írt róluk. (269. old.)

Nem elfogadható eljárás az, amikor „Az uráli nyelv nagy régiségének támogatására felhozott ősi nyelvészeti bizonyíték szorosan kapcsolódik ahhoz...amelyet az uráli őshaza azonosítására hoznak fel,...”

Az a tény, hogy „a történeti nyelvészet módszerei nem sokat tudnak mondani az „abszolút időrendről”, és ez az indoeurópaire is érvényes....”, egyrészt, a helytelen megközelítésnek és alkalmazásnak köszönhető, másrészt az időrend megállapítása csak több tudományág egymástól függetlenül elvégzett kutatásainak az eredményeit összehasonlítva lehetséges.

Nem véletlen, hogy „eddig még nem állapítottak meg világos fonológiai ismérveket, amelyek lehetővé tennék a valódi átható nyelvnek és az indoeurópaiból az uráli nyelvi környezetbe történő kölcsönzés pontos korszakának meghatározását.” (272. old.)

A nyelvi kapcsolatok ugyanis nem a feltett nyelvcsaládok alapján működnek. Természetes, hogy „az adatok nemigen támasztják alá a tételt, hogy az indoeurópaiból történt kölcsönzés már az őś-uráli korszakban végbement, ... nem azonosították biztosra vehető indoeurópai jövevényszavak előfordulását a szamojéd ágbán, ahogy a modell megkívánná.” (273-274. old.)

A kutatók olyan gondokkal küszködnek, amelyek a téves alapállás miatt keletkeztek. Következésképp, a probléma megoldása a téves kiindulópont, az indoeurópai, uráli stb. őś-nyelvben és nyelvcsaládokban való gondolkodás elvetése után következhet be.

Joki szerint pl.: „az őś-indoeurópai időkből nem található egyetlen biztos kölcsönző sem a közös őś-uráli nyelvben. néha nehézségek adódnak a kölcsönzés pontos forrásának és idejének kimutatásánál,....”

Korenchy szerint: „nehéz felállítani fonológiai ismérveket, melyek alapján meg lehetne különböztetni a kölcsönzés különféle rétegeit. Ez annak is tulajdonítható, hogy nehéz körülhatárolni magát az őś-indoeurópai, az őś-indo-iráni és az őś-iráni korszakot.” (274. old.)

„Más finn tudósok is...azon a véleményen vannak, hogy egyetlen indoeurópai eredetű jövevényszó sem vezethető vissza biztonsággal a közös őś-uráli korszakig.”

A szavaknak „indoeurópai eredetüket nehéz bizonyítani, lévén, hogy hasonló szavak más nem uráli nyelvekben is, mint pl.: az altáji és a jukagir is jelen vannak.”

„Állítják, hogy vannak az uráliiban olyan indoeurópai jövevényszavak..., melyek az őś-indoiráni korig vezethetők vissza,...Ez azonban eszményített kép,...”

„sok jövevényszó van, amely hangtanilag régiesnek, talán indoiráni jellegűnek tűnik, de elterjedése igen korlátozott, a modell előrejelzésével ellentétben.” (276-277. old.)

Ráadásul egy sor példa téves értelmezésben, következésképp rossz etimológiával szerepel a szótárakban. A felszíni, azaz a mai jelenségeket csak akkor lehet megérteni, ha a mélyrétegeket is bevonva látjuk az egész hangrendszert, amely túlmutat az indoeurópai, az uráli, az altáji nyelvcsaládokba sorolt nyelvek határain. Nem csoda, hogy nem világosak a hangmegfelelések. „Ezért ha őś-t vagy s-t találunk az őś-finnugorban, és s-t vagy h-t az irániban (az őś-indoeurópai *k vagy *s helyett) nem tételezhetjük fel, hogy szükségszerűen őś-indoiráni jövevényszóval van dolgunk: az éppúgy lehet őś-iráni is.”

„Balti és germán jövevényszavak a finnségi nyelvekben”...

„Itt is, mint az uráli tanulságok más területein, a vélemények, feltételezések, következtetések nagy mértékben változhatnak, és gyakran ellent mondanak egymásnak.” (278. old.)

„Koivulehto szerint azt jelzik az őś-balti/őś-germán jövevényszavak, hogy közvetlenül a (késői) őś-indoeurópaire vezethetők vissza.” (279. old.)

Hibás szómagyarázatok a balti eredetű szavak esetében is. (280. old.) Ariste szerint: „ezek a szavak valószínűleg ismeretlen nyelvekből származnak, melyeket a balti-finn népek érkezése előtt beszéltek azon a területen.”

Továbbá „állítják, hogy a finn és a germán népek között a kapcsolatok viszonylag új keletűek a történelmi időkben.”

Vita van, pl. arról is, hogy, a germán törzsek mikor települtek le a Balti vidékre. (281. old.)

Nemcsak az *egér* szó példája, de egész sor szó igazolja, hogy *nincs* *š > h változásról szó. (282-289. old.) (vö.: CZEGLÉDI 2004-2006)

A felállított, a nem hiteles állítás, nem használható fel igazolásképpen, pl.: „szóban forgó uráli tételek több szempontból lehetséges szófejtések,” (285. old.)

Eleve „Megbízhatatlan etimológiák nem lehetnek hiteles bizonyítékai az indoeurópaiból az uráliba történt kölcsönzéseknek.” (288. old.)

A Marcantonio felsorolta a véletlen hasonlóság következményeit: a, nincs megegyezés a különböző források között a kölcsönzés számára, pontos eredetére és időpontjára vonatkozóan,

b, támaszkodás az olyan megfelelésekre, melyeknek természetét nem lehet meghatározni,

c, a sokféle jelentés, melyeket el kell fogadni, hogy a megfelelés létrejöjjön.” (289. old.)

A saját vizsgálataim és a hun kutatások alapján természetes és érthető az, ami Marcantonio számára „nyugtalanító szempont, ...a nagyon régi, szoros ő-s-uráli nyelvközösséget illetően: alig akad az uráli szubsztrátumból bármilyen szintű nyelvi ráhatás a közelben található balti, germán vagy szláv nyelvekbe,...” (290. old.)

Miután az uráli nyelvcsalád a nyelveknek egy mesterséges csoportosítási eredménye, eleve törvényszerű, hogy „Módszertani probléma van az uráli család korának becsléséhez használt eljárásokban. Azért, mert nincsenek a család ősiségére vonatkozó feljegyzések, nincs a nyelvészet területén kívüli bizonyíték....nyelvészeti módszerek (ős-nyelvészet és történelmi nyelvészet) képtelenek megmondani egy család abszolút korát.”

Igaza van Marcantonio-nak, „az ő-s-nyelvészeti elemzés olyan növényekre utal, melyek...Valójában ...egy nagy kiterjedésű ázsiai területen voltak jelen (és még ennek megfelelő neveik is vannak)...” (295. old.)

Ezek a tények pedig mást jeleznek. Valóban, „a történelmi nyelvészeti vizsgálat indoeurópai jövevényszavakon alapul. Ezek azonban sok szempontból kérdésesek,” s „az uráli szubsztrátum feltételezett létében” sem találták meg „az uráli nyelv régiségének bizonyítékát.” (296. old.)

A grammatikai lexémák vizsgálatától csak úgy várhatunk el eredményt, ha széleskörű tanulmányozását elvégezzük egy Euráziára kiterjedt olyan alaktannak, amely magába foglalja a gyökrendszert is. A kapcsolatok ugyanis időben mélyebb, térben pedig kiterjedtebbek és számos, nem csak az indoeurópaihoz, nemcsak az urálihoz nem csak az altájijhoz sorolt nyelvekben kell gondolkodni. Ha nem így tesszük, egyrészt értelmetlen munkát végzünk, másrészt olyan gondok merülnek fel, amelyeket Marcantonio jogosan sorolt fel:

Valójában csak két esetrag van, melyek a mai uráli nyelvekben széles körben képviseltetik magukat, ezek a locativus *-n*, és a locativus/albaltivus *-t*. Mindkettő a közelükben található ázsiai nyelvekben is jelen van hasonló szerepkörrel.”

„Nincsenek elfogadott rekonstrukciók az igeidők vagy az igeszemlélet terén.” (297. old.)

Törvényszerű a következtetés, hogy „Az a kevés bizonyíték, ami van az alaktan terén, „az túlnyúlik az uráli területen.”

Továbbá „a szakirodalom elfogadja, hogy az uráli nyelvekben a legtöbb esetrag, igevégződés és többes jel az egyes nyelvekben függetlenül végbement újítás.”

„Az adatok inkább megegyeznek a széles eurázsiai területen átívelő, egymást keresztező izoglosszák modelljével.” (298. old.)

Íróasztal mellett kigondolt, a valósághoz semmi köze nincs állítás a következő: „A mai uráli nyelvekben az esetragoknak két különböző kategóriája van: A közös ősről visszavezethető esetragok. A közös ősről vissza nem vezethető esetragok,” (299. old.)

A fenti kitalált állításnak pedig érthetetlen következményei vannak: „Elfogadott tétel, hogy az uráli nyelvek esetragokban nagyon gazdagok.”

„Azonban ezen elsődleges esetragok között csak a helyhatározó esetek: a locativus, ablativus, lativus vannak jelen egyszerre minden uráli nyelvben,” (300. old.)

Az igaz, hogy „A nyelvtani alanyt mindig –0 jelöli,” (301. old.)

Marcantonio az esetragokat tárgyalja, (303-304. old.), részletesen nem térek ki, mert kiadandó könyvemben, az Alaktanban bemutatom. Csak egyet érteni tudok Angela Marcantonio következő megjegyzéseivel, gondolataival, miközben az esetragokat vizsgálja:

„Az elsődleges esetvégződések eloszlásának változatossága és véletlenszerűsége...a hagyományos családfa alkalmatlanságát erősíti meg alaktani szinten.” (304. old.)

„A mai uráli nyelvek esetregiaik többségét...nem közös forrásból, közös őstől örökölték.” (305. old.)

„ezek az esetragok nem valamikor az írás nélküli múltban keletkeztek.”

„A főnevek névutókká válásának folyamata...” (310. old.) összetett kérdés, a szótövek és a grammatikai lexémák együttes vizsgálatának részeként érdemes tárgyalni.

„A zürjén (komi) másik olyan nyelv, amelyik egyértelmű bizonyítékot szolgáltat a névutók képzésének eljárásához...”

Marcantonio szerencsésen idézi Baker-t, aki olyan problémákról szólt, amelyekre a válaszok a földrajzi névi és a hun nyelvi kutatások során megkaphatók. Baker szerint: „A *din*- morfémat tartalmazó névutó sorozat a *–din* főnévből származik, melyet még mindig a fa bunkós vége eredeti jelentéssel használnak a nyelvben. E lexéma eredete viszont az ősfinnugor **tine* vagy *tüne* ugyanazzal a jelentéssel, vö.: a finn *tyvi* 'a fa töve'... ez hozta létre a magyar *–tól/–től* ablativust (névutói eset)... és a mordvin *–ñd'i* dativust.” (312. old.)

A felhozott példák magyarázata rendre téves. (313-316. old.)

Marcantonio felismerése helyes, ugyanakkor azt is kell látni, hogy a nyelvi változások nem úgy működnek, hogy pl. A Halotti beszéd-ben még nem mutatkozik meg adott jelenség, a későbbi Ómagyar Mária Siralom-ban pedig már megtalálható. Mindamellet, hogy az időtényezőt is mindig figyelembe kell venni, az a gyakori, hogy az adott nyelv egyik nyelvjárásában az egyik irányú változás, a másikon pedig a másik irányú változás ment végbe. Hasonló történt az emberi nyelv alakulása során a nyelvek szintjén is. Éppen ezért Marcantonio észrevétele csak ennek figyelembe vétele mellett fogadható el: A magyarban

(ld. Halotti beszéd, Ómagyar Mária Siralom) a 12. és 14. század között „a nyelvtani eszközzé válás folyamata és a főneveknek névutókká illetve névutóknak ragokká alakítása még zajlik.” (317. old.)

A fentieket figyelembe kell venni akkor is, amikor azt tapasztaljuk, hogy „a főnevek névutókká és a névutók válása a türkménben is jól adatolt és világos.” (318. old.) A grammatikai lexémák sorrendjében nincs következetesség. (321. old.) Vannak „ingadozások a türk nyelvekben is.” (322. old.)

Marcantonio a továbbiakban a személyragokról, birtokos személyjelekről, a személyes névmásokról, a többes és kettős szám jeléről, a birtoktöbbesítő jelről ír: A magy. *–k*, dravida *–k*: többes szám jelét (338. old.) csak a magy. *két*, *kettő* számnévvel együtt lehet tanulmányozni, amelyet feltétlen össze kell vetni a másikkal, a *–t* ill. a *–t* eredetű többes szám jellel, amely a magyar *iker* szónak egy *t*- kezdetű változatával tartozik össze.

Csak az uráli, altáji és az indoeurópai-ba sorolt nyelvek adatainak együttes vizsgálata vezet ki a káoszról. Csak nagyobb összefüggések tanulmányozása során lesznek világosak az alábbiak, amelyekről Marcantonio szól: Igeidő, ige szemlélet, igemód és más származékos formák, (340. old.)

Az ige szemlélet jelölői és igei szerkezetek, (344. old.) Főnévi igenévi, gerundiális és igei szerkezetek, (345. old.) Névtós szerkezetek. (347. old.)

A földrajzi nevek és a hun kutatások világossá teszik az alábbiakat: „Vessük össze a következő jellegzetességeket, melyek némelyike valamennyi, mások pedig sok uráli és altáji nyelvben jelen vannak:

1. ragozás,
2. a nyelvtani nemek hiánya,
3. mássalhangzó torlódás hiánya szókezdő helyzetben,
4. a névelő hiánya (a mai magyar és a mordvin kivételével melyekben van enklitikus névelő),
5. a determináns megelőzi a determinátumot.
6. a birtoklást a *mini est* szerkezettel fejezik ki, ld....a magy. nekem van,
7. egyes szám használata egy számnév által megelőzött főnév esetében, mint a magyar három asztal –0...
8. alap (S)OV szórend (ettől számos eltérés létezik...
9. a *lenni* ige hiánya az állító mondatokban,
- (10) a birtokos végződés használata a főnév- és igeragozásnál,
- (11) a kérdőmondatok jelölésére szolgáló rag használata,...
- (12) a nominalizáció használata alárendelt mondatok alkotására az olyan szerkezetek helyett, mint a 'hogy + ragozott ige'...
- (13) az (ún.) tárgyeset jelölő használata, csakis a határozott...tárgy jelölésére...
- (14) az igenévszó jelenléte...” (348-349. old.)

A mássalhangzós formánsok Euráziában történő eloszlása c. téma vizsgálata matematikai elemzéssel csak akkor hozhat elfogadható eredményt, ha a vizsgálat alapjául nem az eddigi szakirodalom anyagát vesszük. Egyébként csak találgatni lehet.

„Ebben a részben az e fejezetben tárgyalt legáltalánosabb uráli, altáji és jukagir formánsok...matematikai elemzését fogom végrehajtani azt igazolandó, hogy hasonlóságukat és/vagy azonosságukat lehet-e valódi nyelvi megfeleléseként magyarázni.”

„A számításba be fogok vonni néhány dravida formánst, de ...indoeurópaiakat nem.” (351. old.)

„Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy e formánsok eloszlása nem lehet a véletlen eredménye, mivel túl sok formáns van jelen túl széles körben,...kérdés, hogy vajon ezek a valódi összefüggések a „kölcsonzás vagy az öröklés következményei-e...”

„Nehéz, ha nem lehetetlen azoknak a végződéseknél a változatait visszavezetni egy közös eredetre, melyekkel a mai uráli nyelvekben találkozunk. Valójában az uráli alaktan nagyobb és jelentősebb területei nem rekonstruálhatók.” (356. old.)

Igaza van Marcantonio-nak: „Tulajdonnevek, régészet és genetika ...a kutatás e területeit is erősen befolyásolta és bizonyos esetekben jelentősen eltorzította vagy meghamisította a vélekedés, hogy az uráli nyelvek egy családot képeznek.” (361. old.)

Marcantonio az alább olyan vitákról ír, amelyekre a válaszat a mintegy 100 megjelent tanulmányom, 2 eddig megjelent könyvem s a kéziratban lévő munkáim tartalmazzák. Vö.: „Az általános nyelvészetben vita van a tulajdonnevek státuszát illetően: egyes szerzők azt állítják, hogy nagyon ösztönzőek lehetnek a tényleges kapcsolatokra vonatkozóan,... míg mások az ellenkezőjét állítják, mivel az idők folyamán az emberek és a helyek könnyen változtathatják elnevezésüket a történelmi és társadalmi események nyomása alatt...az uráli elmélet a tulajdonnevek kapcsolatából ered, a magyar-majsi szópárt még ma is az elmélet bizonyítékeként idézik.” (363. old.)

Megjegyzem, egyrészt a népnév nem tulajdonnév, másrészt a népnév eddigi magyarázatai elfogadhatatlanok. Az uráliba sorolt nyelvek beszélőinek, azaz a népek nevének rendre téves a magyarázata.

Csupán egy példáról szólok: *Suomi* (*Suo* + *mi*), *Suome* (*Suo* + *me*) elemekből álló összetett szó, ahol az előtag *suo* 'mocsár', az utótag *mi* 'föld' jelentésű. Finnország *Suomi* neve tehát 'mocsárföld' jelentésű, s a *suomi* nép ennek az országnak a lakója. A *Sum* (*Su* + *m*), *Sumi* (*Su* + *mi*) helynévi formák a *Suomi* fejleményei.

A magyarok önelnevezéséről külön ír Marcantonio. (360. old.)

A baskír-magyar kérdéskör kapcsán olvashatunk a *Gyarmat*, *Jenő*, *Nyék*, *Keszi*, *Megyer*, *Tarján*, *Gyula* nevekről és a *kündü*, *kende* címnévről. (372. old.) Megírtam a törzsneveket a földrajzi névi kutatások fényében, nagy része kéziratban van.

Marcantonio a továbbiakban ír a helynevekről az uráli nyelvekben (376. old.), amely a jelzett problémákon túl számtalan kérdést érint. A válaszokat közel 40 éven át kerestem, egy része megtalálható az eddig megjelent munkáimban, a másik része pedig a kéziratban lévőben, amelyek évek óta kiadásra várnak. Izeltőül szólok egy-két összetartozó szóról: A balti finn *mäki* 'domb', összetartozik a magy. *Móka*: szőlős, gyümölcsöskert neve Bakonszegben³⁰.

A balti finn *niemi* 'hegyfok, földnyelv, félsziget' < **nienki*. Vö, nagy, nyelv szó.

A továbbiakban Marcantonio a Genetikáról ír: „A genetikai tanulságok fokozatos átmenetet mutatnak az Urál hegység közelében található keleti uráli térség (szamojéd, obi-ugor) főleg mongoloid jellegétől, a nyugati uráli területek és Finnország főleg európai jellege felé.” (378. old.)

Régészet-ről: „nem látszik bizonyítottnak az Urál hegységtől nyugatra irányuló vándorlás. Ellenkezőleg, úgy tűnik, hogy a népeiségek a másik irányba vonultak, észak felé, a visszahúzódó jégmezőket követve.” (vö.: BOTALOV 2007)

Nem csoda, hogy „nincs nyoma a közös finnugor vagy uráli folklórnak, vagy szájhagyománynak.” (379-380. old.)

Továbbá „A névanyag nincs kapcsolatban a feltételezett uráli területtel. A régészeti bizonyítékok gyérek...A genetika adattömeg egyszerű, fokozatos átmenetet mutat a nyugati europid jellegből a keleti mongoloid jelleg felé.”

Az ellentmondásnak az okát a nyelvészek tévedéseiben kell keresni: „nincs bizonyítható kapcsolat a nyelvi hagyomány és a genetikai és a régészeti felfedezések között.” (381. old.)

Az Összefoglalás-ban (384. old.) nagyon helyesen a következőkről szól a szerző:

„Amit általában „bizonyítékként” közölnek, az valójában feltételezések összefonódó sorozatának eredménye, a közölt bizonyságok általában a következményei, nem a bizonyítékaik annak a feltételezésnek, hogy az uráli nyelvek családok képeznek.” (389. old.)

A szótani és nyelvtani „megfelelések egy fajta, nagyon széles földrajzi területen keresztülható nyelvi érintkezésről tanúskodnak, amely több ezer kilométert ível át.”

„Ráadásul, az áttekintés olyan összefüggéseket azonosított, melyek az uráli terület hagyományos határait gyakran keresztező izoglosszába csoportosulnak. Ezeket a tulajdonnevekből kapott adatok is alátámasztják. Úgy látszik, hogy az uráli határt keresztező izoglosszák legerősebb csoportja a magyart, a türk nyelveket és a mongolt kapcsolja össze.” (390. old.)

Annak oka van, hogy „az uráli nyelvek közötti, valamint az uráli nyelvek és szomszédaik közötti megfeleléseket jobban le lehet írni a keresztező izoglosszáik segítségével. Ezek a nyelvek nyelvjárási folytonosságot alkotnak. A magyar nyelv helyzete különösen fontos, lévén, a hagyományos paradigma sarkköve. A magyar és az ugor meg a finnségi nyelvek közötti különösen gyér megfelelések, párosulva a magyart, a türk nyelveket és a mongolt összekötő erős izoglosszákkal, azt jelzik, hogy ha egyszerű osztályozáshoz ragaszkodunk, akkor a magyart „belső-ázsiai” nyelvnek kellene besorolni.”

Egyet értek: „felül kell vizsgálni a nyelvek osztályozására használt nyelvészeti módszert.” (391. old.)

Marcantonio ír a nyelvészeti módszer-ről: Keresi a választ arra a kérdésre is, hol siklott félre az eljárás? (394. old.)

Valóban, „Sokféle erő működött, melyek visszatartották az uráli paradigma felülvizsgálatát. Idetartozik az emberek érzelmes indíttatású kutatása eredetük után, a kortársak figyelő szeme egy nagyhatású elmélet bűvkörében, a darvini modell kényszerzubbonya, és az elegendő rokonság megállapításához, akár bebizonyosodik, hogy a módszer alkalmazhatóságának előfeltételei fennállnak, akár nem. Hiszem, hogy ezek az erők most mind megcsappantak. A hagyományos uráli modellt most több fronton támadják. Hiszem, hogy a paradigma-váltást már nem lehet elodázni.” (395. old.)

A Függelékek-ben olyanokról ír a szerző, amelyeknek az egyenkénti bemutatásával lehetne helyes magyarázatot adni. Mint kérdésfeltevés, témamegjelölés nagyon is helyénvalók, a megoldásra azonban Angela Marcantonio kísérletet sem tesz: „Testrészek neveinek eloszlása az EUW-ben” (397. old.)

Janhunen korpuszából vett szavak eloszlása. (399. old.)

„Elsődleges esetragok és eloszlásuk az uráli térségen belül és azon kívül.” (401. old.)

„Önelnevezések az uráli nyelvekben.” (405. old.)

Közös magyar/baskír helynevek. (407. old.)

Amint jeleztem, Angela Marcantonio írásai a jelen hamis helyzetből való kijutásnak, az egy helyben való topogásból való kilábalásnak az első nagyon fontos lépését jelentik. Ezt alátámasztandó idéztem a fenti gondolatokat a szerzőtől. A második lépés, a megoldások bemutatása Marcantonio részéről még várat magára, azonban a földrajzi névi kutatásaink, a külföldi, különösen az ázsiai nyelvészek munkái már javában tartalmaznak megoldásokat. Olyanokat, amelyeket a társtudományok is támogatnak.

3.3. Rövidítések

alt. altáji

ang. angol

azerb. azerbajdzsán

bask. baskír

burj. burját

csag. csagatáj

cser. cseremisiz

csuv. csuvas

E/1. egyes szám első személy

fi. finn

germ. germán

hak. hakasz

jen. jenyiszeji

jen. szam. jenyiszeji szamojéd

jur. sz. jurák szamojéd

kalm. kalmük

k.kalp. karakalpak

kam. kamasz

karacs. karacsáj

kaz. kazah

kirg. kirgiz

ko. komi

kojb. kojbál

kum. kumük

lat. latin

ld. lásd

lp. lapp

magy. magyar

man. mansi

md. mordvin

mdE. mordvin erza

mdM. mordvin moksa

mong. mong.

mot. motor

nog. nogaj

ném. német

nyj. nyelvjárás

ol. olasz

or. orosz

oszm. oszmán

osztj. osztják

ÓT. ótörök

ő-u. ősugor

pl.: például

stb. és a többi

szam. szamojéd

szam.jur. szamojéd jurák

szelk. szelkup

tat. tatár

tör. török

T.sz. 1. sz. többes szám első személy

tuv. tuvai

türkm. türkmén

tvg. tavgi

udm. udmurt

ua. ugyanaz

üzb. üzbég

vog. vogul

votj. votják

vö.: vesd össze

zürj. zürjén

3.4. Források

JEGOROV 1964

JEGOROV, V. G. 1964: Etimologiceszkij szlovar csuvasszkovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari.

LYTKIN-GULJAJEV
1999

V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: Kratkij Etimologiceszkij Szlovár komi jazyka. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.

SZINNYEI 1884 SZINNYEI József 1884 Finn-magyar szótár A Magyar Tudományos Akadémia kiadása Budapest

TESz.

BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

3.5. Irodalom

BOTALOV Sz. G. – BOTALOV Sz. G., Ázsia nomádjai és az ősgor uráli-szibériai egység 2007. in: Őstörténeti Füzetek 6. Az „Eleink – Magyar Őstörténet” folyóirat melléklete, Régészet – Történelem – Nyelvészet 2007.

CZEGLÉDI 2004-6 – CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek összehasonlító hangtana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-4, Miskolci Bölcsész Egyesület 2004-6.

CZEGLÉDI 2006 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana www.hunscience.com, CD.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek, Miskolci Bölcsész Egyesület 2007.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A keleti magyar szavak nyelvi tanulságai, in: Miskolci Bölcsész Egyesület 2007 (Megjelenés alatt)

4. Angela Marcantonio

Nyelvtörténet és magyar őstörténet

Tézisek a 2007. október 26-án megtartandó előadáshoz

Az első részben Angela Marcantonio ismerteti a kutatásának a lényegét. Eszerint a

„nyelvcsaládok nem „történelmi egységek / nem történelmi tények”, hanem csak ... interpretációs modellek,...Az uráli / finnugor elmélet,...az uráli nyelvcsalád léte nem lett minden kétséget kizáróan bebizonyítva, ...se az ugor, se a finnugor, uráli alapnyelv nem lett idáig kielégítő módon rekonstruálva, ...Vagyis az uráli elmélet nem egy jól megalapozott elmélet.”

A második részben arról szól, hogy az állításai milyen következményekkel járhatnak. Eszerint

„a nyelvészeti modellt szembeállítani kell a régészeti, antropológiai és genetikai kutatásokkal. ...a rendelkezésünkre álló régészeti, történelmi és genetikai adatok ... ellentmondanak az uráli elméletnek.” A magyarokat „a korabeli történelmi források török /sztyeppe-i népekként emlegetik...” Ez „összhangban van...a modern régészeti és antropológiai kutatásokkal...”

Hozzáteszem, mindezt egyhangúlag támogatják a földrajzi névi kutatásaim.

A harmadik részből megtudhatjuk azt, Marcantonio szerint mi az oka a kérdés megoldatlanságának, egyben elmondja, mi a teendő: „utasítsák el az uráli és altáji alapnyelvek mostanra elévült és félrevezető koncepcióját, rajzolják meg az izoglosszákat, melyek összekötik az „eurázsiai nyelvi régió” különböző nyelveit – beleértve a magyart is – anélkül, hogy azt remélnék, hogy képesek lesznek elkülöníteni és / vagy rekonstruálni a családfa kiindulópontjául szolgáló alapnyelveket, sőt helyenként akár a közbülső alapnyelveket....Ami a magyar nyelvben található számos török (és egyéb) eredetű alkotóelemet illeti, ...nem lehet ezeket egyszerűen és nagy biztonsággal „kölcsonvételnek” beállítani...”

A fentiekkel maradéktalanul egyet értek, hozzáteszem, sok kiegészíteni valóm van. Igazolásul szolgálnak az eddigi megjelent és nem megjelent tanulmányaim, könyveim, jelen kritikai könyvbemutató benne a példaanyagom.

Angela Marcantonio könyveihez, téziseihez kommentárt a magyar nyelvet érintő jelenlegi zavaros helyzet tisztázása, a tudományos eredmények gyarapítása, megerősítése érdekében írtam. Egyúttal várom és fogadom az építő kritikákat, javaslatokat, az oda-vissza működő rendszerbe illő adatokat, példákat.

5. A régész tanulmánya nyelvész szemmel¹⁴

Sz.G. Botalov Ázsia nomádjai és az ősugor uráli-szibériai egység c. tanulmánya

Sz.G.Botalov tanulmánya különösen értékes számomra, mert a földrajzi névi kutatásokból levont és levonható nyelvészeti valamint őstörténeti fő- és rész-következtetéseimet számos esetben alátámasztja.

A földrajzi nevek vizsgálatai során megszületett munkáim – A földrajzi nevek hangtana, mondattana, alaktana, jelentéstana (CZEGLÉDI 2006, 2004-6, 2007) és mintegy 100 tanulmány - egyértelműen arra utalnak, hogy a Volga-Urál vidéken a legősibb nevek a víznevek és a víznévi eredetű egyéb nevek olyan szubsztrátum nyelvből valók, amelyhez köze van a helyi török és az urálba sorolt nyelveknek, de a területileg távolabbi mongolnak és főképp a magyarnak. Ugyanakkor a helyi nyelvek szavai az egészen új, a későbbi keletkezésű földrajzi névi rétegnek szolgáltak alapul. Ez utóbbi az adott nyelvek ismeretében lefejthető, elkülöníthető attól az alaprétégről, amelyhez egyrészt közülük van, másrészt, amely megfejthetetlennek tűnt, úgy viselkedett, mint egy ismeretlen nyelv. A földrajzi nevek sok szempontú tanulmányozása eredményeképpen körvonalazódni látszott az, hogy a neveknek alapul szolgált szavak egy sok nyelvjárással rendelkező hatalmas, Eurázsia nagy részén nyomot hagyott nép nyelvéből valók, ez pedig a szkíta-hun - vagy ezeknek a közvetlen elődjük - lehetett, amelynek számos mai képviselője közül az egyik, ha nem a legjelentősebb utódja, képviselője a magyar. Sz.G.Botalov tanulmánya azért is jelentős számomra, mert régészeti oldalról is értelmet ad ezen következtetéseimnek, ugyanakkor számos további gondolat megfogalmazására késztetett.

A nyelvészeti őstörténet oldaláról megközelítve feltétlenül fontos lenne az uráli ill. a finnugor nyelvi egység léte nem léte vitájában a régészet álláspontja a következő két kérdést illetően: 1. Melyik volt az első történeti néprajzi társadalom az Urálban és Szibériában? 2. Mi az ősugor eredete? Az világos, hogy fontos szerepet játszott az ősugor, de a tanulmányból nem tudjuk meg jelzés értékkel sem, melyik volt előtte, ill. melyik volt az első. E nélkül ősfinnugor nyelvi egységről beszélni több mint megalapozatlan. Igaz, Sz.G. Botalov nem nyilatkozik ez ügyben, csupán V.Sz. Moszin véleményére hivatkozik.

Határozottabb, régészeti és más tudományterületek kutatóinak egybehangzó véleményére lenne szükség annak az ősugorok közé benyomuló ún. indoeurópai (indoiráni) lakosság nyelvi és népi kulturális jellemzőinek a megismeréséhez is. Magyarázatra szorul ugyanis az a tény, hogy nem találhatók nyelvi nyomai a földrajzi nevekben innen eredő a tudományban ma Magyarországon általánosan elfogadott és értelmezett ún. indoeurópai / indoiráni elemeknek.

Ha az uráli nyelvi egység finnugor ágából vált volna ki az ősugor, ráadásul az indoeurópai / indoiráni alapvető kulturális jegyek (amelyek kifejeződtek a házépítésben, gazdaságban, temetkezési szokásban) világosan megjelennek – eltérő jellemek? - az ősugor díszítési hagyományokban a szerző szerint, mivel magyarázható az, hogy a fedorov-i közösség kultúrájának a korai emlékei Kelet Turkesztánban, az Altájban és Minusz-ban mutatkoznak meg, amely azt is jelenti, hogy a fedorov-i közösség kulturális gyökereinek egy részét itt kell keresni. Másrészt hogyan egyeztethető össze az ősugornak a finnugor, végső fokon az uráli nyelvi egységből való származtatása a fenti régészeti megállapítások figyelembe

vétele mellett. Sőt, a Volga Urál vidéke földrajzi neveinek a kutatási eredményei szerint is egyértelműen elvezetnek ide a szálak. Tehát, ha az ősfinnugor nyelvi egységből - ha létezett volna - való ugor ősnyelv vált volna ki i.e. III. évezred végére, hogyan magyarázhatók az ugor típusú lakosság Ázsia más területein való egyidejű vagy korábbi jelenléte, s az, hogy a régészeti megállapítások értelmében a Dél-Urálban helyi paleo-ugor törzsekkel kell számolni.

Másként fogalmazva, régészetileg mennyire fogható meg az i.e. III. évezred illetőleg az előzőleg az Urálban ill. attól nyugatra és keletre élt lakosság ún. ősfinnugor valamint uráli volta. Ennek a feltételezett lakosságnak, nyelvi egységnek mennyiben van köze az ugorhoz, mennyiben az indoeurópai / indoiráni-hoz és mennyiben a szamojédhoz. Mik a megkülönböztető jegyek az indoiráni, az ún. finnugor egység lakossága és az ugor valamint a szamojéd lakosság között? Az ugor-iráni, ugor-szamojéd arculatú lakosság pl. milyen nyelvű, honnan ered?

Magyarázat nélkül maradt tehát az indoeurópai / indoiráni (pl. konkrét nyelvi hovatartozás, nyelvre, nyelvekre leszűkítve stb.) hatás és az ősugoroknak az uráli ill. a finnugor nyelvi egységből való kiválása, valamint annak a körülményei (hely, idő stb.).

Számomra kérdés, miért nincsenek ún. indoiráni és uráli valamint finnugor nyelvi egységre mutató nyelvi nyomok a földrajzi nevekben és miért vannak olyanok, amelyeknek a száalai egyaránt elvezetnek az Ordosz és környékének vidékére és a Kárpát medencébe?

A szerző – bár nem foglal állást - hivatkozik olyan kutatókra, akik nem tudnak elszakadni a finnugor nyelvi egységben való gondolkodástól (vö.: Napolszkih 1997. Old. 10). A tisztábban látáshoz alapvető lenne egyrészt, hogy az ugor jegyek megjelenése előtti régészeti jellemzőket kellene lakossághoz kötni az Urál középső és ennél északabbra, valamint keletebbre lévő területeken. Másrészt magyar szempontból is fontos lenne az ugor jegyek teljes előfordulási térképének az elkészítése. Ezzel hozzájárulnánk annak a tisztázásához, hogy az ugor jegyek köthetők-e az ún. uráli ill. finnugor nyelvi egységhez s ezek a jegyek mennyire illeszkednek a szkíta-hun jellemzők rendszerébe s ezeket a jegyeket hol és miért lehet fellelni Ázsia, sőt Eurázsia szerte. Nem utolsó sorban mindenki számára tisztázható lenne egyrészt az, hogy az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelveknek hogyan van közük a magyarhoz. Másrészt az is, hogy az uráli nyelvelmélet még mint munkamódszer is téves irányba viszi a kutatásokat s mint akadémiai szinten elfogadott és uralkodó tétel, elmélet – amelyhez igazodva oktatják a grammatikát és őstörténetünket az egyetemeken és a közoktatási intézményekben egyaránt – pedig lehetetlenné teszi az egy helyben topogásból való kilábalást éppen azért, mert ez az elmélet vakvágányra vitte a kutatásokat.

Figyelemre méltó megállapítás az, mely szerint i.e. XI-XII. században Észak-Kína és Nagy Mongólia területéről törzsek hatolnak be az Irtis mentén Szibéria Dél-Nyugati területeire.

Nem világos, kikből áll az a kelet-iráni lakosság, amely ordosz-karaszuk-i arculatú és a szerző szkíta előttinek tartja.

Figyelemre méltó az a feltételezés, hogy Mandzsúria és Kelet-Mongólia lakossága részt vett a Huanho völgyében a San-birodalomnak a létrejöttében i.e. XIII-XII. században.

Az uráli és a finnugor nyelvi egység elméletének a felülvizsgálatára szólítanak fel a következő régészeti megállapítások ill. az azokból való következtetések is: A Mongóliából és Észak-Kínából való vándorlást a Nyugati (Fekete-tenger), Északi és Észak-Nyugati irányba, azaz Dél-Nyugat-Szibéria, Dél-Urál, Volga-Don és Fekete-tengeri emlékek egészen a Duna vidékéig i.e. XII-VIII században olyan elő-szkíta lakossághoz köti, akikkel együtt vonult a szarvas és a ló, lényeges jellemzőjük pedig a kerekszúr és a szarvasos kő. Ez a lakosság meghódította az orosz Altáj vidékét, Felső-Ob medencéjét, az Ob erdős sztyeppe vidékét, a Fekete-Irtis, Közép Irtis vidékét, eljutottak a Jenyiszej mentére, de az Urál mellé is. Ez

azt is jelenti, hogy az e kultúrájú lakosság az Ob-Uráli vidéken egy megelőző olyan ugor-iráni egységre települt, amelynek a nyelvi hovatartozása nem világos. Ugyanakkor tisztázni kellene a Nyugat-Szibériában i.e. X. században élt ugor-szamojéd lakosság nyelvét. Lényeges az is, hogy a Dél-Urálban a kora szkíta és a szaka lakosságnak milyen nyelvi kivetülésével kell számolni, amelynek a földrajzi neveken kívül a ma ott élő nyelvekben is várhatóan nyomot kellett hagyni. A szerző szerint rokon kultúrák láncolatáról van szó, következésképp nem lehet véletlen, hogy a földrajzi nevek legrégibb rétegei egy igen ősi egységes nyelvi rendszert mutatnak.

Magyar szempontból is fontos a szarmata illetve a szarmata közeli népek előfordulása, pl.: A Tobol mente közelében a szkíta-szarmata lakosság, az Urál vidékén a szarmata és az Ob régiójában a szaka, a jüecsi-szarmaták több hullámban mennek az Urálba, Szibériába, a Volga vidékére és azon túlra, a hun-szarmaták benyomulása a kérdéses vidékre. A hun-szarmata lakosság benyomul a Felső-Káma vidékére, a Belaja mentén pedig i.sz. III-IV. században igen messzire jut Északi irányban is, velük szövetségben a szir-darja-i hun-heftaliták is i.sz. III-IV. század. Márpedig a szarmatákon – szkíta-szarmata, jüecsi-szarmata, hun-szarmata – de a szkíta, szaka, hun-heftalita lakosságon keresztül is az Urál és Nyugat Szibéria kapcsán a szálak nemcsak a baskírokhöz és a bolgárokhöz – a mai csuvasok elődeinek tartott néphez - és számos ma uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvet beszélő néphez vezetnek, hanem tovább az Ordosz-on, az ujgurokon keresztül egészen Indiáig eljutnak. Arról már nem is szólva, hogy a Kárpát medence több szempontból is érintett akár azt nézzük, hogy a szarmaták jelenlétével számolnak a kutatóink, vagy azt, hogy a székelyek hun-magyarnak tartják magukat, stb. Az e népek kulturális jellemzőit feltétlenül össze kellene vetni a nyelvi jellemzőkkel ahhoz, hogy tisztábban lássunk.

Bár a tanulmány szerzője nem foglal állást az uráli ill. a finnugor egységet érintő kérdésekben, a számba vett régészeti hagyaték az Urál-Altáj vidékén beleértve Nyugat és Kelet Szibériát is, alapvetően kétféle jellemzőt mutat: Az egyik, amely már ott volt, azonban nem tudjuk róla, hogy helyi, avagy jövevény. A másik pedig a Délről és Keletről, Dél-Keletről ide áramlott régészeti hagyaték jegyei. Ez utóbbi nem lehetett nagyon késői, amennyiben i.e. III. évezred, akkor a víznevek legelső rétege ebből az időszakból való. Abban az esetben azonban, ha az őket megelőző réteg szálai is hozzájuk kötődnek, jóval korábbi. Miután nyelvészeti eszközökkel csak viszonylagos kronológiai sorrend állítható fel, az időrendi pontosítás más tudományágaktól várható, köztük a régészettől. További kutatói feladat az adott terület földrajzi nevei nyelvi jellemzőinek és a régészeti kulturális jegyek jellemzőinek az összehasonlító vizsgálata. Ezen tulajdonságjegyeknek pedig a Kárpát medencében lévő párhuzamai különös jelentőségűek nyelvészeti és őstörténeti oldalról egyaránt.

Sz.G. Botalov tanulmányából azt lehet kikövetkeztetni, hogy az ősugor Urál-Szibériai egység Ordosz vidéki eredetű. Ugyanakkor az ezt megelőző lakosságról az Urálban és Szibériában nem kapunk információkat. A térség földrajzi neveinek a legkorábbi rétegei a víznevek Déli, Dél-Keleti ill. Kárpát-medencei kapcsolatokat jeleznek. Ettől eltérő jegyek, amelyek esetleg ősugor előttiak is lehetnének, nem láthatók.

Keresem a választ a következő kérdésekre: A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek legrégebbi rétegei a víznevek mely nyelvhez ill. mely nép(ek) nyelvéhez köthetők? A válasz megtalálásához mennyiben segít az uráli ill. finnugor nyelvelmélet, és mennyiben segít Sz.G. Botalov régész nevezett tanulmánya? Néhány, a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen levont következtetést támogat, melyek azok? Az világos, hogy a víznevek olyan nyelvi rendszer részei, amelynek a nyomai megtalálhatók Mandzsúriától a Duna medencéig, Szibériától Indiáig, másképpen egy olyan ősnyelvből származnak, amelynek az utódnyelvei betérítik Euráziát. A kérdés tehát érinti a nyelvcsaládok rendszerét s az indoeurópai / indoiráni, az uráli és az altái nyelvcsaládokba sorolt nyelveket egyenként és egymáshoz való viszonyukban is. Az mindenestre vitathatatlan, hogy az ember és a kultúrája nemcsak egymással, hanem

a nyelvvel is szorosan összetartozó elemek. A hármat nemcsak egyenként, hanem egymás kapcsolatában is vizsgálni kell, hiszen már használati eszközök sem léteznek sem ember, sem az elnevezésük nélkül. Ezen következtetésekhez a földrajzi nevek kutatásai juttattak el, megerősítést pedig ezúttal Sz.G. Botalov tanulmánya adott.

Irodalom

CZEGLÉDI 2004-6 – CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek összehasonlító hangtana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-4, Miskolci Bölcsész Egyesület 2004-6.

CZEGLÉDI 2006 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana www.hunscience.com, CD.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek, Miskolci Bölcsész Egyesület 2007. (Megjelenés alatt).

6. Ucsiraltu írásaihoz

6.1. Bevezetés

Ucsiraltu, mongol nyelvész tanulmány gyűjteményéhez megjegyzéseket dr. Obrusánszky Borbála orientalista megtisztelő kérésére írtam. Jelen véleményem három fő elemet tartalmaz: Ucsiraltu megállapításainak, gondolatainak a megerősítését, kiegészítését és javítását. Az utóbbi nagyon kevés esetet érint.

A földrajzi névi kutatásaim²² már a kezdettől fogva olyan ősi gondolkodásra hívták fel a figyelmemet, amely szerint a népnevek születése másként értelmezendő, mint ahogyan az eddigi szakirodalomból azt megismertük. Már az első pillanatban meglepett, hogy Ucsiraltu pl. a *hun* népnevet a korai kínai források és a korai mongol beszélt nyelv alapján hasonlóképpen magyarázza, mint ahogyan azt én tettem más vizsgálati anyag fényében sok ezer km-re Ucsiraltu-tól mostanáig nem tudva egymás munkájáról.

6.2. A *hun* népnevet rekonstruálva hangtani oldalról lényeges megállapítás, hogy a *h-* szókezdő nem protetikus szervetlen betoldás, hanem etimologikus hang. Hozzáteszem, eredeti *t-* fejleménye. A név alaktaniilag két elemre tagolódik: *hun* < *hu* + *-n* < *hun* + *-nu* < *xiong* + *-nu*. A szó első eleme az abszolút tő, másképpen gyök, a második eleme pedig 'valamivel való ellátottság'-ot, 'valami mellett lévő'-t jelölő grammatikai lexéma, amelynek az alakváltozatai nemcsak további népneveken, hanem számos más szóban, a földrajzi nevekben is gyakori és beterítik Euráziát. Kezdő mássalhangzója az *n-* eredeti *t-* fejleménye. Ami az első elem végső mássalhangzó kapcsolatát (*-ng-*) illeti, szintén fejlemény, amely még tovább változva, esetünkben a *-g* zárhang eltűnt. A magánhangzók egy zártabbá válási folyamat eredményei, mégpedig az *u* < *o* < *ā* labiális fejleménye. A források és a nyelvek megőrizte alakváltozatok számba vétele egyrészt rengeteg tanulsággal jár, másrészt a szókezdő mássalhangzójuk szerint alapvetően két csoportba rendeződnek: 1. a *t-* és fejleményei 2. a *k-* és fejleményei. Etimológiailag így két szóval van dolgunk, azonban közszói jelentésüket illetően ugyanazok vagy hasonlóak. Ami a *hun* népnév jelentését illeti, elmondható, hogy a népnevek a földrajzi neveknek, elsősorban a vízneveknek a mintájára születtek. Ugyanis a természet működése szerint a vízforrás, más esetben a mag, az anya utódokat (folyókat, növényeket, állatokat, embereket, mint sarjakat, gyermekeket) hoz létre, más szóval forráshoz, maghoz, anyához tartozókat. Ez utóbbiak kezdetben kisebb, idővel egyre nagyobb összetartozó vér szerinti közösséget, családot, majd nemzetséget, törzset, népet alkotnak. Nem csoda hát, hogy a legősibb keletkezésű népnevek 'forráshoz, maghoz, anyához tartozó'-t jelentenek, amelyet a szó (népnév) szerkezeti felépítése is hűen tükröz.

Miután bizonyos magból ember lesz, a szó 'ember' jelentése, de maga az *ember*²³ szó is idetartozik. Így lehet közös etimológiájú a *hun* népnév és az 'ember' jelentésű mongol *xyn* 'ember, emberek',²⁴ csuv. *šyn* 'ember', sárga ujj. *žin* 'ember', jak. ojr. *d'on*, tuv. hak. *čon* 'emberek, nép', burj. mong. *zon* 'nép, emberek, lakosság', kínai *žen*, *jin* 'ember, emberek'. (JEGOROV 1964)

A rendszert látva hangtani, mondattani, alaktani és jelentéstani szempontból egyaránt olyan névadás logikai ismeretek mutatkoznak meg, amelyek világosan láttatják velünk azt, hogy bizonyos szavak

egyszerre tartoznak össze és különböznek. Más szóval, az eredeti komplex jelentéstartalomnak, amely idővel részeire esett, az idevágó jelentés elemét kell megtalálnunk.

Ugyanakkor a mag, az anya nemcsak ős, hanem egyetlen, első is. Nem véletlen, hogy a számnevek tanulmányozásakor is innen kell kiindulni. Az összekötő szál figyelembe vétele mellett azonban a népnevet sohasem azonosíthatjuk a számnévvel.

A 'valamivel való ellátottság'-ot, a 'valami mellett lévő'-t, 'valamihez való tartozás'-t jelölő második elem korábbi változatának magánhangzója a *hun* népnévben *-n* < *-nu* < *-na* labiális *-ā* hangot tartalmaz. Természetes, hogy ennek a grammatikai lexémának a fejleményei, alakváltozatai több nyelvben ismertek úgy is, mint birtokos esetrag, s idetartozik a magyarban a *-nak* (a), *-nek* (e) is. Eleink a természetben, a természeti környezettel szoros kapcsolatban éltek, a természet működését, alkotó részeinek a tulajdonságait megismerve saját magukat egyértelműen a természet egyik részeként fogták fel, következésképp a természet birtokolta az embert és nem fordítva. Világosan látták, hogy a víz, mint forrás az élet első és egyetlen legfontosabb feltétele. Mag, anya szerepe van, ezért nemcsak a legnagyobb tisztelet övezi, hanem egyetlen, amiben először és legfőképpen hisznek. Nem csoda hát, hogy a mai napig fennmaradt a hunok ún. *bű*, *böge* hite, amellyel összetartozik a magyarban ismert *bű*, *báj*, valamint a *mágia* (*mág-ia*), *mágus* (*mágu-s*) szavak töve, de az *igéz* (*igé-z*) töve is. E szavak bV, bVj, bVgV, ill. mVgV, továbbá VgV szerkezetűek és mind hangtanilag, mind alaktanilag összetartoznak, ez esetben pedig a hit tulajdonsága révén jelentésanilag függnek össze. 'Valamivel való ellátottság' jelentésű grammatikai lexémával együtt pedig a 'bű hitet valló, bű hitű' jelentésű lesz.

Miután a legnagyobb erő a *mag*-ban van, a mag meghatározza, irányítja, uralja az utódok életét, tulajdonságait. Erről az oldalról megközelítve a 'hit, az erő, a hatalom stb.' jelentés is idekapcsolódik. Közülük a *k*- kezdetű szavak csoportjához tartozik a *kutuq* s a *t*- illetve fejleményei kezdetűek csoportjába tartozik a *hidu*, *hitu* 'erő, hatalom', amelynek az ÓT.-ben fennmaradt változata az *yduk* 'szent', stb., a magy. *hit*, *hata*(lom) főnév töve, a *hat*- ige stb. A szónak a nemesi rangként való alkalmazása nem csoda, egyenesen természetes, hiszen a maghoz való tartozás a minőség legnagyobb fokát jelentette.

Ami a *h*- és *s*- viszonyát illeti, Ucsiraltu nagyon helyesen látja, hogy a két hang etimologikus és összetartozik. A földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen azonban nem a *h*-ből fejlődött az *s*-, hanem az összetartozás oka az, hogy a két hangnak közös az előzménye: *t* > *th*- (*ǵ*) > 1. *h*- 2. *s*-. Feltétlenül tisztázandó kérdés, hogy a mai mongolban meglévő *k*- lehet-e korábbi *h*- zárhangúsodásának eredménye (ilyen a Volga-Ural vidéke földrajzi nevei közt és a magyarban nem mutatható ki), vagy egyszerűen csak arról van szó, hogy az egyik a *k*- kezdetűek csoportjába tartozik, míg a másik változat a *t*- és fejleményeivel kezdődőek közé. Ez vonatkozik a *hulugu*, *ulusz*, ld. magy. *ország* (< *uruszág*) szóra is. Ld. még *hata*, tör. *ata*, magy. *atya*, *tata*, régen *hana*, tör. *ana*, magy. *anya*, továbbá *Anna*, *Hanna* női személynév, ang. *hen* 'tyúk', stb. Az angol, német stb. párhuzamok számos esetben nem külön fejlődés eredményei, hanem annak a jelei, hogy nagyon ősi állapotot őriztek meg az adatok. Fontos feladatunk megtudni, hogy az indoeurópai, altáji és az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelveknek hogyan lehet közük egymáshoz akkor, ha nem lehet szó nyelvi kölcsönzésekről. Természetesen mindig körültekintően kell eljárni azért is, mert a mély hangú *q*- fejleménye is lehet *h*- s a kétféle *h*-t eredete szerint el kell különíteni.

A *hun* és a *hit* szavak *h*-jával összetartozik a magyarok *hungar* (*hunga* + *-r*) nevének *h*-ja, továbbá a magy. *Hüküri-tó* (*Hükü* + *-ri*) *h*- szókezdője, amely az *Üküri-tó*, *Öküri-tó* változatban elenyészett ugyanúgy, mint az ÓT. *yduk*-ban. Ugyanakkor *s*- szókezdő van meg a magy. *szent*, a magyarok *szabir* (*szabi* + *-r*), *szavárd* (*szavá* + *-r* + *-d*) nevében, de a *székely* (*széke* + *-ly*) és a *szaka* szkítákat jelölő népnévben, továbbá magában a *szkíta* (*szki* + *-ta*) névben is.

A hun nyelvben már megvolt a *h-*, de nemcsak a korai kínaiban és a mai kínaiban maradt meg, és a folyamat nemcsak a mongol ojrot nyelvben követhető nyomon, hanem a magyarban is. Továbbá a baskírban ez a *h-* őrződött meg nagyon gyakran a tatár *s-*szel szemben.

Figyelemre méltó, hogy amíg Ucsiraltu a régi kínai források elemzéséből próbál rájönni a szavak etimológiájára, a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek a vizsgálatai hasonló, gyakran azonos eredményekhez vezettek az esetek nagy többségében mind hangtani, mind alaktani és mind jelentéstani oldalról egyaránt.

A *Wen-na-sha* lehet a *huna-sha* fonetikus átírása, ugyanakkor az sem kizárt, hogy a *hun-na* és a *Wen-na* úgy kötődnek egymáshoz, mint a magyarok *hungar* (*hunga-r*) és a *venger* (*venge-r*) neve, ahol a szókezdő *v-* előzménye *w-*, s a név nem lehet a szláv nyelvekből való kölcsönzés.

Egyet értve Ucsiraltu-val abban is, hogy a mongol ojrat és csahar nyelvjárások korábbi hangállapotokat őriznek, hiszen ismerik a mai teljes képzésű magánhangzóknak a diftongus előzményét.

A szerző helyesen jár el akkor is, amikor az egyes szavak rekonstrukciója során az eredeti komplex jelentéstartalom részjelentéseinek az önállósodásával keletkezett újabb szavakat nem tartja összekeverhetőnek. Hozzáteszem, a tör. *on* 'tíz' mint alapszám végső soron összetartozik nemcsak az 'egy'-gyel, vö.: ang. *one*. A mong. *uni* 'liszt' jelentés sem véletlen, kötődik a *mag*-hoz, amely egyben örök is, vö.: a törökségben ismert *mängü*, mong. *mönx* 'örök' s a mong. *üni* nemcsak a *hun* népnévvel függ össze, hanem természetesen, hogy 'állam' jelentése is van.

Nemcsak a *hun* népnévnek van magyar szempontból is nagy jelentősége, hanem a Mongolok Titkos Történetében és a kínai forrásokban lévő törzsneveknek is. Lévéen, hogy a földrajzi nevek fényében az eddigiektől eltérően ítélem meg a magyar törzsneveket (*Nyék, Megyer, Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi*), Ucsiraltu munkája azért is fontos, mert a keleti hagyományok igazolhatnak vagy ellentmondhatnak. Ebből az is következik, hogy a Mongolok Titkos Történetében és a kínai forrásokban szereplő törzsnevek, amelyek az északi népekkel kapcsolatos feljegyzéseket is tartalmaznak, nemcsak mongol, hanem a magyarság korai történetének kutatása szempontjából is fontosak. Megállapításaim szerint a magyar törzsnevek valójában személynevek, és nem, mint törzsnevek viselkednek tulajdonnévként.

Ucsiraltu felhívja a figyelmet arra, hogy bizonyos törzsek nevei egyes és többes számban egyaránt előfordulnak. Ennek az a magyarázata, hogy tartalmazzák a 'valamivel való ellátottság'-ot jelölő grammatikai lexémát, amely nemcsak a birtokos eset ragjának, de a többes számú jelentésnek is alapul szolgált.

Eleink szemléletéből, gondolkodásából végső soron a természettel való kapcsolatából, annak megismeréséből fakad az a tény, hogy egyaránt eredeti komplex jelentés tartalom részeként önállósodott a népnév, a nemesi méltóságnév valamint a törzsi elnevezés is.

A már Kr. e. 8. századból ismert *ongut* (*ongu* + *-t*) név teljesebb alakja az *öngütei* (*öngü* + *-tei*), *ongutai* (*ongu* + *-tai*), ahol a második elem (*-t*, *-tai*, *-tei*) 'valamihez tartozó, valamivel ellátottság, valami mellett lévő' jelentésű grammatikai lexéma. A mély és magas hangrendű változatok létének okát minden esetben tisztázni kell. Nem mindegy ugyanis, hogy ősi, eredendő kettősségről van-e szó (vö.: magy. *karika, kerék, kör*), vagy valamely nyelvben hanghelyettesítés történt, mert nem tudták ejteni a labiális palatális magánhangzót.

Ami a földrajzi neveket illeti, nem tartom valószínűnek, hogy az *Ongut-hágó* pl. a rajta átvándorolt *ongut* törzsről kapta a nevét. A hágó neve rokon a magy. *Dömör-kapu, Vas-kapu* ill. *Szoros* (< *Szoro* + *-s*: képző) elnevezésekkel, jelentésük 'szűk átjáró', amelyet keletkezésük módja és formájuk ill. ebből

következően funkciójuk okán neveztek el. Az *Ongut* (*Ongu-t*), *Dömör* (*Dömö-r*), *Vas* (*Va-s*) valamint a *Szoros* < *Szoro* (*Szo* + *-ro*) + *-s*) töve hangtanilag és szerkezetileg is összetartoznak.

Az *ongut* szó más megközelítésből a mongolság böge hitével nem csoda, hogy kapcsolatos lehet, hiszen az *öngüt* (*öngü-t*) első eleme és a *bögü* egyaránt ugyanarra az ősi szóra vezetnek vissza. Lényeges, hogy nem egymásnak szolgáltak alapul.

A *bajagut* (*bajagu-t*) törzsbeliék neve összetartozik a mong. *bajan* 'gazdag', csuv. *pujan* 'ua.' szavakkal, de idetartozik a magyar *buja* 'dús, gazdag növényzet stb.' és a *Bajót* helynév is, sőt az ÓT. *bajat* 'a türkmén-oguzok kilencedik nemzetsége'. Ezeknek a szavaknak, neveknek közös az ősük a földrajzi névi kutatások fényében is.

A *Tüdü*n törzs nevének előfordulása a kínai forrásokban szereplő hunoknál, a vele összetartozó, az orkhoni feliratokban és a Mongolok Titkos Történetében előforduló *Tüdü*n jelentősége magyar szempontból is igen nagy. A Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek fényében a *Tüdü*n tagolása *Tü-dün*, amelyet megtámogat Ucsiraltu megállapítása, mely szerint „Ennek hangzása a közép-kínai nyelvben *t'u(k) dung* lehetett.” A Földrajzi nevek között szerepel csuv. *Turun* (*Tu-run*), *Tărăn* (*Tă-răn*) forma, amely az oroszban *Turunovo* □□ nem or. *Turun* + or. *-ov*: birtokos melléknév-képző + or. *-o*. Ezekben a formákban az *-r*- fejlemény: *-t*- > 1. *-d*- 2. *-δ*- > *-r*-.

Nem csoda, hogy foglalkozás nevéként is előfordul a *tüdü*n (*tü-dün*), hiszen a második elem alapul szolgált a foglalkozásnév képzőnek is.

A *Menen-Tudun*, *Manan-Tudun* első tagja jelenthet 'nagy'-ot, hiszen összetartozik vele a csuv. *man*, *manā* 'nagy', de a lat. *magna* (*mag-na*) 'ua.' is. A *Tudun* (*Tu-dun*) első elemével pedig rokonok, pl. a magy. *tő*, *töv*-, *tőke*, *tönkő* alakváltozatok ugyanazon jelentésben. A *Tudun* 'töves, tövel ellátott' jelentésű szó, amelynek szinonim jelentése a magos, maggal ellátott, maghoz tartozó' jelentés. A *Tudun* párhuzama az *öngüt* és a *hun* szavaknak.

Mint hun nemesi rangok egyrészt a *szecsen*, *ongut*, *hitü* és a *bicsigecsi* (*bicsige* *-csi*) 'betüs', 'aki betűvel foglalkozik' tartoznak össze. A *kutugu* másik csoportot képvisel, mégpedig a *k*- kezdetűeket.

Nagyon fontos a népnevek, személynevek, törzsnevek, címnevek egymáshoz való viszonyát megvizsgálni, mert nem mindegy, hogy azoknak külön-külön milyen szó szolgált alapul. A névalkotás módja pedig miután történetileg hagyományozódik, nem lehet spontán jelenség, a népek gondolkodás módjára utal, kultúrájának nagyon fontos jellemzője. A kínai adatok azért is figyelemre méltóak, mert korabeli hun állapotokat konzerválva őriztek meg a mai napig.

A *Tudun* és a *szecsen* (*sze-csen*) kapcsolata pedig azért érdekes, mert egyrészt a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek hangtanát megtámogatja, mely szerint *t*- > *th*- (*ʃ*-) > *s*-, ill. *t*- > *t'*- > *č*- változás egyaránt végbe mehetett.

Ami a *szecsen* (*sze-csen*) és a *tegin* (*tegi-n*) összetartozását illeti, létfontosságú a szavaknak az elemekre bontása és a mássalhangzók egymásnak való megfeleltetése. Ez azt is jelenti, hogy a *tudun* szónak a *tu*, a *szecsen* szónak a *sze*, valamint a *tegin* szónak a *tegi* első elemei tartoznak össze. A második elemek (*dun*, *csen*, *-n*) pedig bár valamikor önálló szavak voltak, a fenti szavakban 'valamivel való ellátottság' jelentésű grammatikai lexéma szerepet töltenek be.

A törzsnevekről szólva egyelőre semmi nem igazolja, hogy azoknak társadalmi címnév szolgált volna alapul.

A *kereid* (*kerei-d*), *kereit* (*kerei-t*), *kereitek* (*kerei-tek*) első eleme és maga a *keri* összefügg a magy. *Kér* törzsnévvel.

A forrásban szereplő *ötügü*, *etügü* 'régi, ősi' szavak a magyar *öreg* szóval valamint az *idős* (*idő* + *-s*) tövével tartoznak össze egyrészt. Másrészt, mivel a szó az ősi hitvilágban gyökerezik, a magy. *hit* szóval is összefügg. Mint anyai minőséget mutató pedig szorosan kapcsolódik nevében és hagyományában az *Ötüken erdő* megnevezéshez, amely a türk feliratokból is ismert helynév.

A hunokon belüli, *he li*, *he lan* ill. *he ruo* törzsek neveit vizsgálva a szókezdő mássalhangzó *h*- eredete (*h*- < *k*-), ill. az *l*- és az *r*- léte nem léte valamint összetartozása lényeges kérdés. A kínai részéről az *l*- lehet az *r*- helyettesítése, ugyanakkor ezt kizáró esetekben az *l*- ugyanúgy előfordulhat, mint az *r*-, mindkettő közös előzményre (δ -: interdentalis zöngés spiráns) vezethető vissza, vö.: *t*- > δ - > 1. *l*- 2. *r*-. A *heruo* (*he-ruo*) 'egyes, becsületes' szó rokona a magyarban is ismert *heroikus* szó töve, amely valószínű, latin és görög előzményekre megy vissza, időben pedig még mélyebb kapcsolatban van a hunok ismerte *heruo*-val, de az or. *geroj* 'hős' és a magy. *hős* főnév, sőt a *hőzöng* ige is összetartozik vele. A szókezdő mindegyik esetben *k*-ból lett, egyrészt *k*- > *h*- réshangúsodás, másrészt *k*- > *g*- zöngésedés útján. A második elem (*-ruo*) kezdő mássalhangzója az *r*- úgy tartozik össze a magy. *hős* (*hő-s*) *-s* mássalhangzójával, hogy más-más irányú fejlődés eredményei, vö.: *t*- > 1. δ - > *l*-, *r*-, 2. *t*'- > $\check{c}$ - > $\check{s}$ -.

A törzs neve és a személynév egybeesése nem lehet véletlen. A magyarban lévő törzsnevek valójában személynévek s úgy kell felfogni, hogy a személyhez tartozik a törzs.

A kínai forrásokban feljegyzett hun szavak közül a *bölcs*, *palota*, *úr* szavakat, valamint a *-tan*, *-ten* ragot a korai mongol nyelv régi szavainak segítségével rekonstruálta a szerző. A földrajzi névi kutatások fényében mindez a magyar és más nyelvek segítségével megtámogatható. Az eposzok szerint a hun műveltség Eurázsia-szerte létezett. A kínai forrásokban feljegyzett hun szavak, személynévek, törzsnevek, egyéb nevek és földrajzi nevek megnyugtató magyarázatát segítik a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek a kutatásai. Segítségükkel nemcsak hun szavak, nevek, grammatikai lexémák értelmezhetők, hanem a hun nyelv is meghatározható.

A kínaiban feljegyzett hun szó a *tang-li* összetartozik a türk *teng-ri*-vel, a *tuqi* (xian bölc) a tunguz *saka*, mong. *čeke*, *seke*, a tör. *sagastex* (*saga-stex*) tövével, továbbá a *füni* (*fü-ni*) (vö. *fou* szakrális edény) a mong. *butung* (*bu-tung*), tunguz *butun* (*bu-tun*), magy. *bödön* (*bö-dön*) 'edény', sőt magával az *edény* (*e-dény*) szóval is.

Ucsiraltu jól gondolja, hogy a rekonstrukcióba be kell vonni az altáji nyelveket is. Sőt, egyrészt ahhoz, hogy a kínai forrásokban szereplő hun szavakat fel lehessen ismerni, „egy olyan nyelvészeti rendszert kell kialakítani, amely alapján elvégezhetjük a szavak alapos és átfogó vizsgálatát.” Másrészt azért is kulcsfontosságú e munka elvégzése, mert a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek grammatikájával (hangtan, mondattan, alaktan, jelentés) össze lehet hasonlítani s az eredmények alapján a szkíta-hun nyelv sajátosságaira következtethetünk.

A hunok a bölcset *tuqi*-nak nevezték s a szó nemcsak azért figyelemre méltó, mert a *tan-hu* első elemével tartozik össze, hanem magyar és török szempontból is fontos. Összefügg vele a magy. *okos* (*oko-s*) töve valamint az oszm. *aqyl* (*aqy-l*) 'ész, emlékezet', továbbá a csuv. *tän*, polovec *tyn* 'ész értelem' stb., a csuv. *tänla* 'figyelmesen hallgatni', ÓT., tat., bask. *tyñla*, ujb. *tinši*, üzb. *tingla*, ojr. *tynda*, azerb. *dinlä*, kum. *tyngla* 'figyelni, meghallgatni', kirg. *tyñša*, hak. *tyñna* 'ua.'. (JEGOROV 1964), ld. még továbbá or. *um* 'ész, értelem', magy. *emlék* (*em* + *-lék*) töve, sőt idetartozik a magy. *ész*, csuv. *äslä* (*äs* + *-lä*: névszóképző) 'eszes, ésszel ellátott', *äsla* (*äs* + *-la*: ige képző) 'gondolkodni' stb. Az alakváltozatok között szerepelnek korábbi és későbbi fejlemények, amelyek azért is fontosak, mert segítenek felállítani a változási sort. Az üzb. *tingla* (*ting-la*) első eleme, abszolút szótöve a *ting* az adatok között a legkorábbi állapotot őrzi, amely tovább változva lett egyrészt *tyñ* > *tyn* > *tän*. Ami a

magánhangzót illeti, a mély hangú az eredetibb, ezt a magy. *tanít, tanul* töve és a *tud* is alátámasztja a hun *tan-hu* adat mellett. Az *a* labiális változata *ā > o > u*, az illabiális pedig *a > y* változásokon ment keresztül. A mély hangú *y* magas hangúvá vált számos esetben: *y > i*.

További adatok is a szócsaládhoz tartoznak, mint pl. a magy. *tűnődik* 'gondolkodik' töve. A szónak kapcsolatai megvannak az angolban *think* 'gondolni, hinni' s a ném. *denken* (*denke-n*), or. *dumat* (*duma-t*) szavak tövében is. Ez azt is jelenti, hogy olyan abszolút szótőről, gyökről van szó, amelyet Eurázsia-szerte ismernek és használnak ma is. Egymásból való kölcsönzésről nem, azonban közös töről maradt emlékekről lehet szó. A kutatás feladata pedig annak kiderítése, mindez hogyan lehetséges.

Figyelemre méltó az a hagyomány, mely szerint a hunok a közigazgatást jobb- és balszárnnyra osztották fel, ahol a bal kar a tiszteltebb, ezért a baloldali *tuqi* volt a legtiszteltebb rang. Ez arra is utal, hogy miután a balhoz a nőiség társul, a hunok még mindig őrizték azt a legelső, legősibb hagyományt, amely az anyajogú társadalomnak volt a lényege.

Nagyon fontos megállapítás, hogy az "altáji eredetű nyelvek megkülönböztetik az irányt a Nap járása alapján, eszerint a déli irány a mai kelet, a napnyugta iránya pedig az északi oldal, a mai nyugat."

Az a tény hogy a pusztai népek a napfelkeltét tisztelték, arra utal, hogy a nyugat és az észak, másképpen a nőiség valamint a kelet és a dél, másképpen a férfi tulajdonság együttesen fontos, hiszen a termékenység az áldott állapotba kerülést jelzi, amely az élet fennmaradásának is feltétele. Ugyanakkor a kelethez és a déli irányhoz a világos, a fehér szín társul, ezért kaphatta a jobb szárny a keleti ill. a déli hun, másképp a fehér hun elnevezést, míg a nyugati és az északi hun a balszárnnyat alkothatta s a fekete hun elnevezés társult hozzá. Ilyen alapon születhetett a fehér magyar elnevezés is, köztük tartozhattak a székelyek.

Ucsiraltu adatai arra is utalnak, hogy a *tang, dang* fejleményei nemcsak társadalmi címként, hanem személynévként és gyakran grammatikai lexémaként egyaránt előfordulnak. Ez természetes, hisz a grammatikai lexémák önálló szóból alakultak s ezek az önálló szavak igen ősiak, szókészletünknek abba a csoportjába tartoznak, amelyek még eredeti komplex jelentéstartalmat hordoztak s az ezt alkotó részelentések csak idővel önállósodtak.

A *tang, dang*, mong. *tan, ten, dan, den* sokféle változatban maradt fenn a különböző nyelvekben. A komiban pl. *-din* 'hely, ami valamihez tartozik, tő, alap', udm. *din* 'ua.', mari *tün*, mong. *tyŋke* 'alsó rész, fa töve'. (LYTKIN-GULJAJEV 1999). Idetartozik a magy. *tő, tőv-, tőke, tönkö*, a csuv. *šum* 'hely, amely valami mellett található', türk *jan*, ujj., tat. *žan*, kazah, k.kalp. *čan* 'oldal', csuv. *jen* 'oldal', tat., bask. *jan* 'oldal' stb. (JEGOROV 1964). Velük összefügg az or. *bok* 'oldal' is, amely szkíta-hun szubsztrátum nyelvből való átvétel. A fentiek alakváltozata csuv. *-lāx* 'valamivel való ellátottság' -ot jelölő képző, amelynek szintén kiterjedt kapcsolatai vannak Euráziában.

A kutatók további feladatai közé tartozik egyrészt ennek a grammatikai lexéma-rendszernek a feltérképezése a nyelvek bevonásával, másrészt a források ismeretében annak megállapítása, mikor milyen önálló szóként (közszó, tulajdonnév) és mikor grammatikai lexémaként használatos.

A *yutu* (*yu-tu*) szó több szempontból is értékes. Csak megerősíthető Ucsiraltu azon megállapítása, hogy a *yutu* (*yu-tu*) és a mai mongolban ismert *ordu* (*or-du*) 'palota' jelentésű szó összetartozik. Tovább menve a magy. *palota* (*palo-ta*), *jurta* (*jur-ta*), *ország* (*or-szág*), sőt ezeknek a számos más nyelvi megfelelője is idetartozik, pl. csuv. *šurt* 'ház az udvari épületekkel', OT., ujj., üzb. *jurt*, kirg. *žurt* 'ország, haza', hak., tuv. *čurt* 'lakóház', bask., tat. *jort* 'ház', jak. *surt* 'épület, ország', oszm. *jurt* 'ország, haza, ház, föld', kumük *jurt* 'település', perzsa *jurt* 'lakóhely' (JEGOROV 1964), csuv. *pürt* 'ház', mari *pört* 'ház', finn *pirtti* 'tyúkól, fürdőház' (JEGOROV 1964), de idetartozik a magyar *porta* 'ház udvarral' stb. is. Továbbá

ezeknek nemcsak jelentésbeli párhuzama, hanem hangtani és alaktani megfelelője is a magy. *helység* (*hely-ség*) mint település.

A földrajzi névi kutatások azt is igazolják, hogy az *u* előzménye labiális *å* volt. Az *ordu* szónak *udvar* (*ud-var*) jelentése természetes, szó szerinti jelentése árokkal, folyóval körülvett hely (vö.: csuv. *var*, *varak*, magy. *árok*).

Kérdés, hogy a hun *aojian* (*ao-jian*), *yujian* (*yu-jian*), *taiti* (*tai-ti*) összetartoznak-e, valamint hogyan viszonyul hozzájuk a *tuqi*.

A *yanda* (*yan-da*) nevű hun állam Belső Ázsiában a *hunnu* (*hun-nu*)-val és eleink *hun* (*hu-n*) nevével összetartozik. Itt említem meg, hogy a *wang* a kutatásaim fényében a magyarban *fő*, *fej*. A *bán* ugyanis nagyobb valószínűséggel az avarban is ismert *bajan* (*baja-n*), csuv. *pujan* (*puja-n*) szóval tartozik össze. Hangtanilag a szó belseji triftongust (*-aja-*, *-uja-*) a magyarban a hosszú magánhangzó az *-á-* képviseli.

A *tegin*, *tigin* és a *tuqi* címnevek összevetése igen fontos, mert el kell dönteni, hogy lehet-e ugyanannak a szónak az alakváltozatairól szó. A *tegin* (*tegi-n*), *tigin* (*tigi-n*) második eleme ugyanis a grammatikai lexéma kezdő mássalhangzója, ennyi maradt belőle (vö.: $n < nV < nVn$, $nVk < nVnk < nVnkV$) a földrajzi névi kutatások fényében. Nem tartom valószínűnek, hogy a *tuqi* (szóvégi mássalhangzó nélkül) a *tegin*, *tigin*-nel tartozik össze, sokkal inkább az első elemével (*tegi*, *tigi*) lehet összefüggésben.

Míg a *tegin* magyar megfelelője megtalálható a *tekintetes* (*tekin* + *-tetes*: összetett képző) szóban, annak az első elemével azonos, a hun párhuzama valóban a *szecsen* (*sze-csen*) ahol a *tegi*, *tigi* tő a *sze* tövel tartozik össze. A *szecsen* tagolását a mongol párhuzamok is segíthetik eldönteni, mert elvileg egyaránt lehetséges a *sze* – *csen* és a *szecse-n* elemekre bontás. A *tegin* – *n*-je minden jel szerint a – *csen* második elemmel rokon, amely grammatikai lexéma mindkét (*-n*, *-csen*) formában.

A magy. *bölcs* (*böl* + *-cs*) szó egyébként az *elmés* (*elmé* + *-s*), vö.: tör. *bilmek* (*bil-mek*) 'tudni', csuv. *pél-* 'tudni, képesnek lenni valamire', ÓT. *bil*, tat. bask. *bel* 'ua.' stb. (JEGOROV 1964) szavakkal rokon.

A *chiqin*, *tiqin* összetartozása lehetséges. Ucsiraltu vizsgálatai támogatják azokat a földrajzi nevek kutatásai nyomán tett megállapításokat, melyek szerint az ősbibb, talán a legősibb változat is fennmaradt a nyelvekben, különösen a nyelvjárásokban még ma is. A nyelv tehát a régít megőrizve változott, fejlődött. Így jöttek létre a különböző formák, amelyek közül az egyik megőrizte az eredeti komplex jelentésből az egyik részt, a másikhoz pedig másik részjelentés társult és így tovább.

A mongol alakváltozatok azért is fontosak, mert tartalmazzák az eredetibb szókezdő *d*-t (*decsin*), s a későbbi – *cs*- mellett a – *c*-t is. A szerző nagyon helyesen felhívja a figyelmet arra, hogy a mongol nyelvjárások gyakran megőrizték „az eredeti hun hangzást”. Kutatásuk ezért is igen fontos.

A Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek kutatása fényében az *n* viselkedéséről elmondható, hogy valamely mássalhangzó kapcsolatában ill. szó végén denazalizációs folyamatban eltűnhet. Azokban az esetekben azonban, amikor összetett szó utótagjából csak az – *n* maradt meg, vagyis a szónak nem első elemeként, hanem utótagjaként vagy grammatikai lexémaként viselkedik, sohasem tűnik el. Amennyiben a *xian* szó 'bölcs'-nek fordítható, abban az esetben a *x-* a *xiung-nu*, *hun-nu*, *hu-n* népnév *h*-jával tartozik össze. A *q-* csak akkor tartozhatna ide, ha kimutathatóan a *t-* eredetű *x-*, *h-* (< *ǵ* < *t*) –val szemben hanghelyettesítéssel viszonylag későn *q*-t használtak.

Fontos a *szecsen* címnév *szecsed* változata egyrészt azért, mert örzi az – *n* előzményét a – *d*-t, másrészt azért, mert arra utal, hogy a többes szám jelét a – *din* stb. 'valamivel való ellátottság' jelentésű grammatikai lexéma összefüggésében lehet tanulmányozni.

További kutatások feladata eldönteni azt a sorrendet, valóban előbb volt-e a címnév és utána a személynév.

Az *Aojian* (*ao-jian*) párhuzama a *jinjian* (*jin-jian*) vagy *jinpan* (*jin-pan*), ahol a *pan* a társadalmi címnévben viselhet 'nagy' jelentést is, vö.: magy. *pán* 'nagy', csuv. *mǎn, mǎnǎ* 'nagy, öreg, régi'. A *nagy* szó a magyar katonai címekben (vö.: magy. *hadnagy*), de képzett formában is ismert, vö.: magy. *nagyság* mint 'felséges úr' jelentésű szó.

A mongol *edzsen* (*e-dzsen*) 'úr' szó nemcsak az *aojian* (*ao-jian*) szóval tartozik össze, hanem rokona a magyar *úr* (*ú-r*), csuv. *turǎ* 'isten', jéniszjei *tenri*, KB. *tanri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *tānri*, *tanry*, kirg. *tengri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *täre* 'isten, ég', burj. mong. *tengeri*, kalmük *tenger* 'ég', sumer *dingir* 'ég'. (JEGOROV 1964).

Ezeknek a 'gazda' jelentése nem véletlen, hiszen a szó *gaz-da* elemekre bontható, ahol az első elem azonos a magy. *kút*, bask. *kyz* stb. 'forrás, kút' szavakkal s a második elem pedig a *-da* a már ismert 'valamivel való ellátottság, valami mellett lévő' jelentésű grammatikai lexéma. A *gazda* etimológiailag a *tengri* és az *úr* szavakkal nem tartozik össze a *g-* szókezdője miatt, jelentésében azonban rokon.

Továbbra is olyan hun szavakat értelmez Ucsiraltu, amelyeknek sok más mellett magyar szempontból is nagy jelentőségük van. A *jizi* (*jisü*) tagolása *ji-szü*, jelentése 'lány'. A második tag a *szü* összetartozik a magy. *asszony* (*asz + szony < ax + syn*)³⁵ második elemével s jelentése 'nő'. A *jiszü* szókezdőjének döntő jelentősége van, mert a *j-* szókezdő a földrajzi névi kutatások fényében *t-* fejleménye, ezért a tör. *kyz*, csuv. *xěr* 'lány' szóval etimológiailag nem tartozhat össze. A mong. *keüked* (*keü-ked*), *keüken* (*keü-ken*) második elemének a *ked, ken* további alakváltozatai a csuv. *xěr* 'lány', ÓT. *kyz*, kirg., kaz., k.kalp., nog., oszm., tat., bask., ujj. üzb. *kyz*, ojr., tuv. *kys*, hak. *xys*, jak. *kyys*, azerb., türkm. *gyz* 'lány'. (JEGOROV 1964)

Ucsiraltu fejtegetéseiből azonban világosan látszik az a probléma, amelyet ő, mint kínai és mongol szakértő tud megoldani. Világosan kell ugyanis azt látni, hogy a kínai mikor alkalmaz hanghelyettesítést s ezekhez a mongolnak milyen a viszonya. Egy ilyen következetes, rendszerszerű vizsgálat kiderítheti, hogy mely esetekben beszélhetünk *k-* ill. fejleményei kezdetű és mely esetekben lehet szó *t-* és fejleményei kezdetű szavakról. Az etimológia elkészítése szempontjából ez alapvető fontosságú.

A szép, piros, lány és a lakoma jelentés összetartozása igen ősi gondolkodás maradványa, amelyet ismerünk a magyarból, a török nyelvekből és az oroszról is. Ez utóbbiban nem szláv, hanem szubsztrátum nyelvi hatásra ismert és maradt meg.

A személynevek kutatása szempontjából is fontos megállapítás, hogy a "mongol emberek saját törzsükről kapták a nevüket, ez hasonlóságot mutat a hunokéval."

Az egyik idézetben szerepel a *Yi wu* folyónév, amelynek második eleme a *wu* kapcsolatos a komi, udm. *vu* 'víz' szóval és még számos formával, pl. a Sárga folyó *Wu-ding* nevű mellékfolyójával, amelyet a hunokig és azokon túl lehet visszavezetni. Nagy jelentőségű lenne tehát ezeknek a forrásoknak a földrajzi neveit feldolgozni, majd a párhuzamait megtalálni Eurázsia más területein.

A *wugu* mint 'halál' jelentésű szó a magy. *vég*-gel kapcsolatos, mely összetartozik a tör. *-ma, -me*, 'nem', *yok* 'nem, nincs' tagadó szavakkal, a magy. *ne, nem* stb. és további nyelvek tagadó szavaival.

Ucsiraltu nagyon fontos adatokat hoz a továbbiakban is. A *wugu* korábbi alakja *wVtkV lehetett, ahol a *w-* szókezdőnek (*w- >*) 1. *m-* 2. *n-* fejleménye lehetséges. A végső *-k* előfordulásának az a magyarázata, hogy az előtte álló *-t-* valószínűleg *-n-* nazálison keresztül eltűnt. A végső magánhangzó eltűnése is természetes, ám megmaradására a tagadósók esetében is van példa. A végső *-t* megmaradásakor a

rákövetkező *-k-* zárhang réshangúsodáson keresztül némult el, vö.: or. *net* 'nem'. Az or. nyelvjárási forma a *netu* 'nem' őrzi a szóvégi magánhangzót. E szavaknak a szláv nyelvi előfordulása szkíta-hun szubsztrátum eredetű. A *-tk-* mássalhangzó kapcsolatnak gyakran felel meg *-m-*, vö.: magy. *nem*, ill. *-n-*, vö.: magy. *nincs* (*nin-cs*), ang. *none* stb.

A hun korban használatos *bügü*, *bükü*, *hükü*, *mügü*, *mögü*, *ükü*, *ögü* változatok igazolhatók nemcsak a földrajzi névi kutatásaim alapján, hanem magyar oldalról is. Idetartoznak a magy. *mágus*, *mágia*, a *bök* 'néz' (vö. oszm. *bakmak* 'nézni'), a magy. *bámul* szó töve, a *bű*, *bűv-*, *báj* és az *igéz* (*igé-z*) töve. Minden bizonnyal eredetileg sem csak negatív jelentéstartalommal rendelkezhetett, mint ahogyan ma sem.

A *choki* (< *toki*) változat fejlemény, és összetartozik a magy. *szeg*, *vág* szavakkal.

A hun *bicheqi* szintén jelentős magyar szempontból is. A szó a hun idők *bicsigecsi* (*bicsige* + *-csi*) első elemével azonosítható. Közele rokona a török. *bitigči* (*bitig* + *-či*), magy. *betűs* (*betű* + *-s*) ill. *pecsé* (*pecsé* + *-t*) első eleme, azaz szótöve. A második elem a *-či*, *-s*, *-t* képzők, azaz foglalkozásnév képző ill. 'valamivel való ellátottság'-ot jelölő képző.

Feltétlenül tisztázni kell, milyen alapon használták a hun méltóságneveket a középkorban méltóságnévként, személynévként és törzsnévként.

A *gu-dou-hou* méltóságnév a *k-* és fejleményei csoportjába tartozik. Mint ahogyan a *dan-hu* a *teng-ri* címnévvel, a *gudouhou* (< *kut-tuk-tu*) a középkori mongol nyelvi *qu-tuq-tu*, a magy. *király* (*ki-rá-ly*) címnévhez kapcsolódik. A szó eredetileg mély hangrendű, az *a > u* változás labiális *ã*-ra utal. Ami a zöngétlen zárhangot a *k-t* illeti, zöngésedési változásnak gyakran ki volt téve (*k- > g-*), de réshangúsodásnak is, pl.: *k > x > h*, *k > γ*. A *γ* -vel jelölt zöngés réshang több irányban is képes volt változni, köztük *g*-vé zöngésedhetett és zárhangúsodhatott. A réshangúsodás egyrészt a *k* zöngétlenségét megtartva, másrészt zöngésedéssel együtt járó folyamat lehetett. Nem tartom lehetségesnek a *h > g > k* változási sort még akkor sem, ha a nyelvjárási adatokat vesszük alapul. A *go-dou-hou* végső magánhangzója olyan diftongus eleme, amely mássalhangzó, *k* vagy *t* spirantizációja (*k > γ > w*) vagy (*t > δ > w*) majd vokalizáció (*w > V*) nyomán keletkezett. Az így létrejött magánhangzó az előző magánhangzóval diftongust alkotott. Ezt követően monoftongizálódás útján jöttek létre a *ko*, *ku*, *go*, *fū*, *tu*, *du* stb. formák. A *tu*, *du* korábbi, teljesebb változatai valóban *tan*, *dan*, *tang*, *dang* lehettek. Mint fent már jeleztem, ez a szó genetikailag összetartozik a többes szám jelével, azonban minden egyes esetben külön meg kell vizsgálni, mikor kell benne a többes jelet látni, mikor foglalkozásnév képzőt, mikor helyhatározó ragot és mikor 'valamivel való ellátottság' jelentésű képzőt, mikor utalhat birtokra, és mikor kell önálló szóként értelmezni. Ennyi lehetőségnek az a magyarázata, hogy az eredetileg önálló szó, mint összetett szó utótagja, azaz második eleme a használat során a gondolkodás fejlődése mellett idővel grammatikai lexémává alakult.

A *dzsong* a magyarban valóban *tej*, de lehet a *zsenge*, *gyenge* szó is. A *dzsong* előzménye a *dong* ill. *tong*. Nem valószínű a *d > t* irányú változás, a *t > d* zöngésedés azonban igazolható a földrajzi névi kutatások révén mindamellett, hogy sohasem zárható ki másodlagos zöngétlenedés. A *lao* magyar párhuzama a *lé*, *lev-* 'folyadék' szó. A felsorolt alakváltozatok sorába beleillik nemcsak a hun *tun*, magy. *tej*, hanem a csuv. *sēt* 'tej', ujb., kirg., kaz., k.kalp., nog., oszm., gag., alt., tuv. hak. *sūt*, üzb. *sut*, tat. *söt*, bask. *höt*, azerb. *süd*, türkm. *süjt*, kum. *s'ut* 'tej'. (JEGOROV 1964). Genetikailag is idekapcsolódnak csuv. *šyv* 'víz', ÓT. *sub*, polov. *su*, alt. *su*, *sug*, tuv., hak., sor *sug*, üzb., kum., nog., türkm. *suv*, kirg., k.kalp., karacs. *suu*, ujb., azerb., oszm., tat., kaz. *su*, bask. *hyu*, jak. *uu* < *suu* 'víz'. (JEGOROV 1964)

A további hun szavak közül a *goulin*, *gaolin*, *goulong*, *gaolan* formáknak a mai mongolban a szó végén *-m* párhuzamuk is van az *-n* és *-ŋ* mellett. Ez törvényszerű, a korábbi *-nk > ng* fejleményei: 1. *-n*,

2. -g, 3. -η, 4. -m. A szó magyar szempontból is érintett, mert a magy. *köz*, ld. még *közép* töve összetartozik vele, de a *kör* is ugyanazon etimológiájú. A szó jelentése onnan van, hogy a *köz*, *kör* egyben *kút*, azaz forrás is s mindig ez van központi helyen, ugyanakkor a formája *kör*, *kerek*, *görbe*, *karika* stb., mozgása *kerengő*, *karingó*. Az eredeti -t nemcsak a magy. *kút* szóban van meg, hanem mint *köz* fennmaradt az osztjában *köt* alakban. A *t* zöngésedésének és réshangúsodásának az eredménye a δ ($t > \delta$) interdentalis zöngés spiráns, amely további változásnak volt kitéve: $\delta > 1$. *l*, 2. *z*, 3. *r* stb. Az *l* nemcsak a hun közigazgatásban volt ismert, mint *gol* 'közép', hanem fennmaradt, pl. a csuv. *küľ* 'tó', bask., tat. *kül*, üzb. *kul*, ujk., azerb., türkm., kum., karacs., kirg., kaz., k.kalp., nog., alt., hak. *köl*, tuv. *xöl*, jak. *küöl*, oszm. *göl* 'tó' jelentésben azért, mert a tó a folyók forráshelye is egyben s mint ilyen, köze van a 'közép' jelentéshez. A hagyomány, mely szerint a központot a *danhu* udvarának írták le, ma is él pl. a magy. *község* szóban, tulajdonképpen jelentése 'hely, ami a köz-höz tartozik', s az *udvar* (*ud* + *var*) jelentéstartalma 'olyan árokkal körülvett hely, amelynek a közepe a víz, forrás, egyben a fő hely, tehát közép stb.'.

A *huluzi* és társai szókezdő *h*-ja figyelmet érdemel ezúttal egyrészt azért, mert a párhuzamos adatok dönthetik el az eredetét, azaz, hogy *t*- vagy *k*- fejleménye-e. Másrészt azért, mert a *h*- elnémulása után a szó magánhangzóval kezdődik, vö.: *ulus*. A hun szó azért is fontos, mert az állam megnevezésére használták. Az sem véletlen, hogy vannak, akik 'ember' jelentésben értelmezik, továbbá, hogy méltóságnévként, személynévként egyaránt használatos.

Figyelemre méltó a *he-qin* 'békeszerződés' szó előfordulása, amelynek a magyarban a megfelelői közé tartozik a *béke*, *nyugalom* (*nyuga* + *-lom*), *nyugát* (*nyuga* + *-t*) töve a *nyuga*-, továbbá a *tanya* és a *tunya* szó is.

A *huluz*, *hulus*, *ulus* (*hulu-z*, *hulu-s*, *ulu-s*) szó összetartozik a magy. *ország* szóval, amelynek korábban volt *uruszág* formája is (*uru* + *-szág*). A *tő* (*uru*) összetartozik a *hulu*, *ulu* tövel, a *-szág* pedig az *-s*-szel, genetikailag ugyanaz, jelentésük 'valami mellett lévő, valamivel ellátott'.

A törzsnevek kutatása szempontjából is nagyon fontos megállapítani, hogy "A hun korban a törzsek magukat egy vérből valónak tartották, ezért azok egy őstől való származás alapján alakultak meg, amely a forrásokból is látszik."

A *pu huluzi*, *bu huluzi* első eleme a *pu*, *bu* 'fő, fej' jelentésű szó lehet, amely a földrajzi nevekben előfordul, a csuvasban ismerik *pü* formában vö.: csuv. *ěmpü*³⁶ 'velikij knyaz', később 'cár', vö. oszm. *bej*, *bek* 'fő, fej'. (JEGOROV 1964) A *pu*, *bu*, *pü* magyar nyelvjárási megfelelője *fű*.

Ucsiraltu nagyon jól látja, hogy az *ulus* az *ulut*-tal és az *ulud*-dal helyettesíthető, hiszen az *-s* (vö.: a magy. *-szág* az *ország* szóban) végső *-t*-re megy vissza: $-t > th-$ ($-g$) > 1 . *-s*, 2. *-h* (ld. *dan-hu*). A zöngésedés irányában $-t > 1$. *-d* 2. $-\delta$ (réshangúsodás is) > 1 . *-z*, *-l* stb. Ez utóbbi kapcsán tartozik ide a magy. *állam* szó (*ál-lam*), de a *száll* (*szál-l*), *szállás* is stb.

A források szerint tökéletes közigazgatási és hadrendben éltek a hunok. A *yuli* cím a magy. *Gyulá*-val tartozik össze, amely ma személynévként ismert nemcsak a magyarban, de pl. a tatárban (vö.: *Julaj*).

Ucsiraltu nagyon figyelmesen, lelkiismeretesen, nagy hozzáértéssel vizsgálja, elemzi a forrásokat, amelyekből mindig kiolvasható az adott történeti állapot is, amely olykor természetes, hogy ellenkezik a hun hagyományokkal. Amikor a bal és jobb szárny szétesett és a fejetlenség lett úrrá, a hun hagyományokkal nem egyezőnek tűnik az irány. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a hunok szerinti - valójában déli is - keleti, azaz jobb szárny szétesése után egy rész nyugatra mehetett, innentől kezdve a déli hadvezér természetes, hogy nyugati irányt mutat. A hunok gondolkodása a hagyományok szerint is világos. Nagyon ősi hagyomány szerint már a legtöbb magyar gyerek tudja, ha a sarkcsillaggal szembe

állunk, elmondhatjuk: Elöttem van észak, hátam mögött dél, balra a nap nyugszik, jobbra pedig kél. Oka van annak, hogy a Kelet (olykor Dél is) a jobb szárny, a Nyugat (olykor az Észak is) a bal. Minthogy a jobb szárny eredendően a keleti volt, a balszárny pedig a nyugati, csak a történelem sodrában a helyzet módosulásával ill. a megváltozott állapotnak megfelelően a kínaiak nézetének érvényesülésével lett a jobbhoz tartozó a déli és a balhoz tartozó az északi is. Miután a nap délben van a csúcson, az a központi, a fő hely, egyben szent is, amelyhez a fehér szín társul. Nem véletlen, hogy a hunoknál is a központi helyet, a fővárost fehérvárnak is hívják.

Az *Irtisz* és az *Ercsisz* folyónév változatok közül a *-t*-t tartalmazó volt az eredetibb forma, ugyanis a *ti* > *či* változási irány az elfogadható.

Az eleink, így a hunok is több számrendszert ismerhettek, amely kiderül egyrészt a kínai és a mongol forrásokból, a mai nyelvek szókészletéből, a földrajzi névi kutatásokból és a belőlük következtethető gondolkodásból. Eszerint az ág (folyóág, faág, anya és gyerek) egyszerre kettő és egy, azaz egy ponthoz (forráshoz, maghoz, anyához) tartozó szár, utód, stb. Az ág maga viseli a kettő, a hozzá tartozók az iker, azaz kettős jelentést. Másképpen az egy, az első ős, az a föld, víz és a nap, azaz a nő és a férfi együttese. Így fordulhat elő, hogy a kettő valójában egy, ezért az egyike fél (vö.: fél szem) ugyanúgy, mint ahogyan a 0.5 is felet jelent, a tíz pedig egy egészet, teljeset. Az előző a kettes, az utóbbi a tízes számrendszerben gondolkodásra utal, amelynek az alapja az lehetett, hogy az ember egyik kezén is öt ujj van, a másikon is s a kettő együttesen tartozik egy emberhez, így alkot egészet, teljeset. Nem véletlen, hogy a magyarban az egyik kéz másképpen a fél kéz. A számrendszerek kialakításában a csillagrendszernek, a bolygók rendszerének a megfigyelése, megismerése is komoly szerepet játszott. Így a hetes számrendszerrel a Hold játszott szerepet. Egy negyed hét napig alakult s a négy negyed összesen 28 nap alatt fejlődött teli holddá, azaz kerek egésszé, amely egy hónap, azaz hold hónapnyi idő. A hét számnévnek alapul tehát a Hold egy fázisa, az Újhold hét napig tartó szakasza szolgált. A hatos számrendszerrel a Föld és a Nap mozgásának megfigyelése, lényege játszhatott szerepet. Ezzel lehet kapcsolatos az egy év és az azt kitevő napok száma az idő mérésekor. A hármas számrendszer is nagyon ősi gondolkodás, megfigyelés nyomán születhetett, a termékenységgel, a nő-férfi-utód hármas egységével függhet össze.

Ami a *h*, *p*, *b* és az *f* hangok viszonyát illeti, a földrajzi névi kutatások eredményeképpen egy *t* eredetű ($t > th$ (9)) > φ (bilabiális zöngétlen spiráns) hang az előzménye a *p*-nek és az *f*-nek egyaránt. A *b* lehet a *p* zöngésedésének az eredménye, de eredeti *t*-ből keletkezhetett $t > \delta > w > b$ változás során.

A monoftongusok és a diftongusok viszonya szerteágazó, de lényeges kérdés. A rendszerét ld. CZEGLÉDI 2004-6.

A *t*, *d*, *dzs*, *c*, *č*, *š*, *ś* viszonyában is kiolvasható a rend a földrajzi nevek fényében.

A *wanshi* (*wan-shi*), *manzi* (*man-zi*), *mandzi* (*man-dzi*) úgy függnék össze, hogy az első elem, az abszolút szótő (*wan*, *man*) jelenti a forrást, a magot, az anyát, amely egyúttal ős, nagy, öreg, régi, az egy stb., mint a tő, amelyhez 'valamivel való ellátottság' képző járult. Ez szerepel a *mansi* (*man* + *-si*) népnévben is, amely a vogulok önelnevezése és nem véletlen. De az sem, hogy a *mandzsi* 'szarv' jelentésű is, amelynek tökéletes hangtani, alaktani megfelelője a csuv. *mākār*, *vākār*, a magyar *ökör* (ld. *Hüküri-tó*, magyar népnév CZEGLÉDI 2007).

A hun *wuludian* (*wulu-dian*) hangtanilag, szerkezetileg összetartozik az *ulus*-szal. Nem a véletlen műve, hanem egy ősi logika szerint, egy egységes gondolkodási rendszernek megfelelően egy igen ősi, hatalmas nyelvi rendszerré fejlődött, sok utódnnyelvet tartalmazó egységnek a része az *urt* (*ur-t*) 'hosszú' szó is, amellyel genetikailag összetartozik a magy. *hosszú* (*hosz-szú*), tör. *uzun* (*uzu-n*). Ami a hun

magánhangzó és mássalhangzó rendszer változásait illeti, a korai kínai feljegyzések és a korai mongol ill. mai mongol állapotok ismeretében azokat lehetséges rekonstruálni.

A szavak szerkezeti felépítésének megállapításában a kínai nagy segítséget nyújt azzal, hogy jelzi a tagolást.

Ami a jelentéseket illeti, a címek, nevek különböző szituációkban, jelentésekben való alkalmazása, a mai nyelvekben való fennmaradása és ismerete mind hozzájárul ahhoz, hogy egy-egy szónak megfelelő jelentést tulajdonítsunk, lássuk, a neveknek mely szavak szolgáltak alapul. Mindezt helyesen megítélni komplex feladat, a nyelvészeti ismereteken kívül jórészt az élet minden területén szinte valamennyi tudományágban megkövetel egy bizonyos szintű tájékozottságot, nem utolsósorban nyelvek ismeretét.

Mindezek birtokában, ily módon helyre tehetők a *bű hit* és jellemzői is. Nem csoda, hogy a mong. *böge* 'férfi'-t jelent s a magyarban a *biga* 'kis fiú hímveszője', a *bök* pedig 'döf, szúr' stb. jelentésű szó, amelyek kötődnek a mongol szóhoz.

6.3. Összegzés

Ucsiraltu tanulmány gyűjteménye sok szempontból igen nagy jelentőségű. Néhány közülük:

A témaválasztás, a korai kínai források és a korai valamint a mai mongol nyelv vizsgálata a hun nyelv szavainak, grammatikai lexémáinak a rekonstrukciója céljából, ezeken keresztül pedig a hun nyelv, kultúra és társadalom megismerése.

Módszerében helyes és alapos, tartalmában szakszerű munkát végzett, mellyel követendő példát mutat.

A szavak, szótövek és grammatikai lexémák hangtani, alaktani és jelentéstani szempontú megközelítése helyesnek bizonyul a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek nyelvészeti kutatásai fényében egy-két kivételtől eltekintve.

A hun utódnnyelvek felismeréséhez, felsorakoztatásához, továbbá a magyar és a hun kapcsolatok megállapításához nagyban hozzájárul.

A Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek a hangtani, mondattani, alaktani és jelentéstani feldolgozásának az eredményei alapjaiban egybeesnek Ucsiraltu eredményeivel. Ez pedig egyértelműen alátámasztja a földrajzi névi kutatásaim azon következtetését, mely szerint a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek alaprétege szkíta-hun nyelvi eredetű, egy másik rétege ezeknek az utódnnyelvei nyomát, végül egy harmadik csoport a szkíta-hun szubsztrátum rétegből való szláv nyelvi kölcsönzés emlékét őrzi.

Következésképp, a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek valamint a szkíta-hun utódnnyelveknek a kutatásai és Ucsiraltu munkáinak összehasonlító elemzése már most láthatóan nem ellentmondásokat, hanem egymást igazoló, támogató és kiegészítő eredményeket hoz, amely sok tekintetben összhangban van Botalov Sz. G. régész tanulmányában olvashatókkal is (vö.: BOTALOV Sz. G. 2007.).

Mindezek pedig nem igazolják sem a nyelvek családokba sorolásának a helyességét, sem az uráli ill. finnugor és ugor nyelvi egység feltételezésének a jogosságát. Következésképp soha nem található meg a feltételezett uráli, finnugor őshaza, mert olyan nem volt. Ezzel szemben voltak, pl. szkíták és hunok is, azaz konkrét népek és nyelvek, amelyeket kutatni a fentiek értelmében is ésszerű és lehetséges.

Végül ezen egymástól függetlenül született hasonló, számos alap- és részkérdésben is egybehangzó kutatói vélemények remélhetőleg arra indítják a Magyar Tudományos Akadémia és Magyarország

egyetemeinek érintett kutatóit, oktatóit és vezetőit, hogy fordítsanak figyelmet egyrészt a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek a kutatásaira s a már megszületett eredményekből levont és levonható nyelvészeti valamint őstörténeti következtetésekre, másrészt a korai kínai és mongol források hun elemeinek a tanulmányozására.

6.4. Rövidítések

alt. altáji

ang. angol

azerb. azerbajdzsán

bask. baskír

burj. burját

csag. csagatáj

csuv. csuvas

gag. gagaúz

hak. hakasz

ill. illetve

jak. jakut

karacs. karacsáj

kaz. kazah

kirg. kirgiz

k.kalp. karakalpak

Kr.e. Krisztus előtt

kum. kumük

lat. latin

ld. lásd

magy. magyar

mong. mongol

ném. német

nog. nogaj

ojr. ojrot

or. orosz

oszm. oszmán

ÓT. ótörök

pl. például

stb. és a többi

tat. tatár

tör. török

tuv. tuvai

türkm. türkmén

ua. ugyanaz

udm. udmurt

ujg. ujjgur

ún. ügynevezett

üzb. üzbég

vö. vesd össze

6.5. Források

- JEGOROV 1964 JEGOROV, V. G. 1964: *Etimologicseszkij szlovar csuvasszkovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo*. Cseboksari.
- LYTKIN-GULJAJEV V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: *Kratkij*
1999 *Etimologicseszkij Szlovar komi jazyka. Komi Knyizsnoje*
 Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.
- TESz. BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti*
 etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

6.6. Irodalom

- BOTALOV Sz. G. – BOTALOV Sz. G., Ázsia nomádjai és az ősugor uráli-szibériai egység 2007. in: *Őstörténeti Füzetek 6. Az „Eleink – Magyar Őstörténet” folyóirat melléklete, Régészet – Történelem – Nyelvészet 2007.*
- CZEGLÉDI 2004-6 – CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek összehasonlító hangtana in: *Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-4, Miskolci Bölcsész Egyesület 2004-6.*
- CZEGLÉDI 2006 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana www.hunscience.com, CD.
- CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek mondattana in: *Nyelvészeti őstörténeti füzetek, Miskolci Bölcsész Egyesület 2007.*
- CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A keleti magyar szeszerék nyelvi tanulságai, in: *Miskolci Bölcsész Egyesület 2007 (Megjelenés alatt)*

7. Rovásfeliratos emlékekről nyelvész szemmel

Erdélyi István – Ráduly János A Kárpát-medence rovasfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig. Masszi Kiadó Bp. 2010. c. könyvéről

A könyv ötlete kitűnő, hiánypótló munkát kaptunk. További fontos lépés lenne egybegyűjteni a világon fellelhető rovásírási emlékeket, mert ezzel nemcsak a magyar rovásírás kerülne a helyére, hanem további eredmények születhetnének. Köztük az, hogy a magyar rovásírás kapcsolatait ki lehetne deríteni a magának az írásnak a kialakulásáról, történetéről szerezhetnénk biztosabb információkat. Helyükre kerülnének az egyes írástípusok, sőt az írás és a beszéd kapcsolata is világosabb lenne. Következésképp, a magyar és a vele kapcsolatos nyelvek, sőt azon túli nyelvek keletkezése és alakulása válhatna érthetőbbé, ismertté. Más szóval, többet tudhatnánk meg magáról az emberi nyelvről. Tehát ennek a munkának nemcsak írástörténeti, hanem nyelvi, nyelvtörténeti, kultúrtörténeti, őstörténeti hatásai vannak. Csak megerősíteni tudjuk Hosszú Gábornak az Előszóban írott alábbi megállapításait:

7.old.: „ez a könyv hiánypótló, hiszen a korábbi Kárpát-medencei, valamint a kazár és a székely-magyar rovásírás teljességre törekvő és hiteles katalógusát jelenti.”

Hozzáteesszük, ez a munka azért is fontos, mert egyre többen akarják megismerni a magyar rovásírást, továbbá „Nagyon sok rováslellyel csak most ismerkedhet meg nemcsak a szélesebb közvélemény, hanem a rovásszakértők rohamosan gyarapodó táborá.”

Külön értéke a könyvnek, hogy „A szerzők a hun kori rovásírási emlékektől kezdve végig vezetnek az olvasót a különböző korokon, így külön foglalkoznak az avar kori feliratokkal, ...a nagyszentmiklósi kincssel, a honfoglalás kori rovasfeliratokkal, valamint az erdélyi és az Erdélyen kívüli közép- és újkori rovasfeliratokkal.”

8.old. Sajnos, a jelen helyzet azt mutatja, hogy „A rováslellyek olvasataiban nagyon nagy bizonytalanság tapasztalható a kutatók között.” Példa erre az, hogy a szarvasi tütartón található rovásírást hivatalosan elismert kutatók (Róna-Tas András, Harmatta János, Vékony Gábor) fejtették meg, azonban az olvasatuk különbözött egymástól. Ez óriási probléma, amelynek az oka rendre károkat jelent a tudományban, akadályozza az előre lépést. Ilyen az, amikor a kutatók „a rováslellyeknél található írások közötti összefüggéseket figyelmen kívül hagyva vagy sokszor nem is ismerve, az egyes rováslellyeket egymástól függetlenül igyekeznek olvasni.” A járható út az lenne, ha az egymástól függetlenül létrejött megfejtéseket együtt is megbeszélnék, értelmeznék a kutatók.

Egyértelmű, hogy az íráskutatónak egyszerre kell nyelvésznek, történésznek, irodalomtörténésznek, kultúrtörténésznek lenni, de jó, ha vannak régészeti és néprajzi ismeretei is. Tudni kell, hogyan gondolkodtak, milyen volt az észjárásuk adott korban, adott helyen azoknak, akik rótták a gondolataikat, mondanivalóikat s lényeges, hogy mi volt a céljuk a lejegyzéssel.

Hosszú Gábor nagyon helyesen írja, a tévedéseket szaporítja a „mindenáron való eredményre törekvés”. Hozzáteesszük, ennél még nagyobb kárt okoz az, ha ezt előre felállított elképzelésekhez, elméletekhez akarják igazítani.

Kitűnő megállapítás a következő: „az írásemlékek döntő többsége eredetileg jól meghatározott, érdekes, céltudatosan leírt szövegnek készült, vagyis létezik egy valódi megoldás.” Mint ismeretes, igazság egy van, a hazugságból több, az igazság létezik s csak a hazugságot találják ki. S a kutatóknak a valódit, másképpen a természet igazságát kell felismerni, megtalálni. Ennek tudatában van reményünk, hogy a hazugságot, a valótlant állítók és terjesztők előbb utóbb lelepleződnek.

Nagyon fontos: „A kutatónak nem szabad elfelejtenie, hogy a feliratokat legtöbbször olyanok készítették, akik értettek hozzá, vagyis a betű alakok nem véletlenül olyanok, amilyeneknek a készítője megalkotta.” Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy „az írások is változnak az idők folyamán.”

9.old. : A hibák elkerülése érdekében „elfogulatlanul, tárgyyszerűen és nagyon pontosan kell az ilyen munkát elvégezni. Ennek első lépése, hogy a kiinduló adataink helyesek legyenek. A jelen mű magas szinten szolgálja ezt a célt, ezért jelentősége rendkívül nagy.”

A könyv szerkesztője Erdélyi István a Szerkesztői előszóban a következőképpen fogalmazta meg a célt:

11.old.: „Kötetünkkel azt a régi igényt szeretnénk kielégíteni, hogy legyen végre egy teljesnek mondható, és lehetőség szerint hiteles katalógus a Kárpát-medence összes, ismert rovásírási *felíratáról*.”

A kötet szerzői és a szerkesztő példát mutatnak abban is, hogy a különböző területek szakemberei összefognak, a tudásukat összeadják, kiegészítik egymást a munka során és nem egyéni babérok megszerzésére törekcszenek, hanem maga a megoldás, a valóság, az igaz megismerése a fontos számukra.

Valóban szükség van további kötetekre, amelyekben nemcsak a feliratok, hanem „Az egyes régi, nyomtatott könyvekbe kézzel beírt ismert székely rovásírási emlék, ... a székely-magyar rovásírást titkosírásként használt szerzők munkái is benne lennének.”

Nagyon fontos a következő megállapítás: „A székely-magyar rovásírás emlékeivel kapcsolatban is teljes bizonyossággal jelenthetjük ki azt, hogy a székelyek soha sem voltak valamiféle török népcsoport leszármazottai, *nyelvük* tanúbizonysága szerint mindig magyar, ugor, azaz nem török nyelven beszéltek és beszélnek ma is. Ezért a székely-magyar rovásírás emlékeinek megfejtését mindig a magyar nyelv segítségével érhetjük csak el.”

12.old.: Nagyon helyesen tették, hogy „A katalógusunkhoz mellékelt irodalomjegyzékünkben, annak ellenére, hogy alanyaik kívül esnek a Kárpát-medencén, több olyan bolgár és román munkát is felsoroltunk, amelyek nyomán körülnézve a *szomszédos* országok (Románia, Bulgária, Szerbia) hasonló, bár zömükben igen rövid terjedelmű, 10. századi, vagy annál korábbi keletkezésű rovásos emlékei körében bizonyosan közelebb lehetne jutni a székely rovásírás eredetének megfejtéséhez. Érdemes lenne megvizsgálni a Déli-Kárpátokon dél felől a Barcaság irányába átmenő út, Slon nevű szoros déli vége előtti erődített épületek (?) egykori falazókövein talált rovásjeleket...”

12.old.: Valóban fontos a glagolita betűk és a székely rovásírás, továbbá a görög írás, a türk rovásírás viszonyának vizsgálata.

13.old.: Igaza van Erdélyi Istvánnak, az „avar valamint a honfoglalás kor szövegeinek a megfejtése nyelvészeti (nyelv- és írástörténeti) feladat, ami nem csekély nehézségeket támaszt, mivel az említett korszakok nyelveinek az emlékei csekélyek és bizonytalanok.” Ezt kiegészítik, segítik a földrajzi névi kutatások is.

Ami a hunkori rovásírási emlékeket illeti, a szerzők valószínűsítik, hogy:

15.old.: „A Priszkosztól ismeretes európai hun személynevek közül a Karaton személynév (fekete suba) türk eredete nagyon valószínű.” A földrajzi névi kutatások fényében a *Karaton* két elemből álló szó: *Kara* + *ton*. Az első elem a *Kara* valóban jelenthet feketét, azonban a szónak további jelentései is lehetnek. Az or. *kora* 'gyökér' szó is beletartozik a szó családjába, amely átvétel az oroszban, ennek a keleti párhuzama szolgálhatott alapul a névnek. A második elem a *ton* 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő' képző, vö.: ko. *din* 'ua.'. A szó a komiban nem lehet eredeti. A képző valamikor önálló szó volt, természetes, hogy a *ton*, *don* 'víz, tó' jelentése is ismert nemcsak a földrajzi nevekben.

A kutatásaink eredményeképpen világos, a legkorábbi személynevek jelentésének a lényege az, hogy kifejezzék az őshöz tartozást.

15.old.: Valóban nem igazolható az, „hogy az ázsiai hunok zöme ős türk nyelven beszélt volna”. Az ázsiai hun és az őstürk nem lehet ugyanaz, bár a két nép nyelvének a kutatások eredményeképpen köze volt egymáshoz mégpedig úgy, hogy a türk az egyik utódnyelve lehet a hun nyelvnek. Így érthető, hogy a *tengri* 'ég, isten' szó egyszerre türk és egyszerre hun.

16.old. „Felmerült az is Priszkosz híradása alapján, hogy a magyarországi hunok idejében már laktak itt szlávok is és azok nyelvi nyomait őrizte meg a követjelentésében.” Itt figyelembe kell venni azt, hogy a szláv nyelvek a mai Ukrajna területén alakultak ki. A varégok É-Ny felől érkeztek erre a területre Kr. u. a IV. sz. környékén. Az e terület nyelvi szubsztrátum hatása pedig érvényesült a varégek részvételével kialakuló és létrejött szláv nyelvben. Ez a hatás pedig szkíta-hun-ősmagyar lehetett.

A hunok kaukázusi jelenléte nem vitatott. Viszonylag kevés hun kori rovásírási emlékről kapunk hírt.

18.old.: Avar kori rovásírási emlékek közt arról olvashatunk, hogy: „A ránk írásban fennmaradt avar rangok elnevezései (összesen öt vagy hat) a z török (tehát nem bolgár török) nyelvek családjára utalnak.”

Megjegyezzük, hogy a *z* és *r* török nyelvek megkülönböztetése nem megalapozott, mert az *r* töröknek tartott nyelvekben is előfordul a *z*, valamint a *z* török nyelvekben az *r*. Ez a kritérium nem rendelkezik megkülönböztető sajátsággal, vö.: *tengri*, *tengiz*, mindkettő, az *r*-es és *z*-s forma megvan még Mezopotámiában is. (ld.: JEGOROV).

A szerzők szerint „A személynevek értékelése még ennél is nehezebb.” Ebben segítenek a földrajzi névi kutatások. Az is természetes, hogy „Felmerült ...az avarok mongol eredete is.”, hiszen a kutatásaink fényében a mongol nyelv is hun utódnyelv ugyanúgy, mint az avar.

40.old.: Az avar kori feliratok biztos avar kori volta nem igazolt minden esetben. Viszonylag sok személynév található rajtuk, amelyeknek az értelmezése, helyükre tétele a földrajzi névi kutatások figyelembe vételével segíthető. Természetesen a közszók és a grammatikai lexémák értelmezéséhez is hozzájárulnak a földrajzi névi kutatások.

43.old.: Egyet értünk azzal, hogy az avar kori „feliratokból teljes abc-t nem lehet összeállítani, ... de ez szerintünk mégis közös gyökér-szálakra mutathat, ami nem egyszerűen abból ered, hogy a székely-magyar rovásírás közvetlenül az avar korra menne vissza.”

45.old.: A honfoglalás kori magyar rovásírás emlékeiről írva a könyvben nemcsak tévedésekre, de számos pontatlanságra is felhívják a figyelmet, pl.: „A jegyzetben a Róna-Tas A. 1994. évi lexikoncikkére történő hivatkozás oldalszáma téves, helyesen 581-582.”

51.old.: A magyarországi besenyő és kun rovásírási emlékek között nincs olyan nagy számú anyag, mint az avar korban.

55.old.: Az erdélyi rovásíráshoz feliratokról szólva Erdélyi István a székely és magyar megnevezés viszonyáról ír helyesen: „Egyes – főleg régebbi – közleményekben a székely, meg a székely-magyar megnevezések külön etnikumot jelölnek, magyar – nem lévén ennek híve – székely (magyar) rovásírásról beszélnek.” A tévesnek ill. bizonytalanságnak az lehet az alapja, hogy nem látják tisztán a népnévek létrejöttének az indító okát. A földrajzi névi kutatások fényében a magyarokra vonatkozó népnévek igen ősi, valamennyi személynévi eredetű. Azonos kultúrához tartozó családok nevei váltak népnévvé. Ezek a nevek ugyanazon logika szerint jöttek létre. A családfő neve maghoz, forráshoz, őshöz tartozót jelent. A családfő nevét viselte a család valamennyi tagja. Idővel a családból nagycsalád, majd nemzet, nép lett. Minden egyes családfő nevéből azonban nem lett népnév, mert csak a domináns, vezető szerepű családfő és családja ill. törzse, nemzete nőtte ki magát néppé. Természetes, hogy ugyanazon kultúrájú népek lehetnek különböző családnévi eredetűek, a nyelvük közös gyökerű s helytelen ezeket a nyelveket egymásból eredeztetni vagy a nyelvi kapcsolatokat kölcsönzéssel magyarázni.

Az erdélyi rovásíráshoz feliratok viszonylag rendezettek, a keletkezésük ideje és helye ismert. A rovásfeliratokról rajzokat készítettek. E könyv szerzői arra is figyeltek és észrevették, „hogy egyik másik kutató „belenyúlt” a betűkészletbe, megváltoztatta a grafémákat, ha saját olvasata ezt kívánta. Magam a meglévő emléken mintegy 90%-át megvizsgáltam, s a pontosított rajzok alapján „be is ugrottak” a megfelelő, a nyelvtörténetileg is igazolható olvasatok.”

Egyet értünk Ráduly Jánossal: „Igen, nyelvtörténet: az emlékek feloldása, értelmezése nem lehet felelőtlen műkedvelői munka.”

108.old.: A továbbiakban „Bizonytalan korú emlékek”-ről olvashatunk.

114. old.: Külön fejezetet szánunk a „Hamisítványok és tévedések”-nek. Ebben a fejezetben a szerzők mindjárt az elején közlik, hogy a „Kötetünk legvégén megemlítjük, azonban részleteiben nem közöljük és elemezzük azokat az „emlékeket”, amelyek vagy hamisítványok, vagy pedig dilettáns módon értelmezettek.” Szerintünk megnyugtatóbb lett volna és mindenki okulására szolgált volna, ha mégis közlik és elemzik ezeket a helytelenül értelmezett emlékeket. Segíthette volna a helyes megfontolásokat is.

Végül a szerkesztői zárszóban írott következő gondolatokat emeljük ki:

116.old.: „természetesen a humanizmus kora előtt használatban volt a rovásírás Erdélyben,” a honfoglaló magyarok hozták magukkal keletről rovásírást és a rovásírást használták az azt korábban magukkal hozó avarok is. Ebben nincs kétség. Ami viszont a székely rovásírást illeti, annak gyökerei a bolgárok felé vezetnek. Emlékei azonban kétségtelenül magyar nyelven olvashatók, oldhatók fel. A közös, távoli gyökerek azonban kétségtelenül Ázsiában vannak.

Csatlakozunk a következő gondolatokhoz:

17. old.: „Ráduly Jánossal együtt hisszük, hogy katalógusunk – esetleges hiányosságai mellett is – hasznára lesz mind a szaktudományok, mind a szélesebb olvasóközönségnek. Napjainkban a rovásírás általános társadalmi érdeklődésnek örvend. Múltbeli emlékei pedig nemzeti kincseink körébe tartoznak.”

Ami a könyv szerkezeti felépítését illeti, az elől lévő tartalomjegyzéket Hosszú Gábor kandidátus, egyetemi docens kitűnő előszava követi, ezután olvasható a Szerkesztői előszó. A rovásémlékek a következő sorrendben követik egymást: „Hunkori rovásíráshoz emlékek. Avarkori rovásíráshoz emlékek. A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratairól. A honfoglalás kori magyar rovásírás emlékek. Magyarországi besenyő és kun rovásíráshoz emlékek. Magyar középkori emlékek. Az erdélyi rovásíráshoz feliratokról. Bizonytalan korú emlékek. Hamisítványok és tévedések.”

Ezek után a Szerkesztői zárszót olvashatjuk, majd tájékoztat bennünket „A katalógus bibliográfiája” néhány megjegyzéssel. Végül egy angol nyelvű összegzés (Summary) nyújt információt a könyvről a nemzetközi kutatás számára. A katalógusból megtudjuk, hogy a szerzők a következők megállapítására töreksenek valamennyi kor rovásemlékét illetően: „Az emlék lelőhelyének neve, Jelenlegi őrzési helye, Anyaga, Méretei, Állapota, Keletkezése, Megjegyzés, Rajz vagy fénykép mellékelve, Első írásos említése, Első kiadása nyomtatott formában, Olvasata(i), Ezek irodalma.”

Elmondhatjuk, elkészült egy igen fontos munka első része, amely a következőkben kiegészíthető az újabb adatok megjelenésével. A különböző korok rovásos emlékeit pedig összehasonlító vizsgálatnak lehet alávetni. Mindjárt az elején, pl.: Az avarkori rovásemlékek száma nagyobb, tanulságos összevetni a hun koriakkal, de a magyar rovásemlékek összevetése az összes többivel is nemcsak rovástörténeti, hanem számos egyéb tanulsággal is járna, köztük írástörténeti, nyelvtörténeti és őstörténeti tanulsággal.

Források, irodalom:

CZEGLÉDI 2004-2007 – CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek hangtana, mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-5. Miskolc 2004-7.

CZEGLÉDI 2010 - CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek gyökrendszere Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó Budapest 2010. Megjelenés alatt.

ERDÉLYI 2004 – ERDÉLYI István, Őseink nyomában Masszi Kiadó Budapest 2004: 53.

JEGOROV 1964 - JEGOROV, V.G. 1964 Etimologiceszkij szlovar csuvasszkovo jazyka, Csebokszary.

GYÁRFÁS 2010. - GYÁRFÁS Ágnes A halotti beszéd mondattana MBE Miskolc, 2010.

Kasg. - Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.

OBRUSÁNSZKY 2007 - Obrusánszky Borbála szerk., A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései. Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa Táltos Kiadó 2007.

UCSIRALTU 2008 - UCSIRALTU, A hun nyelv szavai, Napkút Kiadó Budapest, 2008.

8. A magyar nyelv iráni vagy a szkíta-hun kapcsolatairól

Harmatta János, A nyelvtörténet korszakolásának problémái, Iráni nyelvek hatása az ősmagyar nyelvre, A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban címmel. (HARMATTA 1997: 11-19, 71-85, 119-141).

8.1. Harmatta János akadémikusra, egyetemi tanárra és munkásságára emlékezve három olyan előadását választottam, amelyet a "Honfoglalásról sok szemmel" konferencia sorozat (1994) III. részének előadásai között hallhattunk, s az írott változatot a Honfoglalás és nyelvészet c. kötetben olvashattuk. E három tanulmányban Harmatta János írt az újonnan kialakított saját álláspontjáról, vitatkozott a források értelmezésével és a kutatók véleményével. Az azóta eltelt mintegy 15 év alatt újabb ismeretekkel gazdagodtunk, azonban Harmatta János akkori gondolatai módszertani és tartalmi szempontból egyrészt felértékelődtek, másrészt tovább gondolkodásra késztettek, amelyekről jelen dolgozatban számolok be.

Harmatta János "A nyelvtörténet korszakolásának problémái" c. tanulmányában a következőképpen szól a természetben végbemenő ciklikus és lineáris folyamatokról: „Az emberi közösségek és természeti környezetük történeti fejlődése folyamatos, ám e folyamatnak mégis vannak olyan sajátosságai, amelyek az azt átélő emberek tudatában bizonyos tagolódás élményét keltették. Ilyenek elsősorban a ciklikus jelenségek, a Nap és a Hold járása, az évszakok körforgása s a növény- és állatvilág életének ciklusai. Ezek a szembevető jelenségek kialakították a történet ciklikus szemléletét, amely szerint a történelem állandóan ismétlődő ciklusokból áll. Hérakleitos, a híres Sókratés előtti filozófus fogalmazta ezt meg archaikus tömörséggel már a Kr. e. 6. század végén: a kör kerületének kezdő és végpontja ugyanaz.” (HARMATTA 1997:11)

A földrajzi névi kutatások is megerősítik, hogy általában a korszakolás alapja a bolygók járása és a természet működése. Már a szkíták szerint pl. a víz hengerülve folyik. Ez pedig nem jelent mást, minthogy a víz folyása fordulatok sorozatából áll. A magyar is megőrizte ezt a látásmódot, miszerint a víz leperreg az ereszről. Ez azt jelenti, hogy a víz leesése pergések, azaz forgások sorozatának felel meg. A víz folyása tehát egyszerre tartalmazza a ciklikus és a lineáris folyamatokat.

Harmatta szerint a történeti korszakolás alapja azonban rendszerint egy vagy több jelentős esemény. Majd így folytatja: "Ha egyszer létrejött a korszakszemlélet, amely hosszú folyamatok időbeli megragadását is lehetővé teszi, akkor természetes volt érvényesíteni azt az emberi kultúra fejlődésének részterületein, így többek között a nyelvtudományban is....A nyelvek történetét rendszerint ó-, közép- és új korszakokra tagolják, azonban ezek az egyöntetű elnevezések abszolút kronológiai szempontból nagyon eltérő valóságot takarhatnak." (HARMATTA 1997:12.) Márpedig az ember által létrehozott alkotások, így a megnevezések is csak akkor lehetnek helyesek, ha azok a természet működésével, a valósággal összhangban vannak.

Nemcsak a földrajzi nevekből, hanem Harmatta János írásaiból is kiolvasható az a tény, hogy addig, amíg a természet működéséhez igazodva nevezték meg a ciklikus jelenségeket, összhang volt. Attól kezdve, amikor a természet működésétől elszakadva kezdtek el felosztani, csoportosítani, ez szinte önkényessé vált, egyre inkább eltávolodott a valóságaltaptól, nehezen kezelhetővé vált és akadályává lett a további megismerésnek. Az elnevezéseknek tehát abszolút kronológiai szempontból is nem az eltérő valóságot, hanem egyszerűen csak a valóságot kellene takarni ahhoz, hogy a csoportosítás működjön és a kutatást ne vezesse tévútra. A valóságtól való elszakadásnak számos következménye van. Közülük

néhányról szól Harmatta János, így a terminológiai nehézségekről s a mérvadó akadémiai nyelvtudomány különböző képviselőinek (Bárczi, Benkő, Ligeti, Róna-Tas) korszakbeosztásairól, amelyek egészében véve nem esnek egybe. Végül bemutatja „az eddigi kutatások alapján az ősmagyar korról kialakult képet az iráni jövevényszavak tanulságaival.” (HARMATTA 1997:16.)

A szerző a továbbiakban ezekre az eltérésekre hoz módszertani példákat, majd az ősmagyar nyelv problémáját illetően Gombocz Zoltánnak a magyar nyelv őstörténetében megkülönböztetett korszakait idézi. Ez a felosztás is helytelen, nincs összhangban a valósággal, és nyelvészeti nem támasztható alá.

Harmatta János elindított egy nagyon fontos problémakört. Ugyanakkor nem kérdőjelezi meg a finnugor nyelvelméletet, valamint a nyelvek családokba sorolásának a létjogosultságát s így a szkítát óiráni nyelvnek tartja.

Mindemellett Harmatta János rendre olyan példákat hoz, amelyeknek az irániiban meglévő párhuzama szkíta-hun gyökerű. Ezekkel az adatokkal szembe kerül az uráli, finnugor és ugor egységből való származtatás elméletével, egyben felhívja a figyelmet arra, hogy az adott magyar szó kapcsolatai az eddigi ismeretekhez képest mennyire kiterjedtek s az adatok bővítésével hozzájárul az egyre biztosabb etimológia megírásához.

8.2. A másik tanulmányban, „Iráni nyelvek hatása az ősmagyar nyelvre” Harmatta János

az ősmagyar iráni nyelvekkel való kapcsolatában óiráni, középíráni és újíráni jövevényszavakat állapít meg. Szerinte a yüech-chih-k iráni lovas nomádok voltak, „s így a lótarást az ősmagyarok, ősvogulok és ősosztjások elsősorban általuk ismerhették meg, s tőlük vehették át.” (HARMATTA 1997:71-85.)

Úgy ítéli meg, hogy a „...lovas kultúrát és az államszervezet magasabb formáit és annak terminológiáját maguk a türkök is a yüech-chih-ktől, a hsiung-nu-ktől és a szakáktól vették át.” Továbbá „...a yüech -chih-k nyelve a szakához közel álló iráni nyelv volt. ... a hsiung-nu-k nyelve is a szaka nyelvek csoportjába tartozó kelet-iráni nyelv volt.” Mind az ugor (magyar, vogul és osztják), mind a türk lovas kultúra alapszókincsét a yüech-chih-k, hsiung-nu-k és szakák nyelvéből származtatja. (HARMATTA 1997:72.)

A nemzetközi és a hazai kutatások azóta már megerősítették azt az álláspontot, hogy az ugor nyelvi egység, annak az ideje és helye nem igazolt, csak feltételezett s a yüech-chih-k, a hsiung-nu-k és a szakák olyan szkíta-hun típusú nyelvet beszélhettek, amelyek a magyarral közös gyökerűek és a közös szavak sem a magyarban, sem a türk nyelvekben nem lehetnek átvételek. Ennek igazolása képpen sorra vesszük azokat a szavakat tematikus csoportok szerint, amelyeket Harmatta az ősmagyarban nem igazolható módon különböző iráni korból való jövevénynek tart.

8.2.1. A földrajzi névi kutatások eredménye képpen a lovas kultúra szókincséből a **ló** megnevezésére szolgáló szavakat jelentéstani, hangtani és alaktani oldalról megvizsgálva a következő mondható el:

Eleink úgy gondolkodtak, hogy a folyó forrását fejnek, az alsó szakaszát, az alsó folyását pedig lábnak tekintették. Ennek mintájára a természet más részeinek a lent lévő szakaszát is lábnak nevezik. Ilyen a hegy lába, az ember és az állat stb. lába. Ebből az is következik, hogy a lenti, az alsó részeket megjelölő szavak és a láb jelentésűek ugyanabba a szócsaládba tartoznak.

A TESz helytelenül ugor kori ősi örökségnek tartja a *ló* szavunkat, ugyanakkor a vog. *luß*, osztj. *lòx*, *lau*, *t-aw* 'ló' szavak idetartoznak. A magy. *ló* szó a folyó megnevezésére vezethető vissza, majd a folyónak a lent lévő tulajdonságára. A *ló* szó rokonságába tartozó szóval nevezték meg a folyót a mordvinok, vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó'. A lent lévő jelentéssel kapcsolatos a magy. *le-* igekötő és határozó

szó, a *lejtő* (*lej*: szótő + *-tő*: képző) főnév szótöve. Ezzel a szóval nemcsak a folyót és a víz mozgásának az irányát, hanem az alsó szakaszát is megnevezték, vö.: man. *lo* 'a folyó alsó része', *lui* 'a folyó alvidéke'. Ez utóbbival pedig összetartozik a magy. *láb* szó, mint 'az alsó végtag neve'. Eleink úgy fogták fel, hogy a láb az, ami lent van s a ló a rajta ülőnek lábként szolgált. Az elnevezés tehát abból az időből való, amikor a lovat megülték, azaz hátszlóként használták. Tovább menve a magy. *lép* szó mint ige kötődik a *láb* szóhoz. Gyakori, hogy a cselekvés és a cselekvést végző megnevezése ugyanaz. A kutatásainkból ugyanakkor az is kitűnik, hogy a szóalkotás során a megnevezések mindig úgy születnek, hogy a megnevezendőnek az ember számára lényeges tulajdonsága a meghatározó. A *ló* esetében ez a láb lehetett. Igazolja ezt az a tény, hogy a lovat jelentő szavak egybeesnek, illetőleg rokonok a láb jelentésű szavakkal. Ezek összevetésekor számba kell venni a lovat jelentő szavakat. Közülük a magyar *ló* összetartozik a man. *loyal* 'láb' szóval is.

A csuvas *laša* (< *la* + *-ša*) 'ló' első elemének a magyarázatára két megoldás kínálkozik. Az egyik szerint a magy. *ló* szóhoz kötődik, a másik szerint - s ez a valószínűbb – a bask., tat., kum. *alaša* (< *ala* + *-ša*) 'ló' szónak az első eleméhez kapcsolódik, amely az *ala* > **ula* > **āla* > *la* változás eredménye lehet. Az or. *lošad* (*loša* + *-d*) 'ló' átvétel. Eleink gondolkodását figyelembe véve megfejtethető az or. *kobyła* 'kanca' is, amely összetartozik a magy. *kebel* 'mell, mellrész, öl stb.' szóval, amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart. Valójában a *kebel* a két mell közötti mélyedésre utal. Igazolja ezt az Afganisztánban található *Kabul* völgy, folyó és város neve is. A völgy, a mélyedés pedig a nőiséggel kapcsolatos, természetes hát, hogy kanca viseli ezt a megnevezést.

A magy. *ló* szó családjába tartoznak további szavak, amelyeknek a lényege a völgy, a mélyedés, vö.: csuv. *valak*, *vulak* 'vályu' és a magy. *vályu*, de a magy. *valag* 'segg', *alag*(út) szó is, továbbá az *alsó* (*al*: szótő + *-só*: képző) szó töve.

Az oszmán *at* 'ló', mong. *aduu* 'ló' szóhoz kötődik a jak. *atax* 'láb', ÓT., csag., oszm. *adak* 'láb', a kirg., tuv. jakutban 'alsó rész, vég' is, mong. *adag* 'vég, torkolat, a folyó alsó része, következő'.

A magyar *pata* 'láb' azért értékes, mert tartalmazza a szókezdő mássalhangzót, vö.: *pata* 'szaruképződményben végződő állati láb, játéksíga, gyermekjátékkul használt csontdarab vagy gúla alakú fadarab, emberi láb (dúrva szóhasználatban)'. Valószínűleg szláv eredetű, vö.: óe. szl. *pēta*²⁷ 'sarok', szb.-hv. *pēta* 'sarok, pata', szln. *pēta* 'sarok, cipősarok', szlk. *pāta* 'sarok, tő, láb, pata'. (TESz) A szó szerkezeti felépítése: *pa*: szótő + *-ta*: képző. A szó kapcsolatai kiterjedtebbek, gyökerei mélyebbek annál, minthogy elfogadható lenne a magyarban a szláv eredet.

Továbbá az edény jelentésű szavak közül a magy. *fazék* is idetartozik, amelyről a TESz a következőket írja: Származékszó, *faz-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *pōt* 'lábás, üst', osztj. *put* 'üst', cser. *pat* 'vasedény, réz- vagy vasüst', finn *pata* 'lábás', lp. *batte* 'fazék, katlan'. A *fazék* -*k* eleme képző. (TESz) A szó hangrendjét illetően figyelemre méltóak a személynevek, hiszen nemcsak vegyes hangrendű, hanem mély hangrendű változat is ismert, vö.: *Fazekas*, *Fazakas* családnév. A magy. *fazék* elemekre bontása helyesen: *fa*: szótő + *-zék*: képző, nem lehet a *faz-* az alapszó és nem lehet a *-k* a képző, mert azt nem igazolja semmilyen rendszer. Ugyanakkor az ang. *pot* 'fazék, edény, virágcserep, kupa, serleg stb.' is idetartozik.

Elgondolkodtató, vajon minden esetben a lábas jelentés érvényesül? Rengeteg láb nélküli cserépedény, fazék ismert még ma is, amelyeket a fazekas műhelyek készítenek s a régészeti ásatások során is régtől fogva számtalan láb nélküli fazék került elő. Mindez arra mutat, hogy nem minden fazék volt lábbal ellátott, következésképp a láb nélküli fazekak nem a láb, hanem egyszerűen az edény jelentést tartalmazzák, amely a víz medréről kapta a mintát s amelynek mellesleg az egyik jellemzője a lent lévőség.

Idetartozik a csuv. *atā* 'csizma', de a magy. *út* szó is. Eredetileg mindkettő a víz medrét jelölte, amelyben a víz járt, illetőleg annak az útját jelentette. A magy. *ladik* és a *láda* elkészítéséhez és a megnevezéséhez is a vízmeder adta a mintát. Mindkettő a folyómeder kapcsán kötődik a vízhez, a meder is lent lévő, azaz mélyedés. Ráadásul *l-* kezdetűek, mint a magy. *ló* szó. Ez azt is jelenti, hogy a magy. *ló* és az oszm. *at* 'ló' nemcsak jelentéstanilag tartozik össze, hanem hangtanilag és alaktanilag is közös az etimológiájuk. A magy. *l-* szókezdő előzménye olyan *δ-* volt, amelyikből egyrészt *l-* lett (vö.: magy. *ló*), másrészt *w-* hangon keresztül eltűnt (vö.: oszm. *at*). Az oszm. *at* *-t*-je összetartozik a magy. *ladik*, *láda* – *d*-jével, amely a képző (*-t* ill. *-dik*, *-da*) kezdő mássalhangzója és *-t-* a zöngésedésével (*t > d*) keletkezett.

A Harmatta idézte közép-perzsa *bārag* 'ló' és a yazyulami *varag* 'ló', a mongol *mor* 'ló' kötődik egyrészt a csuv. *ura* 'láb' szóhoz, amelynek rokonai bőséggel adatolhatók. Idetartozik a szaka *bar-lovagol*, összet. *baräg* 'lovas'. Az östörök **bar-* 'megy, utazik, lovagol', vö.: szaka *bar-* 'lovagol', *baraa-* 'lovagló', összet. *baräg* 'lovas' kapcsán el kell mondani, hogy az ige és a névszó úgy függ össze, hogy eredetileg nomen-verbumok voltak, idővel az igei és a névszói jelentés elkülönült s az egyik forma az igei, a másik forma pedig a névszói jelentés mellett maradt meg. Ilyen a magyarban is van, a *láb* szavunk főnév, a *lép-* pedig a lábbal való cselekvésre utal.

Másrészt a *ló* megnevezés kötődik a vízmederhez hasonló megnevezéséhez, ilyen a csuv. *var*, *varak* 'árok', a magyar *árok* és az or. *ovrag* 'árok, gödör, szakadék'. A szócsaládba tartoznak a jönni, menni, járni igeik, vö.: csuv. *pyr* 'menni, utazni, folytatódni', oszm. *var* 'jönni', ujjg. türkm., kirg. kazak, k.kalp., nog., bask., tat. *bar* 'menni, utazni, folytatódni', üzb. *bor*, alt., hak., sárga ujjg. *par* 'ua.'. (JEGOROV 1964) Idetartozik a szaka *bar-* 'lovagol', a magy. *pire* 'gyere' állathívogató szó (nincs meg a TESz-ben), a tyúkokat hívják pl. etetésre. A szócsaládba tartozik a magy. *jár* 'jön, megy' stb. szó is. Minthogy a *torok*, *torkolat* is vízhez kötődik, idetartozik a csuv. *pyr* (< *pävär*) 'torok' szó, amelynek rokona a magy. *torok* és a *torkolat* (< *torko* + *-lat*: képzőbokor < *-la* + *-t*) első eleme a *torko*. Az alakváltozatokból az is kiolvasható, hogy a szótó teljesebb alakja megvan a csuv. *pävär* formában, amelynek a többi török megfelelője is teljesebb alakot tartalmaz, vö.: ÓT. *boguz* (*bogu* + *-z*), türkm., oszm., bask. *bogaz* (*boga* + *-z*), nog., tat. *bugaz* (*buga* + *-z*), üzb. *bugiz* (*bugi* + *-z*).

A közép-perzsa *bārag* (*bā*: abszolút szótó + *-rag*: képző) 'ló' szótövében a hosszú magánhangzó (*-ā-*) fejlemény, triftongusból (*-VgV-*) keletkezett. Az eredetibb *-VkV-* triftongus fejleménye (*-VvV-*) van meg a csuv. *pävär* (*pävā* + *-r*) 'torok' szó tövében (*pävā*).

A *bārag* szónak rokona a magy. *paripa* (< *pa* + *-ripa*), amelyet a TESz vándorszónak tart helytelenül, hiszen igazolhatóan olyan szavakkal van kapcsolata, amelyek a szkíta-hun nyelvekhez vezetnek. A fentiekből jelentéstanilag következik, hogy a *láb* jelentése 'tőhöz tartozó, tő mellett lévő, tővel ellátott'. Ez a valóságban így is van, hiszen a *láb* a töből való hajtás, a törzshöz tartozik. Az elnevezések megfelelnek a valóságnak, a természet működésének.

Hangtani oldalról a következőképpen függnek össze a fenti lovat jelentő és a szócsaládba tartozó *láb*, *lent* lévő, *mélyedés*, *edény*, stb. jelentésű szavak:

A szókezdő mássalhangzók illetőleg a hanghiány korábbi *t-* eredetű (vö.: osztj. *taw* 'ló') *δ-* hang (interdentális zöngés spiráns) fejleményei. Az egyik esetben *δ-* > *l-* változás történt, vö.: magy. *ló*, *láb*, *lép* (ige), man. *lo*, *lui*, *loyal*. A másik esetben *δ-* > *w-* > *V-* > *0-*, vö.: bask., tat., kumük *alaša*, oszm. *at*. A harmadikban *V-* > *0-* (zero)-t követő magánhangzó is eltűnt, vö.: csuv. *laša*, or. *lošad* 'ló' átvétel. A negyedikben *w-* > *v-*, vö.: yazyulami *varag*. Az ötödikben *w-* > *b-*, vö.: közép-perzsa *bārag*, szaka *bar-lovagol*, összet. *baräg* 'lovas'. A hatodikban *w-* > *m-*, vö.: mong. *mor* 'ló'. A hetedikben megmaradt a *t-* zöngétlensége, s a bilabiális zöngétlen spiráns fejleménye, az *φ-* > *p-* van meg a következő szavak szókezdőjeként: magy. *paripa* 'ló megnevezése', *pata* 'láb', finn *pata* 'fazék', magy. *poni* 'kis méretű ló',

ko. *poni* 'kicsi', csuv. *pyr* 'menni, utazni, folytatódni', magy. *pire* 'gyere, jer'. A nyolcadikban φ - > *f*- lehetséges, vö.: magy. *fazék*.

Szerkezete szerint a lovat jelentő szavak felépítése szótó + képző. A szótóveknél számtalan alakváltozata jött létre, amelyet a következőképpen szemléltethetünk: CV, V. Tovább vizsgálódva azonban, ha nem is lovat jelentő szavakban, ennek is megtaláljuk a teljesebb formáját: CVC vö.: magy. *bandukol* < *banduko*: relatív szótó (< *ban*: abszolút szótó + *-duko*: képző) + *-l*: igeképző, továbbá *péntek* (< *pén* + *-tek*), *penna* (< *pen* + *-na*), a korábbi alak **penta* volt.

Az abszolút szótó képzőjének kezdő mássalhangzója *-t-* (vö.: jak. *atax* (*a* + *-tax*), oszm. *at* (*a* + *-t*) 'ló', amely a különböző változások során tovább alakult. Így zöngésedett: *-t* > *-d*: iráni *adak* 'szakadék, árok', mong. *aduu* (*a* + *-duu*) 'ló', csag., oszm. *adak* (*a* + *-dak*) 'láb', mong. *adag* 'vég, torkolat'. Zöngésedett és réshangúsodott: *-t* > *-δ* > *-l*: tat., bask., kum. *alaša* < *ala* (*a* + *-la*) + *-ša*) 'ló'.⁴⁸ Pergő hanggá lett: *-δ* > *-r*: közép-perzsa *bārag* (*bā* + *-rag*) 'ló' és a yazyulami *varag* (*va* + *-rag*) 'ló', mongol *mor* (*mo* + *-r*) 'ló'. A képző kezdő mássalhangzójával további változások is történtek, azonban azok már a lovat jelentő szavakban nem, de pl. a láb jelentésűekben megvannak, vö.: *-δ* > *-z*: alt., hak., sárga ujj. *azax* (*a* + *-zax*) 'láb', *-t'* > *-j* vagy *-t'* > *-d'* > *-j*: ujj., kirk., kazah, k.kalp., nog., kum., oszm., csag., türkm., tat., bask. *ajak*, üzb. *ojok*, azerb. *ajag* 'láb', a kirk., tuv., jakutban 'alsó rész, vég' is, magy. *ajak* 'száj, nyílás stb.'. Látható, hogy a képzők alakváltozatai (*-tax*, *-t*, *-dak*, *-duu*, *-dag*, *-la*, *-l*, *-rag*, *-r*, *-zax*, *-jak*, *-jok*, *-jag*) különbözőek, hangtanilag azonban világosan összetartoznak, jelentésükben pedig ugyanazok, 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésűek. A képző kezdő mássalhangzóját -Vk (magánhangzó + *-k*) hangkapcsolat követte. Megjegyezzük, hogy a *-k* illetőleg a fejleménye előtt olykor *-t-* eredetű mássalhangzó is található, pl. magy. *barangol* < *barango*: relatív szótó (< *ba*: abszolút szótó⁴⁹ + *-rango*: képző) + *-l*: igeképző. Az -Vk hangkapcsolatnak pedig a sorsa különbözőképpen alakult. Vagy zöngésedett a *-k* (vö.: -Vg), vagy réshangúsodott (vö.: -Vx), vagy zöngésedett és réshangúsodott (vö.: -Vy). A *-γ* réshang pedig tovább változva *-w* lett, amelyből keletkezhetett *-v*, -V (magánhangzó) s az utóbbi redukálódhatott és elenyészett, a nyoma azonban gyakran megmaradt az előző magánhangzó hosszúságában. Ami a magyar *ló* szó és a mansi *loyal* 'láb' viszonyát illeti, ennek a *loya-* tövével tartozhat össze a magy. *ló*, amelynek a *lov-* tövváltozata a *-γ* eredetű *-v-t* tartalmazza. Ez azt is jelenti, hogy ez esetben a képzőnek a kezdő mássalhangzója eltűnt az ejtésből. Meg kell jegyezni, hogy *-v* keletkezhetett *t* > *δ* > *w* > *v* változással is. A *lov-* tö *-v*-jének biztos eredete tehát csak további adatok bevonásával igazolható. A képzők teljesebb alakja és változási sora a következőképpen rajzolható meg: CVCC > CVC > CV > C.

A *ló* és családjába tartozó szavak jelentéstani, hangtani és szerkezeti összetartozása igazolt. Jelentéstani oldalról a *ló* megnevezéseinek a családjába tartoznak a következő jelentéstartalmú szavak: 1. 'a folyó alsó szakasza' 2. 'lent lévő' 3. 'meder, mélyedés, völgy' 4. 'az ilyen alakú és funkciójú tárgyak (csónak, edény)' 5. 'nőiség, női tulajdonság' 6. 'kinövés, hajtás, láb' 7. 'a lába miatt fontos élőlény, állat, köztük a ló'. A *ló* szó jelentésfejlődése: víz hangja → víz → víz lefelé folyása, haladása → 1. lent lévő, alsó rész 2. kinövés, hajtás → láb → ló. Mindez nem mond ellent a természet törvényeinek, a természet működésének.

Meg kell jegyezni, hogy Harmatta János idevonatkozó adatai rekonstruáltak, ezért a jüecsi eredeztetés további vizsgálatokat igényel, a feltevés azonban nem lehetetlen. Ugyanakkor a legújabb hun kutatások szerint a jüecsi hunokhoz tartoznak és nem irániak.

Harmattának abban a megfogalmazásában, hogy a türk lovas terminológiában még jelentősebb a kelet-iráni eredetű elem, amelyet a jüecsiel és a hsziung-nuval azonosít, egyet nem igazolnak a legújabb kutatások, mégpedig azt, hogy a jüecsi és a hsziungnu iráni eredetű nyelv, következésképp az indoeurópai

nyelvcsaládba tartozik. Mindkettő szkíta-hun gyökerű. Annyi közülük lehet a kelet-iránihoz, hogy otthagyták a nyomaikat s ezek a szkíta-hun elemek beépültek az iráni nyelvbe a mögötte lévő kultúrával együtt.

Ami a *nyereg* szót illeti, mind jelentéstani, mind hangtani, mind alaktani oldalról helytelen szómagyarázatot olvashatunk nemcsak a TESz-ben. A *nyereg* ‘hegy két csúcsa közötti kisebb mélyedés, hajlat, ló, szamar stb. hátára erősíthető ülő (tehertartó) alkalmatosság, a szemüvegnek az orron nyugvó része, ornyereg, különféle, a nyereghez valamilyen szempontból hasonló tárgyak elnevezéseként’. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *ñeβrä, nāyr*, osztj. *noyār* ‘nyereg’. Az obi-ugorban a szó belsejében hangátvetés történt. A szó eredeti jelentése feltehetőleg az állat hátára erősített málna, takaró stb.’ volt. A magyar szó –g-je vagy az ugor többeli *k folytatója vagy denominális névszóképző. (TESz) A földrajzi nevek közül vö.: *Király-hágó* ‘582 m magas hegynyereg Erdélyben’. (KISS 1980) < *Király* (< *Kirá* + -ly) + *hágó*, ld. még *Pilisnyereg*, átjáró a *Pilis* tetején.

A *nyereg* mint tárgy, lószerszám, az alakjáról kapta az elnevezést, s mint ilyen, kötődik a vízmederhez. Innen van a hegyi átjárónak a *nyereg* megnevezése, az ornyereg is egy mélyedés, hajlat. Ráadásul a mélyedés a hegynek a tetején, ugyanúgy a gerincén van, mint ahogyan a lónak a hátán. Hangtani szempontból nem igazolt az, hogy “a Bárczi-Ligeti-féle ún. “soreltolódással” van dolgunk”. (HARMATTA 73.) A magyar szó –g-je nem lehet sem ún. az ugor többeli *k folytatója, sem denominális névszóképző. A magy. *nyereg* (< *nye* + -reg) képzője a -reg elem, a vog. *ñeβrä* (< *ñeβ*: szótő + -rä: képző), *nāyr* (< *nāy*: szótő + -r: képző), osztj. *noyār* (< *noyā*: szótő + -r: képző) képzői (-rä, -r) ehhez képest fejlemények. A szótőben az eredeti -k-nak a különböző irányú fejleményeit láthatjuk: -k- > -γ- > -β-, a magyarban ennek a vokalizálódáson keresztül eltűnt változatáról van szó.

A magyar *nyereg* nem lehet ugor kori ősi örökség, ugyanakkor köze lehet a jüecsik nyelvének adataihoz.

A magy. *fék* a TESz szerint ősi örökség az ugor korból, vö.: osztj. *pāk* ‘fék’. (TESz) A szó további vizsgálatokat igényel, úgy tűnik, a magy. *fog-* igével, ezen keresztül pedig a *fog* főnévvel lehet összefüggésben. Ez azt jelenti, hogy amikor a lovat fékeztek, akkor tulajdonképpen visszafogták. Idővel, amikor a szekér fékezéséről volt szó, valamit beakasztottak, ami dörzsölte a kereket, ezért lehet a fékezésnek ‘dörzsölés’ jelentése is.

8.2.2. Harmatta a vallásos szókészlet következő fontos elemeit tárgyalja:

A magyar *ég* szónak megfeleléseként hozott közép-perzsa *sang* ‘kőégbolt’ szó idetartozik. Ezzel szemben a TESz mást mond: *ég* ‘égbolt, levegő, mennyország, lehelet’. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *synöd, synad* ‘levegő’, finn *sää* ‘időjárás’. (TESz)

Valójában a fenti adatok összetartoznak a magy. *ég* szóval, de nem lehet sem iráni jövevényszó, sem ősi örökség a finnugor korból. A hagyományainkból, a nyelvünkől és a földrajzi nevekből kiolvasható: őseink úgy gondolkodtak, hogy az *ég* a kupakhoz hasonló ív, hajlat, amely megnevezés végső soron a vízelágazáshoz vezet el. A víz ágának megnevezése átment a fa ágának megnevezésére is, továbbá a hozzá hasonló tárgyak, jelenségek nevéként is használták. Miután az *ég*(boltnak) van levegő tartozéka is, ezért természetes, hogy bizonyos népek a levegő megnevezésére is ezt használják. Ugyanakkor az a pont, ahonnan az elágazás kiindul, a többihez képest legfelül van, az a szűz és sértetlen, a születés, a kiindulás, az irányítás helye, amely egyúttal örök és szent, másképpen *menny*, *mennyek*.

A magy. *menny*, md. *meńel* 'mennyország', vö.: perzsa *minu* 'mennyország, ég'. (HARMATTA 1997:73)

A perzsa *minu* (*mi*: abszolút szótó + *-nu*: képző) 'mennyország, ég' szónak igazolhatóan köze van a magy. *menny*, *mennye* szóhoz, azonban az már nem igazolt, hogy a magyarban kelet-iráni jövevényszó, de az sem, amit a TESz állít a szó eredetét illetően: *menny* 'az a hely, ahol a kereszténység tanítása szerint Isten, az angyalok és az üdvözültek élnek, diszes tetőkárpit'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: md. *meńel* 'ég'. (TESz) Valójában a *menny* és a *mennye* szerkezeti felépítése *men*, *meny*: szótó + *-ny* /*-n*, *-nye* /*-nek*: képző. A *men*-, *meny*- szótó rokon a magy. *mán* (ld. *Mánfa*: település neve) szóval, a *mony* 'tojás' szóval, sőt az 'egy' jelentésű szavakkal (ld. lat. *mono*- 'egy'), a 'hegy' jelentésű szavakkal (ld. lat. *mons*, *montis* 'hegység' *mon*- töve). Idetartozik a magy. *mén* 'csődör' szó, amelynek a férfi tulajdonságát a nemi szerve jelképezi, az pedig a hegy alakjához kötődik, sőt ez a kapcsolat utal annak a nagyságára, méretére is.⁴⁰ A *-nye* pedig 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű képző, végső soron összetartozik a magy. *nyék* 'bereg' szóval, s *Nyék* törzsnévvvel. Ez utóbbi személynévi eredetű, jelentése 'maghoz, forráshoz, őshöz tartozó'. A *menny* tehát nem más, mint a forrásnak, az élet keletkezésének a helye. Hozzá kell tenni, hogy az ember a halála után idekerül vissza, azaz a születés helyére. Ezzel ez a kör bezárult, egyben újabb születéssel ismétlődik, így a ciklusok sorozata a lineáris változást, fejlődést mutatja.

A magy. *menny* és a md. *meńel* (*meńe* + *-l*) viszonyában a szótövek (magy. *men*-, *meny*-, md. *meńe*-) tartoznak össze és külön a képzők (magy. *-ny*, *-nye*, md. *-l*). A képzők jelentése 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott', hangtanilag is egymás alakváltozatai, eredetük közös. Ami a szótövet illeti, a magy. *meny*- tönek rokona nemcsak a md. *meńe*-, hanem a mong. *mengü*⁴¹ 'örök' és a *tenger* (*tenge*- szótó + *-r*: képző) 'ég' szó töve is. A magyarban az *-ny* fejlemény ugyanúgy, mint az *-ng*- mássalhangzó kapcsolat a mongolban, vö.: korábbi *-nk* > 1. *-ny* > *-nj* > *-n'* (*-ny*-) 2. *-ng*-. A magy. *-ny*, *-nye*, md. *-l* képzőnek pedig további változata a mongol *tenger* *-r* képzője, amelynek ugyanaz a *-δ*- az előzménye, mint a md. *-l*-nek, végső eredetük pedig a *-t*. A magy. *menny*, *mennye*, md. *meńel*, mong. *tenger* közvetlen jelentése: 'hely, amely az ég mellett van, amely az éggel ellátott, hely amely az éghez tartozik'. A perzsa *minu* úgy tűnik, csak az égre vonatkozik, és nem tartalmazza a magyarban, a mordvinban valamint a mongol szóban meglévő képzőt. Elmondható, hogy a magy. *menny*, *mennye*, md. *meńel*, mong. *tenger* etimológiailag összetartozó szavak, ugyanakkor rokonuk a türk rovásfeliratokban szereplő *tengri*, amely a toldalékolt forma miatt lett *tengri* a *tenger*-ből (vö.: a feliratban *tengride* 'égben').

A magyar *isten* szó *is* előtagjának az *ős* szóból való származtatását Harmatta tévedésnek tartja. Az általa említett közép-perzsa *yazdān* 'isten' szerkezeti felépítése (*yaz*⁴² + *dān*). Az élet különböző területein, így a nyelvben is a lineáris folyamat valójában nem más, mint a ciklikusan ismétlődő folyamatok sora. A nyelvet pedig s a valódi nyelvi kapcsolatokat úgy ismerhetjük meg, ha ezektől a természetben meglévő ciklikus és lineáris folyamatoktól nem szakadunk el, amely jelenség egybeesik a magyar *isten* szó szerkezetével (*is* + *ten*). Világosan összetett szóval van dolgunk. Az *isten* legelső jelentése forrásvíz, forrás amely idővel átment a Nap megnevezésére s a mai napig fennmaradt 'forrás, eredet, góc, tűzhely' jelentésben. Hozzáteesszük, a Nap férfi tulajdonságú. Hangtanilag vizsgálva a magy. szókezdő *i*- és a perzsa *ya*- megfelelés nem ritka a földrajzi nevekben s ha a szkíta-hun és a magyar, valamint az altáji nyelveknek, mint a szkíta-hun utódnyelveknek a szemszögéből nézzük, akkor sincs ellentmondás. A második elem, vagyis az utótag (*ten*) alakváltozata a *dVn*, *sVn*, jelentése a földrajzi nevekben 'forrás', vö.: ko. *sin* 'forrás', számos nyelvben 'nő', továbbá 'isten' jelentésű. Meg kell jegyezni, hogy a komiban ismert a *-din* 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentésű képző, amely megadja a lehetőségét annak, hogy az *isten* szót képzett szónak tekintsük. Miután azonban ez a képző is önálló

szóból fejlődött, az összetett szóból történő magyarázat is megállhatja a helyét. Csupán azt kellene eldönteni, hogy az önálló szót mikortól használják képző funkcióban. A magy. *isten* szó jelentésfejlődése: 'forrás' + 'víz' → Nap + víz → 'úr' + 'nő' → 'férfi + nő' → 'isten'. Az összetételek elő-és utótagja külön-külön is lehet 'isten' ill. 'szent' értelmű. Ennek a szóösszetételnek az a lényege, hogy az élet kezdete a férfi és a nő egységének, nászának köszönhető. Ez az egység a teremtető. Figyelemre méltó, hogy a mellérendelő szószerkezetből álló szónak az együttes jelentése és a tagok jelentése külön-külön is ugyanaz, vagyis 'forrás', azaz teremtető.

2.3. Nem fogadható el, hogy a szerző a korai ősmagyar kelet-iráni jövevényszavainak tekinti az alábbi szavakat, amelyek valójában a szkíta-hun gyökerekhez, olykor a mezopotámiai kultúrához is elvezetnek.

A magy. *arany* a *sárga* szavunkhoz kötődik s a fém a színéről kapta az elnevezést. Harmatta összeveti az *arany* szavunkat a szaka királynő *Zarina* nevével, továbbá a khotani szaka *ysarnaa*- 'aranyból való' szóval. Ez helyénvaló, ugyanakkor ami a személynevet illeti, körültekintően kell eljárni, mert bár a személynév végső soron a vizsgált szó nagy családjába tartozik, a korai személynévadás logikája mást diktál. Eleink az embert is teremtménynek fogták fel, ezért a legősibb nevek, az egyelemű személynevek rendszerint őshöz való tartozást jelentenek. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a királynők, királyok az elképzelés szerint isteni származásúak, így a nevük gyakran esik egybe isten jelentésű szavakkal. Ez utóbbiak pedig az ősvízhez, ősforráshoz vezetnek.

A magy. *úr*, *urat* a szaka *sūra* 'hatalmas, erős' szóval veti össze, a szó eredeti jelentése Harmatta szerint 'törzsfő, fejedelem', s a finn *uros* szót szintén iráni jövevényszónak tartja.

A magy. *úr*, a szaka *sūra* és a finn *uros* valóban összetartoznak. A csillaggal (*) jelzett feltételezett, rekonstruált adatokat mellőzve az *úr* szó nyelvi megfelelői *t-* szókezdővel illetőleg a *t-* fejleményeivel rendelkeznek. A magy. *úr* szóról a TESz véleménye eltérő Harmatta álláspontjától: *úr* 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, Isten, Jézus Krisztus, férj, hatalom, uralkodó erő'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *uros* 'férfi, vitéz, hős, him, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves him rénszarvas'. (TESz)

A szócikk írója tévedett, amikor a finn *urakka* 'kétéves him rénszarvas' szót is idehozta bizonyítékként. A szó nem tartozik ide, mert a magyar *iker* 'kettős' és a török nyelvi párhuzamaival tartozik össze közelebből, vö.: csuv. *jěkěr* 'iker'.

Ugyanakkor az *úr* szavunknak rokona a csuv. *tură* 'isten', jeny. *teŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujjg. *täŋri*, kirg. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tänre*, 'isten, ég', burj.mong. *tengeri*, kalmük *tenger* 'ég', sumér *dingir* 'ég'. Vö.: perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük: *tu* + *-ră*, *teŋ* + *-ri*, *to* + *-ri*, *teng* + *-ra*, *täŋ* + *-ri*, *tang* + *-ri*, *tan* + *-ry*, *tanga* + *-ra*, *tän* + *-re*, *tenge* + *-ri*, *tenge* + *-r*, *dingi* + *-r*, *tou* + *-r*.

Meg kell jegyezni, hogy a perzsában a *tour* világosan átvétel, az 'isten' jelentést nem örzi. A szó nemcsak *-r*-t, hanem *-z*-t tartalmazó formában is megvan, vö.: sumér *dingiz* 'isten' (Labat 252. old.) A sumérban a *dingir* 'ég, csillag, isten, égből jött, égi fény' jelentésű egyaránt lehet (vö.: Labat: 35., 48-49., 252. old.), amely szintén a magy. *úr* szó családjába tartozik. Ugyanakkor az is látható, hogy az *úr* és társai kötődnek a *meny* szavunk mongol *tenger* megfelelőjéhez is. Ennek az az oka, hogy eleink szemében az uralkodó is, a hely is a forráshoz, a maghoz tartozik, akár ágnak, égnek nevezzük azt, amihez tartozik. Természetes hát, hogy a megnevezések is egybeesnek: vö.: magy. *tenger* 'víz', mong. *tenger* 'meny', jak. *tangara* 'isten, ég' stb.

A magyar *úr* és megfelelőinek az elemekre bontásánál világosan látszik a kutatásaink eredményeképpen, hogy a második elem (*-r*, *rV*, *-z*) képző, s a 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű képzőnek az *-r* és a *-z* a kezdő mássalhangzója. Az adatokból látható, hogy ezt gyakran követi magánhangzó (vö.: *-ră*, *-ri*, *-ra*, *-re*, *-ry*). Ez utóbbiak az *-r*-hez képest teljesebb változatok. Hozzá kell tenni, hogy a *-z* képzőt tartalmazó sumér *dingiz* szó *-z*-je és az *-r* úgy függ össze, hogy az előzményük közös, mindkettő a *-δ* (interdentális zöngés spiráns) fejleménye: *δ* > 1. *r*, 2. *z*. A sumér adatok azért is fontosak, mert igazolják az *-r* és a *-z* meglétét Kr. e. több ezer évvel, legalább 2-3 ezerben már használták a mezopotámiai kutatások fényében. Ugyanakkor a sumér *úr* változat arra is utal, hogy a magyar *úr* alakja már legalább 4-5 ezer éve változatlan.

Ami a szavak első elemét (*ú*-, *tu*-, *teŋ*-, *to*-, *teng*, *täŋ*-, *tang*-, *tan*-, *tanga*-, *tän*-, *tenge*-, *dingi*-, *tou*-) illeti, azok egyrészt a magyar *tő* szavunkkal tartoznak össze, azok alakváltozatai, másrészt a felsorolt 'isten' jelentésű szavaknak az abszolút szótövei, azaz abszolút szógyökei. Ez azt is jelenti, hogy ezeknek a szavaknak az eredeti jelentéstartalma 'tőhöz, maghoz, forráshoz tartozó' volt.

Értékes adat az *úr* családjába tartozó, a sumér *Urim* 'a fény vidéke, Napkelet' szó, amelynek a képzője *-rim* a *-rV* formákhoz képest is teljesebb alakot őriz. A kutatásaink fényében a *-rim* összetartozik a magy. *úr* *-r* képzőjével s a korábbi *-rink* < *-rVnKV* < *-rVtkV* stb. fejleménye. A képző előzménye önálló szó volt, ez pedig azonos az abszolút szótövel, a *tő* szóval és alakváltozataival azzal a különbséggel, hogy itt nem a *tő*, hanem ennek az alakváltozata a magyar *rönk* szó van jelen. Idetartozik a magyar *rög*, továbbá a *rang*, *rag* stb. szó is. A 'fény vidéke, Napkelet' jelentés pedig magában hordozza a születés, a kezdet, az indulás stb. jelentést, amely végső soron szintén a maghoz, a forráshoz vezet. A mag, a forrás pedig egyben a hatalom és a vagyon is, s aki, ami ehhez tartozik, az lehet hatalmas, vagyonos, nemes és uralkodó. Az *úr* szó eredendően a vízcsepp, a forrás uralkodó, irányító tevékenységét őrzi. Eleink a vizet szentnek is tartották, ez az alapja a mai *Úr* 'isten' jelentésnek, s annak, hogy az *Úr* mint Isten nemcsak uralkodó, hanem teremtő, első és egyetlen is, aki fent (mint forrásban) az égben székel.

A fentiek alapján a magyar *úr* szó nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A magy. *kedv* szót a szerző összeveti az óind *kānti* 'báj, vonzóerő, szerelem', avesztai *kan*- 'vágyakozik valami után', kusāna *kāta*- 'kívánt' stb. szavakkal helyesen. Az összetartozást igazoló adatok valóban rokonai a magy. *kedv* szónak, azonban a családból nem lehet kihagyni a magy. *kénye-kedve* ikerszót és a *kěj* szavunkat, s a magyar nem lehet átvétel.

A magy. *kěj* óind *gavya*- 'sárlik', osszét *qäun*, *yäun* 'szükségét érzi valaminek' valóban összetartoznak. A *kěj* a TESz szerint 'akarat, önkéntes hajlandóság, gyönyör, (érzéki) élvezet, tetszés, kedv, önkény, szenvedés, fájdalom okozta gyönyör, a kényelmet, civilizált életmódot biztosító körülmények, tárgyak'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *kai*- 'bájoló, varázsló dal', osztj. *keita*- 'dörög, hívogató hangot ad (nyírfajdkakas a párázás időszakában), varázsdalt énekel'. (TESz)

A *kěj* jelentés a forrás, a mag, a megtermékenyítés és a születés tartozéka. A szó szerkezeti felépítése (vö.: *ké* + *-j*) szerint egybeesik az óind *gavya*- (vö.: *gav* + *-ya*-) szerkezetével, az osszét *qäun*, *yäun* (vö.: *qäu* + *-n*, *yäu* + *-n*) pedig a magy. *kény* (vö.: *ké* + *-ny*) szóhoz áll közelebb hangalakját illetően.

A magy. *kaj-ált* keletiráni **gāya*- 'énekel' szó esetében Harmatta csak rekonstruált alakot hoz. Annyi bizonyos, hogy a hangutánzó jelentésből kell kiindulni. Idetartozik a magy. *kaja-baja*, *kajkol* is a hangutánzó jelentésével. A *kaj-ált* elemekre bontása helytelen, nem igazolható.

A magy. *szó* kötődik az óiráni *sravah*- 'hírnév, dicsőség', vogul *kai-saw* 'ima, himnusz az istenekhez' jelentésű szavakhoz. "A török *sab*, *sav* szó ettől független vagy párhuzamos átvétel." (HARMATTA 1997:74)

A kutatóink alapvető hibája, hogy folyton átvételben gondolkodnak, ahelyett, hogy megismernék és figyelembe vennék a magyar és a magyarral kapcsolatba hozható nyelvek beszélőinek a gondolkodásmódját, a tárgyi és a szellemi kultúrájukat, a hagyományaik világát és ezzel összefüggésben vizsgálnák a nyelvünket, a nyelveket.

Harmatta álláspontjával nem egyezik a TESz véleménye, vö.: *szó* 'hang, beszéd, az, amit valaki mond stb.'. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *saun* 'zajgó', *saw* 'szó, hang', *sou* 'dallam' stb. (TESz) A magy. *szó* és a vogul szóalakok valóban rokonok, azonban ez nem azt jelenti, hogy a szó átvétel lenne. Ugyanakkor etimológiailag idetartozik a török *sab*, *sav* szó is, és nem lehet átvétel a magyarban. (CZEGLÉDI 2008)

A magy. *üstök* vö.: kelet-iráni *ūšt*, wanetsi *ūšt* 'haj' szavak valóban összetartoznak. A magyar szó szerkezeti felépítése Harmatta szerint *üst-ök*, helyesen: *üs*: szótő + *-tök*: képző, a kelet-iráni alakok pedig *ūš*: szótő + *-t*: képző elemekre bonthatók. A szó összetartozik a magy. *üst* szóval is. Ennek az a magyarázata, hogy az *üst* a vízmederhez hasonlóan egy tál formájú edény, s ehhez képest az *üstök* már nemcsak a nyak hátulsó részének a hajlatát jelenti, hanem az ott csomóra fogott haját is. Ez utóbbihoz hasonló formájú az *üstökös* csillag.

A szerző a magy. *rés* szót összeveti az avesztai *raēša-* 'rés, hasadék a földben' szóval helyesen. Szerinte a zürjén és a cseremiszi adatok egy korábbi kelet-iráni **rašā* alaknak lehetnek az átvételei, amelyekben másodlagos palatalizáció következett be. "Ezek a korábban „ugor kori”-nak minősített kelet-iráni eredetű szókészleti elemek a Kr. e. 5. században kerülhettek át az ősmagyarba és az obi-ugor nyelvekbe, ..." (HARMATTA 1997:75) Az átvétellel nem érthetünk egyet. Az egyezéseknek az oka a közös gyökérből való származás. A dolgozatnak azonban külön értéke, hogy olyan adatokat hoz, amelyek segítik az etimológia tisztázását.

A szaka *basaka-* 'borjú' nemcsak a törökkel van kapcsolatban, hanem a magyarral is, vö.: magy. *borjú*, a *boci*, továbbá a csag. *bota* 'újszülött teve' megnevezéssel, vele rokon a magy. *boci* 'kisborjú, tehén, ostoba' szó. Eredeti jelentése sarj, fiatal állat lehetett, s mint kicsi, fiatal, gyermek, kötődik hozzá a *becézés* is. Idetartozik a magy. *bece* 'borjú vagy tehénhívó szó, kisborjú, tehén (a gyermeknyelvekben), elkényeztetett gyermek, serdülő leány' jelentésű szó is. A magy. *bocka* szónak fejleménye a magy. *boci* 'borjú, kis tehén', sőt a *bece* is. Meg kell jegyezni, hogy a magy. *bocka* és a *borjú* nemcsak jelentésében, hanem etimológiailag is összetartozik. Rokona a törökben ismert számos változat, vö.: csuv. *pāru* < *pārāv*, oszm. *buzagy*, kumük *buzav*, azerb. *buzov*, üzb. *buzok*, bask. *buzau*, tat. *bozau*, kirg. *muzoo*, ujj. *mozaj*, alt. *pozu*, *pyza*, *puzu*, tuv. *byzaa*, jak. *boru-osku*, mong. *biragu*, *biruu*, burj. mong. *buruu*. A magy. *bocka* -ck-ja és a *borjú* -rj- mássalhangzó kapcsolat egyrészt összetartozik, másrészt összefügg a török és a mongol adatokban szereplő -rVg-, -rVv-, -rV-, -zVk-, -zVg-, -zVv-, -zVj-, -zV- hangkapcsolatokkal.

Nem igazolt a türk államszervezet megnevezéseként használatos szavaknak a kelet-iráni származtatása sem. Az itt felsorolt szavak közül pl. az *idi* és a magy. *úr* úgy függnék össze, hogy az -r eredeti -t fejleménye, s ennek a -t-nek pedig a -d- a zöngésült változata.

Harmatta szerint az ősmagyar nyelv többi kelet-iráni jövevényszavai már a közép ősmagyar korban kerültek átvételre. A magyarság ebben a korban szerinte már a *mańce* (= görög *Μασσαῖοι*) néven jelenik meg, de a velük és az obi-ugorokkal kapcsolatba került kelet-iráni törzsek is mások, mint az előző korszakban Nyugat-Szibériában szereplők.

A *mańce* névről tudni kell, hogy a vogulok önelnevezésének, a *mansi* névnek az alakváltozata, ugyanakkor a szerkezeti felépítése (*mań*: szótő + *-ce*: képző) szerint a szótő összetartozik a magyar népnév *magya-* tövével, a képző pedig a *magyar* népnév -r képzőjével. A *mań* szótőhöz közel áll a magy.

mogyoró szó *monyoró* változatának *monyo-* töve, valamint a *mony* 'tojás' szavunk, a *menny*, *mennye* szavunk *meny-* töve, stb.

Harmatta szerint a közép ősmagyar korban kerülhettek a magyarba kelet-iráni jövevényszavak, ilyenek: magy. *köles*, vö.: kurd *goris*, közép-pezsza *gāvars*. magy. *in* 'szolga' ld. *inda*, magy. *kés* vö.: waxi *kāž*, magy. *hús* vö.: parači *yūš*, magy. *szekér*, *szekeret* vö.: óind *sakata-*, dravida *sagar*, középpind *sagada*. Vö.: *saka-* 'haladni' + *-tra-* képző, magy. *vászon* eredeti jelentés 'pamutvászon', vö.: waxi, iškašmi *wose*, *wāse* 'pamutfonál + *son* 'vászon', 6. magy. *réz*, *gógány*, magy. *tál* vö.: ind *tāra*, kelet-iráni nyelvi adatok: yidgha *tāl*, mundzsi *tāla*, sangleči *tāl* 'üst, katlan'.

Közülik a magy. *szekér* (< *szeké* + *-r*) a *teker* szóval függ össze, és eredetileg a jármű kerekére vonatkozott a megnevezés.⁴¹ A párhuzamos nyelvi adatok mind idetartoznak, az óind *sakata* (< *saka*: szótő + *-ta*: képző), dravida *sagar* (< *saga*: szótő + *-r*: képző), középpind *sagada* (< *saga*: szótő + *-da*: képző) nemcsak gazdagítják az alakváltozatok sorát, és így segítenek az etimológia megírásában, hanem ezek is a magyar és a szkíta-hun gyökerekhez vezetnek el ugyanúgy, mint a következő adatok: ÓT. *čȳ-, *čīg- 'teker, csavar', Kāšγ. čȳri 'kerék', oszm. čikrik 'kútkerek, rokkakerék', tat. čȳir 'kerék'. Tehát a 'kerék' jelentésű Kāšγ. čȳri szóval és társaival rokon a magy. *szekér* szó, amely a kerékről kapta az elnevezést, közeli hozzátartozója a *teker* szavunk.

A magyar *tál* és *tár* eredetileg a víz tálja, tára volt, másképpen a mederre vonatkozott. Természetes hát, hogy 'völgy' jelentésben is fennmaradt a Csendes-óceántól kezdve Nyugat-Európáig, vö.: *Ementál*, *Rosentál* völgymegnevezések Svájcban.

Harmatta szerint "Ugyancsak a közép-ősmagyar korban került át az ősmagyarba egy régibb alán jövevény szócsoporthoz, amelynek hangtörténeti jellegzetessége a *d/δ > z* hangváltozás és az *š* hang megléte a későbbi alántól eltérőleg. Ezek a jövevényszavak valószínűleg az alánok *Burtās* nevű csoportjától való átvételek, amely a Volga-könyök táján a folyó jobb partján lakott, s így mind az ősmagyarokkal, mind a permiekkal érintkezésben állhatott. Ebbe a csoportba soroljuk a következő jövevényszavakat: magy. *bűz*, összet *bōd*, *būd*, szaka *bussi* 'illat, szag', magy. *fizet* összet *fīd-*, *fēd-* 'fizet', magy. *özvegy*, összet *idādzs* 'özvegyasszony', magy. *nemez* közép-perzsa *namad*, összet *nimād* 'nemezköpeny'.

A földrajzi névi kutatások során találkoztam nemcsak a *Burtas* névvel, hanem az említett közszókkal is. Néhány a *Burtas* névvel kapcsolatos földrajzi nevet érdemes megemlíteni, mert a *Burtas* nemcsak település nevében, hanem folyó, víz, forrás nevében is szerepel, ennek pedig népnév nem szolgálhatott alapul.

Vyrās kassi h. Ašm.V.209.: csuv. *Vyrās kassi* or. *Burtasy* Tet.u., település neve, NAP: csuv. *Vyrāskassi* or. *Polevyje Burtasy* Jal., orosz és csuvas falu, Ar.:-..

< csuv. *Vyrās* ← csuv. *vyrās* 'orosz'

+ *kassi* ← csuv. *kasā* 'faluk' + *-i*: birtokos személyjel

or. *Burtasy* ← nem or. *Burtasy*.

Pārtas h. Ašm.X.143.: csuv. *Pārtas* or. *Burtasy* U., település neve, NAP: csuv. *Pārtas* □ *Pārtas Sali* or. *Burtasy* U., orosz falu, Ar.:-..

< csuv. *Pārtas* < *Pār*

+ *tas*

Yxra Pärtas h. Ašm.X.143.: csuv. *Yxra Pärtas*, település neve, NAP:-, Ar.:.

< csuv. *Yxra* < *Yx*

+ *-ra*

+ *Pärtas* < *Purtas*

Pärtas ? Ašm.: -, NAP:-, Ar.: csuv. *Pärtas* Ja.

< csuv. *Pärtas* < *Purtas*

Pärtas vārmanē d. Ašm.X.143.: csuv. *Pärtas vārmanē* Ja., erdő neve or. Oj-kasy falu mellett, NAP:-, Ar.:.

< csuv. *Pärtas*

+ *vārmanē* ← csuv. *vārman* 'erdő'

+ *-ē*: birtokos személyjel.

Pärtas Šavalē f. Ašm.X.143.: csuv. *Pärtas Šavalē* / **Pärtas šyvē**, kis folyó neve, NAP:-, Ar.:. < csuv. *Pärtas*

+ *Šavalē* ← vö.: csuv. *Šaval* folyó neve

šāl 'forrás'

+ *-ē*: birtokos személyjel.

Pärtas

+ *šyvē* ← csuv. *šyv* 'víz'

+ *-ē*: birtokos személyjel.

Šalti Pärtas h. Ašm.XVII.101.: csuv. *Šalti Pärtas* V., település, NAP: csuv. *Šalti Pärtas* or. *Šaldy Burtasy* ← *Šaldy Burdasy* V., csuvas falu, Ar.:.

< csuv. *Šalti* ← csuv. *šalty* 'belső'

+ *Pärtas*

or. *Šaldy Burtasy* ← nem or. *Šalty Burtasy*

Tulti Purtas h. Ašm.: -, NAP: csuv. *Tulti Purtas* or. *Toldy Burtasy* □ *Toldy Burdasy* V., csuvas falu, Ar.:.

< csuv. *Tulti* ← csuv. *tulti* 'külső'

+ *Purtas*

or. *Toldy Burtasy* ← csuv. *Tolti Burtasy*

Pärtas h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Pärtas* or. *Burtasy* ← *Toldy Burtasy* + *Šaldy Burtasy* + *Surnary* V., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Pärtas* < *Purtas*

or. *Burtasy* ← nem or. *Burtasy*

Toldy ← csuv. *tulti* 'külső'

+ *Burtasy*

Šaldy Burtasy ← nem or. *Šalty Burtasy*

Surnary ← nem or. *Surnary*

A közszók közül a **nemez** (< *neme*:- szótő + *-z*: képző) a magy. *nyom* szót tartalmazza, jelentése nyomat, nyomás, nyomással készített.

A **fizet** elvileg összefügghet a *fűzér* és a *fűz* szóval, de a *pénz* szóval is. Az előző azt a jelentést is tartalmazza, hogy a nyakba fűzött érmével fizettek, s maga az érme volt a pénz.

A **baskír** név kapcsán írja Harmatta és úgy látja, hogy "A késői ősmagyar korban az

ősmagyar, de a többi finnugor nyelv kapcsolata is az iráni nyelvekkel bonyolultabbá válik. A hunok megjelenése több csoportra szakítja szét és részben elvándorlásra készíti az alánokat...Az Urál-vidéken megjelent az iráni nyelvű *Vāšgird* törzscsoport, amely Közép-Ázsiából, a Čayaniyān és Xuttal közötti területről érkezett. Eltörökösödésük után nevük *Bašgird* stb. alakban jelenik meg a forrásokban. Eredeti településterületüket Közép-Ázsiában a *Baškurd-day* neve őrizte meg. Egy másik részük Irán délkeleti részébe sodródott el, s ott a *baškardī* nyelv(járás)ban él tovább napjainkig. ... A jövevényszavakat az ősmagyarok e korban kialakult új nyelvi környezetének megfelelően legalább három különböző eredetű csoportra oszthatjuk. 1. Újabb alán jövevényszavakra, amelyeket részben a Don-vidéken és a Krím félszigeten, részben a Prut, az Alanus fluvius vidékén átvehették. 2. Xvārizmi és xvārizmi alán átvételekre, amelyek részben a Volga vidékén, részben Kazárián keresztül jutottak el hozzájuk. 3. „Perzsa”, pontosabban északnyugat-iráni jövevényszavakra, amelyeket az ősmagyarok főleg a kereskedelem révén vettek át. Az ősmagyarok a Volga mentén élő *ogur* (török) törzseknek 570 körül a nyugati türköktől elszenvedett nagy veresége és töredékeiknek hozzájuk való csatlakozása után alakulnak át hét törzsből álló törzsszövetséggé, s az irániaktól átvett *er* 'férfi, ember, nemes' szónak vagy népnévnek korábbi *mańce* nevükkel való összekapcsolódása után *magyer* népnév létrejöttével alakul ki törzsszövetségük *hetumoger* neve, amely azután a magyar történeti hagyományban fenn is maradt. " (HARMATTA 1997:77-78)

Ami a *baskír* népnevet illeti, a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben előfordulnak az ilyen alakú szavak, s a népnevet ezeknek az adatoknak a bevonásával érdemes vizsgálni. Mindenesetre a *Vāšgird* törzscsoport neve, a *Baškurd-day* helynév és a *baškardī* nyelvjárás neve beletartozik a *baskír* népnévnek tágabban vett szócsaládjába. A neveknek alapul szolgált szót azonban csak körültekintő vizsgálatok után találhatjuk meg. El kell döntenünk azt is, hogy a *baskír* népnév azok közé a legrégebbi népnevek közé tartozik-e, amikor az ember úgy kapta a nevet, mint teremtmény, s így a jelentése 'őshöz tartozó'. Idővel, különösen a mások által adott név gyakran annak a folyónak, víznek a nevére való, amely mellett élt az adott nép, ilyen a *csuvas*⁴ is. A földrajzi nevekben a *baskír* szó csuvas falu nevéként is előfordul:

Poškar h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Poškar* or. *Poškary* Č., csuvas falu, Ar.:-.
 < csuv. *Poškar* < 1. *Poška*

+ *r*

2. *Poš*

+ *kar*

or. *Poškary* ← nem or. *Poškary*.

Puškärt h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Puškärt* or. *Poškardy* Šu., csuvas falu, Ar.:-.
 < csuv. *Puškärt* < *Puškär* < 1. *Puškä*

+ *r*

2. *Puš*

+ *kär*

+ *-t*

or. *Poškardy* ← nem or. *Poškarty*.

A *baskir* népnév értelmezéséhez közelebb jutunk, ha a megoldást a szkíta-hun típusú nyelvekben keressük.

Annyi bizonyos, hogy a *magyar* népnév nem lehet a *mańće* és az *er* 'férfi, ember, nemes' jelentésű szónak az összetétele. A névalkotásnak ez a módja nem jellemző, nem bizonyított. Ráadásul a *mańće* (*mań* + *-će*) és a *magyar* (*magya* + *-r*) szerkezeti felépítése azonos: tő + képző. A *mań-* és a *magya-* tövek egymásnak alakváltozatai, jelentésük 'forrás, bogyó, mag, mony, tojás', s a *-će* valamint az *-r* képzők is közös gyökereűek, jelentésük 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott'.

Harmatta János újabb alán jövevényszavaknak tartja a következőket: magy. *er* vö.: összet *īr*, óiráni *arya* 'nemes, előkelő ember', magy. *asszony* vö.: alán *xšiva* 'uralkodónő', összet *äxsīn* 'úrnő', magy. *gazdag* nyugat-összét *γāzdug* 'gazdag', magy. *híd* vö.: alán *xīd*, vö.: összet *xīd*, *xēd*, magy. *kert* összet *kārt* 'udvar'. A magyar szónak a **ker-* igéből való származtatása 'kerítés, bekerített hely' jelentésben azért valószínűtlen, mert a kerteket vidéken még a legutóbbi időben sem szokták kerítéssel körülvenni,...". A magy. *keszeg* összet *käsag* 'hal'. Az alán-összét szó az indoiráni korból származik, (óind megfelelője van) és *kaća* = **kácä-* alakra megy vissza. A magy. *legény* vö.: összet *lāg*, *lāqvān*, khotani szaka *laga* 'ember'. A magy. *mű*, *miv-* vö.: alán *mivä*, keleti összet *mi*, nyugati összet *mivä*, óind *mivati*. A magyar szó szamojéd megfelelője független iráni kölcsönzés. A magy. *verem* keleti összet *vārm*, nyugat-összét *vārmä* 'gödör, lyuk'. A magy. *kaliz* (népnév). „A xvārizmiből vagy a xvārizmi alánból kerülhettek át a magyarba”. (HARMATTA 1997:80.) A magy. *egész*, vö.: összet *āgas*, magy. *idegen*, vö.: összet *ättāgon*, magy. *üveg* összet *avg*, *avgä*, magy. *mérg-*, vö.: összet *marg*, magy. *rég*, *rēgen*, vö.: összet *ragi*, *ragon*, magy. *részeg*, vö.: összet *rasug*, magy. *fény-* ~ *fém*, vö.: szogd *β'm* 'fény', magy. *vért*, vö.: összet *vart* 'pajzs', magy. *kincs*, vö.: perzsa *gandzs* 'kincs'.

A fenti szavak közül a magy. *er* rokona a *férj* és az *ember* valamint az *úr* szónak. Ezt támasztja alá a hangtani, a szerkezeti megfelelések mellett a magyarban a használat, vö.: *férjem*, *emberem*, *uram* stb., sőt az óiráni *arya* 'nemes, előkelő ember' adat is.

A magyar *asszony* és az osszét *äxsîn* 'úrnő' valóban összetartoznak. Két szóból álló összetételről van szó, az osszét *äx* + *sîn* előtagja a *kán*, *kagán* szónak fejleménye, az utótag (*sîn*) pedig a magy. *nő*, *nej* szóval rokon, vö.: *nő*, *nej* 'feleség, nőnemű felnőtt személy, állat nőtény egyede'. Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *nī* 'asszony, nő, nőtény', osztj. *ni* 'asszony', mdE. *ni* 'nő, feleség', sam.jur. *nē* 'nő, asszony, fiatalasszony', tvg. *nē* 'asszony, feleség', szelk. *neä* 'nő', kam. *nē* 'asszony'. (TESz) Az idesorolt adatok helyénvalóak, azonban a szónak az uráli korból való ősi öröksége nem igazolt. A magy. *nő* és társai közös gyökerűek az osszét *sîn* utótaggal, de a törökségben ismert *kadyn*, *kotan* stb. *dyn*, *tan* második elemével is. A *kadyn* a magy. *asszony* alakváltozata, a *ka* előtag a *kagán*-nal, a *dyn* pedig a *nő*-vel rokon. A magyar *asszony* szóban a *-x-* az *s*-hez hasonult. A *-x-* valamikori meglétét nemcsak az osszét *äxsîn* igazolja, hanem a magyar *asszony*-ban a hosszú *-ssz-* is.

A magy. *gazdag* szó nyugat-osszét *γāzdug* 'gazdag' összetartoznak. A magy. *gazdag* (*gaz*: szótó + *-dag*: képző) és az osszét *γāzdug* (*γāz*: szótó + *-dug*: képző) elemekre bontása azonos, szerkezeti felépítésük ugyanaz. A két szótó egymásnak alakváltozata, s a *kút* szavunkhoz kötődik. A képző 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű. A *gazdag* és a *gazda* szó egymásnak alakváltozatai, eredetileg azt jelentette, hogy 'a forráshoz tartozó, a forrással ellátott, a forrás mellett lévő'. Ebből az is következik, hogy eleink szemében azok, akik forrással, össel rendelkeztek, nemcsak gazdák, hanem gazdagok is voltak.

A magy. *híd* és az alán *xīd*, osszét *xīd*, *xēd* rokonok, eredeti jelentése 'köt', s a magy. *köt* szóval összetartozik.

A magy. *kert* osszét *kārt* 'udvar' ugyanaz a szó. A TESz véleménye szerint a magy. *kert* 'rendszerint bekerített, gyümölcsfákkal, veteményekkel, virágokkal beültetett, a lakóház körül a szabadban való tartózkodásra szánt terület, kerítés, növény vagy állatvédelmi szempontból körülkerített terület, kerítés, gyepű, valamely terület körülkerítésére szolgáló árok, a gazdasági udvarnak egy része, amely elsősorban a termények tárolására szolgál'. Származékszó, a *kerül*, *kerít*, *kering* igék *ker-* alapszavából jött létre valószínűleg *-t* deverbális névszóképzővel, esetleg a *-t* képzős melléknévi igenév főnevesülésével. (TESz)

A földrajzi névi kutatásaim alapján a *kert* szó szerkezeti felépítése: *ker*: relatív szótó (< *ke*: abszolút szótó + *-r*: képző) + *-t*: képző. A *kert* jelentése a 'forráshoz tartozó hely'. A *-t* eredetileg a 'valami mellett lévő, valamihez tartozó, valamivel rendelkező' jelentésű képzőnek a kezdő mássalhangzója, amely ma helyhatározóragként használatos a magyarban. A *ker-* tö pedig a forrást, a központot jelöli, s a forrás, a mag kerek alakja révén idetartozik a magy. *kör*, a *kerek*, de az or. *krug* szó és a *ker-* mint igető is. A szónak a kezdeti nómen-verbum tulajdonságát egyik oldalról ma már külön őrzi a főnév és külön az ige. Eredetileg őseink a forráshelyről kiágazó két folyóág által körbevett helyet nevezhették kertnek. A folyót idővel bármilyen vizes és víz nélküli árok, majd vesszőből font illetőleg kőből épített, úgynevezett kerítés helyettesítette. Ez a magyarázata annak is, hogy számos kerítés nélküli *kert* ismert. A szó nemcsak a magyarban, hanem a Volga-Urál vidékén, de a Kaukázusban, sőt egész Ázsiában ismert, vö.: csuv. *karta* 1. 'sövény, kerítés, fal, rács, 2. jószág-, barom-udvar, istálló, akol, 3. veteményeskert 4. kör', tat. *kirtä*, bask. *kārtä* 'sövény, kerítés, fal, rács', azerb. *kirdä* 'kerek'. A szó széles körben elterjedt a finnugor és a kaukázusi nyelvekben: ko. *karta* 'jószág-, barom-udvar', md. *karda*, *kardo* 'istálló, akol, lóistálló', *kardas* 'udvar', man., han. *karta*, *karda* 'udvar, kör', norv.-lopár *gardde* 'kör', fi. (suomi) *kartano* 'veteményeskert, ház', örm. *kert* 'város', grúz *karta* 'bekerített hely az állatok számára', észak-osszét *kārt* 'udvar, istálló, akol'. A finnbe és a kaukázusi nyelvekbe az óbolgárból került be. Az Észak-Kaukázusban a bolgárok kapcsolatban voltak, érintkeztek az alánokkal, akik könnyen átvehették tőlük ezeket a szavakat és átadhatták az ő utódaiknak az osszétoknak, tőlük pedig átkerülhetett más kaukázusi népekhez is. A csuvasban a szó a *kar-* 'bekeríteni' igéből keletkezett a *-ta* képzővel. (JEGOROV 1964)

Hozzá kell tenni, hogy a magy. *kert* és társai, valamint az or. *gorod* 'város' rokon, közös gyökerű szó. Jegorovnak az adatai igen hasznosak, ő a bolgároktól való átvételről ír, akik hun utódnépek voltak. Valójában nagyon régi, a magyar és a szkíta-hun típusú nyelvekben már meglévő, ősi gyökerű szóval van dolgunk, amelyet a szkíták és a hunok terjesztettek el.

Ami a magy. *keszeg* szót illeti, az összetét *käsag* 'hal' idetartozik, azonban az alán-összét szónak az indoiráni korból való származtatása annak ellenére nem igazolt, hogy van őind megfelelője, és nem mehet vissza a *kaća* = **käcä*- alakra. A magy. *keszeg* (vö.: *ke*: szótő + *-szeg*: képző) szerkezeti felépítése szerint a *kaća* (*ka*: szótő + *-ća*: képző) szerkezetével egybevág, a *-szeg* és a *-ća* képzők viszonyában a magyar képző teljesebb formát őriz.

A magy. *verem* a keleti összetét *värm*, nyugat-összét *värmä* 'gödör, lyuk' szavakkal összetartozik, de rokona a magy. *árok*, a csuv. *varak*, *var* 'árok, patak, szakadék', amely eredetileg a víz medrét jelölte. A *verem* (*ve* + *-rem*), összetét *värm* (*vä* + *-rm*), *värmä* (*vä* + *-rmä*) *ve*-, *vä*- szótövei és külön a *-rem*, *-rm*, *rmä* képzők egymásnak alakváltozatai, s etimológiailag közös a gyökerük a magy. *árok* –*rok*, a csuv. *varak* –*rak*, a *var* –*r* képzőjével.

A magy. *egész*, vö.: összetét *ägas* valóban rokonok. A magy. *egész* (*egé* + *-sz*), összetét *ägas* (*äga*: szótő + *-s*: képző) szavaknak az *egé*- és az *äga*- töve a magy. *ág* szóval tartozik össze, és az elágazás pontjára, a kiinduló helyre, a forrásra, a magra utal, amelyet teljesnek, egésznek fogtak fel. Az *-sz* képző pedig 'valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű. Ebből az is következik, hogy az a teljes, az az egész, ami a maghoz tartozik, maggal ellátott. Hozzá kell tenni, hogy a szóval kapcsolatos a magy. *össz*, *összeg* szó *ösz*- töve (vö.: *ösz*: szótő + *-sz*: képző, *ösz*: szótő + *-szeg*: képző) is. A szótőnek rokona az oroszban fennmaradt *ves* 'mind, összes' szó, amely megőrizte a szókezdő mássalhangzót *v*- formában.

A magy. *rég*, *régen*, összetét *rägi*, *ragon* rokonok, de nem azért, mert a magyarban a szó átvétel. A TESz idevonatkozó véleménye helytálló, vö.: *régen*, *rég* 'a távoli múltban, hosszú idővel ezelőtt, a közeli múltban, de a jelen pillanathoz képest jóval előbb, hosszú idő óta'. A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A *rég* szóhasadással elkülönült változata a *reg* szónak (ld. *reggel*) amelyhez többek között a *reggel* és a *rögtön* is kapcsolódik. (TESz) A szó tövének (vö.: < *rége*: szótő + *-n*: határozórag) a vizsgálatokor figyelembe kell venni azt az alapvető látásmódot, ahogyan őseink a teremtet, a születést megfigyelték a természetben. Ez a teremtetés a víz, a folyó születéséhez hasonlóan történik valamennyi élőlény esetében: a duzzadt vízcsepp, forrás, mag stb. a kiindulása, az előzménye a születésnek.

A magyar szavak keletkezésének módja s a háttérben meglévő gondolkodásmód tökéletes tükre a természet élőlényei születésének, fejlődésének, alakulásának, amely szemlélet a víz, a folyó születésének mintáján alapul. A víz hengerülve folyik⁴⁵ a szkíták szerint, ez azt is jelenti, hogy a henger íves mozgása közben kaparja, vágja a földet, a növényzetet, mindent, ami útjába kerül. Ilyen a növény, az állat, az ember születése is. Születéskor az, ami és aki világra jön, számtalan tulajdonsággal rendelkezik, köztük azzal, hogy útnak ered, hirtelen elindul, hirtelen nagy erővel megfog, nagy erővel magához von, magával visz, szor, stb., ugyanakkor a forráshoz, a maghoz tartozik.

A *rég* szó, a *régen* *rége*- töve, a *reggel* *reg*- töve, a *rögtön* szó *rög*- töve összetartozik, és alakváltozata a *tegnap* szavunk *teg*- tövének. Valamennyi a forrásra, a magra, a kiindulásra, a kezdetre utal, hiszen ahhoz viszonyítanak.

A forrás, a mag egyúttal a legnagyobb *kincs* is, hiszen a mag az életnek az őrzője. A *kincs* az eredeti komplex jelentéstartalomnak ez esetben egy másik részét tartalmazza. A szót a TESz ismeretlen eredetűnek tartja: *kincs* '(felhalmozott) anyagi érték, ingó vagyontárgy, értékes, becses valami vagy valaki, kincstár'. Ismeretlen eredetű. (TESz). Szerkezeti felépítése szerint (vö.: *kin*: szótő + *-cs*: képző) a

képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentésű, maga a szó eredetileg a forrásra, a magra, a vízre mint a legdrágábbra, a kincsre vonatkozott. A magyar szó közös gyökerű a perzsa *gandzs* 'kincs' szóval, de ennek az átvétel nem lehet a következménye a magyarban. A perzsába viszont a szkíta-hun nyelvek révén juthatott el a szó.

Harmatta János szerint "Végül a harmadik csoportba olyan jövevényszavak tartoznak, amelyekhez hangalak szempontjából közel álló perzsa szavakat ismerünk, s ezért ezeket perzsa jövevényszavaknak szokták minősíteni. Azonban ezek között több olyan szó is van, amely nem a perzsa köznyelvi alakkal, hanem valamelyik északnyugati perzsiai nyelvjárás alakváltozatával egyezik. Ezek a szavak általában a kereskedelem útján vagy más, kaukázusi, dél-oroszországi nyelvek közvetítésével kerülhettek a magyarba. Ezek a jövevényszók a következők:" (HARMATTA 1997:80.) A magy. *hang*, vö.: perzsa *hang* 'dallam', *āhang* 'hang, melódia', grúz *hangi* 'melódia'. "Hang szavunk tehát értékes tanúja annak a zenei hatásnak, amely az ősmagyarságot a Kaukázuson keresztül a perzsa kultúra részéről érte, s amelyet a zenetörténeti kutatás ki is tudott mutatni." (HARMATTA 1997:81.) – írja a szerző. A magy. *dob* "A dob feltalálása Mezopotámiában történt az ókorban s az arameusban, amely az Óperzsa Birodalom kancelláriai nyelve volt ... *tuppā* volt a megnevezése. Ez lehet, hogy hangutánzó eredetű szó volt. Mindenesetre az arameusban a geminátában elhasonulás következett be, s így **tumpā* lett a szó hangalakja. Ez került át a középperzsába, ahol *-ka-* képzővel bővült és így *tumbag* lett az alakja. A középperzsa kor vége felé a szóvégi *-g* eltűnt, s így a szó hangalakja *tumba* lett." (HARMATTA 1997:81.) Magy. *gaz* 'kis erdő, cserjés, gyom', vö.: újperzsa *gaz* 'tamariszkusz cserje', összet *qāz*, *qāzā* 'sás', magy. *ing*, *imeg* késői közép-perzsa *yāmag* 'ruhadarab', magy. *kard*, vö.: újperzsa *kard* 'kés', valószínűleg alán közvetítéssel került a magyarba, mert az összet *kard* szó perzsa jövevény és jelentése 'kard, szablya', magy. *nád*, vö.: újperzsa *nāy* és *nay* 'nád' és 'síp', magy. *vám*, vö.: újperzsa *vam* 'adósság, kölcsön, hitel', magy. *vásár*, vö.: szogd *vāčarana-* 'vásár', újperzsa *bazargan* 'kereskedő'.

A magyar *hang* szó valóban összetartozik a perzsa és a grúz adatokkal, amelyeknek alakváltozata a magy. *kong* hangutánzó szó is. Hangja elsőként a víznek volt eleink felfogásában.

Ami a magy. *dob* szót illeti, Harmatta információi nagyon értékesek, azonban a szó szerkezeti felépítése: *do* + *-b*, a közép-perzsa *tumbag* (*tum*: szótó + *-bag*: képző) ehhez képest teljesebb alak. A *tuppā* és a **tumpā* egymáshoz való viszonyában éppen a fordítottjáról van szó: a *tuppā* esetében hasonulás történt, a **tumpā* rekonstruált formában az *-m-* az eredetibb. A szó családjába tartozik, és a forma révén kötődik ide a *domb*, az alak és a hang kapcsán a *tompa* (vagyis nem éles) szó, s a hangutánzó jelentés okán a *dobog* (vö.: *do*: szótó + *-bog*: képző). Meg kell jegyezni, hogy az *-m-* a *-b-* hatására *-n-* ből alakult hasonulás révén, a szótó a magy. *dűne* 'halom, domb' szóval azonos.

A magy. *ing*, *imeg* (*i* + *-ng*, *i* + *-meg*) szónak rokona a közép-perzsa *yāmag* (*yā* + *-mag*), ugyanarról az *i-* és *yā-* megfelelésről van szó, mint az *isten* szó esetében. A szót a TESz ismeretlen eredetűnek tartja. A megoldást annak a gondolkodásnak a mentén kell keresni, hogy a folyóelágazás kúp formára hasonlít, innen van számos ruhadarab megnevezése, köztük az *ing* is.

A magy. *kard*, újperzsa *kard*, összet *kard* összetartoznak, nem igazolt az átvétel a magyarban. A TESz véleménye hasonló Harmattáéhoz, vö.: a *kard* 'markolattal ellátott hosszú acélpenge mint vágó- és szúrófegyver'. Vándorszó. Az iráni nyelvekből terjedt el. (TESz) A szó szerkezeti felépítése szerint (*kar*: szótó + *-d*: képző) is a *kard* a folyóelágazáshoz hasonlóan éles, s a vízhez hasonlóan vág, horol. Mint ilyen, a szótó összetartozik a *horh*, *horhó* szavunkkal, a *horol* ige *horo-* tövével, amelynek jelentése vág, kaszabol. A *kasza* és a *kés* alakváltozata a *kard* *kar-* tövének. Eleink a vágó és a szúró fegyverek készítéséhez is a természetből vették a mintát.

A magyar *vásár* és a *bazár* összefüggenek, az együttes viszonyuk alapján érdemes őket tanulmányozni.

Harmatta Jánosnak az összegzése, "Mint láthatjuk, az ősmagyar korban közel 60 jövevényszó került különböző iráni népek vagy törzsek nyelvéből az ősmagyar nyelvbe." (HARMATTA 1997:82.) további tanulmányozásokat igényel. Nem igazolt ugyanis, hogy ezek a szavak a magyarban átvételek lennének, ugyanakkor a nyelvi adatok a földrajzi névi kutatások fényében a magyar nyelvi kapcsolatokat másképpen magyarázzák, azok szkíta-hun gyökerekhez vezetnek el. S nem igazolt a szkítáknak és a hunoknak az indoeurópai nyelvcsaládba sorolása sem. Mi több, a nyelvcsaládok felállítása sem felel meg a valóságnak, a természet működésének, azzal nincs összhangban.

8.3. Harmatta Jánosnak a harmadik írása "A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban" (119-141) címet viseli. Ebben a népneveket érintő önelnevezés és a mások által használt népnevek kérdésével foglalkozik, valamint a magyaroknak a görög forrásokban szereplő különböző elnevezéseinek kérdését vizsgálja. Szól a *jyrka*, *issedok*, *ogur*, *türk*, *szavárd*, *avar*, *mańć3* és *magyar* nevekről. A téma nagyságára tekintettel a népneveknek a kritikai bemutatására másutt keríték sort.

8.4. Harmatta János tanulmányaiból egyértelműen kitűnik, hogy a fenti adatokat illetően a szerző álláspontja szemben áll a finnugor eredeztetésekkel s helyette valamilyen iráni eredetű átvételekről szól a magyar szavakkal kapcsolatosan, de gyakran a türk esetében is. Az iránira vonatkozóan pedig olyan nyelveket említ, mint a jüecsi, a hsziung-nu, a szaka. Ezek ma már a nemzetközi és számos hazai kutató álláspontja szerint is szkíta-hun nyelvek, amelyeknek oszlopos tagja a magyar. Következésképp ezek a szavak a magyar és a szkíta-hun nyelvek közös gyökerű szavai és nem átvételek. Az irániban meglévő adatok is a szkíta-hun nyomokat őrzik.

Ami a szóegyeztetéseket illeti, Harmatta észrevételei nagyon is helyénvalóak és értékesek, csupán a szkíta, szaka és a hsziung-nu nyelveknek az irániba sorolása nem igazolt. Harmatta János nemcsak módszertanilag, hanem tartalmilag is figyelemre méltót alkotott. Nagy érdemei közé tartozik, hogy ráirányította a figyelmet a szkíta-hun nyelvekre, a jüecsire, a szakára, a hsziung-nu-ra, amelyeknek a kutatásokba való bevonása olyan új eredményekhez vezet, amelyek a valóságtól nem távol állóak, annak a ciklikus és lineáris folyamatait tükrözik.

A lineáris folyamat az élet különböző területein - így a nyelvben is - nem más, mint a ciklikusan ismétlődő változások sora. A nyelvet pedig s a valódi nyelvi kapcsolatokat úgy és akkor ismerhetjük meg, ha ezektől a természetben meglévő ciklikus és lineáris folyamatoktól nem szakadunk el.

Végző tanulság: A nyelvészeti kutatások során csak akkor járunk el helyesen, ha a csoportosításaink, a korszakolásaink, az értelmezéseink, a szómagyarázataink a természet működésével összhangban vannak.

8.5. Rövidítések

alt. –altáji

ang. –angol

Ar. –Archivális

azerb. –azerbajdzsán

bask. –baskír

burj.mong. –burját mongol

Č. –Csebokszaarszkij rajon

csag. –csagatáj

cser. –cseremisiz

csuv. –csuvas

d. -domb

f. -folyó

fr. –francia

h. -hely

hak. –hakaasz

Ja. –Jadrinszkij rajon

jak. –jakut

Jal. –Jalcsikszkij rajon

jeny. –jenyiszeji

kam. –kamaasz

kirg. –kirgiz

k.kalp. –karakalpak

ko. –komi

Kr. e. –Krisztus előtt

kum. –kumük

ld. –lásd

lp. –lapp

magy. –magyar

man. –mansi

md. –mordvin

mdE. –erza mordvin

mong. –mongol

nog. –nog.

norv. –norvég

óe.szl. –óegyházi szláv

or. –orosz

oszm. –oszmán

osztj. –osztják

ÓT. –ótörök

örm. –örmény

Šu. –Sumerlinszkij rajon

szam.jur. –jurák szamojéd

szb.-hv. –szerb-horvát

szelk. –szelkup

szlk. –szlovák

szln. –szlovén

tat. –tatár

Tet.u. –Tetyusszkij ujezd

tuv. –tuvai

türkm. –türkmén

tvig. –tavgi szamojéd

U. –Urmarszkij rajon

ujg. –ujgur

ún. –ügynevezett

üzb. –üzbég

vog. –vogul

vö.: -vesd össze

zürj. -zürjén

8.6. Források

Ar. Archivális anyag ld. NIKITIN.

Ašm. Asmarin, n. i. 1928-50: Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszskoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari

B-R. 1958. Baskirszko-Russzkij szlovar 1958

Fa. Fasmer, M. Etimologiceskij slovar russkovo jazyka I-IV. Moskva, 1964-73.

GMA. Gidronimy Marijszkoy ASzSzR.

HADROVICS-GÁLDI 1951 - HADROVICS László-GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest

JEGOROV 1964 - JEGOROV, V. G. 1964: Etimologiceszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari

Kāšy. Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót

összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.

KÁZMÉR 1993 Kázmér Miklós 1993: Régi magyar családnevek szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

KISS 1980 Kiss Lajos 1995: Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest

LABAT 1948 LABAT, René 1948: Manuel D'Épigraphie Akkadienne (Signes, Syllabaire, Idéogrammes) Paris, Imprimerie Nationale

LELKES 1998 LELKES György 1998: Magyar Helységnevező Szótár. Talma Könyvkiadó, Baja

MÉK Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó Budapest 1985.

NAP Naszeljonnyje punkty csuvasszkoy ASzSzR. Csuvaszkoye Knyizsnoje Izdatelsztvo. Cseboksari, 1974

Nikitin Nikitin, i. d.: Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszkoy ASzSzR. Naucsnyj arhiv

CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.

SZINNYEI 1884 SZINNYEI József Finn-Magyar szótár, Magyar Tudományos Akadémia Budapest 884

SIS N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologicseskij szlovar russzkovo jazyka. Moszkva

SW. Fokos-Fuchs, D. R. 1959: Syrjänisches wörterbuch I-II. Budapest

TB. Szlovar Toponimov Baskirskoy ASSR, Ufa 1980.

TESz BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

T-r. Tatarszko-Russzkij szlovar TSK A. I. Turkin 1986: Toponimicseskij szlovar komi ASzSzR.

Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar

ÚMT B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: Új magyar tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. Új Magyar Tájszótár

Vax. VAHRUŠEVA, M. P. 1956: Udmurtsko-russkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moszkva

Zamaxšari Mongolskij slovar’ I-II. M.L., 1968-1939.

8.7. Irodalom

ARADI 2005 ARADI Éva, A hunok Indiában. HUN-idea Kiadó Budapest 2005.

ARADI 2008 ARADI Éva, Egy szkíta nép: a kusánok. HUN-idea Kiadó Budapest 2008.

BOTALOV 2008-9 Sz. G. BOTALOV, Az európai és az ázsiai hunok (történeti, régészeti értelmezés) 2008-9. Orosz nyelvből fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt.

CZEGLÉDI 2004-5. CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek hangtana, mondattana. in: Nyelvészeti Östörténeti Füzetek 1-5. Nagy Lajos király Magánegyetem Miskolc, 2004-5.

CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, Szkíta-hun nyelv őstörténete. Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, Szkíta-hun nyelv ősmondatai. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2007.

HARMATTA 1997 HARMATTA János, 1. A nyelvtörténet korszakolásának problémái. In: Honfoglalás és nyelvészet, Honfoglalásról sok szemmel. Balassi Kiadó Budapest 1997:11-19.

HARMATTA 1997 HARMATTA János, Iráni nyelvek hatása az ősmagyar nyelvre. In: Honfoglalás és nyelvészet, Honfoglalásról sok szemmel. Balassi Kiadó Budapest 1997:71-85.

HARMATTA 1997 HARMATTA János, A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban. In: Honfoglalás és nyelvészet, Honfoglalásról sok szemmel. Balassi Kiadó Budapest 1997:119-141.

9. Bálint Gábor és a magyar nyelv

„Az ige
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek.
És áhitattal ejtsétek a szót,
A nyelv ma néktek végső menedéktek,
A nyelv ma tündérvár és katakombá,
Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek!

E drága nyelvet porrá ne törjétek,
Ne nyúljon hozzá avatatlanul
Senki: ne szaggassátok szirmai
A rózsafának, mely hóban virul!
Úgy beszéljen ma ki-ki magyarul,
Mintha aranyat, tömjént, mirhát hozna!

És aki költő, az legyen király,
És pap és próféta és soha más,
Nem illik daróc főpapi talárhoz,
S királyi nyelvhez koldusdadogás!

Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek,
Vigyázzatok: a nyelv ma szent hely,
Ki borát issza: Élet borát issza!
Előre néz s csak néha vissza, -
S a kelyhet többé nem engedi el.”

(Reményik Sándor, 1890-1941)

9.1. Bevezetés

Jelen tanulmány megírására több tényező készítetett. Legfőképpen az, hogy számomra mindketten sokat jelentenek: Reményik Sándor a költő, király, pap és próféta, aki versein keresztül vigyázta a magyar nyelvet, Szentkatolnai Bálint Gábor pedig a nyelvész, király, pap és próféta, aki kutatta és megismertette nyelvünket sok más nyelv segítségével.

Ezen kívül közrejátszott még néhány dolog. Közülük az első és a legrégebbi az, amikor Szegeden az egyetemi doktori tanulmányaim keretében találkoztam Szentkatolnai Bálint Gábor kazáni tatár nyelvű szövegeivel s az olvasás és elemzés során számos magyar nyelvi és nyelvjárási - elsősorban tisztántúli - egyezés illetőleg hasonlatosság mutatkozott, amelynek az okait azóta is kutatom. Egy másik - a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen született megállapításomat is támogató - Bálint Gábor gondolat⁴⁶ érinti a nyelvünk ősi szókészletét s azt, hogy ő nem vett részt az ún. ugor-török háborúban, mert másképp ítélte meg a magyar nyelv helyét, kapcsolatait. Jelentős motivációs tényező az is, hogy a kutató munkám egyik alapja, a Volga-Urál vidéke földrajzi nevei több szálon kapcsolódnak a kazáni tatár nyelvhez. Végül jelen

tanulmány megírására készített az az ellentmondás, amely Bálint Gábor tudósi és emberi nagysága valamint különösen életének utolsó tízévi és az azóta eltelt idő alatti mellőzöttsége között feszül.

Bálint Gábor munkáinak számos üzenete van. Bár jelen dolgozatban Bálint Gábornak a Kazáni-tatár nyelv nyelvtana c. könyvét veszem alapul, el kell ismerni, hogy minden egyes tanulmánya gazdagítja a nyelvről szóló ismereteinket, közelebb juttat bennünket az emberi nyelv jobb megismeréséhez. A munkássága egyértelműen azt a már több ízben közzétett álláspontomat támasztja alá, hogy a nyelvek családokba sorolása béklyó, akadály különösen a nyelvész számára, ráadásul nincs összhangban más tudományágak eredményeivel. Az állítólagos eredeti cél – mely szerint azért kellett a nyelveket családokba sorolni, hogy könnyebben lehessen őket kezelni – a visszájára fordult. Arról nem is beszélve, hogy feltételezett ősnelv, alapnyelv csak az ember gondolataiban, feltételezéseiben – esetleg, mint munkamódszer - létezhet, nem esik egybe a természet igazságával. A valóságban ugyanis konkrét nyelvek léteztek és léteznek, tudományos kutatása ezeknek lehetséges. (vö.: CZEGLÉDI 2004) Egyértelmű, hogy a helytelen rokonítás a kutatók egy részét tévútra vitte és viszi, a másik részét – akik ezt nem fogadták, nem fogadják el – megbélyegezték, megbélyegzik s egzisztenciálisan lehetetlenné tették és teszik, elvették, elveszik tőlük a katedrát. Történik mindez 2006-ban is, egy hónap híján 130 évvel azután, hogy megjelent a Kazáni tatár nyelv nyelvtana⁴². Az a mű, amely csak megerősít abban, hogy a nyelvek családokba sorolása nem a 2x2 igazságával azonos, nem lezárt ügy, tehát más megoldás is lehetséges. Bálint Gábor szakmailag felkészült, alapos munkát végzett. Az adatai hozzásegítenek a magyar nyelv szókészletének biztosabb magyarázatához, a grammatikánk jobb megírásához. Olyan adatokat hoz, amelyek gyakran hézagpótlók, és a magyar etimológiákat, a grammatikát segít megérteni, jobban megírni.

Bálint Gábor a három – hangtan, alaktan, mondat – részből álló Kazáni tatár nyelv nyelvtana című munkájának hangtanában a kazáni tatár nyelv hangzóit összevetette a többi török nyelv hangzóival. Ha ezt az összehasonlítást megtesszük más nyelvekkel is, pl. a magyar nyelvvel, sok kérdésre kaphatunk választ. (vö.: CZEGLÉDI 2006) Ami az alaktant illeti, szómagyarázatokra találunk olyan példákat, amelyek ismertté tesznek a TESz szerint ismeretlen eredetű szavakat, a bizonytalanokat pedig sok esetben biztossá. Az uráli, finnugor és ugor alapnyelvből való ősi szókészlethez tartozó szavakról kiderül, hogy azoknak a nyelvi kapcsolatait egészen másként kell megítélni. Az ótörök eredetű, a csuvasos és nem csuvasos típusú nyelvből való kölcsönzés elmélete sem tartható tovább. A szláv nyelvekből való kölcsönzéseket is felül kell vizsgálni, mert az indoklás, azok magyarázata rendszerint hézagos, téves és tudománytalan. A grammatika terén nemcsak a hangtanra és a szómagyarázatokra, hanem a grammatikai lexémákra – eredetükre, kialakulásukra, a magyar nyelvben való használatukra - és a jelentéstanra hatással lévő ismeretekhez jutunk a Kazáni tatár nyelv nyelvtanának a megismerése folyamán.

A könyv előszavából megtudjuk, hogy egy füzet sorozat 3., egyben utolsó füzeteként jelent meg a tanulmány. Kazánról tudni kell, hogy „1552-ig egyik mongol-bolgár-török kánság fővárosa volt.” A kazáni kormányzóságnak hatnemzetiségű, 1.5 milliónál több lakossága van. Az oroszok 600 ezren vannak. A tatárok – az oroszok nevezik így őket - magukat bolgárnak mondják, egy részük nem mohamedán, hanem keresztény, keräšen-nek nevezik. A tatár elnevezés a mongolok uralkodásától kezdődik: „Ezeknek azon éjszaki törzse viselte a tatár nevet, amelyből való volt maga a mongol nevet adó Csingisz kán.”. ...”A kazáni bolgár-törökök vagy tatárok legnagyobb része buzgó mohamedán, még kisebb és szegényebb (32 ezer körül) keresztény”. (BÁLINT 1877:VI)

A Kazáni tatár nyelv nyelvtanában található több száz szó közül bármelyiket választhattam volna a fentiek igazolására. Példaként említek néhányat: k.tat. *eremček* 'savó', magy. *író*; k.tat. *akil* 'eszés', magy. *okos*; k.tat. *tälinkä, tärinkä* 'tányér', magy. *tál*; k.tat. *išani-üčan* 'hiszékeny' (*iša-ni-ü-čan*), magy. *isten* (*is-ten*)⁴³; k.tat. *minnän*, (ld. *mündän*), magy. *innen*; k.tat. *tersäk* 'könyök', *tez* 'térd', magy. *térd*; k.tat. *sidek* 'húgy', magy. *Húgy*, *Hold*; kaz. tat. *min* 'én', magy. *én*, *-m*: egyes szám első személyű igei

személyrag;⁴⁹ k.tat. *sin* 'te', magy. *te*, -sz: egyes szám második személyű igei személyrag; k.tat. *tek* 'varrni', magy. *tű*, *töv*-, k.tat. *tegeüče* (*tegeü-če*) 'varró', magy. *takács* (*taká*-cs: foglalkozásnév képző), magy. *szűcs*; k.tat. *aulnikì* (*aul* 'falu' + *-nikì*: birtokos eset ragja) 'falué', magy. *falunak a* (*falu* + *-nak a*: birtokos esetrag); k.tat. *tottì* (*tot -tì*: múlt idő jele) 'fogott', magy. *-t*: múlt idő jele; k.tat. *turì* 'egyenest', magy. *derék*, *direkt*⁵⁰, *irány*; k.tat. *takir* 'sima, egyenletes', magy. *tar* 'kopasz'; k.tat. *töš* 'dél', magy. *dél*; k.tat. *mì* ? 'e?' kérdőszócska, magy. *-e?* tiszántúli nyelvjárásban: *-i?* *mi?*⁵¹ stb.

E tanulmány felépítéséről röviden annyit jelzek előre, hogy egyetlen, a k. tat. *baščì* 'főnök, vezér, vezető, fejes stb.' szón keresztül illetve annak – képzett szó lévén – a szótövéen és a képzőjén keresztül hívom fel a figyelmet a kiterjedt nyelvi kapcsolatokra. A magyarból kiindulva a nyelvi párhuzamok között szerepelnek közszókban és tulajdonnevekben önállóan, összetétel tagjaként és képzett szó töveként. Várhatóan a legfőbb tanulságok közé tartozik egyrészt az, amely az adatokból egyértelműen kiviláglik, hogy a felsorolt szavakat azonos gondolkodás, elv mentén teremtték, alkották. A hasonlóan ill. azonosan gondolkodó emberek között pedig léteznie kellett és kell nemcsak nyelvi, hanem egyéb kapcsolatoknak is. Másrészt ilyen gondolkodás, elv szerint nemcsak társadalmi címnevek, hanem sok más jelentésű szó is keletkezhetett, olyanok is, amelyek közös töről sarjadtak. Ezt támogatják nemcsak a címnévi, hanem a népnévi és az egyéb közszói példák is. Harmadrészt a képző (-čì) és nyelvi párhuzamai is ilyen gondolkodásra vallanak jelentésükkel és azzal, hogy hangtanilag is egy összefüggő rendszerbe tartoznak.

9.2. A kazáni tatár *baščì* és nyelvi párhuzamai:⁵²

E fejezet tárgyalása szükségszerűen túlmegy a méltóságnév tárgyalásán. Ennek az a magyarázata, hogy a *baščì* címnév képzett szó, ezért a tisztázásához nem elég csak a méltóságneveket, mint a nyelvi párhuzamokat számba venni, hanem külön meg kell vizsgálni a szótövet (*baš*) és a képzőt (-čì) is. A magyar nyelven kívül sok más nyelv adatai közül is be kell mutatni néhányat azért, hogy lássuk, a nyelvi kapcsolatok működnek a kazáni tatár és a magyar nyelv között. Sőt a három nyelvcsaládba (uráli, altáji, indoeurópai) sorolt nyelveken túl is érint nyelveket, térben kiterjedt, időben pedig igen korai kapcsolatokra utalnak a szavak, képzők. Meg kell ismerni a képzés logikáját, amelynek a megértéséhez a földrajzi névi kutatások nagy mértékben hozzásegítettek. A jelentés felől megközelítve természetes, hogy a fejnek az irányító, vezető szerepe adódik a helyzetéből – fent, elöl van -, továbbá azon tulajdonságából, hogy mag, forrás, csira is egyben, így az élet kezdetét, kiindulását is jelenti, alakja kúp, süveg alakú, illetve kerek, gömbölyű stb. Mindehhez nyelvi párhuzamként néhány olyan egyéb szót mutatok be, amely hasonló gondolkodás, elv alapján keletkezett.

A k.tat. *baščì* 'főnök, fő, vezér', *bašlik* 'előljáró', *bašliklik* 'előljáró tisz, főnökség' magyar megfelelője a *fejes*, *főnök*, *főség*, *felség*, *fenség*, valamint a *vajda* társadalmi címnév. A *baščì* szó képzett: *baš* 'fej' + -čì: 'valamivel való ellátottságot jelölő képző'.⁵³ A szótó a k.tat. *baš* 'fej, fő, tető, csúcs, hegy, kezdet, vég, köteg' összetartozik a magy. *fej*, *fő*, *fel*, *fen* szótövekkel. Eredetileg 'legfőbb vezető'-ként értelmezhetők, idővel azonban kisebb vezető, fejes rangjának a megnevezésévé is lett. A k.tat. *-lik*: 'valamivel való ellátottságot jelölő képző' (vö.: *baš* 'fej' + *-lik*) összetartozik a -čì képzővel.

A magyar *vajda* szó szerkezetében és jelentésében megegyezik a k.tat. *baščì* szóval, hangtani oldalát tekintve azonban egyrészt különböző irányú fejlemények, másrészt a *vajda* ősből állapotot mutat.

Történeti háttéréről Obrusánszky Borbála írt figyelemre méltó, tudományosan megalapozott tanulmányt (OBRUSÁNSZKY 2006), ezért a kérdéskörnek csak a nyelvészeti oldalát mutatom be.

Ami a közszókat illeti, nemcsak a 'főnök' jelentésű változatokról szólok, hanem néhány olyan más hasonló elvként keletkezett szóra is felhívom a figyelmet, amelyeknek a szótöve – jelentését tekintve – rokon a *fő, fej* szóval. Ilyenek a csomó, dudor illetőleg a mag, bogyó, mony stb. jelentésű szavak, amelyeknek a méltóságnevek mellett külön jelentőségük van a népnevek tanulmányozásában, magyarázatában is.

A tisztázandó kérdések közül az egyik legfontosabb, hogy a *baš* 'fej' szótőnek melyek a nemcsak jelentéstani, hanem a genetikai, azaz a származásbeli megfelelői a különböző nyelvekben, köztük a magyar nyelvben, másképpen etimológiailag mely szavakkal tartozik össze. Az idetartozó közszók és a tulajdonnevek közül számos példát kell felsorakoztatnom a megoldás igazolására. Mindemellett a *-čī* képzőnek a különböző nyelvi megfelelőit kell számba venni ahhoz, hogy a képzőt rendszerében is lássuk.

A tulajdonnevek közül azok a földrajzi nevek és a személynevek – különös tekintettel a családnevekre – tartoznak ide, amelyek azonosak a fenti címnevekkel illetőleg tartalmazzák e címneveket.

9.2.1. Közszók

Elsőként a magyarból hozott példákat - társadalmi címnevek és a jelentésük kapcsán idevonható népnevek valamint más közszók - mutatom be, ezt követik az altáji, az uráli majd az indoeurópai családba sorolt nyelvek adatai.³⁴

9.2.1.1. Társadalmi címnevek

Magyar

A társadalmi címnevek közül a kazáni tatár *baščī* 'főnök, fő, vezér', *bašlik* 'előljáró' szavaknak a magyarban több nyelvi párhuzama, rokona, megfelelője is van, köztük a *fejes, főnök, főség, felség, fenség* és a *vajda*, amelyekről a következő ismeretekhez juthatunk a TESz-ben:

főnök, főlnök 'vezető, főember, vezető beosztású személy'. Nyelvújítási származékszó.... *fő~fej* + *-nök*: képző, vö.: *asztalnok, fegyvernek, pohárnok*. Mintája a ném. *Hauptling* 'törzsfő, főember' lehetett. (TESz)

Nem értek mindennel egyet. A német szó töve a ném. *Haupt* 'fej' egy másik, a magyar *koponya* szóval tartozhat össze. Fontos adat a magyar *főlnök* egyrészt azért, mert a *fej* párhuzama a *fől* szótő, másrészt a k.tat. *baš* megfelelőjeként *-l*-t tartalmaz az *-š-* sel szemben.

fejes ld. a *fej* címszónál: 'fejjel bíró, makacs, úr'(TESz)

főség ld. **felség**.

felség, **főlség**, **fenség** 'Isten, uralkodó, királyi személy, méltóság, hatalom, magasság'. Származékszó: a **föl** 'valaminek a felső része, ami fölül van' főnévből jött létre *-ség* képzővel. Hasonló, 'felsőbbrendűség' → 'uralkodó megtisztelő címe' jelentésfejlődés más nyelvekből is kimutatható, vö.: lat. *eminentia* 'kiemelkedés', valaminek kitűnő volta', k.lat. *eminentia* 'uralkodó, főpap megtisztelő címe', lat. *maiestas* 'főnség, méltóság, a császár megtisztelő címe', ang. *majesty*, ném. *Majestät*, fr. *majesté*... 'felség, felséged (királyok megszólításaként)'..(TESz)

Az ang. *majesty* és társai a magyar *magasság(os)* szóval tartoznak össze ugyanúgy, mint a latin *magna* 'nagy' stb. Ez azt jelenti, hogy a szótövek közös gyökerűek.

fenség, **fönség** 'magasztosság, méltóság, uralkodócsalád tagjainak megtisztelő címe, magasság, hatalom'. Nyelvújítási származékszó. (TESz)

A fenti szavakat elemeikre bontva (*fejes* < *feje* + *-s*, *fönök* < *fő* + *-nök*, *főség* < *fő* + *-ség*, *felség* < *fel* + *ség*, *fenség* < *fen* + *-ség*) a szótövek: *feje*, *fő*, *fel*, *fen*, a képzők pedig *-s*, *-nök*, *-ség*. A kérdés az, összetartoznak-e a szótövek, vagyis lehetnek-e egymásnak alakváltozatai.

vajda 'fejedelem, vezér, valamely tartomány legfőbb tisztviselője, nagyobb cigánycsoport vezetője, cigányvajda, munkacsoport vezetője, bandagazda.' Szláv eredetű, vö. óesz. *vojevoda* 'hadvezér, parancsnok, tartományi főnök', szb.-hv. *vojvoda* 'főparancsnok, herceg', le. *wojewoda* 'hadvezér, tartományi főnök', or. *vojevoda* 'hadseregparancsnok'....A szláv szavak összetételek: *voje-voda* 'hadvezér', utótagjuk révén összefüggnek a magyar szavatos alapszavának szláv nyelvi előzményével. A magyar szó közvetlen forrása esetleg óorosz lehetett még a honfoglalás előtt. Az a szótörténeti adatok alapján bizonyosnak látszik, hogy a magyarba az eredetibb négy szótagú forma került át. A vajda alak létrejöttében a két nyílt szótagos tendencia kétszeres érvényesülésének volt szerepe. (TESz)

A szócikk alapvetően és több ponton tévedett. Elsőként ott, hogy a szláv nyelvi adatoknak bizonyíthatóan etimológiailag semmi közük a magyar *vajda* szóhoz. Az óesz. *vojevoda* szó helyes tagolása és értelmezése: *voje* ← vö. or. *voi* 'hadsereg' + *voda* 'vezető'. Másrészt a *vajda* nyelvi párhuzamai az összláv nyelv kialakulása (i. sz. 400-as évek) előtt már jóval korábban, területileg pedig jóval keletebbre megmutatkoztak (ld. OBRUSÁNSZKY 2006). A szláv *vojevoda* utótagja (*voda*) az orosz *vodit'* (< *vodi-* + *-t'*: főnévi igenévképző) 'vezetni' ige tövével azonos és semmi köze a „magyar szavatos szláv nyelvi előzményé”-hez. A magyar *vajda* szónak nincs köze az orosz *vojevoda* 'hadvezér' szóhoz, nem származhat az óoroszról s a *vaj* 'fej' szótól + *-da* képzőből áll.

A magyar *vajda* szónak a nyelvi megfelelői is a 'fej' szó + képző elemekre bontható. A szótő fejlődési útja a földrajzi névi adatok és a keleti párhuzamok figyelembe vétele mellett a következő: *vaj* < wVγ < wVny < δVny < tVtk < tVtVk.

A fenti példákban közös, hogy a szótő (k.tat., *baš*, magy. *fő*, *fel*, *föl*, *fen*, *fön*, *feje*, *vaj*) 'fej' jelentésű szó, amelyhez valamilyen képző járult. További szavak tartoznak össze a fenti címnevekkel:

fejedelem 'uralkodó, főpap, egyházi előljáró, hadvezér..' Származékszó: a *fő~fej* névszóból keletkezett a *-delem* névszóképzővel. (TESz)

A *fejedelem* (*feje* + *-de* + *-lem*) *-de* képzője összetartozik a *vajda* *-da* képzőjével. Szerkezetileg ugyanaz, mint a kazáni tatár *bašliklik* szó.

úr: 'a hatalom és a vagyon birtokosa, uralkodó, parancsoló, Isten, Jézus Krisztus, férj, hatalom, uralkodó erő'...Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *uros*'férfi, vitéz, hős', *uros* 'hím, kan', *urho* 'hős, harcos', *urakka* 'kétéves hím rénszarvas', lp....*vârres* '(hím állat)', *vârek* 'kétéves hím rénszarvas'....a finn *-s* denominális névszóképző, a lappban a szókezdő *v* másodlagos. Az eredeti jelentés hím lehetett, ebből fejlődhetett ki a 'férfi' és a 'hős' jelentés. ...(TESz)

A finn példák (*uros*, *urho*) töve valóban összetartozik a magyar *úr* szóval. A jelentésük azonban már későbbi fejlemény. A finn *urakka* és lapp *vârek* a jelentésében közös a 'kettő' jelentés, ezen keresztül a magyar *iker* szóval rokonok, a hím jelentés pedig az irányító jelentésen keresztül kapcsolódik a magyar *úr* és a lapp *vâr* szóhoz. A lapp *vârres* szó töve a *vâr* valamint a *vârek* több szempontból is érdekes. Hangtanilag azért, mert szókezdő mássalhangzót (*v-*) tartalmaznak, ugyanazt, amely a magyar *vajda* szóban is megvan, előzménye pedig *w-* (*> v-*) *< ð-* *< t-*. A *vârek* teljesebb alak a *vâr* formához képest. Az irányító jelentés akkor ragadhatott rá, amikor azt már férfi tulajdonságként értelmezték, tehát az apajogú társadalom időszakában. A *vârek* pedig azért jelöli éppen a kétéves hím szarvast, mert a szó az 'iker' jelentést őrzi az eredeti komplex jelentéstartalomtól. Ez azt is jelenti, hogy az *iker* szavunkkal rokon.^{ss}

A magyar *úr* (*< ú* + *-r*), finn *uro* (*< u* + *-ro*), *urho* (*< u* + *-rho*) pedig közelebből a csuvas *tură* 'isten' szóval illetőleg ennek további altáji, sőt sumér stb. nyelvi megfelelőivel tartozik össze.

uraság: ld. *úr* címszónál. Alaktanilag *ura*: szótő + *-ság*: képző.

bojár: 'az egykori román fejedelemség kiváltságos rendjének a tagja, fogaraszöldi szabados vagy nemes, orosz hűbérúr, (román) földbirtokos, nemes'. Többszörös átvételű jövevényszó. A, *boér*, *bojér* 'román eredetű, vö.: rom. *boiér*, ... *boiarin*, *boiaren*, *boiaru* 'bojár, földbirtokos nemes' ez a szlávól, közelebből az óbolgárból származik, vö.: óe.szl. *bol'arinъ* 'előkelő ember, főember', bolg. *болярин* 'ua., gazdag ember', szb.-hv. *bòljār* 'főember' or. *боярин* (orosz) hűbérúr', *бапун* 'földbirtokos nemes, uraság'. A szó végső forrása feltehetőleg a bolgár-törökben keresendő, a szláv nyelvekben a bolgár-szlávon keresztül terjedhetett el. B, Az újabb kori közszói *bojár* német eredetű, vö.: ném. *Bojar*, *Bojare* 'orosz hűbérúr, román földbirtokos nemes' az oroszból való. C, A h. lat. *Boyarones* közvetlen forrása bizonytalan.....(TESz)

A magyarban ismert *bojár*, *boér*, *bojér* szóalakok *bojá*: szótő + *-r*: képző, illetőleg *boé*: szótő + *-r*: képző, *bojé*: szótő + *-r*: képző elemekre bontható. Alapvető különbség, hogy a második magánhangzó az egyikben *-á-*, a második kettőben *-é-*. Ez azért fontos, mert a szláv nyelvi *-ja-* (cirill я) előzménye *-e-* volt. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy az *-e-* magas magánhangzót tartalmazó változatok a korábbiak, az *-a-* illetőleg *-ja-*-t tartalmazók pedig későbbiek és feltehetően a szláv nyelveken keresztül terjedt el. Az óe.szl. *bol'arinъ* (*< bol'a* + *-rinъ*), szb.-hv. *bòljār* (*< bòljā* + *-r*) alakok töve azért figyelemre méltó, mert a *bolgár* (*< bolga* + *-r*) népnév tövével tartozik össze és ugyanúgy *-l-*-t tartalmaz, mint a magy. *felség* szó *fel-* töve.

báró: 'főrangú tisztségviselő, gazdag ember'. Hazai latin eredetű, vö. h.lat. *baro* 'báró, zászlósúr', ez a k.lat. *baro* 'zsoldos, királyi szolga' szónak felel meg. Végső soron germán forrásból származik, és tulajdonképpen 'harcos férfi' a jelentése, vö.: ófn. *baro* 'férfi'. A frankból átkerült a franciába, onnan

pedig számos más európai nyelv szókészletébe, vö.: ang. *baron* '(külföldi) báró, nagyiparos', ném. *Baron* 'báró', fr. *baron* 'ua.', ol. *barone* 'ua.', or. *barón* 'ua.'....(TESz)

A szó hangtanilag úgy tartozik össze a *bojár* szóval, hogy annak fejleménye. Alaktanilag (*bá*: szótő + *-ró*: képző) ugyanaz a felépítése, az eredeti komplex jelentésből pedig megőrizte az irányító, gazdag, harcos jelentést, a férfi tulajdonság pedig úgy tapadt rá, mint a finn *uros*, *urha* szavakra (ld. fenn.).

hadnagy 'hadseregnek vagy más nagyobb katonai alakulatnak a parancsnoka, hadvezér, (polgári) előljáró, a főhadnagynál alacsonyabb rendfokozatot viselő tiszt' Összetett szó. Utótagja 'vezető ember' jelentésű *nagy*, vö.: *főnagy*, *násznagy*, *őrnagy*, *várnagy*.(TESz)

E címnév utótagja a *nagy*¹⁶ különös jelentőségű, több tanulsággal is jár, ezért külön szólok róla.

nagy 'terjedelmes, fokozott mértékű, jelentős (dolog, cselekedet), jelentős szerepű, kiváló (személy), hatalommal rendelkező, magas rangú, idősebb, vezető ember, jelentős szerepű, kiváló személy, gazdagság, hatalom, kiválóság, felnőtt személy, idősebb gyermek, valaminek nagyobb része, fokozott mérték, nagy mennyiség....'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *nad'ž* 'fösvény', ...*nat's* 'egészen, teljesen'...(TESz)

Ha az eredeti komplex jelentés felől közelítjük meg a szó jelentését, akkor azt láthatjuk, hogy a komplex jelentéstartalomba beletartozik a 'fösvény' és az 'egészen, teljesen' jelentés is. A magyar *nagy* képzett szó: *na* + *-gy*.¹⁷ A töve a *na* (< *nak*) olyan szóval tartozik össze, amely a magyarban *mag*, a komiban *meg* 'folyóelágazás', az udmurtban *mog* 'kerülőút'.¹⁸ A komi *megyr* 'ív' jelentésű szó töve (*megy*) is idetartozik, hiszen ív az, ami elhajlik, eltér, azaz elágazással bír. A földrajzi névi kutatások fényében az *m* és az *n* egymással gyakran felcserélődő mássalhangzók. Ennek az a magyarázata, hogy közös előzményből keletkeztek, fejlődtek: *t* -> *δ* -> *w* -> 1. *m* - 2. *n* - 3. *b* - 4. *v* -. A magyar *nagy* szónak a társadalmi címnévi használata és jelentése onnan van, hogy a szótő jelentése szerint azt a pontot jelöli, amelyből elágazik valami (ld. folyó elágazás, faág stb.) s ez a pont egyrészt magként szolgál, másrészt első, ősi, régi'.¹⁹ Nemcsak élő, hanem élettelen dolog neve is teremtődött ezen elv alapján, vö.: ko. *mokota* (*moko* + *-ta*) 'kúp alakú sátor felső része'.

A magyarból hozott társadalmi címnevek ill. az ilyen jelentésű szavak – *fejes*, *főnök*, *főség*, *felség*, *vajda*, *fejedelem*, *úr*, *uraság*, *bojár*, *báró*, *hadnagy*, *nagy*, *nagyság* stb. – az idetartozóknak csak az egy részét képezik, ugyanakkor nem kevés tanulsággal járnak hangtani, alaktani és jelentéstani oldalról egyaránt. Vannak közöttük olyanok, amelyeknek méltóságnévi funkciója kevésbé jelentős, néhánynak azonban éppen a társadalmi címnévi használata miatt vannak nemcsak nyelvi, nyelvtörténeti, hanem őstörténeti vonatkozásaik is. (Vö.: *vajda*, *úr*).

9.2.1.2. Népnevek²⁰

A kazáni tatár *baščì* méltóságnévnek a *baš* tövével tartozik össze a magy. *baskír* népnév *baski* illetőleg további népnevek töve, gyöke. Ezzel a jelenséggel szorosan összefügg az, hogy a legősibb népnevek rendszerint önelnevezések és a földrajzi névi kutatásaim fényében 'maghoz tartozó, test' a jelentésük. Ennek az a magyarázata, hogy az embert olyan teremtménynek, testnek fogták fel, amely magból ered,

maghoz tartozik. Amíg a méltóságnevekben az irányító, vezető funkció volt a meghatározó, a népneveknél a születés, a teremtés. A népnevek szótövei összetartoznak, azaz rokonok a társadalmi címnevek szótövével, ezért a tanulmányozásuk kölcsönösen hat egymásra.

Az idetartozó népnevek közül pedig a *baskír*, *bolgár*, *magyar*, *török*, *székely* nevekről szólok röviden. Alapszava valamennyinek egyrészt 'bogyó, szem, mag', másrészt 'elágazás, ág' jelentésű. Mindkét jelentés - mag és az ág - maga a csira, a születés, a kezdet, ill. annak a helye, eleje. A magból, a szemből lesz a hajtás, a magzat, a test, az ember is.

baskír 'baskír ember, a baskírokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó'. Nemzetközi szó, vö.: ang. *Bashkir*, ném. *Baschkire*, ...or. *baskir* 'baskír'. Végző soron a török nyelvekből származik, vö.: bask. *baškort*, *baškirt*, tat. *baškurt*, ...csuv. *puškärt* 'ua.'. E török népnév etimológiája vitatott.

1. Annak az állatnak a nevéből alakult, amely a monda szerint a baskírokat új hazájukba vezette, az állat nevének a baskírok később a *baš kurt* 'vezér farkas' jelentést tulajdonították. 2. Összefügg a magyar népnévvel: *baskír* < *badžyir* ~ *magyar* < *madžyar*. Ez az elgondolás azon a feltevésen alapszik, hogy a baskírok a magyarságból kiszakadt, az Urál vidékére visszatért magyar töredékek eltörökösödött utódai. – A magyar alakváltozatok többszörös átvétel eredményei. A *baskír* az oroszra megy vissza, valószínűleg német közvetítéssel. A *baskar* a h. lat. *Bascardia* 'Baskíria' országnévből vonódott el. A *baskort* a baskírok saját elnevezésének tudatos alkalmazása. (TESz).

Az első magyarázattal bár nem érthetők egyet, van valóságalapja. Az egyik valóságmag, hogy a vezérfarkas baskír megnevezése a 'fej' jelentésű *baš* szót tartalmazza. A *kurt* kiinduló jelentése pedig 'féreg'. A másik, hogy a népek legtöbbje, köztük a baskír is szentként tisztelt, tisztel egy állatot, amely az adott nép jelképe s azt tartja róla, hogy tőle származott. Figyelemre méltó az is, hogy a szent állat neve és a nép neve rendszerint összetartozik, etimológiailag közös töből magyarázható. Ennek ellenére a kutató számára gondot jelenthet az, hogy rendszerint a népnév és a jelképként ismert szent állat neve nem tűnik összetartozónak. Így pl. a magyarban a *szarvas*⁴¹ (ünő) nevének a népnévünkkel (*magyar*) való kapcsolata, tehát a *szarvas* és a *magyar* összetartozása csak széleskörű nyelvi vizsgálatok során deríthető ki. A *magyar* névvel függ össze közelebről a csuvasban ismert *măjraka* 'szarv', dial. *măkăr* 'ökör' szavak nemcsak jelentésükben, de hangtanilag is közel állnak a magyar népnévhez, szerkezetükben azonosak (*măj* + *-raka*: képző, 'valamihez tartozó, valamivel való ellátottság'. A *văkăr* pedig *văkā*: szótő + *-r*: képző, ld. *-raka*⁴²) ugyancsak 'ökör' jelentésű s a magyarok *venger* nevéhez kapcsolódik.

Ami a *baskír* népnév második magyarázatát illeti, hangtanilag annyiban különbözik a két név (*magyar* és a *baskír*), hogy a *magyarban* a szókezdő a nazális *m*-, a *baskírban* szókezdő *b*-. A szó belseji mássalhangzók a *magyar* szóban a *-gy-* más úton keletkezett ugyanabból a *-tk-* mássalhangzó kapcsolatból: *-gy-/d'-* < *-dj-* < *-dɣ-* < *-tk-*, a *baskír* szóban az *-sk-* eredete pedig: *-sk-/šk-* < *-čk-* < *-t'k-* < *-tk-*. Szerkezetük szerint ugyanazon felépítésűek: *baski*: szótő + *-r*: képző. A baskírok nem feltétlenül a magyarságból kiszakadt, az Urál vidékére visszatért magyar töredékek eltörökösödött utódai. A nyelvi kapcsolat egyik fő oka, hogy mind a magyar, mind a baskír szkíta-hun utódnép. Az orosz megjelenése a magyarok, baskírok lakta vidékeken későbbi. A szavak, nevek használata megelőzte az oroszoknak a területre érkezését, szükségszerűen a baskír nem mehet vissza az oroszra. A német közvetítésre pedig még úgy sem volt szükség s azt sem igazolja semmi sem, hogy a népnév az országnévből vonódott el. Az azonban megállja a helyét, hogy a *baskort* a baskírok saját elnevezésének tudatos alkalmazása.

bolgár: Az alakváltozatok *Balagar, Borgar, Bogár* használatosak személynévként is, közszói jelentése 'bolgár ember, volgai és dunai bolgár-török ember, bolgárkertész, a bolgárokkal kapcsolatos'. Bolgár eredetű, vö.: blg. *българин* (többes számban *българи*), mac. *Българин* (többes számban *Българи*): 'bolgár ember' vö. még...szln. *Bolgár*, or. *болгарин* (többes számban *болгари*) 'ua.'. Eredetileg a bolgár-törököknek volt a nevük, valószínűleg a 'keverék' jelentésű ótörök *bulyar*-ral azonos. A bolgár-szlávokra úgy vonódott át, hogy a bolgár-törökök egy része a 7. század folyamán a Duna alsó folyása és a Balkán hegység közötti területen államot alapított, majd pedig beolvadt a többségben levő, magukat addig *slověne* 'szlávok' névvel jelölő szláv lakosságba. ...(TESz)

A *bolgár*⁴³ népnévet is önelnevezésként kell számon tartanunk, egyfajta török nép neve volt. A szó szerkezeti felépítése: *bolgá:* szótó + *-r:* képző. A szótó a 'fej' szóval tartozik össze, a képző pedig ugyanaz, mint a *magyar* és a *baskír* nevekben. Az ótörök *bulyar* 'keverék' jelentésű szó másik szálon kapcsolódik a népnévhez illetőleg a szócsaládhoz, ezért nem fogadható el a népnév 'keverék' jelentés. Hangtani szempontból a szó belseji *-l-* a *bolgár* névben és az *-s-* a baskír névben úgy függ össze, hogy közös előzményre mennek vissza: *-t-* > 1. *-δ-* > *-l-* 2. *-t'-* > *-cs-* > *-s-*. A *bolgár* ugyanazt az *-l-*-et tartalmazza, mint a magyar *fel, föl* szótó a *felség, fölség* szavakban.

magyar 'a magyarokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó,...' Összetett szó. Előtagja, az önálló használatban ki nem mondható *magy-* valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *mānši* 'vogul', osztj. *mānt* 'az egyik osztják frátia neve', ...*mās* 'az egyik osztják frátia neve, e frátia mitikus ősenek a neve....Az összetétel eredetibb vegyes hangrendű formájában megőrződött *er, eri* utótag azonos azzal a finnugor örökségként ránk maradt, önálló használatban ki nem mutatható 'férfi' jelentésű szóval, amely a *férj*-nek az utótagja, s feltehetően benne lappang az *ember*-ben is...A **dzs* > *gy* változás kora közelebből nem határozható meg. A származásnak megfelelő vegyes hangrendű formából, amelynek változatai még a 16. sz.-ban is éltek, kétirányú hangrendi kiegyenlítődéssel *megyer* és *magyar* változat alakult. Törzsnévként a palatális változat, a vezető törzs után megjelölt nép neveként viszont végül is a veláris változat állandósult. Az *-i* végű középkori adatok többféleképpen magyarázhatók: lehet közöttük többes számú latinosított forma, melléknévképzős származék, de némelyikükben talán az a szóvégi hang lappang, amely a *férj* szó végén is esetleg a *némber* egyes régi adataiban is megtalálható. ...Személynévből való származtatása, a *mag* főnév származékaként és más szavak összetételeként való magyarázata, valamint az utótag török szóval való egybevetése téves. (TESz)

A szócikk legszembevetőbb jellemzője az, hogy tele van bizonytalanságokkal, hibás megállapításokkal, ennek ellenére tévesnek tart több lehetőséget. Más szóval megmondja, leszögezi, hogy milyen irányban nem érdemes, nem ajánlatos kutatni. A szócikk írója nem veszi figyelembe, hogy a tudományban nincsenek, nem lehetnek lezárt ügyek, hiszen idővel a ma biztosnak vélt eredmények is megdőlhetnek, módosulhatnak bármelyik tudományágban. Ez a magatartás eleve tudománytalan.

Ami a szó érdemi részét illeti, az eddigi kutatásaim fényében – az eddigiektől eltérően - a következőképpen tagolható: *magya:* szótó + *-r:* 'valamivel való ellátottságot, valamihez való tartozást' jelölő képző. A szótó (*magya-*) 'mag, bogyó, mony' jelentésű volt a népnév keletkezése idején. Ezt a véleményt a földrajzi névi kutatások és a nyelvi párhuzamok indokolják. A vog. *mānši* (*mān* + *-ši*) az osztj. *mānt* (*mān* + *-t'*), a *mās* (*mā* + *-ś*) első eleme összetartozik a magy. *mony* szóval, a második elem pedig a magyar *-r* képző jelentésével azonos. Hangalakjukban különböznek, mert más irányú fejlemények eredeti *-t-*-ből. E képző változatok olyan korábban önálló szóból keletkeztek, amelyeknek a jelentése 'valami mellett lévő, valamihez szorosan tartozó, valamivel ellátott'. A magyarban ilyen a *t-* kezdetű szó a *tő, töv-, tőke, tönk, tönkö* stb., a mariban (*tün* 'alap') és a finnben (*tyvi*). A *d-* kezdetre ismerünk példát a

komiban –*din* 'hely, amely valamihez tartozik', vö.: udm. *din* 'ua.', –*r* kezdetű a magyar *rönk*, ilyen a *rög* is, de a mandzsuban is ismert –*rVk*⁶⁴ képző, –*s* kezdetű a csuv. *sum* 'hely, amely valami mellett található', továbbá 'oldal' jelentésben is ismert, amelynek megfelelői az ótörökben *jan*, tat. *žan*, kazah *čan*, 'oldal' stb. A magyar népnév szóvégi –*r*-je bizonyíthatóan azonos a magy. *ember* szó –*r*-jével, de nem egy 'férfi' jelentésű ráadásul olyan szóval, amely finnugor örökségként maradt volna ránk. E szavak kialakulásának a története összefügg az *ember*, *úr* stb. szavakkal.

Hangtani oldalról a magyar szó –*gy*-je nem –*dzs*- fejleménye, hanem –*d*- palatalizációjának eredménye, amely a rákövetkező (–*k*- eredetű) –*j*- hatására történt összeolvadással.

Tévedés az is, hogy a *Megyer* magas hangrendű változat törzsnévként, mint tulajdonnévként ismert és használt. A görög forrásban nem törzsnévről, hanem egyértelműen személynévről van szó, amely személynévhez törzs tartozik. (vö.: CZEGLÉDI 2004)

A *Megyer* személynévként való magyarázatát tévesnek tartják, de törzsnévként, mint tulajdonnévként értelmezik a hivatalos tudományos álláspont képviselői is helytelenül. A *Megyeri* forma szóvégi –*i*-je végképp nem lehet többes számú latinositott forma, de melléknévképzős származék sem. Ugyanakkor igazolható feltevés, hogy az –*i*-ben az a szóvégi hang lappang, amely a *férj* szó végén és a *némber* egyes régi adataiban is megtalálható. Az alábbi esetekben (*magyar*, *Megyer*, *férj*, *némber*, *ember*, *embrió* stb.) ugyanis az *r*- egy valamikor önálló szóból lett képző úgy, hogy mára már csak a szókezdő mássalhangzó maradt meg, amelynek a földrajzi nevekben valamennyi bővebb változata is előfordul s a rákövetkező magánhangzó lehet –*i*- is: pl. –*rV*, *rVV*, –*rVk*, –*rVnk*, *rVnkV* stb.

A legrégebben keletkezett népnevek 'mag' azaz 'forrás' jelentésű főnevek származékai. Ez olyan ősi gondolkodási formát tükröz, amely a nyelvben megőrződött, megmutatkozik a magyar nyelven kívül még számos más nyelvben, de igazolható a földrajzi nevekben is. Eleink, minthogy a természettel szoros kapcsolatban éltek, tudásuk a természet működésének megfigyelésén, megismerésén alapult, amelyet a nyelvben tükröztek. Tudták, hogy amint a mozgó, élő víz a forrás (tó, mocsár) szülötte, a növény a magból lett csira fejleménye, az állat és az ember ezekhez hasonlóan magból, monyból, tojásból, szikból, tökből lett embrió, azaz magzat, ember. Rendszerint ezekkel kapcsolatosak az önelnevezésként használatos népnevek, amelyek közé tartozik a *magyar* is.

A magyarokra vonatkozó további nevek is hasonló elv alapján születtek a különbséggel, hogy más irányú hangfejlődés eredményei. Pl.: **hungar**: *hunga*: szótő + –*r*: képző; *szavárd*: *szavá* + –*rd*⁶⁵: képző; **venger**: *venge*: szótő + –*r*: képző; **ungar**: *unga*: szótő + –*r*: képző, **ogur**: *ogu*: szótő + –*r*: képző; ld. még: *baskír*, *bolgár*, *török*, *székely*.⁶⁶ Néhánynak 'ember' jelentése is ismert. Mind a szótöveket, mind a képzőket egy egész nyelvi rendszer igazolja, amely rendszernek tagjai a magyaron kívül az altáji nyelvek, idetartozik számos, az indoeurópai és az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelv is, továbbá azok, amelyeket nem soroltak egyikbe sem, köztük a sumér is.

török: 'valamely török nyelvet beszélő ember, oszmán-török ember, a török nyelveket beszélő népek tagja, az oszmán-törökökkel kapcsolatos, rájuk vonatkozó, a török nyelvű népekkel kapcsolatos, rájuk vonatkozó'. Török eredetű. Vö.: türk, ujj. *türk*, a Kína szomszédságában, a 6-8. századig élt török nyelvű törzs és birodalom neve, oszm., k.kalp., nog. *türk*, üz., alt., haksasz, tuv. *turk*, tat. *török*, csuv. *těrek* (< tatár): a nagyrészt Kisázsiaiban élő, török nyelvű nép neve. A *türk* törzsnév alapjelentése 'erő'. A szó etimológiailag azonos azzal a népnévvel, amelyen a régi bizánci források a honfoglalás körüli idők magyarságát emlegetik. Ezt a nevet azonban a magyarság magára sohasem használta s így nincs is szótörténeti kapcsolatban nyelvünk *török* népnévvel. ... (TESz)

A *török* elnevezés is igen régi lehet, ugyanolyan elv szerint teremteték, mint a *magyar*, *venger*, *hungár*, *ungár*, *ugor*, *baskír* és a *bolgár* nevet. Szerkezeti felépítése *tő*: szótő + *-rök*: képző. A szótő 'mag, fej' jelentése ma ismert a magyar *tők* szóban, de összetartozik a *tő*, *tőke*, *tőnk*, *tőnkő* szavak 'gyök' (gyöké) jelentésével úgy, mint valaminek a kiinduló helye. Ez utóbbiból *-r* képzővel lett a *gyökér* is. Az *-r* képzőnek több alakváltozata - amelyek a fejlődés különböző állomásait őrzik - is megmaradt, közéjük tartozik a *türk* (*tü* + *-rk*), *turán* (*tu* + *rán*) is. Bár a *török* szó alapjelentésével etimológiailag összefügg az 'erő' jelentés, a népnévnek azonban nem ez szolgált alapul. Tehát a *tő*- szótő a *tők* 'mag, fej, tojás, here' jelentésű szótóval tartozik össze és annak a *-rök* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott' jelentésű képzős alakja. A fentiekből az is következik, hogy a magyar ugyanazon kultúrájú nép része, mint ahova a *baskír*, *bolgár* és a *török*, valamint a nagy hírű turáni nép tartozott, továbbá azok a *székelyek*, akik *hunmagyaroknak* tartják magukat.⁶²

székely széke:- szótő ld magy. *szik* 'tojás szíkja, csirája' + *-ly*: képző.

9.2.1.3. Egyéb közszók, amelyek hasonló elv alapján születtek

Számos olyan közszó található a magyarban és más nyelvekben is, amely nem címnév, nem népnév, ugyanakkor hasonló elv alapján születtek, mint a k.tat. *baščī* címnév. Csupán néhány közülük a magyarból, pl.: *bangita*, *bodza*, *bojt*, *boglár*, *boglya*, *bognár*, *bucsér*, *bocskor*, *mogyoró*, *férfi*, *férj*, *ember*, *erő*, *magas*, *tökély* stb.

bangita 'a bodzafélékhez tartozó fás növény, amelynek fehér virágai bogernyőben állanak'. Bizonytalan eredetű. Talán származékszó: az ismeretlen eredetű *bang* 'bogyó' kicsinyítőképzős alakja...Eszert a *bangita* először a növény jellegzetes, piros színű bogyótermését jelölhette....(TESz)

A TESz álláspontja részben igazolható. A szó *bangi* 'bogyó' + *-ta*: valamivel való ellátottság' jelentésű képző. A *bangita* értelmezése *bogyós* lehet.

bodza Alakváltozatai: *boza*, *bozza*, *borsa*, *bódza*, *borza*, *bozda*, *borzag*, *borzang*, *botcza*, *barza*, *bojza*, *borzeg*, *borzing*, *bazza*, *bocca*, *bójza*, *bojzik*, *bojzing*, *borzáng*, *borzég*...Szláv eredetű. vö.:...mac. *boze*, szln. *bâzje*, *bezje* 'bodza'...(TESz)

Téves magyarázat. A szó helyes tagolására az alakváltozatok egyértelműen utalnak: *bod-* + *-za*, ahol a *bod* 'bogyó', a *-za*: 'valamivel való ellátottság' jelentésű képző. Ugyanaz, mint a *bangita*. Hangtanilag a *-z*, mint a képző kezdő mássalhangzója a *-t* fejleménye ugyanúgy, mint az *-r* (*-t* > *-δ* > *1*. *-z* 2. *-r* 3. *-l*) illetőleg a *-cs*, az *-s* és az *-sz* (*-t* > *1*. *-th* > *-s* 2. *-t'* > *-č* > *-š*).

bojt, ***bolt*** 'csomó, bog, rojt (növény részeként, ember, állat szőrzeteként, szőrscsomójaként)', oltó ág, hajtás, fiatal vessző, növényi csemete, fenyőcsoport, fiatal fenyő, fenyőág' ...Ismeretlen eredetű. (TESz)

A *bojt*, *bolt*⁶³ páros szótóve *boj*, *bol* több szempontból is vizsgálatra érdemes. Az egyik szerint azért, mert a *bol* *-l*-je van meg pl. a *bolgár* népnévben, a magy. *felső*, *főlség* szavakban. A *-j*-ről el kell

dönteni, hogy eredeti *-k-* fejleménye *-γ-* réshangon keresztül, vagy eredeti *-t-* fejleménye *-δ-* réshangon keresztül. Ez azért is fontos, mert így tudhatjuk meg, hogyan van köze a *fej* szóhoz.

boglár '1. Díszruhán, fővegen, övön stb. ékköves vagy arany- és ezüst fonallal átszőtt, és ötvösmunkával díszített gomb, csat vagy más ékítmény, ékszer, 2 Gömbformát alkotó virágzat...' (MÉK)

boglya '1. Szálas takarmányféléből (vagy aprított fából) rakott kupola alakú rakás. **boglya kemence** 'kúp alakú kemence' (MÉK)

buksi 'nagy (fej), lebukó (vizi állat)...'. Valószínűleg magyar nyelvi fejlemény, de ezen belül vitatott eredetű....(TESz)

A *buksi* (*buk* + *-si*: képző) töve 'fej' jelentésű.

bognár '1. kerékgyártó, 2. nagyobb gazdaságban kisebb faipari munkákat végző mesteremben, **bognárkés** 'Keményfa faragásához való görbe pengéjű kés' (MÉK)

A *boglár* (*bog* + *-lár*), *boglya* (*bog* + *-ly*), *bognár* (*bog* + *-nár*) szavak töve *bog*, a képzők pedig egyszerűek ill. összetettek.

bocskor: 'egyetlen darab bőrből készült kezdetleges lábbeli, baromfi lába bőre, öreg asszony, ember, állat lábára vagy lábbelire tapadt sárkolonc, lepényféle, eketalp. Ismeretlen eredetű. Megfelelője egyes, a magyarral szomszédos szláv nyelvekben is megvan, vö.: ...cseh *bačkora*, szlk. *bačkor*, ukr. *bočkori* (többes szám) 'bocskor', ezek a magyarból való átvételek....(TESz)

A szó jelentése akkor válik világossá, ha megismerjük őseink gondolkodásmódját. Ehhez pedig segítségünkre vannak a víznevek. A *bocskor* hasonlít az egy pontból kiinduló elágazáshoz, hasonlít a folyómederhez. Az ember úgy jár a bocskorban, mint a víz a mederben. Nagyon ősi, kezdetleges lábbeli a *bocskor* (*bocsko* + *-r*), amelynek a töve (*bocsko*) közelebbről összetartozik a *baskír* név *baski-* tövével.⁶⁹

bucsikázik, bucskázik 'fején keresztülesik, bukfencezik, fejen átfordul' (ÚMT)

A népmeséinkben gyakran előforduló szó, amelynek a töve *bucsika-*, *bucská-* összetartozik a *bocskor* szó tövével.

mogyoró *magyaru, manyaru, monyaru* 'egyfajta csonthéjas gyümölcs'...Származékszó: a ...*mony* 'tojás' főnévből keletkezett kicsinyítő képzőbokkal. A viszonylag kései *ny* > *gy* fejlődésre vö.: ...menyek, megyek...(TESz)

A *mogyoró* (*mogyo* + *-ró*) töve a *mogyo-* közletről összefügg a *magyar* (*magya-* + *-r*) népnév *magya-* tövével. A *monyó* változat pedig egybeesik a *mony* 'tojás' szóval. Amint a *mogyoró*, ugyanúgy az *ember*, a *magyar* is *maghoz* tartozó, *magból* lett. Nincs szükség kicsinyítőképző bokra. A *-ró*, *-rau* stb. *-r* kezdetű képzőváltozatok, amelyeknek a jelentése 'valamivel való ellátottság, valamihez tartozó', ismert más nyelvekben is, így a törökségben, mongolban, mandzsuban, de a sumérban is.

férfi: *férfiu, ferj-fi, förfi, fűr-fiú* 'hímnemű felnőtt ember, férj, fiúgyermek, ember'....Összetett szó, előtagja a *férj*, utótagja a *fiú, fi* szó.(TESz)

férj: 'férfi házastárs, feleség'....Összetett szó, előtagja a *fiú, fi*, utótagja, az önállóan már nem élő **er(j)* ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. ...*e-ryê*..., 'valakinek a fia, fiú', finn *yrkä* 'legény, kérő', *yrkö* 'férfi'. A megfelelők alapján az utótag alapnyelvi megfelelőjében finnugor szóbelseji **rk* mássalhangzó kapcsolat tehető fel. Bár a cseremiszből is található a magyar *férj*-hez hasonló összetett szó (vö.: ... *pü e-ryê* 'férfi' (felnőtt vagy fiúgyermek), az összetétel finnugor kori alakulása nem valószínű, hasonló indítékon (nyomósítás, variálás) alapuló és azonos szerkesztésmódot alkalmazó, de a két nyelv önálló élete során külön-külön létrejött alakulatok ezek. Az alkotóelemek korán elhomályosultak, különösen, mivel az utótag önálló alkalmazásban elavult. A szóvégi *j* többféleképpen magyarázható: vagy a fgr **rk* hangkapcsolat **k* (> ősm. **γ*) elemének folytatása, vagy kicsinyítő képző. Az eredeti jelentés 'férfi' lehetett. A szűkebb férfi házastárs ... jelentés létrejöttével egy másik irányban való jelentésbővülés lehetősége járt, így alakulhatott ki az általánosabb 'házastárs' majd ismét alkalmi jelentésszűküléssel a ... 'feleség'.....(TESz)

fiú: 'közvetlen férfiutód, utód (férfi vagy nő), állat kicsinye, fiatal, valamely terület szülötte, nemtől független megszólításként, kisebb méretű (változata valamely tárgynak), fiók, rekesz, hímnemű gyermek, fiatal férfi, fattyúhajtás'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. ...*pü* 'valakinek a fia, fiú', osztj. ...*pÿx* 'ua.', zürj. ...*pi* 'ua.', votj. ...*pi* 'gyermek, fiú, legény, férfi'...cser. ...*pü-*, ... *pü e-ryê* 'férfi (felnőtt vagy fiú), ... mdE. *pijo, bujo* 'unoka', finn *poika* 'valakinek a fia, fiú, ifjú', észt *poeg* 'valakinek a fia, állat kölyke'. A vogul a permi és a cseremiszből szó magánhangzója a szóban eredetileg megvolt *j* hatására palatalizálódott. A mordvin szó kicsinyítő képzős forma. A magyar szó *-i*-je veláris **iÇ* hangra mehet vissza.(TESz)

ember: 'valószínűleg összetett szó. Elemei valószínűleg nyelvünk ősi örökségéből valók: az *em-* 'nő, nőtény', előtag azonos lehet a N. *eme, emse* 'nőtény, anyadisznó' szavak alapszavával (l.d. *emse*), a *-ber* utótag talán az eredetileg 'férfi' jelentésű *férj* szó változata. Az összetétel szerkezete arra mutat, hogy nem sokkal az obi-ugor rokon népektől való elválás után alakulhatott ki. (TESz)

A *férfi, férj, fiú* szavakat együttesen kell számba venni. Az igazolható, hogy a *férfi* (*fér* + *fi*) összetétel s az előtag a *fér* a *férj* szóval, az utótag a *fiú* szóval tartozik össze. A *fiú* pedig a *fő, fej* szóhoz a 'férfiság' (vö.: *biga*: férfi nemiszerv neve) jelentésszálon kapcsolódik.

A *férj* szó magyarázata több oldalról is téves, nem igazolható. Nem véletlen, hogy két ellentétesnek tűnő jelentése ismert: a férfi házastárs és a feleség. Ma a 'feleség' a női házastárs jelentésben ismert és általános. A férj azonban az ősi gondolkodás szerint, mint az egy pontból kiinduló vagy egy pontba összefutó ill. egy ponthoz tartozó két vonal egyik és másik szára, ága, oldala eredendően nem különbözik nemi szempontból. Ilyen logika alapján a pár hím tagja az egyik házastárs, a nő tagja pedig a másik. Ebben a tekintetben a *férj* szó az *ember* szóval tartozik össze. Ugyanakkor a *férj* szó önállósult is, elkötelezte magát a hím házastárs elnevezése mellett, ezért annak a neve *férj*, sőt *ember, úr* is. Vö.: magy. *férjem, emberem, uram*, mint szinonímák.

A *fi, fiú* pedig lehet hajtás, utód is, ily módon a fiú- és a lányutód megnevezésére egyaránt használják. Nem lehet a *férj* összetett, csak képzett szó. A cser. *e-ryê*..., finn *yrkä, yrkö* pedig nem az utótag, hanem

magával a *férj* szóval tartozik össze, amelynek a szóvégi *-j* hangja nem kicsinyítő képző, hanem az *-rj* (< *-rk* < *-rV/k*) 'valamivel való ellátottság' képző része, (vö.: *fé*: szótő + *-rj*: képző).

Az *ember* szó etimológiájának írója alapvetően ott hibázott, hogy nem ismeri azt a gondolkodási módot, rendszert, amely alapján születtek az első és a további szavaink. Az *ember* nem lehet összetett szó, csak képzett: *embe-* + *-r*. A szótő (*embe-*) - a *mag* szavunkkal tartozik össze -, amelyhez *-r* 'valamivel való ellátottság'-ot jelölő képző járult. Az *em*, mint 'nő, nőstény' jelentésű szó az *anya* szóval és az *embe-*tővel, továbbá a *mag* szóval tartozik össze. Ez a rokonság igazolható hangtanilag, jelentésstanilag egyaránt. Az *anya* azonos azzal a *mag*gal, kiinduló ponttal, ahonnan kijön az élet, kijönnek az utódok, azaz születnek. Az *anya* tehát ugyanúgy a teremtes helye, mint a *mag*. Azt a feltevést, mely szerint az *ember* szóban a *ber* elem lenne az utótag, semmilyen rendszer nem igazolja. A belőle levont következtetés pedig, melynek értelmében az „obi-ugor rokon népektől való elválás után alakult ki az *ember* összetétel”, többszörös tévedésen alapuló következtetés, amely csak hamis lehet.

erő: 'valamely hatás előidézésére alkalmas ok, képesség, erény, jóra való hajlam, hatalom, erőszak, hadsereg, haderő, tehetség, vagyon'...Ótörök eredetű, vö.: ujj. *ärk*, ...CC. *ärk* 'erő, hatalom', tat. *iräk*, kirg. *erk* 'kény, akarat, szabadság'. A csuv. *iräk* 'ua.' a tatárból való. Vö.: még mong. *erke*, kalm. *erke* 'hatalom, erő, akarat'.....(TESz)

Eredendően a magban feszülő energiával tartozik össze.

magas: 'valaminek teteje, csúcsa, felfelé nyúló, fent lévő, nagyra becsült, emelkedett, nagy rezgésszámú hang, elől képzett (magánhangzó), nagy (haszon, fizetés)'...Bizonytalan eredetű. Talán származékszó: a *mag* főnévből keletkezhetett *-s* melléknévképzővel.(TESz)

Valójában a *mag* főnév *maga* alakjából keletkezett *-s* melléknévképzővel.

tökély ld. **tökél**.

tökél 'megtesz, végrehajt, megerősít, teljessé, egészsé, éppé tesz, egészségessé tesz, meggyógyít, (idő) betelik, elmúlik, elhatároz, készlet, buzdít'....**tökély** 'erény, teljesség, tökéletesség, valaminek kifejezője, jellegzetes képviselője'. A szócsalád tagjai származékszavak, de alapszavuk, valamint képzésmódjuk nincs teljesen tisztázva.....(TESz)

A szótő *töké-* képzett formái rokonok a *teljes*, *tele* szavakkal, melyek az eredeti komplex jelentés számos alkotó elemét megőrizték.

A közsók egy része a funkciójá, másik része hovatarozása, harmadik része alakja stb. révén kötődik a másikkhoz. A jelentésbeli összekötő szál mellett a hangtani és az alaktani összetartozás is igazolható nemcsak a magyar nyelven belül, hanem a nyelvek között is.²⁰

Altáji nyelvek

A kazáni tatár **baščı** nyelvi párhuzamai - mint méltóságnév, népnév és egyéb közsók - bőséggel adathozhatók az altáji nyelvekből is, pl.:

Csuvas

pušlāx²¹ 'fő, feje valaminek, főszemély, vezető, előljáró, főnök, parancsnok, vezér', ujj. *bašlik*, csag. *bašlyk* 'főnök, parancsnok, vezér, a nép, törzs feje', üzb. *bošlik* 'vezető, parancsnok, vezér', k.kalp. *baslik*, kazah *bastyk* 'vezető, előljáró, főnök, parancsnok, vezér', tuv. *baštakčy* 'főnök, parancsnok, vezér'. (JEGOROV 1964)

Az adatok mind a szótő, mind a képzők tekintetében hasznosak. A szótő változatok: csuv. *puš*, ujj., csag. *baš*, üzb. *boš*, k.kalp., kazah *bas*, a képzők: csuv. *-lāx* (< *-lyx* < *-lyk*), ujj., üzb., k.kalp. *-lik*, csag. *-lyk*, kazah *-tyk* (< *-tak*), tuv. *-tak*.²² A tuv. *baštakčy* ugyanazon eredetű halmozott képzőket tartalmazza más változatokban, mint a kazáni tatár *bašliklik*. A török adatok azért is érdekesek, mert tartalmazzák a képzők eredetibb változatát, a *-tak* formát (vö.: tuv. *baš* + *-tak* + *-či*), továbbá ennek fejleményeit (vö.: *-tak* > *-tyk* < *-dyk* < *-lyk* < *-lyx* < *-lāx*).

turā 'isten', jeny. *tenri*, KB. *taŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *...tāŋri*, *...taŋri*, kirg. *tenri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tānre* 'isten, ég', ...burj.-mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sumér *dingir* 'ég', ... (JEGOROV 1964)

Lényeges, hogy a csuvas *turā* török és mongol nyelvi megfelelőiben az eredeti szókezdő *t-* szerepel, a sumérban a *t-* zöngés fejleménye a *d-* van meg, míg a magyarban ez a szókezdő eltűnt: *t-* > **δ-* > 1. *d-*, 2. *w-* > *V-* > *0-* (zero). A szótövek korábbi teljesebb és későbbi fejlett változatai egyaránt előfordulnak: csuv. *tu* (vö.: *tu* + *-rā*), azerb. *to* (vö.: *to* + *-ri*), oszm. *tan* (vö.: *tan* + *-ry*), bask. *tān* (vö.: *tān* + *-re*), jeny. *ten* (vö.: *ten* + *-ri*), KB. *taŋ* (vö.: *taŋ* + *-ri*), ujj. *tāŋ* (vö.: *tāŋ* + *-ri*), *taŋ* (vö.: *taŋ* + *-ri*), kirg. *ten* (vö.: *ten* + *-ri*), csag. *teng* (vö.: *teng* + *-ra*), k.kalp. *tang* (vö.: *tang* + *-ri*), jak. *tanga* (*tanga* + *-ra*), burj.mong. *tenge* (*tenge* + *-ri*), kalm. *tenge* (*tenge* + *-r*), sumér *dingi* (vö.: *dingi* + *-r*). Valamennyi adat *r-* kezdetű képzőt tartalmaz ugyanúgy, mint a magyar *úr* (vö.: *ú* + *-r*) szó, ahol a szótő nagyobb változásokon ment keresztül: *tVngV* > *δVngV* > *wVnγV* > *VγV* > *VwV* > *VVV* > *VV* > *ú*.

A magy. *úr*,²³ csuv. *turā* és altáji nyelvi megfelelőik valamint a sumer *dingir* alakváltozatai egyrészt széleskörű nyelvi kapcsolatokra utalnak, másrészt arra, hogy térben és időben betérítik egész Euráziát, időben pedig visszavezetnek a mezopotámiai kultúra 5-6 ezer évvel ezelőtti korába is.

pūsēv 'test, külsőség' (< *pū* + *-sēv*), **pūsi** (< *pū* + *-si*), **pūsān** (< *pū* + *-sān*), **pūsēp** (< *pū* + *-sēp*), **pūši** (< *pū* + *ši*) (Ašm.)

turi, tāvri < *tagri* 'felső kiemelkedő helyen található', *turi kas* 'a falu felső része'. (JEGOROV 1964)

A szó töve összetartozik számos ismert szóval: csuv. a *tu, tāv* 'hegy, halom, kiemelkedés', ÓT., ujj., hak. *tag*, azerb. *dag*, türkm. tuv. *dag*, üzb. *dok*, kirg. *too* (dial *tov*), kumük, karaim *tav*, ojr. *tuu*, kazah, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy, vö.: mong. *tabagan, dabaa* 'hegy'.... (JEGOROV 1964), ang. *top* 'felső, fent lévő, valaminek a teteje stb.', magy. *domb* s a földrajzi nevekből ismert *dág*,²⁴ *ság*.

vir 'felső' ...ÓT. *ör* 'emelkedni', kirg. *ör*, k.kalp. *ör*, tat., balk. *üre*, ÓT., ... tuv. *örü*, alt., ojr., jak. *örö*, hakasz *ööre* 'fent, felső', oszm., kazah *ör*, ujj. *öre, ör*, tat., bask. *ür* 'kiemelkedő hely, magaslat, halom, kirg. *örü* 'felfelé mozogni, törekedni', ... mong. *ööd, öödöö* 'fent'. (JEGOROV 1964)

vir 'köles', ÓT. *öjür* 'köles, tat. *öjre*, tomszki tat. *üre* 'kása', ... ojr. *üre* 'kása...', mong. *ür* 'mag, szem, termés'. (JEGOROV 1964)

măjraka 'szarv', ujj. *müngüs*, üzb. *muguz*, kirk. *müjüz*, kazah, k.kalp., nog. *üjjiz*, alt., hakasz, sor *müüs*, tuvai *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez* 'szarv', ...(JEGOROV 1964)

A fenti csuvas szavak hangtani felépítése érthető a földrajzi nevek hangtana (CZEGLÉDI 2006) fényében. Szerkezeti felépítésük: szótó + képző, ahol a szótövek jelentéstartalmukban is összetartoznak, a képzők pedig funkciójukban is.

Baskír

jugargy 'felső, uralkodó, idősebb, legmagasabb' (BRS)

*jugary*²⁵ 'magas (fokozat szerint), magasabb, fent' (BRS)

A *jugary* < *juga*: szótó + -ry 'valamivel való ellátottság, valahova tartozó, valami mellett lévő' képző, a *jugargy* pedig feltehetően < *juga*: szótó + -r: képző + -gy: 'valahonnan való, származó' képző.

olo 'nagy, éltes, öreg' (BRS)

A szó (*o* + -*lo*) a csuvas *pysäk* (*py* + -*säk*) 'ua.' rokona. A baskír adatok is egy igen hatalmas szócsalád tagjai, ahol külön összetartoznak a szótövek és külön a képzők.

Mongol

tergüün, 'fő, feje valaminek, főszemély, vezető', *tergüülegč* 'a kormány feje, főnöke', *darga* 'előljáró, főnök', *erxlegč* 'vezető, előljáró, főnök' (C. DAMDINSÜREN-A:LUVSANDENDEV 1982)

darga 'főnök, vezető, igazgató, elnök' (KARA 1998)

erxlegč 'vezető, irányító (intézményben)' (*erkelegči*) (KARA 1998)

A mongol adatok a szókezdő mássalhangzót illetően egyrészt megőrizték az eredeti *t*- szókezdőt, másrészt ismerik annak a zöngés fejleményét a *d*-t, harmadrészt használják a szókezdő mássalhangzó nélküli formát is. Néhány közülük halmozott képzőt tartalmaz: *tergüün*, *tergüülegči*, *erxlegči*. Ez utóbbi kettő ismeri ugyanazt a -*či* képzőformát, amelyet a kazáni tatár használ a *bašči* szóban.

tenger 'isten'²⁶ (KARA 1998)

burxan 'isten' (KARA 1998)

A *burxan* szót a *buddha* szóval kapcsolják össze. Jelen szempontból lényeges, hogy a *bur*²⁷szótó összetartozik a csuvas *turā* és társaival.

deed 'felső' (*degedü*) (KARA 1998)

deedes 'ősök, elődök, az égiek, az előkelők, a nagyok, a vezető személyiségek' (*degedüs*) (KARA 1998)

deedex 'felső, fenti' (*degedüki*) (KARA 1998)

tögrög 'kerek, kör'. (KARA 1998)

A *tögrög* < *tög*: szótő + *rög* 'valamivel való ellátottság, valahova tartozó, valami mellett lévő' képző.

tugrik 'pénzegység' (*tögerig*) (KARA 1998)

A 'kerek, kör' jelentéssel kapcsolatos: *tug*: szótő + *-rik*: képző.

tögös 'teljes, tökéletes' (KARA 1998)

A *tögös* (< *tögö*: szótő + *-s*: képző) összetartozik a magyar *tökély* és az *egész* szavakkal, sőt ugyanilyen jelentésű a magyarban ma divatos *dögös* 'nagyon jó, csinos, tökéletes' szó, amely nincs meg a TESz-ben. A szó tövével (*dögö* + *-s*) összetartozó *dög* (ld. még *tök*, *tökéletes*) címszónál említik, azonban erre a jelentésre nem térnek ki érdemben.

van 'kn'az, király, uralkodó' (C. DAMDINSÜREN-A:LUVSANDENDEV 1982)

vang 'király, fejedelem', ld. *vang* (mandzsu-kínai fejedelmi méltóság') *wang* < kín. (KARA 1998)

A fenti mongolban ismert méltóságnevek és egyéb közszók hangtanilag olyan változatok, amelyek tartalmazzák az eredeti hangot, ugyanakkor a hangváltozási folyamatok több állomását. A *tenger* (< *tenge* + *-r*) mint legfőbb méltóságnév több szempontból is érdekes. A szótő (*tenge*) egyik fejleménye a *vang* ill. *van* (vö.: *tenge* > δ VngV > wVng > vVng > vVn. A képző (*-r*) eredetibb változatát tartalmazzák: *deedex* < *dee* + *-dex* (vö.: *degedüki* < *dege* + *-düki*), *deedes* < *dee* + *-de* + *-s*: többes szám jele) (*degedüs* < *dege* + *-dii* + *-s*), *deed* < *dee* + *-d* (*degedü* < *dege* + *-dii*). A *dex* (*düki*), *dii*, *-d* képzőváltozatok kezdő mássalhangzója a földrajzi névi kutatásaim fényében *-t* fejleménye ugyanúgy, mint az *-r* és az *-l*: *-t* > *-δ* > 1. *-d*, 2. *-r*, 3. *-l*. A *-č* a zöngétlen *-t*-ből más irányú változás során keletkezett: *-t* > *-t'* > *-č*, s ismét más az *-s*: < *-th* < *-t*. A *van*, *vang* összetartoznak, ugyanakkor eldöntendő, hogy a magyar *vajda* szónak a *vaj* tövével és a magyar *fej* szóval kapcsolhatók össze, vagy már nem pusztá szótő, hanem képzős forma mindkettő.

Uráli nyelvek

Finn

päälikkō 'főnök, fővezér' (SZINNYEI 1884)

A szó tagolása: *pää* 'fej' szótő + *-lli*: képző + *-kkō*: gyűjtőnévképző.

suure, suuri 'nagy' (SZINNYEI 1884) Vö.: *suu*: szótő²⁹ + *-re*: képző. Ez utóbbi címnévi használatáról a finnben nincs tudomásom, de a szó közelebből összetartozik az ang. *sir* 'úr' szóval.

Komi

vevt, volt 'tető, fedő', udm. *völdet* 'mennyezet', mari *väl*: *βél-βäl* 'felső', man. *äl-, al-* 'fent, felső' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

A komi *vev* + *-t*, *vol* + *-t*, udm. *völ* + *-det*, mari *väl*: *βél-βäl*, man. *äl-, al-* szótövének a végső mássalhangzója egyrészt megegyezik (*-l*), másrészt különbözik (ld. *-v*). Ennek az a magyarázata, hogy bár közös az előd, de más irányú változások eredményei: *-l* < *-δ*, *-v* < *-w* < *-δ*.

mokota 'kúpalakú sátor felső része' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

A képző (*moko-* + *-ta*) megegyezik a magyar *bangita* (*bangi-* + *-ta*) képzőjével, amelynek kezdő mássalhangzója eredeti.

megyr 'ív, hajlított járom'. (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) Vö.: *megy* + *-r*.

mykyr 'görbeség', udm. *mykyres* 'hajlott hátú, meggörnyedt', mari *mugyr* 'púp', *mygyr* 'púp', (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) Vö.: *myky* + *-r*.

mora 'szarvas szarva' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) Vö.: *mo* + *-ra*.

mort 'ember', udm. *murt* 'ember', moksa *mirde* 'ember', újperzsa mard *märt* 'férfi' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

vör 'erdő', finn *vuori* 'hegy' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) Vö.: *vö* + *-r*.

vörk 'hordó' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) Vö.: *vö* + *-rk*.

A fentiek hangtani, alaktani és jelentéstani szempontból egyaránt összetartoznak. Szótövéük jelentésmagva közös s a képzők is összefüggnek. Alaktani szempontból közös bennük, hogy képzett szavak. A szótő a 'fej' jelentésű szó (vö.: finn *pää* 'fej', *suu*,³⁰ komi *vev*, *vol*, *moko*, *megy*, *myky*, *mo*, udm. *myky*, mari *mugy*, *mygy*) valamilyen hangtanilag egymással összetartozó formája, amelyhez ugyanazon jelentésű 'valamivel való ellátottság, valamihez tartozó' jelentésű, közös gyökerű képző járult. A képzők *-t*, *-l*, *-r* kezdetűek. Vannak közöttük halmozott képzőt tartalmazó szavak, ahol vagy a képző ugyanazon ismételt, vagy változott formája szerepel másodikként. A fenti társadalmi címnevek, azaz méltóságnevek tehát úgy keletkeztek, hogy a 'fej, fő' jelentésű szó valamely nyelvi alakját 'valamivel való ellátottság, valamihez tartozó stb.' jelentésű képzővel látták el. Ezt a képzőt olykor megismételték, vagy annak egy másik alakváltozatát újra odatették. Az így alkotott címet megkapta a legfőbb uralkodó – az isten -, a nép vezetője – a király, császár, cár stb. – majd a kisebb vezetők is, mint valamely csoportnak, területnek a feje, irányítója.

Indoeurópai

Angol (ld. ORSZÁGH 1981)

sir 'úr'. Vö.: *si* + *-r*.

A magyar *úr* megfelelője, hangtanilag a szókezdője tekintetében a finn *suure* szóval egyezik. Mindkettőben az eredeti *t*- szókezdő réshangúsodásának az egyik eredménye őrződött meg: *t* > *th* > *s*.

boss 'főnök, vezető' szó feltehetően *bos*:- szótő + *-s*: képző elemekre tagolható, amelynek a töve a *bos*- lehet.

main 'fő, nagy'. Vö.: *mai*: szótő + *-n*: képző. Közelebből összetartozik a lat. *magna* (*mag*- + *-na*) és a csuv. *mă*, *mănă* 'ua.' szavakkal.

mainly 'főleg' Vö.: *main* 'fő, nagy' + *-ly*: képző. A *-ly* képző szorosan összefügg a török nyelvekből ismert azonos formájú és jelentésű képzővel, valamint a magyar *-leg* teljesebb változattal.

Orosz

bojár: 'főnemes, nagybirtokos'. ld. a magy. *bojár* szónál.

morda '1. pofa 2. vesszőből font varsa, vejsze' (HADROVICS-GÁLDI 1951)

Halmazott képzőt tartalmaz: *mor*- (*mo*- + *-r*) + *-da*: képző.

verx 'fent, felső', őrm. *veru* 'magas' (SIS) Vö.: *ve*- + *-rx*: képző.

A 'maghoz, a csúcshoz tartozó stb.' jelentésű egyéb közsók is e nagyobb jelentéscsoportba tartoznak.

9.2.1.4. Tanulságok

A társadalmi címnevek, népnevek és egyéb közsók ugyanazon gondolkodásmód alapján születtek számos nyelvben, az összefüggés törvényszerű és igen régi keletű.

A népnevek – különös tekintettel a magyarokra vonatkozóakra – keletkezési ideje annál jóval korábbi, minthogy azokat a török, orosz vagy bármely ma ismert nyelv nyelvtana, így pl. hangtana felől közelítve magyarázható lenne. Komplex szempontú értelmezés lehetséges. Ez jelentéstani szempontból azt jelenti, hogy László Gyula azon gondolatai érvényesülnek, amely szerint a névnek mágikus ereje van, a névadásnak történetileg kialakult hagyományai vannak. Mindezt igazolják a földrajzi névi kutatásaim. Hangtani és alaktani oldalról sincs ellentmondás, amennyiben a magyar ill. a magyarokra vonatkozó népneveket vizsgáljuk. A *magyar* név alaktanilag két elemből áll: *magya*- + *-r*. Jelentéstaniilag maghoz, monyhoz tartozót jelent, azaz a többi nevünkhöz – *szkíta*, *hun*, *türk*, *turán*, *szabir*, *hungár*, *venger*, *székely*, *avar*, *ungar*, *ugor* stb. - hasonlóan forráshoz, fejhez, ághoz, szíkhöz, tökhöz tartozó s ezzel megjelöltük az első lakóhelyet is. Az első és az azonos ill. hasonló nevű további lakóhelyek elkülönítése több szempontból is döntő jelentőségű. A névnek alapul szolgált szó mindig meghatározó, ezért a tévedés hamis őstörténeti következtetésekhez vezethet. A fenti elv szerint a név és a terület azonos. A lakóhely a

forráshoz tartozó folyóág, folyó kanyarulat. A birtoklás kifejezése a névazonossággal történt. Hangtani oldalról vizsgálva a magyarnak több alakváltozata létezik nyelvi használatától és attól függően, hogy a szó változása, hangsorának a fejlődése folyamán mely lépcsőfok maradt fenn.

Minthogy a név marad, a hozzá tartozó népcsoport módosul, keveredik a sok ezer év folyamán, a magyar nevet vagy valamely alakváltozatát valaha viselő nép nem lehet teljesen azonos a mai magyarok népével, kultúrájukban azonban több vagy kevesebb szálon közös gyökérből táplálkoznak. Ezzel pedig a monogenezis elve érvényesülését látjuk igazoltnak.

Ma egy népnév adott alakváltozatánál mindig figyelembe kell venni a következőket: A név mely nép nyelvi használatából való. A név az adott nyelv jellemzőit viseli-e és mennyiben? Többnyelvű vagy egynyelvű környezetben használatos-e? Milyen szubsztrátum nyelvi jellemzők jöhetnek számításba az adott nyelvterületen? A nevet máshol viseli-e még valamely nép? A kérdésre pedig, hogy mi lehet a magyarázata annak, hogy a szálak közös töre vezetnek, csak komplex lehet. A nyelvtudomány mellett a történettudomány és a többi, ma – helytelenül - segédtudományként számon tartott régészet, néprajz, népzene, genetika stb. együttesen adhatják meg az elfogadható választ.

9.2.2. Tulajdonnevek

A tulajdonnevek közül elsősorban a földrajzi nevek és a személynevek köréből hozok példákat.

9.2.2.1. Földrajzi nevekben a Volga-Urál vidéken⁸²

Minthogy az eleink gondolkodásmódjának bizonyos fokú megismeréséhez a földrajzi nevek tanulmányozása során jutottam el, a fentiek igazolására néhány földrajzi névi példát mutatok be.

Az adatok többféleképpen csoportosíthatók. Az egyikbe tartoznak a *bašči* és párhuzamai, a másikba a szótó a *baš* párhuzamai, amelyeket nyelvhasználat szerint is megkülönböztethetünk külön a Volga-Urál vidéken és a Kárpát medencében. Végül kitérek a nyelvi eredetre is.

Başkort küle t. TB.32.: bask. *Başkort küle* or. *Başkirskoje Miš.*, tó.

< bask. *Başkort* ← 1. vö.: bask. *baškort*: népnév

2. *baškor* 'fejfelé ellátott'

+ -t: 'valamivel való ellátottság, valamihez tartozó, valami mellett lévő' képző

+ *küle* ← bask. *kül* 'tó'

+ -e: birtokos személyjel

or. *Başkirskoje* < *Başkir* ← **Başkyr* (*Başky*⁸³ + -r): nem orosz eredetű szó

+ or. -sk-: vonatkozó melléknévképző

+ –*oje*.

A *baskír* névhez hasonlóan keletkezhett. A rendszer nem támogatja azt a lehetőséget, hogy a tónévnek népnév szolgált volna alapul. Azt azonban maga a természeti környezet is igazolhatja, hogy a 'fejjel ellátott, vagyis forrástóra' kell gondolnunk.

Vangyrju f. TSK.14.: ko. *Vangyrju* or. *Vangyr*, az or. Kosju baloldali mellékfolyója, hossza 112 km. A folyó kezdete 1080 m. magasan van. 13 km. –re megkerüli a hegyhátat, és a völgy v formát vesz fel. Van *Vangerja* változata, jobboldalról a *Xarota* folyó ömlik bele. Vö.: nyeny. *xara* '(folyó) elágazás'. *Xarota* 'elágazással bíró'. A víznév obi-ugor eredetű, vö.: man. *vangyr*, hanti *vankyr* 'elágazó, ferde' + *ju* 'folyó, man. *ja* 'folyó' A *Vangyr* régebbi formája *Vangerja* 'elágazó folyó' A *Vangyr* folyó tekereg, élesen változtatgatja a folyását.

< *Vangyrju* ko. *Vangyr* ← man. *vangyr*

+ *ju* ← ko. *ju* 'folyó'

A mellékfolyó neve a *Vangyr* összetartozik a magyarok nevének *venger* változatával, de nem egymásból keletkeztek.

Pălxarlăx f. Ašm.X.113.: csuv. *Pălxarlăx*, patak, szakadék neve, NAP:–, Ar.:–.

< csuv. *Pălxarlăx* < *Pălxar*

+ *-lăx*: képző

.

Šeri Pălxar h. Ašm.XVII.165.: csuv. *Šeri Pălxar*, régi város neve, NAP:–, Ar.:–.

< csuv. *Šeri*

+ *Pălxar*

A csuvas *Pălxar* közvetlen előzménye *Pulxar* volt.

Pulxăr h. Ašm.IX.285.: csuv. *Pulxăr* or. *Bolgary* Spas.u., falu neve, NAP:–, Ar.:–.

< csuv. *Pulxăr* < *Pulxar*

or. *Bolgary* < *Bolga*

+ *-ry*: képző) ← nem or. *Polkary*

A csuv. *Pulxăr* redukált magánhangzó (-ă-) ejtésének az oka feltehetően az –*a*- hangsúlytalanul, igen röviden ejtett formája és nem az –*u*- ill. –*y*- előzmény.

Pul'ar h. Ašm.IX.285.: csuv. *Pul'ar* or. *Bil'arsk*, város neve, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Pul'ar* < *Püler*

or. *Bil'arsk* < *Bil'ar* ← nem or. *Biler*, *Piler*

+ or. *-sk-*: vonatkozó melléknévképző

Pul'ar külli t. Ašm.IX.285.: csuv. *Pul'ar külli*, tó neve, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Pul'ar*?

+ *külli* ← csuv. *külě* 'tó'

+ *-i*: birtokos személyjel

Pul'arta v. Ašm.IX.265.: csuv. *Pul'arta*, kiremet neve, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Pul'arta* < *Pul'ar*

+ *-ta*

A csuv. *Pul'ar* forma vándorlási útja a következő lehetett: csuv. *Pul'ar* ← or. *Bul'ar* ← csuv. *Püler*.

Püler h. Ašm.IX.285.: csuv. *Püler*, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Püler* < *Püle*

+ *-r*: képző

A fenti csuvas *Pälxar*, *Pulxär*, *Pul'ar*, *Püler*, *Pul'ar*, or. *Bolgary*, *Bil'ar* változatok úgy tartoznak össze, hogy a közös előzménynek a különböző irányú fejleményei, amelyek az orosz és a nem orosz nyelvek közötti vándorlásuk eredményeképpen is módosultak. Alapvetően egy mély és egy magas magánhangzós tőhöz tartoznak. Mély magánhangzós: *Pälxar*, *Pulxär* < *Pulxar* < *Pulkar* < *Polkar* < *Palkar*^{sz}, magas magánhangzós: csuv. *Püler* < *Piler*. Előzményeikben *-g-* ill. *-k-* zárhang is lehetett: **Pilker*, **Bilger*.

E nevek közös gyökerűek a *bolgár* népnévvel és a magyar *polgár*^{sz} 'egy terület lakosa' közszóval, a magyar *Polgár* földrajzi névvel és családnévvel.

Volgar' h. Ašm.:-, NAP: or. *Volgar'* V., mezőgazdasági termelőszövetkezet, Ar.:-.
 < or. *Volgar'* < *Volga*

+ *-r'*: képző

A szó töve egybeesik a *Volga* folyónévvel. A szókezdő *v-* és a fenti *p-* ill. *b-* szókezdők előzménye közös volt: *t- > 1. δ- > w- 1. v-, 2. b-, 2. J-> φ- > p-*.

Müngeräü t. TB.110.: bask. *Mängeräü* or. *Manger'au* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü* < *Mänge*

+ *-räü*: képző

A magyarok *magyar* nevével tartozik össze úgy, hogy mindkettő azonos elv szerint keletkezett.

Kyuak Magaş f. TB.99.: bask. *Kyuak-Magaş* or. *Kuvak-Magaş* Belok., az or. Ik jobboldali mellékfolyója.

< bask. *Kyuak*

+ *Magaş*

Magaş jylgahy f. TB.102.: bask. *Magaş jylgahy* Bajm., az or. Sakmara jobboldali mellékfolyója (Ld.: bask. *Magaş / Nagaş* Gaf., város).

< bask. *Magaş*

+ *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó'

+ *-hy*: birtokos személyjel

A *Magaş* világosan folyó neve, a név *a* magyarok *magas* nevével és a *magas* melléknévvel tartozik össze.

9.2.2.2. A Kárpát medence földrajzi nevei

Külön tanulmányt tenne ki a Kárpát-medencében ismert olyan földrajzi nevek bemutatása, amelyeknek az alapjául egyrészt a méltóságnevekkel összetartozó szó szolgált, másrészt a népnevekkel, harmadrészt az egyéb olyan közszókkal, amelyeknek a szótöve 'fej, mag, szeg, ág' stb. jelentésű, a képző pedig eredeti jelentésében 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő'. A nevek magyarázatakor külön tekintettel kell lenni arra, hogy pontosan állapítsuk meg a névnek közvetlenül alapul szolgált szót. A tévedésre rendszerint éppen a szavak hangtani, alaktani és jelentéstani összetartozása, vagyis a rokonsága adhat okot. Pl.:

Vajdúcska 'helység Borsod-Abaúj Zemplén megyében'. Az elsődleges névváltozat a szn.-ként is alkalmazott m. *vajda* méltóságnévből keletkezett. (KISS 1980)

Krasznokvajda ’helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében...Etimológiailag összetartozik a a m. *Kraszna* folyónév szláv előzményével. A *Vajda* hn. a szn.-ként is használatos m. *vajda* tisztségnévből keletkezett. (KISS 1980)

E két földrajzi névnek egyaránt köze van a *Vajda* személynévhez és a *vajda* méltóságnévhez. A neveknek közvetlen alapul szolgált szó megtalálása azonban csak olyan nyelvi és történeti háttér ismeretében lehetséges, amely Euráziára kiterjedő kapcsolatokat tartalmaz, időben pedig több ezer évet ölel fel. Mindemellett figyelembe kell venni a helyi ismereteket is. A földrajzi nevek és a népnévek viszonyának a vizsgálatakor is meg kell állapítani a sorrendet. Pontosabban azt, hogy milyen, melyik szó szolgált alapul a földrajzi névnek és a népnévnek. Így elkülöníthető lesz a népnéveknek a két alapvető csoportja: az egyik, ahol a nevek víznévi eredetűek, vagyis annak a folyónak a nevét kapták az emberek, amely mentén élnek. Az így keletkezett népnévek rendszerint nem önelnevezések. A másik csoportba tartoznak az önelnevezések, amelyek közelebbről rokonok a ’test, termet, törzs, ember stb.’ szavakkal.

9.2.2.3. Személynevekben⁸⁶

A személynevek – különös tekintettel a családnevekre – úgy tűnik, hogy a magyarban a földrajzi neveknel jóval nagyobb számú változatokban használatosak. Rendszerint kétféle kapcsolat fűzi – a ma forgalomban lévő etimológiák szerint – őket a földrajzi nevekhez. Az egyik szerint a személynevek szolgáltak alapul a földrajzi névnek, a másik szerint a földrajzi név szolgált alapul a személynévnek. A helyzet azonban ennél összetettebb. Az etimológiák megírásakor figyelembe kell venni azt a gondolkodási módot, amely szerint megteremtődött egy község, egy személynév és egy földrajzi név. A személyneveknél különös tekintettel kell lenni az egyalakú nevek létrejöttére, amelyek még a kereszténység elterjedése előtt keletkeztek, azaz a kétalakú nevek, mint családnév és keresztnév létrejötte előtt teremtődtek. Nem utolsó sorban látnunk kell azt is, hogy a nyelvek milyen mértékben vették és veszik ki a részüket ezen ősi gondolkodásmódból és milyen mértékben módosítottak, azaz távolodtak el tőle. E nélkül csak a részismeretek birtokában írható meg a családnevek etimológiája, amelyek nem véletlenül gyakran tévesek vagy bizonytalanok. Pl.:

Vajda csn. < magy. *vajda* (Erdélyben az erdélyi fejedelemség megalakulásáig) katonai, közigazgatási és politikai ügyek legfőbb intézője’, ...cigányvajda, ill. ’román, ill. román pásztorjoggal élő parasztok falvainak, falucsoportjainak a vezetője’, világi méltóság, tisztség, foglalkozás. Az erdélyi méltóságnévre utaló csn.-nek motivációjára ld. még *Herceg*. (KÁZMÉR 1993)

A fenti magyarázat értelmében az lenne logikus, ha a fenti családnévet viselőknek az elődeiken keresztül közük lenne azokhoz, akik viselték a *vajda* méltóságnevet s ez vált a családnévükké. Elvileg ez is elképzelhető, ez esetben ennek az igazolását nem lehet megkerülni. Emellett a tulajdonnevek, a közszók - társadalmi címnevek, népnévek és egyéb közszók – genetikai kapcsolatát, azaz közös gyökérből való eredetét, annak módjait is látnunk kell. Ehhez pedig több nagyobb terület földrajzi neveinek tanulmányozása és bizonyos fokú ismerete, továbbá a földrajzi területeket érintő nyelvek kisebb, nagyobb mértékű ismerete szükséges, továbbá a társtudományokban való tájékozódás.

9.2.3. A *baščī* szótöve (*baš*) és nyelvi párhuzamai önállóan és más összetételekben, valamint más képzőkkel

9.2.3.1. Közszók

Magyar

A *baščī* címnévhez igazodva a sort a *b-* kezdetű szavakkal indítom.

basa, pasa 'török tartományi kormányzó, zsarnok'....Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *paşa* '(az oszmán-török birodalom idején) magas rangú katonai és polgári méltóság'. A török szó eredete nincs tisztázva.(TESz)

bég 'a basánál alacsonyabb rangú török méltóság'. Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *beg, bey* 'úr, herceg, gazdag, előkelő ember' (a török hadsereg tisztjeinek címe)'. Megfelelője megvan más török nyelvekben is, vö.: türk. *bäg*, csag. *bäk* 'úr, herceg'. Az oszmán-törökből átkerült a balkáni nyelvekbe, vö.: blg. *beg*,...Albán *beg*, rom. *bei* 'bég'. A magyar szó korai előfordulása nem teszi indokolttá déli szláv közvetítés feltevését, mint török katonai méltoságnév minden bizonnyal a törökből való.....(TESz)

bő 'gazdag, tágas, bőséges, hangos' ... Ótörök eredetű, vö.: türk *beg*, ujj. *beg*, ... oszm. *bey, beg* 'herceg, nemes úr'. az egész törökségben ismert méltoságnév, mint idegen szó úgyszólván minden európai nyelvben megtalálható...A magyar *bő* eredeti jelentése *vezér, törzsfő' lehetett...(TESz)

bak 'kos, bizonyos állatok hímje', egy fajta állvány, kocsiülés, , gúzs, hurok, tornaszer'. Német eredetű....(TESz)

A szómagyarázatoknál akkor járunk el helyesen, ha a rendszert látva elkülönítjük a közös gyökerű szavak esetében azokat, amelyek valóban csak később, az oszmán-török kapcsolatok idején kerülhettek a magyarba. Ez utóbbiak csak közvetve tartoznak a közös, ősi szókészletünkbe.

bök 'szűr'....Ismeretlen eredetű. (TESz)

bog 'kötelen, fonalon kötött csomó, 2. fán, növényen nőtt bütyök, dudor...' (MÉK)

buga '1. fürtösen összetett fürtvirágzat, 2. kerek, gömbölyű vagy kúp alakú virágzat vagy termés 3. Dohány ki nem nyílt bimbója, 4. gubacs, 5. gubó'. (MÉK) 'mákfej, gubacs, toktermés, toboz, szemgolyó, gubó, selyembogár gubólya, csomóba kötött len vagy kender, növény bogos feje, gömb- vagy kúpalakú összetett virágzat'. Származékszó a bog 'csomó' főnévből. (TESz)

banka 'búbos banka'...Valószínűleg szóhasadás eredménye....(TESz)

A *búbos banka* jelentését 'búbos fej'-nek kell felfogni.

bunkó 'csomó, bütyök, vastag, súlyos feje a botnak, bunkósbót, döngölő, súlykoló eszköz'. Bizonytalan eredetű. (TESz)

bönge 'rügy, varjútövis, bogyó, ... Ismeretlen eredetű. Feltehető korábbi jelentése a növényi ágon található apró csomó lehetett, innen érthető, hogy bimbót, rügyet és bogyótermést egyaránt jelölhetett. ... (TESz)

bogyó, bojó, bugya, binyó, bogya, boja 'apró gyümölcs, száraz termés, éretlen alma'. Valószínűleg hangfestő szó, vagy ősi örökség az uráli korból, vagy a magyar nyelv külön életében keletkezett. ...vö.: vog. *pol* 'bogyó, termés', zürj. *pul* 'vörös áfonya', finn *puola* 'ua.' (TESz)

bigyó, digyó 'kidudorodás, csomó, valami apróság, ...pénz^{sz}'. Valószínűleg szóhasadás eredménye: a *bogyó* elkülönült alakváltozata. (TESz)

bucsák 'bunkó' (ÚMT)

bucskó 'kis hordó' (ÚMT)

bucsak 'tuskó' (ÚMT)

busa 'nagy fejű, erős homlokú, módos, gazdag, pufók, vastag, durva, nyers,....Bizonytalan eredetű. (TESz)

bicsak 'tör, egyenes kard, összecukható kés'. Vitatott eredetű. 1. Török jövevényszó, vö.: CC. *bīčaq*, ...alt. *pīčak*, jak. *bīsax* 'kés'. A török szó *bīč-*, *bič-* 'vág' ige származéka. 2. Olasz eredetű. ... (TESz)

buckó 'tuskó, homokbucka' ...A szócsalád tagjai magyar nyelvi fejlemények. ... (TESz)

butykó, bütyök, bütykő 'csomó, kidudorodás, furkósbót'. Valószínűleg hangfestő eredetű.... (TESz)

butykó, bütyök, botkó, butkó bot, fűtykös 'görcsös vagy csomós végű bot', (ÚMT)

bot 'bunkó, rendszerint fából készült, hüvelykujjnyi vastagságú, rúdformájú eszköz támaszkodásra, ütlegetésre, díszes pálca, mint a hatalom jelképe, jogar, buzogány, felügyelet, uralom, hatalom, a kútgém végére akasztott tuskó, cölönk'. Vitatott eredetű. 1. Ótörök jövevényszó. A feltett török **but*, **bud* 'ág'

alapszó nincs kimutatva, ...vö.: türk *butiγ*, *budiγ* 'faág', ...oszm. *budak* 'ág', kirg. *buta-* 'elágazik', alt. *puda-* 'elágazik'. A magyar *bot* eredeti jelentése eszerint 'ág, ágbog, csomó a növényen, fán, tuskó, bunkó' lehetett....2. Szláv jövevényszó, vö.: szb-hv. *bat* 'bunkó'. le. *bat* 'ostor', or. *bat* 'tölgyfabot'....(TESz)

mankó, bankó, bonkó, monkó 'botszerű, támaszul használt eszköz, kasza fogantyúja, kampó, horog, támasz, segítség'. Ismeretlen eredetű.(TESz)

mag 'sperma, ivadék, utód, fajta, nemzetség, virágos növények ivaros úton létrejövő szaporító szerve, szaporításra nevelt állat, valaminek a kezdete, valaminek a lényege' Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *mifg* '(a ruha) ölrésze, (az ing) derékrésze'.(TESz)

mony 'mogyoró, here, tojás, a harang nyelve, ondó, hímvesző', ...Ősi örökség az uráli korból, vö.: vog. *mân* 'mony, tojás', osztj. *môn* 'hímvesző, here', cser. *mě-ně* 'tojás, here', md. *mona* 'here', finn *muna* 'here, tojás', észt *muna* 'ua.', lp. *mânne*, *monne* '(madár)tojás', sam.jen. *mona*, tvg. *manu* 'tojás', szelk. *man* 'hímvesző'....(TESz)

aga 'török tiszti rendfokozat'. Oszmán-török eredetű, vö.: oszm. *ağa*, *aga* ('egy fajta katonai cím), úr, előkelő (férfi), bátya'. ...Katonai címként csak az oszmán-törökben és az azerbajdzsániban van meg, a többi török nyelv a másik két jelentésben ismeri. (TESz)

ige 'szó, isten szava, cselekvést, történet stb. úgy kifejező szófaj, hogy személyre, időre, módra stb. vonatkoztatja, természetfeletti erejű mondat, szólás, szó'. Ótörök eredetű, megfelelőjét azonban csak a mongolból tudjuk kimutatni, vö.: mong. *üge* 'szó, beszéd'. A korábban idevont török adatok – ujj. *üge* 'szó', KB. *ögü-*, *üge-* 'mond, beszél', oszm. *ögüt* 'tanács', *öğren-* 'tanul', *öğret-* 'tanít' – tévesek, részben pedig az *ö-* 'megért' ige származékai, s nem kapcsolhatók a mongol szóhoz.....vö. még lat. *verbum* 'isten szava' (tkp. 'ige') ... (TESz)

Az oszmán-török adatoknak a szótöve *ögü-*, *ög-* és az *ö-* tartozik össze a magyar *ige* szóval. A korábban idevont adatok nem tévesek, sőt a csuvas *vëren* (*vě-* + *-ren*) 'tanulni' igének a *vě-* töve is rokonságban áll velük. A csuvas *vëren* szó bőven adatolható a törökségből. Az adatoknak a szótöve, gyöke (*ög-*, *üg-*, *üge-*, *öj-*, *öv-*, *üj-*, *ü-*) közös eredetű a magyar *ige* szóval: vö.: ÓT. *ögren*, hakasz *ügren*, ujj. *ügen*, azerb., tat., bask. *öjren*, türkm. *övren*, kirg. *üjron*, kazah, nog. *üjren*, ojr., karacs. *üren*, üz. *urgan*, , csag. *örgän* 'tanulni', vö.: ÓT. *ö-* 'gondolni', *ög-* 'gondolat', ész', ..vö.: ÓT. *ö-* 'megérteni'^{ss}. (JEGOROV 1964)

A magyar *ige* és más nyelvi megfelelői számos képzett szónak használatos a töveként és összetett szónak valamely tagjaként. (Vö.: CZEGLÉDI 2007)

ige 'fonal, három szál fonál, mint egység, kereszt szem (a hímzésben)'. Ismeretlen eredetű.(TESz)

'Találkozási pont' jelentésen alapulnak a jelentésváltozatok.

ág 'folyó ága, faág, nemzetség, tárgy kinyúló része, fogalomkör része'. Vitatott eredetű. 1. Ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *taß*, ...*taγ*.... Ősi örökség a finnugor korból, vö.: finn *hanka* 'kampó', karj. *han̄ka*, *han̄ga* 'evezővilla'....(TESz)

pikó 'apró csücskők, melyek valamely szögletes tárgynak az élein vannak, csipkeszerű szegély külső szélén egy-egy kiálló fülecske, gömb, félkör'. Francia eredetű. (TESz)

A szó eredetét a régebbi idők nyelv(i)ben kell keresni.

pütykő 'köldök' (TESz)

fő, fej 'forrás, kezdet, tárgy felső része, a koponyát, arcot magába foglaló testrész, valamely testrész (főként végtag vége, bizonyos mértékig elkülönült része, növény fürtös, fejes vagy kalászos termése, vezető, főember, személy, az ember maga, értelem, valaminek a lényege.' Ősi örökség a finnugor esetleg az uráli korból, vö.: vog. *pāṅk* 'fej', zürj. *pon*, *pom* 'vég, kezdet, valaminek a hegye', votj. *puṇ* 'vég, határ, valaminek a hegye', *pum* 'ua.', mdE. *pe*, *pä*, mdM. *pe* 'valaminek a vége', finn *pää* 'fej', ...lp. *baghe* 'a rénszarvasagancs vastagabb része a fejnél', szam. jur. *pās* 'elkezd', tvg. *feai*, *feae* 'valaminek a vége, csúcsa, külseje'. A lapp és a jurák megfelelők idetartozása jelentéstani okok miatt kérdéses. A finnugor illetőleg az uráli alapalak **pāṇĒ* lehetett. (TESz)

furkó 'buzogány, egy fajta szöges hajító fegyver, bunkó' (TESz)

furka 'kétágú villa' (TESz)

fütyök 'bot végén levő csomó, bunkó', *fütyő*, *fütykő* 'furkós bot, bunkós bot' (TESz)

tuskó, dücskő, tücskő 'faragatlan, goromba személy, fatönk, fustély, furkósbot, kukoricacsutka'. Származékszó, a tisztázatlan eredetű *tus* 'vastaga bbik vége valaminek' szóból alakult *-kó* kicsinyítő képzőbokkal.....(TESz)

tő, töv- 'folyó, árok stb. torkolata, vége (földrajzi hely) közvetlen környéke, a növénynek a földben levő gyökeres része, növény szárnak, fatörzsnek stb. közvetlenül a föld feletti része, szőlőtőke, a testrésznek, végtagnak a törzzsel érintkező része, hajszál, szőr gyökere,, alkotóelem, szótó'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *din* 'vastag vég (fáé), udm. *diṇ*, *diṇ*, ...'tő, a fatörzs alsó, vastag része, folyótorkolat', cser. *tēṇ*, *tiṇ*, *tiṇ* 'gyökérvég', md.E. *t'e*, M. *t'ej*, E. *t'em*, *t'eṇ*...finn *tyvi* 'tővég, fatörzs, vastag vég', ..., észt *tiivi*'alsó, vastag vég'. ... (TESz)

tőke, tönkő ld. **tő**.

Hangtani oldalról a fenti szavak szókezdőjük tekintetében a *t*- és fejleményei a *d*-, *b*-, *m*-, *p*-, *f*-, *0*-fordulnak elő, amelyek a hangváltozások különböző lépcsőfokait őrzik: *t* > I. *d*-, II. *δ*- > *w*- > 1. *b*-, 2. *m*-, 3. *V*- > *0*-, III. *J*- > 1. *p*-, 2. *f*-. A szó eleji mássalhangzók közös előzmény fejleményei úgy, hogy az eredeti *t*- egyrészt a zöngétlenséget megtartva változott, másrészt zöngésedéssel együtt alakult tovább, harmadrészt a zöngétlenség megtartása mellett palatalizálódhatott és réshangúsodhatott, negyedrészt a zöngésedés is együtt járhatott a réshangúsodással. Ez utóbbi pedig a nazalizációval is. A szó belseji mássalhangzó kapcsolatok között nemcsak nazális + zárhang (ld. *-nk*-), hanem más is előfordul, amelyek az eredetibb *-tk*- megőrzése mellett annak más irányú fejleményeiről tanúskodnak: *-tk*- > 1. *-t'k*- (*-tyk*-), > *-čk*- (*-csk*-) > *-šk*- (*-sk*-) > *-š*- (*-s*-), 2. > *-dj*- > *-d'*- (*-gy*-), 3. *-δk*- > *-rk*-, *-nk*-, *-ng*- > *-g*-, *-ny*- > *-nj*- > *-ny*-, 4. *-Jk*- > *-sk*- (*-szk*-), *-ck*-. A szóvégi *-k* ill. *-g* mássalhangzók előtt az eredeti *-t*- kétféle módon – nazálison és réshangon keresztül – tűnhetett el. Lényeges, hogy az eredeti szókezdő mássalhangzó is elenyészhetett az ejtésből a használat során, amelyre számos példa van a magyarban, de a három nyelvcsaládba sorolt nyelvek szavaiban is.⁸⁹

Hangtani oldalról megközelítve tehát a fenti szavak olyan változatok, amelyeknek a szókezdője eredeti *t*- ill. annak valamely fejleménye. A fejlemények a változási sor különböző állomásait őrzik.⁹⁰ Alaktanilag tökszavak, másképpen gyökök. Jelentésanalitikusan úgy függnek össze, hogy nagyobbik részük az elágazásnál keletkező csomót jelöli, más részük pedig egyszerűen 'dudor' jelentésű, harmadik részük pedig ezeknek a fej, mint a vezetés funkciójával rendelkező szerepel, néhány szó tartalmazza az elágazás két szárát is. A *bak* 'hím' jelentése bár más irányból, de ide kapcsolódik. Valamennyi jelentés egy eredeti komplex jelentéstartalom része, amely jelentések idővel külön-külön önállósodtak. A rendszer részeként kell őket kezelni, de azokat, amelyeket nem ismert a nyelvünk a magyar – oszmán-török kapcsolatok előtt, el kell különíteni a többitől.

Összetételekben⁹¹

bukfenc 'fejen és háton való átfordulás'....Valószínűleg magyar fejlemény, keletkezésének módja azonban vitatott. (TESz)

A szó két szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt azért, mert az összetett szó (*buk* + *fenc*) előtagja a *fej*, az utótagja pedig a *fon*, *fonás*, *fenyő* szavakkal a fordít, fordul forog stb. jelentésszálon tartozik össze.

bak(arasz) 'hüvelyk és mutatóujj szétfeszítése által alkotott kis arasz'. Összetett szó. Előtagja a 'hím' jelentésű *bak* szóval azonos. ... (TESz)

Nagyobb, tágabb körben valóban összetartozik a *bak* előtag és a 'hím' jelentésű *bak* szó. A bakarasz jelentése azonban azon alapul, hogy a hüvelykujj és a mutatóujj olyan v alakú elágazást mutat, amelynek találkozási pontján szokott csomó kialakulni. A bakarasz más megközelítésből a kis arasz, vagyis az, amelyik kisebb szöveget szár be, mint a nagy arasz, azaz a hüvelykujj és a kisujj (vagy gyűrűsujj) közötti távolság..

kecskebak: ld. *bak*.

A fent egy pontban találkozó kétágú száráról kapta az elnevezést.

bogernyő 'olyan virágzat, amelyben a virágok kocsányai egy pontból kiindulva ernyő alakban ágaznak szét.' (ÚMT)

A *bog* az egy pontot jelöli, amelyből kiindulva ágazik szét a virágzat.

fedő²¹: ld. **tető**.

tető: 'hegynek, épületnek, fának stb. a felső része, csúcsa, élőlény feje, fejbúbja, valaminek felső foka, felső mértéke, folyadék felszíne, valaminek a vége, valaminek a fedele, fedőlapja, kalap'. Származékszó.(TESz)

Más nyelvekben, így az uráli, altáji és az indoeurópai nyelvekben is bőséggel adatolhatók a kazáni tatár *baščil* címnév tövének (gyökének) a párhuzamai, pl.:

Uráli nyelvek

A megfelelők önállóan és összetételben egyaránt előfordulnak.

Finn

Önállóan

pää 'fej, fő, vég' (SZINNYEI 1884)

Komi

pom, pon 'vég, kezdet, kiindulás', udm. *pum* 'vég, eredet', md. *p'e*, 'vég, határ', ...man. *pāŋk, puŋG* 'fej, vég' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

vev-: *vevdor* dial. **vel-dor** 'fent, felső rész' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

vyv, vyl 'felső rész', *vylys* 'felső', mari *vêlan* 'fent', *vêlec* 'felülről', fentről', erza *vel'ks* 'felső, felső rész', finn *ylä* 'felső', szam. *âlâ* 'rá', man. *âl* 'tető', ... (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

mug 'alak (női ruháé)', *mugör* 'forma, figura', udm. *mugor* 'alak, forma, test', mari *mogur, mongur* 'test, ember szervezete', *mo-ŋêr* 'test' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

meg 'folyóelágazás', udm. *mog* 'kerülőút, elhajló út, elágazó út' (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

mu 'föld'²¹ udm. *mu*, mari *mü*, finn *maa*, hanti *mêγ*, man. *ma, mä*²¹ 'föld'. (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

vyn 'erő, hatalom', mari *vij* 'erő, hatalom', udm. *vij* 'ua.', fi. *väki* 'erő', szam. *vækka*, man. *βāx*, csuv. *vaj* 'erő'. (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

Összetételben

vyvtyr 'test', udm. *vyltyr* 'test'...*vyv* 'felső rész' + *tyr*²'teljes, egész'. (V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999)

Altáji nyelvek

Csuvas

Önállóan

puś '1. fő, fej, fent lévő hely magaslat, 2. 'fő, feje valaminek, főszemély, vezető, előjáró, főnök, parancsnok, idősebb, fő-', 3. kezdet, forrás, a folyó felső forrása', ujj., azerb., türkm., oszm., kirg., tuv., bask. tat. *baš*, üzb. *boš*, kazah, k.kalp., nog. *bas*, alt. *paš*, hak. *pas* 'fej', (JEGOROV 1964)

pü ld. csuv. *ëm* 'idősebb' szónál *ëmpü*: dial. 'hatalmas (kn'az') herceg, fejedelem', (cár) uralkodó, király'. Az utótag (*ëm* + *pü*) a *pü* rokon az oszm. *bej*, *bek* szavakkal. A török nyelvekben az *en*, *eñ*²⁶ a felsőfok jele, vö.: ÓT. *än*, kirg., kazah, nog., alt., ojr. tuv. *eñ*, üzb., ...k.kalp. *eng*, oszm., gag. *en*, türkm., hak., tat., bask. *iñ*, kumük *ing* 'nagyon, teljesen, egész'... vö.: mong. *en* 'teljes, egész, leg-...'(JEGOROV 1964)

A csuvas *ëmpü* azért is érdekes, mert olyan szóösszetétel, amelynek az előtagja (*ëm*) és az utótagja (*pü*) végső soron közös etimológiájú. Lényeges hangtani különbség köztük, hogy az előtagnak a szókezdő mássalhangzója tűnt el a változások során, az utótagnak pedig a szóbelseji mássalhangzó. Az *ëmpü* tulajdonképpen jelentése 'nagy fej'.

akka, dial *aki* 'idősebb leánytestvér', ÓT, ujj., ojr. *äkä*, alt. *aka*, *aga*, üzb. *oga*, *aka*, türkm. *aga* 'idősebb fiútestvér, bátyj, idősebb rokon férfiágon', hak. *aga* 'bácsi', azerb., gag., kirg., tat. *aga*, bask., kazah, k.kalp., nog., jak. *aga* 'idősebb fiútestvér, nagybácsi', oszm. *agabej* 'idősebb fiútestvér', oszm. *aga* 'úr, vezető, uralkodó, a régi időkben a török szultán udvarában különböző vezetők címe volt, csag. *aka* 'idősebb fiú és lánytestvér, türkm. *ečkeçi*, üzb. *egači*, jak. *agas* 'idősebb lánytestvér', vö.: mong. *ax* (burj. mong. *axa*), *aka* 'idősebb fiútestvér', ... (JEGOROV 1964)

Összetartozik a magyar *ág*²szóval. Logikus, hogy az, aki, ami az *ág* két szárának találkozási pontján van, az az első, az irányító, a vezető, az uralkodó, hiszen a keletkezésben neki meghatározó szerepe van. Az oszm. *agabej* csuvas megfelelője az *ëmpü*. Az előtaggal (*aga*, *ëm*) rokon a törökségben ismert *aksakal* (*ak* + *sakal*) előtagja is. Az *aksakal*-t 'fehér szakáll' jelentésben szokták értelmezni. Igaz, a szó előtagja (*ak*) jelent fehéret is, de azokban az esetekben, amikor a tekintélytiszteletről van szó, a 'fő, nagy', esetleg 'öreg, idős', mint 'első' jelentésre kell gondolnunk. Bár az utótag (*sakal*) a mai török nyelvek egy részében 'szakáll' jelentésüként ismert és használatos, mégis elfogadhatóbb az 'ember' jelentése, amely összetartozik a *székely* népnével, fennmaradt számos családnévben, közsóként pedig 'forrás' jelentésben,

vö.: csuv. *šāl* 'forrás', mong. *ceel* 'forrásvíz, amely állandóan jön föl a földből', földrajzi nevekben *Šaval*: folyó neve, magy. *Cigléd* ősi településnév, kegyhely, ahol forrás van (vö.: PÉNZES 2005.1.4-7). Összetartozik vele az or. *čelovek* 'ember' szó töve, a csuv. *šyn*⁹² 'ember'.

pü¹⁰⁰ 1.' növés, növekedés, termet, test, szár, nyél, fatörzs, fegyver csöve, magaslat', ma önmagában nem használatos. 2.'fej', vö.: csuv. *ěmpü* 'király, cár, hatalmas uralkodó', *mānpü* (< *mān* 'nagy' + *pü*), *pinpü* 'ezredfő', *šěrpü* 'századfő' (Ašm.)

pike 'kisasszony',...csag. *bikā* 'nem férjezett nő', tat. *bikāč* 'eljegyzett lány, menyasszony', bask., tat. *bikā* 'dáma, hölgy, úrasszony', újg., üzb. *beka*, k.kalp. *bike*, nog., kumük *bijke* 'hölgy, úrhölgy, úrnő, háziasszony, rég. hercegnő, fejedelelnő, a *bég*, *bej* felesége', kazah *bike*, *bikeš* 'gazdag emberek lánya, a férj lánytestvére', t'umeni tat. *bige* 'a férj nővére'. < *bek*, *bej* elsődleges jelentése 'ős, ősapa, később kn'az, uralkodó, fejedelelem, király. A régi törökségben *bej* 'kis vazallus, hűbéres uralkodó címe'... vö.: csuv. *pājanam*. (JEGOROV 1964),

Összetételben

pājanam 'anyós, a feleség anyja', *pājatam* 'após', *pājaxam* 'sógor, a férj bátyja' < *pāj* + *ana* 'anya' + *-m*: birtokos személyjel egyes szám első személy, *pāj* 'ata 'atya' + *-m*, *pāj* + *axa* ld. csuv. *akka*, dial *aki* 'idősebb leánytestvér' + *-m*.

A magyarban *nagyanyám* (*nagy* + *anya* + *-m*: birtokos személyjel) a tulajdonképpeni megfelelője.

pājatam < *pāj* 'fej, nagy, öreg, idős' + *ata* 'atya' + *-m*. A magyarban ma ismert párhuzama *nagyatyám* (*nagy* + *atya* + *-m*: birtokos személyjel).

Mongol

Önállóan

teg 'kis rajzolt kör, vonal, zéró, zérus, nulla' ld. tibeti *thig* (KARA 1998)

A mongol nyelvi párhuzamokra különös tekintettel kell lenni azért is, mert rendszerint a hangtanilag ősi és teljesebb formákat őrzik és használják ma is. Jelentéstani szempontból is fontos, mert legtöbbször őrzik, ismerik a kiinduló jelentéseket is.

Indoeurópai nyelvek

Orosz

bog 'közszláv szó, indoeurópai párhuzamai vannak, vö.: óind. *bhāgas* 'ajándékozó, áldó', *bhāgas* 'gazdagság, boldogság', óperzsa *baga* 'úr, isten', tohár *pāk*, *pāke* 'rész'....(SIS)

Az indoeurópaihoz sorolt nyelvek ma is ismernek olyan szavakat, amelyek tőszavak, és genetikailag közös tőből származnak a magyarban ill. máshova sorolt nyelvekben meglévő tőszavakkal, gyökökkel

kapcsolatosak. A szláv nyelveket azonban a többi indoeurópainak tartott más nyelvektől eltérően kell kezelni, mert az egyezéseknek alapvetően két oka van. A szókincsük és a grammatikai lexémáik egy része hozott, azaz a szlávságuk előtti, a másik része pedig szubsztrátum nyelvi eredetű, vagyis az ősszláv, ószláv nyelvek kialakulásától (i. sz. 400-as évek) kezdve a mai Ukrajna területén a már korábban ott élt nyelv(ek)ből való átvétel.

Angol (ORSZÁGH 1981)

big 'nagy'.

pik 'sziklacsúcs'.

A fenti szavak jelentései azon alapulnak, hogy a fej fent van, kiinduló pont, önmagában is irányító szerepe van, gazdag, bizonyos élőlényeknél, pl. a növényeknél a fej viszi a vezető szerepet a növekedésben a felfelé irányulásban. Ez utóbbi működéséhez hasonló a hím vessző, ezért az elnevezés ide kapcsolódik.

9.2.3.2. Tulajdonnevekben

Földrajzi nevekben a Volga-Urál vidékén előfordul önállóan, gyakori összetételek valamely – rendszerint – utótagjaként, két vagy több tagú nevek egyik tagjaként:

Maga f. TB.102.: bask. *Maga* or. *Maga* Kara., az or. Berd'aška baloldali mellékfolyója.

Ikebaš f. TB.54.: bask. *Ikebaš* or. *Ikebaš* Burz., az or. Bol'(šj) Nuguš jobboldali mellékfolyója.

< bask. *Ike* ← bask. *ike*¹⁰¹ 'kettő'

+ *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej'

or. *Ikebaš* ← bask. *Ikebaš*

Halabaš t. TB.164.: bask. *Halabaš* or. *Salabaš* Aur., Kug., Mel., Čišm., tavak.

< bask. *Halabaš* < *Hala* ← vö.: bask. *haldy* 'elágazott, szétágazott'

+ *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej'

or. *Salabaš* ← nem or. *Salabaš* < *Sala*¹⁰²

+ *baš*.

Asa puš h. Ašm.II.95.: csuv. *Asa-puš* or. *Asavbaševaja* Ste.u., csuvas falu neve, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Asa* ← bask. *asa* 'elágazás'

+ *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej'

or. *Asavbaševaja* < *Asav* ← vö.: bask. *asa* 'elágazás'¹⁰³

baš ← bask. tat. *baš* 'fő, fej'

+ -ev: or. birtokos melléknévképző

+ or. -*aja*.

Eněš puš h. Ašm.III.17.: csuv. *Eněš-puš* Cu., falu, NAP: csuv. *Eněšpuš* □ *Eněš puš* Kuškā or. *Anišbos'* C., csuvas falu, Ar.:-.
 < csuv. *Eněš* < **Eniš* ← vö.: tat. *ineš* 'forrás'

+ *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej'

or. *Aniš* ← nem or. **Eniš*

+ *bos'* ← dial. csuv. *poš* 'fő, fej'

Kosnar puš h. Ašm.VII.21.: csuv. *Kosnar puš* or. *Verxneje Bajgulovo*, falu neve, NAP: csuv. *Kusnarpuš* or. *Verxneje Bajgulovo* K., Ar.:-.
 < csuv. *Kosnar*

+ *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej'

or. *Verxneje* ← or. *verx* 'felsőrész, csúcs, felső emelet, ...'

+ -n-: melléknévképző

+ -*eje*

+ *Bajgulovo* < *Bajgul*

+ or. -ov: birtokos melléknévképző

+ -o

Palkkă poš d. Ašm.IX.84.: csuv. *Palkkă poš*, szakadék magaslata, (syrma ārri), NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Palkkă* ← vö.: tat. *bolak* 'folyó'

+ *poš* ← csuv. dial. *poš* 'fő, fej'

Pasna pušě f. Ašm.IX.121.: csuv. *Pasna pušě*, az or. Bezdna folyó neve a felső folyásnál 6 km-re B(ol'saja) Aksa -tól, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Pasna* ← vö.: tat. *pasna* 'folyó'

- < csuv. *Pasna*: folyónév
 + *pušě* ← csuv. *puš* 'fő, fej'
 + -ě: birtokos személyjel

Vompu kassi h. Ašm.V.264.: csuv. *Vompu-kassi*, falu neve, NAP: csuv. *Vompukassi* Č., csuvas falu, NAP:-.

- < csuv. *Vompu* < *Vom* < **Von*
 + *pu* ← vö.: csuv. *pü* 'fő, fej'
 + *kassi* ← csuv. *kaš* 'falú'
 + -i: birtokos személyjel

Vompä kassi h. Ašm.V.265.: csuv.: *Vompä-kassi* Kozm.u., falu neve, NAP: csuv. *Vompäkassi* or. *Vombakasy* ← *Matikasy* + *Xyrlykasy* + *Čiržikasy* + *Čiripkasy* M., csuvas falu, Ar.: -.

- < csuv. *Vompä* < *Vom*
 + *pä* < *pu* ← vö.: csuv. *pü* 'fő, fej'
 + *kassi* ← csuv. *kaš* 'falú'
 + -i: birtokos személyjel
 or. *Vombakasy* ← csuv. *Vompä-kassi*

Ěmpě šěřě d. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: csuv. *Ěmpě šěřě* (*Xirlep*) A.

- < csuv. *Ěmpě* ← vö. csuv. *Ěmpü* 'nagy fejedelem'
 + *šěřě* ← csuv. *šěr* 'föld'
 + -ě: birtokos személyjel

A bask. *Maga* a magyar *mag* stb., a bask. *baš*, csuv. *puš*, *poš* közelebbről a magyar *bucskázik* ige *bucská-* tövével, a csuv. *pü*, *pu*, *pä* pedig a magyar *bog*, *fő*, *fű*, *fej* stb. szavakkal van közelebbi kapcsolatban.

A Kárpát-medencében földrajzi nevekben gyakori összetétel elő- és utótagjaként:

Basaharc 'Pilismaróthoz tartozó település'. Minthogy a *Basarc*-nak is hívott *Basaharctól* egy *Vasarc* nevű, 343 m. magas hegy, Dágtól keletre pedig *Basarc* hegy található, joggal tehető fel, hogy a *Basaharc* névalak népetimológiával, a *basá*-nak és a *harc*-nak a beleértésével keletkezett a korábbi *Basarc*-ból. ... (TESz)

A név előtagja (vö.: *Basa + harc*) a *bas* 'fej' szóval hozható kapcsolatba, és a 'magas' tulajdonsága miatt lett része a helynévnek. Ezt támogatják a hegynévben előforduló változatok is. Az utótag közszói jelentése is feltehetően a 'kiemelkedő hely, a hegy' jelentéssel lehet kapcsolatos. A földrajzi névi alakváltozatokra nem az a jellemző, hogy egyesek beleértéssel keletkeznek, hanem az, hogy az egyik változat a korábbi teljesebb, míg a másik a későbbi, tovább alakult fejleményt őrzi.

Aszófő 'helység Veszprém megyében' ...A m. *aszó* '(száraz) völgy, időszakos vízfolyás és a *fő* 'kezdet' fn. összetétele. (KISS 1980)

Tófej 'helység Zala megyében' ... (KISS 1980)

Tófű 'helység Baranya megyében. Összetétel a *tó* 'mélyebb medrű állóvíz' és a *fő* 'valaminek a feje, kezdete' főnévekből. (KISS 1980)

A *tó* alakváltozatai: *tol*, ld. *Told* 'helység Hajdú-Bihar megyében (KISS 1980), magy. *tolcsa* (*tol* + *-csa*: kicsinyítő képző), *tócsa* (*tó* + *-csa*: kicsinyítő képző).

Személynevekben: Önállóan sok névben használatos, amelyet rendszerint ismeretlen vagy földrajzi névi eredetűnek tartanak.¹⁰⁴

A Kárpát-medence földrajzi neveinek és a magyarok használta személynevek (keresztnevek és családnevek) etimológiájának a megközelítőleg helyes magyarázata csak a tulajdonnevek és a közszók nyelven belüli és nyelvek közötti rendszerében való helyének megismerése révén lehetséges. Ehhez a munkához pedig nem nélkülözhetjük a nyelv és a gondolkodás általános nyelvészeti megközelítésből való tanulmányozását, amelyhez vizsgálati anyagként a tulajdonnevek (földrajzi nevek és személynevek) és a közszók több nyelv anyagát bevonva segíthetnek.

9.2.4. A *-či* képző és nyelvi párhuzamai¹⁰⁵

A k.tat. *baščī* képzője hangtanilag fejlemény, eredeti formája a földrajzi névi kutatásaim fényében *t*-kezdetű. Ez a *t*- több irányban változott a sok ezer éves használat során s ezek a változatok megtalálhatók ma is a különböző nyelvekben. Egyikben több, szinte valamennyi változat ismert és használt, a másikban kevesebb, de felismerhetők közszókban és tulajdonnevekben egyaránt.¹⁰⁶ Vö.: *-ti* > 1. *-di*, 2. *-t'i* > *-či*, *-ši*, 3. *-th* > *ši*, *-si*, *-hi* 4. *-δ* > *-li*, *-zi*, *-ri*, *-*wi* (> *-mi*, *-ni*).¹⁰⁷

Ennek a fejezetnek a munkálatait nagymértékben segítették azok az adatok – pl. a földrajzi nevek esetében –, amelyek jelezték a név alakváltozatait is, továbbá a párhuzamos földrajzi névi adatok, mint pl.:

Amačkassi h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Amačkassi* <-- *Ančākkassi* <-- *Jamatkas-Jamaš* or. *Amačkasy* C., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Amačkassi* < *Amač* ← *Ama*: szótő

+ -č: képző

+ *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú'

+ -i: birtokos személyjel

Ančākkassi < *Ančāk* ← *An*: szótő

+ -čāk: képző

+ *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú'

+ -i: birtokos személyjel

Jamatkas < *Jamat* ← *Jama*: szótő

+ -t: képző

+ *kas* ← csuv. *kas*, *kasā* 'falú'

+ *Jamaš* ← *Jama*: szótő

+ -š: képző

or. *Amačkasy* ← csuv. *Amačkassi*

Az összetett szóból álló név előtagjának (*Amač*), egy esetben a kéttagú név második tagjának (*Jamaš*) a szótőve több alakváltozatban szerepel. A szótő a helynév mai ill. korábban használt és ismert formáiban más-más alakot öltött ugyanúgy, mint a képzők, így módon hozzásegítenek a megoldáshoz. A képző alakváltozatai: -t, -č, -š, -čāk. Másik névben újabb változatok segítenek, vö.:

Čirküllě Almanč h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Čirküllě Almanč* Kra., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Čirküllě*

+ *Alman*

+ -č: képző

Almančā h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Almančā* or. *Almančikovo* B., csuvas falu, Ar.:-

< csuv. *Almančā* < *Alman*

+ -čā: képző

or. *Almančikovo* < *Almančik* ← nem or. *Almančyk*

+ or. – ov: birtokos melléknévképző

+ -o.

Almančák h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Almančák* or. *Zelenovka* V. orosz falu, Ar.:-

< csuv. *Almančák* < *Alman*

+ -čák: képző

Amanik h. Ašm.I.199.: csuv. *Amanik* or. *Kartlujeva* Ču., falu neve, NAP: csuv. *Amanik* ← *Amalek* or. *Kartlujevo* K., Ar.:-

< csuv. *Amanik* < *Ama*

+ -nik: 'valamivel való ellátottság' képző

Amalek < *Ama*

+ -lek: 'valamivel való ellátottság' képző

Figyelemre méltó, hogy a -lek és a -nik képzők szinonímák, az összetartozásra utalnak.

Jamanak h. Ašm.IV.185.: csuv. *Jamanak* C., település neve, NAP: -, Ar.: -.

< csuv. *Jamanak* < *Jama*: szótő

+ -nak: képző

Jaman kassi h. Ašm.IV.185.: csuv. *Jaman-kassi* Cu., település neve, NAP: csuv. *Jamankassi* or. *Jamany* Kr., Ar.: -.

< csuv. *Jaman* < *Jama*: szótő

+ -n: képző

+ *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú'

+ -i: birtokos személyjel

or. *Jamany* ← nem or. *Jamany* < *Jama*

+ -ny: képző

Jaman sas m. d. Ašm.XI.76.: csuv. *Jaman-sas*, mocsaras tisztás neve az erdőben, és a körülötte lévő erdő neve, (ld. tat. *Jaman¹⁰⁸ saz* "csúnya mocsár"), NAP: -, Ar.: -.

< csuv. *Jaman* < *Jama*

+ -n: képző

+ *sas* ← tat. *sas* 'mocsár'

Jamanjylga f. TB.183.: bask. *Jamanjylga* or. *Jaman-jelga* Burz., az or. *Bol'(šoj) Nuguš¹⁰⁹* baloldali mellékfolyója.

< bask. *Jamanjylga* < *Jaman* < *Jama*

+ -n: képző

+ *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'

or. *Jaman-jelga* < *Jaman* ← nem or. *Jaman*

+ *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'

Jamaδy t. TB.183.: bask. *Jamaδy* or. *Jamazy* Arx., az or. Sim mellékfolyója.

< bask. *Jamaδy* < *Jama*

+ -δy: képző

or. *Jamazy* ← 1. bask. *Jamaδy* átvétele hanghelyettesítéssel

2. *Jamazy* átvétele nem a baskírból

Jamašjylga f. TB.184.: bask. *Jamašjylga* or. *Jamaš-jelga* Ask., Kara., az or. Bajka jobboldali mellékfolyója.

< bask. *Jamašjylga* < *Jamaš* ← *Jama-*: szótő

+ -š: képző

+ *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'

or. *Jamaš-jelga* ← nem or. *Jamaš*

+ *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'

Jamašty f. TB.184.: bask. *Jamašty* or. *Jamašty* / *Jamašly* Burz., az or. Belaja jobboldali mellékfolyója.

< bask. *Jamašty* < *Jamaš* ← *Jama*

+ -š: képző

+ -ty: képző

or. *Jamašty* ← bask. *Jamašty*

or. *Jamašly* ← nem or. *Jamašly* < *Jamaš*

+ -ly: képző

Idylryk f. Ašm.III.136.: kaz.tat. *Idylryk*, NAP:-, Ar.:-.

< kaz.tat. *Idylryk* < *Idyl* ← vö.: tat. *idel* 'folyó'

+ -ryk: képző

Irěľčěk f. Ašm.III.136.: csuv. *Irěľčěk* or. *Voložka* (a csuv. Kiv-jal falutól 10 versztára, van ott sziget-"ustrā").

< csuv. *Irěľčěk* < *Irěl*: szótő

+ - *čěk*: képző

A helyes tagolást igazolják a szótővek önálló előfordulásai, valamint a képzők más szótőveken való használata is, vö.:

An śyrmi f. Ašm.I.209.: csuv. *An śyrmi* Kozm.u., patak neve az or. Bol'shoje Karačkino mellett, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *An*

+ *śyrmi* ← csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék'

+ -*i*: birtokos személyjel

Ama tu d. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Ama tu* M.

< csuv. *Ama*

+ *tu* ← csuv. *tu* 'hegy'

Jam jylgahy f. TB.184.: bask. *Jam jylgahy* Uč., patak.

< bask. *Jam*

+ *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó'

+ -*hy*: birtokos személyjel

Az önállóan is kimutatható szótővek bizonyos esetekben képzőt kaptak s a képzős alakokhoz további képzők járulhattak.¹¹⁰

A személynevekben: A földrajzi nevekhez hasonlóan gazdag anyagot kínálnak az adatok.¹¹¹ E képzők tanulmányozásának lényege, hogy a 'fej' - illetve rokonai - jelentésű szóhoz, amelynek sokféle alakváltozata ismert a magyarban és más nyelvekben is (ld. fent), a képzők különböző hangtani fejleményei járulhatnak, kezdve az eredeti -*t*- mássalhangzót tartalmazóval, mint a közszókban. Pl.: magy. *balta* (*bal* + -*ta*), *fejsze* (*fej* + -*sze*), *boldog* (*bol* + -*dog*), *bódog* (*bó* + -*dog*), *boglya* (*bog* + -*lya*), *csomó* (*cso* + -*mó*), *szem* (*sze* + -*m*), *szekér* (*szeké* + -*r*), *tengely* (*tenge* + -*ly*), *magas* (*maga* + -*s*), *nagy* (*na* + -*gy*) stb.

Természetesen ezek a képzőváltozatok olyan szavakhoz is járulhatnak, amelyeknek a jelentésmagjában ott van az elágazás, azaz az elágazás kiindulásának pontja, ugyanakkor a képző eredeti komplex jelentéstartalma is felismerhető, pl. magy. *váltig* (*vál*¹¹² + -*tig*), *szakadék* (*szaka* + *dék*), *addig* (*ad* + -*dig*),

nyj. *minditig* (*min* + *-di* + *-tig*). Ezen elv szerint számos családnévünk született, pl. *Bakacsi, Bakos, Nagy* stb.

9.3. Nyelvi, nyelvtörténeti tanulságok

A k.tat. *baščī* és nyelvi párhuzamai a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek hangtana, mondattana, alaktana és jelentéstana vizsgálataink fényében tökéletesen illeszkednek egy olyan rendszerbe, amely rendszernek egyaránt – bár különbözőképpen - tagjai az uráli, altáji és az indoeurópai nyelvcsaládba sorolt valamint további nyelvek, amelyek között a magyar nyelv az ősiségét, a szókészletének és a grammatikai lexémáinak a gazdagságát tekintve központi helyet foglal el. Sőt, a gondolkodásmódjában rengeteg ősi elemet őrzött meg, amelyet a szavak jelentéstartalmukkal is igazolnak. A világ nyelveinek sorában a fenti három nyelvcsaládba sorolt nyelvek tekintélyes részére egyértelműen a monogenezis elve érvényesül.

Számos kérdésre - honnan kaphatta az elnevezését a *fej*, miért van vezető szerepe stb. – a választ megtaláljuk a földrajzi nevekben. Innen tovább menve felfedezhető a nyelvünk további területein szótövekben és grammatikai lexémákban. Onnan kell kiindulni, hogy a víz hangja szolgáltatva az alapot a beszédnek, a dalnak és a hangszeres zenének. A víz valóságtartalma pedig kiindulás a jelentésfejlődéshez. A víz, mint forrás (tó, amelyet mocsár vesz körül) alakja kerek, dudoros – ilyen, amikor tele van -, de hozzá hasonlóan forrás szerepe van a folyóelágazás helyének is. **A fej tehát egyszerre forrás és az elágazás helye, vele összetartozik a növényeknél a mag, a bogyó, a faág, az állatoknál és az embernél a szik, a mony stb. Mindez a teremtés, a születés kiinduló helye is, egyben a lényeg, a legfontosabb, a minőség, az erő, amely meghatározza a fejleményt, a teremtményt, azaz az utódot, vagyis a folyót, a növényt, az állatot és az embert egyaránt, hiszen a mag maga az élet. Hinni benne, szentként tisztelni nemcsak ezért érdemes, hanem azért is, mert az emberiség legnagyobb alkotása a nyelv megfejthető e logika alapján.**

A k.tat. *baščī* címnév és társai olyan gondolkodás alapján születtek, amely gondolkodás meghatározó volt a magyar, a kazáni tatár és rajtuk kívül Eurázsia legtöbb nyelvének a születésében, kialakulásában. Minthogy a legfőbb, a legfelső pont az irányító pont, a fej, ezért az ezzel ellátott élőlény – középük tartozik a víz is – a vezető. Ez a pont a születés helye is, mag, ezért a belőle keletkezett hajtás, test, ember, állat, növény, víz is viselheti az elnevezést.

Társadalmi címnévvé válhatott maga a *fej* ill. más nyelvi megfelelője önmagában, idővel pedig a képzővel ellátott formája.

9.4. Őstörténeti tanulságok

A társadalmi címnevek és a népnevek jelzik, hogy a kazáni (keresztyén) tatárok kulturális és történeti hagyományait illetően kapcsolódnak, beleilleszkednek egy hatalmas, eurázsiai kultúrkörbe, amelynek az egyik neves és a legősibb képviselője a magyar.

9.5. Összegzés

A földrajzi névi kutatásaim segítségével megismerhető az, hogy eleink milyen kapcsolatban voltak a természettel, hogyan gondolkodtak, hogyan gondolkodott maga az ember akkor, amikor az első és a későbbi szavak, a grammatikai elemek megteremtődtek.

Bálint Gábor adatai egyrészt kiegészítik, megerősítik a földrajzi névi kutatásaim során kialakult tanulságokat, eredményeket, másrészt új megállapításokhoz vezetnek. Ez azért lehetséges, mert Bálint Gábor alapos és nem hamis munkát végzett. Bár a szakszavak, grammatikai megnevezések mára sok esetben módosultak, de az általa használt terminológiák egy része ma is megállja a helyét, más része pedig változott. Előfordul, hogy sokáig még ő utána is az általa használt szakszó volt hivatalosan is használatban, mint pl. a birtokos személyrag, amely ma már birtokos személyjel.

Szentkatolnai Bálint Gábor nem az íróasztal mellől kutatta a kazáni tatárok – keresztény tatárok – nyelvét, hanem köztük élt, nyelvüket, kultúrájukat, gondolkodásmódjukat közről ismerte meg. Példát mutatott az utókornak, nekünk kutatóknak abban is, hogy feltétlen meg kell ismernünk eleink gondolkodásmódját azért, hogy közelebb jussunk a nyelvi tudatukhoz. Ezen keresztül pedig képet kaphatunk arról, milyen szellemben teremtették az emberi nyelvet, a magyar nyelvet és hogyan születtek Eurázsia és a világ nyelvei. Ebben sokat segítenek a földrajzi nevek, amelyeknek a kutatási eredményeit Bálint Gábor munkái egyrészt megerősítik, másrészt hozzásegítenek a további vizsgálatokhoz, ezért módszerükben és tartalmukban egyaránt nélkülözhetetlenek. Megerősítik azt az álláspontot, mely szerint a nyelvünket az élet szülte, a nyelvben minden benne van: a születés, a kezdet s az egész élet, azaz a történelem, kultúra, hagyományaink, maga a világ. Mindez tehát megismerhető a nyelven keresztül, ha helyesen közelítjük meg. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy benne éljünk a valóságban, ismerjük a hétköznapi emberek életét is.

Bálint Gábor az emberi nyelvnek – ezen keresztül a kazáni tatár és a magyar nyelvnek is - szakavatott kutatója volt. Tudta, hogy a nyelv szent kehely, s abból ő az élet borát itta. Ő a magyar nyelvnek, mint a hóban is viruló rózsafának a valódi szirmaihoz segít eljutni. Mint nyelvész ezért lehetett király, fej, az az ember, aki nagyon sokat tudott, fent volt. Az igazat kereste, amit írt, alkotott, meg kell ismernünk. Korának prófétája volt, s tanítója az utókornak, hiszen az ígét hirdette.

9.6. Rövidítések

A. Alikovszkij rajon

alt. altáji

ang. angol

Arx. Arhipovszkij rajon

Ask. Aszkinszkij rajon

Aur. Aurgazinszkij rajon

azerb. azerbajdzsán

B. Batirevszkij rajon

Bajm. Bajmakszkij rajon

balk. balkár

bask. baskír

Belok. Belokatajszkij rajon

blg. bolgár

bolg. bolgár

burj.mong. burját mongol

Burz. Burzjánszkij rajon

C. Civilszkij rajon

c. című

Cu. Civilszkij ujezd

Č. Csebokszárszkij rajon

csag. csagatáj

cser. cseremisiz

Čišm. Csisminszkij rajon

Ču. Csebokszárszkij ujezd

csuv. csuvas

d. domb

dial. dialektus

E. Erza

f. folyó

fgr. finnugor

fi. finn

fn. főnév

fr. francia

gag. gagauz

Gaf. Gafurijszkij rajon

h. hely

hak. hakasz

hn. helynév

ir.ném. irodalmi német

jak. jakut

jeny. jenyiszeji

K. Kozlovszkij rajon

kalm. kalmük

Kara. Karaidelszkij rajon

karacs. karacsáj

kfn. középelnémet

k.kalp. karakalpakk

kirg. kirgiz

ko. komi

Kozm.u. Kozmodemjánszkij ujezd

Kr. Krasznocsetájszkij rajon

Kra. Krasznoarmejszkij rajon

k.tat. kazáni tatár

Kug. Kugarinszkij rajon

lat. latin

ld. lásd

le lengyel

litv. litván

lp. lapp

M. Morgausszkij rajon

m. mocsár

mac. macedon

magy. magyar

man. mansi

md. mordvin

mdE. erza mordvin

mdM. moksa mordvin

Mel. Melouzorszkij rajon

Miš. Miskinszkij rajon

mong. mongol

ném. német

nog. nogaj

nyeny. nyenyec

ojr. ojrot

ol. olasz

or. orosz

oszm. oszmán

osztj. osztj.

óeszl. óegyházi szláv

ófn. ófelnémet

óind. óind

ÓT. ótörök

ősm. ősmagyar

pl. például

rom. román

Ste.u. Sztterlitomskij ujezd

rom. román

szam. szamojéd

szam.jen. jenyiszeji szamojéd

szam.jur. jurák szamojéd

szb-hv. szerb-horvát

szelk. szelkup

szlk. szlovák

szln. szlovén

t. tó

tat. tatár

tkp. tulajdonképpen

tuv. tuvai

türkm. türkmén

tv. tvg. tavgı

ua. ugyanaz

Uč. Ucselinszkij rajon

udm. udmurt

ujg. ujugur

ukr. ukrán

úfn. újfelnémet

ún. ügynevezett

üzb. üzbég

V. Vurnarszkij rajon

v. vallás

vog. vogul

vö.: vesd össze

zürj. zürjén

9.7. Források

ANDREJEV

ANDREJEV, N. A. 1961: Csuvaszko-russzkij szlovar, Goszudarsztvennoje Izdatelsztvo Inosztrannyh i nacionalnyh szlovarej. Moszkva.

Ar.

Nikitin

Ašm.

Asmarin, n. i. 1928-50: Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszkoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari.

BAKOS 1986	BAKOS Ferenc 1986: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
BÁLINT 1877:VI	Szentkatolnai BÁLINT Gábor 1877:VI: Kazáni-tatár nyelvtan. (Hang-, alak- és mondattan.) Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest 1877.
BORISOV 1932	BORISOV, T. K. 1932: Udmurtszko-Russzkij Tolkovyj szlovar. Izsevszk.
BRS 1958	Baskirszko Russzkij szlovár 1958. Goszudarsztvennoje Izdatyelszvo Inosztrannih i Nacionalnih szlovarej. Moszkva.
C. DAMDINSÜREN-A:LUVSANDEND EV 1982.	C. DAMDINSÜREN-A:LUVSANDENDEV 1982: Russzko-Mongolszkij szlovar'. Insztitut Jazyka i Literaturi Akadémii Nauk Mongolszkoj Narodnoj Reszpubliki, Ulan-Bator.
Fa.	Faszmer, M. 1964-1973: Etimologicseszkij szlovar russzkovo jazüka. Perevod sz nyemeckovo i dopolnyenyija O.N. Trubacsova, t. I-IV. Moszkva.
GMA	Gidronimy Marijszkoj ASzSzR
HADROVICS-GÁLDI 1951	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologicseszkij szlovar csuvasszkovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari.
KARA 1998	KARA György 1998: Mongol-Magyar kézisztár. Terebess Kiadó, Budapest.
KÁZMÉR 1993	Kázmér Miklós 1993: Régi magyar családnevek szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
KISS 1980	Kiss Lajos 1980: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
KISS 1995	Kiss Lajos 1995: Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest.
LELKES 1998	LELKES György 1998: Magyar Helységnév-azonosító Szótár. Talma Könyvkiadó, Baja.
LYTKIN-GULJAJEV 1999	V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: Kratkij Etimologicseszkij Szlovár komi jazyka. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.

Éks.	JUHÁSZ József et al (szerk) 1985: Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
MUNKÁCSI 1990	MUNKÁCSI Bernát 1990: A votják nyelv szótára. Uralisztikai Tanszék Kiadványa, Pécs.
NAP	Naszeljonnyje punkty csuvasszkoj ASzSzR. Csuvaszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari, 1974.
Nikitin	Nikitin, i. d.: Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszkoj ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.
ORSZÁGH 1981	ORSZÁGH László 1981: Angol-Magyar kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Omeljan Pritcak	Pritsak, Omeljan 1957: Tschuwaschische Ortsnamen. Wiesbaden.
SIS	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologiceszkij szlovar russzkovo jazyka. Moszkva.
SW	Fokos-Fuchs, D. R. 1959: Syrjänisches wörterbuch I-II. Budapest.
SZILASI 1986	Szilasi, M. 1896: Vogul szójegyzék. Budapest.
SZINNYEI 1884	SZINNYEI József 1884: Finn-Magyar szótár. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása Budapest.
TB.	Szlovar toponyimov Baskirszkoj ASzSzR. Baskirszkoje Knyizsnoje Izdatyelsztvo, Baskort ASZSzR-nin toponimdar hüðlege. Ufa. 1980.
TESz.	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
TSK.	A. I. Turkin 1986: Toponimiceszkij szlovar komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.
ÚMT.	B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: Új magyar tájszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Vax.	VAHRUŠEVA, M. P. 1956: Udmurtsko-russkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moszkva.

9.8. Irodalom

CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin „Magyarság, Európa és Kelet a földrajzi nevek fényében (Az ungar név kapcsán)” „Magyarság és Kelet” A Magyarok Világszövetsége által 2004. június 1-6 között rendezett őstörténeti konferencia válogatott előadásai. Írástörténeti Kutatóintézet Varga Ákos-Varga Endre-Varga Géza-Varga Máté Kiadása, Budapest (CD)

CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin „Nyelvi kapcsolatainkról másképpen” in: Eleink - Magyar Őstörténet (5.) II. évf. 1. sz. 5-31

CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin „A magyar népnév és a Megyer törzsnév a földrajzi nevek tükrében” c. előadás anyaga elhangzott: A Magyar Őstörténeti Egyesület 2004. dec. 16-án Harmatta János emlékének szentelt ülésen. (Megjelenés alatt)

CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin A székely népnév és a földrajzi nevek in: Ősi Gyökér Kulturális folyóirat Miskolci Bölcsész Egyesület XXXII. évf. 1. szám Miskolc 2004 február-március.

CZEGLÉDI 2006 CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek hangtana in: www.hunscience.com, CD.

CZEGLÉDI 2006 CZEGLÉDI Katalin, A magyar nyelv szerepe őstörténetünk kutatásában in: Őstörténeti füzetek 5. Az „Eleink – Magyar Őstörténet” folyóirat melléklete 2006.

CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek, Miskolci Bölcsész Egyesület 2007. (Megjelenés alatt).

OBRUSÁNSZKY 2006 OBRUSÁNSZKY Borbála A hunok kultúrtörténete, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó Budapest, 2006.

PÉNZES 2005 PÉNZES István, Cigléd a fűzberekkel övezett kegyhely in: Átkelő 2005.1.4-7. Az Ister-Granum Eurorégió kulturális folyóirata, Észak-Kelet régió Alapítvány.

10. Megjegyzések Kazár Lajos, A magyar őstörténet nyelvészeti vonatkozásai különös tekintettel a japán nyelvre című cikkéhez¹³

Bár a jelen cikk szerzőjétől nem kaptam kielégítő választ a címben megjelölt kérdéskörre, hozzájutottam számos, helyénvaló gondolathoz.

Jónak ítélem meg azon észrevételét, mely szerint Sinor Dénes úgy gondolja, a finn *poro* 'rénszarvas' és a tunguz *oro* 'rénszarvas' összefüggnek. A kapcsolat hátterét, okait, sőt a lehetséges további nyelvi kapcsolatokat kutatni kell. Így Pröhle Vilmos említett munkáját is napirendre kell tűzni, a szóegyeztetéseit, a jelzett alaktani párhuzamokat és a hangtani hasonlóságokat újra kell vizsgálni annak érdekében, hogy tisztázzuk, megállja-e a helyét az a megállapítás, mely szerint „...a japán nyelv csak mondatnában és bizonyos mértékig alaktanában illik az altáji nyelvekhez, míg az archaikus uráliakhoz mind szókincsében és hangtanában illik és legvalószínűbben velük egy családba sorolható.”

A kérdéskör vizsgálatra érdemes annál is inkább, mert a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen egyértelművé vált számomra, hogy a nyelvek nyelvcsaládokba sorolása nem a valóságos nyelvi kapcsolatokat tükrözi, ezért az nem más, mint a nyelvek erőszakos csoportosítása, rokonítása, amely a kevésbé kételkedő kutatót gúzsba köti, helytelen irányba vezeti, ezért törvényszerű, hogy ellentmondások sorozata jelentkezik, s a kutató nem tud tovább lépni. Az lenne a helyes, ha nyelvekkel való kapcsolatokat és nem nyelvcsaládokkal való kapcsolatokat vizsgálnának a kutatók.

Egyetértek azzal, hogy „Pröhle japán-uráli tételét érdemben előítélet nélkül meg kell vizsgálni. Nem elegendő egy véleményt, állítást csodabogárnak” nevezni, meg kell azt indokolni tudományos megalapozottsággal, ellenkező esetben a kritizáló a hitelét veszti. S a megalapozott tudományos vizsgálatból nem maradhatnak ki a hunok és az ajnuk sem.

Valóban „Hivatalból még akkor is el kellett volna végezni az ellenőrzést, ha eleve tagadó álláspontból indultak volna ki.” Ezt megköveteli a tudományos módszertan. Tény, hogy a japán nyelv lehetséges kapcsolatai az altáji és az uráli nyelvekkel nem tisztáztak, ezért a megoldás a kutatásban és nem az eleve tagadásban keresendő.

A génkutatási eredményekből leszűrhető következtetés - „...a japán nép domináns részének elei a Bajkál délkeleti partja mellől származtak el.” - is indokolja azt, hogy „Összetett, ... komplex kutatás szükséges.... Meg kell szólalni az összehasonlító néprajznak, a régészetnek, és főként a történeti összehasonlító nyelvészetnek.”

Amennyiben elfogadható lenne az uráli nyelvcsalád-elmélet, már abban az esetben is feltűnő lenne, hogy a rekonstruált uráli alapnyelv igen fejlett állapotot mutat, bonyolult hangok, hangkapcsolatok ejtése fejlett hangképző szervek meglétére, működésére utal az i.e. 5-6 ezer évekre vonatkozóan. Idáig azonban sok ezer év alatt juthatott el a nyelvet használó értelmes lény, az ember az őskőkortól kezdve. Több mint elgondolkodtató, hogy „...az ősember „találmányaiából” megmaradtak a nyelvek...Némelyik nyelvben - ekként az uráliban is olyan ősi jövevényszóréteg van, ami korai keveredésre vall. Nyelvünket mindenképpen az őskőkorból örököltük...őskőkori a zene, a tánc, a nagy festett ünnepi termek (barlangok) szépsége és ...gyűjtögetés és a vadászat.” (LÁSZLÓ 1999.I:38-39) A felmerülő kérdésekre választ, a problémákra megoldásokat csak úgy találhatunk, ha a nyelvi kapcsolatokat kutatva nem nyelvcsaládokban gondolkodunk. Ma már tudományos megalapozottsággal a nyelvek nyelvcsaládokba sorolása nem tartható tovább.

A kérdésre, hogy mi történt kelettől nyugatig, a Csendes-óceántól a Kárpát-medencéig, a Peking völgyi ősember korától (i.e. 500 ezer) a vértesszőlősi ősemberen (i.e. 150 ezer) át napjainkig különös tekintettel az utolsó 15 ezer évre, érdemi választ csak akkor remélhetünk, ha a kutatásba bevonjuk azokat a nyelveket az indoeurópai, az uráli és az altáji nyelvekhez soroltakon kívül, amelyeket a jelen tudásunk szerint megközelítő bizonyossággal sem tudunk elhelyezni, más nyelvekhez kötni, kapcsolni. S ez utóbbiak között szerepel a japán nyelv is.

Bár Kazár Lajos eme dolgozata érdemben nem járul hozzá a fenti kérdések tisztázásához, bizonyító adatokat nem mutat be, de a nagyon is időszerű problémát felveti s mint figyelemfelkeltő munkát érdemes elolvasnunk.

Irodalom:

CZEGLÉDI 2005 – CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek hangtana in: Hunscience Kiadó Esztergom, 2006 (CD), www.hunscience.com

LÁSZLÓ 1999 - LÁSZLÓ Gyula, Múltunkról utódainknak I-II. Püski Kiadó, Budapest 1999.

11. A keleti magyar sezserék nyelvi tanulságai

11.1. Bevezetés

Jelen tanulmány - amely valójában nem könyv, nem cikk, hanem családfa neveinek értelmezése - kettős élmény hatására született. A korábbi Benkő Mihály kérése¹⁴, a későbbi pedig Veres Péter azon véleménye, mely szerint „...a Közép-Ázsiában élő kazahoknál előforduló „mád-i-jár” elnevezést sehogy sem nem¹⁵ lehet népünk magyar önelnevezésének etimológiájával kapcsolatba hozni. Alapvetően hibás hipotézisnek kell tartani, ahogyan azt egyesek mostanság megalapozatlanul feltételezik,...” (VERES 2007:214)

A kazakisztáni magyarokról már három vetítéssel egybekötött beszámolót is hallhattunk az Őstörténeti Egyesület ülésein, kettőt Benkő Mihály történész, egyet pedig Bíró András antropológus előadásában. Ezen kívül további ismereteket szerezhetünk a keleti magyarokról Benkő Mihály írásaiból. A keleti magyar sezserék nyelvészeti szempontú tanulmányozására Benkő Mihály kért fel egy a témát érintő hozzászólásom kapcsán. A munkát elvállaltam, amelynek a magyarázata összetett. Az egyik az, hogy több mint 30 éve foglalkozom a Volga-Ural vidéke földrajzi neveivel, velük párhuzamosan a Kárpát medence földrajzi neveivel valamint az e nevekhez kötődő személynevekkel és közszókkel, ezeken keresztül pedig az ide kapcsolódó nyelvekkel. A sezserék hagyományai közvetlenül érintik ezt a területet, mert azt mondják, hogy a *madjarok/madjarok* egy része ide költözött. Miután megírtam a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtanát (CZEGLÉDI 2004-6, mondatánát 2007., alakjánát és jelentésánát (Kézirat.), elmondhatom, hogy a *magyar* népnévről eddig kialakult álláspontomat megerősítik az arab és cirill betűs sezserék adatai. Meg kell jegyeznem, hogy a sezserék teljes személynévi anyagát az említett területek földrajzi nevei, személynévi és a közvetlenül érintett, valamint további nyelvek közszoí anyagával és grammatikai lexémáival való összehasonlító tanulmányozása számos tudományos eredményhez vezethet, köztük a tulajdonnevek és közszók etimológiájának az eddigieknél pontosabb, hitelesebb megírásához, továbbá az ezekből levonható nyelvi, nyelvtörténeti és őstörténeti tanulságokhoz.

Két fő kérdésre kerestem választ: az egyik, hiteles-e a sezserék anyaga, a másik, a kipszak *magyarok* neve összetartozik-e a Kárpát-medence népének *magyar* nevével és hogyan.

Az írás felől megközelítve háromféle anyagot kaptam Benkő Mihálytól nyelvészeti szempontú tanulmányozásra. Az egyik az arab írásos leszármazási táblázat az ún. „omszki sezseré”, a másik egy cirill betűs, amely a szovjet korszakban a kettős (arab és cirill) könyvelésnek köszönhetően született. A harmadik a már magyarra fordított latin betűs anyag, amely tartalmazza Orunbaszar Turaszov (1934) asztanai történész gyűjtéséből a *madjarok* leszármazási táblázatát, *Madjar* és *Aldiar* történetét, valamint Kamal Dajirov albarbógeti (Turgaj körzet) akszakal (1928) táblázatát a *madjarok* Abuz nemzetségének származásáról, illetve a Torgaj megyei *madjar* törzs sezsirekönyvet. Az arab írásosról már korábban megtudtuk, hogy Benkő Mihály a Celinje-i tartózkodása idején Bulat Ahmetuli Nurpejt mullahtól kölcsön kapta felhasználásra és publikálásra. Ezt az egyedülállóan értékes anyagot Bulat Ahmetuli a korábbi

Celinje-i mullahtól és tanítótól, Szagündük Nurmagajbetovtól (1911-1993) örökölte, aki pedig a kazak földön általánosan elterjedt szokás szerint az elődjétől vette át.

11.2. A nyelvi tanulságok szempontjából legfontosabbnak tartom a sezserékben szereplő nevek hitelességének kérdését, amelynek az ellenőrzésére több lehetőségem is kínálkozott. Közülük néhány:

A legendák értelmezése és a leszármazási ágazat összehasonlítása. Továbbá annak vizsgálata, hogy az egyes családok leszármazási táblázatainak a nevei mennyire fedik egymást, valamint az eltérő ágazatok neveiben vannak-e ismétlődő nevek. A sezserékben lévő neveknek vannak-e párhuzamai a Volga-Urál vidéke és a Kárpát-medence földrajzi neveiben. A genealógiai táblázatok személyneveinek vannak-e párhuzamai a magyar személynevekben és a közszókban, továbbá vannak-e párhuzamai a három nyelvcsaládba (uráli, altáji, indoeurópai) sorolt nyelvek közszavaiban. Találhatók-e grammatikai lexémák a sezserék személyneveiben, s vannak-e azoknak nyelvi párhuzamai a földrajzi nevekben valamint az egyes nyelvekben. Végül a *Madiar* név kérdése a sezserékben és kapcsolatai a *Magyar*, *Megyer* személynévvel illetve a Kárpát-medence-i magyarok *magyar* népnévvel.

A továbbiakban ezeket külön fejezetekben tárgyalom.

11.2.1. A legendák értelmezése¹¹⁶a leszármazási ágazatokkal való összehasonlításban¹¹⁷

Figyelemre méltó pl., hogy Nurgajsa Kairbekküzi (1918), Szagündük Nurmagajbetov mullah özvegye a szakal-kipcsak törzsből származik, de férjétől sokszor hallott magyar-kipcsak legendákat. Az arab írásos lejegyzés szerint *Szagal*¹¹⁸nem más, mint *Madiar* unokatestvére, vagyis *Madiar* atyai nagybátyjának, azaz *Madiar* édesapja testvérének a fia. Miután mindkettőnek (*Madiar* és *Sagal*) ugyanaz (*Küpsäk*¹¹⁹) az őse, ezért az egyik leszármazottait *madiar-kipcsak*-nak, a másikat pedig *szagal-kipcsak*-nak hívják. Ennek a gondolkodásmódnak nem mond ellent az, hogy a magyarokat a források hívják pl. turk fajú és turáni népnek is, hiszen *Turan* és *Türik* mint *Madiar* ősei szerepelnek az arab betűs sezserében.

A származási táblázatokból kiolvashatók egy *Tatár-Mongol-Türk-Turán* származási vonal állomásai, vagyis azok a személynevek, amelyek ma a személynevek mellett mint népek nevei is ismertek. Eszerint nem lehet véletlen, hogy a magyarokat türköknek¹²⁰tartják, ugyanakkor turáni népnek is nevezték. A genealógiai táblázatokból egyértelműen az következik, hogy nem azért hívták a magyarokat *turk*, *türk* fajú népnek, mert velük együtt vagy a közelükben illetőleg egy törzsszövetségben éltek, hanem azért, mert valóban türk fajúak, azaz *Türk* nevű volt az egyik ősapja, s turáni azért, mert egy valamivel későbbi ősapja pedig *Turan* nevű volt.

Ami a kronológiát illeti, érdemes egy számítást végezni azért, hogy lássuk, mennyiben van köze a származási táblázatnak egy valós történelmi eseménysorhoz, azaz, a lényeges elemek párhuzamos, értékelhető szálon futnak-e, pl. mikorra tehető a *Küpsäk*, a *Turan*, a *Türik* ill. *Adam* és fia *Šeš*. Ez talán azt is jelenti, hogy a sezserék szerint *Adam*-ig a generációk időben pontosan i. sz. kezdetéig vezethetők vissza. Annyi bizonyos, hogy *Adam*-nak mint bibliai névnek van valóságalapja, a törökségben a közszói jelentése 'ember'.¹²¹

Közvetlenül vagy közvetve egyértelműen a nevek valódiságát igazoló további tényezők közé tartoznak azok a történeti hagyományok is, amelyekről Benkő Mihály már részletesen szólt és szól.

11.2.2. Az egyes leszármazási táblázatok nevei fedik-e egymást?

Ennek a fejezetnek a vizsgálatát többek között azért is tartom fontosnak, mert elvi kiindulásképpen fel kell tenni a kérdést, hogy az emlékezet őríz-e meseszerű elemeket, s ha igen, akkor az a nevek valódiságát, történeti hűségét mennyire érinti. Vagy pedig arról van-e szó, hogy az emlékezet együtt futó

fő szálatokat őriz, s az eltérések, az elágazások valóban a különböző családok elágazásait jelentik. Esetleg milyen további okai lehetnek az eltéréseknek?

Az arab írásos táblázat egyik érdekessége, hogy a kiinduló, első ember *Adam* neve egybeesik a bibliai *Ádám* nevével és a törökben ismeretes *adam* 'ember, férfi' szóval. A név a magyarban ismert családnévként, vö: *Ádám, Ádán, Ádány* (KÁZMÉR 1993) Sőt, a jelen álláspontom szerint a magyar *atya, apa* és ezek nyelvi megfelelőit azok etimológiájának az írásakor csak az *Adam*-mal való összefüggésben lehet és érdemes vizsgálni.

Az anyagok összehasonlításának a tanulságai közé tartozik, hogy az arab írásos és a cirill betűs táblázat *Adam* atyától kezdve azonos *Sejid* két fiának, *Irán* és *Turan* megnevezéséig. Innentől kezdve a cirill betűs táblázat eltér, mert *Iran* utódainak nevezi azokat, akik között megtaláljuk a *Madiar* nevet is, az arab írásos pedig *Iran* testvérének *Turan*-nak a leszármazottaiként tartja számon *Madiar*-t. Meg kell tudnunk, hogy az eltérés egyszerű elírás-e a cirill betűs lejegyzésben, vagy más az ok.

Tovább menve az arab írásos leszármazás szerint *Ajyrkalpak* utódja *Sapijan*, s ő *Kazak* apja. Kamal Dajirov szerint is *Ajyrkalpak* a nagyapja *Kazak*-nak, s ő is említ *Sabijan*-t. A *Sapijan* és *Sabijan* összehasonlításban a *-p-* és *-b-* zöngétlen illetve zöngés szembenállás látszik. Ennek az oka tisztázható.

Ami a Nagy, Középső és a Kis Hordából való leszármazást illeti, kis eltérés mutatkozik. Mind az arab, mind a cirill betűs táblázat szerint *Kazak* három fia közül *Akarys* a Nagy Horda, *Bekarys* a Középső Horda, *Žanarys* pedig a Kis Horda őse. Kamal Dajirov azonban e három névben *-r-* helyett *-z-*t használ, továbbá szerinte *Akazys* a Nagy Horda - ebben megegyeznek -, *Bekazys* a Kis Horda, *Žanazys* pedig a Középső Horda őse. Ezen eltérés azért is említésre méltó, mert így kérdés, hogy azok, akik kipcak-magyarnak tartják magukat, a Középső vagy a Kis Hordához tartoztak-e. Az *-r-* és *-z-* szembenállásnak pedig az a magyarázata, hogy a cirill betűs változat a két hang (*-r-*, *-z-*) közvetlen elődjének (*-δ-*: interdentalis zöngés spiráns) egy másik, nem *-r-*, hanem *-z-* fejleményét őrzi. A jelenlegi tudományos álláspont szerint ezt a rotacizmus és a zetacizmus jelenségének nevezik. Az előbbi a bolgár ill. a csuvasos típusú nyelvek jellemzőjének, az utóbbit a köztörök nyelvek egyik megkülönböztető jegyének tartják.¹²²

A továbbiakban az arab írás szerint *Aktamkuža* (*Aktam* + *kuža*) szerepel és nem *Aktambera* (*Aktam* + *bera*), mint ahogyan a cirill betűs táblázatban olvashatjuk. A *kuža* és a *bera* rokon jelentésű szavak. Mindkettőt 'ember' jelentésben kell felfogni. Minthogy a cirill betűs lejegyzés a szláv nyelv és írás törvényszerűségeihez igazodik, ezt figyelembe véve nem meglepő, hogy az arab *Küpsäk* nála *Kypšak*. Tisztázásra szorul *Müjizdi* és *Sary abyz* viszonya. Mindkét név szerepel az arab írásos változatban is, ahol *Sary abyz* a számunkra a *Madiar* ág miatt fontos utódja nem *Karakypšak*, mint ahogyan azt a cirill betűs táblázat mutatja. *Sary abyz* egyik unokája *Kobylandy* és az ő unokája *Toktarbi* szál közötti kapcsolat sem világos.

Toktarbi öt fiának a sorrendje – másutt is előfordul – nem egyezik. Abban viszont azonos az arab és a cirill betűs lejegyzés, hogy a számunkra fontos *Bültyn* a harmadik fiú, akinek a közvetlen utódja *Ajtkül*.

A leszármazási ágazat egészét tekintve az arab írásos és a cirill betűs lejegyzések között vannak lényeges és kevésbé lényeges eltérések. Ezek tisztázásához az első és legfontosabb lépések közé tartozik az arab írás értelmezése és annak pontos, hiteles latin betűs átírása, valamint az arab betűs lejegyzés szláv nyelvi olvasata illetve lejegyzése cirill betűkkel. Hitelesség esetén a kettő nem adhat két különböző eredményt, csak ugyanazt. Vagyis annak az ejtésnek a rekonstrukcióját, amit az arab írás lejegyzett. Ez pedig a *Madiar* esetében *Magyer* illetve *Magyar* egyaránt lehetett. (vö.: CZEGLÉDI 2004-6)

A másik lényeges eltérés, ahol az arab írásnak lehet igaza a hagyományok ismeretében, mégpedig az, hogy a magyar nem az *Iran*-i (cirill), hanem a *Turan*-i ágon keresztül kötődik a *Türük*-hez.

A továbbiakban, amikor a teljes leszármazási táblázatok egyes neveit vizsgálom, akkor egyben azoknak tulajdonnévi (földrajzi névi és személynévi) párhuzamait keresem a Volga-Urál vidéken és a Kárpát medencében, s a nekik alapul szolgált közszót igyekszem megtalálni, valamint a név szerkezeti

felépítését vizsgálom, azaz a lexikális és grammatikai lexémák felől illetve a jelentés felől is megközelítem. Minden egyes eltérés lényeges lehet, ezért annak a valódi okát kell megtalálni.

Az arab írásos lejegyzésben és a cirill betűs változat szerint *Madiar* apja *Töbet*, a sezsire könyvben pedig *Madiar* apja nem *Töbet*, hanem *Žaugastin*. Az arab és cirill betűsben *Madiar*-nak három testvére van: *Kulataj*, *Žanajdar* és *Kosajdar*, míg Orunbaszar Turaszov asztanai történész és Kamal Dajirov szerint csak két testvére van: *Aldiar* és *Kudiar*. Különböznek a nevek, de szám szerint sincs egyezés. Különböznek *Madiar* fiainak a nevei is. Az arab írásos szerint négy fia van. Dajirov bár hat fiú nevét említi, a Torgaj megyei *Madiar* sezsire könyv szerint hét fia van, de megírja, hogy az egyik (*Seru*) aggregényként a katonaságban meghalt. Minden bizonnyal ezért nem szerepel a neve Dajirovnál. Így *Madiar/Madijar* fiai: *Akbaj*, *Aitkul*, *Boz*, *Abuz*, *Seru*, *Sesen* és *Kalmembet*¹²³ vagy *Kalmanbet*.

Kamal Dajirov egy *Madijar* → *Apaj* → *Argün* → *Kazak* vonalat ír le, amelyből látszik, hogy az *Apaj* nem szerepel az arab írásos változatban.

Arra lehet gondolni, *Madiar* leszármazottainak, a gyerekeinek a száma, neve azért különbözik, mert a nevek többször előfordul(hat)nak, és nem ugyanazon *Madiar* nevű személy gyerekeit sorolja fel az arab írásos változat és Orunbaszar Turaszov valamint Kamal Dajirov.

Feltehető, hogy miután a késői lejegyzők mind a saját felmenőiket írták le, másik, későbbi *Madiar* is előfordulhatott, mint ahogyan több név is előfordul nem csak egyszer. Vagyis valamely ősnek a neve későbbi utód(ok) nevéként is előfordul, azaz a nevek ismétlődhetnek.

Figyelemre méltó az a kijelentés, mely szerint Kamal Dajirov maga *Madijar* egyik fiának *Abuz*-nak a leszármazottja. *Madiar* egyik felmenője pedig *Sary abyz* az arab írásos változat szerint is.

A leszármazási táblázatokban *Kazak* unokái nem ugyanazok, *Kazak* három fia, unokái és dédunokáinak nevei mintha keverednének. Figyelemre méltó, hogy Kamal Dajirov a *Kazak* – *Argün* – *Madijar* – *Abuz* vonalon származtatja magát. A magánhangzó tekintetében az *Abyz*, *Abuz* szembenállás, azaz az –y- (illabiális veláris) és az –u- (labiális veláris) magánhangzókat tartalmazó változatok. (Vö.: CZEGLÉDI 2004-6) Ezen eltérés miatt még ugyanazon névről van szó.

A dokumentumok közötti eltérések okát abban látom, hogy az arab írásos lejegyzés egyrészt - mint az eredetibb a cirillírásoshoz képest is - a korábbi, biztosabb emlékeket őrzi, másrészt az orosz a későbbi, amely kb. 1930-as évektől kezdve a kettős könyvelés miatt a már arab írással ismert eredetit lejegyezte, átírta az orosz nyelv sajátosságainak megfelelően, ugyanakkor érvényesültek a kazakejtés jellemzői is bizonyos esetekben. Így pl. az arab írásosban –r-, a cirill betűsben –z- szerepel (vö.: *Akarys/Akazys*, *Bekarys/Bekazys*, *Žanarys/Žanazys*). Az első szakasz *Adam*-tól kiindulva jó néhány generáción keresztül szinte egyezik.

Egyértelmű, hogy a nevek különbözőségének nem a hiteltelenség az oka, igazolhatóan nem kitalált nevekről van szó, amelyet több tényező is igazol.

11.2.3. Az eltérő ágazatok neveiben vannak-e ismétlődő nevek?¹²⁴

Vannak teljes egészében megismétlődő nevek, ezeknél azonban gyakoribb, hogy összetett név esetén az előtag ismétlődik. Pl.: *Toktarbi* (*Toktar* + *bi*)¹²⁵ előtagja a *Toktar* gyakori név.

11.2.4. A sezserekben lévő személynevek párhuzamai a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben:

A sezserekben található személynevek ismertek ma valódi tulajdonnevekként, mint személynevek és földrajzi nevek. A fent említett *Toktarbi* név *Toktar* eleme földrajzi nevekben kimutatható. Pl.:

*Panikas Toxtar*¹²⁶ h. Ašm.: -, NAP: csuv. *Panikas-Toxtar* Čgs., csuvas falu, Ar.: -.

A sezserékben ismeretes *Abyz*, *Abuz* –y- (illabiális veláris) ill. –u- (labiális veláris) magánhangzókat tartalmazó változatok úgy keletkezhettek, hogy az egyik előzménye illabiális (y < a illabiális), a másiké pedig labiális (u < a) volt. A tisztán látás érdekében azonban minden egyes név esetén körültekintéssel kell eljárni akár az arab, akár a cirill betűs olvasatot vizsgáljuk. Elvileg ugyanis egy cirill betűs *Абыз* (*Abuz*) lehet egy idegen **Abüz* lejegyzése is. A földrajzi névi adatokból pedig az is kiderül, hogy a szónak van mássalhangzó kezdetű megfelelője, amely azért igényel további vizsgálatot, hogy megismerjük a szókezdő x- (kh) előzményét. Pl.:

Karaabyz f. TB.86.: bask. *Karaabyz* or. *Karaabyzovo* Balg., az or. Belaja jobboldali mellékfolyója. < bask. *Karaabyz* < *Kara* + *abyz*, or. *Karaabyzovo* < *Karaabyz* ← bask. *Karaabyz* + or. –ov: birtokos melléknévképző + or. –o.

Xapās h. Ašm.XVI.52.: csuv. *Xapās*, 17 település neve, NAP: csuv. *Xapās* □ *Čirküllē Xapās* or. *Abyzovo* V., csuvas falu, Ar.:-. < csuv. *Xapās* ← *Xapys*, or. *Abyzovo* ← nem or. *Abyz* + or. –ov: birtokos melléknévképző + or. –o.

11.2.5. A sezserék személyneveinek párhuzamai a magyar személynevekben és a Kárpát medence földrajzi neveiben:

A sezserékben található személynevek közül számos ma is ismert és használt főleg családnévként – ritkábban keresztnévként – a magyarban. Pl.

A *Kalmembet*/*Kalmanbet* (*Kalman* + *bet*¹²²) első eleme, azaz előtagja összetartozik a magyar *Kálmán* családnévvel és keresztnévvel, s a földrajzi nevek előtagjával, pl.: *Kálmán*, *Kálmány*, *Kámán* csn. (KÁZMÉR 1993), *Kálmáncsai* csn. ← *Kálmáncsa* hn. Somogy megye + -i: melléknévképző (KÁZMÉR 1993) < *Kálmán* + -csa + -i; *Kálmándi* csn. ← *Kálmánd* hn. Szatmár megye + -i: melléknévképző (KÁZMÉR 1993) < *Kálmán* + -d + -i; *Kálmánháza* (*Kálmán* + *háza*) (KISS 1981) magyar településnév előtagjával.

A személynevek tanulmányozásakor családnevekben és keresztnévekben egyaránt kell gondolkoznunk. A keresztnévek használata előtt egyelemű nevek voltak, amelyek ma ismertek mint családnevek, de keresztnévként is megmaradt egy részük. Ilyen a magyar *Kálmán* is.

11.2.6. A sezserék személyneveinek párhuzamai a közsókban¹²⁸

A sezserék személyneveivel számos közsó tartozik össze, azonban a nevek közsói jelentéstartalmának a megtalálása csak egy egész eurázsiai nyelvi rendszer vizsgálata illetve a névadási szokások megismerése révén lehetséges. A tulajdonneveknek és a népneveknek alapul szolgált közsók megtalálásához nem elegendő az érintett nyelv(ek)ben kimutatni az adott közsót, mert a jelenségnek, a névadásnak igen régi és mély gyökerei vannak a nyelvünk, a nyelvek kialakulási rendszerében, sorában. Éppen ezért ennek a fejezetnek a megírásához nemcsak szükség van, de elengedhetetlen a Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek feldolgozása során végzett kutató munkám, mert a névadási (földrajzi nevek, személynevek) szokások és a szóteremtés, szóalkotás módjai a tulajdonnévi és a közsói jelentéstartalmak egymáshoz való viszonyának tisztázása körüli vizsgálatok ezt mind segítik. Arról van szó, hogy az emberi nyelv kialakulása, teremtése idején az ember úgy gondolkodott, - s ez a gondolkodásmód kihatott a nyelv további alakulására - hogy teremtménynek fogta fel a forrást, folyót, tavat (azaz a vizet), a növényt, az

állatot és az embert. Közös vonásuk, ha mozognak, akkor élők, s mindegyik utódokat hoz létre. Az első elnevezést a víz kaphatta, majd hasonlóság alapján a megnevezés átment, rátapadt a növényre, állatra, emberre. Az elnevezések egybeesésének ez lehet az első oka. Az ilyen embernevek rendszerint 'teremtés'jelentésűek, monyhoz, tojáshoz, szíkhöz, maghoz, ághoz tartozóak. Ezek voltak az első embernevek. Az ősnak az utódai már tartalmaz(hat)ták ezt az embernevet, de gyakran ellátták a 'fi(ú), fej, ember, oldal' jelentésű szavakkal. Meg kell jegyezni, hogy a *magyar* név *magya* tövével rokon, azaz genetikailag összetartozik, pl. a magyar *mony*, *mag*, *mák*, *bogyó*, *bögy/begy*, *anya* stb.

Idővel tehát egyelemű személynévekké lettek ezek az ember megnevezések, majd a személy utódainak a kiterjedt hálózatra tekintettel a személyből család, a családból nemzet, majd nép lett, miközben a név maradt. Ezek az ún. önelnevezésű népnevek, mint pl. a *magyar*. Időben jóval későbbi jelenség, hogy egy népet mások a családapá valamely felmenőjének nevével neveznek meg. Így lehet a magyar, pl. türk fajú ill. turáni nép. Ennél időben még későbbi, hogy egy népet arról a folyóról neveztek el mások, amely mellett lakik vagy lakott. Így született meg az idegenek által teremtett és használt megnevezés. Ennél még későbbi és ritka jelenség, amely mindenképpen a vándorlások következménye, hogy egy adott területet az újonnan odaköltözött nép nevével neveztek el. Viszonylag gyakoribb, hogy - nem vizet neveztek el népről - egyéb földrajzi terület kapta meg az illető nép nevét. Ehhez képest is általánosan elterjedt jelenség, hogy személy neve ment át a földrajzi helyre, különösen településre. Ilyen esetekben a neveknek alapul szolgált közszók igen ősiak még akkor is, ha ma is ismertek közszóként. A tulajdonneveknek alapul szolgált közszó megtalálásához tehát igen körültekintően kell eljárunk.

A sezserek személynéveinek közszoí párhuzamai egyrészt népnevek, másrészt egyéb közszók, amelyeknek a számbavételét ki kell terjeszteni a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekre éppen a genetikai összetartozás ősi volta miatt.

A legelső emberre vonatkozó megnevezések 'teremtés'jelentésűek, amelyeknek a jelentés szerkezete: 'mony, mag' + 'valamihez tartozás, valami mellett lévő' grammatikai lexéma, ezt megelőzően pedig önálló szó. Ennek alapján idővel olyan jelentésszerkezetű szavak keletkeztek, amelyeknek az első eleme a már ismert 'ember' szó, rendszerint már mint tulajdonnév, a második elem pedig '1. valamihez tartozó, valami mellett lévő, oldal stb', 2. 'fi, ember' jelentésű szó. Ez utóbbihoz tartozó nevek szerkezetük szerint összetett szavak, amelyeknek az előtagja az apa nevét tartalmazza, az utótagjában pedig a magyar *fi* párhuzama (vö.: *bi*, *baj*, *bet* stb.) ill. valamilyen 'ember' jelentésű szó található (vö.: *koža*, *xan*, *pan*, *man*, *žan*, stb.), amely gyakori 'oldal' jelentésben is. A továbbiakban ezen elv szerint sok-sok név keletkezésére nyílt lehetőség. Felismerésük, megfejtésük pedig széles körű tudományos háttérmunkát igényel.

11.2.6.1. Magyarban

Az egyik csoportba olyan példák hozhatók, amelyek a *magyar* szóval, a másikba pedig olyanok, amelyek a *magyar* szó abszolút szótővével a *magya* elemmel, a harmadikba pedig olyanok, amelyek a második elemmel az *-r*-rel tartoznak össze.

11.2.6.1.1. A *magyar* szóval tartoznak össze¹²⁹

ember: 'a legmagasabb rendű élőlény'. Valószínűleg összetett szó. Elemei feltehetőleg nyelvünk ősi örökségéből valók: az *em-* 'nő, nőstény' előtag azonos lehet a N. *eme*, *emse* 'nőstény anyadisznó' szavak alapszavával, a *-ber* utótag talán az eredeti 'férfi' jelentésű férj szónak változata. Az összetétel szerkezete arra mutat, hogy nem sokkal az obi-ugor rokon népektől való elválás után alakulhatott ki.(TESz)

A szónak a fent feltételezett tagolását semmi nem igazolja, azt pedig különösen nem, hogy ez a feltételezett szószerkezet a feltételezett obi-ugor népektől való elválást igazolná. Az *ember* szó a *magyar* népnév párhuzama, amelynek szerkezete: *embe* + *-r*, ill. *magya* + *-r*. A második elem, mint grammatikai lexéma eredetileg önálló szó kezdő mássalhangzójaként maradt fenn. Az *ember* szó abszolút töve az *embe* –*m*-je a rákövetkező –*b*- hatására lett –*m*- a szintén nazális –*n*-ből, képzés helye szerinti hasonulás történt az ejtésben, amelyet írásban is jelölnek. Az *embe* elem párhuzamai közé tartozik az *em*, *eme* 'nőstény stb.', - amelynek az előzménye **enke* - és az *anya* szavunk is, tovább menve *Ana*, *Anna* az első istenanyaként tisztelt ő, amely női névként ma is ismert.

embrio 'a fejlődés kezdeti szakaszában lévő magzat'...Latin eredetű. vö.: orvosi latin *embryo* ... 'méhmagzat'...tulajdonképpen a görög 'belső sarjadék' jelentésű szó átvétele, ... vö.: ang. *embryo*, ném. *Embryo*, fr. *embrion*, ol. *embrione*, or. *embrion* 'méhmagzat, csira, valaminek a kezdeti állapota, stádiuma'.(TESz)

Az *ember* szóhoz kötődik.

mogyoró, monyoró: 'egyfajta csonthéjas gyümölcs, ...'. Származékszó: a ... *mony* 'tojás' főnévből keletkezett kicsinyítő képzőbokkal...(TESz)

A **mony** 'tojás' jelentésű abszolút szótó (*mony* + *-ró*) igazolható, de a kicsinyítő képzőbokor nem.

manusz¹³⁰...Cigány eredetű, vö.: cig. *manuš* 'cigány, ember, férfi'...(TESz)

A szó töve a *manu*, amelyhez –*s*/-*sz* 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző járul, amely az –*r* változattal úgy tartozik össze, hogy mindkettő eredeti –*t* fejleménye, más-más úton keletkeztek.

11.2.6.1.2. A *magya* abszolút szótóval tartoznak össze:

mátka 'jegyes, különösen a menyasszony, ...' Bizonytalan eredetű. ...vö.: blg. *mátka* 'méh, anyaméh, méhkirálynő, méhanya, folyómeder'. (TESz)

mony 'here, tojás, hímvesző...'. Ősi örökség az uráli korból, vö. vog. T. *mân* 'mony, tojás', osztj. O. *mon* 'here', cser. KH. *mê-nê* 'tojás, here', mdE.M. *mona* 'here', finn *muna* 'here, tojás', észt *muna* 'ua.'...jen. *mona*, tvg. *manu* 'tojás', szelk. *man* 'hímvesző'...Az esetleges altaji kapcsolata további vizsgálatot igényel. (TESz)

anya 'édesanya, valaminek az eredete',...A szócsalád tagjai származékszavak, *any*- alapszavuk valószínűleg ősi gyermeknyelvi szó a finnugor esetleg az uráli korból,... vö.: zürj. *ań* 'asszony', md.M. *ańaka* 'testvérnéne'... vog. *üńo*, osztj. *ēńki*, votj. *anai* (< tat. *ānej*), vót *enne*...'anya'. Más nyelvcsaládokból is idézhetők hasonló alakú és jelentésű szavak: vö.: török *ana*, tunguz *ani*, *añi*, sumér *anna* 'anya' stb. Ezek a szavak általában gyermeknyelvi eredetűek lehetnek, s így összefüggésük és koruk is teljesen bizonytalan. (TESz)

A szócikk írói helyesen sorolják az adatokat, azonban a következtetésük nem igazolható. Egyrészt a szó abszolút tő. Nincs olyan rendszer, amely a származékszó voltát támogatná. A szó nem gyermeknyelvi,

hanem ősi eredetű, az időből való, amikor az ember úgy gondolkodott, hogy az *anya* a valaminek az eredete, a befogadó stb. Aki, ami pedig eredettel ellátott, az a teremtmény, mégpedig első, közvetlen és ősi. További szavak tartoznak össze az abszolút szótóval, pl.:

mag 'sperma, ivadék, utód, fajta, nemzetség, virágos növények ivaros úton létrejövő szaporító szerve, szaporításra nevelt állat'. Ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *mifg* '(a ruha) ölrésze, (az ing) derékrésze, (TESz)

maga 'saját személye'. Magyar fejlemény. (TESz)

mega 'nagy', vö.: görög *μέγας* 'nagy'. Ld. a *megafon* címszónál. (TESz)

11.2.6.1.3. A *magyar* második elemével (–r) tartoznak össze:

rönk¹³¹ 'a levágott fatörzs egy darabja' ... **rönköly** 'kisdud, kerekded testű ember' Ismeretlen eredetű szócsalád... (TESz)¹³²

rög 'göröngy, föld, talaj, ... Ismeretlen eredetű... (TESz)

A *rönk* a *tönk*, *tönkö*, *tőke*, *töv-*, *tő*, *rög* szavakkal tartozik össze úgy, hogy a szókezdő mássalhangzó tekintetében a *t-* kezdetű az eredetibb. Valójában rokon a szótóval a *magya* elemmel is. A *rög* mint föld a befogadó, az *anya*, ezzel szemben a Nap a férfi tulajdonságú, szerepű a hagyományaink szerint is. A *tönk* azt a zöngétlen szókezdő mássalhangzót (*t-*) örzi, amely pl. népnevek végén (vö.: csuv. *puškärt*) előfordul, de a zöngés változata (*d-*) is megvan. Ilyen a *basgird* és a *szavárd* név *d-*-je, önálló szóként pedig a magyar *donga* kapcsolódik ide. .

11.2.6.2. Uráli nyelvek

Komi: (LYTKIN-GULJAJEV 1999)

megyr 'ív, hajlított forma'.

mygör 'figura, alak, forma' vö.: mari *mogyr*, *mongyr* 'test, emberi szervezet'.

mykyr 'görbeség, ... vö. mari *mugyr*, *mygyr* 'púp'.

Mari: (KUZNECOVA 2003)

mogyr 'törzs (testé)'.

Számos csak a szótóval összetartozó szó is ismert, vö.: komi *meg* dial. '(folyó) elágazás', udm. *mog* 'ua.', komi *mog* 'feladat', udm. *mog* 'ok'¹³³ stb.

11.2.6.3. Altáji nyelvek

Csuvas: (JEGOROV 1964)

măjăr 'dió' ... Ismeretlen eredetű, vö.: magy. *mogyoró*.

puškärt măjri 'görög dió' (Ašm.X.68.).

măkăr 'dudor, bütök, gumó, mag, toboz, ág'¹³⁴ vö.: csag. *bukri*, *mukri keše* 'görbe ember', üzb. *bukur*, kirg. *bükür*, türkm., kazak *bükir*, ... tat. *bökere* 'dudor, bütök, gumó, mag, toboz, ág'¹³⁵

măjraka 'szarv'¹³⁶, ujjg. *müingüs*, üzb. *muguz*, kirg. *mujuz*, kazah, k.kalp., nog. *müjiz*, alt.V., hakasz, sor *müüs*, tuv. *myjys*, jak. *muos*, bask. *mögöz*, tat. *mögez*.

11.2.6.4. Indoeurópai nyelvek

Latin: (GYÖRKÖSY 1970)

mater 'anya', vö.: angol: *mother* 'anya', ném. *mutter* 'anya'.

Mannus ... germán isten, a germán monda szerint az első ember.

Orosz: (SIS)

*more*¹³⁷ 'tenger' Indoeurópai jellegű, közszláv eredetű, vö.: gót *marei*, ném. *Meer*, lat. *mare*.

11.2.7. Lexikális és grammatikai lexémák a sezserék személyneveiben, nyelvi párhuzamai a földrajzi nevekben s az egyes nyelvekben.

A nevek elemekre bonthatók, amely elemek lexikális illetve grammatikai lexémaként ismertek a különböző nyelvekben, köztük a magyarban is. Ez a fejezet nélkülözhetetlen a nevek megfejtésében, így a *Madiar* név magyarázatában, de számos közszó értelmezésében is. Ebben a munkában messzemenően segítenek a földrajzi névi kutatásaim, köztük a földrajzi nevek hangtana, mondattana, alaktana és jelentéstana.

11.2.8. A *Madiar* név a sezserékben és kapcsolatai különös tekintettel a *magyar* népnévre:

A *magyar* név (személynév és népnév) magyarázata során több körülményt kell figyelembe venni, pl.: az arab írásos lejegyzés és a cirill betűs lejegyzés sajátosságait. Ami az írást illeti, a *Madiar* mind az arab, mind a cirill betűs lejegyzésben csak idegen eredetű szó. A lejegyzés körülményeit, törvényszerűségeit részletezni kell. Tény, hogy a személynevek egy része fennmaradt népnévként, ilyen a *magyar* is, valamint családnévként, vö.: *Magyar*, *Megyer*.

A földrajzi névi kutatások eredményeként rokon néhány széles körben elterjedt keresztnév, köztük a magyar női név a *Mária* és idegen nyelvi megfelelőik, valamint a *Mario*, *Máriusz* stb. férfi keresztnév-változatok.

További lényeges körülmény, hogy a Volga Ural vidékén megtalálhatók a sezserék nevei, személynévként és földrajzi nevekben egyaránt. A Kárpát medencében szintén megvannak e nevek földrajzi névként és családnévként, olykor keresztnévként, sok esetben változatlanul, más esetekben változott formában, de az eredetüket tekintve összetartozók.

A sezserék személyneveit ajánlatos összevetni továbbá az óözbég sezseré neveivel, a baskír személynévvel, s a türk rovásírásos feliratokban található nevekkel, továbbá eposzok, hősénekek neveivel, nem utolsósorban pl. Anonymus neveivel is. Külön hasznos megvizsgálni a nevek elemeire bontásakor az utolsó elemként gyakori 'fiú, fia valakinek' jelentésű szavakat, amelyek 'ember' ill. 'oldal' jelentésben is gyakoriak. Az utolsó elemet, mint grammatikai lexémát is meg kell vizsgálni, hiszen e minőségben is előfordulhatnak. A szótövek közszói jelentése is külön vizsgálat tárgya.

Mindez utal a nevek keletkezésének a kulturális hátterére, nyelvi, teremítő hagyományaira, gondolkodásmódra, nyelvi kultúrára illetve annak hagyományaira.

A fentiek együttesen és a *Madiar* név etimológiája tartalmazzák azt a szálát, amely a Kárpát medence-i magyarok és a keleti magyarok között összekötő kapocsként fennáll. Éppen ezért tanulságosak Németh Gyula következő sorai:

„Minthogy a különféle népeknek különféle névadási törvényei vannak, és ezek a névadási törvények korok szerint változ(hat)nak, rendkívül fontos a geográfai és kronológiai szempontok figyelembe vétele.” (NÉMETH 1991:47)

Helyt adva Németh Gyula véleményének a földrajzi névi kutatásaim tükrében ugyanakkor vele ellentétben azt látom, hogy a sezserék személynevei egy egységes névadási rendszer tagjai, amelyek nincsenek ellentmondásban a földrajzi nevek rendszerével. Ellenkezőleg, mind a személynevek, mind a földrajzi nevek egy egységes gondolkodási mód alapján születtek. A geográfai és a kronológiai szempontok figyelembe vétele pedig igen fontos, akár egy egységes, akár különféle névadási törvények, szokások mellett szólnak.

Ahhoz azonban, hogy a sezserék *Madiar* nevének a *magyar* népnévvel és a *Magyar*, *Megyer* személynévvel illetőleg a *Megyer* törzsnévvel való kapcsolatait tisztábban lássuk, újra számba kell venni a források adatait, a kutatói véleményeket, valamint a földrajzi névi kutatásaim idevonatkozó eredményeit.

11.2.8.1. Források, krónikák adatai

Malalas-nál szerepel a *Muageris* név, Menandrosz pedig *magyarokat* említ. Konstantin-nál egyértelműen birtokos esetben lévő személynév szerepel (vö.: *Mejeri* < *Mejer*: személynév vagy személynévi eredetű nemzetségnév + *-i*: birtokos eset ragja). A szöveg ezen részét 'Megyernek a törzse' jelentésben kell és lehet értelmezni. Iordanes *Muageris-t* hun király neveként említi, Regino-nál *magyarok* szerepelnek ugyanúgy, mint Anonymus-nál, ki azt is megmondja, hogy a *magyarok* Attila utódai, *Mogoria* pedig Baskiria vidékén található. A Kézai Krónika szerint a *magyar* valójában *hun*, *Moger-t* pedig Gordas testvérének tartja.

A Julianus útjáról szóló jelentésben Riccardus-nál azt találjuk, hogy a *baskir* és a *magyar* ugyanaz, nem más, mint Baskiria nyelve, ahol a hunok később *magyarok* laktak.

Bonfini a *hun*, *avar* és *magyar* azonosságról ír, Dzsajhani-nál a *baskir* és a *magyar* ugyanaz, valamint *muğ.riya* szerepel nála. Al-Balkhi a Fekete-tengeri *magyarok* és *baskírok* azonosságáról ír, Al-Garnati pedig a *Basgird* nevet azonosítja Al-Andaluzi *Magyarország*-ával. Qazvini az uráli vagy pontuszi *magyar-t basdzird*-nak tartja. .

Al-Masúdi a Duna melletti *magyar* és *badzsghird* azonosságáról szól, Jákut pedig a *magyarok*-at nemcsak *basgird*-nak, hanem *türkök*-nek is véli.

Abul-Gazi szernt a *madzsar* forma személynév, a Mongolok titkos történeté-ben pedig *madzsarat*, *mača*, *badzsigit* alakok szerepelnek. Dzsuvaini szerint is ugyanaz a *baskir* és a *magyar*. Rasidu-d'-din pedig *madzsar*, *basjird* neveket említ. Plano Carpini elmondja, hogy *Pascatur* nyelve nem más, mint *magyar*, a földje pedig a *hunok*, azaz a *magyarok* földje. Másképpen *Maior Hungaria* vagyis Nagy Magyarország ugyanaz, mint *Bascart*, továbbá a *madzsar* név is előfordul nála. Rubruk úgy véli, hogy Baskiria az a hely, ahonnan kijöttek a *hunok*, *magyarok*, *Pascatur* nyelve pedig nem más, mint a *magyarok* nyelve. (HAJDÚ P. – KRISTÓ Gy. – RÓNA-TAS A. 1982)

11.2.8.1.1. Az adatokból levonható tanulságok

Összességében nem ellentmondóak, segítenek választ találni a következő kérdésekre: A *magyar* (népnév és személynév, földrajzi név) név alakváltozatai hangtani, alaktani és jelentéstani szempontokat figyelembe véve összetartoznak-e és hogyan? Mely népekhez kötődnek a névváltozatok? Milyen földrajzi helyen fordulnak elő a nevek? A keleti, Észak-Kazahsztán-i magyarok emlékezete hogyan viszonyul e földrajzi helyekhez?

A forrásokban mint személynév és népnév egyaránt megvan a *magyar* név. A személynév esetében alapvető a szótő és az esetleges grammatikai lexéma felismerése. Pl.:Konstantinnál *Meyeri* < *Meyer*: személynév + *-i*: birtokos eset ragja. Iordanesnél *Muageris* < *Muageri* + *-s* vagy *Muager* + *-is*, a Kézai Krónikában a *Moger* a szótő, Abulgazinál *madzsar* a szótő. Mint országnév Anonymus-nál a *Mogoria* < *Mogor* + *-ia*, Dzsjhani-nál *muğ.riya* < *muğ.ri* + *-ya*¹³⁸, ahol a *muğ.ri* szótő *-i*-je mélyhangú. Al-Garnati szerint *Basgird* jelentése 'Magyarország'. A *Basgird* < *Basgir* + *-d*: helyhatározó rag 'valamihez tartozás' jelentésű, maga a név pedig szerkezetileg és jelentésében ugyanaz, mint *Muğ.riya* (*Muğ.ri* + *-ya*).

Plano Carpini szerint *Bascart* néven Maior Hungaria azaz Nagy Magyarország értendő. A *Bascart* szerkezetében és jelentésében ugyanaz, mint *Basgird* és *Muğ.riya*.

A *-t*, *-d*, *-ya* helyhatározó ragok és 'valamihez való tartozás, valami mellett lévő hely' jelentésű, korábban önálló szó volt, idővel vált grammatikai lexémává. A hangtörvények ismeretében a *Muğ.riya* név *-i*- magánhangzója mélyhangú *-y*- (illabiális veláris), mert ha palatális lenne, akkor a toldalék *-ye* palatális magánhangzóval szerepelne.

A *magyarok* lakóhelyét, azaz országát *Baskíria* vidékére teszi Anonymus, Riccardus, Al-Garnati, Plano Carpini, Rubruk. A Fekete-tenger vidékére teszi Al-Balkhi miközben Qazvini a *magyar-badzshgird* azonosságot fenntartva uráli és pontuszi lakóhelyről szól. Ez utóbbi esetben akár az Urál folyó torkolati vidékére kell gondolni, amelyet másképpen Pontusz néven is ismerhettek, akár az Urál forrásvidékének környékére, mert ez nagy vonalakban a mai Baskíria, bár nem lehet Pontusz, egyik esetben sincs tévedés. Mindkét alkalommal a magyarok egykori lakóhelyére kell gondolnunk. Al-Masudi a Duna mellé helyezi a magyarokat. Tehát a magyarok lakóhelyei három helyhez is kötődnek: Baskíria, a Fekete-tenger és Kaspi tenger környéke valamint a Duna vidéke.

Fontos tanulság, hogy a forrásokban a magyarok elnevezései között szerepelnek a *magyar*, *hun*, *baskír*, *avar*, *basdzird*, *basgird*, *türkök* (*türkö* + *-k*), *madzsarat* (*madzsara* + *-t*: többes szám jele), *mača* (< *man* + *-ča*) (*macsa*), *badzsigit*, *madzsar*, *basyird*.

11.2.8.2. Kutatói vélemények

A kutatói véleményeket tematikusan csoportosítva összegeztem.¹³⁹ Erre azért volt szükség, mert a kutatók közül néhányan csupán adatot szolgáltatnak, mások elsősorban az etimológiával, ismét mások a baskír-magyar azonosság kérdésével, néhányan a népnév és a törzsnév összetartozásával foglalkoznak, s vannak, akik a témát érintő legtöbb kérdésre kitérnek.

11.2.8.2.1. Etimológiával foglalkoznak

A TESz véleményével kezdem a sort. A *magyar* népnév alakváltozatai: *Μογάγριν* személynév, *m.ğ.yrīya*?, *m.h.f.rīya*, *Mogioroi* személynév, helynév, *Hetumoger*, *Mogorsciget* helynév, *Magyari* (talán személynév) helynév, *Magyarmezev* helynév, *Magorfolu* helynév, *magery* személynév, ld. még 'magyar ember, magyar nóta, egy fajta magyar tánc, a magyarokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó' stb. Szerinte a *magyar* népnév olyan összetett szó, amelynek az „Előtagja az önálló használatban ki nem mutatható *magy*- valószínűleg ősi örökség az ugor korból, ... vö.: vog. : *māńši* 'vogul', osztj. *māńt'* ¹⁴⁰ 'az egyik osztják frátria neve, e frátria mitikus őseinek a neve', ... *mās* 'az egyik osztják frátria neve, e frátria mitikus őseinek a neve' ... A szó az ugor korban a későbbi magyarságnak, a voguloknak és az osztjákoknak a *mōś*-frátriához tartozó részét jelölhette. – Az összetétel eredetibb vegyes hangrendű formájában megőrzött *er*, *eri* utótag azonos azzal a finnugor örökséggel, amely a *férj*-nek az utótagja, s feltehetően benne lappang az *ember*-ben is... Az összetétel kialakulásának ideje az ősmagyar kor elejére tehető. A **dzs* > *gy*

változás kora közelebből nem határozható meg. A származásnak megfelelő vegyes hangrendű formából, amelynek változatai még a 16. században is éltek, kétirányú hangrendi kiegyenlítődéssel *megyer* és *magyar* változat alakult. Törzsnévként a palatális változat, a vezető törzs után megjelölt nép nevéként viszont végül is a veláris változat állandósult. Az *i* végű középkori adatok többféleképpen magyarázhatók: lehet közöttük többes számú latinósított forma, melléknévképzős származék, de némelyikükben talán az a szóvégi hang lappang, amely a *férj* szó végén s esetleg a *némber* egyes régi adataiban is megtalálható. ...Személynévből való származtatása, a *mag* főnév származékaként és más szavak összetételeként való magyarázata, valamint az utótag török szóval való egyeztetése téves.” (TESz)

Györffy György a hetes tagolást ősinék tartja. Figyelemre méltó megállapítás, hogy szerinte minden törzset az első törzsfő nevével (személynév, nemzetségnév) nevezték meg. Egy vezértörzs és 3+3 bal és jobboldali törzsből áll. A *magyar* nevet *magy* 'ember' + *er* 'fi(a) elemekre bontja. A *magyar* és *manus* 'ember' összetartozásának kérdését említi. (GYÖRFFY 1986, 1990)

Berta Árpád a *magyar* népnévet és a *Megyer* tulajdonnevet, mint törzsnevet véli összefüggőnek, alapul egy tör. *ban jer* (ejtsd: *dzser*) 'fő hely' szót nevez meg, amely *men jer* (ejtsd: *dzser*) alakon keresztül fejlődött az ősmagyarban *medzser*-ré. (BERTA 1997)

Keszi Tamás élesen bírálja Bertát, nem fogadja el az etimológiáit. (KESZI 1996 ősz – 2002 tavasz:5-6)

Bakay Kornél szerint Berta új ötlete régi, ld. *Dánkovszky, Jerney*. (BAKAY 1996:49-62)

Ligeti Lajos fontos adatokat említ, a *mad'jir* nevet *mad'* + *jir* összetételnek véli. A *madzsrat* szóvégi -t-je a mongol többes szám jele, kiinduló változatnak egyes számban a *madzsaran* formát teszi meg. A **mańca* szerinte a *manuča* 'ember' szó fejleménye. Továbbá a *mančud*, *mančut*, *manč*, *madzsar* formákat említi, *dzs* > *gy* változást tesz lehetővé. (LIGETI 1986, 64, 43)

Zsirai Miklós a *magyar* nevet 'ember' jelentésűnek gondolja. (ZSIRAI 1951)

Mészáros Gyula felhívja a figyelmet arra, hogy *madjar* nemzetségnév található a kirgizek mondájában. (MÉSZÁROS 1910)

Gaál László *Dentü-Mogyer*-t mint a magyarok egyik lakóhelyét Scitia-ba teszi, alán eredetűnek tartja, jelentését pedig 'folyamok közt lakó'-nak véli. (GAÁL 1957:27-35)

Munkácsi Bernát szól arról, hogy *Madjar*, *Madjarovo*: települések vannak a Káma mentén. (MUNKÁCSI 1895)

Perényi József szerint *magyarok*, *mescserek*, *mozsarak* közti történeti összefüggést vizsgálni kell. A szovjet kutatók szerint *mescser*, *misar*, *mozsar* valójában *ugor magyar*, a *macsar* pedig összefügg a *magyar*-ral. (PERÉNYI 1975)

Róna-Tas András úgy gondolja, hogy a *Magor* utólag gyártott név más eredetű népnévből.

A *magyar* nevet *magy*: népnév + *ar*: 'ember' népnév elemekre bontja. Szerinte létező népnévből lett személynév, amely kitalált, soha nem létező. Tehát a változási sorrend: *magyar*: □□ *Magor*, *hun* □□ *Hunor*.

Legutóbb Róna-Tas András összefoglaló nagy munkájában a *magyar* népnév magyarázatát új megvilágításba helyezte: "A *magyer* tehát két népnévből álló összetétel. Ennek két típusa lehetséges. Vagy két nép társulását jelenti, vagyis a *manysok* és az *erek* népét, vagy pedig a *manys* az *er* nép megkülönböztető jelzője." A név részletes magyarázatához hozzáteszi: "Amennyiben ez a merész feltevés bebizonyosodna, akkor a magyarság önelnevezését sokkal messzebb, legalább a kazárok és magyarok érintkezésének kezdetéig tudnánk követni vissza az időben.¹⁴¹ A feltevés persze további bizonyítást igényel, ezért történeti rekonstrukció szempontjából még nem használható." (RÓNA-TAS 1996:235)

Fodor István szerint a *mogyer* forma a legrégebbi alak. Figyelemre méltó a közös őstől való származás gondolata. Minden nemzetségnek van neve, s állat nevét viselték. (FODOR 1977, 1980, 1988)

Vásáry István a *magyar* népnév etimológiájánál figyelembe vette az összsláv ill. az orosz nyelv szerepét, azok nyelvi jellemzőit. (VÁSÁRY 1977, 1985)

Lotz János úgy ítéli meg, hogy kutatni kell: 1. a *magyar*, *Megyer*, *Mogor* és a *mod'* viszonyát, 2. *Mogor*, *Hunor* viszonyát, 3. *mod'*, *med'* és a **mons*, **mens* viszonyát, 4. az ősgorok törzsi szervezete és a társadalmi szervezete viszonyát. (LOTZ 1963)

Harmatta János szerint a **mańce* az ősmagyarokat jelöli, s a *magyer* népnév, amely megelőzte a (hét törzs) törzsnév létrejöttét és korábbi, mint a török etnikai elemek csatlakozása. 970 után a Volga melletti ugorokra csapást mérték a nyugati türkök, az ugorok északra mentek az ősmagyarokhoz, létrejött a Hetümgöyör törzsszövetség. (HARMATTA 1997)

Gulya János a *magyar* nevet 'beszélő' jelentésűnek tartja. (GULYA 1997)

Farkasinszky Tibor úgy látja, hogy a *magyar* összetett szó, olyan *mad* + *dar* összetételből áll, ahol az előtag a *mad* 'nagy, . Ősi anyaistennő' jelentésű és a sumer *mad*, *mat* 'szülőanya, földanya, vér szerinti ős' szóval tartozik össze. Idekapcsolja a *med* 'az égen járó Nap, anya', *mug* 'vulva, anyaméh, nőiség, anyaság, magasztos' szavakat és hivatkozik a sumer *ama*, *eme*, *um*, *umu* 'anya' szavakra is. (FARKASINSZKY 2004)

Veres Péter álláspontját bővebben idézem: „Somfai Kara Dávid turkológus kollégám MTA Néprajzi Intézetében nemrég felhívta a figyelmemet arra, hogy a szóban forgó mád-i-jár összetett kifejezés a kazah nyelvben egyáltalán nem népünk önelnevezésének, a magyar etnonimnek felel meg. Ez a mádíjár kazah nyelvi forma ugyanis kifogástalan török etimológiával rendelkezik. Somfai szerint, aki most védte meg doktori disszertációját, Mohamed próféta, az iszlám vallás alapítójának nevével áll közvetlen etimológiai kapcsolatban a kazah mád-i-jar szó, amely más török nyelvekben is megtalálható. Mad ~ Mat voltaképpen Mohamed próféta nevének tipikus rövidített formája a Muhammed > Mahmad > Mamad > Mad > Met változáson keresztül + jár. A jár pedig rendkívül elterjedt perzsa eredetű szó az arab és török nyelvekben, jelentése „segítő, barát, kedvelő”. Magyarán tehát a kazah nyelvben a szóban forgó mád-i-jár bonyolult szóösszetétel etimológiájának jelentése: 'mohamedán, muszlim', pontosabban 'Mohamed segítőtje', vagy 'Mohamed barátja', illetve 'Mohamed kedvelője'. Vagyis az iszlám vallási hitvilággal áll szorosabb kapcsolatban, nem pedig a magyarok önelnevezésével.” (VERES 2007:213)

Benkő Mihály megkérdezte a kazah kutatókat, „mit szólnak az alábbi, Magyarországon újabban terjesztett ún. „tudományos” feltételezéshez. Veres Péter szerint (VERES 2007, 84) a kazakhsztáni

„Madijar (ejtsd magyar, minket is így neveznek meg a kazakok), törzsnév, népnév és személynév az egykori Turkesztánban vallásos írói álnévként is elterjedt „Matijar” szóból, a „Muhammad-jar” (Mohamed barátja) név rövidítéséből származtatható, a „jar” (barát) perzsa szó felhasználásával. A kazak tudósok véleménye erről az elképzelésről, amely egyébként tudomásuk szerint a kazakhsztáni és üzbegisztáni iszlám fundamentalistáktól származik, meglehetősen negatívnak mondható.” (BENKŐ 2007:31)

11..2.8.2.2. A baskír-magyar azonosság kérdésével foglalkoznak néhányan. Ez azért is fontos, mert a keleti *madjarok* emlékezete szerint közülük egy rész nyugatra, az Urál másik oldalára ment, ahol ma baskírok laknak.

Pauler Gyula szerint a *magyar* és *baskír* összetartozik. (PAULER 1900)

Czeplédy Károly úgy látja, hogy a *baskír-magyarság* egy eltörökösödött nép. (CZEGLÉDY 1968)

Vargyas Lajos azt állapította meg, hogy a *magyarság* a korábbi Baskíria területén élt, ahol baskírok még nem voltak akkor. A mai baskírok zenéje teljesen más, fejletlenebb. A *Baskíria* későbbi elnevezés. (VARGYAS 1984)

Mándoki Kongur István véleménye szerint *majarak*, *madjarok*, *madijarok* a baskírokba beolvadtak. A régi orosz okmányokban *Mocsar*, *mozsar*, *mozsarjan* szerepelnek. Magyar eredetű nemzetek, törzsek Baskíriában talán lehettek. (MÁNDOKY 1976)

11..2.8.2.3. A népnév és a törzsnév összetartozásával foglalkoznak (ld. az etimológiánál).

Tisztázni kell külön a népnév, a személynév és a törzsnév etimológiáját, egymáshoz való viszonyukról csak ezután szólhatunk hitelesen.

11.2.8.2.4. A névadási szokásokra utalnak:

Vászolyi Erik szerint a lakóterület neve vált a nép nevévé. (VÁSZOLYI 1967)

Hajdú Péter pedig úgy véli, hogy a folyónév vált az ott lakók nevévé. (HAJDÚ 1953, 1962)

11.2.8.2.5. Egyéb, és a témát érintő több kérdésre kitérnek.

E.A. Chalikova következtetése szerint a Bolsije Tigani temető az ősmagyarok hagyatéka. (E.A. CHALIKOVA 1976)

Németh Gyula úgy ítéli meg, hogy i.e. 1500 – i.sz. 450 között Baskíria területén magyarok éltek. Felhívja a figyelmet a folyónevek, népnevek közti összefüggésre. Ennek magyarázatára azonban nem tér ki. Úgy látja, az ősmagyar államszervezete olyan, mint a hun korszak török államainak szervezete. A magyar nevet az uráli korból (i.e. 4-6 ezer) eredezteti. Szerinte a Hét magyar Magna Hungáriában alakult ki adminisztrációs alapon, s a törzsnevek ritkán fordulnak elő személynévként. (NÉMETH 1966, 1991)

László Gyula szerint a *törzs* a nagycsaládokból alakult nemzetségek érdekszövetsége. (LÁSZLÓ 1944, 1981)

Kristó Gyula hivatkozik Györffyre, amikor a nemzetségek közös jellemzőit a következőképpen határozta meg: közös ős, közös nemzetségnév, öröklött családi birtok nemzetségi jogon, nemzetségi monostor: temetők, jellegzetes személynevek ismétlése, amelyek egyben családi ismérvek is. (KRISTÓ 1975)

Matolcsi János: Népmozgás és az időjárás kapcsolatára hívja fel a figyelmet. (MATOLCSI 1985)

11.2.8.2.6. A kutatói véleményekből a következő tanulságok szűrhetők le:

A fenti megállapítások egy része figyelemre méltó a földrajzi névi kutatásaim szempontjából, a másik része pedig közvetlenül érinti a sezsere kutatásokat is.

A földrajzi nevek összehasonlító nyelvészeti vizsgálatainak a fényében a TESz adatai közül a *m.ġ.yrīya*, *m.h.f.rīya* személynevek magyarázat nélkül maradtak. Az első név *m.ġ.y* + *-rī* + *-ya* elemekre bontható, ahol a szótőben lévő *-ġ-* hangértéke *-j-* féle hang lehet és *-d-* fejleménye (vö.: *-t- > -d- > -δ- > -j-*). A *m.h.f.* + *-rī* + *-ya* név szótőve (*m.h.f.*) az előzővel ellentétben, a szó belsejében zöngétlen mássalhangzókat tartalmaz, ahol a fejlemények közül a *-h-* egy *-t- > -J- > -h-¹⁴²*, a *-k-* *> -x- > -φ- > -f-* pedig az *-f-* keletkezésének útvonala. (vö.: CZEGLÉDI 2004-6)

A *magyar* népnév nem állhat egy *magy* szótőből és *er* 'férfi' utótagból. A *magyar* név a földrajzi névi kutatásaim eredményeképpen képzett szó, s a *magya*: szótő + *-r*: 'valamivel való ellátottságot, valamihez való tartozás, valami mellett lévő' jelentésű olyan grammatikai lexémából áll, amely eredetileg csak önálló szóként, a továbbiakban pedig mint toldalék és önálló szó egyaránt előfordul számos nyelvben (vö.: mongol, mandzsu nyelvek, a magyar). Ez a névalkotási logika fennmaradt az olyan nevek alkotásának idején is, amikor az utód neve az apa neve + 'fi' ill. 'ember' jelentésű szó.

Úgy látom, módszertanilag is hibát követ el a TESz, mert a csak valószínűleg ősi örökség az ugor korból megállapítása mellett helytelen kizárni további magyarázatokat. A TESz véleményével ellentétben a vogul *māńsi* mint a vogulok önelnevezése *māń* + *-si* elemekre bontható, ahol a *māń* összetartozik a magyar név *magya* tövével, a *-si* pedig a magyar *-r* végső elemével. A *-si* mint grammatikai lexéma valamikor szintén önálló szó volt, párhuzama ismert a csuvasban, vö.: csuv. *śum* dial. *śām* 1. 'hely, ami valami mellett található' 2. használatos *-hoz/-hez/-höz*, *-nál/-nél*, mellett jelentésben. Vö.: türk *jan*, ujj., tat. *žan*, kazah, k.kalp. *čan* 'oldal'... (JEGOROV 1966)

Az *-ś* előzménye *-t'* (*< -t*) volt, amelyet őriz a *māńt'* (*māń* + *-t'*) második elem, illetve a *-t* zöngés változata használatos a komiban ma is ismert szóban, vö.: ko. *din*: 'tő', 'hely, amely valami mellett van', 'hoz/-hez/-höz, -nál/-nél, mellett', vö.: udm. *din* 'ua.', mar. *tün* 'alap, tő', mdM. *tej-* 'nál/-nél, -tól/-től', finn *tyvi* 'tő', magy. *tő* ~ *töve* 'tő, alap, gyökér'...vö.: mong. *tünke* 'alsó rész, fa töve'...(V.I.LYTKIN-E.S.GULJAJEV 1999) A magyar *tő*, *töve*, *tőke*, *tönk*, *tönkö* változatoknak *r-* kezdetű formája a *rönk*.

Az osztják *mās* (*mā* + *-ś*) a vogul *māńsi* *-hoz* képest már denazalizálódott változat.

A TESz alapvetően téved, amikor a vogul és osztják adatokat nem magával a *magyar* szóval kapcsolja össze, hanem annak egy *magy* részével, a szó maradékát (*-ar*) pedig a törökben ismert *-er* 'férfi' szóval azonosítja.

A vegyes hangrendű forma pedig azért alakulhatott ki, mert a magyar korábbi **mVtkVr < *mVtVkVr* fejleménye, amely olyan változások során keletkezett, ahol a *-tk-* egymás mellé kerülésével és zöngésedésével (*> -dg-*) a mássalhangzókapcsolat *-g-* eleme réshangúsodott (*> -γ-*). Ez a spirans pedig további réshangúsodási folyamaton keresztül majd vokalizálódáson át egyik irányban *-γ- > -w- > -V-* (*-i-*)

magánhangzóvá változott, miközben a megelőző *-d-* > *-d'-* -vé palatalizálódott. Egy ilyen folyamatnak az eredménye az arab írásos sezsere *Madiar/Madier* alakja. A *-γ* – spiráns másik irányú változásban (*-γ* - >) – *j-* -vé alakult, miközben az előző mássalhangzót a *-d-* ez is palatalizálta (*-d-* > *-d'-*). A *-j-* tartalmazó forma a *Madjar* semmiképp sem bontható *Mad* + *jar* elemekre, hanem csak *Madja* + *-r* összetevőkre. A vegyes hangrendű forma a *Magyer* magyarázata nem *Magy* + *er* összetételben található, hanem az eredetibb *-dg-* mássalhangzó kapcsolat változási folyamatában fellépő palatalizálódás hatásának más, a cirill betűs lejegyzéssel kapcsolatos oka is lehet. Cirill írással ugyanis egy *Magyer* idegen (nem szláv) forma lehetne elvileg **Мадыр* is, azonban a sírfeliratok *Мадиар*, *Мадыар* (ld. BENKŐ Mihálynál) alakjai arra figyelmeztetnek, hogy az átadó alakban a *-d'* - mássalhangzót *-i-* magánhangzó követte, amelyet a cirill *-u-* ill. *-b-* jelez, majd következett az *-e-*, s ez utóbbinak felel meg a cirill *-я-*. Tehát **Mad'ier* lehetett az átadó alak. Innen a *Magyer* forma, amely hangrendi kiegyenlítődéssel lett egyik irányban a magyarban *Magyar*, a másik irányban *Megyer*. A cirill betűs mélyhangrendű változatnak *Мадиар*, *Мадыар* nincs a magyar mélyhangrendű alakhoz köze. A vogul és osztják adatok *-ā-* hosszú magánhangzója igazolható a földrajzi nevekkkel (CZEGLÉDI 2004-6).

A magyar *férj* és az *ember* egymásnak alakváltozatai, közös gyökerű szavak. A **dzs* és *gy* viszonyát nem lehet *dzs* > *gy* fejlődéssel magyarázni. A *Megyer* palatális változat törzsnévként, mint tulajdonnév sose létezett, mert a görög forrás szerint is személynévhez tartozó törzsről van szó. Ettől még lehetett vezér törzs a *Megyer* nevű személyhez tartozó törzs.

Az *-i* végű középkori adatokban szó sem lehet többes számú latinósított formáról vagy melléknévképző származékról, amely a *férj* szó vége és a *néember* egyes régi adataiban is megtalálható. Ennek az a magyarázata, hogy az *-r* a szó végén a toldalék kezdő mássalhangzója, a *férj* (*fé* + *-rj*) esetében a rákövetkező egyik mássalhangzó is megvan továbbfejlődött formában, a középkori *-i* is az *-r*-t követő hangok egyikének a fejleménye. Az *r*-es változatok gyakoriak pl. a mongolban és a mandzsuban. A magyarban önálló szóként idetartozik a *rönk*.

A *mag* főnév párhuzama a *Magor* (*Mago* + *-r*) név első elemével egyértelmű. A *magyar* népnévnek egy egész eurázsiai nyelvi rendszerben vannak nyomai úgy is, mint a teljes névvel párhuzamos alakváltozatok, valamint úgy is, mint csak a szótővel és csak a grammatikai lexémával összefüggő alakok. Minthogy a szónak és az alkotó elemének kiterjedt nyelvi kapcsolatai vannak, ezért azok vizsgálata nemcsak a török, hanem további nyelvek bevonásával is helyénvaló, sőt elengedhetetlen.

A jelentés szempontjából lényeges, hogy magyarokra vonatkoznak és ugyanannak a – pontosabban ugyanazon fajú, származású – népnek a különböző elnevezései, másképpen azonos ill. különböző időben különböző nyelvi jellemzőket tartalmazó megnevezései.

Alaktani szempontból maga a népnév önállóan fordul elő (vö.: *magyar*, *hun*, *baskír*, *avar*, *macsa*¹⁴³, *madzsar*) és toldalékoltan relatív szótóként¹⁴⁴ (vö.: *basdzir* + *-d*, *basgír* + *-d*, *madzsara* + *-t*, *badzsigi* + *-t*, *basjír* + *-d*, valamint *türkő* + *-k*).

A hangtani oldalát nézve a *-t*, *-d* genetikailag közös gyökerű elemek. A szótövek pedig mind hangtanilag, mind alaktanilag, mind jelentés tanilag összetartoznak, azonos gondolkodásmód mellett keletkeztek, a különböző hangalakjuk más-más nyelvi fejlődés eredménye. Közülük a *madzsar* és a *madzsara* alakra kitérve *madzsa* + *-r* ill. *madzsa* + *-ra* szerkezetűek. Az *-r* és a *-ra* ugyanaz a grammatikai lexéma. A szótó pedig a sezserek *Madiar* nevének *Madia* részével tartozik össze. A *madzsa* és a *Madia* közös töre vezethetők vissza: **mataka*, **matka*, **madaga*, **madga* formákra, amelyeknek a még eredetibb alakjában a szókezdő *m-* helyett *d-* ill. *t-* lehetett. Ez a *t-* van meg a *türk* népnévben és a sezsere *Türik* személynévben is. (CZEGLÉDI 2004-6). A szóbelseji *-dzs-* ill. *-di* olykor *-dj-* a *-t-* és a *-k-* ill. a *-d-* és a *-g-* (zöngésedés esetén) egymás mellé kerülésével különböző irányban változtak a használat során az ejtésben. Az említett forrásokban *-dzs-*, a sezserekben *-di-* ill. *-dj-* van. A *-d-* a zöngétlen *-t-* fejleménye, az *-i-* és a *-j-* pedig a *-k-* ill. *-g-* fejleménye. Az *-i-* és a *-j-* palatalizálta az

előtte álló *-d-* mássalhangzót *-d'-*vé. A következő magánhangzó *-e-* pedig a cirill betűs lejegyzésben (я) szabályosan lesz *-a-* vagy *-ja-*. Meg kell jegyezni, hogy a cirill betűs lejegyzéstől függetlenül létezik a magas hangú változatok mellett mélyhangú. Ezeknek azonban más a magyarázatuk, a kettőt el kell különíteni egymástól.

Nem igazolják a földrajzi névi kutatások sem a *magy + er* tagolást. Ebben egyaránt tévedtek a TESz cikkírói, Györffy György és Róna-Tas András. Továbbmenve, semmi sem igazolja Róna-Tas András azon feltevését, hogy a *magyer* két népnévből álló összetétel lenne. Ennek a feltevésnek a további feltevései, mely szerint az elképzelt népnév + népnév szerkezetű népnév keletkezési hátterében a *manys*-ok és az *er*-ek népének társulása lenne. Eme feltevés-építménynek alapvető hibája, hogy egyetlen eleme nem igazolható sem régészeti, sem nyelvészeti oldalról. Ráadásul a népek ilyen társulásáról a sezserék hagyományai sem szólnak. Éppen ezért, e feltevések történeti rekonstrukció szempontjából nemcsak még, de a jövőben sem lesznek használhatók. A földrajzi névi kutatások eredményeképpen egymással összetartozó szavak a *magyar*, a *manys* és az *er*.

Farkasinszky Tibor – bár a szó elemekre bontásával nem értek egyet, mert a földrajzi névi kutatások hátterében a helyes tagolás *magya + -r*, az abszolút szótő a *magya*, amelynek valóban a genetikai összetartozói az általa hozott szavak, amelyeket helyesen, igazolható módon sorolt ide.

Nem igazolható Berta Árpád *ban jer* 'fő hely' összetett szóból való magyarázata sem.

Egyetértek Fodor Istvánnal abban, hogy a *mogyer* az ismert adatok közül a legrégebbi. Ez azért fontos, mert jelzi, hogy az első szótag magánhangzója labiális.

Veres Péter és Somfai Kara Dávid kazah madjar és Muhammedjar 'Mohamed barát' összekapcsolása olyan súlyos tévedés, amelyet semmilyen nyelvészeti adat, rendszer és kutatás nem igazol.

Amint látható, nincs egység a kutatók között a *magyar* népnév és a *Magyar*, *Megyer* személynév etimológiáját illetően, ugyanakkor külön-külön igen tanulságosak a vélemények. A sezserékkal egybehangzó Györffy György azon véleménye, miszerint a törzset a törzsfő nevével nevezték meg. Következésképp a személynév az alapja a nemzetségek és a törzsek megnevezésének is.

A Hét magyar kérdése azért fontos, mert eldöntendő, hogy a hét fiúgyermek vagy a Hold időszámítás hetes alapú rendszere szolgált-e alapul ennek a kifejezésnek.

A *baskír-magyar* azonosság kérdésében sincs egységes álláspont. A földrajzi névi kutatásaim és a sezserék hagyomány- és névanyaga egyértelműen igazolja magyar nyelvi kultúrával rendelkező népesség jelenlétét a mai Baskíria területén és környékén.

A törzsnevek kérdése azért is lényeges, mert a kutatók nem helyeznek kellő hangsúlyt arra a Györffy véleményre, amelyet a görög forrás (Konstantin) is egyértelműen igazol, hogy a személyhez tartozik a törzs, tehát személynévből kell kiindulni. (ld. még MARCANTONIO 2006 idevonatkozó utalását.)

A sezserék igazolják, hogy jellegzetes e személynévek ismétlése, amelyek a nemzetségi mellett egyben családi ismérvek is. A személynév - ami az elnevezést illeti - tehát alapja a családnak, a nemzetségnek, de a politikai alapon szerveződő törzsnek is.

A *Magyar* név alakváltozatai személynévként, s a személynévi alapú nemzetségnév, népnév időben és térben kiterjedt előfordulással rendelkeznek. Ezt támasztja alá az is, hogy pl. *madjar* nemzetségnév a kirgizek mondájában szerepel.

A *magyar* népnév magyarázatok közül valamennyi csak részmagyarázat. Pl. az 'ember' jelentés, a 'mond, beszél' a szócsalád komplex jelentéstartalmának részei, alkotó elemei, de közvetlenül nem azok szolgáltak alapul a *magyar* népnévnek. Mindemellett nem hagyhatók figyelmen kívül a régészeti megállapítások, amelyek nemcsak nem mondanak ellent a sezserék hagyományainak, hanem egyenesen támogatják, egyben tájékoztatnak bennünket a népmozgásokról, s arról, hogy azok szoros összefüggésben vannak az időjárással. Ez természetes, hiszen az időjárás kihat a természeti környezetre, ez pedig a megélhetésre.

További tanlságok közé tartozik, hogy a *magyar* népnév etimológiája nem írható meg több nyelv sajátosságainak az ismerete és figyelembe vétele nélkül. Minthogy a legtöbb kutató véleménye tartalmaz valószínűséget, azokat is figyelembe kell venni, nem lehet elhallgatni. Különösen fontosak az említett adatok, azonban a belőlük levont következtetések rendszerint vakvágányra futnak.

A tévedések egyik része onnan ered, hogy a kutatók azt nem látják, hogy a névadásnak is van története, kronológiája. A megállapításuk egyes esetekre vonatkozik, amelyet nem helyeznek bele egy rendszerbe. A hibák másik részének az oka, hogy a kutatók nagy része mindenáron nyelvcsaládokban¹⁴⁵ gondolkodik, amely mint munkamódszer is tévúthoz vezet. Ebből pedig egyenesen következik a harmadik, mégpedig az, hogy a nyelvi kapcsolatokat nem látják egy egységes nyelvi rendszerben. A negyedik csoportba tartozó tévedések azok, amelyek mögött nincsenek széleskörű, alapos nyelvészeti szakmunkák, vizsgálatok és kutatások. Sajnálatos módon közéjük tartoznak ma neves akadémikusok, egyetemi tanárok védhetetlen álláspontjai, kijelentései – ennél még rosszabb – feltételezése is.

11.3. Földrajzi nevek a Volga-Urál vidékén¹⁴⁶

A fentiekből egyértelműen kiderült, hogy a kutatók nem vizsgálták a *magyar* népnevet és a *Megyer* személynevet, törzsnevet, a névadási szokásokat, a hetes számrendszert stb., egy összefüggő nyelvi kultúra részeként adott földrajzi terület neveivel összefüggésben. Esetünkben a Magna-Hungáriát ill. Baskíriát is magába foglaló terület földrajzi neveinek, a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a sok szempontú feldolgozásának eredményei igazolják a sezszerék hagyományait. A személynevek nagy részének párhuzamai megtalálhatók e vizsgált terület földrajzi neveiben.

Abból a földrajzi névi anyagból hozok példákat, amelyeknek a kutatási eredményei kínálták a *magyar* népnév magyarázatot és a vele kapcsolatos személynév etimológiáját. Módszertanilag fontos, hogy a *Magyar*, *Megyer* személynév és a *magyar* népnév szócsaládjába tartozó földrajzi neveket¹⁴⁷ kell keresnünk, mert előre sohasem dönthető el, hogy az adott földrajzi névnek mely szó szolgált alapul. Pl.:

Mad'jar h. Ašm.: -, NAP.: -, Ar.: -, Vax.: udm. *Mad'jar* or. *Mad'jarovo* Selt., falu neve.

< udm. *Mad'jar* < *Mad'ja*

+ -r

or. *Mad'jarovo* < *Mad'jar* ← nem or. *Mad'jer*

+ or. -ov: birtokos melléknév képző

+ -o

Mängeräü t. TB.110.: bask. *Mängeräü* or. *Manger'au* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü* < *Mänge*

+ -räü.

Mängeräü tauy d. TB.110.: bask. *Mängeräü tauy* or. *Manger'au* Kug., hegy neve.

< bask. *Mängeräü* < *Mänge*

+ -räü

+ *tauy* ← bask. *tau* 'hegy'

+ -y: birtokos személyjel

or. *Manger'au* ← bask. *Mängeräü*¹⁴⁸.

Majar varě d. Ašm.: -, NAP.: -, Ar.: csuv. *Majar varě* A.

< csuv. *Majar* < *Maja*

+ -r

+ *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak'

+ – ě: birtokos személyjel

Majra kassi h. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: csuv. *Majra kassi* K?

< csuv. *Majra* ← 1. vö.: csuv. *mějra*, *mějra* 'szarv',

2. csuv. *majra* 'orosz asszony'

+ *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú'

+ –i: birtokos személyjel

Majra lappi d. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: csuv. *Majra lappi* M-P.

< csuv. *Majra* ← 1. vö.: csuv. *mějra*, *mějra* 'szarv',

2. csuv. *majra* 'orosz asszony'

+ *lappi* csuv. *lapā* 'völgy'

+ –i: birtokos személyjel

Majra šaran d. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: csuv. *Majra šaran* M-P.

< csuv. *Majra* 1. vö.: csuv. *mějra*, *mějra* 'szarv',

2. csuv. *majra* 'orosz asszony'

+ *šaran* ← csuv. *šaran* 'rét'

Taka mājri d. Ašm.XIII.153.: csuv. *Taka mājri* / *Taka mājri*, mezei hely neve, ahol az or. Upner folyó az or. Malyj Civil' -be ömlik, NAP: -, Ar.: -.

< csuv. *Taka*

+ *mājri* ← csuv. *mějra*, vö.: csuv. . *mějra* 'szarv'¹⁴⁹

+ –i: birtokos személyjel

Makkaru h. Ašm.VIII.174.: csuv. *Makkaru*, város neve, NAP: -, Ar.: -.

< csuv. *Makkaru* < *Makka*

+ -ru

Makar šyrmi f. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: csuv. *Makar šyrmi* A., M.

< csuv. *Makar* (< *Maka* + -r)

+ *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'

+ –i: birtokos személyjel

Makarkki varě d. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: csuv. *Makarkki varě* M.

< csuv. *Makarkki* (< *Maka* + -rkki)

+ *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak'

+ – ě: birtokos személyjel

Bol'saja Makarixa f. TSK.67.: or. *Bol'saja Makarixa* az or. Usa jobboldali mellékfolyója, az or. *Makarixaty* tóból folyik ki, hossza 142 km.

< or. *Bol'saja* ← or. *bol'saja* 'nagy'

+ *Makarixa* ← nem or. *Makarixa*

Makarixaty t. TSK.67.: or. *Makarixaty*, tó., or. *Makarixa*.

< or. *Makarixaty* ← ko. *Makarixaty* < *Makarixa* < *Maka*

+ *-rixa*

+ *ty* ← ko. *ty* 'tó'

L'ok Makarixaju f. TSK.67.: ko. *L'ok Makarixaju* or. *L'ok Makarixa*, az or. Usa jobboldali mellékfolyója, hossza 27 km.

< ko. *L'ok* ← ko. *l'ok* 'rossz, sovány, bal'

+ *Makarixaju* < *Makarixa* < *Maka*

+ *-rixa*

+ *ju* ← ko. *ju* 'folyó'

Makaši jalě h. Ašm.:-, NAP:-, Ar.: csuv. *Makaši jalě* or. *Magazejnaja* □ *Magazejevo* M., csuvas falu, Ar.:-.

< csuv. *Makaši* < *Maka*

+ *-ši*

+ *jalě* ← csuv. *jal* 'falu'

+ *-ě*: birtokos személyjel

or. *Magazejnaja* < *Magazej* ← nem orosz *Makašej* < *Maka*

+ *šej*

+ or. – *naja*

Munčar¹⁵⁰ h. Ašm.VIII.269.: csuv. *Munčar* or. *Bol'szaja Jerykla* MJal., falu neve, NAP:-, Ar.:-.

< *Munčar* < 1. *Munča*

+ *-r*

2. *Mun*

+ *čar*

Munčar h. Ašm.VIII.: csuv. *Munčar* or. *Možarka* Ka., orosz település neve, NAP:-, Ar.:-. Ld.: csuv. *Mučar*.

< csuv. *Munčar* < 1. *Munča*

+ *-r*

2. *Mun*

+ *čar*

or. *Možarka* ← nem orosz *Mošarka*, ahol a magánhangzóközi –š- fél zöngés ejtésű, amit az orosz –ž- zöngésnek ejt.

Ul'ankă Mošar h. Ašm.III.229.: csuv. *Ul'ankă Mošar* or. *Možary*, falu neve, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Ul'ankă*

+ *Mošar*

or. *Možary* ← nem orosz *Mošary*

Mosaravüd f. GMA: mar. *Mosaravüd* / *Mosarinka* or. *Masarinka* M-T., az or. Uržumka jobboldali mellékfolyója.

< mar. *Mosaravüd* < *Mosara* < *Mosa*

+ *-ra*

+ *vüd* ← mar. *vüd* 'víz'

Mosarinka < *Mosa*

+ *-rinka*

or. *Masarinka* ← mar. *Mosarinka*

Mišär jylgahy f. TB.107.: bask. *Mišär jylgahy* Burz., az or. Suvan'ak baloldali mellékfolyója.

< bask. *Mišär*¹⁵¹ < *Mišä*

+ *-r*

+ *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó'

+ – *hy*: birtokos személyjel

Puškärt varě f. Ašm.X.68.: csuv. *Puškärt varě* Bugur., patak, szakadék neve a Boriskino-Igar' falu mellett.

< csuv. *Puškärt* < *Puškyrt*

+ *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak'

+ –*ě*: birtokos személyjel

Puškärt pussi d. Ašm.X.68.: csuv. *Puškärt pussi*, mező neve.

< csuv. *Puškärt* < *Puškyrt*

+ *pussi* ← csuv. *pusä* 'mező'

+ –*i*: birtokos személyjel

Poškärt šērě d. Ašm.X.68.: csuv. *Poškärt šērě* Kozlov., mező részének a neve.

< csuv. *Poškärt* < *Poškyrt* < *Poškyr* < *Pošky-*

+ *-r*

+ *-t*

+ *šērě* ← csuv. *šēr* 'föld, ország, hely'

+ –*ě*: birtokos személyjel

Poškärt h. Ašm.X.68.: csuv. *Poškärt* Tatarkas., az or. Maloje-Karačkino település neve.

< csuv. *Poškärt* < *Poškyrt* < *Poškyr* < *Pošky-*

+ *-r*

+ *-t*

Başkort küle t. TB.32.: bask. *Başkort küle* or. *Başkirskoje* Miš., tó.

< bask. *Başkort*¹⁵² < *Başkor*

+ *-t*

+ *küle* ← bask- *kül* 'tó'

+ *-e*: birtokos személyjel

or. *Başkirskoje* < *Başkir*¹⁵³ ← nem orosz *Başkyrt*

+ or. –*sk-*: vonatkozó melléknévképző

+ *-oje*

A nevek földrajzi névi előfordulása igazolja a létüket, egyben azt kell látni, hogy ezek a szócsaládhoz tartoznak, de nem szolgáltak alapul a magyar népnévnek. Ugyanakkor mind a népnév, mind a

személynév, mind a földrajzi nevek egyazon logika, egyazon gondolkodás, azaz közös hagyományok, névadási szokások alapján jöttek létre.

A *magyar* népnév névadási rendszerben elfoglalt helyének a felismerését segíti, hogy a források alapján a *magyar* név önelnevezés, azaz a nép saját magát magyarnak hívja. Ez összefügg egyrészt azzal is, hogy a *magyar* népnév személynévi eredetű, másrészt azzal, hogy magát monyhoz tartozónak, közvetlen magból lett, édes, első teremtménynek tartja.

A *magyar* névvel ugyanazon szócsaládba tartozó földrajzi közszoí alakváltozatok nagy számának az a magyarázata, hogy egyazon ősi logika, gondolkodásmód alapján születtek. A szóteremtés, a szóalkotás mintáját pedig a természetből vették. A különböző alakváltozatoknak az oka pedig az, hogy más-más nyelvi jellemzőket viselnek magukon.

11.4. Földrajzi nevek a Kárpát medencében

Magyar hn. Borsod, Pozsony megye (KÁZMÉR 1993)

Magyarka hn. Nagykunság. (KÁZMÉR 1993)

11.5. Magyar személynevek

Magyar, Magyarai, Magyarokai, Magyaró stb. csn. (ld. KÁZMÉR 1993)

Megyeri csn. ← *Megyer* hn. Békés, Bihar, Győr, Komárom, Nógrád, Nyitra, Pest, Somogy, Szabolcs, Zala megyében + -i: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

Magor, Mogor csn. (KÁZMÉR 1993)

Mágori csn. ← *Mágor* hn. Békés megyében. (KÁZMÉR 1993)

Magurai csn. ← *Magura* hn. (Kővár vidéke ezen kívül még számos megyében) + -i: melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

11.6. Összegzés

A fentiek tanulságaként a sezseréket hiteles dokumentumként kell kezelni. Az eltérések jelen álláspontom szerint egy-két kivételtől¹⁵⁴ eltekintve nem lehetnek téves emlékezet okai.

A *Magyar* név olvasata az arab betűs lejegyzésben *Magyer*, *Magyar*, a szláv nyelvi cirill betűs lejegyzés a *Magyer* átvétele. A név szerkezete *Magya-/Magye-* + -r, szótő + képző. Közszoí jelentése 'maghoz, monyhoz tartozó', azaz 'sarj, magzat, ember'. A személynév és népnév kapcsolatában a személynév az elsődleges, amely idővel család, nemzetség, majd népnévvé vált a szaporodást követően a nyelvhasználatban. A földrajzi név, személynév és köznév kapcsolatának a megítélésében az idő és a tér is közrejátszik.

A feltett kérdésekre tehát a következő válasz adható: A sezserékben szereplő nevek hitelesek. Az egyes családok leszármazási ágazataiban a legrégebbitől, az első névtől kezdve egy ideig fedik egymást. Az eltérések abból adódnak, hogy más-más ember leszármazási ágazatáról van szó, következésképp a ma élő egyes emberek leszármazási ágai természetes, csak egy bizonyos szakaszon eshetnek egybe. A nevek ismétlődése egyrészt helyénvaló, másrészt rengeteg párhuzama van a Volga-Urál vidékén és a Kárpát-medencében a földrajzi nevekben, a személynevekben és a közszoókban. A sezserék *Madiar*, *Madjar*

névváltozatai összetartoznak a *Magyar*, *Megyer* családnévvel és a magyarok népnevével. A keleti *magyar* sezserék hagyományai nyelvi adatokkal is igazolhatók.

A fentiek értelmében s a földrajzi névi kutatásaim fényében nem állja meg a helyét Veres Péternek sem a bevezetőben közölt megállapítása, mely szerint a magyar népnévnek semmi köze a kazakisztáni és a sezserékben is található *madjar* nevekhez, a másik pedig, hogy a *magyar* népnév etimológiája a „...a Közép-Ázsiában élő kazahoknál előforduló „mád-i-jár” elnevezésen alapulna. A családfák adatai és a földrajzi névi kutatásaink éppen az ellenkezőjét igazolják.

11.7. Rövidítések

A Alikovszkij rajon

ang. angol

bask. baskír

blg. bolgár

Bugur. Bugurszkij rajon

Burz. Burzjánszkij rajon

cig. cigány

csag. csagatáj

cser. cseremisiz

Čgs. Csebokszárszkij gorszovjet

csn. családnév

csuv. csuvas

d. domb

dial. dialektus

f. folyó

fr. francia

h. hely

hn. helynév

jen. jenyiszeji

K. Kozlovskij rajon

Ka. Kanasszkij rajon

kirg. kirgiz

ko. komi

Kozlov. Kozlovskij rajon

Kug. Kugarinszkij rajon

lat. latin

ld. lásd

M. Morgauszskij rajon

magy. magyar

mar. mari

mdE. Erza mordvin

mdM. Moksa mordvin

Mjal. Malo-Jalcsikszkij rajon

mong. mongol

M-P. Marinszko-Poszadszkij rajon

ném. német

ol. olasz

or. orosz

osztj. osztják

szelk. szelkup

t. tó

tat. tatár

Tatarkas. Tatarkaszinszkij rajon.

türkm. türkmén

tvig. tavgi

udm. udmurt

üzb. üzbég

V. Vurnarszkij rajon

vog. vogul

votj. votják

vö.: vesd össze

zürj. zürjén

11.8. Források

- ANDREJEV ANDREJEV, N. A. 1961: *Csuvasszko-russzkij szlovar, Goszudarsztvennoje Izdatelsztvo Inosztrannyh i nacionalnyh szlovarej.* Moszkva.
- Ar. Nikitin
- Ašm. Asmarin, n. i. 1928-50: *Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvasszkoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo.* Kazan-Cseboksari.
- BAKOS 1986 BAKOS Ferenc 1986: *Idegen szavak és kifejezések szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BORISOV 1932 BORISOV, T. K. 1932: *Udmurtszko-Russzkij Tolkovyj szlovar.* Izsevszk.

Fa.	Faszmer, M. 1964-1973: <i>Etimologicseszkij szlovar russzkovo jazüka. Perevod sz nyemeckovo i dopolnyenyija O.N. Trubacsova, t. I-IV.</i> Moszkva.
GMA	Gidronimy Marijszkoj ASzSzR
HADROVICS-GÁLDI 1951	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: <i>Orosz-Magyar szótár.</i> Akadémiai Kiadó, Budapest.
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: <i>Etimologicseszkij szlovar csuvasszkovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo.</i> Csebokszari.
KÁZMÉR 1993	Kázmér Miklós 1993: <i>Régi magyar családnevek szótára.</i> Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
KISS 1980	Kiss Lajos 1980: <i>Földrajzi nevek etimológiai szótára.</i> Akadémiai Kiadó, Budapest.
KISS 1995	Kiss Lajos 1995: <i>Földrajzi neveink nyelvi fejlődése.</i> Akadémiai Kiadó, Budapest.
KUZNECOVA 2003	KUZNECOVA, M. 2003. <i>Mari – magyar szótár.</i> Savaria University Press, Szombathely.
LELKES 1998	LELKES György 1998: <i>Magyar Helységnév-azonosító Szótár.</i> Talma Könyvkiadó, Baja.
LYTKIN-GULJAJEV 1999	V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: <i>Kratkij Etimologicseszkij Szlovár komi jazyka. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo.</i> Szyktyvkar.
Éksz.	JUHÁSZ József et al (szerk) 1985: <i>Magyar Értelmező Kéziszótár.</i> Akadémiai Kiadó, Budapest.
MUNKÁCSI 1990	MUNKÁCSI Bernát 1990: <i>A votják nyelv szótára.</i> Uralisztikai Tanszék Kiadványa, Pécs.
NAP	<i>Naszeljonnyje punkty csuvasszkoj ASzSzR. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo.</i> Csebokszari, 1974.
Nikitin	Nikitin, i. d.: <i>Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszskoje ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72.</i> Kézirat.
Omeljan Pritsak	Pritsak, Omeljan 1957: <i>Tschuwaschische Ortsnamen.</i> Wiesbaden.
SIS	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: <i>Kratkij etimologicseszkij szlovar russzkovo jazyka.</i> Moszkva.
SW	Fokos-Fuchs, D. R. 1959: <i>Syrjänisches wörterbuch I-II.</i> Budapest.

SZILASI	Szilasi, M. 1896: <i>Vogul szójegyzék</i> . Budapest.
TB.	<i>Szlovar toponymov Baskirskoj ASzSzR. Baskirskoje Knyizsnoje Izdatyelsztvo, Baskort ASZSzR-nin toponimdar hüðlege</i> . Ufa. 1980.
TESz.	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: <i>A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest.
TSK.	A. I. Turkin 1986: <i>Toponimicseskij szlovar komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo</i> . Szyktyvkar.
ÚMTsz.	B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: <i>Új magyar tájszótár</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest.
Vax.	VAHRUŠEVA, M. P. 1956: <i>Udmurtsko-russkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”</i> . Moszkva.

11.9. Irodalom

ARADI 2005 ARADI Éva *A hunok Indiában* A heftalita hunok története. HUN-idea Budapest, 2005

BAKAY 1996 BAKAY Kornél *A magyar őstörténet kérdései - régész szemmel* in: Belvedere JGyTF Kiskönyvtára 9. Szeged, 1996

BALASSA 1985 BALASSA Iván *A néprajztudomány és a magyar őstörténet* in: Az őshazától a Kárpátokig szerk. Szombathy Viktor Budapest 1985:76

BARTHA 1988 BARTHA Antal *Földnek és égnek vannak titkai* in: História 1988 6. X. évf.: 32-34

BENKŐ 2003 BENKŐ Mihály *A torgaji madiarok Keleti magyar néptörédék Kazakisztánban* Timp kft Budapest 2003

BENKŐ 2007 BENKŐ Mihály: Beszámoló 2006 nyári nyugat-szibériai kutatóútamról in: Eleink Magyar Őstörténet 2007:27-38

BERTA 1997 BERTA Árpád *Eltérő nézetek a magyar törzsnevek eredetéről* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997

CZEGLÉDY 1968 CZEGLÉDY Károly *Keleten maradt magyar töredékek* in: Magyarság őstörténete 1968:154-278

CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin *A székelj népnév és a földrajzi nevek* in: Ősi Gyökér Kulturális folyóirat Miskolci Bölcsész Egyesület XXXII. évf. 1. szám Miskolc 2004 február-március.

CZEGLÉDI 2004-6 CZEGLÉDI Katalin *Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba*, Nyelvészeti őstörténeti Füzetek I-IV. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet) 2004-2006

CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek mondattana* Nyelvészeti őstörténeti Füzetek V. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet) 2007

CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek alaktana* (Kézirat.)

CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin *Földrajzi nevek jelentéstana* (Kézirat)

FARKASINSZKY FARKASINSZKY Tibor *Magyar őstörténet új alapokon Kr. E. kb. 2004 2000-től* Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc 2004

FODOR 1977 FODOR István *Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet* in: Magyar őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeglédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977

FODOR 1980 FODOR István *Verecke híres útján...* Budapest 1980

FODOR 1988 FODOR István *Kazárok és kabarok* in: Magyarra lett keleti népek

szerk. Szombathy Viktor és László Gyula Budapest 1988

GAÁL 1957 GAÁL László *Dentü-mogyer*. Magyar Nyelv LIII. 1957:27-35.

GOMBOCZ 1921 GOMBOCZ Zoltán *A bolgár kérdés és a magyar hun monda* in: Magyar Nyelv XVII 1921

GULYA 1997 GULYA Gulya János *A magyarok önelnevezésének eredete* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997

GUNDA 1986 GUNDA Béla *A néprajz és a magyar őstörténet* in: A magyarság őstörténete 1986 szerk. Ligeti Lajos

GYÖRFFY 1990 GYÖRFFY György *A magyarság keleti elemei* Budapest 1990

GYÖRFFY 1986 GYÖRFFY György (sajtó alá rendezte) *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról* 3. kiadás Budapest 1986

HAJDÚ – KRISTÓ - HAJDÚ Péter – KRISTÓ Gyula – RÓNA-TAS András RÓNA-TAS 1982 *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba* I-V. 1976-1982 Tankönyvkiadó Budapest Kézirat.

HAJDÚ 1953 HAJDÚ Péter *A magyarok kialakulásának előzményei* in: Nyelvtudományi Értekezések 2. Budapest 1953

HAJDÚ 1962 HAJDÚ Péter *Finnugor népek és nyelvek* Budapest 1962

E.A. CHALIKOVA E.A. CHALIKOVA, *Ősmagyar temető a Káma mentén*. Magna 1976 Hungária kérdéséhez. In: Archeologiai Értesítő 103. 1976

HARMATTA 1997 HARMATTA János *A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban* in: Honfoglalás és nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997

HÓMAN 1938 HÓMAN Bálint *A magyarok eredete és vándorlásai* Budapest 1938

KÁLMÁN 1989 KÁLMÁN Béla *A nevek világa* Debrecen 1989

KESZI 1996 – 2002 KESZI Tamás *A magyar törzsnevekről* in: Keletkutatás 1996 ősz – 2002 tavasz: 5-15

KIRÁLY 1984 KIRÁLY Péter *Levedia-Etelköz a szlavisztikai irodalom tükrében* in: Magyar Nyelv 1984. 4.

KRISTÓ 1975 KRISTÓ Gyula *Néhány megjegyzés a magyar nemzetségekről* in: Századok II. 1975

LÁSZLÓ 1944 LÁSZLÓ Gyula *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944

LÁSZLÓ 1981 LÁSZLÓ Gyula *Őstörténetünk* Budapest 1981

LIGETI 1943 LIGETI Lajos *Az uráli magyar őshaza* in: A magyarság őstörténete Szerk. Ligeti Lajos Budapest 1943

LIGETI 1964 LIGETI Lajos *A magyar nép mongolkori nevei* (magyar, baskír, király) in: MNy LX. 1964

LIGETI 1986 LIGETI Lajos *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban* Akadémiai Kiadó Budapest 1986

LOTZ 1963 LOTZ János *A magyar szó etimológiájának kérdéséhez* in: NyK. 1963

MÁNDOKY 1976 MÁNDOKY Kongur István *Magyar eredetű törzsek a baskíroknál* in: Tiszatáj 30. 1976

MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela *Az uráli nyelvcsalád Tények, mítoszok és statisztika* Fordította Imre Kálmán, Magyar Ház 2006.

MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela *A történeti nyelvészet és a magyar nyelv eredete*
Angela Marcantonio válogatott tanulmányai Hun-idea Szellemi Hagyományörző Műhely Budapest
2006

MATOLCSI 1985 MATOLCSI János *Őseink állattartása Levediában* in: Az őshazától a Kárpátokig
szerk. Szombathy Viktor Budapest 1985:160-200

MÉSZÁROS 1910 MÉSZÁROS Gyula *Magna Hungária* (A baskír-magyar kérdés) Budapest 1910

MUNKÁCSI 1895 MUNKÁCSI Bernát *Az ugor népnév eredete* in: Ethnographia 6. 1895

NÉMETH 1966 NÉMETH Gyula *Magyar törzsnevek a baskiroknál* in: Nyelvtudományi Közlemények
1966

NÉMETH 1991 NÉMETH Gyula *A honfoglaló magyarság kialakulása* 2. kiadás, közléteszi Berta
Árpád Budapest 1991

NYITRAI 1997 NYITRAI István *A magyarok elnevezései a perzsa forrásokban* in: Honfoglalás és
nyelvészet Balassi Kiadó Budapest 1997

PAULER 1900 PAULER Gyula *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Budapest. 1900

PAULER PAULER Gyula *A baskír-magyar rokonságról*. Budapesti SzemleCIII. 337.56.

PERÉNYI 1975 PERÉNYI József *A keleten maradt magyarok problémája* in: Századok 1975

RÓNA-TAS 1977 RÓNA-TAS András *A magyar-bolgár-török érintkezés jellege* in: Magyar őstörténeti
tanulmányok szerk. Bartha Antal –

Czeplédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977

RÓNA-TAS 1979 RÓNA-TAS András *A magyarság őstörténete* Kézirat Budapest 1979

RÓNA-TAS 1991 RÓNA-TAS András *A honfoglaláskori magyarság* Akadémiai székhoglaló előadás
Budapest 1991

RÓNA-TAS 1996 RÓNA-TAS András *A honfoglaló magyar nép* Balassi Kiadó Budapest 1996

VARGYAS 1984 VARGYAS Lajos *Keleti hagyomány – Nyugati kultúra* Budapest 1984

VÁSÁRY 1977 VÁSÁRY István *A Volga vidéki magyar töredékek a mongol kor után* in: Magyar
őstörténeti tanulmányok szerk. Bartha Antal – Czeplédy Károly – Róna-Tas András Budapest 1977

VÁSÁRY 1985 VÁSÁRY István *A baskír-magyar kérdés nyelvi vetületben* in: NyK. Budapest 1985

VÁSZOLYI 1967 VÁSZOLYI Erik *Zürjének, Perm, Bjarma és egyéb kérdőjelek a középkori zürjén történelem lapjain* NK 69. évf. 1967

VERES 2007 VERES Péter *A magyar nép etnogenezise, különös tekintettel a török népekkel való etnokulturális kapcsolatokra az eurázsiai sztyeppe övezetében.* In: Magyarország-Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése. Az első magyar-azerbajdzsáni tudományos szimpózium előadásai. Budapest, 68-92.

VERES 2007 VERES Péter *Ősmagyarok a Kaukázus előterében, különös tekintettel Bálint Gábor Kaukázológiai munkásságának tükrében.* in: A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései. Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa. Szerk.. Obrusánszky Borbála. Táltos Kiadó Románia 2007:182-221

ZICHI 1923 ZICHI István *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig.* A magyar nyelvtudomány kézikönyve. Szerk. Melich János, Gombocz Zoltán, Németh Gyula Budapest 1923

ZSIRAI 1951 ZSIRAI Miklós *A magyar népnév eredete* in: Nyelvtudományi Közlemények 1951

12. Róna-Tas András „Tudtak-e írni a magyarok a honfoglalás előtt?¹⁵⁵” című tanulmányáról

12.1. Az utóbbi hónapokban a volt tanítványaim és kollégáim Róna-Tas András professzor úr cikkeiről és könyveiről gyakran kikérték a véleményem. Jelen írásban Erdélyi István régész-történész professzor úr kérésére a fenti tanulmánynak néhány lényeges pontjára szeretném felhívni a figyelmet formai és tartalmi szempontokat egyaránt tekintve az eddigi nyelvészeti őstörténeti kutatásaim fényében.

12.2. Miután a cím egy kérdés, a válasz, amit várunk a tanulmánytól, háromféle lehet: igen, nem, vagy igen is, nem is. Szerkezetileg a tanulmány három részből áll. Az első rész valójában a bevezetés, amelyben a szerző megjelöli a tanulmány témáját. A második rész: „Eurázsia születő írásai, 7-8. század.” A harmadik rész: „A magyarok honfoglalás előtti írásbeliségéről.”

Az egyes részek címei alapján rendhagyó módon az utolsó tartalmazná a választ, ennek ellenére ez a rövid. A középső bár hosszabb, azonban nem tartalmazza a választ. Ám, ha a szerző szándéka szerint mégis, akkor az nem fogadható el. A dolgozat azonban ennek ellenére igen tanulságos, ha megvizsgáljuk részleteiben is, lépésről lépésre haladva.¹⁵⁶

Első rész

A bevezető gondolat - „A legújabb kutatások szerint...” - megtévesztő, igazolhatóan nem állja meg a helyét. Azokat az ismereteket, amelyeket a legújabb kutatások eredményeinek tart Róna-Tas András, egyrészt már a 70-es évek kezdetén is így tanította a Tanár úr, másrészt szerepel a több kötetből álló, több szerzős egyetemi jegyzetben,¹⁵⁷ amelyeket a 70-es években kezdtek el írni. Ezek nem nevezhetők legújabb kutatásoknak.

Róna-Tas András nem járt el körültekintően akkor sem, amikor közelebbről jelölte meg a tanulmány témáját:

„A jelen tanulmány témáját övező földrajzi tér tehát Etelköz, vagyis keleten a Dnyeper, nyugaton a Kárpátok és az Al-Duna közötti terület. Az idő 670-895.”

A ténamegjelölés tartalmából az következik, hogy a kérdés az, vajon a magyarok a fent megjelölt helyen és időben tudtak-e írni.

Már ott gond van, hogy a fent megjelölt hely, *Etelköz* jelentését, értelmezését, etimológiáját illetően egyrészt nincs egységes tudós álláspont, másrészt a földrajzi névi kutatásaim eredményeként sem áll stabil lábakon, következésképp *Etelköz* helyhez kötése nem biztos. Harmadrészt, a dátumot illetően sincs egybehangzó kutatói vélemény.

Második rész: „Eurázsia születő írásai, 7-9. század.”

Mind az első, mind a második rész Róna-Tas András saját állásfoglalását tartalmazza. A tudományt művelők számára azonban a gond ott válik komolyabbá, amikor ezt az állásfoglalást a szerző elfogadandó tényként állítja be. Röviden, ez a fejezet nem más, mint egy a tájékozódás számára megrajzolt vázlatkép az egyetemi jegyzetek fényében, amely a szerző saját állásfoglalását is tükrözi tele hibával, hiányossággal. Közülük az egyik, hogy nem közli az arab írásos kazár pénzérme adatait. A másik, hogy – ismereteim szerint – legalább másfél tucat rovásemlék van a Kazár Kaganátus területéről (8-10. század), ahol a magyarok éltek.

Harmadik rész: „A magyarok honfoglalás előtti írásbeliségéről.”

Azzal egyet értek, hogy

„A magyar nyelv őriz olyan, az írásbeliséggel kapcsolatos szavakat, amelyek már megvoltak a magyarok nyelvében a honfoglalás előtt is”. Azzal már nem, hogy csak a *betű, ír, könyv, olvas, szám* szavakat említi. Miután a nyelvészeti őstörténeti kutatásaim során tanulmányoztam ezeket a szavakat, kiderült, valamennyinek téves az etimológiája, ezért az e szavakból levont következtetések csak hamisak lehetnek. (Vö.: CZEGLÉDI 2008) Az írással kapcsolatos szavak csoportjába tehát jóval több tartozik, amelyeknek csak az együttes számbavétele juttathat bennünket közelebb a magyarok ún. honfoglalás előtti írásbeliségének a megismeréséhez. Közéjük sorolható még a magyar *jel, jegy, név, bélyeg, pecsét, nyomda* és a törökségben ismert *tamga* is.

Nem kerülhetjük meg a kérdés általános nyelvészeti szempontú megközelítését. Amikor a kommunikációnak az egyik lényeges elemét, az írást vizsgáljuk, csak akkor járunk el helyesen, ha a munkát az írás kialakulásának és annak indítékainak a tanulmányozásával kezdjük. Az embernek abból a nagy felismeréséből kell kiindulni, hogy a természetben keletkezett pontok, pettyek, foltok, sőt a vonalak olyan jelek, amelyeket le lehet másolni, s amelyeknek a segítségével közölni lehet valamit. Különös jelentősége van annak a felfedezésnek, hogy a betű, a bélyeg, az írás alkalmas a tudás rögzítésére, megőrzésére. Eleink mindezt annyira fontosnak tartották, hogy úgy ítélték meg, aki ismeri a betűt, az nem egyszerűen a betűvel foglalkozó, hanem egyben tudós is. Ennek a tudásnak pedig történeti, kulturális gazdasági katonai stb. vonzata egyaránt volt és van.

A jelnek további alakjai jöttek létre a különböző nyelvekben, így a magyarban is. A jel alakulása, fejlődése során jelentéstartalmát és formáját illetően eljutott a mai értelemben a betűhöz és az íráshoz. Vö.: magy. *betű*: 'írás, szöveg, valamely beszédhang írott képe, írásjegy, szó, beszédhang'. Ótörök eredetű, vö.: türk *bitig*, ujj. *bitig*, CC. *bitik*, *bitiv*, oszm. *bitik*, kar. *bitik* 'írás, irat'. Alapszavuk a *biti-*, *bit-* 'ír' ige, ennek a kínai *piçet* 'ecset' szóval való egybevetése nem fogadható el. ...vö.: mong. *bičik* 'irat, felirat, levél, könyv, irodalmi mű', *biči-* 'ír', mandzsu *bitxe* 'írás, könyv'. A mongolból átment több szomszédos török nyelvbe, vö.: jak. *bičik* 'minta, díszítés', hak. *pičik* 'könyv, levél, írás'. (TESz)

A magy. *betű* idegen nyelvi párhuzamainak a számba vétele további tanulságokkal jár. A jelentés szempontjából kapcsolódnak a fenti szavakhoz. Hangtanilag a szókezdő *b-* elvileg lehetne a *p-* zöngésedésének az eredménye, de keletkezhett egy *w > b* változás során is. A szó belseji *-t-* egyrészt megmaradt, másrészt (*-t- >*) *-č-* lett belőle, amely *-i* előtt igen gyakori. A végső *-k* a török és mongol nyelvek egy részében megmaradt, a másik részében *k > x* spirantizáció történt, a harmadik részében pedig *k > γ > w > 1. v 2. V > 0* változások voltak. A *-v-*ről tanúskodik a tör. *bitiv*, a *-0*, azaz a mássalhangzó eltűnéséről a magy. *betű* szó, ahol a mássalhangzó eltűnése az előző magánhangzó megnyúlásával járt. A

földrajzi névi kutatásaim fényében nem lehet *bit-* igetöből kiindulni. Olyan nomen-verbum lehetett az előzmény, amely egyik irányban főnévvé változott, a másik irányban pedig igévé különült.

Bár a csuv. *pata* 'petty, folt, foltocska, sebhely', vö.: k.kalp. *patas* 'sáros, nem tiszta'. (JEGOROV 1964) nem használatos a betű jelölésére, a szavunk nagy családjába tartozik.

A hak. *pičik* 'könyv, levél, írás' azért is érdekes, mert a *p-* szókezdője összetartozik a magy. *petty, pont* stb. *p-* szókezdőjével, a *-č-* pedig rokon a hun *bicsigecsi -cs-*jével. Olyan *-t-*ből lett, amely a zöngétlenségét megőrizve *-s-*szé is válhatott, amelyet az or. *pism'o* 'levél', *pisat'* (*pisa:* szótő + *-t'*: főnévi igenévképző) 'írni' stb. őriznek: *t > ʒ (th) > s*. Az *s*-nek ugyanaz a zöngétlen réshang az előzménye, mint a magy. *felhő* szó *h*-jának. Az or. *pisat'* 'írni' - Indoeurópai jellegű, közszláv eredetű. Vö.: óporosz *peisāi* 'írnak', lat. *pingere* 'rajzolni', gör. *poikilos* 'éles' ... (SIS) - szó (*pisa:* igető + *-t'*: főnévi igenévképző) tövével számos magyar szó összetartozik annak ellenére, hogy egyrészt a magyarban 'írás' jelentése nem használatos, másrészt a TESz más véleményen van e szavak etimológiáját illetően. Vö.: or. *zapiska* (< *za* + *piska*) 'levélke, cédula', or. *zapiski* (< *za-*: *prefixum* + *piski*: 'írások', többes szám) 'jegyzetek, feljegyzések, visszaemlékezések, tudományos közlemények'. A magy. *piszka-* ld. *piszka*, *pizskavas*, *pizskál*, *pizske* stb.,¹⁵⁸ mint írásra is alkalmas szerszámnak van köze az orosz szóhoz.

Az indoeurópaiba sorolt nyelvek közül figyelemre méltó az ang. *badge* 'jelvény, jelkép, szimbólum, bélyeg' szó. Hangtanilag közelebbi kapcsolata van az ÓT. *bitig* formával.

A szavak azt a módot is tartalmazzák, hogyan készítették a jelet, szúrással, véséssel, vágással, vakarással, pettyezéssel, pontozással, nyomással stb. Mint ahogyan a víz a csöpögése, ill. a járása közben nyomot hagy, pettyet, pontot, vonalat, mintát ír a földben, az ember ilyet képes alkotni különböző tárgyakra szúrással, vakarással stb., amelyről számos szavunk tanúskodik. A magy. *pecsét* a *folt* szóval kapcsolatos, a magy. *ró, rov-* pedig arra utal, hogy a jeleket véséssel készítették, azaz rótták. A szó nemcsak a rovásírásunk emlékét őrzi, hanem több, rokon jelentésben is ismert, vö.: magy. *ró-, rov-* 'adót kivet valakire, teherként, kötelességként előír valakinek, feljegyez, összeír, nyilvántart, (fából) összeállít, vág, metsz, ...üt, csap'. A TESz örökségnek tartja a finnugor korból. A magy. *ró, rov-* ige és az or. *ryt'* (*ry-* + *-t'*), *rvat'* (*rva* + *-t'*) 'tépni, szakítani' töve összetartozik. A magyar szó finnugor kori örökségként való magyarázata nem megalapozott.

Kiterjedt keleti kapcsolatokkal rendelkezik a magy. *ír* 'fest, beszédet látható alakban rögzít, feljegyez'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, vö.: oszm., tat. *yaz-*, kirg. *žaz-*, bask. *yaδ-*, csuv. *šyr-*, vö. még mong. *dzsiru-*, mandzsu *niru-* 'vonalat húz, fest, ír'. A magyarba került ócsuvas alak **yr* lehetett. Vö.: még osztj. *ičèritä, ičăritäyĖ* 'vonalat húz, ír'. (TESz)

A fenti adatok sorát bővíti Jegorov, vö.: csuv. *šyr* 'írni', ÓT. *yaz-*, ujjg., azerb., türkm., oszm., gag., tat., bask., nog. *jaz-*, üzb. *joz-*, kirg., kaz., k.kalp. *žaz-*¹⁵⁹, karacs. *dzsaz-*, jak. *syruj* 'írni', *suruk* 'levél'...(JEGOROV 1964) Az *ír-* igéből főnevet is képeztek, pl.: magy. *írás*, csuv. *šyru* 'betű, írás', or. *pis'mo* 'írás, levél', közszláv eredetű. (SIS)

Összetartozik a csuv. *šyr* 'írni' igével az or. *čerta* 'vonal, vonás, jel' (SIS), (*čer* + *-ta*) töve is. A szókezdő *č-* eredete elvileg *t-* vagy *k-*, eldöntik a török adatok, amelyek szerint *t-*. Idetartozik az or. *čertit'* 'rajzolni' (*čer-*: igető + *-ti-*: deverbális nomen képző + *-t'*: főnévi igenévképző)

Mint a vizsgált szavunk rokona többszörösen képzett szóban is felismerhető, pl.: or. *razdirat'* (*raz-* + *dira-*¹⁶⁰ + *-t'*) 'széttép, szétszaggat' ige töve a *dira* összetartozik a magy. *tör-* igével, a *darab* szóval, a *darabol* tövével. A ném. *Schrift* (*Schrif* + *-t*) töve a csuv. *šyr* 'írni' és társainak a közelebbi rokona.

A szavak a jel készítésének a módjairól is tanúskodnak, az egyik nyelvben, mint jelkészítés maradt fenn, pl. vágás, metszet, nyírás, a másik nyelvben azonban csak a vágás, nyírás jelentésben használatos. Ilyen, pl. a magyarban a *nyír*, *metsz*, *metél*, *piszkál*, *piszke*, *vakar* stb. A magy. *nyír* 'vág, metsz' bár a TESz szerint ismeretlen eredetű, összetartozik a mandzsu *niru-* 'vonalat húz, fest, ír' igével.

A csuv. *šyra* 'vonal, vonás', ujjg. *žira*, kirg., kaz. *žyra* 'vízmosás, vízzel mosott árok, szakadék'. Vö.: csuv. *šyr-¹⁶¹* 'vízzel mosni a partot, barázdát csinálni, jelölni, vonalat húzni', nog. *jyr* 'gátat tépni, szakítani', kaz., k.kalp. *žyr* 'tépni, szakítani, ásni (földet)', kirg. *žyr* 'széttépni, szétszakítani', csag. *jyr*, *jyrga* 'ás, kapar, túr, a víz szétszakít', jak. *suruj* 'jelezni, vonalat húzni', vö.: mong. *zurax* 'jelezni, vonalat húzni, rajzolni'. (JEGOROV 1964) A magy. *szúr* és *ír* igével van közelebbi kapcsolatban.

A magy. *metél*, *metsz* 'bevág, levág stb.'... *met* tövét ismeretlen eredetűnek tartja a TESz. A szó etimológiájának megírásához hasznos számba venni további adatokat, pl. a következő szavakat: or. *metka* 'megjelölés, jelzés, jel, jegy, ismertetőjel', or. *metit* 'megjelöl, céloz, törekszik valahová'. (HADROVICS – GÁLDI 1951), 'vágni, vésni, vésetet, vágást csinálni', vö.: gót *maitan* 'vágni, vésni'. (SIS) Az or. *zametka* 'megjegyzés, feljegyzés, jelző, jel, jelzés' (HADROVICS – GÁLDI 1951) szó *za-*: prefixum + *metka* elemekre bontható.

Az indoeurópai nyelvek adatai közül, pl. az ang. *write* 'írni' ige közelebből összetartozik a magy. *vakar* 'valaminek a felületét kaparja' igével, amelyet a TESz ismeretlen eredetűnek tart. Vele kapcsolatos a csuv. *var* 'elás, elrejt', hak. *or* 'ásni, kapálni', kirg. *or* 'gödör', stb. (JEGOROV 1964), csuv. *var* 'árok, patak'. Mindegyik szó tartalmazza az *-r-t* úgy, mint a ném. *schreiben*, a lat. *pingere*, a magy. *ír* és társai, a szó kezdetén azonban az angol a *w-t*, azaz a *v-* előzményét használja ma is. A *w-* pedig olyan eredeti *t*-fejleménye ($t > \delta > w$) amelyet őriz a magy. *tör*, *török*, *túr* ige, s a török megfelelői között szerepel, pl. az ÓT. *tärs*, de idetartozik a magyar *dara* is ($t > \delta > d$), amelyben egy másik irányú változás során a δ zöngésedése és zárhangúsodása következett be. Jelentésében benne van, hogy a víz, amint mosta az árkot, alakította a saját medrét, egyben túrta a földet, másképpen tört, zúzott. A vízhez hasonlóan hagy nyomot az ember, amikor valamilyen jelet készít, ír.

A továbbiakban idetartozik a magy. *tör¹⁶²*, az ÓT. *tärs* 'ver, kopog, döngöt, dörömböl, tör,' (DTS:545), amellyel közelebből kapcsolatos a csuv. *šyr* 'írni' és társai, köztük a magy. *ír*.

Előfordul, hogy a jelen tudós álláspont szerint valamely jel jelentésű szó nem használatos a magyarban, de ismert az ÓT. -ben és az altáji nyelvekben. A nyelvészeti őstörténeti kutatásaim során azonban kiderült, hogy a dolog nem így áll. Pl. az ÓT. *tamga* és a magy. *nyom¹⁶³* igenévszó közötti genetikai kapcsolat tanúskodik egyrészt arról, hogy mindkettő ismert 'sajtó, nyomás, nyomtatás, nyom, lenyomat' jelentésben, másrészt nem 'sajtó' jelentésben, ám etimológiailag idetartozik a *támpont* (*tám* + *pont*) előtagja illetőleg a *támasz* (*táma* + *-sz*), *támaszkodik* (*táma* + *-sz* + *-kodik*) töve. A *tamga*: nincs meg sem a TESz-ben, sem az Idegen szavak szótárában, de bőven adatolt az ótörökben, vö.: ÓT. *tamya* 'sajtó, nyomás, nyomtatás, nyom, lenyomat, jelleg, sajátosság, veret, jel, jegy, jelzés' (DTS:530), ÓT. *tamyačī* 'a pecsét őrzője'. (DTS:530) A *tamyačī* szerkezeti felépítése: *tamya* : szótó + *-čī*: foglalkozásnév képző. Az ÓT. *tamjala-* 'bélyegezni, megjelölni, védjeggyel ellátni, hitelesíteni, megjelölést, jelzést, jelet, jegyet, ismertetőjelet, pecsétet tenni, helyezni, rakni, felállítani' (DTS:530) Szerkezeti felépítése: *tamya*: szótó + *-la*: ige-képző. Az ÓT. *tamyalīy* 'pecséttel, jellel, jeggyel bíró, rendelkező' (DTS:530) A *tamya*: szótó + *-līy*: 'valamivel való ellátottság'-ot jelölő képzőből áll. A *tamga* egyéb kapcsolataira ld. ÓT *tamyalīq* 'kis ebédlő asztal', *tamyaq* 'torok', *tamyaqla-* 'nyakon ütni' (DTS:530)

Az ÓT. *tamya¹⁶⁴* összetartozik a csuv. *tāmxa* (Ašm.) 'ua.' szóval, amely nincs meg Jegorovnál, megvan azonban az elődje, a csuv. *tumxa* 'tamga, pecsét, bélyeg, jel'. Vö.: újjg. *tamga* 'jel, bélyeg', csag. *tamka*, ujjg., üzb., kirg., nog., k.kalp., alt., bask., tat. *tamga*, kaz. *taŋda*, türkm. *tagma*, azerb., kum. *damga*, tuv.,

hak. *taŋma* 'pecsét, bélyeg', vö.: mong. *taŋga* 'ua.'. Vö.: perzsa *tānga* 'a mongol kánok nagy pecsétje, írás, amit ilyen pecséttel láttak el'. (JEGOROV 1964)

A földrajzi névi kutatások fényében a *taŋga* genetikailag rokon olyan közszóval, amely a földrajzi nevekben is megvan. Ilyen a *taŋga* kapcsolatai között kulcsfontosságú csuvas *tukmak* közszó, a földrajzi névi *Tukmak* és alakváltozatai. Mint közszó: csuv. *tukmak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács, verés, ütés', ujj., oszm., gag., türkm. *tokmak*, alt. *tokpak*, *topkok*, ojr. *tokpok*, hak. *toxpax*, tuv. *dokpak*, üzb. *tukmok*, azerb. *toxmag*, bask., tat. *tukmak*, kirg. *tokmok*, kaz., k.kalp. *tokpak* 'súlykoló, mozsártörő, mozsárütő, sulyok, fakalapács'....(JEGOROV 1964) Mint földrajzi név: *Tukmak* f. TB.146.: bask. *Tukmak*, or. *Tukmak* Beleb., az or. Useñ bal oldali mellékfolyója. < bask., or. *Tukmak* < *Tuk* + *mak*.

A *tukmak* szó gyakori a víznevekben, a forrással rendelkező, illetőleg elágazó folyó nevében fontos szerepe van a szempontunkból is, mert hozzá hasonló az elágazó fa, amelyből lehet bunkós végű fát, fakalapácsot készíteni. A *tukmak* olyan találkozási pontot jelöl, amely lehet folyó forrása, az egyik folyónak a másik folyóba vagy tóba való beletorkollásának a helye, a fa elágazásának a helye stb. Szerepéből adódóan több jelentést is magába foglal. Számos szó közül idetartozik a bask. *tamak* 'torok, (folyó) torkolat' szó is, a magy. *tám-* tö, amely pl. a magy. *támpont* (*tám* + *pont*) előtagjával azonos. Velük rokon az oszm. *tam* 'éppen, pontosan', cser. *tom* 'mag (lényeg)' szó.

A *tukmak* (*tuk-mak*) a jelentés oldaláról nézve, mint találkozási pont, forrás, alapul szolgált a jel, az írás témakörében vizsgált szavaknak. A hangtan felől nézve pedig az ÓT. *taŋga*, *tamak*, az oszm. *tam*, a magy. *tám* (vö. *támpont*) és a *támasz* (*táma* + *-sz*) ige tövének formái az eredetibb *tukmak* két *k* hangjának a változásai során keletkeztek. A szókezdő *t-* változásának egyik eredményeképpen pedig a magy. *nyom* lett.

A *jel* szavunkkal hangtanilag és jelentésanilag szoros összefüggésben van a *bélyeg* (*bé* + *-lyeg*) és a *billog* (*bil* + *-log*) *bé-* ill. *bil-* töve. Vö.: magy. *bélyeg*, *billog* 'megjelölésként sültött bélyeg, sebhely, ismertetőjel, bélyegző, értékjegy, postai értékjegy'. Ótörök eredetű, vö.: türk *bilig* 'tudás', ujj. *bilik* 'jel', bolg. *bālik*, *bālik*, 'ua.', kirg. *belgi* 'ua.', csuv. *pallā* 'ua.' Mindezek a *bil-* 'tud' ige származékai. A törökség minden ágában megtalálható szó megfelelője megvan a mongolban is, vö.: mong. *belge* 'jel'. A török szó bekerült több szláv nyelvbe is, vö.: blg. *beleg* 'bélyeg, ismertetőjel', szb.-hv. *bēleg* 'bélyeg, jegy, anyajegy, sebhely, okmánybélyeg', szln. *beleg*, *bileg* 'bélyeg, jegy', or. *beleg* 'jegy, fehér folt', aláírással ellátott űrlap a bemutató személy meghatalmazásának igazolására. ...A bélyeg eredeti jelentése 'az állat testére sültött tulajdonjegy', s ez a török népeknél a nomád állattartással függ össze. – A *billog*, *bilyog* talán nem a bélyeg magyar alakváltozataként, hanem a h. lat. *bilochus* a bélyeg ómagyar alakjának –s képzős származékából, a **bilüküös*-ből származott. (TESz)

A magy. *billog* (*bil* 'jel, írás, betű' + *-log* 'valamivel való ellátottság' képző) töve (*bil*) rokon a magy. *bölcs* (1. *böl* 'betű, jel' + *-cs*: foglalkozásnév képző ld. betűs, betűvel, jellel foglalkozó' 2. *böl-* ld. csuv. *pěl-* 'tudni' + *-cs*: képző, ld. magy. 'tudós') tövével (*böl-*).

A magy. *bélyeg* és a *billog* szavaknak kiterjedt rokonsága van az altáji nyelvekben, vö.: csuv. *palāk*, *palkā* régi, 1. 'jel, jelzés', 2. 'síremlék', a bulgár sírfeliratokon *bel'uk* (cirill *белюк*), ósszláv, (óbolg.) *beleg*, mai bolg. *beleg* 'jel, jelzés', magy. *bélyeg* 'jel, jegy, bélyeg', ÓT., ujj. *bālgü*, csag. *belgü*, kirg., kaz., k.kalp., nog., kum., türkm., üzb. *belgi*, tat. *bilge*, bask. *bilde*, *bilge*, alt. *pilek*, *pilgi* 'jel, jegy', mong. *beleg*, burj.mong. *belge* 'jel, jegy, bélyeg, előrejelzés'. (JEGOROV 1964) Meg kell jegyezni, hogy a cirill *белюк* egy idegen **belük* átvétele.

A bask. *bilge* 'jel, ismertetőjel' mellett a *bilde* 'jel, jegy, vágat, véset' pedig azért fontos adat, mert *bil* + *-de* (szótó + képző) elemekből áll, ahol a képző olyan korábbi formát őriz, amelynek tovább fejlődött

változata a csuv. *pallă* (*pal* + *-lă*), magy. *billog* (*bil* + *log*) szavakban a *-lă* ill. *-log* *-l*-je. (vö.: $t > \delta > 1$. *d*, 2. l.)

A magy. *jel*¹⁶⁵, *bélyeg*, *billog* és a csuv. *pallă*, *palkă*, *palăk* szavakat összeköti egyrészt a jelentés, másrészt a hangtani felépítés, harmadrészt a szerkezeti felépítés. A *-t-* megőrződött a magy. *betű* szóban és számos nyelvi megfelelőjében, vö. ÓT. *bitig*, amelyeket *be* + *-tű* ill. *bi* + *-tig* elemekre lehet bontani. A csuv. *pallă* ld. *palăk*, *palkă* 'jel, bélyeg stb.' *palăr-* 'ismertnek lenni', *pěl-* 'tudni, ismerni', ÓT., ujjg., üzb., azerb., türkm., oszm., kirg., kaz., k.kalp., nog., ojr., tuv. *bil*, alt., hak. *pil*, tat., bask. *bel* 'tudni, érteni' (JEGOROV 1964) igető szorosán összefügg a magy. *bölcs* szó tövével.

A magy. *bölcs* egyrészt tudós, aki tud, azaz a jellel, a betűvel foglalkozik, másképp a betűt, a tudást őrzi. Ez a kettősség nem véletlen, hisz a betű rögzíti a tudást, s a betű ismerete, őrzése fontos a tudásnak a megszerzéséhez és megtartásához egyaránt. Tudósnak, bölcsnek, pecsétörnek valamikor rangot jelentett őseinknél, így volt ez a hunoknál is.

Bár az or. *bilet* szót XVIII. századi franciából való kölcsönszónak tartják, kiterjedt kapcsolatait érdemes számba venni, vö.: fr. *billet*, *billette*, ófr. *bullette*, amely a lat. *bulla* 'írás' szóból származik (SIS), s a magy. *bulla* 'ünnepélyes pápai rendelet, pecsétes középkori oklevél, pecsét' stb. szót szintén latin eredetűnek tartják, vö.: lat. *bulla* 'buborék. gömbölyű dísz, pecsét', h.lat. *bulla* 'függő pecsét, önpecsét'. Beletartozik számos európai nyelv szókészletébe, vö. ang. *bull*, ném. *Bulle*, fr. *bulle*, or. *bulla* 'bulla'. A magyar szó jelentései a latin jelentéseknek felelnek meg. Történettudományi szakszó. (TESz) A magy. *billog* és az or. *bilet*, a magy. *bulla* összetartoznak. Közös gyökerük az idők mélyére nyúlik.

A magy. *bélyeg* szó *bé-*, a *billog* szó *bil-*, a csuv. *pallă* szó *pal-* és a bask. *bilde* szó *bil-* töve összetartozásának hangtani oldalról az a magyarázata, hogy mind az *-l*, mind a *-0* (mássalhangzó hiánya) közös ősből fejlődött külön utakon: $t > \delta > 1$. *l* 2. $w > V > 0$. Az eredeti *t* megőrződött a magy. *betű* szóban és számos altáji rokonában. Egy harmadik irányú változás eredménye lett a *d* ill. *d'*, vö.: azerb. *adly* (*ad* + *-ly*: 'valamivel való ellátottság' képző) 'neves, névvel ellátott' szó töve és társai, magy. *jegy*.

Tisztázandó kérdés, hogy a magy. *bélyeg* párhuzamai lehetnek-e a csuv. *palăk*, *palkă*, bolg. *beleg* stb., vagy csak a szótővel *bé-*, *bil-* lehetnek azonosak. A földrajzi nevek fényében a magy. *jel*, *jegy*, *név*, *betű*, *ír*, *nyom* és az ÓT. *tamga* tartoznak össze, a további képzett szavaknak azonban csak a tövével, vö.: magy. *jelleg* (*jel* + *-leg*), *jegy* (*jegy* + *-s*), *neves* (*neve* + *-s*), *betűs* (*betű* + *-s*), *írás* (*ír* + *-s*), *bélyeg* (*bé* + *-lyeg*), *billog* (*bil* + *-log*).

A *-log*, *-leg* képző rokon a csuvasban használatos *-lă*, és a további török nyelvekben meglévő változatokkal, vö.: csag. *-lyg*, ujjg. *-lik*, üzb. *-li*, türkm. *-ly*, kirg. *-tuu*, azerb. *-ly*, alt. *-lu*, hak. *-tyg*, tat. *-ly*, amelyek a 'név' jelentésű szavakhoz járultak: csuv. *jatlă* 'névvel bíró, névvel ellátott, nevezett, jelzett, ismert', vö. újjg., csag. *atlyg* 'névvel bíró, nevezett', ÓT. (jen.) *atag* 'hírnév, dicsőség, nevezetesség, jelzett, ismert' ujjg. *ataglik*, üzb. *otli*, türkm., oszm., k.kalp. *atly*, kirg. *attuu*, azerb. *adly*, alt. *adlyu*, hak. *atlyg* 'névvel bíró, nevezett, nevezetes, híres, ismert, tisztelt, tat. *atly* 'névvel bíró, neve szerint', vö.: *atakly* 'neves, jó nevű, előkelő'. (JEGOROV 1964)

A legújabb hun kutatások is igazolják, hogy mint hun nemesi rang volt ismeretes a *bicsigecsi* (*bicsige* – *csi*) 'betűs, aki betűvel foglalkozik'. A *kutugu* másik csoportot képvisel, mégpedig a *k-* kezdetűeket, amelyhez tartozik a magy. *könyv*, or. *kniga* 'könyv', csuv. *kěneke* 'könyv' is. Alapul pedig olyan szó szolgált, amely a magy. *könyök* főnévvel, a *konyul* ige s a *konty* főnév tövével van összefüggésben. A szó akkor születhetett, amikor a tekercsek tartalmazták, őrizték az írást.¹⁶⁶

A hun *bicheqi* szintén jelentős magyar szempontból is. A szó a hun idők *bicsigecsi* (*bicsige* + *-csi*) első elemével azonosítható. Közeleli rokona a török *bitigçi* (*bitig* + *-çi*), magy. *betűs* (*betű* + *-s*). A második elem a *-çi*, *-s* képzők, azaz foglalkozásnév képzők.

Ha számba vesszük a 'forrás, folyó' jelentésű és a víz létrehozta nyomokat, árkokat, vízmosásokat, azaz jeleket kifejező szavakat, akkor azt látjuk, hogy azok számos esetben nemcsak egymással tartoznak össze etimológiailag, hanem az írással kapcsolatos szavakkal is. Ennek az a magyarázata, hogy a víz eredeti komplex jelentéstartalmának részét képezi az a jelentés, ahogyan a víz nyomot, jelet csinál, hogy maga után a földön, földben. A jelentésfejlődés során egyrészt a víznek a nyoma, a jelkészítő tevékenysége mintául, alapul szolgált az ember jelkészítő tevékenységének, másrészt az idevonatkozó, már meglévő szavak készen álltak az írás különböző formáinak megnevezésére.

A földrajzi nevek fényében történő kutatások világossá teszik, hogy az írásnak, rajzolásnak, a betűnek, a jelnek, jegynek, nyomnak, tamgának a mintájául maga a forrás, a víz szolgált a maga tulajdonságaival, tevékenységével, a környezetre, talajra tett hatásával.

Nemcsak a földrajzi nevekből, hanem a magyar nyelv szavaiból is kiolvasható, hogy a kezdeteket tekintve a beszéd, a szó, mint jel ugyanúgy hangutánzó eredetű, a természet, azaz a víz hangját utánzó hangutánzó szavakra épül, mint ma a hangutánzó szavak. A szó, mint jel az eredeti komplex jelentéstartalom egyik része, amely idővel a használat során önállósodott, és a nyelvi rendszer egyik legfontosabb elemévé vált és a beszéd alapegysége lett. A másik fontos elem a víz nyomával kapcsolatos jel a *betűvel* és az írással összefüggő szavak családja, amelynek valamennyi tagja más-más utat bejárva önállósodott. Az pedig egyértelmű, hogy a magyar nyelv ebből az ősi közös gyökerű gondolkodásból a legtöbbet őrizett meg. Ezek a szavak, adatok nagyon ősi, közös gyökerű gondolkodást jeleznek a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekben. Nemcsak jelentéstanilag, de hangtani és alaktani szempontból is egy olyan összefüggő rendszert alkotnak, amelyek eleve lehetetlenné teszik a magyar szavak más nyelvekből való kölcsönzését, hitelt érdemlő bizonyítás híján pedig bármilyen szintű (uráli, finnugor vagy ugor kori) finnugor nyelvi eredeztetését. Ugyanakkor nemcsak arról tanúskodnak, hogyan, minek a mintájára, miért és mi célból születhetett meg maga az írás, hanem arról is, hogy a magyarok ősei kivették részüket az írás alkotásából. Ahhoz pedig, hogy ennek az okát minél jobban megismerjük, a magyarázatát megadjuk, a földrajzi névi kutatások mellett további nyelvészeti, valamint a társtudományok kutatásainak újabb és újabb eredményei szükségesek, s ezek nem kerülhetők meg akkor, amikor a magyarok honfoglalás előtti írásbeliségéről kívánunk szólni.

A címben feltett kérdésre - „Tudtak-e írni a magyarok a honfoglalás előtt?” - pedig egyértelmű a válasz, igen, tudtak. Az igazi kérdés azonban az, hogyan született meg, hogyan fejlődött ki az írás, ebben milyen mértékben vették ki a részüket a magyarok és az őseik, hogyan jutott el a születéstől a mai használatig a magyarok írása, és milyen írásokkal mutat kapcsolatokat. A helyes válasz megtalálása pedig kizárólag csoportmunka eredménye lehet, amelyhez az íráskutató, a nyelvész, a történész, a régész, a néprajzos, az embertanos és még számos tudományág képviselőinek együttes munkájára van szükség.

A továbbiakban Róna-Tas András a székely rovásírásról bizonytalan gondolatokat közöl. A magyarok által a honfoglalás előtt használt rovásírásról semmilyen használható ismerethez nem jutott az olvasó, mire a cikk végére ért. Ehelyett be kellett érnie a második részben bemutatott képpel.

Ráadásul az összefoglaló gondolatokkal is baj van. A szerző megfogalmazása szerint:

„a magyarok a honfoglalás előtt, más írások mellett, használhatták a kelet-európai rovást. Írásbeliségük hasonlított a kazár, az alán, a gót s a szláv rovásírási rendszerekhez, és ezzel beleilleszkedett a korabeli kelet-európai írásbeli műveltségbe.”

Mit kell érteni a „más írások”-on? A szerző talán a második részben bemutatottakra vagy az olvasó fantáziájára gondol?

Kelet-európai-rovás pedig sohasem létezett, esetleg Kelet-Európában ismert rovásokról lehet szó. Amikor a „kelet-európai rovás”-on a felsorolt kazár, alán, gót és a szláv rovásírási rendszereket érti, több kérdés merül fel, számomra elsőként az, milyen az a szláv rovásírási rendszer, melyek azok a szláv rovásírási emlékek. Az ismereteink jelen állása szerint ugyanis nemhogy szláv rovásírási rendszer, de szláv rovásírási emlék sem létezik. Ugyanakkor a szláv nyelvek, köztük az orosz olyan szavakat használ az írás kifejezésére, amelyeknek a kapcsolatai nemcsak a magyarhoz és az altájéhoz sorolt nyelvekhez, hanem a hun nyelvhez is fűzik s ennek oka van.

12.3. Rövidítések

alt. altáji

ang. angol

azerb. azerbajdzsán

bask. baskír

bolg. bolgár

burj. burját

csag. csagatáj

cser. cseremisiz

csuv. csuvas

fi. finn

fr. francia

gag. gagaúz

gör. görög

hak. hakasz

h.lat. hazai latin

ill. illetve

jak. jakut

jen. jenyiszeji

kam. kamasz

kar. karaim

karacs. karacsáj

kaz. kazah

kirg. kirgiz

k.kalp. karakalpak

ko. komi

kum. kumük

lat. latin

ld. lásd

lengy. lengyel

lp. lapp

magy. magyar

mdE. mordvin erza

mdM. mordvin moksa

mong. mongol

ném. német

nog. nogaj

óe. óegyházi

ófr. ófrancia

ojr. ojrot

or. orosz

oszm. oszmán

ÓT. ótörök

óujg. óujgur

pl. például

stb. és a többi

szam.jur. szamojéd jurák

szb.-hv. szerb-horvát

szelk. szelkup

szlk. szlovák

szln. szlovén

tat. tatár

tör. török

tuv. tuvai

türkm. türkmén

tvig. tavgi

ua. ugyanaz

udm. udmurt

ujg. ujjgur

ún. ügynevezett

üzb. üzbég

vog. vogul

votj. votják

vö. vesd össze

zürj. zürjén

12.4. Források

Ašm.	Asmarin, n. i. 1928-50: Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszkoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Csebokszari.
DTS	Drevnyetyurkszkij szlovar Leningrad 1969
HADROVICS-GÁLDI 1951	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologicseszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari.
KÁZMÉR 1993	KÁZMÉR Miklós 1993. Régi magyar családnevek szótára, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest 1993
KISS 1980	Kiss Lajos 1980: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest.
KISS 1995	Kiss Lajos 1995: Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest.
SIS	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologicseszkij szlovar russzkovo jazyka. Moszkva.
TB.	Szlovar toponymov Baskirszkoj ASzSzR. Baskirszkoje Knyizsnoje Izdatyelsztvo, Baskort ASZSzR-nin toponimdar hüðlege. Ufa. 1980.
TESz.	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
JEGOROV 1964	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologicseszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszkoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Csebokszari.
LYTKIN-GULJAJEV 1999	V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: Kratkij Etimologicseszkij Szlovár komi jazyka. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar.
TESz.	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti

etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

12.5. Irodalom

BÁRCZI Géza-BENKŐ Loránd-BERRÁR Jolán 1978: A magyar nyelv története. Tankönyvkiadó, Budapest

BENCÉDY József-FÁBIÁN Pál-RÁCZ Endre-VELCSOV Mártonné 1974: A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó Budapest 1974.

CZEGLÉDI 2004-6 – CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek összehasonlító hangtana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-4, Miskolci Bölcsész Egyesület 2004-6.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, A földrajzi nevek mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek, Miskolci Bölcsész Egyesület 2007.

CZEGLÉDI 2007 - CZEGLÉDI Katalin, Ucsiraltu írásaihoz 2007

HAJDU Péter – KRISTÓ Gyula – RÓNA-TAS András szerk. Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának a forrásaiba 1-4. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976-8.

UCSIRALTU 2007 - UCSIRALTU, Hun szófejtések, Fordította Obrusánszky Borbála 2007.

CZEGLÉDI 2008 - CZEGLÉDI Katalin, Jel és jelentés a földrajzi nevekben 2008.

13. Gondolatok Boda László, A névvégek vallatása című cikkéről

A cikkből egyértelműen kitetszik, hogy a szerző nemcsak mint filozófiai eredetkutató széles látókörű, művelt, hanem a nyelvünk és történelmünk iránt őszintén érdeklődő. A témát érintő gondolataimat segítő szándékkal teszem közzé, hiszen a dolgozatnak szinte minden pontja érinti a munkámat, amelyet közel 40 éve végzek mint nyelvészeti őstörténész, névkutató. Természetes hát, hogy a szerző mondanivalójával részben egyet értek, részben nem.

13.1. Támogatom azt a felismerést, hogy a köznevek mellett a tulajdonnevek különös értéket képviselnek az eredetkutatásban.¹⁶⁷ „Meg kellene hallanunk a nevek beszédét”- írja a nagy igazságot.¹⁶⁸ A kérdésre azonban „mit mondanak el nekünk az ősi nevek” csak komoly névkutatás útján kereshetünk és várhatunk választ. Tudja ezt a cikk írója is. A Kárpát-medence tulajdonneveinek és a történeti neveknek más területek tulajdonneveivel ill. más népek történeti neveivel való összevetése (CZEGLÉDI 1997:53-81, 1999:195-201, 2000:47-59) halaszthatatlan tudományos feladat. Ez a munka pedig felgyorsítható a számítógép bevonásával s ha azt lelkiismeretesen végezzük, azaz széleskörű, sokoldalú vizsgálatnak vetjük alá a földrajzi neveket, a családneveket s a nekik alapul szolgált közneveket mind a Kárpát-medencét, mind a feltett, számba jöhető korábbi őshazák, eleink szállásterületeit illetően, kiderül, hogy a nevek vallomása nemcsak nem mond ellent a magyarság genetikai összetevőjének, de más tudományterületeknek a nyelvészettel eddig ellentmondó álláspontjai közelebb kerülnek egymáshoz, s azok egyre inkább megegyeznek ill. egymást támogatják.

A szerző nagyon helyesen látja, hogy a névvégek rendszerszerű, tudományos összehasonlító vizsgálata az egyik eredményhez vezető út.

A szerző a problémák, bizonytalanságok tömkelegét sorolja fel, képet rajzol a jelen állapotokról és sugallja, másképp kell csinálni, mint eddig, már csak azért is, mert egy bizonyos ponton túl - ami a nyelvi forrásokat illeti - a tulajdonnevek maradnak meg bizonyítékként a nyelvünk és történelmünk kutatásához. Azt azonban nem tudja - nem is tudhatja, hisz nyelvész feladata, hogy a névvégeket helyesen csak akkor ítéldhetjük meg, ha felismerjük a szóelemeket. Ez pedig komoly háttérmunkát igényel. Azt jelenti, hogy a magyarral kapcsolatos nyelvek szavait, szóelemeit (lexikális és grammatikai lexémákat, azaz abszolút és relatív szótöveket valamint a toldalékokat, azaz képzőket, jeleket, ragokat) rendszerben lássuk jelen állapotában és történelmi változásaiban egyaránt.

Azt is jelzi, hogy a tulajdonnévi kapcsolatok hatalmas földrajzi területet és több - az uráli, altáji és az indoeurópai - nyelvcsaládhoz tartozó nyelveket érintenek, amelyeknek a története, egymáshoz való kapcsolata érdemben vizsgálható a tulajdonnevek bevonásával.

Módszertani jellegű javaslata -,„kell a friss tekintet, a tudományos elméletektől fertőzetlen kíváncsiság.” - a tudományban mindig időszerű némi kiigazítással: Az eddigi tudományos elméleteket, elképzeléseket meg kell ismerni, számba kell venni, azaz rendszerezett kutatástörténetet kell írni. A saját vizsgálandó anyagunkat azonban attól függetlenül, tisztán kell feldolgozni s az eredmények - akár egybeesnek valamely elmélettel, akár nem - további kutatások kiindulópontjai lehetnek annak figyelembe vételével, hogy azok a módszerekkel együtt a munka során finomulnak, tisztulnak.

13.2. Miután hosszú ideje mintegy 20 ezernyi földrajzi névi adat feldolgozását végzem, amelybe a 80-as évek végén a számítógép segítségét is bevontam, a vizsgálati eredményeim fényében kérem engedje meg az alábbi megjegyzéseket:

A vizsgálandó névvégek helyes kiválasztását természetesen komoly munkának kell megelőznie s akkor kiderül, hogy melyek a közös gyökei és melyek nem lehetnek egymás variációi. Így derülhet fény pl. a magyar *Álmos*, bolgár *Almys*, csángó *Olma* hangtani, alaktani, tulajdonnévi és köznévi jelentésének összefüggéseire. Tanulmányozni kell a szkíta, a hun, az avar, a magyar tulajdonneveket, vezérneveket és a népneveket is a földrajzi nevekben ahhoz, hogy a kétnyelvűség meglétéről elődeinknél érdemben nyilatkozhassunk.

A névvégek vizsgálata a nevek alkotó elemeivel együtt, köztük a *-la* és változatai, a *-mys* és változatai azért is szükségszerű, mert a földrajzi nevek tanúsága alapján nemcsak a nevek végén, hanem bárhol előfordulhatnak, sőt még önállóan is. (vö.: CZEGLÉDI 1993.2:81-86). A széleskörű vizsgálatok arra is fényt derítenek, hogy legtöbbjük fennmaradt és használatos valamely nyelvben vagy nyelvekben grammatikai elemként, sőt teljes értékű önálló szóként is. Az adott névben betöltött szerepét pedig újabb vizsgálatok deríthetik ki. Elfogadható magyarázatot adhatunk többek között az említett *-i*, *-d* (vö.: CZEGLÉDI 1995:96-97), *-ka*, *-da*, *-ra* *-na*, *-ov* (vö.: CZEGLÉDI 1991.1:299-302) *-nák*, *-nyák*, *-csák*, *-csik* *-mák*, *-szak*, *-lák*, *-lek*, *-rák*, *-rják*, *-hán*, stb. (vö.: CZEGLÉDI 2000:73-86) végek használatára, megírhatjuk kialakulásukat, történetüket, rávilágíthatunk az etimológiailag összefüggő csoportokat alkotókra és az elkülönülőkre. A szóvégeket azonban a földrajzi nevekben hangtani, alaktani és jelentéstani szempontú összehasonlító vizsgálatoknak egyaránt alá kell vetni, a tulajdonnevekben és a köznevekben előforduló szerepüket külön meg kell vizsgálni majd össze kell hasonlítani, ezt követően pedig az egyes nyelvekben való használatukra magyarázatot találni. Így lesznek lassan világossá a forrásokban előforduló tulajdonnevek s rakódnak helyre nyelvünk és népünk történetének mozaik kockái. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy mit eredményezhetnek a névvariációk. Csupán rokon értelmű kifejezéseket, avagy nyelvjárási differenciálódáshoz vezetnek, esetleg nyelvi elkülönüléshez. Más szóval, milyen folyamatnak az eredményei a névvariációk: Külön-külön nyelvi használatnak-e vagy sem, továbbá lehet-e közülük a többnyelvűséghez.

A nevek írásában, ejtésében jelentkező különbség nem feltétlenül „kényszerítő bizonyossága a kétnyelvűségnek”. Lássunk két köznévi példát. A földrajzi névi kutatásaink vezettek arra a felismerésre, hogy pl. a csuv. *tākār* és *tākās* ‘keskeny, szűk, szoros’ jelentésű szavakkal genetikailag rokon a magyar *tömör* ‘sűrű’¹⁶⁹ és az or. *tesnyj* ‘keskeny, szűk, szoros’ *tes-* töve.¹⁷⁰ A csuvasban meglévő két alak nem a kétnyelvűséget bizonyítja, hanem felhívja a figyelmet arra, hogy olyan kiterjedt és ősi szócsaládnak a tagjai, amelyeket mind az uráli, mind az altaji és mind az indoeurópai nyelvekben meg kell vizsgálni s az ősi kapcsolatokra utaló formákat a kölcsönzésektől el kell különíteni. A köznevek a földrajzi nevek alapjául szolgáltak, a helyes kiválasztást azonban csak az összetett, sokoldalú kutatás teszi lehetővé, pl.:

Tugyðtimer f. TB.145.: bask. *Tugyðtimer* or. *Tugustimer* Oren.or., az or. Bol'(šoj) Jušatyr baloldali mellékfolyója.

< bask. *Tugy* ← 1. bask. *tugyð* ‘kilenc’¹⁷¹, 2. csuv. *tākās* (< **tukus*, **tykys*, **tukys*) ‘keskeny, szűk, szoros’

+ *timer* ← 1. bask. *timer* ‘vas’¹⁷²

or. *Tugustimer* ← bask. *Tugy* □ *timer*.¹⁷³

A folyó nevének elő- és utótagja közös gyökerű, közszói jelentésében ugyanaz és keskeny patakra utal.

Tukas šālě f. Ašm.: -, NAP.: -, Ar.: csuv. *Tukas šālě* U.

< csuv. *Tukas*: a folyó neve < *Tuka*

+ -s

+ *šālě* ← csuv. *šāl* ‘forrás’ + -ě: birtokos személyjel.

A folyó neve ‘*Tukas* forrása’.

Tukasān sumakki d. Ašm.: -, NAP.: -, Ar.: csuv. *Tukasān sumakki* U.

< csuv. *Tukasān*¹⁷⁴ < *Tuka*

+ -sān

+ *sumakki* < **sumakka* ← csuv. *sukmak* ‘ösvény, nyom’

+ -i: birtokos személyjel.

A hely neve ‘*Tukasān* (folyó) nyoma, útja’ jelentésben fogható fel.

Hasonlóképpen tehetünk rendet a csuvas *tāvāl* ‘vihar, szél’ és a csuvas. *šil* ‘szél’ valamint a török megfelelői és a magyar *szél*, *vihar*, *fuval*(lat), or. *burja* ‘vihar’ szavak egymáshoz való viszonyában.

A szavak, nevek és azok alkotó elemeinek változásait, fejlődéstörténetét kell megvizsgálni ahhoz, hogy a jelenségek közötti eltéréseket meg tudjuk magyarázni. Így a hunok nagykánjának nevét illetően sem vezethet csupán a névvariációk és a nyelvhasználat ismerete a helyes névmagyarázathoz, de elősegíti azt.

Azt is tudni kell, hogy csak a névvégek behatóbb vizsgálata legalább annyira hátráltatná a kutatást, mint amennyire előre vinné. Miután a szóalkotás történetében legelső mód a mellérendelő szóösszetétel volt s a grammatikai elemek hosszú időn keresztül alakultak ki az önálló szavakból, ezért ezek az elemek önálló szavakként és grammatikai elemként egyaránt előfordulnak. Következésképp pl. *Álmos*, *Almys* név

-*mys* elemét nem elég csak a szóvégeken keresni, sőt még a szó végén is gyakori nem csak mint grammatikai elem, hanem mint önálló szó, azaz a szóösszetétel utolsó tagja. Pl.:

Lop ju f. SW.555b.: ko. *Lop-ju*, folyó, a Déli Mylva-tól délre, a ko. *Mys* közelében.

< ko. *Lop*: folyó neve

+ *ju* ‘folyó’

Mys: falu neve is.

„Kár, hogy csupán vágyálom az eredetkutatásban a nevek mellett még külön a névvégek kompjuterizálása.” - írja Boda László. A témát érintő publikációim és a kiadatlan földrajzi nevek szótárának az a-tergo szótárra történő számítógépes átalakítása (kiadatlan) bizonyítékai annak, hogy ez már nem vágyálom, a publikálás hiányában azonban nem tudnak róla az emberek. Az azonban sajnos, egyelőre vágyálom marad, hogy a nyelvtörténet, a leíró nyelvészet, az általános és alkalmazott nyelvészet hivatalos képviselői is egyrészt az őstörténet kutatókhoz hasonlóan fontosnak és nélkülözhetetlennek tartásuk s nemcsak a névvégek, hanem a tulajdonnevek, köztük a földrajzi nevek - Kínától a Kárpát medencéig - tudományos feldolgozását, másrészt érdemben kiálljanak mellette.

Vizsgálataink nyomán bátran állíthatjuk, hogy a -*d* képző jelentése és története a -*d* végű nevek átfogó vizsgálata nélkül nem ismerhető meg. Helyes, hogy a népek bázisterületének a neveit módszeres vizsgálat alá kell venni. Így kiderül, pl. az *osztják*, *voják* népnevekben nem -*ák* vagy -*ják* (vö.: CZEGLÉDI 1994.2:677-682) az összetartozó elem, hanem a -*tjak*, amely úgy jött létre, hogy a nem orosz eredetű és nyelvi használatú -*täk*, -*tek* (<-*tänk*,, -*tenk* stb.) formákat az oroszban a cirill írással adják vissza¹⁷⁵, amelynek a latin betűs átírása -*tják*.¹⁷⁶ A kutatások során arra is fény derül, hogyan kapcsolódnak a -*tjak*, -*täk*, -*tek* (<-*tänk*, *tenk*) stb. formákhoz a tulajdonnevekben (a személynévekben, a vezérnevekben, a családnévekben, a földrajzi nevekben) és számos köznévből köztük a népnevekben gyakori -*räk* (< -*räk*, -*rek* <-*ränk*, -*renk* stb.), -*näk*, -*nyäk*, -*csäk*, -*csik* -*mäk*, -*szäk*, -*läk*, -*lek*, -*hän* stb. szóvégek.

13.3. Összegezve

A földrajzi nevek tudományos feldolgozása a számítógép bevonásával rávilágít a szkíta, hun, avar és a magyar nyelv jobb megismerésére és e nyelvek egymáshoz való viszonyára, segít tisztázni e nyelvek közötti azonosságot és különbséget, így segít rendet tenni nemcsak a szláv - avar és magyar hanem a szláv - török, szláv - uráli nyelvek kapcsolatában is. Számos etimológia válik világosabbá, ezek révén pedig az érintett nyelveket beszélő népek sorsa, története. Lehetőség nyílik a magyar nyelv és a vele kapcsolatos nyelvek születésének, életének a bemutatására is s ezen széleskörű, elfogulatlan tudományos kutatás nem mond ellent a más tudományágakban végzett lelkiismeretes munka eredményeinek. Minderre pedig

szükség van ahhoz, hogy a névvégek megszólaljanak, ha vallatják. Az eredményes vallatáshoz pedig szakavatott nyelvésznek kell lenni, mert ha nem, másokat is félre vezetünk.

13.4. Rövidítések

Ar. - Archivalis anyag ld. NIKITIN

bask. - baskir

È. - Csebokszarszkij rajon

csuv. - csuvas

4. - domb

f. - folyó

ko. - komi

Oren. - Orenburgszkij rajon

or. - orosz

U. - Urmarszkij rajon

13.5. Források

Ašm. - Asmarin, n. i. Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Kazan - Csebokszari 1928-50.

NAP - Naszeljonnyje Punkty Csuvaszkaj ASzSzR. Csebokszari, 1974.

NIKITIN - Nikitin, i. d. Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszkaj ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.

SW - Dr. Fokos Fuchs, Syrjánisches wörterbuch I-II. Budapest 1959.

TB - Szlovar Toponimov Baskirszkaj ASzSzR, Ufa, 1980.

TSK - Turkin, a. i. Toponimiceszkij szlovar komi ASzSzR, Szyktyvkar, 1986.

13.6. Irodalom

CZEGLÉDI 1991.1 - CZEGLÉDI Katalin, Orosz képzős földrajzi nevek Csuvasiában in: Első Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia Nyiregyháza 1991. május 3-4.

CZEGLÉDI 1993.2 - CZEGLÉDI Katalin, A Volga vidéki víznevek szerkezete (részletek) in: Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia 1993. április 2-3.

CZEGLÉDI 1994.2. - CZEGLÉDI Katalin, Birtokos jelölés a Volga vidéki földrajzi neveken in: Studia Nova, Mundus Press 1994. 2.

CZEGLÉDI 1995. - CZEGLÉDI Katalin, A *-d(i)* végű szavak vizsgálata a földrajzi neveken in: Ötödik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia Veszprém, 1995.

CZEGLÉDI 1997. - CZEGLÉDI Katalin, Somogy megye földrajzi neveinek magyar őstörténeti vonatkozásai (I. rész) in: Avarok és honfoglaló magyarok Somogyban Marcali 1997.

CZEGLÉDI 2000. - CZEGLÉDI, Katalin, The name of Hungarian people *hungar* in the mirror of geographical names in:Uralica 2000 No. 12. Japan.

CZEGLÉDI 2000 - CZEGLÉDI Katalin, Keleti gyökereink a földrajzi neveken in: TURÁN Új III. évf. 1. szám 2000. február-március.

14. Boda László, Az ugorok.***Miért nem finnugor nyelv a magyar című könyvéről.*****Szófia Kiadó Budapest, 2010**

14.1. A szerző eredetfilozófus. Ez azt jelenti a saját megfogalmazása szerint, hogy ő maga nem nyelvész, nem régész, nem történész szakember, hanem filozófus. Természetesen a magyarság eredetével régóta foglalkozik s miután számos ellentmondásra talált, a logika eszközeivel mint filozófus írja le az észrevételeit s a magyarság és a magyar nyelv eredetével kapcsolatos álláspontját. Ez a könyv több tudományágat érint, pl. történelem, régészet, embertan, néprajz, nyelvészet. Én mint nyelvész a nyelvészet oldaláról kritizálhatom és mutathatom be a könyvet.

14.2. Boda László e könyvet a tiszteletadás jeleként Hajdú Péter professzor emlékének ajánlotta. Annak, „aki már fölismerte a szibériai nyelvek ősi voltát, ahonnan a magyar is származik.” -írja rögtön a bevezető gondolatban, amely mottóként is értelmezhető.

Adódik a kérdés: Mi bizonyítja, hogy szibériai nyelvekből származik a magyar? A folytatásban olyan logikát kritizál, ahol a kritika kiinduló alapja sem bizonyított, csak feltevés:

7.old.: „A logika halála azt állítani, hogy finnek még nem voltak, de finnugorok már voltak. Velük kívánja Kalevi Wiik nyelvi nagyhatalommá tenni barátainkat, a finneket. Holott nem az ugor lett a finnugorokból, hanem a finnugor az ugorból.”

Valóban, „legfőbb ideje, hogy nyelvünk eredetének nagy kérdésében a finnugor-magyartól eljussunk a magyar ugorig, fölemelve nyelvünket a finnugornak való kettős alárendeltség méltatlan és tudományosan igazolhatatlan státusából.”

Boda László „ finnugor-török háború”-ról szól, holott a szakirodalomban ez az „ugor-török háború” néven vált ismertté. A szerző szerint „A jelenben már a „finnugor-magyar ugor” ütközete lett időszerű.” Hogyan lehetne időszerű, mikor finnugor nyelv bizonyítottan sohasem létezett?

Az valóban igaz, „döntő, hogy ki adja a nevet és milyen alapon...” Jó az érvelése: „Ha a finnek indoeurópaiból nyelvcserevel lettek finnekké, akkor nem vehették át a finnugort, mert a finnugor a finnektől kapta a nevét. S ha a finnek a Baltikumból származnak, nem az Uráltól, ahol sohasem voltak, akkor hogyan lehetnek az uráli népek „finnugorok”? Ezek a kérdések a valóság és a művi elnevezések közti ellentmondásnak a szülöttei.

Megfogalmazása szerint „A magyar nyelv ... a „magyar ugor” és nem a „finnugor magyar” kategóriába tartozik.”

10.old.: Jól látja, hogy a finnugor nyelvészeti modellben „logikai önellentmondás” van. Egyetértünk abban, hogy „a tudomány az igazság kutatására való, nem érdekek kiszolgálására.”

15.old. A Bevezető kérdésekben helyes gondolatokra találunk: Nincs vita abban, hogy a magyar eredetkutatást „komplex” tudománynak tartják, „vagyis különböző tudományok együttműködését egy bizonyos területen.”

16.old.: Elmondja, „magam nem szaktörténészként, nem szakrégészként, nem szaknyelvészként, hanem kifejezetten az eredetkutatás filozófusaként szeretnék bejutni a magyarság és a magyar nyelv eredetkutatói közé.” Erre az a válasz kívánczik, hogy az eredetkutatás filozófusa akkor járhat jó úton, ha az alap, amelyre épül a filozófia, nem téves. Ha igen, akkor a logikátlan felépítményeket egy hamis alaptól kiindulva a logika eleve képtelen cáfolni. Ezzel együtt ajánlom olvasásra Boda László könyvét, mert rengeteg tanulsággal jár, s nem utolsó sorban a nyelvészeket is közelebb viszi a megoldáshoz. A helyzet az, hogy a régésznek a vizsgálati anyaga a tárgy, a nyelvésznek a nyelv, stb., de az eredetfilozófusnak egyszerre kellene nyelvésznek, régésznek, történésznek, néprajzosnak, vallástörténésznek stb. lennie, de legalább vagy nyelvésznek, vagy régésznek stb.

Helyes, hogy „A filozófiai eredetkutatás fontosnak tartja a tekintély igazságával szemben az igazság tekintélyét.” Hozzáteesszük, magában a tudományban csakis ennek lehet tekintélye.

Fontos: A filozófia „világos fogalmakat kér számon”. A tudománynak általában s a nyelvtudománynak is azt kellene tennie.

19.old.: Igaz: „Az őshaza kérdésében és az eredetkutatásban hemzsegek az egymást megsemmisítő hipotézisek, vagy éppen a hipotézisek sorozata, mint Kalevi Wiiknél”.

10.old.: „Eurázsia térképéről regisztráltam a két szótagú -a végű hely- és folyóneveket, amelyek erősen jellemzők az ugor nyelvekre, az izlandi Isa-tól a délnyugat szibériai Turá-n át a kelet-szejáni Oszáig. Turából éppúgy kettő van, mint az Okából. Ezek a nevek a legmarkánsabb ugor nyelvi nyomok. Jellemző, hogy ehhez igazodik az iráni eredetű Murta (a murt-ból) és így lesz a jurtból jurta”. A tudományos munka nem lehet ezzel azonos. (Vö.: CZEGLÉDI Hangtan, Ósmondattan, Gyökrendszer)

11.old. „a magyar nyelv őrizte meg leginkább a két szótagú -a végű neveket, ugyanis kiemelkedve ebben az ún. finnugor nyelvek közül,” kijelentés nem alapul széleskörű tudományos háttérmunkán, magának a finnugor nyelvnek a léte sem igazolt.

Az idegen „vejvoda”-ból magyarított változatnak tekinti a „vajda”-t helytelenül. Az -a végű vezérneveket is ilyen -a végűeknek tartja: „Karcha (Horka), Olma (Álmos ugor változata), Tolma, Huba, Zolta, Borsa.” Hiányzik a kutatási alap.

„A kelet-baltiak ebben közelebb állnak a magyarhoz, ha a családneveket vizsgáljuk (Kósa, Pósa, Valkai stb.) megállapítás sem nyugszik szilárd alapokon.

11.old. „saját nevem eredetét kutatva ismertem föl a két szótagú -a végű nevek jelentőségét Svédországban. Hozzávehetjük az egy szótagú szavak magyar jellemzőjét. Ezekre a finn többnyire két szótagút használ (pl. hal-kala, kő-kivi, kéz-kesi). Megjegyezzük, nem a finn csinál kétagút, hanem ez esetben a két szótagú az eredetibb.

Valóban nem igazolt, hogy a magyar nyelv finnugor nyelv. Figyelemre méltó, hogy „az észak-amerikai indiánok” nyelvi kapcsolatai a magyarral és az obi-ugorral tény, amelynek az a magyarázata, hogy rokon nyelvet beszélők mentek át a másik kontinensre Alaszka vidékén keresztül.”

Az teljesen természetes, hogy a névadó nép több vizet, vizes helyet is ugyanazzal a szóval illet, ha a víz ill. a hely lényeges tulajdonságai azonosak. Így *Moszkva* patak a Volga-Urál vidékén is van, nemcsak a Moszkvát keresztül szelő folyót nevezték így. Vö.: ko. *mos* 'forrás'.

A szerző szerint a magyar az obi-ugortól elvált és ez az ugor ősnyelv legalább Kr. e. 12 000 éves múltjának igazolását jelenti. ez a megállapítás pontosításra szorul.

Igaz, a logikus megnevezések következményei: 12.old.: „a magyar nyelv magyar ugor, nem pedig finnugor.”

Egyet értek: „minden hiteles tudomány feltételezi a logikát.”

16.old.: „Jelszavam az, hogy – mondjuk – egy régész a leletet véleményezi, én meg az ő véleményét véleményezem.” Csakhogy a filozófus akkor tudja érdemben véleményezni a régész véleményét, ha ő is ért a régészethez, vagy legalább valamely más őstörténeti segédtudományhoz.

Természetes, hogy a „A mitológiagyártók kiesnek a tudományos igényű kutatás köréből.”

Tisztességes magatartásra vall: 18.old.: „tisztelőtlen tartom a szakemberek igazolható véleményét, törekszem is azt lehetőségeim szerint figyelembe venni, és bár az igazságot keresem, nem tartom magamat tévedhetetlennek.”

Elmondja: „Az én esetemben azonban az eredetkutatás filozófiájával egy új tudományág kezdeményezéséről van szó.” Ezzel nagy feladatot vállalt magára, mert számításba kell venni azt, ha téves az alap, másképpen téves a tézis, téves az antitézis, akkor a szintézis sem lehet helyes. A nyelvészet esetében ez valóság lehet számos esetben.

Valóban szűk látókörűsége vall, hogy 19.old.: „komoly kutatók – magyarok is – képesek úgy tárgyalni őshaza-kérdéseket, mintha az Uráltól keletre és nyugatra csupa „finnugor élt volna”. Holott finnugor sohas létezett.

Jó megállapítás és jó kérdés: „Az őshaza kérdésében és az eredetkutatásban hemzsegek az egymást megsemmisítő hipotézisek, vagy éppen a hipotézisek sorozata, mint Kalevi Wiiknél. Hol van ebben az összefüggő egész átlátásának képviselője és a filozófia kritikus tekintete? Hogyan beszélhetünk így tudományról? ...érvekre van szükség, meggyőző érvekre, amelyek legyőzik a fejlett előítéleteket. S szükség van arra a nyitottságra, amit a tudományok fejlődése ebben a kutatási körben is megkövetel.”

„Nyelvünk eredetét keresve és karakterét vizsgálva a finnugor tézis és a turáni antitézis merev szembeállításával szemben a szintézist keresem: a magyar ugort.” Ebben a mondatban a finnugor mint tézis eleve hamis, a turáni azonban létező.

„A finnugor nyelvekkel való rokonítás történetének rövid összefoglalása”-t adja, ahol a kiinduló megnevezés, a finnugor léte nem igazolt.

Ezzel szemben a szerző úgy látja, 23.old.: „Nem a rokonítással van a baj, hanem nyelvünk alulkategorizálásával, térben és időben meg „nyelvi modellben”.

Szól arról, „Mire jó a filozófia kontrollja a nyelvészetben?”

Fontos megjegyezni, a számnevek után a magyar egyes számot használ, mert úgy gondolkodik, hogy a sok benne van a magban, a forrásban. A forrás, a mag pedig egy, első és egyetlen. Azok, akik így gondolkodnak vagy velünk egy tőről fakadnak, vagy tőlünk ill. az őseinktől.

24.old.: Helyes: „Ha két nyelv hasonlít egymásra, abból még nem következik, hogy az egyik a másiktól keletkezett. Lehet közös ősök is vagy lehettek történelmi találkozások, ... amelyek bizonyos nyelvi kapcsolatot feltételeznek...”

Úgy látja, „a meglévő nyelvi párhuzamokra ráhúztak egy kényszerzubbonyt, mégpedig nyelvünket megkárosítva, amikor a finnugor összefoglaló nevet alapkategóriának tették meg.”

25.old.: Megjegyzi, „a lappok nyelve elismert módon hasonlít a szamojédhez.”

Helyes: „Konkrétan kell leleplezni, hogy miért nem lehet érvényesen érvelni a mesterségesen megalkotott kategóriákkal.”

Módszertanilag is járható út, hogy a nyelvi kapcsolatokra csak akkor deríthetünk fényt, ha a szavakat, grammatikai elemeket megvizsgáljuk a három nyelvcsaládba sorolt nyelvekben s a hangtanilag alaktanilag és jelentés tanilag összetartozókat külön csoportba gyűjtjük, az ezekkel nem kapcsolatosakat pedig ismét másik csoportba. Ezt követően sorra vesszük az egyezéseket igazoló jellemzőket, majd szólunk arról, a többiek miért nem lehetnek közös gyökerűek ezekkel. A szerző által felsorolt szavakban nem feltétlenül a szótagszám a döntő, közülük hangtani ismérveket figyelembe véve a következő mondható el: A magy. *nyak* finn *kaula*, magy. *száj* finn *kita*, magy. *nyelv* finn *kieli* párosban a szókezdő *ny-*, *sz-* nem tartozik össze a *k-* szókezdővel. A magy. *hát* finn *selka* esetében a magy. *h-* szókezdő *k-* eredetű. A további mássalhangzók csak tovább tisztázzák a helyzetet. Hozzátecssük, a toldalékolás során a magyarban is gyakran jelentkezik az *-a* végső magánhangzó, amely valamikor használatos volt. Tévedés ezeket ejtéskönnyítő magánhangzónak nevezni, mert igazolhatóan etimologikusak. Pl.: magy. *szemem* < *szeme*: szótő + *-m*: E/1. Birtokos személyjel.

Tehát a szerző kételkedése jogos, azonban a felhozott ismérvei nem stabilak.

Igaza van a szerzőnek, a finnugor elméletet nyelvészetileg igazolhatóan egyetlen oszlop sem tartja.

A könyv tanulságos, érdemes elolvasni, mint jeleztem, azonban nem értek egyet számos kijelentéssel. Ezekről minden esetben szólok.

Támogatom: „A nyelvfilozófia mint tudományág feltétlenül ki kell vegye a részét a nyelvünk, múltunk kutatásában. Ennek azonban feltétele, hogy a nyelvfilozófus egyszerre legyen nyelvész és filozófus. Ellenkező esetben tévútra vihet és visz.

A mesterségesen felállított kategóriák valóban használhatatlanok. Csak azok működnek, amelyek összhangban vannak a valósággal, a természettel, a természet működésével.

Szól a „Magyar őshazakutatók és a tézis-antitézisben való gondolkodásról”.

29.old.: Helyes: „aki nem az érvekre alapoz, azt a tudományban nem veszik komolyan.”

Elgondolkodtató: „A magam részéről mindig a szintézist kerestem, mert a megoldás a szintézisben van. Ez a filozófia bölcsessége.” A nyelv, a nyelvi kapcsolatok azonban nem így működnek.

Tanulságos a következő idézet: „A filozófus ismeri azt a logikai következményt, hogy jelképesen szólva és ismételve – ha a tézis a narancs, az antitézis a citrom, akkor a szintézis a citrancs, nem pedig a krumpli vagy a padlizsán. Nem lehet a finnugor-török háború szintézise a sumér, és az etruszk sem, mert mindkettő messze esik a harcstérről. Térben is, időben is nagyon messze van. Ezért kárba vészett „fáradtság a magyar nyelvet innen származtatni.”

Mindjárt a kiindulásnál sántít a példa, mert a narancs mint tézis, a citrom mint antitézis a valóságban meglévő gyümölcsök. Ami a nyelvet illeti, finnugor nyelvet sohasem beszéltek, ilyen nyelvet még senkinek sem sikerült igazolni, a források sem említik. Török nyelvet, nyelveket ismerünk s bár vita van arról, hogy a sumér megnevezés helyes-e, azonban Mezopotámiában valóban volt egy nyelv, amelyet ma a sumér névvel szoktak illetni. Az etruszk is létezett. Következésképp, rendet kell tenni valamennyi téren (finnugor, ugor, török, sumér, etruszk, magyar), ezt követően a közös pontokat megtalálni, majd az összekötő szálakat megnevezni, végül a kapcsolatok okát megállapítani. Vagyis meg kell tudni, hogy ősi, gyökérkapcsolatról vagy másról, pl. átvételről van-e szó.

30.old.: Igaz: „El kellene fogadni, hogy nincs közös finnugor őshaza és nincs finnugor nyelvcsalád.”

Nem értünk egyet teljes mértékben a következővel: „Magam a beringi vadászok és a penuti indián nyelvtípus képbe iktatásával és Szabó István Mihállyal megmaradok a magyar nyelv ősgugorból való származtatás mellett.” Sok igazság van benne, de a kérdés árnyaltabb, ami a magyar-ugor viszonyt illeti.

Valóban helytelen a megfogalmazás, mert „Sem finnugor, sem török eredet”-ről nem beszélhetünk. Szerinte „A szintézis a magyar nyelv magyar volta, amelynek a gyökerei nagyon messzire nyúlnak.”

Ezeket a gyökérkapcsolatra utaló jeleket kell megtalálni.

32.old.: A „finnugor vagy nem finnugor? kiéleződött ellentétéről a következőket mondja:

33.old.: „Abban teljesen meggyőző a finnugor ellenesek álláspontja, hogy nem lehet egy nyelvészeti modellt dogmatizálni, hogy nyitottnak kell lenni a fejlődésre, vele pedig az eredetkutatás kérdéseiben nyitottnak a komponens partnerek dialógusára. Nem megoldás a vitát felsőbbbségi rendelkezéssel eldönteni sem.” Valóban, nem tudományos hozzáállásról tanúskodik az ilyen magatartás.

35.old.: „Kalevi Wiik és Az európai népek eredete című köteté”-ről írja:

Wiik szerint „a finn nép és nyelv indoeurópaiakkal való keveredés útján jött volna létre...a finnek eredetileg indoeurópai nép voltak, indoeurópai nyelvvel. Finnugor nyelvükhöz nyelvcserével jutottak.” A finneknek hogyan lehet finnugor nyelve, ha finnugor sohase létezett?

38.old.: Nincs rá bizonyíték, hogy „a finnugorság egykoron Európa nagy népe volt,...”

41.old.: „a germán hatás sokkalta erősebb a finn nyelvre, mint megfordítva.” Ez az állítás további kutatásokat igényel ahhoz, hogy tudományosan is igazolt legyen, mi ennek az oka.

42.old.: Szerinte „a magyar ugor, amely soha nem volt finnugor.”. Íme, a tézis antitézis szintézis tétele nem működik a népnevek esetében sem, ha a népnevek magyarozatát, létrejöttét nem ismerjük.

44.old.: „Az ugor nyelveket beszélő népek nyelvi alapkategóriája tehát nem a finnugor, hanem az ugor, amely obi-ugorként hagyott nyomot más kulturális hagyaték kíséretében az indiánoknál s még magyar szavak is föllelhetők benne.” Ebből a megállapításból az a tanulság, hogy az ugor és a finn létezett s a finnugor nem. Az ugor jóval korábbi a finnél, amit igazolnak az Amerikába átment ugorok, akik ma indiánok. Nyelvük és a magyar nyelv között szoros kapcsolat mutatható ki.

45.old.: A „II. fejezetben Az ugor népek szétválása Euráziában” címmel ír arról, „Hová lettek az ugorok?”

46.old.: Sajnos, többször előfordul, hogy a szerző hivatkozik valakire pontos megjelölés nélkül: „Egy vidéki történészünk 0.6 százalékot „adományoz” az ugor fajtának nemzettestünkben. Észrevehetően nem szimpatizál ugor eredetünkkel.”

„S van antropológus, aki a magyart turanidnak minősíti.” Egy tudományos munkában pontosan meg kell adni az adatokat, ki, mikor, hol mondta, írta.

A következőben helyesen felhívja a figyelmet az orosz krónikákra.

47.old.: Mint ismeretes, az „ugor-török” háborúnak az volt a lényege, hogy a kutatók két tábora állt egymással szemben. Az egyik azt állította, hogy a magyar nyelv az ugor nyelvi egységből vált ki s az ugor nyelvi egység a finnugor nyelvi egységből, a finnugor nyelvi egység pedig az uráli nyelvi egységből vált ki. Utólag azt mondani, hogy „Nem az „ugor-török”, hanem a finnugor-török háború” a pontos megnevezés.” nincs értelme. Ráadásul a „finnugor-török” háború megnevezés sem helyénvaló, mert nem

arról van szó, hogy a magyar finnugor vagy török vagy akár ugor eredetű-e. Ugyanis helytelen téziséből és helytelen antitéziséből sohasem lesz helyes szintézis.

47.old.: Tanulságos a következő idézet: „Döntő jelentősége van az új ugor tabló elfogadásában az észak-amerikai indián népcsoportok ún. penut nyelvi jellemzőinek és más kulturális nyomoknak, amelyek ebben a keretben zömmel obi-ugor eredetűek. Fontos, hogy még Izlandon is föllelhetők ugor nyelvi nyomok. Tuva köztársaságában pedig, Nyugat-Mongólia fölött, ma is élő, egykor az ugorral rokon szamojédek embertani nyomaira figyelhetünk föl, a mongol és a türk arcokkal összehasonlítva, Kunkovác László helyszíni fotói révén. Még ujgúriai jugarok is ugor eredetüként valószínűsíthetők, mongoloid vagy türkök genetikai keveredéssel, Szibériából leszakadva.”. Tény, hogy rég időszerű lenne a magyar és bizonyos indián kapcsolatok kutatása a további nyelvi összefüggések, viszonyok tudományos feltárása, magyarázata.

48.old.: Elgondolkodtató: „Az ősmagyarok nyelve ismert módon az ős-obi-ugorból különült el, az Uráltól keletre.”

„A finn nyelv lett azonban a finnugor törzsnyelve, amelyben saját kutatóik mutatják ki a jól felismerhető germán beütést.”

49.old.: "Eredethelyünk névadója ebben a képben nem a mongol-türk Turán, hanem az ugor Tura, amiből kettő is van. Egyik az Obnál, amely folyó, a másik a Tunguzkánál, amely városka. A falu pedig nálunk." Ez a megállapítás csak a *Turán* és a *Tura* viszonyát tekintve is komoly tudományos háttér munkát igényel.

Igaz: „az eredetkérdésben – őshaza, szállásterület – egyértelműen a vizek szerepe a meghatározó.” S ennek a meghatározó szerepnek története van.

50.old.: A továbbiakban is rendre idéz, de nem jelöli kitől, honnan. „A finnugorok ősi múltját ugyanis nem lehet igazolni, szemben az obi-ugorok és ősnyelvük minimum 14 000 éves múltjával.”

51.old.: „A közös „finnugor alapnyelv” a probléma. A korábbi „uráli őshaza” feltételezése... szertefoszlott ábrándkép.” Megjegyezzük, hogy az alapproblémát több oldalról közelíti meg.

„Az ugor nyelvű népek elkülönülése keletről nyugatig” alfejezetben írja:

„Az „ugor” összefoglaló név, amely elsősorban nyelvi jellegű,...Maga az ugor név eredete talányos.” Hozzáteesszük, a népnevek rendszerszerű vizsgálata megadja a választ.

Megjegyezzük: az -a vég nem lehet kizárólag ugor sajátosság: „Olyan ugor nevek maradtak meg még a térségben, két szótaggal és -a névvéggel, mint a jelenben Vaga, Luza, Nitva, Liszva, Kosza, Sarja, Igra, és persze a Káma a Vjatka vagy az Oka folyók....Nálunk a Halma-Jugra mellett az Ugra helynév is őrzi az ugorra utaló nyelvi formát.” Ráadásul a víznevekben az -a gyakran nem képző része, hanem a *ja* 'folyó' szó fejleménye.

Nem érthetünk egyet: „Jellemző, hogy a mongol jurt névből az ugorban jurta lett, a vejvodából pedig vajda.” A *jurta* < *jur-*: szótő + *-ta*: képző. A szótő jelentése kör, perem, amely a *jurta* falát jelöli. A *-ta* pedig 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő' jelentésű képző. A *jur* összetartozik a magy. *teker*, *tűr* és *gyűr* szavakkal. Tehát a *jurta* a kerek falat és a hozzá tartozó, vele körbe zárt helyet jelöli. A *-ta* képző idővel helyhatározó raggá is válhatott. Alakváltozatai közé tartozik a *-t*, *-d*, a ko. *din* stb. A *vejvoda*-ból sohase lett vajda. A szláv *vejvoda*, *vojvoda*, *vojevod* összetett szó: *Vej* + *voda* stb. Az utótag összetartozik az or. *vodit'* 'vezetni' ige *vodi-* tövével. A *vajda* pedig *vaj*: szótő + *-da*: képző elemekből áll. A *-da* mint grammatikai lexéma a fenti *-ta/-t* stb. -vel rokon.

„a Tápió tipikus karjalai név, amely még a Kalevalában is megtalálható és az erdő királyát jelenti. Tehát mitologikus eredetű „nyelvi stigma” hazánkban.” A Tápió a magyarban megvan folyónévként is. Tudni kell, hogy alakra ugyanazzal a névvel több objektumot is megneveztek eleink. A kutatónak pontosan meg kell állapítani, hogy az adott névnek mi szolgált alapul. A kutató feladata az is, hogy a nevek, adatok téves összekapcsolása mögé lásson, észrevegye a helytelen párosításokat és főleg ne hivatkozzon rá.

53.old.: *Gordá*-nak és *Ugordá*-nak semmi köze egymáshoz. Vö.: *Gor*-: szótő + *-da*: képző, *Ugorda*: *Ugor*: relatív szótő (< *ugo*-: abszolút szótő + *-r*: képző) + *-da*: képző.

„A *jugar* és a *jugra* nyelvi tévesztés, amelyre más példák is vannak, éppen az ugor névvel kapcsolatban.” A *jugar* és *jugra* alakváltozatok. Vö.: *ugrak* Kasgarinál.

„Az ugor népek származásának „kelet-nyugat” vitájáról írja:

57.old.: „Finnugor nyelv nincs. László Gyula is hangsúlyozza.... Finnugornak minősített nyelvek vannak, s a balti finneket irdatlan távolság választja el az uráliaktól,” Nem igazolt sem a finnugor nyelv, „sem a finnugornak minősített nyelvek.”

„Moszkva neve őssugor eredetű.” Vö.: ko. *mos* 'forrás', magy *mos*, *Mosoni Duna* stb.

„Az időszámításunk utáni nyelvi és bizonyos embertani összekötők pedig a kelet-balti kapcsolattal magyarázhatók, nem pedig a közös finnugor őshazával, amely soha nem létezett. A Moszkva és Urál közötti térség ugyanis – jobbról és balról – először volt obi-ugor és csak későbbi beköltözések révén – Kr.e. 3500 után - alakult ki az uráli népeknek a többszólamúsága, amelyet aztán nyelvészeti manipulációval elneveztek egységes „finnugornak”.” Ime a tézis (finnugor) hamis. Ami a kocsit és a szekeret illeti, mindkettő a kerekéről kapta a nevét. A *kocsi* kereke kör, de ilyen a kacs is, ld. *szőlőkacs*. A *székér* pedig a magy. *teker* szóval van közelebbi kapcsolatban. ld. Kasgarinál.

58.old.: „A Kr. e. 12 000 éves obi-ugor múlt nagy időbeli távolság a Kr. e. 1000 éven belülihez képest. A közös finnugor-uráli őshazát el kell felejtetni, mert a nyelvi kapcsolatok másképp is magyarázhatók.” Ez helyes meglátás, nyelvészetileg is indokolt.

„Az őssugorból mi az ősi-obi-ugorok révén örököltük és formáltuk ki nyelvünket, a finnek pedig a lappok és a balti ugorok közvetítésével lettek ugor nyelvűekké. Jóval közelebbi ennél az, amikor a magyarok a Káma térségében kelet-balti eredetű népcsoportokkal találkoztak és azok egy részét asszimilálták. A nyelvi nyomok ellenőrizhetők, például családnevekben.” A tisztábban látáshoz tudni kell, hogyan, honnan kerültek oda a lappok, továbbá azt, hogy a nyelvi kapcsolatoknak, egyezéseknek milyen okai vannak.

59.old.: Tény, „Az „uráli” típus ma összefoglaló nyelvi és embertani fogalom. Nem szláv, nem mongol, nem török.”

60.old.: Ír „Az ugor nyelvi besorolású népek skandináv elágazása”-ról: „Kérdés: mi köti össze nyelvészetileg az izlandi Isát (Isa-fjörð) a Keleti-Szaján Uda és Oka folyó neveivel? Ez jellemzően ugor szóalkat két szótaggal és -a véggel. A két végpont között nagy szórásban, mégis jól kivehetően ezek a sajátos nevek összekötők.” Az -a szóvégekre nem lehet tudományosan alapozni.

A kérdés nem ilyen egyszerű, de a válasz sem. „A „finnugorban” ugyanis nem a „finn”, hanem az „ugor” az ősi nyelvi kategória, és ez egyben a hatalmas eurázsiai térséget átfogó név is, a két szótagú, -a végű szavakkal.”

63.old.: „A kelet-balti ugorok sorsa”-ról olvashatjuk:

64.old.: „Vallanak a jellemző uráli becenevek is, amelyek nem találhatók meg a finneknél, de megtalálhatók a magyaroknál. (Ilyen a -csi és a -csa, például Ancsi, Marcsa, Karcsi, tócsa. A finneknél ezzel szemben a -ka és a -kó a jellemző becenévvég, amely az ukránban és a szlovákban is öröklődött, míg a délszlávoknál a -ca ennek megfelelője, például slugovica, kustorica. A magyar pedig valamennyit asszimilálta. Ehhez elég a Katalin becézési formáit idézni, amelyekben csak az uráli becézési forma hiányzik, amelyet viszont a Borcsa megőrzött.” A nyelv, a nyelvi rendszer nem így működik.

65.old.: „Mellesleg a Perm neve eredetileg Perem, ami ismert magyar szó, miközben finnül eeria a neve.” Perm neve értelmezhető a földrajzi névi kutatások fényében.

65-66.old.: „Emese viszont ugor név.” Hol van a bizonyíték?

66.old.: „A murmanból különösen a -man névvég sejtet ázsiai eredetet,” ld. Muroma.

„A mordvinok két népcsoportja az erzák és a moksák. Utóbbiak egy része valószínűleg a magyarokhoz csatlakozott, erre utal a Maksa családnév nálunk.” A nyelvi kapcsolat ténye megerősíthető, de fontos az ok is.

67.old.: „A mai finn eredetkutatók már tudják, hogy a balti finnek nem származhattak az Uráltól. De a kelet-baltiak sem. Ezt erősíti meg Marác László professzor is. Ezért szilárd logika kényszerít a magyarokkal is közösnek tartott uráli finnugor őshaza feladására, s vele annak elismerésére, hogy a magyar nyelv a távoli rokonság ellenére sem finnugor, de nem is obi-ugor, hanem magyar ugor.” Ugyanakkor a magyar-finn-észtlapp stb. kapcsolatoknak oka van, s ezt kell megtalálni. Az obi-ugor és a magyar kapcsolatokat is helyre kell tenni.

68.old.: „Szalonta a balti Salantai magyar megfelelője. Árpád népének kb. 20 százaléka már kelet-balti ugor.”

„S bár a honfoglalás kori magyarság vezető rétegének nagyobb százalékát minősítik turanidnak, a Kér, Keszi, Levedi, Liüntika, Huba, az Olma, a Tolma vagy a Borsa tipikus ugor nevek. Liüntika Árpád legidősebb fia pedig feltehetően kelet-balti anyától született, névrokona a mai Románia területéről a vendég-labdarúgó: Sumudika. Talán Somogy is Sumud volt hajdanában.” A szerző itt sem sorakoztatja fel az állításának a nyelvi bizonyítékait.

69.old.: „S megmaradtak még olyan jellemző ugor helynevek is a beloruszoknál, mint a Lepel vagy az Orsa, a Gorka, Buda, Huba, Vetka, Barany, Gorki. Utóbbi neves orosz író Gorkij vette föl.”

Tévedés, Gorkij nem vette föl ezt a nevet.

„A -gor szóelem a kivételek ellenére is jellemzően ugor. Vö.: Magor, Gorda, Igor, miközben az orosz -gorod névvég sem biztos, hogy kivétel, mert ugor nyelvi hatást őrizhet.” A tisztán látáshoz nélkülözhetetlen a nevek, szavak elemekre bontása, nyelvünk gyökrendszerének ismerete és azon nyelvi kapcsolata.

71.old.: „A csúdok népének egy különvált része a XV. századig a Csúd-tó partjaitól elvonulva már észak-keletre élt, ahogyan az *Atlasz világtörténelem* nagy kötete bemutatja. Nem a magyarság eredetét kell a Csúd-tónál és a csúdok népénél keresni. Hasznos szál lehet viszont a magyarok kelet-balti kapcsolatának szöttezéséhez (vö.: a csuda nyomatéka a magyarban).” A magyar *csuda* szó és a *Csúd* tónév kapcsolata világossá lesz, ha figyelembe vesszük eleink gondolkodását, ehhez pedig számos szót megnézünk, köztük a magy. *szád*, *száj* szavakat és a forráshoz való közüket. Mindkettő kötődik a forráshoz, de más-más szálon.

„A magyar ősök tehát jelentős kelet-balti népelemet asszimiláltak.”

Helytelen megfogalmazások, pl.: 72.old.: „Az orosz tudós, Köppen”, helyesen: Az orosz lett tudós.

Valóban, a „hivatalosan elfogadott nyelvi kategória mennyire képes befolyásolni még az eredetkutatás ítéletformáit is.” Ezek a helytelenül, művi módon felállított kategóriák, megnevezések többszörösen tévútra viszik mind a nyelvi, mind az eredetkutatást.

A következő résztema: „Karjalából és a keleti-Baltikumból a permiekig és a muromáig.”

„Az Urálnál ... nem volt közös finnugor őshaza. Egyértelműen kiderült, hogy a finnek mint finnek soha nem voltak az Urálnál,” kijelentés cáfolhatatlan.

73.old.: „A Dvina folyó mellett Tojma és Luza ugor nevek.” vannak. A „Lehta és Uhta finnugor nevek, az Urál hegység mellett lefelé található nevek viszont már obi-ugorok: az Usza folyó és helynevekben a Multa, Inta, Szinya, Kirta, Kurja. Ugyanakkor a komik fővárosa meglehetősen elüt ezektől a nevektől: Sziktivkar, amely iráni eredetre, sőt hangzásában India felé mutat. Még a komi név is iráni, mint a murt, amely embert, férfit jelent (a murman nem a murtmanból lett?)

A névfejtés nem így működik. Hozzáteszem, számos csuvas név és szó is -a végű, vö.: csuv. сырма 'árok, patak, szakadék'.

„A másik vonulási irány az Onyega-tó délkeleti csücskénél már a Volga eredetéhez visz. Onnan pedig Nyerehta (nyereg!), majd az ugor Suja közvetítésével, a szintén markánsan ugor Oka folyó vezet Murom városába.”. Megjegyezzük, a *Nyerehta* (< *Nyereh*: relatív szótő + *-ta*) kapcsolata a magy. *nyereg* szóval reális, azonban a folyó nevében az 'árok, meder' jelentés fogadható el. Ez szolgált alapul ugyanis a nyereg lószerszámnévnek.

„Moszkva a legősibb ismert ugor helynév (legalább 14 000 éves, de még nem finnugor!)”. A megállapításhoz hozzátesszük, a folyónévnek olyan 'forrás' jelentésű szó szolgált alapul, amely ma is ismert a komiban *mos* formában.

74.old.: „A Penza és Inza nevek tekinthetők ugoroknak, bár a nevükben megtalálható z mássalhangzó is jelzi, hogy a nevek mennyire nem a finnre jellemzők.” Nem így működik, figyelembe kell venni a nyelvhasználatot is, továbbá azt, hogy szerkezetileg *Pen* + *-za*, *In* + *-za* elemekből állnak s a második elem korábbi *-ta* fejleménye (*-ta* > *-da* > *-za*).

Szól arról, „Mi lett az obi-ugorokból?”. 75-76.old.: „mekkora különbség lehetett már akkor az obi-ugorok ismert két népcsoportja közöttük véve a szamojédek és a magyarok között. Kr. e. 10-12 000 évvel még egyikük sem vált ki az ősi obi-ugor mamutvadászok népeiből. Viszont a hantik és manysik nyelvében jóval több a penuti nyelvben is megtalálható ősrégi szó, mint a magyarban.” Hiányolom a penuti indián, a hanti és a mansi, továbbá a magyar elemek összehasonlító, elemző bemutatását, mert enélkül a kijelentés nem lehet tudományos értékű.

76.old.: „A jégkorszakban nem lehetett szó földművelésről. Délen viszont meghonosodott a földművelés és az állattartás. Elő-Ázsia közepén ma is megvan helynévként a Kulaksi. S ugyan kinek jutna eszébe, hogy a „kulák” a Kulaksi névből eredhet, amely nálunk családnév is.” Ezeknek a viszonyoknak a tisztázásához sok szót be kell vonni a kutatásba, köztük az or. *kulak* 'ököl', a törökségben ismert *k-* kezdetű 'fül' jelentésű és más szavakat.

77.old.: „A déliekhez fűződhetnek a bronzkorban az andronovói kulturális kapcsolatok is, amelyben a ló kitüntetett szerepet kapott, és ahonnan az ősmagyarok átvették a szekér használatát, továbbá a földműves – állattartó életforma kombinációját.” Fontos tudni a ló és a szekér elnevezésének indítékát.

„Sokat mond a bronzkori műveltségről az ön szavunk, amely közös az obi-ugorokéval.” Hiányolon az ön etimológiáját.

79.old.: A következő alfejezet „Délközép-Ázsia korábban ugor nyelvű maradéka és a fekete ugorok” címet viseli:

A következő megállapítások igazolásához is alap kutatások szükségesek: „Ha Újguria maradék jügarjaitól eltekintünk, Tuva köztársaságában érdemes figyelni az ugor nyomokat, szamojéd közvetítéssel kutatva.”

„Délközép-Szibériából szorultak a szamojédek is Észak-Szibériába... egy részüket azonban a Szaján fölötti területeken hagyva. Ők a déli szamojédek maradéka.”

„Belső-Ázsia hely- és folyóneveit tanulmányozva mégis jól kirajzolódik előttünk a hagyományosnál is jóval tágasabb ugor nyelvi tabló, amely még a Jenyiszej folyóig (Bahta) és az azon túli térségekbe is behatol, főleg két szótagú, -a végű ugor neveivel (Jukta, Uda). Az Ekonda névben pedig benne van az uráli-obi „Konda”. Érdekes, hogy a kondás ugor szó, míg a kanász török eredetű.” Ismét itt van a hiba az alapban.

80.old. Nem „Nesztor-krónika”, hanem Nyesztor-krónika.

„az ősmagyarok ...a szabir név mellett akár a fehér hun nevet is megkaphatták a bizánciaktól, mivel északról jöttek, s a szabir név Szibériára utal. A bizánci krónikák a magyarokat a hun népek közé sorolták, ... a Kaukázusba húzódott maradékuk ezen a címen minősülhetett „fehér hunnak”. Holott a magyarok nem voltak hunok.”. A *szabir* elvileg valóban kötődhet a *Szibéria* név *Szibér* tövéhez. Ez esetben összetartozik az or. *Szimbirszk Szimbir-* tövével, amely nem szláv eredetű, rokona a csuv. *Čěmpěr, Čěnpěr*. Ugyanakkor a *szabir* népnév állhat *szabi-* szótő + *-r* képzőből is. A kérdés eldöntéséhez több irányú kutatásra és még további adatok bevonására van szükség.

82.old.: „Drégelypalánkon a Mekura nevet először szlávnak véltem. Ma már uráli fehér ugoroknak tartom.” Az *-a* szóvég ismét nem lehet meghatározó jegy.

A fogalmazás, a kifejezés nem egyértelmű: „A csángóknak is van ugor betétje.” ez azt jelenti, ők is hordoznak ugor elemet?

A „mennyre magyaros a Hornyik családban az apa, családotul, a szláv név ellenére is.” kijelentés ellentmondásos. A *Hornyik* (< *Hor* + *-nyik*) sok más társával használatos a szláv nyelvekben, azonban ezeket a neveket olyan szubsztrátum nyelvi rétegből vették át, amelynek rokona a magyar is.

A szerző ugoroknak tartja az Észak-Amerikába legalább 12 000 évvel ezelőtt átment ma udaz lakosság bizonyos csoportját. Ezzel kívánja bizonyítani az ugor ősiségét, nagy számát, a továbbiakban a nagy területen való előfordulását. Következésképp, nem a finn, hanem az ugor, pontosabban a magyar ugor kell, hogy központi helyen legyen az elnevezésben, nem a finn. Tehát a finnugor elnevezés helytelen. Láthatóan jól gondolkodik a szerző, ezzel azonban a téves megnevezésnek egyik oldalára utal, arra már nem tér ki, hogy a jelenlegi módon a nyelvek családokba sorolása nincs összhangban a valóságos nyelvi kapcsolatokkal. Annak az egyik következménye a helytelen mesterséges megnevezés is.

A „III. fejezet Nyelvészeti-kritikai visszapillantás”. „Az ugor nyelvek eredeté”-vel kezdi.

„Az obi-ugor nyomokat őrző penuti típusú indián nyelv még a majáig is eljutott... északon a Yukon, délen a Yukatán.” Kutatandó állítás.

„A Los-Angelesben élő Otto von Sadvoszky, azaz a magyar Szádovszky professzor fölmutatta a Kalifornia térségében megtalálható obi-ugor nyelvi és kulturális nyomokat és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával kiadta az erre vonatkozó angol nyelvű kötetét.” Sajnálatos, a tudományos megvitatására nem került sor.

„Az ősi-obi-ugor kivándorlók útját Szabó István Mihály professzor mutatja be,”

Figyelemre méltó: „amikor a mamutok vonulását követték az akkor még átjárható „Bering-hídon”, a vikingek és Kolumbusz előtt, kb. 14 000 éves múlttal, már fölfedezték Amerikát. Azt meg végképp nem sejtették, hogy belőlük alakul ki az észak-amerikai indiánok egy része, a penuti típusú nyelvekkel...Arra lehet ... belőle következtetni, hogy az ősiugor nyelv nem akkor keletkezett, amikor ezek a vadászok családosul átmentek a Bering-szoroson.”... „az európai ősi nyelvek egyikének esetében sem mutatható ki ilyen távoli múlt,”

86.old.: Jól látja: „az ugorok közös „finnugor őshazája” a maga – szintén kb. négy-ötezer évvel – múltjával, ahogyan feltételezték, elveszítette tudományos érvényét. Ugyanez mondható az „uráli finnugor nyelvcsaládról” is, konkrétan: arról a nyelvi fáról, amelynek törzse a finnugor, és annak az obi-ugor éppúgy csupán kései elágazása, mint a magyar. Ez a „pánfinnián” eredeztetés ma már egyértelműen túlhaladott. Ezzel véglegesen kivonható a forgalomból a finnugor őshaza, amelyet nagyjából ötezer évesnek vélelmeztek, s amely az elmondottak értelmében végleg elpattant buborék. S ezt már a fiatalabb finn kutatók is elfogadják. Az „uráli finnugor nyelvcsalád” feltételezését pedig Angela Marcantonio vonta kétségbe, teljes joggal.”

86-87.old.: Logikai következtetései közül elfogadható, hogy a kategóriákkal gond van, azonban a magyar nyelv rokoni kapcsolatait nem lehet az alábbi módon megítélni: „a magyar nyelv nem alárendeltségi, hanem mellérendeltségi kapcsolatban van a finnugorral. Maga a rokonsági viszony foka ezzel nem változott. Mert hamis az a következtetés, hogy ha nem finnugor az eredetünk, akkor sumer vagy etruszk vagy egyiptomi vagy egyéb. Ami a finn és a magyar távolabbi nyelvi rokonságát illeti, annak mindenben igazolt nyelvészeti eleme érvényben marad. A kategóriákkal van a gond.”

87.old.: Tény, hogy „a kultúrák a vizekhez kapcsolódnak.”

„Nem az együttélés és egy központból való szétraajzás adja ... a magyarizációt, hanem a nagy távolságok ellenére is meglévő kapcsolatteremtés, amelynek a családi találkozás, a vadászat, a hadviselés és az árucsera a legelfogadhatóbb indoka.” A közvetítő nyelv az ugor volt szerinte.

88.old.: Szerinte „kezdetben voltak az ugorok és csak jóval később lettek a finnek, meg persze a magyarok is.” A járható út, ha a nyelvész egyben filozófus is. A filozófus, ha nem nyelvész szakember, akkor hibás vagy bizonytalan tézisekből, antitézisekből kiindulva nem juthat helyes következtetésre, szintézisre, akármilyen jó filozófus kitűnő logikával. Bár, lehetnek jó megállapításai is.

Helyes: „Sajnovics János és Gyarmati Sámuel csak a nyelvi kapcsolatokat vette észre, eredetről nem beszélt.”

89.old.: Úgy látja, „Hajdú Péter volt az, aki hidat vert a szibériai nyelvek prioritása felé, amit a jelenben Pusztay János már egyre tudatosabban bontakoztat ki. A szibériai ősi nyelvek pedig megelőzik az uráliakat és a balti finnugort.” Hogy lehet megelőzni azt, ami nem volt?

Felteszi a kérdést: „Ki adja a nevet?” Igaz, „A finnugrisztika képviselői a kényszerű párbeszéd előtt nem zárkoznak el. Hiszen a demokrácia lényegéhez tartozik vagy tartoznék a dialógus.”

90.old.: Valóban, „a finnek nem mondják, hogy ők „finnugor finnek”, a hazai finnugor nyelvészek viszont azt mondják, hogy a magyarok „finnugor magyarok”, a magyar nyelv pedig nem magyar, hanem „finnugor magyar”. Ez az állapot pedig tarthatatlan.

92.old.: A valóságnak megfelelő megállapítás: „Nyelvészeink többsége nemcsak belenyugodott abba, hogy a magyar nyelv a finnugor nyelvnek egyik alsó fiókjába kerüljön, hanem még támogatta is azt. A több mint egy évszázados egyezmény pedig kitermelte a finnugor katedrákat, a finnugor konferenciákat, a finnek tudatosan és eredményesen kialakított, finnugorra szakosodott nyelvészgenerációit,”

Ez „...finnugor nyelvi leszármazottá alázta a magyar nyelvet... Minden ugornek minősített uráli nép megkapja a „finn” minősítést, akár akarja, akár nem.” Ugyanakkor más helyen a finnugorra mint tézisére épít.

94.old.: „mi nem voltunk sem finnugorok, sem törökök, hanem magyarok, ill. a nyelvünkkel magyar ugorok, akkor is, ha nyelvünk anyaga, struktúrája mindkét oldalról bizonyítottan gazdagodott.” Ehhez a kijelentéshez látni kell, mit fed a *magyar*, a *török*, az *ugor* elnevezés stb.

Felteszi a kérdést: „Kelet-balti ugor, vagy finnugor?”

„Moszkva térsége vizeivel együtt lehetett azonban a mérleg nyelve a keleti és a nyugati ugor népek között.”

95.old.: Továbbra is a logika eszközeit alkalmazva gondolkodik: „Maradna tehát a két nagy víz mint eredetjelző: a Baltikum és az Ob, a mellékfolyóival. Így az uráli népek eredete nagyjából azonos arányban lenne kelet-balti és obi eredetű, az iránival megkeverve. Ezzel pedig megszűnne az uráli népek „finnugor” minősítése, s a közös uráli finnugor nyelvcsalád, amely sohase létezett. Az csupán a nyelvészek találmánya. Az ősgugorral mint Kr. e. tízezernél is jóval idősebb lingua frankával pedig a szamojédek és a lappok kapcsolata oldaná meg a Baltikum és az Ob nyelvi találkozását, legalábbis az északi sávban, minthogy az obi-ugorok mozgása déli irányba mutat. A magyarok legvalószínűbben Délnyugat-Szibériában alakultak ki.”

„Moszkva térsége lenne a nagy elosztó, ... akár ősgugornak minősíthető, 27 000 éves sungiri „törzsfővel” (150 km-re Moszkva fölött)....a Volga eredete adja a nyomatékot, a mindkét oldalán való vonulással, mindkét irányban....Az Urál nyugati oldalának térsége... legfeljebb Kr. e. 4 000-től sőt inkább 3500-tól kezdődően lehetett a ma ismert uráli népek elődeinek második „őshazája”. Az Urál nem eredet hely.”

96.old.: Kérdezi: „Hogyan lettek a magyarok finnugorokká?”

„Bakay Kornél kérdésfeltevése nagyon időszerű.”

„A kérdés az, hogy ki alkotta meg a finnugor alapnyelv és a finnugor uráli nyelvcsalád hipotézisét.”

A finn „Castrént követte a finnugor nyelvészet, a finnugor nyelvészetet pedig engedelmesen követte a magyar finnugor nyelvészet.”

97.old.: Többször is megismétli, hangsúlyozza: „nem a finnugor az alapkategória, hanem az ugor. Mert kezdetben nem a finnek és nem a finn vadászok voltak, hanem az ugorok és az ősgugor vadászok. Ma már a mamutok útját követő beringi vándorokkal bizonyítani tudjuk. Ők nem finnugorok, hanem ősi-obi-ugorok voltak, bár a nyelvi rokonság velük is megvan.”

98.old.: „A finnugor kategória egyetemesítése teljesen elhibázott, ...az ugor az alapkategória nyelvészetileg is. Kezdetben ugyanis nem a finn népek, hanem az ugor népek voltak, akiknek utódnépei nyelvükkel együtt egyre fokozottabb mértékben finnugor minősítést kaptak.”

Elgondolkodtató: „Mi a dialektika törvénye? Ha a finnugor a tézis, a török antitézis, akkor egyik sem lehet a szintézis. Valami kell legyen ebből is meg abból is, de a szintézis számomra a magyar ugor.”

99.old.: „Finnugor nép, mint ilyen, nincs, ezt minden avatott történész pontosan tudja. Finnugor nyelv sincs....finnugor embertani jelleg nincs,”

„Hogyan lettünk finnugorokká? Úgy, hogy ebbe a kategóriába soroltak be bennünket,” Az állítás igazolható.

100.old.: További kérdés: „Hogyan lettek finnugorokká az uráli népek?”

„...a szamojédek miért nem lettek finnugorok, a kimutatható nyelvi rokonság ellenére is.”

„Lényeges az is, hogy „a mai udmurt területeken valaha obi-ugorok éltek,”

„Az udmurtok másik neve „ar”, amely az örménnyel rokonítható...iráni gyökerekkel...sem a szkíták, sem a szarmaták ott és akkor nem Iránból jöttek, hanem középső Nyugat-Ázsiából.” Nem látja a nevek és szavak kapcsolatait.

Helytelenül megalapozottan iráni eredetűnek tartják az udm. Sur folyónevet.

102.old.: Kutatandó téma: „A csuvasokat bolgár maradékként regisztrálják.” (vö.: CZEGLÉDI 2011. Megjelenés alatt)

„A marik sem balti eredetűek, hiszen cseremisz nevükben a mis névvég markánsan törökös (vö.: kurtamis)”. Tévedés: *cseremisz* < *cseremi* + *-sz*, vö.: *Cseremsan* < *Cserem* + *-san* a népnév és a folyónév elemekre bontása igazolhatóan.

„Miért nem lettek a szamojédek finnugorokká?” A szamojédok és a lappok elnevezése, mozgásuk útjának a megismerése fontos a kapcsolatuk tisztázásához. A szerző alábbi véleménye is ezek függvényében ítéltető meg: „Ma már biztosra vehetjük a lappok és a szamojédek ősi múltba nyúló kapcsolatát. Önelnevezésük a „számi” ...rokon a szamojéd névből a „szám” szógyökkel. Még fontosabb a szamojéd és a lapp nyelv tudományosan kimutatott közeli rokonsága...A mamutvadászok leszármazottjaiként... a jukagírokkal együtt A rénszarvasok népe lettek, ahogyan a szkíták a gímszarvasok népe voltak.”

103.old.: „A számi lappok a későbbiekben eljutottak Észak-Norvégiába, ahol finneknek hívták őket, továbbá Észak-Svédországba, Észak-Finnországba és Karjalába is.”

„A szamojédek nyelve a legősibb eurázsiai nyelvek egyike...”

„Egyik északi népcsoportjuk neve a nganaszan, ...még az afrikai múltat idézi a szibériai nyelvek között, ... Párhuzamai az ng-s szókezdettel Afrikában találhatók meg (Vö.: Ngong, Ngoro, Ngoila stb.)”. Ez nem elég bizonyíték.

„Revideálni kell tehát a hagyományos nyelvészeti modellt, amely szerint az uráli ősnyelv két különálló kategóriája a finnugor alapnyelv és tőle függetlenül a szamojéd alapnyelv.”

104.old.: „Hogyan lettek a lappok finnugorokká?”

„Kik a lappok?”

105.old.: „A jelek szerint ők az ősi mamutvadászok közös leszármazottai, az északi obi-ugorokkal együtt, akiknek a jukagírok voltak az útjelzői a beringi átvándorlók nyomában.”

106.old.: „A számi-lappok tehát Észak-Európa ősnépe, ill. annak maradéka.”

„A lappok eredetileg a szamojédekkel közös nyelven beszéltek, ...Ez pedig ...az Észak-Amerikában is nyomokat hagyó ősi ugor nyelv.”

107.old.: A lapp és a szamojéd „nép az ősi mamutvadászok utódainak tekinthető,”

109.old.: A következő alfejezetben felteszi a kérdést: „Hogyan lettek a finnek finnugorokká?” A válasz keresésekor László Gyula gondolatait is figyelembe kell venni.

110.old.: „László Gyula...kizárta az uráli őshazát, a jégkorszak utolsó nyomaira hivatkozva, amely az Urál mindkét oldalán nagy hidegre engedett következtetni.”

111.old.: „A mai Lengyelország területén lévő Swidry falu régészeti leletei alapján a középső kőkori „szvidéri kultúrában” vélte fölfedezni a finnugor népek eredetét, helyneveket, sőt embertani nyomokat is keresve hozzá. Ekkor még elfogadta a finnugort mint összefoglaló nevet.”

112.old.: „A XX. század utolsó negyede ...meghozta a további fordulatot, főleg Nunez és Julku révén”. Nunez „a finnek elődeit nem az Urál hegység vidékéről származtatja, hanem Nyugat-Európából és a Baltikum egyes részeiről.”

114.old.: A IV. fejezetben „A magyar nyelv egyéni karakteré”-ről szól, arról, hogy „Melyek a magyar nyelv ősi ugor voltának szembetűnő jelei?”

Összegzi a feltételezett nyelvi egységek helytelen elnevezéseiről szóló gondolatait.

„át kell rendezni a hagyományos képletet, amely az uráli alapnyelvből eredezteti a finnugor alapnyelveket, abból az ugor és a finn-permi alapnyelvet, az ugorból az ősmagyart és abból a magyar nyelvet. A döntő érv az ős-obi-ugor vadászok által a penuti indián nyelv lelete, ennek nyelvi és kulturális nyomaival. Ehhez járul a magyar nyelv alkatának, sajátos különállásának bizonyítása, párhuzamai ellenére.”

„A magyar nyelv ősi egyszerűsége az egytagú szavakban éppúgy kifejeződik, mint két szótagú, -a végű szavaink sokaságában. Kifejeződik azonban az idegenből vett szavak magyarításában is elsősorban a mássalhangzók torlódásáról fölismerhető szláv szavak esetében, amikor a magyar magánhangzót iktat be oda, ahol az eredetiben nincs. Így lesz a Slánból Salán majd Zalán.”

Nem lehet megkülönböztető jegy az egytagú szavak és a kéttagú -a végűek. A szláv és a magyar szavak viszonyában arról van szó, hogy a szláv úgy vette át, hogy a röviden ejtett magánhangzót nem hallotta, ezért nem is ejtette, nem is írta. A magyar pedig megőrizte az eredetileg is ott volt magánhangzót. A *vejvoda*-ból sohasem lett vajda, semmi köze egymáshoz a két szónak.

115.old.: „Akkor miért finnugor nyelv a magyar? Mert ha az elnevezést a finnek adták, a finnek pedig indoeurópaiból lettek finnugorrá, akkor a logika fejtetőre állt.”

„...hogyan lettek finnugorrá, ha a finnugor a finnektől kapta a nevét?...a norvégek a lappokat nevezik finneknek. Finnország önelnevezése viszont Suomi (Szuomi), a két törzsük közül az erősebbik neve kerekedett fölül.” A *Suomi* (*Suo* < *suo* 'mocsár' + *mi* 'föld') 'mocsárföld' jelentésű.

117.old.: Tehát kell, hogy az egy szótagú és a két szótagú szavak viszonyában az egy szótagú gyakran fejlemény. Így van ez a magy. *hal* finn *kala* esetében is. Annak ellenére, hogy a penut indiánban is *kal*. A magy kéz esetében a -z fejlemény a -t-hez képest: -t > -δ > -z, a -d is fejlemény: -t > -d.

„A finn nyelvben az egytagú magyar szavak többnyire két tagúvá alakulnak.” A két tagú volt az eredetibb.

„Eurázsia teljesebb ugor nyelvi térképét a két szótagú -a végű nevekkel lehet legfoghatóbban szemléltetni, az izlandi *isa* szótól a *Moszkva*, az *Oka* és a *Tura* közvetítésével a *Tuva* vagy a jenyiszeji *Murta* névig. Ezek alkatukban ugor nevek.” Az alkatukban a szerkezeti felépítésükben-t jelentenék?

118.old. Tovább kérdez: „Miért régiebbek az egy szótagú szavak, s miért ugor nyelvi összekötők a két tagú, -a végű szavak?” Nem keverendő össze a korábban egyszótagú szavak és a később két szótagúból lett egy szótagúak.

121.old.: „Nyelvi összehasonlítás, egyszerű képletekkel”, „Az -u szóvégek rejtvénye” című alfejezeteket tárgyalja.

129.old.: észt *puu* (fa), *suu* (száj), *kuul* (hall), *tule* (ül), *kuu* (hold), *tuli* (tűz), *tuul* (szél), erza mordvin *csuvto* (fa) példákat hozza. ld. *csuvto* magy. szál. A magy. *fa* észt *puu*, magy. *száj* észt *suu*, magy. *hall* észt *kul*, magy. *tule* magy. *ül*, magy. *tűz*, észt *tuli*, magy. *szél* észt *tuul*, mdE. *csuvto* magy. *szál* valóban összetartoznak, a kapcsolat alapja azonban nem a nyelvi rokonság.

130.old.: További alfejezetcímek: „A nyelvi mutatók és az összehasonlítás tanulságai”, „Nyelvünk nem finnugor magyar, hanem magyar ugor”.

139.old.: A szavak egymáshoz fűződő kapcsolatainak több oka lehet, amelyet csak széleskörű szaktudományos vizsgálatok deríthetnek ki: magy. *fa* finn *puu*, magy. *fázik* (kérdés, milyen jelentésben: 1. fával foglalkozik, nem használjuk, 2. fázik, mert hideg van, 1. fagy, fagyik.) ld. az *f-p* párhuzamra magy. *finger* *pízik*, *pukkan*.

140.old.: Az alábbiak is igazolják, hogy logikus gondolkodással sok helyes megállapításra lehet jutni, azonban ez nem minden esetben elegendő. Az V. fejezet címe: „Magyar eredetkutatók és nyelvünk finnugor jellegének kérdőjele”, alfejezet: „Az ugor népek és nyelvek magyar kutatói”.

144.old.: László Gyula szerint „Nem lehet szó egységes nyelvcsalád szétszóródásáról, amikor az ugorok eleve szétszórtságban éltek.”

145.old.: „az ugor nyelvek közül az ősi-obi-ugor a legeredetibb,... A Bering-szoroson át Amerikába vándorlók nyelvi és kulturális hagyatéka a bizonyosság.”

150.old.: Szabó István Mihály kutatásairól szól.

151.old.: „Egyébként eléggé gyakori jelenség, hogy őstörténészek keverik az elméletet a hipotézissel, amire az eredetkutatás filozófusa kényes.”

„Nyelvi és embertani kapcsolatunk a finnekkel igazolhatóan csak a kelet-baltiak közvetítésével fogadható el.”

153.olod.: „Vajon mikor alakulhatott ki az ősiugor nyelv?” Szabó István Mihály fontos megállapítása, hogy „10 000 évnél régebben Európa területén indoeurópai nyelvet nem beszéltek.”

154.old.: A Bering-szorosnál „Az átvonulás időkeretét nagyjából Kr. e. 10 000 évre teszik a kutatók. Aztán a fölmelegedés következtében megnőtt a tengerszint és kerekén számolva 11-10 ezer évvel ezelőtt a „Bering-híd” víz alá merült.”

„Amerikai kutatók feltételeznek legalább három nagyobb hullámot. Így erről az oldalról is megkapjuk... a legalább 15 000 éves nyelvi múltat, amely nem finnugor, hanem ugor. „Sadovszky az indiánok penuti nyelvét rokonította az eurázsiai ugor nyelvekkel, elsősorban az obi-ugorral, megállapítva, hogy az előbbieket végső soron közelebb állnak a magyar, mint a finn nyelvhez.”

156.old.: „az obi-ugorok kulturális hagyatéka – csak a nyelvénél maradván – azonosítható nyomot hagyott hátra Észak-Amerika penuti nyelvű indiánjainak különböző népcsoportjaiban.”

„Inkább az ugarság szóródott szét Ázsiában úgy, hogy jutott belőlük Amerikába is, de a mai Tuvába és a Szajánba, sőt még az ujugúriai jügarok is így alakulhattak ki, mongol és türk genetikai keveredés révén. Nem az ugorok s köztük a magyarok származnak tehát tőlük, hanem ők szakadhattak ki a mongolok révén az északi ogur népek öölül.”

A következő kérdés mint alfejezet címe: „Lehet-e továbblépni az észak-amerikai ugor nyomok kutatásában?” A kérdés szakavatott kutatók valóban tudományos kutatásai adhatják meg az elfogadható választ. Tény, hogy a magyar-indián nyelvi kapcsolatokkal foglalkozni kell, ezt az alábbiak is igazolják:

159.old.: „Kalifornia térségét s abban az indiánok penuti vagy másként: peanut nyelv csoportját Sadvoszky már tudományosan feldolgozta, egyes obi-ugor eredetű díszítési motívumokat is hozzácsatolva.”

163.old.: Külön alfejezetben szól az „Obi-ugor és magyar szöveletek a penuti indián nyelvekben Otto von Sadvoszky-nál” címmel. A következő szavakat, neveket említi: *Chuchansi*: a csukcsokra utal, *Yokuts*: a jakutokra, *Yurok*: a jurák-szamojédekre. A szamojéd *mukul*: a penutiban *mokol*, a *szam. Mos*: a yokutsan-ban is *mos*. Az obi-ugor *koji* 'követni': a miwoki-ben *kójjá*, a *qwe* 'ház' *kewel*, a *kese* 'gyors' *kése*, a *kasu* 'keszeg' *kosum*. A votják *kenir*: magy. *kenyér*, a penuti *kanil*. A vogul *pa* „fa” a wintu-ban *pa* 'fa, bokor', a *ket* 'kéz' a penuti-ban *kat*. A vogul *panti* 'tető' a penuti *panti*, vogul *koj*, *kaj* 'énekel', magy. *kaját*, kiált, penuti *koja*. Az osztják *sojju*, wintu *sujju*. Az obi-ugor *aj-hszo* 'fiú' a penutiban *aajako* 'gyerekek'.

Határozószók: obi-ugor: el (innen) penuti: el,

pat	pat (lapos, sík)
us	us (hamar, magy. usgyi)
ken	ken (benne)
tare	tare (felé)
puj	(közöt) puy-ti

magyar:	jó	maidu: jóm
	kell	wintu kel
	ki	ke
	nő	né 'anya'
	haj	miwoki: haj
	had	majdu: hadi (vogul khanti)
	híz (kövér)	indián: hyt
	lát miwoki:	lat, lata
	eltol penuti:	elthoy
	eldug	elduka
	hal miwoki:	hul, khul

164.old.: Tárgyeset:

magy. -t

fület wintu: pelet, milet

„Magyar nyelvi nyomok kanadai indiánoknál” alfejezet.

„Erről Simon Péter részletes beszámolója az interneten olvasható.” Édesepja történész-nyelvész, a dakota indiánok lakota törzsénél voltak látogatóban.

166.old.: „pentaton jellegében a magyar és indián népzene egy töről fakadt.”

„Bartók utolsó nagy álma az indián és a magyar népdal közös eredetének bizonyítása volt.”

indián: att magy. add

mö nek minekünk

rakattu rakták

konda, kunda: ősi ugor szó.

Obi: Konda: helynév magy. konda, kondás

indián Wakonda: Nagy szellem

ja magy. a

bagarja bagaria

haramja haramia

hezod hozzád

167.old.: „A néphagyományban a füstölés a Gonosz elűzésének, távol tartásának egyik módja.”

„a füstölésnek gyógyító hatást is tulajdonítottak.”

„az idős indián kultikus imaszövege: „Rakattu ja dizet, ill ja füsti Hezat.

Rakták a tüzet illanjon a füstje hozzád.

169.old.: Valójában ugyanazt a témát feszegeti továbbra is a szerző: A VI. fejezet címe: „Nyelvészet és őshazakutatás”, alfejezet: „Miért nincs kellő alapja az uráli finnugor őshazának és az uráli finnugor nyelvcsaládnak?”

„az ősidők északi sávkának lingva frankája az ősugor volt.”

„a lapp az ősnép maradéka, Norvégiától a már orosz Karjaláig.”

170.old.: „A jelenleg ismert „finnugorok” eredete legfeljebb Kr. e. 1500-ig vagy 100-ig vezethető vissza, legalábbis kimutathatóan.”

„A mai finn kutatók... már tudják, hogy a balti finnek a Baltikumból származnak és nem az Uráltól jöttek.”

„különböző népek különböző variációkban, de mindig vizekhez kapcsolhatóan.”

172.old.: „az összetartozás tudatához kellett a közös nyelv.”

173.old.: „Ami pedig őseink tartózkodásának térképes jelzéseit illeti, abban részemről azért tartom fontosnak a Tobol-Irtis megjelölést, mert szinte biztosra vehető, hogy már akkor szerepe volt a folyóköznek... A folyóköz mint szálláshely ősidőkre visszautaló kép, amely erősen beivódhatott magyar elődeink gondolkodásába, szemléletébe.”

„A finn és észti kutatók legújabbán végre függetlenítik eredetüket az Uráltól....A finnek régészetileg is jól megalapozzák, hogy a Baltikumból származnak, ti. Mint finnek. Ők viszont újabbán indoeurópai eredetűnek vallják magukat, nyelvüket is beleértve.”

174.ol.: A következő alfejezet címe: „Angela Marcantonio és a magyar nyelv különállása.”

178.old.: „az eredetkérdésben a vizek szerepe a meghatározó.”

„Nem az Urál a nagy elosztó s az ugor népek eredethelye, hanem nyugaton a Baltikum, keleten az Ob, pesze a mellékfolyóival.”

Következő alfejezet: „Grover S. Krantz ugor eredeztetésének erős kérdőjele”

„A magyar nyelv ... még európai viszonylatban sem helyben maradó”, hiszen részemről nyomatékot kapott a „dinamikus etnogenezis” szó.”

„Semmi igazolható nyoma nincs annak, hogy a finnugornak minősített nyelvek egészükben a magyarból származtak volna, vagy hogy az Urál térségét mint eredethelyet a Kárpát-medencével lehetne helyettesíteni.”

179.old.: „Grover S Krantz álláspontjának igazi jelentősége az ősmagyarokat és nyelvüket illetően az, hogy a külföldi kutatók közül egészében véve ő is ismeri fel valódi őstörténeti nagyságrendünket, továbbá nyelvünk ősi voltát és rangját.”

180.old.: „Az Urál hegység realitása” c. alfejezet.

Valóban összetartozik az Urál folyó Jajk neve a magy. *Vajk* és *Majk* nevekkal.

182.old.: Az Urál legmagasabb csúcsától nyugatra „a legközelebbi nevezetesebb hely: Pecsora városa, a Pecsora folyó mellett. Annak közelében van az ugor nevű Szinva...” Lásd magy. Szinva patak.

„Az Urál mindenhol, ahol a keleti és nyugati rész lakói kapcsolatban vannak és voltak is egymással, átjárható. Felső végénél a tenger és nyúlványai között sík terület van. Lejjebb, Szalehard és Vorkuta

városok között vasútvonal vezet át rajta.... Itt az Usza folyó, a Mulda és lejjebb az Inta a jellegzetes ugor nevek.” Lásd: *Vor + kuta* < hun *kuta* 'ház', csuv. *kil* 'ház', magy. *ház*. *Usza* folyó < mong. *usa* 'folyó, víz'.

„Mindkét oldalról a leglakottabb helyek keleti központja: Jekatyerinburg, a nyugati oldal közelében pedig Perm városa. Közöttük az út járható. Számunkra a legfontosabb, hogy a mai Baskíria centrumát, Ufa városát vasútvonal köti össze a keleti oldalon fekvő Cseljabinszkkal.”

Moszkva „Ugor neve több mint 14 000 éves (vö.: indián testvérneve: a Musaqwa). S az is sokat mond, hogy a kiemelkedő jelentőségű sungiri ember csontvázát, aki törzsfő lehetett, és a vele kapcsolatos régészeti leleteket Moszkva fölött 150 km-re találták meg.”

184.old.: Alfejezet címe: A vizek szerepe a civilizáció és a kultúrák kialakulásában.”

184-185.old.: „Kultúrtörténetileg nézve: nem lehet eléggé hangsúlyozni a vizek, mégpedig a nagyobb vizek szerepét a kultúrák kialakulása és a tartós helyben maradás szempontjából.... Még a Biblia is idézhető ebből a szempontból. Keresztelő János „a pusztában ... ahol könnyen elérhető a víz. Először Kumránban, aztán a Jordán mellett. Aki a jelenben Kumrán híres romjait látogatja meg „a pusztában”... annak duplán kell vizet innia. É a különböző népek életében ott vannak az állatok, a vadászat mellett a halászat, továbbá a közlekedés vagy az áruszállítás. Még a víz védelmét adó szerepe is fontos (vö.: folyóköz).” Lásd Ordos, Bódva vára.

„A vizek szerepe tehát meghatározó az eredetkutatásban.”

186.old.: „nem a baltiak meg az obiak jöttek az Uráltól, hanem megfordítva: a vizektől mentek az Urálhoz.

„Az uráli finnugornak mondott népek elődei Kr. e. nagyjából 3500 uráni jövevények. A jelenleg ismertek eredete pedig igazolhatóan Kr. e. 1500-1000 közé tehető.”

187.old.: Alfejezet címe: „Az új ugor tabló a hely- és folyónevek tükrében.”

188.old.: Ismét az -a végű szavakból indul ki nem megalapozottan: „A két szótagú, -a végű nevek jól felismerhetők, Izlandtól a Lénáig, és azon túl, Belső-Ázsia felé is. Ez Észak-Euráziának, az Urál nyugati térségének és Belső-Ázsia ugor nyelvi térképe, amelyből az Uráltól keletre levő hatalmas térséget alig ismerjük. Ezért van kiemelt jelentősége az alábbi ugor neveknek, amelyek őrzik a múltat. Nem merítik ki a teljes készletet, de markáns ismertetőjelük a két szótagú, -a végű nyelvi forma. Nem szláv, nem germán, nem török és nem mongol, bár más nyelvekben is vannak két szótagú, -a végű nevek.”

Más a helyzet: vö.: hanti-manysi *ja* < *jag*, komi *ju* < *jug*, magy. *jó* < *jog*.

188-189.old.: Izland, Észak-Norvégia, Svédország, finnország, Észt-Lett-Litván, Oroszország Belorusszia területéről hoz földrajzi neveket. Az íráskép szerinti egyezések és hasonlóságokból következtetni nem tudományos és nem elegendő. pl. az *Isa* szó megvan a földrajzi nevekben. A Halotti beszédben is szerepel, de ott 'ős, isten' a jelentése. Ami a Moger-aya-fok (a lappok fölött) helynevet illeti, valóban Moger nevét idézi, de belőle sohasem származhatott a Megyer népnév. Az azonban helyes következtetés, hogy a magyar nevet nem manysi -er-ből kell származtatni.

190.old.: Alcím: „Két rejtvénytípusukét szótagú, -a végű név elemzése.”

„1. Moszkva jelenleg Oroszország fővárosa.... a mai Brit Columbiában megtalálható hely- és folyónév: az indián eredetű Musqwa....több mint 14 000 éves.”

„A legvalószínűbb jelentése a mos – mosni protouráli megfelelője: mosko, muske.”.

Vö.: ko. *mos* 'forrás'.

191.old.: „a murt ... szintén ősi ugorosított szó, ill. szóelem. Ezt őrzik ugyanis az uráli udmurt népnév, de ezt őrzik a finn Murtovara helynév, sőt ezt őrzik a Murta név is, a Jenyiszej alsó negyedében, Krasnojarszk fölött.”

„A keleti és nyugati ugorok nyelvi összekötői tehát északon a szamojédek lehettek, akik az irániakkal is kapcsolatban voltak.”

„Annyi bizonyos, hogy a Jenyiszej menti „Murta” ugyanúgy ugoros formát vett dől, mint a jurtából a jurta. Az iráni nyelv egyik típusában a murt embert jelent.”

192.old.: Alfejezet: „A nyelvi összekötők”

„Kocsmándi Miklós internetes tanulmányában...” nem írja oda, hol!!

193.old.: Kocsmándi logikája ez: ha az indogermán őshaza és nyelvcsalád elméletét föl kell adni, ...akkor a finnugor őshaza és nyelvcsalád hagyományos elgondolását úgyszintén.”

194.old.: Alfejezet: „Magyarok és finnek”

„rangos finn nyelvészek szerint nyelvük indoeurópaiból nyelvcserevel lett finnugorra,”

195.old.: „Az ugor alapozású nyelvi hatások ... a Baltikumot a Jenyiszejjel összekapcsolják. Legősibb szerepe ebben Moszkvának, a 27 000 éves szungiri emberrel és a térség kiemelt szerepével. Moszkva a nagy fölvevő és elosztó... alatta van Tula. Terében az Oka folyó és a Volga eredete. Ezek ugor nevek. Moszkva neve pedig kifejezetten ősgor. Az északi sáv összekötői ... a legnagyobb távolságokat bejáró ősi szamojédek, északkeleti irányból. Hasonló szerepük lehetett a számi-lappok őseinek észak-nyugaton. A két összekötő népcsoport nyelvi, sőt embertani rokonsága és találkozása bizonyított. S mindkettőnek kapcsolata van a finnekkel éppúgy, mint a magyarokkal, közös őshaza nélkül.”

„függőben marad az ugor nyelv keletkezése, kb. Kr. e. 30 000-ig visszatekintve, ... s egyértelműen Eurázsia északibb felén.”

199.old.: ugor nevek: a Narva, a Kuhva, az Issza, a Luga, a Pola, a Huba (magyar vezérnév is), továbbá a Gorka, a Szaba, a Burga, a Sarja és nem utolsósorban Csudovo városa.”

Alfejezet: „Az ugor nyelvek és kultúrák specializálódása”

200.old.: A finnek és az észtek kapcsolatáról írja: „Ami közös a két nyelvben és kultúrában az nem valamilyen közös őshazán, vagyis nem közvetlen, hanem a kelet-baltiak révén közvetett kapcsolatokon alapul.”

„A magyaroknak kimutathatóan a jurákok révén volt kapcsolata a szamojédekkel, hiszen nálunk a jurák tartósan megmaradó családnév.”

200-201.old.:

„A finn-magyar nyelvi kapcsolat... nem a közös uráli őshazából származtatható, ami nem volt, hanem az ún. uráli népek kelet-balti, ill. karjalai betétjének nyelvi találkozásából. Ezért nem finnugorok egészükben az uráliak, hanem tipikus nyelvi összekötők.”

202.old.: „A vizeknek ... jelentős szerepük van a nyelvek találkozásában is.”

Alfejezet: „A finnugor nyelvészet kritikai felülvizsgálása néhány példával illusztrálva.”

„a tét: annak meggyőző kimutatása, hogy az ugor az alapkategória, és nem a finnugor. ... az obi-ugor ill. az ugor és a lapp meg a szamojed is régebb a finnugornál,... A magyar nyelv pedig köztudottan az obi-ugorral van jóval közvetlenebb rokoni kapcsolatban, mint a finnugorral.”

202-203.old.: „Bárczi Géza A magyar szókincs eredete című” kötetében „a 11. oldalon egyszerűen kijelenti, hogy a testrészek magyar nevei finnugor eredetűek. Aztán magyarul felsorolja őket, de finnül, ill. finnugor nyelveken nem. Ez így megtévesztő.”

203. old.: „A magyar szem a finnben *silme*. A szem azonban egy tagú szó, az pedig Pusztay János szerint is ősibb a két tagú változatoknál.” Nem igaz.!!

„ősi rokonság csak ősi szavakkal bizonyítható.”

„a magyar hal (hozzá a Kál falu- és családnév) ... nem a finnhez hasonlít jobban, hanem az obi-ugorhoz, amely a penuti indiánban is kal.”

„A tél... a finnben talvez, a zürjénben tel, a vogulban täl. A magyar nyilvánvalóan az utóbbi kettővel van közelebbi rokonságban, éppúgy, mint a markánsan magyar szókezdő f-jével a fa, amely a vogulban pa, a finnben azonban puu.”

Kérdés, a magyaron kívül melyik nyelvben jelent álmot a tél megnevezése.

204.old.: „Mennyivel meggyőzőbb ennél, amikor Róna-Tas András a magyar *köldök* szót elemzi a rokonsági kapcsolat szemszögéből. Kiderül, hogy a szó kiejtése a lappal rokon, jelentése viszont az altajival.” Nem fogadható el, hogy „a vejvoda-ból vajda, a jurtból a jurta lesz.”

„Annál is inkább elismerést kelt, amikor Bárczi Géza a ló szavunkat egyértelműen ugornak és nem finnugornak minősíti....A név összhangban van az említett orosz kutatói feltevessel, miszerint az Urál közelében egy 6000 évvel ezelőtti lovas nép nyomaiból arra következtetnek, hogy azok ősmagyarok, ill. az ősmagyarok ősei lehettek. De akkor mi lesz a Kr. e. maximum egy évezred datálásával, amit etnogenezisünknek a finnugristák adományoztak?”

205.old.: „Az eredetkutatás filozófiája keretében tudjuk leleplezni a logikai kontradikciót: a magyar nyelv nem a finnből származik, hanem a finnugorból. De akkor honnan származhat a finnugor? A nevéből ítélve csakis a finnből. Csakhogy kimutattuk: az ún. uráli népeknek nincs közülük a finnekhez, csupán közvetetten: például a karjalaiak és a Kelet-baltiak révén. Az „uráli” minősítés megszüntetné, hogy a magyarral szemben, amely így nem volna még egyenrangú sem nemhogy külön rangú. Csakhogy az „uráli” fogalma sem kielégítő, vár jobb a „finnugornál”, s ezt a nyelvész Pusztay János is kiemeli, amikor az „uráli finnugorról” esik szó, amit Kalevi Wiik persze azonos értelműnek vesz, sőt szerinte a „finnugor” megelőzi az „urált”.

„a magyar a finnugornak mondott uráli népeknél, hozzájuk véve a balti finneket is, jóval nagyobb létszámú nép volt, és ma is az.”

205-206.old. „A kritikuskak azonnal szemet szúr, amikor az egyes ugor nyelveket a nyelvészek gyanútlanul úgy rakják egymás mellé, mint a kerítés léceit. Így mutatkoznék a magyarral egyenrangúnak mondjuk az a lív, amelyet talán csak páran beszélnek, míg a magyart kb. tizennégymillióan. Akad olyan nyelvtudós, akinek a vepszék, a vótok vagy a merják nyelve ugyanúgy egy bizonyos nyelv csupán, mint a germánoké, a kínaiaké vagy az angol nyelvek, aki tehát számításán kívül hagyja a történelmi jelenlét súlyát, ill. egy nép nagyságrendjét, ami nem a semmiből keletkezett.”

Alfejezet: „Egy magyar nyelvtudós szemléleti fordulata. Pusztay János”

207.old.: Tény, hogy fontosak a szamojéd és az ún. szibériai nyelvek, az okot azonban másban látom az alábbiakhoz képest: „Hajdú Péter volt ..., aki rátalált a szibériai nyelvek, elsősorban a szamojéd ősi voltára, ... a szibériai nyelvek megelőzik az uráli nyelveket. A szamojéd a finnugristák szerint sem tartozik a finnugor alapnyelv kategóriájába, a magyarral viszont legősibb szavaival rokon, ami sokat

elmond nyelvünk eredetéről. Pusztay János ezen a nyomon tovább haladva fontos lépést tett korai könyvéhez képest”. (I. Az ugor-török háború után.)

A későbbi: Pusztay Nyelvek bölcsője.

208.old.: „Hajdú Péter nyomán, azzal az alapvető megállapításával, hogy Szibéria őskultúrája „nyelvek kohója” is egyben. Szabó István Mihályt készíti elő megállapításával, Szibériára utalva.”

„E kultúra népességében tisztelheti az észak-amerikai indiánok egy csoportja az elődeit.”

A beringi átjáróról és annak Alaszkába átvándorló obi-ugor, szamojéd, jakut és csukcs mamutvadászcsoportjaira vonatkozóan csupán utalásai vannak ugyan, de a konklúziója már világosan kimondja, hogy Szibéria ősnépei megelőzték az ún. finnugor népeket.”

Fontos megállapítás a lapp-obi-ugor-szamojéd kontinuitás. Vallja a "magyar nyelv ősiségét, benne az egy szótagú szavak gyakoriságával,”

„baj van a magyar nyelv finnugor besorolásával, tudományosan kimutatott párhuzamai ellenére. Szellemi nyitottságára jellemző, hogy elfogadja a nyelvfilozófia szerepét is. Pusztay János azt is kimondja, hogy az ugor és szamojéd nyelvek „inkább szibériaiaknak tekinthetők, mint urálinak.”

Látszik, hogy a filozófia tudománya nem lehet elegendő a helyes, pontos megállapításhoz.

209.old.: „a finnugor nyelvészeknek a sumerosok ellen kell hadakozni, pedig a magyar nyelvet kellene kiemelni a finnugor alsó fiókjából, hogy ne legyen ilyen méltatlanul és indokolatlanul alárendeltségi relációban a mellérendeltség helyett.”

Alfejezet: „Nyelvi stigmák.”

210.old.: „Ezekre a nyelvi „stigmákra” bár nem kizárólagosan, mégis a kontinentális tér- időbeli távolságok a különösen jellemzők.”

Szerinte kulturális stigmák: a székely kapu, „amelynek eredeti példái Kínában találhatók. Ilyen a hun lovas, aki a rajzon szkíta süveget visel. S valamennyit fölülmúlja unikumjellegében a Torinói lepel.”

Nyelvi stigmák: magy. fej, mandzsui fehi (=agy), „mert a szókezdő f- fej – az ún. finnugor nyelvek viszonylatában éppúgy unikum, mint az altaji, török nyelvek viszonylatában a fehi. A török bej is a magyar fej rokona lehet...”

„a nganaszán népnév, ... mert a szókezdő ng- az afrikai eredet szembetűnő nyomait őrzi Északkelet-Szibériában, szamojédnak minősítve,”

„a szamojéd-ugor Szalehárd és a magyar ugor Szalárd letagadhatatlan nyelvi rokonsága.”

„Unikum a Bertalanfy név. ... A Bertalan a Bar-Ptolemáj névösszetétel tömörített hagyatéka. Jelentése: Ptolemajos fia.”

„Ha a Bertalanhoz a -fy vagy -ffy névvéget hozzáragasztjuk, megkapjuk azt a nevet, amelynek eleje is, meg a vége is valakinek a fiát jelenti.” Tévedés!!!!

211.old. „régészeti stigma az ismeretlen kínai művész műve, aki „hun harcost” ábrázol, de az valójában őssugor magyar.”

„a Tápió név a Kalevalában is szerepel.”

„az Altaj neve a hantik térségében vagy Sziktivkar főváros neve Komiföldön.”

212.old.: VII. fejezet: „Hogyan igazítja ki a nyelvészeti képet a magyar történelmi jelenlét”

Alfejezet: „Mit jelent a történelmi jelenlét súlya?”

„A filozófiai eredetkutatás más, mint a szaktudomány. Új jövevény, amely többlétszempontot tud adni a történészi, a nyelvész, a régész vagy a genetikus szemléletmódjához, amikor az összefüggő képet megidézi és a történészek következtetéseit felülvizsgálja.”

213.old.: „finnugor nyelv soha nem volt és ma sincs, csak népek vagy népcsoportok vannak, amelyek nyelvét elnevezték finnugornak.”

214.old.: „ha a törzseknél maradunk, történelmi ismereteink szerint a finneknek mindössze két kései törzséről tudunk..., a magyaroknak pedig hét törzséről, meg a meótisziakról. Ez összesen akár tíz törzset is jelentett, ahogyan arra László Gyula gondolt és a finneknél sokkal korábbi időkeretben.”

215.old. „a finnugor nyelvészet kategóriái ilyen „összképhez vezetnek, a történelmi realitás rovására. Ennek ellenére: mintha a jelzett nyelvészeti kategóriák dogmává szilárdultak volna, ahogyan László Gyula megjegyzi.” Ennek „a magyarság történelmi jelenlétének egész súlya tökéletesen ellentmond.... a magyar múlt „magasan kiemelkedik valamennyi közül.”

„14 millióan beszélnek a magyart”

„nem öt asszimiláltak, hanem ő asszimilált tekintélyes számban....”

216.old. „Ha Kr.e. A VIII-VII. Században csupán a déli ugor „csoportok egyike lett volna, akkor ez a történelmi8 jelenlét összképében logikailag teljesen értelmetlen lenne.”

„aki ezt a feltűnően aránytalan képet észreveszi és szenved miatta, merthogy miért, miért nem, végül is magyar, akkor érthető, ha menekül ettől a képtelen képlettől. Menekül a törökhöz, menekül a sumérhez, menekül az etruszkhoz, ahelyett, hogy az ősmagyaroknak történelmi jelenlétük és szerepük szerint megadná, amit meg kell adni – nem a honfűi elfogultság, hanem a realitás és az igazságosság követelménye szerint. Mert a magyar eredetkutatás eddigi igazolt eredményeit akkor is értékelni kell, ha azok – egy jelentős részükben – éppen finnugor nyelvészek eredményei. A megkövesedett kategóriákkal va a baj!”

„Nyelvünk eredetének jóvátétele tehát az, hogy Otto von Sadvoszky nyomán minimum Kr.e. 12 000 éves obi-ugor jelenlétre és obi-ugor nyelvi múltra lehet következtetni. Ehhez járul a finn kutatók új irányvétele, amikor fölismerik balti eredetüket és már elégük van az Urálból. Ehhez járul Angela Marcantonio, aki bizonyítja, hogy a magyar nyelv nem finnugor nyelv, csupán különálló rokona annak és hasonlóképpen Marác László. S ehhez járulnak azok az orosz kutatók, akik Kr. e. a 6. évezredben magyarnak vélelmezett lovas népet azonosítanak az Urál európai oldalánál, amikor a jelenleg ismert „uráli finnugor” népeknek még nyoma sem volt. Fontosak az indián nyomok is.”

Boda László ismét nem hivatkozik pontosan.

Alfejezet: „A magyar történelmi jelenlét és alternatívák.”

„Hol van az a populáció, amely megfelelő választ kínál a, egy 6. évezred uráli lovas nép valószínűsítéséhez, b, a Kínára törő hunok „északi erdőségekből jött segédcsapatainak beazonosításához, c, az andronovói és a szargatkai kultúrába bekapcsolódó északi ugor nép kilétéhez? D, a szabirok népi összetételéhez? ... a magyar ősökön kívül egyetlen érdemleges alternatívát sem lehet megnevezni.”

218.old. Az ősmagyar ugoroknak „europid jellege van. A tunguzok és a jakutok szóba jöhetnek, de ők számban és történelmi jelenlétben „messze nem érnek föl a magyarokhoz. A jakutok nyelvi nyoma a jokuts indián törzsi névben ellenőrizhető. A tunguzok inkább számításba vehetők volnának . Hiszen az obi

Tura folyó testvérneve, Tura városka már a Tunguzkánál van. Árpád harcosainak sírleleteiben pedig kimutatták a tungid koponyákat.”

219.old.: „a magyarok nagyságrendekkel emelkedtek a mai hantik és a manysik ősei fölé. Ismeretlen népcsoportokkal ugyanis nem lehet érvelni. Mert ha a más „csoportok” akkor eltűntek volna a történelem süllyesztőjében, azért tűntek volna el, mert messzemenően nem lehettek „egy súlycsoportban” a magyarokkal, sem számban, sem történelmi jelenlétben.”

„a szabirok egészükben magyarok voltak, leszakadva Magna Hungária magyarjaitól,”

„valószínűsíjthető, hogy a szabirok (=szibériaiak) az Urál délkeleti végénél, az akkori Jajk (most Urál) folyótól keletre rekedt magyarok voltak, akik a türk nyomás elől a Kaszpi-tenger feltehetően keleti oldaláról való megkerülésével szorították le a Meótságba az útjukba eső, ott rekedt magyar törzseket (hármát?),”

Magyarok, szabirok „az avarok sodrásával, majd Kuberrel, Árpádot jóval megelőzve a Kárpát-medencébe” kerülhettek.

220.old.: Alfejezet: „Ugor népcsoportok meótszi jelenléte és a magyarok”.

„A meótszi magyarok kiválása azért fontos az ugor kérdésben, mert egyfelől visszautal az Urálon túli magyarság népi nagyságrendjére, másfelől a magyar nyelvi nyomokra és a meótszi törzsek vagy „törzsszövetség” összetételére, vele pedig a szabirok ismert problémájára.”

221.old.: „A kép akkor áll össze, ha a kámai átvonulás megelőzi a magyar törzsek egy részének meótszi levonulását az avarok elől. Az utóbbi dátumai jól illeszkednek az avarok meótszi 550 utáni érkezéséhez.”

„gyakorlatilag több mint fél évszázadig számolnak az ütőképes szabirokkal (470-540), akik jelenléte az ottani hun és bolgár szövetségekkel nyilván még ütőkévesebb lett... Ha Moger lett a királyuk 530 táján, akkor ebből következtetni lehet a magyar többségre 221-222. A Magna Hungáriába átvonuló hét törzsben „az adott térségben csak a bolgárok voltak többen és rendelkeztek nagyobb hatalmi kapacitással. Valamennyi ún. finnugor népcsoport külön-külön, de összességében is kisebb volt a magyarok népénél. S nemcsak kisebb, hanem daraboltabb, részekből állóbb is. S az udmurtokkal való kapcsolat jól kimutatható, mint az is, hogy ez átmeneti volt az ő bolgár kapcsolatukhoz képest, hiszen a magyarok Kr. e. 700 táján jöttek le Dentümoger-Levediába, ahonnan Batbaján bolgárjai viszont fölvonultak korábbi területeikre (a kazárok elől), így a magyarok délnyugatról a bolgárok, keletről a besenyők közé kerültek.”

222.old.: „a Magna Hungária magyarjainak számaránya ... jóval fölülmúlta a tőlük elszakadt magyar törzsekét, „

„Az átvonulás dátumának felső határa ...Kr. u. 450 körül...”

„Az avarok előtt Attila hunjainak sodrása az, ami elől a kitérés szándéka megmagyarázná az irtiszi magyarok nyugatra vonulását a mai Cseljabinszk-Ufa vasútvonala által jelzett kunnyú átjárón, szekerekkel, lóháton és gyalogosan...Kr. u. 450-670 közé tehető... a Magna Hungária időszaka.” Magna Hungáriából „a 700 körüli levonulás után még mindig visszamaradt a magyaroknak legalább egyötöde. S ehhez már Benkő Mihály beszámolója ad némi támpontot azokról a kazakisztáni „magyarokról”, akik még emlékeztek egy 700 körüli vesztes csatára a besenyők ellen, de már a bolgárok és besenyők közötti kettős szorítás idejéből.”

229.old.: „Az uráli finnugor ősnép... a nyelvészek íróasztalán kapta eredetét, hiszen nem is Finnországból, hanem a keleti Baltikumból vagy Karjalából érkezett az „Urálhoz”, ...ezt nyelvészek találták ki, mint az ún. „finn egységet” vaz az uráli „finnséget”.

„Tehát a suomik, a hämik, a vótok, a csúdok, az izsórok (inkeriek), a karélok stb. volnának azok a népcsoportok, akik a finnugor alapnyelvből származtatott finn-permi alapnyelv, majd az ebből származó finn-volgai alapnyelv közös leszármazottai? Holott...Kr. u. 1290-ben és még századokkal azután a finnek mint finnek még „nem léteztek, azok két... törzs van,”

230.old.: Alfejezet: „Mit takar az összefoglaló ugor név?”

231.old.: „a magyar sohasem volt „finnugor magyar”.

232.old.: VIII. fejezet.

Alfejezet: „Az eredetkutatás filozófiájának összegző szempontjai.

Az eredetkutatás filozófiája és az ugor őstörténet”

Hangsúlyozza, hogy az eredetkutatás filozófusaként kapcsolódik be az őstörténet „komplex” kutatómunkájába.

234.old.: „az ugorok zömükben a kaukázusi eredetű nagy rasszt képviselték és képviselik. Az embertan nem a földrajzi határokhoz igazodik.”

236.old.: Nyelvünk „Nem török, nem etruszk, nem sumér, hanem magyar.”

237.old.: Alfejezet: „Nyelvfilozófiai visszapillantás”

„Az európai ember ... Körülbelül 40-35 000 év óta van kontinensünkön”

238.old.: Európában és Ázsiában, mindkét térségben a magyar elődök népe volt a kiemelkedő népesség az Urál mindkét oldalán”

241.old.: „finnugor nyelv mint olyan nem létezik és soha nem is volt. Csak finnugornak kinevezett nyelvek vannak, finnugor őshaza nélkül, rokonsági kapcsolatokkal, mint a magyar, a lapp, az obi-ugor vagy az udmurt esetében. „

„Szabó István Mihály leszögezi, hogy az indoeurópai nyelvek 10 000 évesnél nem régibbek.”

243.old.: „Szungir régészeti lelete... legalább Kr. e. 27 000 éves és a lelőhely Moszkva térségében van, északi irányban. Moszkva neve pedig ugor és nem finnugor.”

„A kérdés tehát ez: egy nyelvi nagycsaládból való leszármazás vagy a nyelvek találkozásának és új nyelvek születésének kommunikatív-dimenzióban való értelmezése mellett foglalnak állást? A kettő persze nem zárja ki egymást, de az uráli nyelvcsaládot mint közös ősforrást nyugodtan ki lehet iktatni a képből a finnugor ősiséggel és nyelvi dominanciával együtt.”

245.old.: „a Numi Torem első szava finnes jellegű az -i névvéggel, de a terem már a magyar terem és teremt szavakat idézi elő.” Vö.: tör. *tengri*, csuv. *Turǎ* 'isten'.

„a man vagy er mennyire nem köthető sem az uráli sem az altáji nyelvekhez. Mert a görög anér-androse névben ugyanúgy benne van az -er, mint a magyar „ember” szóban vagy a Moger névben.”

„a nyelvi eredetkérdés tehát ennyire összetett. Lehet közösen elfogadott lingua franca mint nyelvi összekötő, lehet egy nemzetség apáról fiúra szálló közös nyelve leszármazási alapon, lehet egy hatalom kényszerítő hatása, hogy az uralma alatti kisebb népek nyelvüket mindinkább feladják. De mindig lehet,

sőt kell számolni a Homo sapiens nyelvi kreativitásával is, azzal, hogy mindettől függetlenül maga képes nevet adni a dolgoknak.”

246.old.: Alfejezet: „Miért nem finnugor tehát a magyar nyelv? Miért magyar ugor?”

„Mert a nyelvi alapkategória az ugor és nem finnugor.”

„a közös uráli finnugor őshaza köddé válásával érvényét veszítette a közös finnugor alapnyelv is.”

247.old.: „Kereken egy évszázad óta jelentősen előrehaladt a tudomány elsősorban az észak-amerikai indiánok penuti nyelvében megtalált ovi-ugor nyelvi nyomok fölfedezésével, amelyben magyar nyelvi nyomok is megtalálhatók. Ehhez járulnak szamojéd embertani nyomok és olyan északkelet-eurázsiai kulturális nyomok, mint az obi-ugor sátorforma obi-ugor díszítőmotívumok, a sámánból lett indián törzsfőnök, akinek tolldíszei még a mai Tuva sámánjainál is megtalálhatók, továbbá zenei analógiák.”

„Észak-Eurázsia nyelvi kohója nem az Urál volt, hanem az Ob és a Jenyiszej torkolatának térsége obi-ugorokkal és szamojédekkel. A népek eredeténél nem a kopár Urál a meghatározó, hanem a vizek. Keleten az Ob, nyugaton a Baltikum.”

248.old.: „A finnek sohasem voltak az Obnál, sem annak mellékfolyóinál: az Irtisznél és a Tobolnál, de még az Uralnál sem. Amagyarok viszont mindkettőnél voltak.”

„a magyar nyelv régibb, mint a finn.”

„Észak-Amerikában nem esik szó finnugorról, csak ugorról.”

251.ol.: „egy nagyon vázlatos, új nyelvi kategorizálás... elkerülhetetlen,”

259.: „Magyar ugor és iráni kapcsolatok. Andronovói kultúra. A magyarok átveszik a kocsi használatát. Rendszeres vásári kapcsolatok irániakkal (szkíták? Szarmaták?).”

„A magyarok nagyobb része Kr. e. 450 táján már szekerekkel átvonul az Urálon a mai Ufa és a Káma térségébe, de attól délre is...”

„A keleten maradt szabir-magyarok 470 táján az avarok nyomása előtt a Meótiszba vonulnak.”

„A híres Kennewicki ember (9300 éves) koponyájának rekonstrukciója... észak-eurázsiai europid ugornak valószínűsíthető, ahogyan Szabó István Mihály föltételezi.”

260.old.: „A jelek szerint a dél-amerikaiak előbb érkeztek,”

261.old.: „nem zárják ki a tengeren való átkelés lehetőségét sem.”

266.old.: A heftaliták „miért fehér hunok, ha egyszer fekete szemmel és fekete bajusszal ábrázolták őket,...S Attila hunjai miért voltak fekete hunok?”

267.old.: Nevek, szavak a fehér hunoknál: Gonda, Zabola hun név, l. magy. zabla, Észak-indiai szaka helynév, Gula hun személynév, Buda. Észak-indiai Arbuda 'Buda hegye', Budaun helynév, a feleség neve katon. Kagan városnév, tarkán: személy és helynevekben.

285.old.:

„a szerző az eredetkutatás filozófiájának szemléletével közelítve, de a szakemberek véleményét figyelembe véve a magyar nyelv saját eredetét vallja a finnugor vagy török eredeztetéssel szemben.”

14.3. A tanulások összegzése

Számos idézetet kommentár nélkül hagytam, mert egyrészt a szerző gyakran ismétli a gondolatait, másrészt azért, mert mindemellett az olvasók maguk is dönthetnek, ugyanakkor az idevonatkozó álláspontomat tartalmazza az összegzés.

A kutatásaim fényében a lehető legkevesebb tévedés elkerülése érdekében s azért, hogy minél kisebb legyen a valószínűsége annak, hogy tévútra jutunk a kutató munkánk során, minden nyelvésznek filozófusnak is kell lennie egyben, a nyelvfilozófusnak pedig nyelvésznek is. A kellő nyelvészeti ismeretek hiánya lehet az oka annak, hogy a széleskörű, nagy tudással és műveltséggel, kitűnő logikával rendelkező szerző Boda László az őszinte, igaz tudáshoz vezető úton nem veti el a nyelvek családokba sorolásának a létjogosultságát, amely a jelen akadémiai tudós álláspont szerint kötelező érvényű. Ugyanakkor felismeri azt a logikátlanságot, ellentétet, amely az uráli, finnugor és ugor nyelvi egység megnevezése között feszül. Az ugor nyelvet magyar ugornak tartja. Az ősugorok kb. 14 ezer évvel ezelőtt a Bering-szoroson keresztül átmentek az amerikai kontinensre, ahol a nyelvük, kultúrájuk fennmaradt, azokat bizonyos indián csoportok a mai napig őrzik. Innen van az indián-magyar nyelvi egyezés. Következésképp a magyar nyelv legalább 14 ezer éves.

Ezek olyan figyelemre méltó gondolatok, amelyeket több tudományág képviselőinek - különös tekintettel a nyelvtudományra - kutatni kellene, hiszen bizonyos indián nyelvek olyan korai nyelvállapotokat és ősi gondolkodásmódot őriznek, amely jelenség közös a mai magyarral és ennek oka van.

15. Kelemen András *Tépőzárás oroszlánszáj* című könyvéről nyelvész szemmel

15.1. Bevezetés

A közelmúltban jelent meg a könyv, amelynek a címében az *oroszlánszáj* szó sejtette velem, hogy miért kíváncsiak a nyelvész véleményére. A várakozáson túl azonban sokkal többet kaptam, ezért elhatároztam, hogy részletesebben szólok a könyvről. Bár a szerző egyszerűen kalandregénynek tartja a könyvét, hamarosan kiderül, hogy rengeteg szakmai ismeretre tett szert, amely a magyar nyelv kapcsolatait, hagyományait, egyszerűen nyelvi, szellemi és tárgyi kultúránkat, múltunkat illeti.

15.2. Az értelmezésem szerint a cím egy olyan jelkép, amely egyaránt vonatkozik a köktürk, az újgur és a magyar népre. Ráadásul párhuzamot lehet vonni a régi és a mai helyzet között, mindemellett az oroszán uralkodói jelkép azoknál a népeknél, amelyek nyelvének köze van a magyarhoz, így a törököknél, sőt Mezopotámiában is ismert.

Ami a *köktürk* név értelmezését illeti, valóban lehet 'kéktürk', hiszen a *kök* a törökségben 'kék'-et jelent. Hozzá kell azonban tenni, hogy a szónak lehet 'gyökér' jelentése is, s ebben az esetben a jelző az ősiségre, a közvetlen őstől, az istentől való leszármazásra utal. Végso soron a kék és a gyökér jelentés ugyanarra a közös gyökre vezethető vissza. A szkíta-hun típusú népek – közéjük tartoznak a magyar és az altáji (török, mongol, mandzsú-tunguz) – neveiről tudni kell, hogy a legősibb népnevek személynévi eredetűek. Kezdetben az ősanját, az anyját jelentette, utal erre a nép szavunk, amely *né* + *p* elemekből áll. Kéttagú összetett szó, amelynek az előtagja a *né* azonos a magy. *nő* szóval, az utótagjának azonban csak a kezdő mássalhangzója a *p*- maradt fenn, amely ma a *fi*, *fiú* 'utód' jelentésű szavunkkal tartozik össze. A *nép* szó értelmezése: 'a nő és utódai', akik anyai ágon számon tartva kezdetben a családot, idővel a nemzetséget, majd a törzset és a népet jelentette. Az első időkben ez vérégi kötelék volt, később azonban a törzs és a nép nem vérégi leszármazottakat is magába foglalt. A női ágon való származás tudata is változott, elterjedt a férfi ágon történő számontartás. Eszerint a férfi ő, az atya elnevezését örökölték a családtagok, a fiek, fiúk, másképpen az utódok. Az apa elnevezése pedig 'őshöz, forráshoz, maghoz, monyhoz tartozó, őssel, forrással, maggal, monnyal ellátott, ő, forrás, mag, mony mellett lévő' jelentésű szó volt. Ez az értelmezés a földrajzi névi kutatások során vált világossá számomra, amikor az eleink gondolkodásmódjára is kíváncsi lettem. Őseink tudták, az élőlények – folyóvíz, ember, állat, növény – olyan teremtmények, amelyek forrásból (azaz vízből), magból, monyból stb. lettek, természetes, hogy az elnevezésük is ezt tükrözi.

Minthogy a legelső megnevezés a vize lehetett a kutatásaink eredményeképpen, a víz megnevezése mintául szolgált más élőlények elnevezéséhez. Ez lehet a magyarázata annak, hogy a víznév, az embernév, a népnév stb. igen gyakran összetartozik. Így fordulhat elő, hogy a *Kuku-nor* 'Kék-tó', a víz színe kék, az ég megnevezése pedig nemcsak azért lehet 'kék' jelentésű szó, mert a színe ilyen, hanem azért is, mert fent van, mint a forrás. Ugyanakkor lehet 'gyökér' jelentése is a szónak, hiszen a gyökérnek a forrással van közös funkciója. Mindkettő a teremtés s születés kiinduló helye, természetes hát, hogy az *ata* vízzel, anyával és atyával egyaránt kapcsolatos. Ebből az is következik, hogy több folyó neve lehet *Atal*, *Etel* stb. nevű, ahol az *-l* 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő' képző. Az *Atal*,

Etel folyónevek pedig eszünkbe juttatják *Attila* hun király nevét és mai személyneveket, sőt földrajzi neveket és közszókat is. A neveknek alapul szolgáló szó megállapítása azonban kizárólag szakmai feladat.

Itt kell megemlítenünk a *türk, török* népnevet, amely olyan egyalakú családnévből, apanévből keletkezett, amely megtalálható a keleti szeszerékben, azaz a népek családjának leszármazási táblázataiban. (CZEGLÉDI Keleti magyar szeszerék nyelvi tanulságai). A *türk* és a *török* egymásnak alakváltozatai, alaktanilag két elemből álló szó: *tü-*, *tö-*: abszolút szótő + *-rk*, *-rök*: 'valamivel való ellátottság, valamihez tartozó, valami mellett lévő' képző. Genetikailag a *türk* és a *török* nevekkel számos népnév tartozik össze, ilyen az *ogur* (*ogu-*: abszolút szótő + *-r*: képző), *ongur*, *ungár* (*ongu-*, *unga-*: abszolút szótő + *-r*: képző), *hungár* (*hunga-*: abszolút szótő + *-r*: képző), *magyar* (*magya-*: abszolút szótő + *-r*: képző), *jugur* (*jugu-*: abszolút szótő + *-r*: képző) *ugor*, *ogur* (*ugo-*, *ogu-*: abszolút szótő + *-r*: képző), *ujgur* (*ujgu-*: abszolút szótő + *-r*: képző), *oguz* (*ogu-*: abszolút szótő + *-z*: képző) stb. Jelentésük és szerkezeti felépítésük ugyanaz, a szótövek külön összetartoznak egymással s a képzők alakváltozatai egymásnak, jelentésük és funkciójuk megegyezik. Törvényszerű, hogy ezek a nevek személynévként is fennmaradtak. Itt kell szólnunk a társadalmi címnevekről, amelyeket egyrészt külön kell tárgyalni a személynevektől és a népnevektől, másrészt ugyanazon gondolkodás elve alapján születtek. Gyakran egybeesnek alakilag is. Miután a címnév legfőbb funkciója, hogy igazolja a viselőjének a közvetlenül az őshöz tartozását, azt, hogy jogosan látták el vezetői feladattal, ezeknek a jelentése szintén 'forráshoz, őshöz, maghoz, monyhoz, ághoz stb. tartozó, ezekkel ellátott, ezek mellett lévő'. Kezdetben a névazonosság jelöli ezt (ld. magy. *Nyék*), majd a fenti módon képzővel ellátott szó alkotja a társadalmi címet.

Az ághoz hasonlít a szarv, természetes hát, hogy a szarvasünő, azaz a szarvastehen az őszanya szimbóluma, az őszanya tartozéka pedig az otthon, a haza is. Az *ana*, *ene*, *eneh*, *inek*, magy. *anya* egymásnak alakváltozatai, ahol a szó belseji *-n-* eredeti *-t-* fejleménye, ld. fent *ata*, *ete*. A magy. *anya* úgy keletkezett, hogy *anka*, *anga*, *anja*, *anya* változásban vett részt. Ennek következménye az is, hogy a szarvatlanok nem rendelkeztek olyan jogokkal, mint a szarvval ellátottak.

Hasonló gondolkodás alapján lett a farkas más népeknek az őszállata, s nekik nem a szarvasünő segít megtalálni a hazát, az otthon és a boldogságot, hanem pl. a „kék sörényű fakó farkas” (7. old.)

A forrás, a magy-, a mony, az ősz, a szem számos tulajdonsága mellett első és egy is, hiszen belőle lesz az elágazó, vagyis kettő, iker. Természetes hát, hogy az egy, első stb. megvan személynévben és társadalmi címnévben egyaránt, pl. *Il kán*, még akkor is, ha ő nem a legelső, hiszen *Oguz kán* utóda. A magyar *első el-* 'egy' szótő + *-ső*: képző elemekből áll.

Az *Ergenekon* név tövében, amely az országot jelölte, ahol új életet kezdtek a türkök, ugyanaz a szó van meg, mint az *Ordos*, a hun birodalom nevének *Or* tövében s a magy. *ir*(mag) szóban. *Ergenekon* olyan hely, mint az anyaméh, amelyben nemcsak megteremni, hanem megerősödni is lehet. Ezt alátámasztja egyrészt a környezet, ahogyan azt leírták, másrészt a szó elemei: *Erge*: szótő vö.: Kasg. *argu* 'hasadék, ami két hely között van'. A szó rokona a magy. *üreg*, *árok*, stb., ld. még Kasg. *urang*, *varang* 'hely neve', csuv. *vyrän* 'hely', magy. *tér*. Ez a tér azonban nem közönséges, nem hétköznapi, hanem szent hely. Igazolják ezt az *Erge* első elemmel összetartozó szavak, vö.: Kasg. *edgü*, ujj. *edgü*, ÓT. *edgü*, *ezgü* 'szent', tat. *izge*, jak. *ütiö*, oszm. *eyi*, csuv. *yrä* 'jó, szent', magy. *idnap*, *ünnap*, *egyház* előtagja (*id*, *ün*, *egy*), amelynek jelentése 'szent'. A név második eleme: *-ne*: képző, vö.: magy., or. *-nik*: 'valamivel való ellátottság, valami mellett lévő, valamihez tartozó' képző. A harmadik elem: *kon* 'hon, haza, ház', vö.: hun *kutu*, finn *kotu* 'ua.', oszm. *kutu* 'doboz'. Az *Ergene-kon* tehát 'Szent hon'.

Kajan kán neve *Kaja-*: szótő + *-n*: képző elemekre bontható. A szótő a török *kök* 'gyökér', Kasg. *kuk* 'gyökér' szóval tartozik össze, amelyhez kötődik a magy. *kankó*, *kákó* stb., az *-n* képzőnek pedig ismert a -

nik stb. alakváltozata, amely a szlávban is szkíta-hun eredetű. A *kajan* szónak alakváltozata az or. *kora* 'gyökér' szó, amelynek az eredetét nem a szláv nyelvekben kell keresni.

Nöküz neve *Nökü*:- szótó + -z: képző elemekből áll, alakváltozata a *Nökür*, *Nükür*, amely ismert a földrajzi nevekben és a közszókban is.

Az őseink gondolkodása szerint a *tenger* nemcsak a nagy vizet jelölhette, hanem a kis patakot is, természetes hát, hogy van 'víz, folyó' jelentése s az alakváltozatai is jelentenek vizet, patakot, folyót. Eleink tudták azt is, hogy a víz az élet feltétele, alapja, kiindulópontja, ezért a legnagyobb tisztelet övezte, szentnek tartották, megkapta az úr, a tengri, az isten stb. nevet.

A könyvben párhuzamosan fut a türk, a magyar és az ujjur őstörténet és a jelen helyzet bemutatása. Végig jellemző a tömörség, amelyet kitűnően szemléltet az országgyűlés bemutatása, amely egyúttal kritika is:

12.old.: „Országgyűlés, kórsággyűlés, országgyűrés, országnyűvés s van, akinek országgyűlölés”....

Máshol találóan – ma már nem mindenütt ismert – kifejezést használ a szerző: 13. old.: „kimarjult a lába” a lónak.

A történet fő és további szereplői, a családtagok mind régi, valódi magyar neveket viselnek: *Kájon Tas*, *Kati*, *Árpád*, *Zsolt*, *Oguz*, *Kartal* stb. Az apa családneve azonos eredetű a köktürköknél is ismert *Kajan* családnévvel, amely idővel nemzetségnév lett s ez természetes, hiszen mindkettő szkíta-hun típusú nyelvet beszélő, közös gyökerű kultúrával rendelkező.

Kájonvár - így nevezik *Kájon Tas* és családja falusi otthonát. A név a település megnevezésének ősi hagyományát őrzi több szempontból is: Van „Ergenekon” funkciója, a családfő személynevét viseli mint az összetétel első tagja a *Kájon*. Az utótag a *vár* összetartozik a keleten elterjedt *purk*, *pur*, de a németben ismert *burg* 'vár, város' szóval, a csuvasban meglévő *var* 'árok, patak, szakadék' szóval, de idetartozik az a *var* szó, amellyel a hunok a Dont nevezték. A szó kezdetben a víz, a folyó eredeti komplex jelentés tartalmának része volt, idővel a folyó, az árok megnevezésévé vált. Ismeretes, hogy eleink folyóággal, folyóval körülvett helyen laktak, úgy is mondták, folyóközben s a hely, a terület a vízhez tartozott a rajta lévő növényekkel, állatokkal, emberekkel együtt. A természet kialakította folyót - amely körülvette, védte a lakóhelyet, azaz a várat - idővel az ember által készített árok, vizesárok, majd fal, kerítés váltotta fel, így lett a helynek *város* (*váro*: szótó + -s: képző) a neve.

A szavaink, a nyelvtani elemeink, a nyelvünk megteremtéséhez maga a természet, annak a működése szolgáltatja az alapot. Az emberi tudat az állati ösztönös viselkedéshez képest olyan fejlődési szintre jutott, amely nemcsak felismerte a természet egyes darabjait, azoknak a működését, hanem az ember utánózni volt képes azokat, sőt lemásolni is. Felismerte, hogy a két hegy közötti keskeny átjáró összeszűküléssel, összemenéssel, a hely töpörödésével keletkezett s ami összetöpörödik, az tömör, vas, ezért nevezik ezeket az átjárókat dömörkapunak, vaskapunak. Ezzel a szóval illették a folyókezdetet, a forrásfolyót is. Azt is látták, ha a föld töpörödik, tömörödik, kemény anyag keletkezik, következőképpen ezt is dömörnek, vasnak nevezik. A *dömör* és a *vas* genetikailag, etimológiailag összetartoznak.

Hozzáteesszük, a *k-* kezdetű szavak csoportjába tartozik a *dömör* és a *vas* szóval szemben a *kapu* szavunk, oszm. *kapy* stb., amely ugyanezt jelenti, vagyis átjárót. Így a *dömörkapu* és a *vaskapu* szavak előtagja és utótagja külön etimológiájú szó, jelentésük azonban ugyanaz.

18.old. A „Ha valakinek zavarja a tudományos feltevéseit, akkor elhalhat az egész.” mondat sajnos, nagyon is helytálló. Szerencsére vannak, akik régóta nyitogatják a tépőzarat az oroszán száján, sőt már fel is tépték, mert világosan látják, hogy a kutatásaik helyes úton járnak s az eredményeik hatalmas, igaz alapon születtek. Mindennek a következménye pedig kemény megtorlás volt és van, de az igazság hatalma és ereje oroszán méretű, ezért nem hagyják elhalni. Vigyáznak rá többféleképpen, olykor különböző trükkök alkalmazásával, ilyen található a könyvben is, pl.: „mondandóm nem illik gépi füleknek.”

19.old. Noe vagy Nyék hegye a szerző szerint ugyanaz. Elvileg lehet a *Noé* és a *Nyék* egymásnak alakváltozata. A magyarban a *nyék* 'folyó menti berek, erdő' megnevezésére használatos közszó, a *-nak* a *mag-nak* az alakváltozata, a komiban forrás megjelölésére használatos. Kezdetben maga a forrás is víz volt, ha kiöntött, a kiöntés is víz, idővel azonban a kiöntés, a berek stb. már valamihez tartozó jelentést vett fel, kialakult a toldalék funkciója.

Az első nevek ezért jelölhették magát a csúcsot, a hegyet, a forrást, az elágazás helyét s csak idővel vált a víz melletti vízenyős terület megnevezésévé. Mint csúcs, mint víz, forrás, mag pedig természetes, hogy személynévben, majd törzsnévben is fennmaradt. Meg kell jegyeznünk, hogy a törzsnév, mint tulajdonnév nem létezik, valójában személynévről van szó valamennyi törzsnévünk esetében.

A fehér szín a forrás jellemző tulajdonsága, az érintetlen a szűz lehet ilyen s mivel ez az irányítás, az uralkodás, az igazság helye is, természetes, hogy az uralkodó helyét ezzel a szóval jelölik.

20.old. Érdekes a szerző említette Terdzsüman, magyarosan Tolmács Mahmud s úgy tűnik, a Terdzsüman szó 'fordító ember' jelentésű. Eleink gondolkodásában ugyanis a tolmács az volt, aki értelmezte az idegen nyelvet.

Nyelvtanilag megtámogatható az a vélemény, hogy a szláv *Szvatopluk* (*Szva*: szótó + *top* + *-luk*: 'valamivel való ellátottság' képző) törököül *Csopulug* (*Cso*: abszolút szótó + *pu* + *-lug*: képző).

A *Szikamber* lehet 'Fehérvár': *Szikam*¹⁷ (ld. *Szikan*, egyes török nyelvekben *csagan* 'fehér') + *ber*: egyrészt összetartozhat a törökségben ismert 'egy' szóval, vö.: oszm. *bir* 'egy'. Másrészt alapul szolgálhatott neki a magy. *vár* megfelelője, amely Ázsia-szerte elterjedt *purk*, *pur* stb. formában, amelynek rokona a ném. *burg* is. A *Szikamber* névnek párhuzama a csuv. *Čěnpěr*, or. *Szimbirszk*, ma *Uljanovszk* városnév *Szimbir* relatív szótöve, az *-szk*: orosz vonatkozó melléknév képző, amelynek a gyökereit a törökségben meg lehet találni. A csuv. *Csen* előtag közelebbről összetartozhat a ko. *szin* 'forrás' szóval s mint tudjuk, a forrásnak az egyik fő tulajdonsága a fehér, a tiszta stb. A *Szikan*, *Csagan*, *Csen*, *szin* etimológiailag közös gyökerű szavak. Nem kizárt, hogy innen lehet magyarázni a *Szibéria* nevet is. Ezt támogatja az a tény, hogy Szibériát másképpen Szűz földnek nevezik.

21-22.old.: A földrajzi névi kutatások vezettek el oda, hogy lássam, a nyelvünkben benne van az, hogyan gondolkodtak eleink akkor, amikor a nyelvünket teremtették s hogyan gondolkodtak a továbbiakban, amikor használták és tovább építették, gyarapították, fejlesztették. Ez a gondolkodásmód egyfajta magatartást is jelent, természetes hát az, amelyet a következő sorok tartalmaznak:

„1686-ban foglalták „vissza” Budavárát, s nem egészen két évtizedre rá a kivérzett ország már felkelt „felszabadítói” ellen. Nem emlékeztet ez minket 56-ra?

-De bizony. Olyan ez, mint a mókuserék. Bocskay, Bethlen, a Wesselényi-összeesküvés, Thököly, Rákóczi, Kossuth, Nagy Imre.” „béketűrőbb nép nincs a mienknél.” „Igazságosak igyekszünk lenni, s ilyennek véljük a világot is. Hajlandók vagyunk elismerni mások jogát az élethez és javaihoz,... Hisszük, hogy van emberség – s ebben reménykedve a magyar nem lázad, ...” „Hanem előbb a Habsburg-, majd az azt követő minden idegen hatalom is rájött arra, hogy amíg megvan bennünk az összetartozás tudata, addig fegyver nem fog rajtunk... Elhazudták múltunkat, letagadták értékeinket, bűnösnek bélyegeztek meg és nevetségessé tették hitünket.” A földrajzi nevekből és a nyelvünkéből kiolvasható, hogy a magyar nem tud más lenni, hiszen Isten gyermeke, maga az ember. Közismert az is, hogy „igazság létezik, s csak a hazugságot találják ki” (...)

Teljesen természetes és logikus, hogy a királyi jogar kristálygömbjébe oroszán van vésve. Az oroszán a hatalomnak, az uralkodásnak, az irányításnak a jelképe ugyanúgy, mint a jogarnak. A jogarban az igazságtevés, a helyes irányítás is benne van. A szónak rokona a magy. *furkó*, a *furkósbót* szótöve, amelyről tudjuk, hogy a mesében az igazságtevés eszköze. Etimológiailag idetartozik Kasg. *jurik* 'helyes, igaz', or. *juridiceszkij* 'jogi' szónak a *juri* töve, Kasg. *tarig*, magy. *törvény* szó töve, a *bíró* szó, az or. *pravij* 'helyes' *prav* töve, *pravítel* 'uralkodó' *praví* töve, a magy. *parancs* *paran* töve, de az *úr* szó is stb.

Fontos, hogy „A kardtiszteletről már a szkíta kor óta tudunk. ...A mezopotámiai szumirok óta az oroszán a hatalom megtestesítője.” Eszerint már legalább 4-5 ezer éves a kardtisztelet ismerete.

A *Kájon*, *Kajan Tas* névben a *Kájon* a családnév, amely valamikor egyelemű személynév volt. Elvileg benne lehet a *Kaja* töben a 'szikla' jelentés, amelynek rokona a magy. *kő*, *keve*, *kova* szó s az *-n* képző. A *kő* pedig rokon a magy. *homok* szóval, amelynek 'szem, forrás' jelentése van s a törökségben széles körben elterjedt, vö.: ÓT. *qumaq* 'homok'. A személynévnek azonban ezeknek a 'forrás' jelentésű változata szolgálhatott alapul s a névnek 'forráshoz, szemhez tartozó' a jelentése. A *Tas* ez esetben keresztnévként szerepel, megvan családnévként és földrajzi névként a Volga-Urál vidéken és a Kárpát medencében. Itt is körültekintően kell eljárni annak a megállapításakor, hogy a 'kő' vagy a 'forrás' jelentésű változat szolgált-e alapul a névnek. Miután a keresztnévek a kereszténység általánossá tétele idején váltak használatossá, előtte a magyarok is egyelemű személynévet viseltek, amely egyrészt vezetéknévként, azaz családnévként volt használatos továbbra is, keresztnévnek pedig gyakran megtették az ugyancsak egyelemű nevet.

Orhan Szalgur török néprajzosnak a neve - aki Ankarában él, de Iránból származik – az Iránba eljutott hunokig vezet el bennünket. Nem véletlen, hogy a kapuról készített vázlatrajz emlékezteti az iráni címerre.

25.old. „És a történelem tanúsága szerint a kardforgató oroszlán képe először a 12. században jelent meg II. Kejkuszran pénzén. Ő pedig szeldzsuk szultán volt.” S a szeldzsukok is törökök, szkíta-hun utódnépek a nyelvészeti kutatásaink fényében is.

„...a perzsa oroszlán háta mögött mindig megjelenik a félig felemelkedett sugaras nap. A kapu oroszlánjánál pedig legfeljebb a feje körül látszik valami minta, ami talán több, mint sörény.”

Az oroszlán és a Nap férfi természetű a hagyományok szerint.

26.old.: Helyesen gondolkodik a szerző az alábbiakban is: „Ugyanakkor, ha nem lenne ott a Nap ábrázolása, maga a Nap akkor is odaérthető, mert a hagyományban a csillagfejtés szerint maga az oroszlán is a Napra utal.”

A következő gondolatok azt jelzik, több lehetőség van, ezért körültekintően kell eljárni ahhoz, hogy megtaláljuk a névnek alapul szolgált szót: „Magyarországon egyik nagyon gyakori névadási mód, hogy a helység nevéből lesz családnév. Nagy-Kájon egy ilyen helynév. Létezett is egy Kájon János nevű szerzetes a 17. században. A mi családunk helynévi utalás, vagyis *-i* hang nélkül használja ezt a nevet. Ezért származhat a *Káin* ótestamentumi személynévből, és a Keán, Kaján névből is. Ebből származhattak eredetileg olyan helynevek, mint az erdélyi *Kájon*, *Kajántó*, *Kaján* útja. A *Keán* pedig a *kán* szó latinizált átírásával alakult - talán, a *kan* szó köznap értelemben más. Emberre használva pedig durva, mert hím állatot jelent. *Kan* disznó, *kan* kutya, de a *kanári* nem tartozik ide -”

Ismét a hunokhoz vezetnek a szálak: „...hogyan hívták Iránnak félig-meddig a mesék kódéba veszett ősi uralkodóházát? Úgy, hogy: Kajan, angolosan Kayanian-ok vagy Kayanidák.”

28.old.: Az is kérdés, mely szó szolgált alapul az Orhan névnek. Talán az Orhan – Orkán? 'vihar' jelentésű szó? A magyar *orkán* 'vihar' párhuzamaira ld. csuv. *avār* 'forog, örvény' stb. szó bár beletartozik a szócsaládba, de nem feltétlenül ez szolgálhatott alapul a személynévnek. Az *orkán* elvileg lehet képzett szó: *or* 'forog' szótő + *-kan*: folyamatos jelen idejű melléknévi igenév képző a törökségben. Tehát *orkan* 'forgó' jelentésű.

Megtudjuk, hogy *Erdem Kazak*: török ember, Törökországból való, de *Erdem* nagyanyja Kelet-Turkesztánból menekült 1950-ben.” *Erdem* személynévnek rokona a magy. *érdem* szó és az *-ért* határozórag.

A *Janim kan*: kazak kormányzó neve, ahol a *kan* tisztségnév ugyanúgy, mint a *Delil kan* névben.

A *Káli bég*: kazak vezető nevében a *bég* a tisztségnév. Igaz lehet, „Törökországot minden török nyelvű nép magáénak érzi.” A *Káli bég* első tagjához vö.: magy. *Káli medence*, *Kál-Kápolna* stb.

30.old.: Sajnos, ha létezni akarunk, gyakran hallgatni kell még manapság is: „Munkatársként nagyon meg voltunk elégedve vele, de ha őszinte akart lenni, akkor falba ütközött.”

Minden olyan próbálkozás elé akadályt gördítenek, amely lehetőséget adna ahhoz, hogy a megalapozatlan finnugor nyelvelméletet gyengítse: „A hosszú kihagyás után a kormány által újra kezdeményezett keleti kapcsolat-erősítés folyton lefékeződött, a felszínen kifogástalannak tűnő magyar-török együttműködés mélyén – szerinte – teljes az értetlenség.”

31.old.: Bizonyos körökben valóban óriási a tájékoztatlanság: „az átlag magyar számára a török csupán a Balkánról érkező hódítót jelenti, miközben a magyarság kialakulása összefonódott a török népekével.” ...” Pedig épp a magyarokat írásos forrás „*turk*” népnek tartja,”...

A *turk*, *türk*, *török* (*tu*, *tü*, *tö*: abszolút szótő + *-rk*, *-rök*: képző) genetikai rokonságban van a *hungár* (*hungá*: szótő + *-r*: képző), *ungár* (*ungá*: szótő + *-r*: képző), *ugor* (*ugo*: szótő + *-r*: képző), *avar* (*ava*: szótő + *-r*: képző), *szkíta* (*szki*:¹²³ szótő + *-ta*: képző), *hun* (*hu*: szótő + *-n*: képző), *magyar* (*magya*: szótő + *-r*: képző), *venger* (*venge*: szótő + *-r*: képző), *székely* (*széke*: szótő + *-ly*: képző) stb. nevekkal.

32.old.: Kitűnő gondolat a következő: „...fel kéne ébreszteni a megismerés vágyát a magyar olvasóban. Fel szeretném izzítani a keleti kapcsolatainkat.” Éppen ezért is van nagy szükség az ilyen könyvekre a szakmunkák mellett. Sajnos, az őszinteségünkkel az igaz utat, a helyes megoldást keresve rendszeresen falba ütköztünk az elmúlt néhány évtized alatt, ezért a mi munkánk is csak az alábbiakhoz hasonlóan létezhetett.

35.old.: „Tas közben lehiggadt. Megvet az a jó politikusi reflexe, hogy nem merült bele az adott helyzet visszamenőleges boncolásába, hanem azonnal az egérutat kezdte keresni.”

41.old.: Megtudjuk, hogy „...az ősi magyar Jenő szó miniszterfélét jelentett, mielőtt személynév lett.” Eszerint a címnévként is használatos volt. Nagyon fontos megállapítás azért is, mert a törzsnév is mint személynév lehet tulajdonnév.

43-44.old.: Helyes gondolkodásra vall: Iránban a miniszterelnök ellen „tüntető népet Khasz o Khaszak-nak, mennynek és szemétnak nevezte – itt Tasnak beugrott a magyar *kosz* szó”. Természetesen a nyelvész feladata ezt igazolni is kell vagy elvetni.

A „Madzslisz”: az iráni parlament neve. Tövében (*Madzs*) olyan szó van, amelynek rokona a *magyar* *magya*, *Magor mago*, a *mogyoró mogyo* töve, a *mag*, *mony*, *bogyó* stb. szavak. Az irániiban a hunok révén kerülhetett.

46.old.: A „Kiany Crown” jelentése Kajáni korona, amelynek ismerete és használata arra utal, hogy a kaján nemzetség, nép igen jelentős, amelyet nemcsak a szó szerkezeti felépítése és közszói jelentése, hanem az alábbiak is megerősítenek:

47.old.: „Ez egy ősi időkre visszamenő uralkodóház neve. Mondják úgy is, hogy Kajanidák, úgyis, hogy Kiani királyok. Ezt a fejéket a török eredetű Kadzsar uralkodóház is használta.”

„A kajáni királyok már Zoroaszter vagy más olvasat szerint Zaratusztra ősi szent könyvében, az Aveszta lapjain is szerepelnek s megjelennek hőseik a perzsa nemzeti hőskölteményben, a Sahname-ban is kajan az avesztai kavi szó származéka, s egyszerre jelent királyt és papköltőt.”

Ilkán fia Kajan: „Az Ilkánok Iránon uralkodó dzsingiszida uralkodók voltak. Dzsingisz kán és utódai őrjási birodalmának itteni részén uralkodtak.”

Megtudjuk, „korábban a köktürköknél a fő uralkodót nevezték ilkánnak vagy il-kagánnak.” Ezt igazolja az *il* előtag, amely a magy. *első* sorszámnév *el* tövével tartozik össze, jelentése 'egy', vö.: oszm. *ilki* 'első', koreai *el* 'egy'.

48.old.: A heftalitákat valóban fehér hunoknak nevezik. „Úgy hallottam, errefelé volt a heftalita vagy fehér hun birodalom...” További vizsgálatokat igényel az, hogy a *hefta*- szótő kapcsolódhat-e a *hét* számnévhez, amelynek az alapja a Hold egy, minden bizonnyal a hét napig tartó első fázisa az újhold.

50.old.: Kérdezi a szerző, a *hon*, *hun* összefügghet-e a hunokkal, idetartozhat-e a Hungari név.

Csak akkor, ha a *h*- nem *k*-, hanem végső soron *t*- eredetű. A *kun* és a *hun* népnév etimológiailag különböző. A *hun* szókezdő *h*-ja eredeti *t*- fejleménye.

56.old.: A *Kartal*: személynév ismert a magyaroknál is, ld. magy. *Kartali* stb. relativ szótöve a *Kar*.

Elgondolkodtató: Előkerült „Bajóton a legalább 15.000 évesnek tartott rovásos lándzsahegy, nem beszélve a szemerédi templom rovásos feliratáról, akkor itt bizonyosan nem csak a székelyekhez köthető folytonos írásbeliség újabb bizonyítékai kerültek elő.” Ez is azt igazolja, hogy bőven vannak rovásírásos emlékek, amelyeknek a megfejtésével az Akadémia nem foglalkozik a súlyának megfelelően.

60.old.: Az *Anit Kabir* Atatürk Mauzóleumának neve. A név a törökséghez tartozik ugyanúgy, mint az alábbiak: A *Csanakkale* összetett szó: *Csanak* + *kale*, a *Kaba türk*: durva Törökország nevében lévő *Kaba* a magyarban ismert földrajzi névben és személynévben, az *Adas bej*: személynévben szerepel, *Adas Kardes*-nek is nevezték. A *bej* elvileg lehet *fî*, *fîú* is mint utód.

62.old.: A *válság*, *váltás*, *választás*, *változás* szavak tövében a *válik*, *málik* van meg. „Vagyis a mi felfogásunk szerint a minket sújtó válság nem pusztán csapás, hanem kihívás is.” Azért, mert elválnak, eldől valami. Innentől kezdve két irányban mehetnek a dolgok.

A gerginlik fokozott feszültségre utal. A szóban a *-lik* a magy. *-ság*, *-ség* képző párhuzama.

A *szúnyog*, *szőnyeg* szavak megkülönböztetése és a bennük lévő összekötő szál megtalálása egyaránt fontos. Benne van a gondolkodásunk, a szellemi kultúránk s az, hogyan teremtettük a nyelvünket és alkottuk tovább. Aki nem ismeri ezt a teremtő gondolkodásmódot, nem is értheti. A *szúnyog szú*: abszolút szótő + *-nyog*: képző, *szőnyeg sző*: abszolút szótő + *-nyeg*: képző elemekre bontható. A szótővel összetartozik a magy. *szeg*, a *tű* (vö.: *takács taka-* töve) stb. Kiolvasható a szavakból, hogy a vékony, hegyes valami szúrásra és szövésre egyaránt alkalmas.

Az *Orhán bej*, *Orhan Szalgar* nevek *Orhan* tagja összefügghet a *Tarhan* névvel, amelynek közszóli jelentése 'vezető, irányító, uralkodó, parancsoló' lehet, vö.: Kasg. *tarhan* 'uralkodó'.

Az *Atakule* toronynak a neve, összetett szó: *Ata* + *kule*.

66.old.: Érdekes, de logikus az alábbi összegzés: „A menedékhelyként szolgáló őshazának adták az *Ergekon Ergenekon* nevet. *Ergenekondzsu* pedig egy nemzeti indíttatású mozgalom.” Az *Erkenekondzsu* a következő elemekre bontható: *Erge*: szótő + *-ne*: képző + *kon* 'haza, ház, hon' + *dzsu*: képző, vö.: magy. *-ság*, *-ség* képző. Megtudjuk azt is, hogy „Ugyanilyen módon korábban egy másik csoport a *bozkurt* nevet használta, vagyis a türköket vezető farkas nevét.”

Érdekes „a szomszédságunkban élő vad hegyi pásztornép ezt a szót a közjük keveredő magyarokra használja, „hazátlan” értelemben. Ha valakit le akarnak sajnálni, vagy bele akarnak kötni, azt mondják rá, hogy *bozgor*.”

Fontos megtudni azt is, bizonyos nyelvhasználatra mely nyelvek voltak hatással: „...franciául szitkozódás, ha valakit *basibozuk*-nak neveznek, vagy hogy az *arszlan* a léha világfi megfelelője lett.” Ez már igen késői, onnan lehet, hogy a királyok tétlenek. Korábban ez nem így volt. A *basibozuk* összetett szó: *basi* + *bozuk* (vö.: *bo-*: abszolút szótő + *-zuk*: képző).

66.old. A mondákban szereplő nevek is megfejthetők: „Az Ergenekon – monda hőse *Kajan*, *Ilhan* – vagy régiesen *Ilkan* -fia.” Az eredeti *-k*-t az *Ilkan* tartalmazza, a *-h*- ennek fejleménye.

Ugyanakkor a névfejtéskor sok körülményt és adatot kell figyelembe venni: „S az Ergenekonból kizúduló türkök első fejedelmének a neve Börtecsine. A Börte szó pedig színmegjelölés. Olyasmit jelent, hogy ordas színű farkasfakó vagy mondjuk kékesszürke.” ld. *Ordosz*.

67.old.: A magy. *turul* tör. *togrul* 'sólyomfajta neve. A szó Kasgarinál is megvan. „...a g olyan lágy ebben a szóban, hogy csak megnyújtja az első magánhangzót.”

Igaz: „Nagy épületek, nagy szobrok. Ugyancsak a röghöz kötődő társadalmak monumentális igénye jelentkezik ebben szemben a lovasnépek mozgékonyásával.”

68.old.: Nagyon fontos gondolat: „Erdem felhívta arra a figyelmet, hogy Árpád népének törzs- és személynevei többségükben törökül értelmezhetők, s a magyar nyelv korai műveltségi fogalmai között is sok a türk szó vagy kifejezés.” A törzsnevek is valójában személynevek, amelyeknek párhuzamai megtalálhatók elsősorban a törökség nyelveiben. A gyökerek azonban mélyebbre nyúlnak, egészen a szkítákhoz és a hunokhoz vezetnek.

Természetes, hogy az emlékezetben megvan az *ungár* név: „Még Árpádék bejövetele előtt ungárokat emlegetnek német tankönyv-írók, sőt Nagy Károly anyját is ungár hercegnőnek nevezik.” A Magyar Tudományos Akadémia szakembereinek nagyobb figyelmet kellene fordítani egyrészt a hasonlókra, másrészt a szóbeli hagyományokra. Helytelen félretenni az ügyet azzal, hogy nem lehet rájuk építeni, nem forrásértékűek.

Egyértelmű, a „nyelvünk pedig sokkal idősebbnek és kifinomultabbnak tűnik, mint amennyi időt a történészek adnak neki.” Ha valaki általános nyelvészeti szempontból is vizsgálja a nyelvünket az összehasonlító és a történeti módszer mellett, láthatja, hogy ez a gondolat mennyire megállja a helyét.

Sajnos, a „Történelem,...Talán az emberi fejlődés története, ... mindig a győztesek írják.” S azt a történelmet, amit a győztesek írnak, mindig kétkedéssel kell fogadni. Hozzáteszem, azt a véleményt is, amit a vesztesek mondanak. Csakis az elfogulatlan, az alapos, az igazságra törekvő, a valódi megismerést akaró kutatások fogadhatók el, a továbbiakban csakis azokra lehet és érdemes építeni független attól, mi a politikai hatalmak véleménye róluk.

Az oroszokról „Dede Korkut kalandjai akkortájt mégis kivesztek az emlékezetből. Helyét a Köroglu betyárkalandjairól szóló elbeszélések vették át....a népi ozan-ok, vagyis regősök helyét pedig a romantikus verselők, az ásik-ok foglalták el.” Ősi név a *Dede Korkut*. A *Köroglu* összetett szó, az előtag a *Kör* (vö.: *Kö-*: abszolút szótó, vö.: tör. *kök* 'gyökér', Kasg. *kuk* 'gyökér' + *-r*: képző), az utótag pedig az *oglu* 'fiú, fia valakinek' (vö.: *og-*: abszolút szótó + *-lu*: képző), eredeti jelentése 'ághoz, forráshoz tartozó, ággal, forrással ellátott'. Valójában az *ozan* és az *ásik* közös gyökerű szó: *o-*: abszolút szótó + *-zan*: képző, *á-*: abszolút szótó + *-sik*: képző.

Az Ergenekon: vö.: ”mong. 'völgyfenék', 'magas', tör. *konuk* 'vendég', kazak felbontása: *argi -ana-khon* 'távoli-anyahon',” A név kazak felbontását nem teljes egészében igazolják a földrajzi névi kutatásaim.

69.old.: Szimbolikus lehet: „Amikor elhagyták (Ergenekont), márc. 24. napja volt.” Ez a nap a tavaszi napforduló s új élet kezdete. Akár valóságos, akár jelképes dátum, a jelentősége megkérdőjelezhetetlen. *A Noruz, Novruz* névváltozatok további vizsgálatot igényelnek, mert elvileg összetartozhatnak a magy. *nyár* szóval, amelynek bizonyos nyelvekben 'tavasz' jelentése is van.

Szimbolikus a vas hevítése és verése. A magyarban is maradt fenn ebből a szimbolikus jelentésből, vö.: „Addig üsd a vasat, míg meleg.”.

70.old.: Figyelemre méltó hagyomány: „Törökországban úgy tartják, hogy Kelet-Turkesztán volt a magyarok és a török népek őshazája...a régi magyar népdalok dallamvilága az ujjur dalokéval áll rokonságban....Ott is a sárga jugarokéval, akik a kínai fal mentén lévő ősi hun hazában az Ordosban laknak.

Ergekon valahol az Altájban lehet.” Ezt a kérdést vizsgálni kell, mert a török emlékezetet számos nyelvészeti és nem nyelvészeti tényező is támogatja.

Az „Altáj 'altin tagh 'arany hegy' magyarázat elvileg elfogadható, azonban az 'arany' jelentésű szó mellett más is szóba jöhet, amely a névnek alapul szolgálhatott, pl.: az első elem *al*: 1. *el* 'egy', (vö.: magy. *első*) *él, éle* valaminek', vö.: a mongolban 'hegy' + *táj* 1. képző 'valamivel ellátott', 2. 'hegy', vö.: tör. *tag*.

Ady tudását, tájékozottságát igazolja:

„Ady verse (Az ős Kaján): Bibor palástban jött keletről

A rímek ősi hajnalán.

Jött boros kedvvel, paripásan

Zeneszerszámmal, dalosan.

És mellém ült ős Kaján.”

„éppen ebben a versben fogalmazta meg táltosköltőnk, hogy mit ér az ember, ha magyar?”. Benne van egyrészt az, hogy a költő kora nem értékeli az embert, ha magyar. Másrészt az, hogy a magyar nagyon is értékes, hiszen ősi gyökerei vannak, igen ősi hagyományokat őriz. Harmadrészt azzal, hogy az *ős Kaján* (eredetileg papköltő is) Ady mellé ült, azt jelzi, hogy a költőnek van miből táplálkozni s van, ami megerősíti, védi és igazolja őt.

71.old.: A „...a közös eredet tudatával rendelkező – de egyébként magukat magyarnak valló – népcsoportok” a *kunok*. Csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy *kun* népnév nem azonos a *hun* népnévvel, bár a két nép közös gyökerű.

Teljesen logikus és jogos kérdés: „Mert miért is kéne kiválniuk a magyarok közül a kunoknak, székelyeknek, vagy akár a matyóknak, palócoknak, stb. pusztán azért, hogy művelődési önrendelkezéshez jussanak?!”

74.old.: Érdekes: „A farkasnak „A szent lelkekkel volt kapcsolata.” A magyarban ilyen szerepe a lónak van, akinek a szent lelkekkel van kapcsolata, az elpusztíthatatlan.

Szimbolikus jelentést hordoz, a farkas, mint forrás, őszanya szerepű: „A farkas tíz gyermeknek adott életet. Asina családjá ezek egyikéből származik. ld. a tör. *bozgurt* 'forrás + féreg' jelentésű összetett szó.

A számoknak igen komoly jelentősége van az őseink gondolkodásában. Náluk a tíz nem más, mint két öt. Vagyis a két kéz együttese s a kézen egyenként öt ujj van. Ez a kettősség, az ikerség, az elágazás fontos szerepet hordoz a szóalkotásban. Eleink tudták, ha születik valami, ott elágazás van, Vö.: $10=2 \times 5$, benne van az ikerség is. ld. or. *oszina* 'fenyő'. *Asina*: „a köktürk uralkodóház őse.” Benne van az ághoz tartozás, ahhoz a ponthoz, ahonnan elágazik valami, s ez a pont a forrás, a mag, az ősz stb.-vel lehet azonos. Vö.: bask. *asy* 'ág', magy *ászkófa* 'ágasfa'.

A nevek kínai ejtését figyelembe kell venni, mert rendszerint megjelennek a név ejtésében nem szkíta-hun jellegzetességek is: „Turfán Kínában van, az igazi Törökországban... a török népek eredeti lakóhelye, Turán – tágabban Turkesztán vagy inkább: Türkisztán.” Keleti része Szinkiang, helyesen ejtve „Hszingyang 'új határvidék'. Fővárosa Ürümszi. Az eddigi kutatásaink alapján úgy tűnik, hogy a *Turán* és a *Türk*, *Türk* egymásnak alakváltozatai, etimológiailag is összetartozó nevek. A következő elemekből állnak: *Tu-*, *Tü-*: abszolút szótő + *-rán*, *-rk*: képző, korábbi alakjuk *rVnk*, *rVnkV* lehetett, vö.: csuv. *türenke*: egy régi törzs neve (Ašm.), amely egyik irányban *-rVn*, a másik irányban pedig *-rVk* illetőleg *-rk* lett. Ami a Turán és a Turfán lehetséges kapcsolatát illeti, további vizsgálatokra van szükség. A kérdés az, hogy a *Turfán* *-f*-je lehet-e korábbi *-x-* fejleménye. A Volga-Urál vidékén az *Ufa* folyó- és városnév értelmezésének problémája is idetartozik. Ennek a csuv. *Ėpxe* változat is az előzménye, s az *-f-* a *-p-*ből a *-x-* hatására is keletkezett volna. A *-x-* és az *-f-* kapcsolatát azonban még tovább kell vizsgálni ahhoz, hogy megnyugtató módon igazoljuk ezt a jelenséget. Mindenesetre a zöngés változathoz hasonlóan (vö.: *g*, *w*, *v*) a zöngétlen mássalhangzókkal is megtörténhetett ugyanaz a hangváltozás, azaz a zárhang réshangúsodása: *k*, *x*, a továbbiakban frikatíva (*φ*), azaz bilabiális zöngétlen réshang, majd *f*: dentolabiális zöngétlen réshang keletkezhetett. Ha ez az igaz, akkor a *Turfán* a *Turxan*-ból lett. Kérdés azonban hogy a *Turán* név genetikailag összetartozik-e vele, vagy inkább a *Türk*, *Türk* nevekkal van etimológiai kapcsolatban. Ez utóbbinak ugyanis a törökségben is ismert *tengri* 'isten, ég', csuv. *tura*, *tora* 'isten', szó a rokona, de a szó családjába tartozik a csuv. *turi* 'felső', *turux* megerősítő szócska, *tymar* 'gyökér', *tyră* 'gabonamag', or. *verx* 'felső, fent lévő' szó is. Teljesen természetes, hogy ezeknek az abszolút szótőve (*tu-*, *tü-*, *ty-*, *tyma-*) megvan a csuvasban 'hegy' és 'szül' jelentésben, de azonos vele a magy. *tő*, *tőv-* szó is.

74-75.old.: Bizonyos, hogy „a régen volt egység nem anyagi természetű kapcsolatrendszerre épült,...akkor az emberiség szellemi kincsei voltak közősek. S ebben a mi elfeledett vagy elfelejtett őseinknek is nagy szerepe lehetett. Amikor a magyar nyelv föltűnik a történelemben, olyan kiforrott és kész, hogy sok száz sok ezer évek kell állnia mögötte....a magyar nyelv ugyanaz maradt. És használja a tudás nyelvét. Vallás, bölcsélet, államigazgatás, hadakozás, orvoslás, kézművesség, földművelés, állattartás? Mindenre van szavunk.” Figyelemre méltó gondolatok ezek, a nyelvészeti kutatásaink megátogatják.

75.old.: A magy. „kert: 'kerített hely'.” A jelentése 'körhöz tartozó, körrel ellátott'. vö.: „ném. Garten, ang. Garden, fr. Zsarden”. „Itt mi vagyunk közelebb az ősforráshoz, és a mai nagy nemzetek ősei vettek át elnevezéseket.” Igen lényeges annak a megállapítása, hogy mely nyelvek vezethetők vissza az ősforráshoz közvetlenül és mely nyelveknek vannak csak közvetett kapcsolataik. Más szóval, mely nyelvek adatai átvételek, amely nyelvek ennek révén nem is vehettek részt a nyelvteremtésben. Ez is indokolja azt, hogy a finnugor nyelvelmélet tarthatatlan a hozadékaival együtt.

Egyértelmű, „Micsoda korlátoltság azt hinni, hogy van választott nép és vannak alsóbbrendűek. Mindnyájan Isten választottjai vagyunk.....Hiszen Isten bennünk él, csak az a kérdés, hogy hallgatunk-e rá? Hogy meghalljuk-e magunkban Őt?” Nagyon helyes, a kérdést nem afelől kell megközelíteni, hogy van választott nép és nyelv és vannak alsóbbrendűek. Ősi magyar gondolkodás szerint minden teremtmény érték, minden élet szent, hiszen tartalmazza a magot is, amely az élet folytonosságának az őrzője is egyben. Az életnek, az élőknek pedig - kiemelten az embernek – elválaszthatatlan tartozéka a nyelv, amely egyenrangú akár ősi gyökérnyelv, akár nem, csupán mindegyiknek a valódi arcát kell megismerni.

76.old.: A név értelmezésénél mindig fontos a természeti környezet is: „Turfán környéke számításba vehető hegyek közé ékelt medenceként? - Medencének medence. Az örmény szövegben „nagy hegyekkel körülvett tágas völgyről van szó!”...” összeillik-e a hun hagyomány a köktürkökkel. De az Ergenekon monda is így fogalmaz.” A Turfán medence kötődik a Turánhoz, vö.: csuv. *tărăn* 'mély'. A hun, a köktürk hagyományt és az Ergenekon mondát valóban közös szál köti össze, ami a lényegüket illeti.

Kondibek Kazak akadémikus neve. Csak részben igaz az alábbi megfogalmazás:

„A kazak nevek végződése pedig gyakran hasonlít egymásra, mert odaragadhat az -uli, ha valaki fiáról van szó, -kizi, ha leányáról, és sokszor ráolvad az úr szót jelentő baj: annyit jelent, hogy Úr. Ez volt Szent István korábbi neve: Vajk vagy Bajk és volt egy Baján nevű avar uralkodó is.... gyakran végződik egy név a -bek szócskára. Ez pedig „bej” vagy bég”... szintén török urat jelöl.”

Kondibek megfigyelése helyénvaló, azonban az -uli és a -kizi nem végződés, hanem összetett szó utótagja. Ami a -baj utótagot illeti, vele körültekintően kell eljárni, mert elvileg lehet a *fi*, *fiú* szó is, nemcsak az úr jelentésű címnév. Ez utóbbi esetet igazolja az a tény, hogy a címnév gyakran szerepel egyben a személynévvel mint összetett szó utótagja.

77.old.: Több szempontból is figyelemre méltó a következő idézet: „A tudós és az Ergekon monda Vashegyről tud, s ez nem keverendő össze a többfelé használt Vaskapu elnevezéssel. Temurtau formában írták le orosz betűkkel, ... régi török nyelven Temürtagh...tud egy Barsz tagh-ról is...vagy Párduc- esetleg Tigris-hegyről. És végül egy magas sziklát kajan tas-nak neveznek.”

A Vashegy elvileg kaphatta a nevét onnan, hogy 1. vasérc tartalmú, 2. keskeny, csúcsos az alakja, 3. de onnan is, hogy szűk hegyi átjáró mellett van. A Vaskapu ez utóbbival, a 'szűk hegyi átjáró'-val azonos. A *Temurtau* értelmezése, amelyet nem orosz, hanem cirill betűkkel jegyeztek le, hasonló a Vashegyéhez. Ha a második az igaz, akkor a *Vas*, a *Temur*, a *tau* ugyanazon jelentésű, azaz 'hegy'. Fontos megjegyezni, hogy Jegorovnál a turxan címszó alatt olvasható a következő: „Mongolul a tarxan (ma darxan), kalm. Darxn 'kovács, mester, szabad ember', így a feltételezések szerint kovács vezette ki a mongolokat az Erka-

kun völgyből és az ő tiszteletére állították fel a tarxanok az adómentesekre vonatkozó elnevezést.” Ennél a feltevésnél biztosabb és elfogadhatóbb a darxan 'vezető, irányító, uralkodó, parancsoló' jelentése. Az Erkene-kun völgy nevében a második, a kun elem lehet a hon, haza, ház szó rokona, amely összetartozik a magy. hón 'hajlat' szóval is. E gondolkodás szerint nevezik a házat hajléknak.

A *Barsz*, *Párduc* és a *Tigris* előfordulása hegynevekben külön vizsgálat tárgya, hiszen a hegynévnek alapul szolgált szó megtalálása összetett feladat. Az állatneveken kívül több más is szóba jöhet ugyanúgy, mint az víznevek esetében, vö.: *Tigris* folyó Mezopotámiában. A magas szikla *Kajan tas* neve 'csúcsos, hegyes kő' értelmű, az alakjáról kapta az elnevezést.

78.old.: Az *Alcsák*: magy. személynév, *Szemej*: kazak település neve, a *Kos-Agacs*: hely neve a földrajzi nevek fényében a magyar és a török nyelvek figyelembe vételével magyarázhatók.

Tien-sán: első tagja a *Tien* 'menny, mennyei', a második tagja a *sán*: 'hegy'. A *Tengri-dag* etimológiailag is ugyanaz, a helyi törökség használja ezt. Másfelől a *Tengri* jelentése ugyanaz, mint a *kagan*, *kajan* szóé, ld. még *kán*. Ez utóbbiaknak rokona az or. *God*, ném. *Gott*, ang. *God* 'isten', ang. *good* 'jó'.

A *sán* második tag korábbi *sanka* fejleménye, amely *sag* is lehetett, vö.: magy. *Ság-hegy* s ennek még korábbi változata a *dag*, *tag*. Elvileg a *sán* lehetne képző is, ez esetben a *Tien-sán* név 'mennyehez tartozó' lenne.

Az *Ili* folyó neve: *I*: 'víz' abszolút szótő + *-lik*: képző elemekre bontható. Kezdetben a *-lik* önálló szó volt, jelentése 'folyó' lehetett s a folyó neve 'vízfolyó', képző esetén 'vizes'.

A *Dzsetiszu* 'Hét folyó': *dzseti*: magy. *hét* + *szu* 'víz', ÓT. *szuv*, *szug*, csuv. *syv*, tat. *szu*, bask. *hyu*, *ko*. *ju* 'folyó' stb. 'víz'. A folyó és a víz egyaránt jelölt mozgó, azaz folyó vizet.¹⁷⁹

Az *Asztana* jelenlegi kazak főváros neve, összetett szó: *Asz* + *tana*.

80.old.: A *kartal* 'sas' jelentésű. A *Kapsagáj* víztároló neve, összetett szó: *kap* + *sagáj*. A *kap* azonos a magy. *kupa* szóval és a *kübli küp* tövével.

Foglalkozás neve a *manaszcsi* eposzmondó és vándorénekes, ld.: *Manasz* (*mana*: vö.: magy. *mond*¹⁸⁰ ige *mon* töve), vö.: kirgiz hősének neve, + *-csi*: foglalkozásnév képző a magyarban is ismert.

A *baksi*: eposzmondó és vándorénekes. Képzett szó: *bak* + *-si*: foglalkozásnév képző.

Szintén a törökből magyarázhatók a *Kargara-bazár*, *Csarin-kanyon*.

81.old. A kérdésem, milyen az az ebru eljárás: „Ez az alkotás az 'ebru' eljárással készült. A „The lion is unable to open his mouth” 'Az oroszlan képtelen kinyitni a száját' gondolat összefügg a tátika virággal, amelynek oroszlanin neve is ismert. Gyerekkorunkban a virágot a tövénél megfogtuk, s amint megszorítottuk, kinyílt. A torkát szorongatva, kinyílik az oroszlánszáj. A hatalomra is igaz. Szimbolikus jelentése van.

82.old.: Teljesen igaz, „ a növény magyar nevéből származik, amit csak magyar hoz használatba az oroszlánal, mint állattal, aki tud magyarul.”. Tovább menve, a folyóelágazás, sőt Ordosz, a Sárga folyó nagy kanyarulatánál levő hely is a tátott szájhoz hasonlít. Ugyanakkor nemcsak az *oroszlan* *oro-* töve, hanem az *ordas* (farkas) *or-* töve összetartozik a törökségben széles körben ismert 'száj, nyílás' jelentésű szavakkal, amelyeknek rokona a magy. *árok* szó is. Ezekhez kötődik a magy. *tát-* 'nyit' s a *tátika*, amelyek hangtanilag a *t-* révén eredeti mássalhangzót is tartalmaznak. Az összefüggés tehát megvan a hagyományokban, a szavak jelentéstartalmában és a hangalakjukban is.

84.old.: *Asztana* nevében benne van a jelentése: „Az Asztana szó maga is fővárost jelent, s például Gaochang mellett a Turfáni medencében van is egy eléggé ismert város ezen a néven.” Az összetett szó előtagja: *Asz* ld. bask. *asy* 'elágazás, ág', ez pedig forrás helynél van s a forrás mindig legfelül helyezkedik el a folyó többi részéhez képest, más szóval ott van a feje..

85.old.: A *Bajterek-torony* nevében a *Bajterek* gyakori a Volga-Urál vidéken a földrajzi nevekben. Ugyanaz, mint a csuv. *Patirek* s az or. *Bajderjakovo* településnév *Bajderjak* töve: *Baj* + *derjak*. Az utótag összetartozik a földrajzi névi *derek*, *terek*, *tírek* stb. szavakkal. A *Bajterek* névnek az alkotó elemei is gyakoriak a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben.

A *Minisztrikter-üji* 'Minisztériumok Háza' szókapcsolat második tagja az *üji üj*: szótő + *-i*: birtokos személyjel szerkezeti felépítésű szó.

87.old.: Kondybek professzor mondja: „Mert személyesen beszéltem olyan emberrel, aki pontos adatokat tudott adni. És ugyanazokat a támpontokat erősítette meg az örmény kézirat maguktól kapott anyaga.” Fontosak az egymást támogató adatok.

Tas mondja: „De hát az legjobb esetben hunokról szól. Az Erekon sokkal későbbi történet, s a köktürkökhöz kötődik. A hunok időszakát pedig több évszázad és rengeteg népmozgás választja el a türköktől.....közben volt az ázsiai avarok birodalmának felemelkedése. ...” Ezek a gondolatok egybeesnek azzal az eredménnyel, amelyre a földrajzi névi kutatásaink során jutottunk. Azaz, a török nyelvek hun nyelvek, s a hun nyelvekhez kötődik az ázsiai avar is.

Kondybekkel egyet érthetünk: „Arról tudnak-e magyar testvéreim, hogy a hun birodalom felbomlása, a hunok elvándorlása is hosszú folyamat volt?”

„Hoszi egykori kínai tartományban függetlenül élt hunokat végül a tabgacsok verték le. Ekkor közülük elmenekült egy fejedelmi család és a zsuán-zsuánoknál az ázsiai avaroknál nyert menedéket. Ez volt az Aszina-család, a köktürkök első uralkodóháza. Hogyne lenne kapcsolat a hunok és a türkök között.” Szükség van az ilyen emlékezetekre, hagyományokra, mert ezek az összetartozásnak egy-egy szálát jelentik. Maguk a nevek is megerősítik ezt: A *Hoszi* az *Aszina* (*Aszi*: szótő + *-na*: képző) szótővének alakváltozata s az *Aszina* jelentése 'Aszi-hoz tartozó'.

Alcsák megjegyzése lényeges: „És az üldözött szarvas hun-magyar története, aki az új hazába vezeti népét?” A szarvas(tehén) az őszanya, a haza, a boldogság, az élet születésének és folytonosságának a megtestesítője.

88.old.: Kondybek mondja: „itteni *bugu* törzsről ők *bugu ene*, vagyis szarvas anyja gyermekei. Őseiket hagyományuk szerint szarvas nevelte föl. „A *bugu* közelebbről összetartozik a magy. *ág-bog* szó elő- és utótagjával. Ilyen a szarvastehén agancsa, a közvetlenül őstől való származást szimbolizálja.

89.old.: A „Pamir: törökül Szirtlar” jelentése 'Szirtek'. Toldalékolt szó, *Szirt*: relatív szótő, *vö.*: magy. *szirt* 'hegyes szikla, sziklás hegység' + *-lar*: többes szám jele a törökben. A szótő mély *-i*- (*-y*-) magánhangzójához illeszkedik a *-lar*, ezért nem *-ler*.

A *Nagy Jenyiszej* folyónév az ott lakó szojotok nyelvén „*Kizil hem*” 'vörös folyó'. A *hem* rokona a *Káma*, a *Kuma* stb. folyóneveknek.

A *Kuku-nor* tó neve s a tónak mindig forrás szerepe van. A *Kuku* *vö.*: Kasg. *kuk* 'gyökér' is ezt igazolja.

A *Tenduc* régi terület neve, képzett szó lehet: *Ten* + *-duk*: 1. 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' képző 2. 'hegy'.

Az *öngüit*-törökök beolvadtak a mongolok közé, a népnév *Öngü*: szótő + *-t*: képző. *ld.*: *ungar*: *unga*: szótő + *-r*: képző. Szerkezetileg és jelentéstartalmukban is összetartoznak.

A *tarsza* türkök neve Belső-Ázsiában, a *tar*: relatív szótő (*ta*:- abszolút szótő + *-r*: képző) + *-sza*: képző elemekre bontható. *Vö.*: magy. *Tarcsa*: *Tar*: relatív szótő + *-csa*: képző, *Torda*: *Tor* + *-da*: képző stb.

A *Tarszia*: János pap országának a neve. Almalik-Tokmak vidékének felel meg. Az *-ia* görög helynévképző.

Az *Ergekün* népnév az *Erge* + *kün* elemekre bontható.

94.old.: A „*Bia-folyó, Bia-torbágy, Kelebia*” *Bia* tagjával kapcsolatban annyi bizonyos, hogy a *Bia* folyónévnek 'víz' jelentésű szó szolgált alapul, vö.: szamojéd *bü* 'víz'.

A Molda: mohamedán pap neve értelmezhető a földrajzi névi kutatások fényében.

96.old.: A Darhan Zsondebáj kazak személynévben a *Darhan* alakváltozata *Tarhan*, összetartozik a magy. *Tarján* és *Tárkány* névváltozattal. A *Zsondebáj* a Kondybek nem törökös ejtése lehet. A törökben ugyanis a *zs-* szókezdő előzménye *dzs-*, még korábban *t-* volt és nem *k-*.

Az *atbap* versenylószakértő neve, összetett szó: *at* 'ló' + *bap*.

A *Katun* folyónév alakilag egybeesik a *katun* 'asszony', vö.: Kasg. *Xaatuun* (az *-a-* és *-u-* magánhangzó hosszú) 'fejedelemasszony', továbbá az oszm. *kadyń* 'asszony' szóval. Az elnevezések a következő gondolkodás alapján születtek: *Katun* folyónév *Ka* + *tun* elemekre bontható, ahol a *ka* korábbi alakja **kak* a forrást jelöli, vö.: Kasg. *kuk* 'gyökér', magy. *kákó, kankó*. Az utótag a *tun* 'víz' jelentésű, alapul szolgált a *Don* folyók nevének is, amit helytelenül iráni eredetűnek tartanak. Az irániiban ugyanis a szó hun eredetű. Minthogy a kutatásaink értelmében a víz alapul szolgált más élőlények megnevezéséhez is, logikus, hogy a nő is a vízhez hasonló, hiszen mindkettő utódokat hoz létre, az elnevezésük ugyanaz, *tun*. A *katun* 'asszony' szóban a hagyományok szerint a *ka* a *kagán* szóval összetartozhat, mert a *kagán* nője viselte a *katun* nevet. A szó Kasgarinál is megvan, ahol *Xatun* (a magánhangzók hosszúak) 'fejedelemasszony' jelentésű. Ennek egyik fejleménye a magy. *asszony*, amelynek korábbi alakja *axsyn, *kaxsyn* stb. volt. A szóbelseji *-xs-* mássalhangzó kapcsolatból hasonulás révén lett hosszú *-ssz-*. A *kagan* a férfiassága révén kötődik a gyökérhez, az elágazáshoz, mindkettő növekedő kinövés eleink felfogása szerint. Ezzel a címnév a közvetlen őshöz tartozást is igazolni látszik.

98.old.: Igaz hát, hogy „a Katun a régi törökben a kagán feleségét jelentette, ...a mai anatóliai török nyelvben a kadin szó asszonyt jelent.”

Valóban, „a magyar „asszony” ...A régi nyelvben királynőt jelentett. Aztán az udvarias nyelvhasználat kiterjesztette ezt a megnevezést minden férjes nőre.”

A fentiek értelmében is természetes, hogy „A *Katun* folyót nemcsak az altáji őslakók, de az orosz is szentként tiszteli. Az Altaj legmagasabb pontját, a Beluka hegyet pedig a rejtélyes *Sambala* kapujának tekintik. Szerintük onnan fog újjáéledni a most elpusztuló civilizáciánk”. *Sambala* „az északi nyugalom helye.” A *Beluka* hegy neve két elemből áll: *Be*: abszolút szótő + *-luka*: képző. Ázsiában a hegyet áldott állapotban lévőknek tartják, természetes, hogy szentként is tisztelik. Mint ilyen, forrás és anya szerepe van. A *Sambala* összetett szó: *Sam* + *bala*, amelynek az utótagja a *bala* rokon a *Beluka* hegynévvel. Az előtag pedig a *Sam* elvileg összetartozhat a magy. *szem* szóval, de az is lehet, hogy az *-m* a *-b*-hez hasonult, s valójában *-n-* volt. Így a komi *szin* 'forrás' szóhoz kötődik. Ez azt is jelenti, hogy a *szem* és a *szin*

etimológiailag ugyanaz. Eleink szerint az anyaméh a nyugalom helye, másképpen a forrás helye, ahonnan új élet jön ki. Következésképp, a *Beluka* és a *Sambala* értelmezése a hagyomány szerint természetes.

99.old.: Logikus, hogy a „szkíta hagyományok fedezhetők fel indiai mondákban.”, hiszen ott ezek a hagyományok szkíta és hun eredetűek.

A *Kalapa* hely neve, „az indiai hagyományban megvan annak az országnak a regéje, ahol tökéletes emberek élnek. „A *kalapa* 1. *ka* + *lapa* 2. *kala* + *pa* elemekre bontható. Bármelyik legyen az igaz, kiterjedt szócsaládja van a magyarban és a török nyelvekben.

100.old.: A *Sambala*: „Ez a rejtett világ... óriási hegyektől körülvelt völgy....csupán egy keskeny hágón vagy inkább egy barlangon keresztül és egy tó medrén át vezet az út.” Ez a leírás is megtámogatja a fent mondottakat.

101.old.: A *Barnaul*, *Bijszk*, *Zarinszk* települések az Altájban, amelyeknek párhuzamai a Volga-Urál vidéken is vannak s a nevek a következőképpen értelmezhetők: *Barna*: előtag + *ul*: utótag, vö.: magy. *ól*, jelentése településnevekben 'hely' is lehet. A *Bij*: szótő + *-szk*: orosz vonatkozó melléknév képző. A *Zarinszk* relatív töve a *Zarin* tovább bontható: *Za*:- abszolút szótő + *-rin*: képző. A *Zarin* relatív szótő összetartozik a *zürjén* népnévvel, a *Cseremsan* folyónév *Cserem* tövével valamint a *cseremisz* népnév *cseremi* tövével, továbbá a csuv. *syрма* 'árok, patak, szakadék' jelentésű szóval.

102.old.: Megtudjuk, hogy a *Teleczki tó*: 80 km. Hosszú, 5 km. Széles, 325 m. mély. A tó neve *Te*: szótő + *-lecski*: képző elemekből áll. Alakváltozata a magy. *Toroczka*, *Toroczko* név, amely megvan földrajzi névben és személynévben. A név szócsaládjába tartozik a magyar *Verecke*, *Verőce* és a *Bereck* földrajzi név, sőt a magy. *veréce* 'egyfajta ajtó' közszó is. Ez utóbbinak a szláv származtatása nem igazolt.

104.old.: A *Temirkazik* 'Vastuskó' csillag neve. „E körül forog az egész égbolt. Mellette legel az *Akbozat* és *Kökbozat*, a fehér és a kék ló. Az égi nyájak csobánja, az esti pásztorcsillag – kazakul *Imir Solpan* – most van lemenőben. És ott van az a hosszú világos sár az égen, a *kus zsoli*, a Madarak útja”. A nevek a következőképpen értelmezhetők: A *kus zsoli* első tagja a *kus* 'madár' a második tagja a *zol* ^{ul} 'út' + *-i*: birtokos személyjel. A *Temirkazik* előtagja a *Temir* 'vas' utótagja *kazik* 'karó', etimológiailag a magy. *karó* ugyanaz. Az *Akbozat*: *Ak* 'fehér' + *bozat*, a *Kökbozat*: *Kök* 'kék' + *bozat* elemekre bontható. A *csobán* 'pásztor' jelentésű szó. Az *Imir Solpan* második tagja a *Solpan*: *Sol* + *pan* szerkezetű. A *Temirkazik* elő- (*Temir*) és utótagja (*kazik*) valójában ugyanazt jelenti, csupán hangtanilag van különbség, az egyik *t*- kezdetű, a másik *k*- kezdetű. Olyan, mint a *Dömörkapu*, amelynek itt nem a vashoz, mint fémhez van köze, hanem a szűk völgyhöz, átjáróhoz, nyíláshoz, amely jelentést tartalmazza mind az előtag, mind az utótag. A völgyben egyúttal benne van a fordulat jelentést is, s a fordulat pedig sarok. A *kazyk* 'karó' pedig felfogható ez esetben tengelynek is. Izgalmas az égi megnevezéseket összehasonlítani a magyar hagyományból ismert megnevezésekkel.

105.old.: A *szemling*: hal neve, a szó szerkezeti felépítése *szem*: szótő + *-ling*: képző. Egy hatalmas jegenyefenyő: az egész fának is szinte „toboz alakja van”. Ez a megfigyelés is eleink gondolkodásában onnan van, hogy a jegenyefenyő nemcsak a tobozhoz, a vízcsepphez is hasonlít, s a vízcseppnek is forrás értéke van, mint a toboznak, hiszen benne magok vannak. Ezt a tartalmat visszaadja a *szemling* elnevezés is, ahol a *szem* 'forrás' jelentésű, megvan a magyarban 'forrás és mag' jelentésben egyaránt.

Az „*altaj-kisi*-nek, altáji embernek nevező török csoport és ...*hákász*: nép gondolatokban a *kisi* 'ember' szó és a *hákász* összetartozhat. A *szojot*: tuvai nép neve elvileg összekapcsolódhat a *szogot*, *szugut* névváltozatokkal, a Volga-Urál vidéken előfordul a földrajzi nevekben. Az *Alpaut* név, amely hősre utal: *Al* + *paut*, csuv. *Ulap*: *ula* + *-p*, *alp-er* elemekre bontható.

Figyelemre méltó, hogy „a magyarok meg Tárkánynak, Tarjánnak nevezték maguk között Darhant.” A *Tárkány*, *Tarján*, *Darhán* a csuvasban *Turhan Tarhan* is, minden jel szerint etimológiailag közös gyökerűek a *Turfán* medence nevével. Az *-f-* ez esetben egy *-k-* eredetű *-x-* fejleményének látszik.

A *Turuk aga*: *Tu-*: abszolút szótő + *-ruk*: képző elemekre bontható.

108.old.: Figyelemre méltóak a *Kamcsi* és *árkány*, mint a lótartással kapcsolatos szavak.

109.old.: A *Kám*: „így nevezik a török népek táltosaikat.” Igen ősi szó. Minthogy a mának, a forrásnak lehet varázssereje, a varázserővel rendelkezők, így a táltosok is viselhették ezt a megnevezést.

A *telenget-kisi* nép nevének alakváltozata a *teleut*.

Figyelemre méltó, hogy az „*enger*: nép, aki a mongolokhoz közeli nyelvet beszélt.” A cseremiszen az *enger* 'folyó', bask. *engür* 'folyó'. Mint népnév a *megyer*, *magyar*, *ungar* stb. nevekkel rokon. Az ember a folyóhoz hasonlóan teremtmény eleink gondolkodásában, így kaphatta meg a már ismert megnevezést, amely a folyóé lehetett elsőként.

110.old.: A *Bajan-Ölgej* hely, „ahol kazakok élik hagyományos életüket.”

111.old.: Eleink gondolkodását illetően nagyon fontos a következő megállapítás is, hiszen az életet úgy szemléljük, ahogyan maga a természet működik. Kisebb egységekre bontva én az anyám része vagyok a testvéremmel együtt. Én vagyok az egyik fél, a testvérem a másik. Kivetítve a világra, a felebarátommal együtt teremtmények vagyunk, a Teremtő utódai, tehát egyek, minthogy az ősből, az egyből lettünk. A következő gondolat ennek a folytatása, valójában ugyanezt mondja: A teremtő „nem állhat kívül a teremtett világon, hiszen magából teremtette. A teremtőnek része kell legyen én is! Ezzel szűnik meg a különbség, vagy éppen szembenállás köztem és a világ között. Akkor tudom úgy szeretni felebarátomat, mint önmagam, mert egyek vagyunk.”

112.old.: A *ham sarascsan harazi*: hegy neve, „rajta hatalmas szögletes törzsű Világfával. Ott találtam nemzetségem, a *Torgul tamgá*-ját, jelét.....Egyszerre vagyok ennek és egy magasabb rendű világnak a lakója. Ezért tudok másokon is segíteni bajban, betegségben.” A hegy nevében a *ham* rokona a *kam* szónak. A *Torgul*: *Torgu* (*To*-: abszolút szótő + *-rgu*: képző) + *-l*: képző + *tamga* szerkezeti felépítésű. A nemzetség jele a *Torgul tamga*, másképpen a *Turul* jel is kötődik a magyarsághoz, Emesét is ilyen nevű madár hozta áltott állapotba. A *Torgul* elemekre bontva: *Torgu*: relatív szótő (vö.: *To*: abszolút szótő + *-rgu*: képző¹⁸²) + *-l*: képző. A magyar *Turul* török megfelelője az eddigi ismeretek szerint *Togrul*, vö.: *Togru*: relatív szótő, amely alakváltozata a *Torgu* relatív szótőnek (vö.: *Tog*-: abszolút szótő + *-ru*: képző) + *-l*: képző. Az abszolút szótővek a *To*- és a *Tog*- is alakváltozatai egymásnak, az etimológiájuk közös, rokonuk a magy. *tű*, sőt a török *dag* 'hegy' szó is. Az elnevezés kapcsolatos a madár éles szemével, a hegyes, görbülő csőrével, éles karmaival. A madár funkciója az abszolút szótő jelentéséhez kapcsolódik, amelyben benne van a tű mint forrás is. A *tamga* pedig az írással kapcsolatos szókészletünk tagja.

114.old.: Kondybek meséli: „Azért keresi Ergenekont, mert túl ennek tudományos értékén, esetlegesen új gazdasági térség bekapcsolásán, óriási azonosságtudatot adó ereje lesz egy ilyen felfedezésnek a sok-sok török nép, - néptörzsek – törzs számára. A moldvai gagauzoktól a kínai fal mellett élő sárga jugurokig a szibériai jakutoktól – akik mellel magukat szakának, vagyis szkítáknak nevezik – le egészen a dél-perzsi Kakaj-okig minden töröknek megadná az összetartozás büszkeségét. Lelki erőforrást tárna fel az egész törökség felemelkedéséhez, s ahhoz, hogy a török világ rányomja bélyegét évszázadunkra.” Ergenekon fenti értelmezését mindez csak megerősíti.

A *dombra* hattyúnyakú hangszer (két húrú), ld. a csángóknál a koboz. A *dombra* elnevezés magában hordja az értelmezést: *domb*: szótő + *-ra*: képző, ahol a *domb* a magy. *domb*, de a *dob* szóval is összetartozik.

Küles asszony: Turuk feleségének a neve is ősi. A *Küles*, vö. *Küle*: relatív szótő (*Kü*-: abszolút szótő, ld.: Kasg. *kuk* 'gyökér' + *-le*: képző) + *-s*: képző.

Temir, tagh, tarhan, tajga, barsz, kajan szavakat említ Turuk, amelyekről már szóltunk.

115.old.: *Turuk* „nagyapja állítólag talált is egy barlangrendszer egy hegy gyomrában.”

Turuk „agancsos abroncsú fejkével, szalagok sokaságával díszített öltözkével egy másik valóság kézzel foghatóvá válását jelenítette meg. Kezében egyfenekű dob, másikon dobverő és ahogy mozdul, úgy döng-bong a dob. Köntösének csillogó díszei csilingelő kíséretet adnak a dobszónak....És *kám* énekelt.” *Turuk* fejkével egyben szarvas szerepet tölt be, amelyet a *kam* 'varázsló' szó is igazol.

119.old.: Több szempontból is figyelemre méltó, hogy „Turuk jurtájában kerege rácsfalát takaró pontok mintái mind házi készítésűek,...csangirak: füstnyílás...” a hagyomány szerint Dzsingisz kán özanyja ezen a nyíláson át érkező fénytől került áldott állapotba...”. A földrajzi névi kutatások során

fogalmazódott meg bennem, hogy a fénysugár férfi nemi szerv szerepű. Ezt elmondtam Obrusánszky Borbála mongol szakértőnek s ő azt válaszolta, hogy ez megvan keleten, a mongolok hagyományaiban is ismert. Ld. még: Emese álma, őt a Turul ejtette teherbe. A *csangirak*: *csangi*: szótő + *-rak*: képző elemekre bontható, a füstnyílás a méhszáj megfelelője.

A „Kajanuli Tas agaj -válaszolt hasonlóan ünnepélyes hangnemben Dedemerov, a kám.” mondatban a *Kajanuli* összetett szó, *Kajan*: előtag + *uli*: utótag 'fi, fiú, fia valakinek'. Az *agaj* pedig azért érdekes, mert az *aga* címnév (rokona a magy. *ág* szó) a *-j*-t, a törökben a megszólításkor használt képzőt tartalmazza, amely ugyanaz, vagyis közös gyökerű a magyar felszólító mód *-j* jelével.

123.old.: A „*Csüngisz* és *Altinaj*, testvérek az altaj-kisi-k népéből.” mondatban a *Csüngisz* a *Dzsingisz* alakváltozata s a *Csüngi*: szótő + *-sz*: képző elemekből áll.

A továbbiakban szerepel a *jurta* szó (vö.: *jur*: relatív szótő + *-ta*: képző), amelynek a *jur* relatív szótőve összetartozik a magy. *gyúr*, *tűr*, *teker* szavakkal s a *jurta* kerek falára utal, a *-ta* pedig azt jelöli, hogy ehhez a falhoz tartozó helyről van szó.

124.old.: A *bulkinsak* összetett szó, lóbőr tömlő, s *Bulkin* + *sak* elemekből áll. Az utótagja a magy. *zsák*, *szák* szavakkal rokon.

135.old.: A „Tengriberdi” - 'Istenadta' jelentésű, vö.: *Tengri* 'Isten' + *ber* 'ad' + *-di*: múlt idő jele.. Az Isten kardjának hagyománya...” van benne, amely türk rovásírással volt írva.

A *Dzungária* országnévnek, területnévnek rokona, vele etimológiailag is összetartozik a *Jungária*, *Hungária*, *Tenger*, *Tengri*, *Turán*, *Hunnia*, *hun* stb. *Dzungár* + *-ia*: görög képző.

169.old.: Az *ibrik* jelentése nemcsak *csöbör*, *csupor*, de ezekkel a magyar szavakkal közös gyökerű is.

Az *Ili* folyó neve magában hordozza az *el* 'egy' jelentésű szót (vö.: magy. *első* töve), a bask. *bulak*, tat. *bolak* 'folyó' stb. megfelelőt és a forrásfolyóra utal.

170.old.: Nyelvileg, nyelvészetileg is megtámogatható, hogy „a magyar és az ujjur két testvér, csak kétezer éve elváltak egymástól. Volt egyszer két testvér, mondják, az egyik *On-ujgur*, a másik *Tokuz-ujgur*... *Tokuz-ujgur* népe maradt az ősi földön, míg *On-ujgur* leszármazottai az onogurok elvándoroltak nyugatra. Onogurok vagyis ungárok, magyarok... közöttük mindenki tud a magyar rokonságról.” Az ujjurok „öslakosnak tartják magukat Kelet-Turkesztánban. ...Kínát meghódították a mandzsuk északkeletéről. Óriási hódításaik között ott volt Kelet-Turkesztán is. Mandzsuk alapították meg Kínán uralkodó *Tying* azaz a megszokott ejtés szerint: *Csing*-uralkodóházat.” Az *On-ujgur* jelentése 'tíz ujjur', vö.: tör. *on* 'tíz' + *ujgur*: népnév, alakváltozata az *onogur* (*on* '10' + *ogur*: népnév). Az *ungár* népnévnek

az *ujgur* népnév felel meg. Helytelen az a magyarázat, hogy az *ungár* azonos az *on-ujgur*, vagy az *onogur* névvel, mint ahogyan a *Tokuz-ujgur* 'kilenc ujur' sem azonos az *ujgur* szóval, vö.: *tokuz* 'kilenc'. Idekapcsolódik az *onogundur* név problémája, amelyet gyakran azonosítanak az *onogur*ral tévesen.

A mandzsu *Tying* ejtve *Csing* olyan szkíta-hun eredetű szó, amely már magán viseli a *-ti*, *-csi* változást is. Ez jellemző a Volga-Urál vidéken egyrészt a földrajzi nevekben, de a köznyelvek szavaiban is, pl. csuvas, magyar stb.

171-172.old.: Több tanulsága is van a következő idézetnek: „Közben megalakult a független Kasgária. A Hét város országa – *Yettisár* – királyságának a Kokandi Jakub bég vezetésével történt megalapítását még a térségben érdekelt nagyhatalmak is elismerték....A harcokban a mandzsu birodalom újra elfoglalta Kelet-Turkisztánt és 1884-ben új szerzeményként immár Kínához csatolta....Új nevet is adott a területnek.... Szinkiangnak, most Xinjiang-nak – kb. Hszingyiang -nak ejthető ez...1949-ben azután a kínai kommunista hadak bevonultak a hányatott sorsú területre. Azóta Pekingből irányítják az autonómnak nevezett terület sorsát. Gyakorlatilag leplezett katonai kormányzás folyik....A Tarim-medencében, ahol az ujur lakosság háromnegyede él, ...”.

Kasgar azért is fontos, mert innen származik Mahmud al-Kasgari író, nyelvész, aki a XI. században megírta az ő nyelvének, a török nyelveknek a szótárát és nyelvtanát, amelynek ismerete és alkalmazása sok szó és nyelvtani elem értelmezéséhez nyújt segítséget. A *Jettisár* előtagja a *jetti* 'hét' szókezdője úgy viszonyul a magyar *hét* számnévhez, mint a *jugur* név a *hungár* népnévhez. A *sár* a csuvas *šēr* 'föld' szóval rokon, az or. *sar* 'föld(gömb)' átvétel. A *Kokandi Jakub bég* nevében (*Kokan* + *-di*) képzett forma szerepel, ahol a relatív szótó a *Kajan* alakváltozata. A *Jakub* is megvan a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiben, de rokon vele az ismert Jákob, valamint a lengyelből való átvételnek tartott magy. *Jakobi* személynév is. A végső eredetet azonban a szkíta-hun nyelvekben kell keresni.

173.old.: A *Kadir* ujur nő neve összetartozik a *kazár* népnévvel.

178.old.: A magy. *ünő*, tör. *inek*, kazak *ene* 'szarvasünő = szarvastehén', magy. *anya*. Vö.: Arany János *Eneh* szavak kapcsán kitűnő az alábbi megfigyelés:

„...de itt jön Árpád (Tas fia) felfedezése. Kazakul az *anya*: *ene*. Hunor és Magyar anyja, akit a krónikás nyomán Arany János *Eneh*-nek nevez és a testvérpár üldözte szarvas-ünő – vagyis szarvastehén – ugyancsak *ene* az ő anyjuk. Apjuk viszont a hagyomány szerint Nimród vagy másként Nemere. Nevének ezt a formáját őrzi a székely havasokban fúvó kemény szél. Ám a kazak nyelvben ez a szó nem az őst, hanem unokát jelent. Talán az első emberpár unokájaként?”

Nimród és a magy. *Nemere* úgy függnek össze, hogy a *Nemere* a *Nimród* relatív tövével (*Nimró*: relatív szótó + *-d*: képző) a *Nimró* alakkal közös gyökerű. A *Nimró* képzett szó: *Nim*: abszolút szótó + *-ró*: képző, korábbi alakja *-rek*. A *Nim* összetartozik a *nő* mint forrás szóval, a magyarban rokona a *nem* tagadószó is. A földrajzi névi kutatások során derült fény arra, hogy a tagadás kötődik a nőhöz, amelynek egyik fő tartozéka az anyaméh, a születés helye s amely az elnevezéshez a mintát a víz medréről kapta, hiszen a szerepe ugyanaz. A meder ugyanakkor sötét is, a sötét pedig a tagadással jár együtt.

181.old.: Az *Ojnak*, *Tülkibek* nevek a következő elemekre bonthatók: *Oj*:¹⁸¹ szótő + *-nak*: képző, összetartozik a magyarban és a szlávban ismert *-nik* képzővel, amely nem lehet szláv eredetű.

182.old.: Az *Arszlán báj*: személynév, vö.: magy. *oroszlán*: *orosz*, vö.: csuv. *vyras* 'orosz' + *lán*.

Dzsüleksziz Arszlan: *Dzsürek*: 'szív' + *-siz*: fosztóképző elemekre bonthatók. A *Tülkibek* összetett szó, a *Tülki* előtagot a *bek* utótag követi, mindkettőnek van magyar párhuzama, a *bek* 'fi, fiú, fia valakinek' valószínűbb, mint az, hogy a *beg* címnév szolgált volna alapul a névnek.

183.old.: A *Kakharman Kozsanberdijev* személynév első tagja *Kakhar* + *-man* képző, a második tag: *Kozsan* + *berdi* + *-jev*: orosz birtokos melléknév képző. A *berdi* 'adott' jelentésű szó tövében a tör. *ber* 'ad' + *-di*: múlt idő jele van meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a tör. *-di*, *-ti* múlt idő jele etimológiailag közös gyökerű a magy. múlt idő jelével a *-t*-vel, de az angol *-d* múlt idő jellel is.

187.old.: A *Kumul*: helynév, újabb neve: *Hami*. A *Kumul* (vö.: *Kumu*: szótő + *-l*: képző) név szótöve a *Kumu* és a *Hamu* alakváltozatok, rokona a *Káma* és a *Kuma* folyónév, de a magy. *kumma* 'vízcsepp' szó is. Maga a *Kumul* pedig közös gyökerű az oszm. *Kemal* névvel.

A *Turfán-Korla* vasútvonal nevének az első tagja a *Turfán* medence nevével azonos, a *Korla* pedig olyan képzett szó (vö.: *Kor* + *-la*: képző), amelynek tövében az a *Kor* van meg, amelynek kiterjedt szócsaládja van a törökségben és a magyarban, de még ezeken túl is ismert s a szalak a szkíta-hun nyelvekhez vezetnek. Vö.: magy. *kar*, *karika*, *kör*, *kerek* stb.

A *Khotan-Korla*, *Korla-Akszu-Kazsgár* vasút megnevezése. Az *Akszu* (*Ak* + *szu*) összetett szó, jelentése lehet 'fehér víz, forrásvíz, ágvíz, azaz elágazó víz' stb.

188.old.: A *besparmak*: étel a nevét (Vö.: *bes* 'öt' + *parmak* 'ujj') onnan kapta, hogy öt újjal, azaz kézzel eszik.

Az *Atirau* terület neve képzett szó lehet: *Ati*: szótő + *-rau*: képző.

191.old.: A *Turghun Almas*: ujjur történelemkönyv. Megnevezésének mindkét szava kötődik magyar szavakhoz is.

A *Barin* ujjur település neve *Ba*: abszolút szótő + *-rin*: képző elemekből áll.

Ürümcsi Ujjúria fővárosa képzett szó: *Ürüm* + *-csi*: képző. Megjegyezzük, hogy a földrajzi nevek értelmezésénél mindig figyelembe kell venni azt is, hogy milyen nyelvi megnevezései ismertek még az adatunkon kívül.

A *Khotan* ujjur város nevét csak a *Katun* folyónév és a *katun* 'asszony' szavak figyelembe vétele mellett érdemes és lehet magyarázni.

A *Gulja* szintén ujjur város nevének a magyarázatában segítenek a Volga-Urál vidéki földrajzi nevek, továbbá a magy. személynevek (vö.: magy. *Gilják* személynév), a Szibériában élő *gilják* nép neve, valamint az érintett nyelvek közszavai.

196.old.: A *Jengiler* ujjur város neve toldalékolt szó: *Jengi*: szótő + *-ler*: többes szám jele. A *Jengi* szótő összetartozik a *jungar junga*- tövével.

A *Karakas* megyenév elvileg lehet *Kara* + *kas* 'falú' összetételű, de lehet *Karaka*: relatív szótő + *-s*: képzőből álló képzett szó, amelynek a relatív töve a *Karaka* magyar megfelelője a *Karakó* helynév, *Karikó* családnév stb..

A *Kasgar* a legnyugatibb ujjur nagyváros nevének értelmezése a jelen ismereteink szerint kétféle lehet: 1. *Kasga*:- szótő + *-r*: képző 2. *Kas*:- szótő + *gar*- szótő. Ez utóbbi esetben összetett szó lenne s az utótag jelentése 'város'. A kérdés további vizsgálatra szorul a helyi hagyományok és a helytörténeti adatok bevonásával.

197.old.: Nagyon helyénvaló a következő szimbolikus megfogalmazás: „Mink egy marok homok vagyunk, s ők a Kizil-Kum tengere. A hit meszével kővé válunk. Így épül porból erős várunk.” S nemcsak a vár épül a szó szoros értelmében porból, hanem az ember is.

201.old.: A *Tekes* Kínához tartozó térség neve összetartozik a magy. *Tenkes* földrajzi névvel, családnévvel és a *Temes* folyónévvel stb.

205.old.: A földrajzi névi kutatásaim megerősítik azt az álláspontot, hogy a Kárpát-medencében többszörös honfoglalásról kell beszélnünk, amely azt jelenti, hogy szkíta-hun típusú népek igen régtől fogva több hullámban különböző neveken áramoltak be. Az egyes népek a nyelvészet felől megállapíthatók, azonban a bejövétel ideje pontosan nem határozható meg a nyelvészet eszközeivel, csupán viszonylagos kronológiáról beszélhetünk. Egyet értünk az alábbi megfogalmazással: „...az emlékhely a többes honfoglalást kívánja tudatosítani.” „a hunok, avarok, Árpád népe bizonyára honfoglaló volt e földön, de számításba kell venni a szittyákat és később az onogurokat majd később a besenyőket és a kunokat is.”

206.old.: „Az emberiség közös hagyományában egyébként a kard az igazság fegyvere, pengéje elválasztja a jót a gonosztól. Ezért lehet a beavatás eszköze, például lovaggá ütéskor.” Ez a hagyomány benne van a nyelvben s magában a *kard* szóban is. A *kar* forrást is jelent, a *-d* pedig 'valamihez tartozó, valamivel ellátott' képző. Amikor a forrásból születik egy folyó, különösen szemléletes a folyóelágazás, amely egyben hegyes, éles is. A forrás pedig törvény erejű, az igazat tartalmazza.

216. old.: Nyelvészeti oldalról igazolható: „Mi magyarok és kínaiak tudjuk, hogy az egyetemes megelőzi és létre is hozza az egyedit ...az Észak-Kínában honos népdalok rendkívül hasonlítanak a Bartók és Kodály gyűjtötte régi magyar ötfokú dallamokhoz, s ez ősi kapcsolatok bizonyítéka. (Azt nem említette, hogy épp az ujugrok jugur testvéreinél maradtak fenn a zenei összetartozás nyomai, s az összekötő kapocs talán az egykori hun birodalom lehetett.)”

A magyar nyelv tökéletesen igazolja ezt többszörösen is, pl. ősből, forrásból, egyből leszünk. A számnevek megnevezésének is ez az egyik alapja. A lakóhelynek megnevezésekor első az ország, majd a település, az utca illetőleg a házszám következik. A fenti idézet azt is jelenti, hogy az ujugur nép és nyelv tanulmányozása minden oldalról valamennyi tudományág bevonásával szükségszerű ahhoz is, hogy a magyar nép és nyelv múltját, jelenét és a jövőjét helyre tegyük.

217.old.: A „Csagatáj főserége alá került Szinkiang,” mondatban a Csagatáj név elvileg lehet összetett, de képzett szó is: *Csaga* + *táj*. Az első elem a szaka szkíta népnévvel és a *csángó* nép nevével közös gyökerű, a *-taj* pedig személyneveken gyakori képző..

A dzsungár népnév alakváltozata a jungár és hungár stb.

223.old.: *Abaj Kunanbajev* nevének első tagja összetartozik a magyarban is ismert névváltozatokkal, köztük az *Apajpuszta* helynév *Apaj* előtagjával.

Az *Adilet* 'igazság' szó töve (vö.: *Adi* + *let*) az *Adi* nemcsak azért fontos, mert a tör. *etil* 'folyó' szó tövében a magy. *Atilla Atil* relatív szó tövében van meg, hanem mint víz, forrás jelentésű szó egyben igaz is.

253.old.: Az Ergenekon-nak a magyarban valóban Tündérkert a megfelelője.

255.old.: A regény végső szavai „az érdemedre Erdem.” jelzik az *Erdem* személynévnek a magy. *érdem*, tör. *ardam* szavakkal való összetartozását is.

15.3. Összegzés

Kelemen András eme könyve az ő meghatározása szerint kalandregény. Hozzá kell tenni, hogy nem a hagyományos értelemben. A gondolatai bár 30 évvel előre kalandoznak s amit ír az egyben látomás, amelyben benne van a múlt a maga valóságával, a kegyetlen jelenünk és az ebből kiszámítható, várható szomorú és tragikus jövő. Bár a betelepítés gondolatával nyelvészként sem értek egyet megerősítve Bakay Kornélnak a könyvbemutatón (2010. június 18.) elhangzott idekapcsolódó mondatait. Ezt a könyv számos gondolata is alátámasztja, hiszen az erőt mindig az anya adja, s ha tőle messze kerülünk, a köldökszinór nagyon hosszú lesz, így a veszteség is növekszik. Ugyanakkor a Kárpát-medence magyarságának megerősödés céljából tanácsos eljárni keletre a testvérekhez, hogy az összetartozás szálaít világossá tegyük és megerősítsük.

Mindemellett a szerzőnek a könyvbemutatón elhangzott véleménye nagyon is helyénvaló és időszerű, mert ő ezzel a betelepítés ötlettel fel akarta hívni a figyelmet arra a hatalmas problémára, ha nem történik változás a magyarság népesedésében, akkor igen rövid, belátható időn belül elfogyunk. Ez pedig a teremtető nyelv, a magyar halálát is jelenthetné.

A fentiekkel nem mondtunk ellent Kelemen András könyve egyetlen pontjának, gondolatának sem, sőt, nyelvészetileg megerősítettük, igazoltuk azokat a szavakat, neveket és gondolatokat, amelyek a magyar, a török és a hun nyelvekkel kapcsolatosak, valamint e nyelvek szellemi és tárgyi kultúrájához kötődnek. Gyakran említettük Mahmud al-Kasgari adatait, hiszen az 1070 körül írott török szótára és nyelvtana Kasgari, azaz a szerző nyelvéből indul ki. Kasgar pedig annak a vidéknek az egyik legjelentősebb és nyugati városa, amelyet a hagyomány szerint a türkök ősi területének tartanak. Éppen ezért elgondolkodtató, hogy a Kasgartól Észak-Keletre lévő *Dzsungária*, amely a szókezdő *dzs*-jével kiegészítve jegyet visel magán, egyik alakváltozata a *Hungária*, a magyarok országának a neve. A szókezdő *h*- pedig nem lehet középkori tudós francia papok találmánya s nem lehet ily módon szervetlenül betoldott hang, mint ahogyan azt ma tanítják. Etimológiailag összetartozik a baskírban ismeretes s a jakutban is meglévő *h*-val, amely a tatár *s*-szel szemben rendszerszerű. A *Dzsungária* másik változata pedig a *Jungária*, amely a *jungarok*, *jugurok* hazájának a neve. A szónak hangtani megfelelője az *ujgur* és az *ugor*, továbbá a Kasgarinál is szereplő *jugrak* népnév (vö.: *jug*-: szótő + *-rak*: képző). Kasgari elmondja, hogy a *jugrak* nép nem messze él Kasgartól és az ő nyelvéhez közelít beszél.

A szerző kalandregénynek nevezi művét. Ennél azonban sokkal több, éppen azért, mert az adatai nyelvészetileg igazolhatók, a természet valóságával összhangban vannak.

A *Tépőzáras oroszhlánszaj* cím találó, többszörösen szimbolikus. Várjuk, hogy a kitűnő könyvnek legyen folytatása.

15.4. Rövidítések

ang. angol

bask. baskir

csuv. csuvas

jak. Jakut

Kasg. Kasgari

magy. magyar

mong. mongol

ném. német

or. orosz

oszm. oszmán

ÓT. ótörök

pl. például

tat. tatár

tör. török

ua. ugyanaz

ujg. Ujgur

vö.: vesd össze

15.5. Források, Irodalom

CZEGLÉDI 2004-2007 – CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek hangtana, mondattana in: Nyelvészeti östörténeti füzetek 1-5.

CZEGLÉDI 2010 - CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek gyökrendszere Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó Budapest 2010. Megjelenés alatt.

ERDÉLYI 2004 – ERDÉLYI István, Őseink nyomában Masszi Kiadó Budapest 2004: 53.

GYÁRFÁS 2010. - GYÁRFÁS Ágnes A halotti beszéd mondattana MBE Miskolc, 2010.

Kasg. - Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.

KELEMEN 2010 - KELEMEN András Tépőzárás oroszlaniszáj Püski-Masszi Könyvesház Budapest 32010.

OBRUSÁNSZKY 2007 - Obrusánszky Borbála szerk., A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései. Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa Táltos Kiadó 2007.

UCSIRALTU 2008 - UCSIRALTU, A hun nyelv szavai, Napkút Kiadó Budapest, 2008.

16. Gyárfás Ágnes A Halotti beszéd mondattana c. könyvéről

Hosszú időre ad erőt az, ha olyan tanulmánnyal, könyvvel találkozunk a kutató, amely sok évtizedes, kitartó, az igazat kereső munka eredményeként született meg nagy tudással a háttérben. Ilyen könyv jelent meg ez évben Gyárfás Ágnes tollából. Jelen írásban nem is tehetek mást, mint felhívom a figyelmet a munkára kiemelve és a saját kutatásaimmal igazolva, megerősítve a szerző gondolatait.

Eszenyi Miklóst dicséri, hogy a könyv hátoldalán lévő bemutatóba belevette a következő igen fontos összefoglalást:

"Észrevette, hogy a mezopotámiai ékjeles írás ugyan a magyar gyökökön épül fel, de nyelvtana idegen. Viszont a korábbi, pecséthengerekre vésett képjelírástól szöveg magyarul olvasható s nem más, mint a magyar gyökök sűrített megjelenése, leginkább szakszerű szövegekben. Mind a gyökök beszédeleme, mind a sűrítés, tömörítés módja összecseng a Halotti Beszéd stílusával, így ez a fontos nyelvemlék összekötő láncszem a történelem előtti és a mai nyelv között."

A gyökök gyökei ellenőrizhetők számos szakirodalom mellett egyrészt a Czuczor-Fogarasi szótár segítségével, másrészt a most megjelenő Gyökrendszer c. könyv (CZEGLÉDI 2011) figyelembe vételével.

Mindemellett új feladat is kiolvasható a könyvből, mégpedig az, hogy a Halotti Beszéd hangtani és alaktani vizsgálatairól szóló szakirodalmat újra számba kell venni, annak kritikai feldolgozását el kell végezni s a legújabb kutatások fényében meg kell írni a Halotti Beszéd hangtanát és alaktanát. Ennek szükségességét néhány esetben jelezni fogom.

A könyv felépítése kitűnő. Csupán annyit jegyeznek meg, hogy mindjárt az elején jó lett volna egy rövid előszó, amelyet a nagyon jól megírt Kis bevezető követett volna, majd a "Halotti Beszéd latin és magyar nyelven a Pray-kódexből" rész.

21. old.: Figyelemre méltó meglátás: "Azért kell mondattanilag elemezni a művet, hogy benne minden szó értelmet kapjon, és ezáltal kiemelkedjék a bölcséleti tartalom."

A nyelvünk tükrözi és a nyelvészeti kutatásaink igazolják azt, hogy a HB. "a magyar kereszténység több ezer éves hagyományait is őrzi s így az isteni eredetű, de csak a magyarokra jellemző, az Egy-ből eredő dualitás azért, hogy három legyen gondolatok hordozója." Mindez kiolvasható a személyes névmásokból is.

A magyar logika szerint *isa* valóban nem bűnhődik, nem bűnhődhet, hiszen az őssel, a teremtővel, a forrással, az eggyel azonos. Ádám pedig mint ember teremtmény ugyanúgy, mint az élő természet más része, a folyóvíz, a növény és az állat. Természetes hát, hogy a szkíta-hun utódnnyelvek közül a török ma is ismeri és használja az *Adam* szót nemcsak személynévként, mint ősnek a nevét, akinek a leszármazottai alkotják a családfát, köztük szerepel a *Mad'ar* is, hanem közhírnévként is, vö.: oszm. *adam* 'ember' s erre felhívta a figyelmet a szerző is.

Természetes, hogy "egyek vagyunk a teremtőnkkel", aki az ő képére teremtett minket. A földrajzi névi kutatásaim juttattak el oda, hogy lássam számos nyelv, élükön a magyar ezt a mai napig úgy fejezi ki, hogy az utódot a forráshoz, a maghoz, az őshöz tartozónak, forrással, maggal, őssel ellátottnak, forrás,

mag, ős mellett lévőnek nevezi. Ugyanakkor az is benne van, hogy a forrás, a mag, az ős az úr, a meghatározó, az irányító s az utódok a forráshoz, a maghoz, az őshöz hasonlítanak. Mindebből egyenesen következik az, amit tartalmaz Gyárfás Ágnes könyve, hogy az *ős* (*ysa*) tökéletes s az ember nem azonos az ő teremtményével, annak csak a képmása. Ugyanakkor Ádám is ős egyben, s az utódok, az emberiség örökölte az ő tulajdonságait.

A paradicsom olyan is, mint az anyaméh.

A *por* szóban valóban kettősség van. Tartalmazza a szemet, mint forrást, valamint a holtta válás utáni port *hamu* formájában. A *hamu* szó összetartozik a magyar *homok* szóval, amely a törökségben *qumak* stb. Megállja a helyét "a (cha)mu ugyanez anyai szinten", mármint atya, vagyis ős megfogalmazás. Természetes, hogy a *pur* egyben elevenítő lélek, hiszen mint forrásnak az egyik fő tartozéka.

A mennyei szállás fent van, mint a forrás s jellemzői közé tartozik az igaz és a jó. Ez utóbbi (*jó*) pedig természetes, hogy fennmaradt 'folyó' jelentésben is.

28. old.: Ami a '*feledeve*' igét illeti, elbeszélő múlt - s ma *feledé* -, nem lehet a *feled* és az *eve* elemekre bontani.

Az *Isten* szó valóban két tagból álló összetétel, amelynek az előtagja *is* összetartozik az *ysa*-val. A *víz* és az *atya* szóval való kapcsolatát is igazolják a földrajzi névi kutatások és a magyar nyelv, különös tekintettel a szkíta-hun utódnyelvekre. Mindezt megtámogatja az alábbi vélemény is: Kuun Géza (in: ERDÉLYI 2004:53) "Véleménye szerint a kazár király, kagán az ügyek intézését az isa-ra bízta, aki részben a magyar gyulának megfelelő személy volt, ...A kazár isa nemcsak főbíró, de kormányzó és főhadvezér is volt, ..." Mindez arra utal, hogy társadalmi címnévként használatos az isa a keleti nyelvekben. A csuv. *aslă* (< *as*: szótó + *-lă*: képző) 'öreg, régi' melléknév töve (*as*) is idetartozik. Továbbá rokona a Kāšy. *izī* 'isten' szó, amely kötődik a tűzhöz és a Naphoz s mint ilyen, férfi tulajdonságú.

30. old. Kitűnő megfogalmazás, amit szintén az *ysa*-ról mond a szerző: "ez a lélek ismeri az ősi utat".... "mind-mind tőle jöttünk és hozzá visszajárók vagyunk". Ezt a kettősséget tartalmazza maga a *por* és a *hamu* szó külön-külön is. Madách Imre Az ember tragédiája c. művében mindez benne van. Bár az idézet, mely szerint "A cél halál, az élet küzdelem, s az élet célja a küzdelem maga" nem hangsúlyozza azt, hogy a halálban benne van a születés, de maga a mű igen, amikor megtudjuk, hogy Éva áldott állapotban van.

Labattól eltérően az olvasható ki a földrajzi nevekből és a magyarból, valamint a szkíta-hun utódnyelvekből, hogy: Az ősteremtő, az ősforrás a víz s mint ilyen, ős és atya kezdetben kizárólag női természetű. Logikus, hogy a nyelvekben ugyanaz a szó egyaránt megnevezi az atyát és az anyát. A férfi, mint atya megjelölés csak későbbi. Abból az időből való lehet, amikor eleink gondolkodása szerint az élőlények a Nap és a Föld, a Nap és a víz, azaz a férfi és a nő együtteséből, nászából keletkeztek és keletkeznek.

31. old.: A "*lelic ert*" *lélekért* szóban a *lelic* 'forrás' jelentést tartalmaz s az *-ért* határozórag összetartozik az *érdem* szavunkkal. A "*lilci*" ma *lelke* végső *-i* magánhangzója birtokos személyjel, amely ma a csuvasban szinté *-i*. A mai magyarban ez nyíltabbá válással *-e* lett. Eredete az egyes szám harmadik személyű névmás, vö.: magyar nyelvjárási forma *í*, *itet* 'öt' stb.

A *por*, *hamu* és a *lélek* szavak jelzik, hogy az ember egyszerre halandó és egyszerre halhatatlan. A teste halandó, a lelke halhatatlan. Másképpen, az ember úgy teljes, hogy egyben mag is. Ez a tulajdonsága megegyezik az *ysa* tulajdonságával s a mag állapot egyben a mennyei nyugalom állapota is. Fontos: "ezért a célért kell imádkozni", mert ezzel az élet örökkévalóságáért is imádkozunk. Ennek a gondolkodásnak, világszemléletnek az alapja a természet, illetőleg az ember és a természet kapcsolata, amelyet az ember kitűnően ismert s a jelképeknek ez adott alapot és értelmet.

A "*szen achscin*" szent asszony szókapcsolatban a *szen* a forrás, a mag, az ősz egyik tulajdonsága, természetes, hogy fennmaradt 'forrás' jelentésben is, vö.: ko. *sin* 'forrás', de benne van a *Szinva* pataknevünkben is. Az "*achscin*" asszony összetett szó, az előtagja elvileg összetartozhatna az *ak*, *aka*, *ag* formákkal, melynek a jelentése 'férfi, okos, bölcs, tiszteletre méltó, ősz, atya' ld. török *aksakal*¹⁸⁴ (< *ak* + *sakal* 'teremtény, ember'). Kasgari szerint a *Xātūn* 'fejedelemasszony' jelentésű, s a *kagan* feleségéről van szó, tehát inkább a *kagan* szót kell benne látni. Az utótag pedig *sin* 'nő' jelentésű szó, a családjába tartozik a magyar *szent* töve és a forrást jelentő ko. *sin* stb. Korábbi változata a *tin* (tVn) szókezdő *t*-vel, amely bizonyos esetekben *sz-* lett, máskor *d*-vé zöngésedett (vö.: *donna*) stb. Ha az első eset lenne az igaz, egyszerűen a férfi és a nő egységét jelentené az *asszony* szó. A második eset szerint pedig a kagan nőt kell benne látnunk. Mindkét esetben természetes az *úrnő* értelmezés. Hozzá kell tenni, hogy a törökségben ismert *katun* 'asszony' szó etimológiailag idetartozik. Következésképp, a *Xātūn*, *katun*, oszm. *kady*n, magy. *asszony* ugyanannak a szónak az alakváltozatai, etimológiailag ugyanazok.

32. old.: A "*bovdug*" szó ma *bódog*, *boldog* formában ismert. A két változat úgy tartozik össze hangtanilag, hogy az *-l-* előzménye olyan réshang *-δ-* (interdentális zöngés spiráns) volt, amely több irányban változott. Esetünkben *-l-* lett belőle (ld. *boldog*), illetőleg olyan *-w-* (bilabiális zöngés spiráns), amely tovább változva vokalizálódott, azaz magánhangzó lett belőle: *-w-* > *-V-*, majd redukálódott (az ejtésben rövidült és zárt ejtésűvé vált) és eltűnt az ejtésből, miközben az előtte álló magánhangzó megnyúlt, ld. *bódog*. Az Akadémia álláspontja szerint ezekben az esetekben az *-l-* szervesen betoldott mássalhangzó és az eredeti helyes alak a mássalhangzó nélküli, vö.: *tölgy-tőgy*, *völgy-vőgy*, *szöllő-szőlő*, *gyümölcs-gyümölcs*. Ez téves és nem igazolt megállapítás. Hozzáteesszük, a *boldog* szóval összetartozik a *vastag* (< *vas*: szótó + *-tag*: képző) szavunk. A *boldog* az eredeti jelentésével az áldott állapotban lévő ősiyára utalt. Éppen ezért lehet szent. E gondolkodás szerint a boldogság az áldott állapotban levőség. Ez azt is jelenti, hogy teljes, amit a szó szerkezeti felépítése és az alkotó elemek is igazolnak: *bol*: szótó, rokona a magy. *tele*¹⁸⁵ + *-dog*: 'valamivel ellátott, valami mellett lévő, valamihez tartozó' képző. A *boldog* másképpen *teleség*. A *-dog* és a *-ség* képző ugyanaz, egymásnak alakváltozatai.

Az "aranyasasszony" szó sok más mellett a Napba öltözött asszonyt juttatja eszünkbe, s minthogy a Nap férfi tulajdonságú, a nő és a férfi egysége, a termékenység, az élet biztosítása is benne van, ezért az *aranyas asszony* szent, bölcs, ősi asszony, mindentudó. Az aranyas szó valóban tartalmazza az *ara* szót és lehet 'égi menyasszony' értelme, benne van *ar* 'áradó', az *ar* sugározhat jót, annál is inkább, mert a török *ver-* 'ad' jelentésű szóval is rokon, s az *ad* eredeti jelentése 'életet ad' volt, azonban az aranyasnak nem szolgálhatott alapul egyik sem. Az *arany* töve a *fehér* és a *sárga* szavakkal tartozik össze s mint ilyen a forrásra, a tisztára, az ősiyre és a szentire utal.

A szerző kitűnő megfigyelése: "a latin szöveg őrizte meg a Boldogságos Szűz Mária megnevezést, ... Itt azonban nem nyugati átvételről van szó, hanem teljesen saját megnevezésről: szent asszony, Máriát mond a szövegíró". Hozzáteesszük, a latinba olyan nyelvből került be, amely a magyarral rokon.

A húsvéti játékok lényege is szorosan kötődik a *por*, *hamu*, *lélek* szóval kapcsolatosan elmondottakhoz. "Miért keresik a holtak közt az élőt..." kérdésben benne van a válasz is. A húsvét

jelképei a tojás, a tojásra írt minták, a vessző, a víz és a vízzel való locsolás a megtermékenyítésre, a születésre utalnak. A tojás, a mag, mony, víz, forrás benne van a holtakban is, s ez örökítő szerepű, másként az élő, az örökké élő.

32-33. old.: A három szent asszony Szűz Máriát jeleníti meg Jézus keresztfája alatt kitűnő gondolatkörben. A három szent asszony a teremést, a születést jelképezi s a keresztfá metszéspontja az élet kiinduló pontja is. A későbbiekben a három szent asszony helyére beírt két Apostol neve (Péter és János) már nem tartalmazhatják ezt a gondolatot.

35. old.: "Cibele, az istenek nagy anyját" Rómában egy templomban tisztelték a Minden szentekkel megállapításban. A *Cibele* igen fontos ősi név, összetartozik a csuv. *Šaval*, or. *Civil* folyónévvel s a csuv. *šāl* 'forrás' szóval.

36. old.: "A *-ság/-ség* képző a régiségben fő-t jelentett." megállapítást igazolják a ko. *sin* 'forrás', az ÓT. *sug*, *sub* 'víz' szavak is. Ugyanakkor összetartozik a 'hegy' jelentésű szóval, amely magyar földrajzi nevekben is megvan, vö.: *Ság*-hegy. Hozzáteesszük, a hegynek is van forrás szerepe. Keleten a hegyet szentként tisztelik és áldott állapotban lévőknek tartják s mint ilyen, forrás szerepe van.

37. old.: A földrajzi nevek és a nyelvünk igazolják azt is, hogy a "teremtő, akihez ősi jogon mindig vissza járók vagyunk".

38. old.: Támogatjuk a szerzőt abban is, hogy az *ysa*, *isa* a magy. *ős* szóval és az *Isten* előtagjával (*is*) azonos. Az *isemuc* töve az *ise* s a *mu* 'én' személyes névmásból keletkezett birtokos személyjel, továbbá a *-c-* (mai helyesírás szerint *-k*) többes szám jele - a *két*, *kettő* számnevünk kezdő mássalhangzója - hozzáadásával.

Elvileg megvan a lehetősége annak is, hogy a 'gyökér' (vö.: tör. *kök*, Kasg. *kuk* 'gyökér') jelentésű szó szolgált alapul a többes számnak s a *két*, *kettő* elsősorban a duális jelölője. Hozzáteesszük, a két számnév abszolút szótövében is ugyanaz a *kök*, *kuk* 'gyökér' szó van meg, amelynek megfelelője a magyarban *kákó*, *kankó* elágazásra utaló szó. A *két*, *kettő* a gyökérből, a forrásból való elágazást szemlélteti. Hasonló gondolkodás szerint született a törökségben a 'kettő' számnév, vö.: csuv. *ikkě*, oszm. *iki* 'kettő'. A magyarban ezt az *ág* is szemlélteti.

Az *isemuc* szó azért is figyelemre méltó, mert az *ősünk* (< *ős*: szótő + *ün*: én + *-k*: többes szám jele) ma használt megfelelőjével szemben itt az én megfeleléseként az *m-* kezdetű változat van meg, amely ma is ismert számos keleti nyelvben, még az uráliba soroltak között is használt, vö.: *men* 'én'. Arról van szó, hogy korábbi szókezdő *w-* az egyik irányban *m-* lett, vö.: *men*, a másik irányban *-0* (zéro) vö.: magy. *én*, a harmadik irányban *b-*, vö.: oszm. *ben* 'én' stb. A HB e tekintetben azért is fontos, mert az egyes szám első személyű személyes névmásnak nem a mai változatát örzi birtokos személyjel minőségben. Az *íme* szóval nem lehet azonos a névmás, de a második eleme (< *í* + *me*) a *me* összetartozik vele, a magy. *mi* kérdőszó is rokon.

Az *isemucut*: *ise* 'ős' + *mu* 'én' (birtokos személyjel minőségben) + *-cu*: többes szám jele + *-t*: tárgy ragja elemekre bonthatjuk.

39. old.: Az *a* hang valóban lehet alapfunkcióban atyai, anyai jelentésű, mint ahogyan egyetlen magánhangzó jelölheti a vizet is, vö.: csuv. *uśyrma* (< *u* 'víz' + *śyrma* 'árok, patak, szakadék').

Az *apja*, *anyja* úgy értelmezhető, mint a gyerekek az *apja*, *anyja* és a *-ja*: egyes szám 3. személyű birtokos személyjel. Hozzá kell tenni, hogy a magyar nyelvjárásokban a szülőket ma is hívják úgy, hogy *apja*, *anyja*. Ezek az *apa*, *anya* alakváltozatai és nem tartalmaznak *-ja* birtokos személyjelet. Arról van szó, hogy egy korábbi *apka*, *anka* forma *-k-* hangjából *-j-* lett, így keletkezett az *apja*, *anyja* változat. Ha a *-k-* fejleménye *-0-* (zero), akkor keletkezik az *apa*, *ana*. Az *anya* esetében a *-k-* fejleménye a *-j-* meglágyította az előtte álló *-n-* nazálist.

Abban azonban nem értek egyet a régi nyelvészeinkkel (Mészöly Gedeon, Beke Ödön, Tompa József, Simon János), hogy ez azért van, "mert az emberi szellem "primitív nyelvi" korszakának a jellemzője". A nyelv ugyanis attól élő, hogy örökös mozgásban, változásban van s egy korábbi hangállapot gyakran a teljesebb, még meglévő formát tartalmazza.

Az *ysa*, *isa* szóvégi *-a*-ja ezúttal az abszolút tőhöz tartozik, nem lehet E/3. birtokos személyjel. Továbbá az *isa* valóban nem lehet azonos a *biza*, *bizony* szavakkal sem.

40. old.: Amint fentebb jeleztem, az *ím* és az *íme* összetett szó: *í* + *m*, *í* + *me*. Az *ím* esetében utótagként csak a kezdő mássalhangzó maradt meg.

41. old.: Figyelemre méltó, igaz gondolat: "A magyar nyelv képes mindenre. A HB nyelve még a magyar nyelv östömbszerű állapotában volt. Kifejező és tömör". Az is természetes, hogy a "Kazárok a gyulát *isa*-nak hívták. Van *Isaszeg* város.", azonban mindig körültekintéssel kell eljárni, amikor a neveknek, szavaknak az alapul szolgáló szót keressük. Nem elegendő az alaki egybeesés.

43. old.: Az *isa* mint *ős* egy is, következésképp teremtő lélek, az étellel kapcsolatos. "A Tulipán népe táblán az *us* segél értelme *ős*, *ős* isten, *ős* lélek", s a *segél* szó etimológiailag összetartozik a már említett csuv. *Šaval*, or. *Civil* folyónévvel s a csuv. *šāl* 'forrás' szóval, de a *székely* népnévünkkel is.

Kiemeljük a következő fontos gondolatot is: "A szemek az égi szférában, az égben lakó ősök lélekszemét idézik. A tábla alsó szférájában, a földi világban szerepel az *us* segél - Isten segítségével szöveg, ahol az *us* gyök az ősisetiségre utal és így több, mint a szemekkel jelzett nemzeti, családi eleink." Ide kötődik a magy. *szem* mint 'forrás', vö.: *tengerszem* 'vízforrás', de vele közös gyökerű az ang. *sea* 'tenger', amely nemcsak a nagy vizet jelöli, hanem 'víz, folyó' jelentése is van a *tengernek*.

Figyelemre méltó: "A természetistennő elnevezésű táblán *engur ama us hum a* = tengerek ősanja, gyümölcsöző anya. Ez a tábla a Kr.e. III. évezredből származik, amikor már a képjelek gyököket jelöltek, s elmosódott sok őseredeti tartalmi elem." Itt már folyamatosan hozzáírják az *us* = *ős* gyököt a női istenanyai minőséghez is. Elvileg az *engur* lehet 'víz és folyó' jelentésű is, vö.: magy. *tenger*, mari *enger* 'patak', bask. *ängyr* 'árok, patak' stb.

Az "*us tu* = őstudás" jelentésű két tagból álló kifejezés második tagja a *tu* rokona a magy. *tud*, *tan* stb. szavaknak.

Törvényszerű, hogy "őseink az Ős-t és az ősi dolgokat az égen keresték....", hiszen a folyóforrás is fent, azaz legfelül van a víz többi részéhez képest. Törvényszerű az is, hogy "A teremtés a magosságban történik és a földre hat. A műveletet az *us hun* végzi. Világosan olvasható, hogy a teremtő *us* egyben *hun*

is." Az *us hun* szókapcsolatnak a második, azaz a *hun* tagja azért is érdekes, mert összetartozik a *hun* népnévvel, amelynek 'ember' jelentése is van ugyanúgy, mint a *magyar* névnek. Sőt rokona az or. *syn* 'fia valakinek', amelynek a párja megvan a kínaiban is, ahol a szó hun eredetű.

Hozzáteesszük, a *tengri* a törökségben nemcsak 'isten', hanem 'ég' jelentésű is. Az is természetes, hogy a gyógyítás a magosságban, azaz a forrásban történik, természetes hát, hogy a mesékben a hősök, a szereplők a forrásvíztől kelnek életre.

45. old.: Figyelemre méltó, hogy a régi írásokban "a teremtő neve *an* volt". Az *ana* azonos a magy. *anya* szóval, amelynek korábbi változata **anga*, **anka* volt.

46. old.: Csak megerősíteni tudjuk, amint igazolja Gyárfás Ágnes a magy. *ős* és *isten* szavak mezopotámiai kapcsolatait legalább Kr.e. 3-2 ezerből. A kínai *thien* 'ég' a hunoktól való, összetartozik a tör. *tengri*, a magy. *hun*, *menny* szavakkal, de idetartozik etimológiailag a finn *ukko* 'finnek régi pogány istenségneve'. Rokona az "an, amely Kr.e. 3-5 ezerben gyakran kifejezte a teremtőt". Összetartozik velük az *il* (első), az *egy* és az *ina* is.

47. old.: Meg kell jegyeznem, hogy a *Turan* elemekre bontását és magyarázatát én másképp látom, eszerint képzett szó. Bár jelenleg kétféle megoldás kínálkozik. Az egyik szerint *Turan* < *tu-*: abszolút szótó + *-ran*: 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő' jelentésű képző. A *turan* szó genetikailag összetartozik a törökségben ismert *tengri* 'isten, ég' szóval (< *teng-*: abszolút szótó + *-ri*: képző), csuv. *turā*, *torā* 'isten' (< *tu-*: abszolút szótó + *-rā*: képző), de rokona a csuv. *turi* 'felső', a *turux* megerősítő szócska, *tymar*¹⁸⁶ 'gyökér' (< *tyma-*: abszolút szótó + *-r*: képző), *türinke*: régi törzs neve (< *tü-*: abszolút szótó + *-rinke*: képző), csuv. *tyrā* 'gabonamag' (< *ty-*: abszolút szótó + *-rā*: képző) és az or. *verx* 'felső, fent lévő'¹⁸⁷ (< *ve-*: abszolút szótó + *-rx*: képző) szó is. Teljesen természetes, hogy a *tu-* abszolút szótó megvan a csuvasban 'hegy' és 'szül' jelentésben. A másik lehetséges megoldás az, hogy a *Turan* és a *Turxan*, *Turkan*, *Turfan* nevekkal közös etimológiájú, s jelentése 'uralkodó' (vö.: Kasg.). A szó tövében (*Tur*) egy 'uralkodik, irányít' jelentésű igét kell látnunk, amelyhez *-kan*, *-xan* folyamatos melléknévi igenév képző járult. Így a *Tarkan* jelentése 'irányító, vezető, parancsoló', amely megfelel az 'uralkodó'-nak, s összetartozik vele a *Tarján* negyedik honfoglaló magyar törzs neve is.

49. old.: Az is természetes, hogy az *ős* 'szent' jelentést is tartalmaz. "Remete Szent Pál tehát a Pálos szerzetesek őse s a jámbor remeték mind ősfiai, akikben az ő lelke erejével működik a hit. Tehát a lelke bennünk él. A szerzetes remeték még az ősi hit elvén őshöz járók voltak, haláluk után szent mesterük lelke közelébe tértek haza az égi úton. Időben, térben összetalálkoztak a magyar lélekgondozó erők. A Pálos szerzetesek a Boldogasszony tisztelet ápolói, hű gondozói..."

A nyelvek is igazolják, hogy "Szent Mihály alakjának tisztelete összeköti az eurázsiai turán hitvilágot."

50. old.: "Mihály arkangyal lovával áll a lélek segítségére, mert a magyar nép az égben is lovon járt, s végső útján teremtő istene elé Szent Mihály lován vonult be."

51. old.: Kiemeljük a következő gondolatokat: "Egyetlen nép sem rendelkezik olyan ősi egyházrenddel, mint a magyar. Ez a rend a lélekre épült, amely égi eredetű." "Mindenszentek, akik az első églakók, Isten teremő művének tanúi voltak." A következő gondolatban, mely szerint "A tudatunk befogadja az újat, mély tudatunk azonban kitörölhetetlenül őrzi a régit." az is benne van, hogy a mély tudatunk őrzi a magyarságunkat, a nyelvünket. A mély tudatunk pedig akkor szűnhetne meg, ha megszűnne a nyelvünk, amely a mély tudatunknak az ébren tartója, ennek pedig a következménye a magyarság pusztulása lenne.¹⁸⁸

54. old.: A *zumtuchel* azaz szemetekkel szó több szempontból is érdekes. A következő elemekre bontható: *zum* 'szem' szótő + *tu*: 'te' + *c*: többes szám jele, a *két*, *kettő* számnév kezdő mássalhangzója + *-hel* '-vel', jelentése eredetileg 'együtt'.

A *vogmuc* a *vogy* 'van' jelentésű létige + *mu* 'én' + *-c*: többes jel elemekből áll.

55. old.: *Latiatuc* < *Lat*: szótő 'lát' + *-ia* '-ja': E/3. személyű személyrag (eredete *tu* 'te': E/2. személyű személyes névmás) + *-c* '-k': többes szám jele elemekből áll. A magy. *lát* a szemmel, a forrással kapcsolatos. A forráshoz tartozik a meder is, ami lent van, következésképp a *láb* is összefügg vele, ld. még *lábad* 'űszik' szavunk. A Czuczor-Fogarasi szótárnak igaza van, a *szem* összetartozik a *személy* szó *szemé*- tövével.

62. old.: A szent szavak a víz, a forrás valamely tulajdonságát őrzik. A *húgy* csillag volt, a *sár* arany volt (*sár*, *sárga arany*, *sárarany*), a *pur* éltető lélek volt, az *amu* égi vízanya, az *us*, *as* pedig ős volt, amelynek a Naphoz is köze van. A *pur* franciául 'tisza' jelentésű, idetartozik, hiszen mint forrás csakis tiszta lehet. Természetes, hogy a régi képzel írásban 'tisza, szent, fénylő, testet öltés' jelentésű.

Mint fentebb említettük, a *hamu* összetartozik a *homok* szóval, amely a törökben *qumag* s a homokszem mint forrásszem a magassággal, a forrással, maggal kapcsolatos.

63. old.: Tökéletes megfogalmazása a lényegnek: "*ustu*: 'őstudás': atyai (*isa*, *ysa*) és anyai (*ch*)*omuv* elemi égi magvak vagyunk, s bennünket a lélek (*pur*) elevenít."

65. old.: Igen tanulságos a *milostben* szó. Tövében a *málik* ige van meg, amely összetartozik a *malom* szóval. A *malaszt* képzett szó, "mint mennyei malaszt teremőre alkalmas hely, közeg, eszköz." "A malasztnak állandó jelzője az égi, mennyei szó. Másféle malaszt nincs." A malaszt "a szakralitás csodája.... megfoghatatlan, átláthatatlan, mégis létező."

A természet igazsága, hogy "A teremő malmához nem kell energia és lóerő, mert ez az a malom, melynek nincsen köve, mégis lisztet jár, mégis lisztet jár". Valóban, az anyaméhben megtermékenyítéskor málik, hasad is a mag. A szerző a HB értelmezését széleskörűen igazolja. Az ősi tudást sok oldalról mutatja be, amely benne van a HB-ben: "eleve teremőte, az elegy korában, amikor éppen csak hogy szétválasztotta egymástól az égi és a földi vizeket, amikor az idő és a tér még elegyedett is, a teremő elv sérthetetlen volt." Ld.: *málik*, *mag*. Fontos, hogy ez a teremő elv a mai napig változatlan és sérthetetlen, amelyet a nyelvünk úgy tükröz, ahogyan van.

66-67. old.: Valóban "eleve": első, egy, Isten neve is, ld. *el(ső)*, *él*. A szó hatalmas területen ismert, ld. tör. *ilk* 'első', koreai *el* 'egy' s ez a magyar, a szkíta-hun nyelveken, a turánin keresztül Mezopotámiába is elvezet bennünket.

68. old.: Természetes, "Mindezek ismeretére azért van szükségünk, mert a közel-keleti népek hosszú évezredek át turáni anyanyelvűek voltak és az ősi gyökszavak benne maradtak a később helyükre települő népek nyelvében. Ha a magyar nyelv múltjával foglalkozunk, a közel-keleti történelem és történelem előtti népek nyelvét nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ...". Kitűnő megfigyelés a következő, amely csakis következetes, őszinte és hatalmas munka eredménye: "kevert nyelv: a történelmi kor rontott nyelve", amely már nem volt ragozó és nyelvtanát héber mintára alakították át, de így is szembeötlő a magyar nyelvvel való hasonlósága."

"Mi példaként nem ezt a kevert nyelvet emeltük ki, hanem a korábbi, a Kr.e. 3-5 ezer éves turáni ősnylvet, melyet nem agyagba nyomtak, hanem drágakőre véstek. Kis táblákra, pecsételőkre, néhol pl. Nimrud városában hatalmas falfelületre."

69. old.: A *miv*: többes szám első személyű személyes névmás. "A régi képjelíráshoz turáni nyelvben *mi*, *min* gyök jelentése 'mennyei' és ha *mi* rólunk van szó, az mindig a mennyei teremttől való kapcsolatot jelenti. A korai írásokban, mint pl. a kék kövön az AN teremttől szóbeljei gyökként szerepel. A teremttől a *mi*, *min*-t jelentő szót két ovális ponttal jelölték: 00. Így olvasata: *Mi* teremttől, *Mi* urunk, *Mi* őszünk. A két pont és a *min* a kettes számnak is megfelel. Ez utalhat az égi kettősre (fény és víz a teremtetés őselemei) és utalhat a teremttől gyermekeink közös, égi eredetére is." Ez a gondolat arra is utal, hogy a *mink* személyes névmásban a *két*, *kettő* számnév kezdő mássalhangzóját kell látnunk s a duális jelentés van meg benne. Tehát a magy. *mi* nyelvjárási alakja *mink*, szótöve a *min* 'én' jelentésű, rokona a vog. *men*, osztj. *men* stb., a *-k* pedig a *két*, *kettő* számnévünk kezdő mássalhangzója. Eszerint a *mink* 'két én' értelmű.

70. old.: Figyelemre méltó, hogy "az ősi turáni iratok is említik az Adam nevet a női méh formájú képpel (AD), és az ember jelentésű (DAM) képpel együttessel." Ami az *Adam* szó alaktani felépítését illeti, két eset lehetséges. Elvileg az *Adam* felbontható az *Ada* + *m* elemekre s a második elem vagy mag jelentésű szó kezdő mássalhangzója, vagy pedig képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott, valami mellett lévő' jelentéssel. Ugyanilyen szerkezetű az *adamah* 'föld' szó (< *ada*: szótól + *-mah*: képző), hiszen női minőségű. A másik lehetőség szerint az *Adam* felépítése: *A*: abszolút szótól + *-dam*: képző.

A *neki* két elemből áll: *nek*: határozórag + *-i*: birtokos személyjel, amelynek eredete: E/3. személyű személyes névmás, a mai *ő* alakváltozata, ld. nyelvjárási *í*, *ű*.

Ami a *ház*, *haza* szavakat illeti, nemcsak a finnben van megfelelője (vö.: fi. *koti*, *kota*, *kat*), a szót a hunok is ismerték *kutu* formában, az oszm. *kutu* 'doboz' szó is a családjába tartozik, amelynek eredetibb jelentése 'tekercs' volt. Valóban idetartozik a latin, spanyol, olasz *casa*, *caza*, de a csuv. *kasă*, *kas* 'faluk' szó is.

74. old.: Az *wt* 'öt' két elemből áll: *w*: *ő* E/3. személyes névmás + *-t*: tárgyrag, amelynek eredete a tV 'az' jelentésű mutató névmás.

A *heon* 'hiába' értelmű. Igaza van Gyárfás Ágnesnek, a *hiú* szó nem illik ide. Úgy látjuk, a szó a *hiány* szavunkkal tartozik össze.

Az *ig*, *igg*, az *egy* számnévvel azonos, 'kezet' jelentése is van, de a szó nagy családjába tartozik az *ügy* 'patak' szó is. Az *Eger* városnévnek pedig az *Eger* pataknév szolgált alapul, ennek közszói jelentése 'folyó', vö.: mari *enger* 'patak'. Ugyanakkor a szó alakváltozata a *tenger* 'víz, folyó' jelentésű szó is, amely megvan Kasgarinál s az ótörökben is ismert a párhuzama szintén 'folyó' jelentésben. E szavak családjába beletartozik az *Úr* szó is.

82. old.: Tanulságos az *urdung* 'ördög' szó vizsgálata. Az *ördög* a lent lévősséggel, a pokollal is kapcsolatban van, rokona az ang. *Earth* 'föld' jelentésű szó. A magy. *Ördögárok* 'földárok' jelentésű s másik neve a *Csörsz árok*, amelynek az első eleme a *Csörsz* alakváltozata az *Earth*-nak. A következőképpen bonthatók elemeikre: *urdung* < *ur*: szótő + *-dung*: képző, *ördög* < *ör*: szótő + *-dög*: képző, *Earth* < *Ear*: szótő + *-th*: képző, *Csörsz* < *Csör*: szótő + *-sz*: képző. Külön rokonok a szótövek (vö.: *ur*-, *ör*-, *Ear*-, *Csör*-) és külön összetartoznak, egymásnak alakváltozatai a képzők (vö.: *-dung*, *-dög*, *-th*, *-sz*).

Az *intésének* szó tövében (vö.: *in*) a 'hajlat' jelentésű *hón* szavunk van meg. Az *int* -t-je mint igeképző a *tesz* ige kezdő mássalhangzója.

84. old.: A *mige*- igekötő valóban a *meg*- elődje s a *mag* szóval kapcsolatos.

Az *yyl* ma *oly* melléknévi utaló szó, ahol az *o* azonos az *az* mutató névmással, az *-l*, *-ly* pedig 'valamivel ellátott' képző, vö.: csuv. *väl* 'ő' E/3. személyes névmás.

A *turchucat* ma *torkukat* elemekre bontva: *turch*: szótő + *-u*:- birtokos személyjel, eredete E/3. személyes névmás + *ca*: többes szám jele + *-t*: tárgy ragja.

Az "*És a gyümölcsnek oly keserű vala vize*" mondatban a *vize* végső *-e*-je E/3. birtokos személyjel és nem részes eset ragja.

Az "Állítmány: *keseruv vola*. Lényegében a jelző az állítmány s a létige mindössze névelőt helyettesít." Ez esetben névszói igei állítmányról van szó, a melléknév az állítmány névszói része, a *vola* létige pedig az igei része.

Az "*És oz gimilsnec vvl keseruv uola vize*" mondat mondattani elemzése szerint tehát az állítmány: *keseruv uola*. Miről állítom, hogy *keseruv uola*? *Gimulsnec vize*-ről. Ez az alany, amelyet egy birtokos szerkezettel fejeztek ki, ahol a birtokos a *gyümölcs*, a birtok pedig a *vize*. Ez utóbbi E/3. személyű birtokos személyjellel (*-e*) van ellátva.

85. old.: Igaz, hogy "A fény adta ragyogás és a víz mozgékonyasága a teremtés mozzanatához vezetnek".

A *vimágguc* szókezdő *v*-vel eredetibb alak az *imádjuk*-hoz képest.

92. old.: Az "ez *muncas vilagbele*" e *munkás világba* szerkezetében az *ez* nem lehet határozott névelő. Mint mutató névmás, kijelölő jelző szerepet tölt be. Ugyanez a helyzet az "ez *lelicert*" e *lélekért* kapcsolatban.

95. old.: A "*mulchotia*" *mulhatja* tövében valóban a *múlik* ige van meg.

96. old.: " *vermut*" *vermet* szó *vermu* tövével összetartozik a mai *verem* forma, továbbá az *árok*, *üreg* szavak és a *barlang bar* töve.

100. old.: A "*iorgossun*" *irgalmazzon* szó töve a *iorgo*, ma *irga*. Eredetileg szókezdő mássalhangzóval rendelkezett.

106. old.: Úgy látom, hogy az "*Es uimagguc szent peter urot, kinec odut hotolm ovdonia es ketnie, hug ovga mend w bunet.*" többszörösen összetett mondat, a tagmondatok között alárendelő viszony van. Főmondat az első tagmondat: *Es uimagguc szent peter urot*, ennek jelzői alárendeltje a második tagmondat, amely arra a kérdésre válaszol: Milyen Szent Péter urat?: *kinec odut hotolm ovdonia es ketnie*, ugyanakkor főmondata a harmadik tagmondatnak, amely ennek célhatározói alárendeltje és a Mi célból? Miért? kérdésre válaszol: *hug ovga mend w bunet*.

Az első tagmondatban az állítmány: *uimagguc*, tartalmazza az állítmányt kifejező ige, az alany: *mi*, s a tárgy: *szent peter urot*.

A második tagmondatban az állítmány: *odut*, az alany: *hotolm*, s a célhatározó: *ovdonia es ketnie*. A szóvégi *-a* és *-e*: birtokos személyjel.

A harmadik tagmondatban az állítmány: *ovga* tárgyas ragozású ige: *ov* (óv) + *-ga* (*-ja*): E/3. személyű tárgyas igei személyrag, eredete E/3. személyű személyes névmás vagy mutató névmás, amelynek a párhuzamai széles körben ismertek a törökség nyelveiben. Az alany: *ő*, benne van az állítmányt kifejező igében. A tárgy: *bunet*, ennek birtokos jelzője az *w* 'ő, övé', s a *mend* 'mind' pedig mennyiség jelzője.

A *uimagguc* forma tárgyas ragozású. A következő elemekből áll: *uimag* (*imád*) + *-gu* (*-ju*): E/3. tárgyas igei személyrag + *u* 'én' + *-k*: többes szám jele. Ma úgy tanítják, hogy a *-juk*: a tárgyas ragozás T/1. személyű igei személyragja.

Az *ovdonia* 'oldania' relatív tövében az *old* (< *ol*:- abszolút szótő + *-d*: igeképző) ige van meg, amelynek nyelvjárási változata az *ód* (< *ó*:- abszolút szótő + *-d*: képző). Az *ovdonia* a következő elemekre bontható: *ovdo*:- relatív szótő (< *ov*:- abszolút szótő + *-do*: igeképző) + *-ni*: főnévi igenév képző + *-a*: birtokos személyjel. Az *ovdonia* változat igazolja azt a már többször hangsúlyozott álláspontunkat, mely szerint az *-l* (ld. *old*) nem lehet szervesen betoldott mássalhangzó. Az elődje olyan *-δ*- (interdentális zöngés spiráns) volt, amely egyben elődje az *ovdonia* *-v*-jének és a mai nyelvjárási *ódania* változat *-0*- (zéro) hangjának. Ez utóbbi két esetben a *-δ*- egy másik irányú változásban *-w*- (bilabiális zöngés spiráns) lett, amely egyrészt *-v*- (dentolabiális zöngés) hanggá változott (ld. *ovdonia*), másrészt vokalizálódott, majd eltűnt az ejtésből, miközben megnyújtotta az előtte álló magánhangzót (ld. *ód*, *ódania*).

108. old.: A "*wimagguc uromc isten kegilmet*" mondatban a *wimagguc* írásképe más a *uimagguc*-hoz képest. Az ejtés azonban ugyanaz lehetett. Külön hangsúlyoznunk kell, hogy az *uromc* szó *urunknak* a értelmű, az *isten* pedig *istennek a* jelentésű s a *-nak a*, *-nek a* rag a birtokos szerkezetre utal és nem részeshatározó. Eszerint az *uromc* és az *isten* a birtokos s a *kegilmet* a birtok.

111. old.: Az "*uromc scine eleut*" *urunk színe előtt* esetében nagyon helyesen birtok viszonyról ír a szerző. "Ez a birtokviszony képes helyhatározó", állapította meg.

Az is kiolvasható, hogy Ádám bűne az ember bűne, amit maguk a szavak is igazolnak a jelentéstartalmukkal.

115. old.: Többször is előfordul, s erről már fent szóltunk, hogy a *neki* nem lehet részeshatározó névmás. A *-nek* határozóragot az E/3. személyű személyes névmásnak az *ő-nek* az *i* változata követi birtokos személyjel minőségben. (Vö.: *nekem* < *neke* + *-m*: < *men* 'én'; *neked* < *neke* + *-d*: < *te*, *ten* ld. *tenmagad*, *temagad*, török *sen* 'te'). Az oroszban éppen fordítva van, vö.: or.: *mne* 'nekem' < *mn* ← nem or. *men* + *-e*: részeshatározó eset ragja, eredetét nem a szláv nyelvekben kell keresni, vö.: csuv. *mana* 'nekem': *man* + *-a*.

118. old.: Az "*uromuchoz*" szót 'urunkhoz' és nem "uromhoz" értelemben kell felfogni. A szó elemekre bontása helyesen: *uro*: szótő + *mu* 'én' (< *mun* ld. *men* 'én') + *-c*: többes szám jele + *-hoz*: határozórag.

119. old.: Egy többszörösen összetett mondat következik, amelyet hasznos lenne több nyelvésznek is egy kerek asztalnál megvitatni. Néhány ponton én másképp látom az elemzést, mint Gyárfás Ágnes, ezért az egész mondatot vizsgálatnak vetem alá: "*Scerelmes bratym | uimagguc ez scegin ember lilki ert. | Kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente. | Kinec ez nopun testet tumetive. | Hug ur uvt kegilmehel abraam. Ysaac. Iacob. Kebeleben helhezie. | Hug birsgnop ivtua mend w szentii es unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia ilezie wt*". |

A hat tagmondatból álló többszörösen összetett mondat első két tagmondata mellérendelő viszonyban van egymással: *Scerelmes bratym | uimagguc ez scegin ember lilki ert.* | A második és a harmadik tagmondat között alárendelő viszony van, amelyben a második a főmondat: *uimagguc ez scegin ember lilki ert.* | Bár kínálkozik, hogy a harmadik ennek tárgyi alárendelő mellékmondata legyen, azonban a kitehető utalószó: '*annak a*' (*szegény embernek a lelkéért imádkozzunk*) arra utal, hogy jelzői alárendelő mellékmondatról van szó: *Kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente.* A negyedik tagmondat is a másodikkal van alárendelő viszonyban, annak ugyancsak jelzői mellékmondata: *kinec ez nopun testet tumetive.* A második tagmondatnak az ötödik a célhatározói alárendelő mellékmondata s a kitehető utalószó: '*azért, abból a célból*'. Tehát *imádkozzunk e szegény ember lelkéért azért, abból a célból, Hug ur uvt kegilmehel abraam. Ysaac. Iacob. Kebeleben helhezie.* S a hatodik tagmondat ugyancsak célhatározói mellékmondata a másodiknak: *Hug birsgnop ivtua mend w szentii es unuttei cuzicun iov felevl iochtotnia ilezie wt*".

Mészöly Gedeon helytelenül tartja finnugor eredetűnek a *jó* szót. Hozzáteesszük, a folyót jelentő *jó* szóval összetartozik végső soron a *jó* melléknév.

121. old.: A "java" szóban a szótő a *jav-*, amely a *jó* alakváltozata s az *-a* E/3. személyű birtokos személyjel.

A "temető" szót vizsgálva nagyon helyesen látja Gyárfás Ágnes, hogy a *teme* szótővel összetartozik a *tömeg* szavunk, ugyanakkor a Szinnyi említette *tümetjük* formában benne van a *töm*, *tüm*, *tem* változatú igénk is.

125. old.: Nagyon jó kérdés a következő: "A régiségben volt-e 3. szem. igeragozás vagy csak 1. és 2. szem?" Helyesnek vélem Gyárfás Ágnes megjegyzését, valóban, a 3. személyhez képest minden más személyű alak ragozott kell legyen. A földrajzi névi kutatásaim során derült ki, hogy az összes cselekvés elsőként a víz tevékenységével volt kapcsolatos s valamennyi kezdetben -Vk végű volt. Ma helytelenül -ikes igéknek nevezik, holott a *folyik* (< *fo-* + *-lyik*), *törík* (< *tö-* + *-rik*), stb. volt az elsődleges, amely elsőként igenévszó volt s idővel az egyik irányban *foly*, *tör* ige lett, a másik irányban pedig névszó: *folyó*, *törő* stb. Később az első és a második személyre is vonatkoztatták a cselekvést s ezt úgy fejezték ki, hogy az ige után tették a megfelelő személyes névmást, pl. *tör* + *én*, *tör* + *te* s személyes névmásból fejlődtek ki az igei személyragok. Mint fent láttuk, a személyes névmásoknak már ebben az időben különböző alakváltozataik voltak használatosak, ezekből a *töröm* (< *törö-* + *-m* < *vö.: men 'én'*) a tárgyas igeragozás kifejezőjévé vált, ezért az *m-* a tárgyas igeragozás személyragja lett. A *török* az alanyi ragozásban használatos forma, amelynek a töve a *tör-* vagy a *törö-* s ehhez járult az *én* személyes névmás, amelynek korábbi változata Vnk lehetett, őrzi ezt az *engem* (< *enge-* + *-m* < *vö.: men 'én'*) névmás *enge* eleme. Ez utóbbiban a *-k-* már zöngésedett. Tehát a *-k* alanyi ragozású igei személyrag szintén az *én* változatának a maradványa. Megjegyezzük, hogy a tárgyas ragozásban E/3. személyben is van személyrag, amely az *ő* személyes névmásnak az *i* nyelvjárási alakjából fejlődött.)

127. old.: Ez utóbbihoz tartozik egy nagyon fontos meglátása a szerzőnek s egyben alátámasztja azt, hogy a *terem* igének előzménye **teremik* lehetett és elsődleges a *teremt*-hez képest: "egyszerűbb az almafának ősszel az almát teremnie, mint termővé tenni a káoszt, a hamut". A *kamu* szónak rokona a *kumma* 'vízcsepp', amely forrásként szolgál s a forrásban, a magban, ahol a megtermékenyítés történik, egyfelől valóban káosz van.

128. old.: Kitűnő, igen lényeges megfigyelés a következő: "Régi nyelvek tanulmányozása során úgy láttam, minél régibb a gyök, annál több jelentéstartalom tapad hozzá s annál több felé ágazik szófajilag is." A kutatásaim eredményeképpen úgy fogalmaztam, hogy a vízzel kapcsolatos eredeti komplex jelentéstartalomban minden benne volt. Másképpen, a vízcsepp mint forrás eredetileg egyszerre tartalmazta, tartalmazza az összes tulajdonságot, ami rá és a belőle keletkező teremtményre jellemző. Ezek a résztulajdonságok, amelyek az egészet alkotják, idővel önállósultak. Elkülönültek az igei és a névszói jellemzőket megnevező formák, az egyik pl. a víz tevékenységére utalt, a másik magára a vízre, a harmadik a víznek a színét, a részek egymáshoz való viszonyát (alsó, felső stb.) jelölte s egyéb jellemzőinek önálló megnevezésévé vált. Közben a természeti környezet más darabjait is megnevezték valamely azonosság vagy hasonlóság kapcsán. Így állhatott elő az a helyzet, hogy az ember testrészeinek a megnevezése a jelent tudással ellentétben másodlagos volt, mert a vízhez viszonyítva kapta a nevét a fej, a láb stb.

129. old.: A következő idézet arról tanúskodik, hogy az igazi, nagy tudású emberek a legszerényebbek s közéjük tartozik Gyárfás Ágnes is: "...ma a régi nyelv elemzése kapcsán alig merem kimondani, hogy a TUR-AN azt jelenti: Isten gyermeke." Bár én másképpen bontom elemeire a *Turan* szót, de úgy is benne van, hogy 'forráshoz, főhöz, fent lévőhöz, őshöz, istenhez tartozó, azaz fenti, égi, ősi, isteni'. Mint fent jeleztem, a szónak *Tu-* az abszolút szógyöke, benne van a *tő*, a *fő*, a *nő*, az 'isten' stb. szó, vö.: or. *bog* 'isten' nem szláv eredetű szó, a szókezdő *b-* eredetileg *t-* volt. Idetartozik a latin *deus* 'isten, istenség', ahol a *de* az abszolút szótő és az *-us* a képző. A *Turán* esetében a fent jelzett két lehetséges megoldás közül bármelyik az igaz, a szónak lehetséges olyan jelentése, hogy 'istenhez tartozó, istennel ellátott, isten mellett levő'. Ez pedig ugyanaz, mint "Isten gyermeke" vagyis Isten utóda, Isten sarja.

129. old.: A "*terumte*" *teremte* elbeszélő múlt idejű alak, ahol a szótő a *terem*, korábbi alakban **teremik*, a *-t* igeképző, amely a *tesz* igéből alakult, az *-e-* (amely ma *-é-*) pedig az elbeszélő múlt jele.

A *ter*, *tur* 'iker' jelentésű szó a mezopotámiai képpel szótárban igen fontos adat, mert az eredeti *t-* szókezdőt őrzi. Ez a hang a magyar iker szóban már eltűnt, de a valamikori meglétére utal a csuv. *jěkěr* 'iker' szó, ahol a szókezdő *j-* a *t-* egyik fejleménye. Egy másik fejleményét őrzi a magy. *Hüküri-tó* földrajzi név, amelyben szókezdő *h-* van s a *tó* jelentése 'iker tó', másképpen 'elágazó tó'. Kiss Lajos téved, amikor a Földrajzi nevek szótárában az ökör szavunkat teszi meg alapul szolgáló szónak. Mindebből csak annyi igazolható, hogy az ökör szóban is benne van az elágazás, de az állatnévnek - amely kifejlett, herélt szarvasmarha megnevezése - alapul szolgáló szó vagy a szarvával kapcsolatos, vagy a nemi szervével. Ez utóbbi jelentést erősítik a csuv. *vākār*, dial. *mākār* 'bika, ökör', ÓT. *öküz*, ujj. *hoküz*, üzb. *hukiz*.¹⁸⁹ A két utolsó adat azért is érdekes, mert az ujjur és az üzbég mint szkíta-hun utódnnyelvek szintén *h-* szókezdőt tartalmaznak.

130. old.: Újabb kitűnő észrevétel: "Megfigyeltük, hogy a teremtés művének kódrendszere a rovásbetűk formavilágában kapott helyet,...". Mindezt megtámogatjuk azzal a megállapításunkkal, mely szerint a kommunikáció, a nyelv megnyilvánulási formái, köztük a beszéd és az írás egyszerre jöttek létre s ennek alapul a víz szolgált a hangjával és a formájával stb.

136. old.: Az *ét*, *étek*, *eszik* szavakban az *é* valóban alapgyök, másképpen abszolút szótő. A *bendő* (< *ben-* + *-dő*) első eleme a *ben*, *bel*, *bél* változatokkal rokon, a *-dő* pedig helyhatározórag.

137. old.: A *titok* alakváltozata a **tilik*, amelynek fejleménye a *tilt* ige *til-* töve.

A *ti*, *til* pedig az *élet* szó *éle-* részével tartozik össze etimológiailag s a *til-* eredetileg élő vizet jelölt, amelynek fejleménye a *foljik*, *folik*, *folyó*, *foló*. Eleink gondolkodása szerint a mozgó víz az élő víz, másképpen élő az, ami mozog.

145. old.: A *mennyei* szó relatív töve a *mennye-*, amely a *menny* és a *mennye* változattal tartozik össze. Elemekre bontva: *men-*, *meny-*: szótő + *-nye*: képző, *men-*, *meny-*: szótő + *-ny*: képző, illetőleg *men-*, *meny-*: szótő + *-nyek*: képző. A szótő rokon a törökségben ismert *mengü* 'örök' jelentésű szóval, de 'hajló, görbe' jelentése is van, vö.: magy. *mánfa mán-* része. Ez utóbbi megvan településnévben is, vö.: *Mánfa*.

168. old.: Gyárfás Ágnes könyvét elismerés illeti azért is, mert arról írt, amiről még nem írtak. "Ki volt ez a nép, amely a HB-ben szereplő és a mai magyar nyelvben is fellelhető gyökökkel fejezte ki áhítatos gondolatait, erről a mai tudomány nem ad számot." Sőt, a Magyar Tudományos Akadémia álláspontja szembe helyezkedik magával a gyökkel is helytelenül.

169. old.: Labat szótárára gondolva igen lényeges, hogy "létezik egy olyan gyökszó gyűjtemény, amely a HB szavainak megfelelően a magánhangzóival együtt őrizte meg a több ezer éves alapszavakat. Labat szótárának és ennek a régi nyelvnek ez a legfőbb érdeme, hogy tisztán megőrizte egy olyan nyelv gyökállományát, amely magán- és mássalhangzóiban megfelel a magyar nyelvnek mind történeti, mind mai szóállományának".

177. old. Labat szótárában található *mund* 'dalol' szó elvileg összetartozik a magy. *mond* szóval, amelynek töve (< *mun*:-: relatív szótó < *mu*:-: abszolút szótó + *-n*: képző, *mon*:-: relatív szótó < *mo*:-: abszolút szótó + *-n*: képző) etimológiailag azonos a magy. *ének* (< *é*:-: abszolút szótó + *-nek*: képző) szóval.

Gyárfás Ágnes a munkája elején írta, mi záró gondolatként emeljük ki: A HB "Értékes, mert magyar és azért is, mert a lélekkel foglalkozik. A magyarság számára legfontosabb a lélek ügye és a Világmindenségben kijelölt feladata a lélekkel való törődés." (16. old.)

Bár a szerzőnek a saját feladata szempontjából igazat kell adnunk, mely szerint "Mi elfogadjuk a nyelvének kitűnő olvasatát. Nem nyelvi, hanem értelmi szempontból olvastuk el újra s elemeztük kérdve kifejtő módon mondattanilag. Azért tartjuk fontosnak ezt az elemző módszert, mert a mondattani elemzés kérdései rávezetnek a pontos szófaji megfelelésekre is." (17. old.) Engem éppen ezek a gondolatok ébresztettek rá arra, hogy az eddigi hangtani és alaktani elemzéseket újra számba kell venni, el kell végezni azoknak a kritikai bemutatását s a Halotti Beszéd hangtani és alaktani vizsgálatát immár az új ismeretek birtokában el kell végezni azért, hogy minél kevesebb félreértés, tévedés maradjon benne, sőt, lehetőleg tökéletes, igazi elemzését adjuk a legrégibb összefüggő írott magyar nyelvemléknek.

Egyértelmű, Gyárfás Ágnes könyve hiánypótló, tömör, óriási tudás rejlik minden sora mögött, amely nem hamis utakon jár. Megérdemli az odafigyelést, beszélni és írni kell róla. Valamennyi megállapítása figyelemre méltó, egyformán fontos és nagyszerű. Példamutatóan elemző mű Gyárfás Ágnes könyve. Az érdemei közé tartozik az is, felhívta a figyelmet arra, hogy több oldalról megközelítve kell megvizsgálni a Halotti Beszédet. A szerző mondattani szempontból értelmezi, egyben belehelyezi abba az ősi tudásba, amely megvan a magyar nyelvben de sok elemet megőriztek a magyarral kapcsolatos nyelvek, különös tekintettel a Mezopotámiában ismert és használt ősi nyelvre, amelyet Gyárfás Ágnes a turánival azonosnak tart s amelynek köze van a szkítához és a hunhoz. Bár a bemutatás és elemzés elsősorban a Magyar Tudományos Akadémia feladata lenne, ennek az érdeklődésnek a hiányában azokhoz a szakemberekhez szólunk, akik a mezopotámiai ékjeles írásnak, a korábbi pecséthengereknek az ismerői, a Halotti Beszéd nyelvi elemzésének a szakemberei, a magyar nyelv és a magyarral kapcsolatban lévő nyelveknek a tudói, ismerői, sőt a szkíta és a hun nyelvekről is tájékozottak, hogy ismerkedjenek meg Gyárfás Ágnes könyvével és szóljanak róla ők is.

Igen lényeges, hogy Gyárfás Ágnes újat alkotott, mindemellett a megállapításai nem mondanak ellent Szentkatolnai Bálint Gábor írásainak és Ucsiraltu kínai mongol professzor hun kutatásainak, valamint a földrajzi névi kutatásainkból kiolvasható következtetéseknek. Ezek a munkák kölcsönösen

megtámogatják egymást. S ez azért természetes és szükségszerű, mert mindaz, ami a HB kapcsán olvasható e könyvben, benne van a nyelvünkben és kiolvasható a földrajzi nevekből is.

Rövidítések

ang. angol

bask. baskír

csuv. csuvas

HB Halotti Beszéd

Kasg. Kasgari

ko. komi

ld. lásd

magy. magyar

or. orosz

oszm. oszmán

osztj. osztják

ÓT. ótörök

tör. török

ujg. ujjgur

üzb. üzbég

vog. vogul

vö.: vesd össze

Források, Irodalom

CZEGLÉDI 2004-2007 - CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek hangtana, mondattana in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1-5.

CZEGLÉDI 2010 - CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek gyökrendszere, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest 2010. Megjelenés alatt.

ERDÉLYI 2004 - ERDÉLYI István Őseink nyomában. Masszi Kiadó, Budapest 2004:53

GYÁRFÁS 2010 - GYÁRFÁS Ágnes A Halotti Beszéd mondattana. MBE Miskolc. 2010.

Kasg. - - Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288

oldal + 2 oldal.

OBRUSÁNSZKY 2010 - OBRUSÁNSZKY Borbála szerk., A magyarság eredetének nyelvészeti kérdései. Szentkatolnai Bálint Gábor emlékkonferencia kiadványa, Táltos Kiadó 2007.

UCSIRALTU 2008 - UCSIRALTU A hun nyelv szavai. Napkút Kiadó Budapest, 2008.

Jegyzetek

- [1](#) Benkő Mihály adta át a keleti magyarok családfáját, amelynek a megismeréséhez, értelmezéséhez, feldolgozásához Benkő Mihály írásai tájékoztatóul szolgáltak.
- [2](#) Ld.: Bakro-Nagy Mariann és Honti László cikkét!
- [3](#) Az utóbbi három még csak kéziratban.
- [4](#) Ennek a publikálásától jelen esetben eltekintek.
- [5](#) Tekintettel arra, hogy egyrészt hiánypótló munkáról van szó, másrészt Magyarországon az akadémiai álláspont szerint tudománytalan kétségbe vonni az uráli vagy finnugor elméletet, nagy részletességgel haladok végig a könyvön bemutatva azt, amivel egyet értek, azt, amit a jelen tudásom szerint kiegészítek, illetve másként gondolok. Mindezt pedig nem másért, hanem a tudás érdekében teszem.
- [6](#) E mondatot nem idézhettem szó szerint, mert a fordítás miatt értelemzavaró.
- [7](#) Konkrét, megtörtént esetről van szó, itt nem tartom helyénvalónak a pontos hivatkozást.
- [8](#) A kutatásaim fényében a magy. *nép* (*né + p*) olyan összetett szó, amelynek az előtagja a magy. *nő*, az utótagja pedig a *fi*, *fiú* 'fia valakinek, utód' szó. (vö.: CZEGLÉDI 2007.)). A *nép* olyan gondolkodás alapján született, hogy a nő és az általa világra hozott utódok alkotják a népet. Ez pedig arra utal, hogy kezdetben a *nép* anyaiági vér szerinti rokonok összességét jelentette.
- [9](#) Könyve magyarul Obrusánszky Borbála fordításában megjelenés alatt.
- [10](#) Az itt szerzett diplomákat nem ismerik el, kivéve külföldön.
- [11](#) Mindhárom könyv kéziratban van meg.
- [12](#) A hozzáférhető teljes adatkészletet nem mutatom be, hiszen most csak jelzem a járható utat, ami a szavak kapcsolatait, magyarázatait illeti.
- [13](#) A magán- és mássalhangzókat a helyi értéküknek megfelelő helyre tettem.
- [14](#) A *venger* nem más, mint az 'énhozzám tartozó', másképpen az 'anyához tartozó'.
- [15](#) Vö.: *magyar* népnév és a *madjar* változata.
- [16](#) A *-p-* fél zöngés ejtésű.
- [17](#) Vö.: magy. *én*.
- [18](#) A szórend alapján (alany, állítmány, tárgy) a tárgy helyén szerepel a mondatban.
- [19](#) Ld. még nyj. *enyim*.
- [20](#) Vö.: oszm. *-a/-e* Dat. esetrag.

- [21](#) Vö.: magy. *-nan*, pl. *onnan*.
- [22](#) A TESz helytelenül az *-ar* elemet tartja képzőnek.
- [23](#) Obrusánszky Borbála szóbeli közlése.
- [24](#) Vö.: fi. *mi, me* 'föld', magy. *Móka* 'szőlős, gyümölcsös kert neve'.
- [25](#) ld. szam.jur. *séβ -β (w)-je*.
- [26](#) Vö.: jen. *sei* szó *-i-je*.
- [27](#) Vö.: kam. *sima*.
- [28](#) Vö.: oszm. *öz* 'lényeg', *özel* 'saját, magán'.
- [29](#) Vö.: magy. *jár* ige.
- [30](#) Saját adatom.
- [31](#) Sz.G.Botalov Ázsia nomádjai és az ősugor uráli-szibériai egység c. tanulmányára prof. Erdélyi István régész-történész hívta fel a figyelmem, egyben megkért, hogy fordítsam le oroszról magyarra. A kérésnek örömmel tettem eleget, hiszen az írás orosz nyelvűsége élvezetes volt számomra, a tartalom pedig izgalmas. Tekintettel arra, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveit több mint 30 éve kutatom, közvetlenül érint Sz. G. Botalov munkája, így születhetett meg az alábbi gondolatokat tartalmazó kis írás.
- [32](#) A Volga-Ural vidéke földrajzi neveinek a kutatása tette lehetővé, hogy megírjam az alábbi kommentárt. A vizsgálataim a földrajzi nevek révén több nyelvet és kultúrát érintenek. A mintegy 40 év alatt évente több konferencián tartottam előadást, megjelent mintegy 100 tanulmányom, két könyvem, kéziratban van további három és a földrajzi nevek, valamint a földrajzi neveknek alapul szolgált szavak, nevek szótára.
- [33](#) Vö.: a *magyar* népnév.
- [34](#) Csak abban az esetben, ha a szókezdője bizonyíthatóan nem *k-*, hanem *t-* és fejleményeivel tartozik össze.
- [35](#) Az *axsyn* (*ax-syn*) előtagja azonos a török nyelvekből ismert *aksakal* (*ak + sakal*) szó előtagjával, amelynek jelentése 'úr' és összetartozik a magyar *agg* 'öreg' szóval.
- [36](#) ld. a csuv. *ēm* 'idősebb, öregebb' címszónál.
- [37](#) A nazális *-ę-* előzménye *-en-* lehetett. Egy korábbi **penta* forma pedig rokona a 'kinövés, dudor, szál' jelentésű magy. *penna* 'toll' szónak, továbbá a magy. *péntek* 'a hét ötödik napja' szónak, amely a kéz öt ujját, kinövését őrzi a jelentésében.
- [38](#) Idetartozik a mansi *-l* képzője, azonban a szótó relatívnak tűnik, vö.: man. *loyal* (*loya + -l*) 'láb'.
- [39](#) Van teljesebb változata is, vö.: magy. *bandukol* < *banduko*: relatív szótó (< *ban*: abszolút szótó + *-duko*: képző) + *-l*: igeképző.

- [40](#) A magy. *mén* szót a TESz ismeretlen eredetűnek tartja. Szerinte a *mén* szóból elvonás útján keletkezett, s ily módon az 'egy' jelentésű szóhoz jut el a szócikk írója a magyarázat során helytelenül. Bár az 'egy' jelentésű szó nem szolgálhatott alapul a *mén* szónak, a nagyobb szócsaládba azonban beletartozik.
- [41](#) Alakváltozata az or. *vek* ld *navek* (< *na*: prefix 'ra, -re' + *vek* ld. *večnyj* 'örök') 'örökre'. Hangtanilag a *v*- és az *m*- olyan *t*- eredetű *δ*- fejleménye, amelyből *w*- hangon keresztül az egyik irányban *v*-, a másik irányban pedig *m*- lett.
- [42](#) Alakváltozata a sumér *dingiz* forma és a magy. *úr* szó.
- [43](#) A *kerék* (< *ke*: abszolút szótó + *-rék*: képző) lényege a ponthoz tartozás, a ponttal ellátottság, amelynek alakja egy *kör*. Ezért tud forogni. A *k*- kezdetű *kerék* szóval szemben a *szekér* (< *szeké*:- szótó + *-r*:- képző) szókezdője (*sz*-) *t*- eredetű (vö.: magy. *teker* < *teke*:- szótó + *-r*:- képző), jelentése ugyanaz, 'ponthoz, maghoz tartozó'. A szótó (*szeké*-) itt is 'mag' jelentésű, ilyen a tojás *szik*-ja. Ezen elv alapján érthetjük meg nemcsak a *magyar* és a *mansi* népnevet, hanem a magyarok nevei közül a következőket: *türk* (< *tü*: szótó + *-rk*: képző), *szkita* (< *szki*:- szótó + *-ta*: képző), *székely* (< *széke*:- szótó + *-ly*: képző), *hungár* (< *hungá*:- szótó + *-r*:- képző), *hun* / *hunn* (< *hu*, *hun*: szótó + *-n*: képző), *ungár* (< *ungá*:- szótó + *-r*:- képző), *ugor* (< *ugo*:- szótó + *-r*:- képző), *venger* (*venge*:- szótó + *-r*:- képző) stb. Valamennyi 'forráshoz, maghoz tartozó' jelentésű, szerkezetileg azonosak, hangalakilag azonban eltérőek, más-más hangváltozások eredményei.
- [44](#) A név bemutatására másik dolgozatban keríték sort.
- [45](#) Maga a folyás, a víz esése, pergése is ciklikus események egymásutánja, sora.
- [46](#) Néhány hónappal ezelőtt Obrusánszky Borbála történész hívta fel rá a figyelmem.
- [47](#) Jelen dolgozat nem igényli Berta Árpádnak a Kazáni tatár nyelvtanulmányokkal kapcsolatos munkáit, ezért azoktól eltekintek.
- [48](#) Vö.: k.tat. *den*, tat., oszm. *din* 'vallás', csuv. *těn* 'hit, vallás', ujjg., üzb., azerb., oszm., türkm., kirg., kazah, k.kalp., nog. bask., tat. *din*....vö.: perzsa *din* 'hit, vallás', ...a szó nagyon ősi, a szogd és a babiloni emlékekben is megvan. (JEGOROV 1964) ld. még magy. *hit*, *hívő*, *hinni*, stb..
- [49](#) Vö.: magyar nyelvj. *mink* (*min* 'én' + *-k*: többes szám jele) (CZEGLÉDI 2006:40-58)
- [50](#) Vö.: lat. *directiō* '1. egyenes vonal, 2. irány'.
- [51](#) pl.: Szép-*e* ez a hely? Szép ez a hely *mī*? Jó lesz-*e*?, Jó lesz *mī*?
- [52](#) E dolgozat keretei között a teljesség igénye nélkül elsőként a magyarból hozok néhány példát három jelentéstani csoportba (társadalmi címnevek, népnevek, egyéb jelentésű közszók) tartozókat, majd ezt követően a nyelvcsaládok szerinti nyelvi adatokat már nem csoportosítom a magyar példákhoz hasonlóan. A hangtani, alaktani és jelentéstani összefüggések így is egyértelműek.
- [53](#) A tiszántúli nyelvjárásban *fű*.
- [54](#) Természetesen e dolgozat keretei között nem törekedhettem teljességre, példákat sok esetben csak jelzés értékkel hozhatok.
- [55](#) Számos nyelvben az 'iker' jelentésű szót használják a kettő számnév megfeleléseként.
- [56](#) Széles körben elterjedt a családnévi változata.
- [57](#) Összetartozik vele a latin *magna* (*mag* + *-na*), csuvas *pysäk* 'nagy', Altun Jaruk: (újgúr írásos nyelvemlék) *bädük* 'nagy', Zamaxsari Mongol szótárában: *bödük tag* 'magas hegy', balkár, karacsáj, kumük *bazyk* 'kövér', hakasz *pözik*, ujjg. *büjük*,

üz. *bujuk* 'magas, nagy, hatalmas', sárga újg. *pezik* 'nagy, hatalmas, fontos', vö.: mong. *büdüün* 'kövér, felnőtt', perzsa *bozorg* 'nagy, hatalmas, felnőtt, idősebb'. (JEGOROV 1964). Valamennyi képzett szó: *py* + *-sāk*, *bä* + *-dük*, *bö* + *-dük*, *ba* + *zyk*, *pö* + *zik*, *bü* + *-juk*, *bu* + *-juk*, *pe* + *-zik*, stb. E rendszerbe tartozik a magyar *bődületes* 'nagyon nagy' töve a *bődü* (*bö* + *-dü*), a *bazi* 'nagy' (*ba* + *-zi*), az orosz *velik* 'nagy' (*ve* + *-lik*), bask. *olo* (*o* + *-lo*), hakas *ülük* (*ü* + *lük* vö.: *ülükün*) 'nagy', bask. *dur* (*du* + *-r*) 'nagy', csuv. *mānā*, *mān* (*mā* + *-nā*, *mā* + *-n*) 'nagy', ang. *main* (*mai* + *-n*) 'fő' is.

[58](#) Magában foglalja az elhajló, elágazó jelentést is.

[59](#) Így kapcsolódik ide a *Magna Hungária* azaz *Nagy Magyarország* elnevezés.

[60](#) A népnevek részletes bemutatására másutt keríték sort.

[61](#) Összetartozik azonban a magyarok egy másik nevének, a *szavárd*, *szavir*, *szabir* változataival.

[62](#) Kapcsolatos az orosz *ruka* 'kéz', litv. *rankà* 'kéz' szóval, amelynek a kiinduló jelentése a szótárral ellentétben nem 'gyűjtő', hanem 'hajítás'. Az állatnevek és a népnevek 'maghajítás, maghoz tartozó, maggal ellátott' jelentésűek. A szavak őrzik azt a megfigyelést, hogy csira, hajítás magból és elágazásnál lévő dudorból (ld. folyó elágazás, növény, fa ága, állat szarva) egyaránt keletkezhet. A kezét is kinövésnek, hajításnak fogták fel.

[63](#) Összetartozik vele a magyar *polgár*, *porgár*, *pógár* 'valamely vár, város (teljes jogú) lakosa, esküdt, községi szolga, hajdú, kisbíró, parasztgazda, állampolgár, honpolgár, az ún. harmadik rend tagja'....Felnémet eredetű, vö.: kfn. *burgaere*, *purgaere* 'vár(os)lakó', korai úfn. *burger*, *purger* 'városi polgár', vö. még ném. *burger* 'földműves, paraszt', szász *pürger* 'esküdt', *borger* 'községi szolga', ir. ném. *Bürger* 'polgár'. A magyarban végbement *r-r* > *l-l* elhasonulásra, valamint a szóvég alakulására vö.: *kalmár*.(TESz)

A szó etimológiája több ponton is téves. A magyar alakváltozatok közül a német világosan csak az egyiket ismeri a szótár adatai szerint, a *porgár* *-r-t* tartalmazó nyelvi megfelelőjét. A német változatok ezzel tartoznak össze hangtani szempontból. A jelentéstani összetartozásnak nagyon ősi gondolkodás az alapja. Az egy pontból való szétágazásnak a földrajzi nevekben a folyóelágazás, másképpen kanyarulat felel meg. Az ezen belül lakók ugyanúgy a fejhez, a központhoz, az elágazás pontjához tartoznak, mint a folyó két szára vagy a kanyargó folyó ill. folyókanyarulat. A várfal előzménye maga a folyó medre, vagyis a folyó volt. Később az árok, idővel pedig mindezt emberek építette fal helyettesítette, képviselte. A folyóágban, folyókanyarulatban, a váráron ill. várfalon belül lakók voltak a polgárok. Hangtani oldalról magyar változatokban szereplő *-l-*, *-r-*, *-0-* hangmegfelelések tökéletesen jelzik egy szón belül azt, hogy egy közös előzménynek a különböző irányú fejleményei: Az eredeti *-t*-ből keletkezett fejlemények: *-t* > *-δ* > 1. *-l-*, 2. *-r-* 3. *-w* > *-V* > *-0-*. A mássalhangzó eltűnése nyomott hagyott az előző magánhangzón, mert hosszú lett (vö.: *pógár*). Nincs alapja sem a németből való származtatásnak – ezt még a magyar *Polgár* személynévek és helynevek is igazolják -, sem annak hogy *r-l* elhasonulásról lenne szó. Ami a jelentést illeti, a *bolgár* nép ugyanúgy a maghoz tartozik, mint a személyt jelölő *polgár* szó.

[64](#) Ld. még a földrajzi nevekben.

[65](#) A szótó (*szavá-*) azonos a *szavir* (*szavi-* + *-r*) és a *szabir* (*szabi-* + *-r*) változatok tövével. Ami a képzőket illeti, tisztázásra szorul a *szavárd* *-rd* és a *szabir*, *szavir* *-r* viszonya. A földrajzi névi kutatásaim fényében az *-r* tartozik össze és a *-d* újabb képző, amely egy teljesebb forma kezdő mássalhangzója.

[66](#) Részletesen külön kiadványban számolok be a népnevekről. (vö.: CZEGLÉDI 2004)

[67](#) Vö.: CZEGLÉDI 2004.

[68](#) Vö.: magy. *bujtás*, *oltás*.

[69](#) A folyónév és lábbeli nevének a kapcsolata nem egyedi eset, ld. még ko. *köm* 'cipő' és a földrajzi nevek:

Köm f. TSK.50.: *Köm* or. *Kom*, az or. Voktym jobboldali mellékfolyója, hossza 55 km. < ko. *Köm* < *Kem* □□ tuv. *kem*, *xem* 'folyó', or. *Kom* □□ ko. *Köm*.

Kem' f. TSK.50.: or. *Kem'*, az or. Jenisej egyik baloldali mellékfolyója. < or. *Kem'* □□ nem or. *Kem'* □□ tuv. *kem*, *xem* 'folyó'.

Kem f. TSK.50.: or. *Kem* or. *Jenisej*, a tuvaiak, hakasok így hívják az or. Jenisej folyót. < or. *Kem* □□ nem or. *Kem* □□ tuv. *kem*, *xem* 'folyó'. Hangtani szempontból azért is figyelemre méltó adatok, mert köze van a magyar *ő-ző* nyelvjáráshoz. A nyelvi kapcsolatok szempontjából pedig azért is, mert a hakasz és a tuvai az altáji, a komi pedig a finnugor nyelvcsaládba tartozó nyelv a jelen elfogadott álláspont szerint. Ezeknek a népnévi kapcsolata másik dolgozat témája.

[70](#) Az uráli, az altáji és az indoeurópai nyelvekhez sorolt nyelvek adatait jelen dolgozat keretei között nem csoportosítva (méltóságnév, népnév, egyéb köznév) mutatom be.

[71](#) A hangjelölések használatát ld. CZEGLÉDI 2006.

[72](#) A tuvai több tekintetben is gyakran őriz régebbi formát. Ez esetben a szókezdő *t-* ősi, eredeti mássalhangzó lehet, az *-a-* pedig illabiális változatában az *-y-* veláris illabiális előzménye.

[73](#) Vö.: *Úr* 'ókori sumer város az Eufrátesz jobb partján. Vö.: lat. *Úr* Chaldaeorum 'a káldeusok *Úr* városa, akkád *Uri*. Végső forrása a sumer *Urim*, amelynek a 'fény vidéke, Napkelet' jelentést tulajdonítanak (KISS 1980). Ez a magyarázat felülvizsgálatra, kiegészítésre szorul. Az *Úr* városnév közös eredetű a magy. *úr* méltóságnévvel.

[74](#) Vö.: *Dág* 'település neve', *Ság* 'hegy neve'.

[75](#) A szó töve rokon az orosz *jug* 'dél' szóval'.

[76](#) Ld. a csuv. *turā* szónál.

[77](#) A *bur* szótó is képzett: *bu* + *-r-* képző, amelynek a *bu-* töve összetartozik a magyar *fő* szóval és társaival, ill. a *pagoda* (*pago* + *-da*) tövével. Nem véletlen a *pagoda* széleskörű nyelvi elterjedése és a jelentésköre. Vö.: magy. *pagoda* 'toronyszerű jellegzetes alakú buddhista templom, (indiai, kínai stb.) bálványszobor, ennek utánzata, biccentő fejű szobrocška (rokokó dísz tárgyként), egyfajta kerti díszházikó, pavilon. Nemzetközi szó, vö.: ang. *pagoda*, *pagod*, ném. *Pagode*, fr. *pagode*, ol. *pagoda*, or. *pagoda* 'pagoda (mint templom, mint bálványszobor)', végső forrása valószínűleg a szanszkrit *bhagavatī* 'a fenséges (istenő)' (tkp. 'istenadta'), mely föltehetően a szanszkrit *bhagodī* 'ua.', majd a dravida *pagōdi* 'ua.' közvetítésével átkerült a portugálba, vö.: port. *pagode* 'pagoda'. A portugálból jutott tovább a többi európai nyelvbe. ... (TESz) Szempontunkból lényeges, hogy a *pagoda* a komi *mokota* 'kúpalakú sátor' rokona. Mindkét szónak a szótöve ugyanaz a *fej* ill *mag* szó, amely fent, a csúcson van.

[78](#) Vö.: magy. *teker* 'csavar, forгат'.

[79](#) Vö.: finn *soukka* 'kétágú vagy villaalakú eke. (SZINNYEI 1881)

[80](#) Ld.: *iv* 'az, ami elhajlik, eltér, elágazással bír'.

[81](#) Összetartozik a magyar *szeg* szóval.

[82](#) E helyen a területi korlátokra tekintettel csupán jelzés értékkel mutatok be néhány példát.

[83](#) Vö.: magy. *Baski* csn. nincs meg Kázmérnál.

[84](#) Összetartozik vele a *balkár* népnév.

- [85](#) Van *porgár* változata is.
- [86](#) Terjedelmi korlátok miatt nem térhetek ki részleteiben az adatokra.
- [87](#) Vö.: magy. *bugyelláris*.
- [88](#) Összetartozik a magyar *öhöm, öhön, ühüm, ühün* 'igen, értem' jelentésű szavakkal. Elvileg felbontható lenne a szótő + személyrag ragozott formája, vö.: *öhö* + *-m*: E/1 személyrag, azonban a rendszer nem ezt, hanem azt a magyarázatot igazolja, hogy a fenti változatok az *igen* szónak alakváltozatai, de rokon velük az *igaz* szavunk is. A szó egyik változata sincs meg a TESz-ben, de összefügg velük az *aha*: Önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó. Eredetileg szűkebb körű értelmet fejezett ki: a hirtelen ráeszmélés képzetét érzékeltette. (TESz) Nem egyszerűen indulatszóról van szó. A szócikk írója alapvetően ott tévedett, hogy nem ismerte fel azt, hogy a nyelvünk és gondolkodásunk szerint az első és az egyetlen igazság a természet igazsága, az, amely az ágban, a magban rejtőzik, s amely más megközelítésből a teremtő igazsága, isten szava. (Vö.: CZEGLÉDI 2007.)
- [89](#) Részletes bemutatása másik tanulmány feladata.
- [90](#) A magánhangzókról külön nem szólok, vö.: CZEGLÉDI 2006 .
- [91](#) A példák egész sorát hozhatnám, csupán jelzésértékkel mutatok be egyet-kettőt.
- [92](#) A *kannafedő* Tiszántúlon gyakoribb használatú változata a *kupa*, amely hangtanilag alapvetően különbözik a *fedő* szótól, mert a szókezdője *k-*, a *fedő* (< *tető*) szónak pedig az eredeti szókezdője *t-* lehetett.
- [93](#) Másképpen a fejhez tartozó, ami kiemelkedik, fent van'. Ennek segítségével fejthető meg Finnország neve a finn *Suomi*, amelyet (*Suo* + *mi*) 'Mocsárföld' jelentésben kell felfogni.
- [94](#) A magánhangzó hosszu.
- [95](#) Azért is fontos adat, mert közelebből összetartozik a *török, türk, turán* népnevekkel.
- [96](#) Vö.: ang. *big* 'nagy', *main* 'fő' és a *mainly* (*main* + *-ly*) 'főleg' első eleme és a csuv. *măn, mănă* 'nagy, idősebb, hatalmas', valamint a latin *māgnus* 1. (térben) nagy, tágas, magas (hegy), viharos (tenger) 2. (korban, időben) idős, hosszú (év, hónap), 3. (mennységben) nagy számú jelentős, tetemes mennyiségű, sok, 4. átvitt értelemben: tekintélyes, hatalmas, jelentős, fontos, erős, heves, súlyos, nemes lelkű, túlzó, dicsekvő, kérkedő' (*magn* + *-us*) töve tartozik ide.
- [97](#) A magyar *egész* (*egé* + *-sz*) töve is összetartozik vele.
- [98](#) A csuvas szavakkal rokon a magy. *agg* szó is, vö.: *agg* 'öreg, nagyon öreg, ravasz, tapasztalt, nagyra nőtt'...Ősi örökség a finnugor korból, vö.: cser. ...*šo-ŋě* 'öreg', ... *šoŋgo* 'öreg, öregember', *soŋgo* 'ua.'. ...Ennek kétirányú változása következtében a magyarban *ó* 'régi' ~ *agg* szópár felel meg.(TESz) A szócikk írója több hibát is elkövetett. Az egyik, hogy a finnugor kori örökséget egyetlen nyelv a cseremiszi példáira alapozza. A másik, hogy a török nyelvi párhuzamokat nem vette figyelembe. A szóval szorosan összetartozik a törökségben ismert *aksakal* szó, melynek az előtagja az *ak*, de a csuv. *ēm* 'idősebb' és a török nyelvi megfelelői is rokonságban vannak vele.
- [99](#) Az *-l* képzőnek az *-n* változata járult a csuvas szótőhöz. sárga ujj. *žin* 'ember', jak., ojr. *d'on*, tuv., hakasz *čon* 'emberek, nép', burj. mong. *zon* 'nép emberek, lakosság',... kínai *žen, jin* 'ember, emberek'... ÓT. *jalnuk* 'ember'. (JEGOROV 1964).
- [100](#) Összetartozik vele a magy. *nő-, növ-* ige , amely közelebből rokon a magy. *nagy* szó *na* tövével is.
- [101](#) Vö.: magy. *ág*.

-
- [102](#) Vö.: oszm. *saly* 'kedd'.
- [103](#) Vö.: magy. *ászkfa* 'ágasfa'.
- [104](#) Az adatok bemutatásától jelen tanulmányban eltekintek, másutt keríték rá sort.
- [105](#) A közszói párhuzamokra ld. a fenti példákat.
- [106](#) Részletes bemutatására a földrajzi nevek alaktanában (kézirat) kerül sor.
- [107](#) A lehetséges magánhangzó-változatokra jelen dolgozat keretei között nem térek ki.
- [108](#) A szónak úgy van köze a tat. *jaman* 'csúnya, rossz' szóhoz, hogy egy fajta gondolkodás szerint a csúnya, a lent, sár, víz, árok, gödör összetartozó jelentések, vö. ördög, pokol stb. A földrajzi nevekben gyakori *jaman* szónak a *jama* töve kapcsolódik az or. *jama* 'gödör' szóhoz, amely nem lehet közzsláv eredetű.
- [109](#) A bask. *Nagaš, Magaš* alakváltozata, ld. fenn.
- [110](#) Minderről részletesen in: CZEGLÉDI Katalin A földrajzi nevek alaktana c. könyv (kézirat).
- [111](#) Érdemben ld. a földrajzi nevek alaktanában.
- [112](#) Vö.: magy. *válik*.
- [113](#) A 90-es évek első felében a Károly Gáspár Református Egyetemen találkoztam először dr. Kazár Lajossal, mint az egyetem egyik akkori tanárával és a magyar-japán kapcsolatokat kutatni szándékozó hallgatók szponzorával. A következő néhány évben a hirtelen bekövetkezett haláláig sokat beszélgettünk a magyarok történetéről - különös tekintettel a honfoglalás előtti korszakra - és a magyarok nyelvről, nyelvi kapcsolatairól. Példákkal szemléltette a magyar és a japán nyelv közötti kapcsolat valamikori lehetséges voltát. Gondolatai és a példái már csak azért is felkeltették az érdeklődésemet, mert az egyetemen úgy tanultuk, hogy az effajta elképzelések nem mások, mint hamvában holt östörténeti csodabogarak. Értetlenségem a téma iránt az egyetemi tanulmányaim óta kísér, amikor 1971-ben a Szegeden megtartott Nemzetközi Orientalista kongresszuson (PIAC) több tudós is a magyar-japán nyelvrokonságról és a nyelvi kapcsolatokról tartott előadást, illetve előadásában eme történelmi tényre hivatkozott. A tanáraink nem tartották tudományosan megalapozottnak az effajta nézeteket. A kíváncsiság pedig nem a tanáraink iránti tiszteletlenség miatt munkálkodik bennem azóta is, hanem azért, mert a mai napig sem találkoztam olyan kiadvánnyal, amely tudományos megalapozottsággal bebizonyítja: márpedig magyar-japán nyelvi kapcsolatok sohasem léteztek, ám a mutatkozó hasonlóságoknak a következő okai vannak. Ezért úgy vélem, amíg nem kapunk kielégítő választ a felmerülő kérdésekre, addig a témáról nemcsak beszélni kell, hanem tudományos módszerekkel jól felkészült szakembereknek azt kutatni kell.
- [114](#) Az észak-nyugat kazakisztáni magyarok sezszerjének (családfájának) anyagát kaptam meg azért, hogy tanulmányozzam és a magyarral kapcsolatos neveket értelmezsem. A családfák anyaga bár nem tanulmány, nem könyv, hanem egyfajta forrásanyag, ennek ellenére hasznosnak látom, ha bekerül a kötetbe.
- [115](#) Helytelen fogalmazás az eredeti szövegben.
- [116](#) Részletesen ld. Benkő Mihály idevonatkozó írásait.
- [117](#) Jelen dolgozatban csupán egy-kettőre hívom fel a figyelmet.
- [118](#) A *Sagal* név tagja annak a hatalmas szócsaládnak, amelyről a *székely* népnév kapcsán írtam. (CZEGLÉDI 2004)
- [119](#) Az arab írás latin betűs átírása az én olvasatomban.
-

- [120](#) „A magyarokat több forrás is türknek nevezi. A bizánci uralkodó, Bölc Leó 904-ben írt egy munkát, amelyben a nomád népekkel szembeni katonai védelem tudnivalóit összegezte. A bizánci görög szövegben a türkök nevét *turkoi* formában írták. Leó a türk népvét használta a magyarokra Leo számára a türkök a szkíták egy csoportja volt, ... míg Bölc Leó munkájában minden adatnál külön meg kell vizsgálni, hogy a *turkoi* mikor jelent magyart, addig Bíborbanszületett Konsztantinnál a *turkoi* népnév gyakorlatilag mindig a magyarokra vonatkozik.” (RÓNA-TAS 1996:212-213) „A magyarokat későbbi bizánci források is nevezik türköknek,...A magyarokat egyes arabul író szerzők is türköknek nevezik. ...” (RÓNA-TAS 1996:213)
- [121](#) Vele genetikusan összetartozó a magyar *férfi* (*fēr + fi*) előtagja, a magyar *férj* szó és a törökségben ismert *er*.
- [122](#) Erről ld. még CZEGLÉDI 2004-6.
- [123](#) Az *-mb-* az ejtésben végbement képzés helye szerinti hasonulást jelezte írásban.
- [124](#) Jelen dolgozatban nem részletezem.
- [125](#) Vö.: magy. *fi* 'fia valakinek'.
- [126](#) A szó belsejében $k > x$ változás történt.
- [127](#) A magy. *fi* 'fia valakinek', az indiai fehér hunoknál *put* vö.: *radzsput* 'királyfi' (ARADI 2005:94) szóval tartozik össze.
- [128](#) A többi fejezethez hasonlóan csak jelzés értékkel mutatok egy-két példát.
- [129](#) Csak a TESz álláspontját jelzem.
- [130](#) Vele rokon a *Manasz* kirgiz hősénekben a *Manasz* név.
- [131](#) Összetartozik vele a sezserékben használatos *ru* 'törzs, de a Konsztantinosznál gyakori *rov* 'törzs' jelentésű szó is. Ez utóbbi kapcsolódik a magyar *tő, töv-, tőke, tönkő* változatokhoz.
- [132](#) Idetartozik a magy. *römpöly* 'ürmérték...' töve is. Vö.: szász *romp* 'üreges tárgy',...ném.*rump* 'fatörzs, ...emberi, állati törzs,... Nagy ürtartalmú tárgy, fakéregből készült hordó...(TESz)
- [133](#) Idetartozik a magyar *ok* 'előidézője valaminek'.
- [134](#) Figyelemre méltó az or. *siska* (HADROVICS-GÁLDI 1951) címszónál a mondás: на бедного Макара все шишки валятся 'Szegény embert még az ág is húzza', ahol az **ember** szóra az orosz szövegben **Makar** szerepel. Az *ág* pedig 'a kiindulás, az eredet helye' értelmű.
- [135](#) Jól megfigyelhetők a szókezdő *m-* és *b-* mássalhangzókat tartalmazó formák. Ezek úgy függenek össze, mint a *magyar* és a *baskír* szókezdői.
- [136](#) Az orosz *rog* 'szarv' a második elem (*magya + -r*) *r*-jével tartozik össze. A szó a *szarv* jelentés kapcsán arra is utal, hogy a magyarok, szkíták, hunok stb. szent állata nem véletlenül a szarvas. Mint ahogy az sem véletlen, a sezserékből is kiolvasható az a gondolkodásmód, hogy **aki szarvatlan, az nem lehet teljes jogú ős. S a magyarok szarvval ellátottak voltak, a szarvas népének nevezték, s teljes jogúaknak tartották őket.**
- [137](#) Elsődleges jelentése 'víz' volt.
- [138](#) Helyhatározórag vö.: tör. *Türkiye: Türki + -ye*.

- [139](#) A források adatainak és a kutatói véleményeknek az összegzésére szükség van a tisztábban látáshoz.
- [140](#) Vö.: magyar *Mánd*, *Mándok* helynevek. Szabolcs-Szatmár megyében, *Mándi*, *Mándoki* személynevek (KÁZMÉR 1993)
- [141](#) A földrajzi névi adatok pedig lehetővé teszik, hogy területileg nemcsak a mai Baskíriáig, hanem azon túl keletre kövessük a *magyar* nevet, s a név grammatikai szempontú vizsgálata időben jóval korábbi előfordulást tesz lehetővé. Azaz pontosítja a név keletkezésének hely- és időkoordinátáit.
- [142](#) Vö.: baskír *h*.
- [143](#) Előzménye a *Manča* < *Man* + *ča*.
- [144](#) A *magyar* abszolút töve a *magya*.
- [145](#) A lényeg, hogy nem természetes alakulat, hanem a tudósok kreálták.
- [146](#) A földrajzi nevekben mind az első elemre, mind a második elemre bőséges példa található..
- [147](#) E nevek egy egész rendszert alkotnak.
- [148](#) Nem lehet eredeti baskír szó. Vele rokon a *Vangyrju* f. TSK.14.: ko. *Vangyrju* or. *Vangyr* < *Vangerja* az or. Kosju baloldali mellékfolyója, hossza 112 km. < ko. *Vangyrju* < *Vangyr* □□ mansi *vangyr*, hanti *vankyr* 'tekervényes, kanyargós, ferde' + *ju* □□ ko. *ju* 'folyó', *Vangerja* < *Vanger* + *ja* □□ mansi *ja* 'folyó'. A magyarok *venger* neve a folyónévvvel és a neki alapul szolgált hanti és mansi *vangyr* és hanti *vankyr* közszókkal közös gyökerű. Idetartozik a magyar *vakar* 'valaminek a felületét kaparja', de a magyar *vargabetű* 'görbe' előtagja (*varga*) is. A tulajdonnevek közül rokon az előtagja a következő neveknek, pl.: *Waterloo* 'helység Belgiumban', tulajdonképpeni jelentése valószínűleg 'nedves lejtő, vizenyős rét' (KISS 1980) < *Water* □□ vö.: ang. *Water* (< **watker*) + *-loo*. Az előtag összetartozik az ang. *water* 'víz' szóval, a *water* (*wate-* + *-r*) töve (*wate-*) pedig a magyar *víz* szó rokona..
- [149](#) Rokon vele a magyar *szarv* 'vízmeder, völgy, árok elágazó része, valaminek szarvszerűen felálló vagy elágazó része' stb. (TESz)
- [150](#) A *Munčar* abban az esetben nem tartozik össze a *magyar* -ral, ha igazolhatóan *Mun* + *čar* elemekre bontható.
- [151](#) Csak akkor tartozik ide, ha az előzménye **Miškär* (*Miškä* + *-r*) volt és nem **Minšär* (*Min* + *šär*).
- [152](#) Az alakváltozatok jelzik, hogy az első szótag magánhangzója labiális *ä*.
- [153](#) Az oroszban azért van *-i-*, mert *k* után nem tud mélyhangú *y*-t ejteni.
- [154](#) Ezen eltérések további vizsgálatra szorulnak, mert a kutatás jelen fázisában számomra még nem világosak az okok.
- [155](#) Megjelent in: História 2007. 8. 22-24. old.
- [156](#) Jelen dolgozat keretei között a teljes kritika bemutatására terjedelmi korlátok miatt nem térhetek ki.
- [157](#) Vö.: HAJDU P. – KRISTÓ Gy. – RÓNA-TAS A. szerk 1976-8.
- [158](#) A rokonságába tartozik a magy. *tüske*, *tövisk* is.

159 Vö.: magy. *zúz*, *zúza*.

160 Vö.: magy. *tör*.

161 Vö.: magy. *szúr*.

162 ld. még *zúz* 'ide-oda rángat, meggyötör, összetör, összenyom (átvitt értelemben is),...' Bizonytalan eredetű. (TESz)

163 A *tamga* magyar jelentéstani megfelelője a *nyomda* szavunk nyomat jelentése, amelynek a töve a *nyom-*, s *-da* pedig névszóképző, rokon a *nyomat* *-t*-jével. Éppen ezért tanulságos figyelembe venni a TESz információit a magy. *nyom* szóról: 1. főnév: 'járás után visszamaradó jel a talajon, maradandóság, tartósság, valamely jelenség, állapot jele, hatása, nemzetség, egy lépésnyi távolság,, mód, kis mennyiség', 2. ige: 'rászorít, nyomot hagyó eszközzel megjelöl, súlyával ránehezedik, taszítva, szorítva valahova juttat, (ki)sajtol, hátrányos helyzetbe juttat, súlya van, (írásművet) nyomtat, hirtelen mozdulattal tesz, dug'. Valószínűleg ősi örökség az ugor, esetleg a finnugor korból, a megfelelések azonban vitatottak. Vö.: zürj. *ñumir*-, *ñamir kerni* (*kerni* 'csinál'), cser. *ñumorgém* 'összenyomódik'.(TESz) A szó semmi esetre sem lehet ősi örökség sem az ugor, sem a finnugor korból. Az adatok más nyelvi kapcsolatokra utalnak.

164 Vö.: magy. *Timok* 'a Duna jobboldali mellékfolyója'. (KISS 1980), magy. *Tamók* csn. (KÁZMÉR 1993), *Timka* csn. (KÁZMÉR 1993), *Timkó* csn. (KÁZMÉR 1993), *Tomka* ld. *Tanka* csn. (KÁZMÉR 1993)

165 Vö.: *jelleg* (*jel* + *-leg*). A TESz szerint „nyelvújítási származékszó, a *jel* főnévből alkották *-g* képzővel”. Ez a magyarázat elfogadhatatlan, nem igazolja a rendszer.

166 Velük közös gyökerű az ang. *knee* 'térd, hajlat, kályhacső stb'

167 Nem elég azonban felismerni és dolgozni, államilag is el kellene ismerni és támogatni a nemcsak lelkiismeretességet, de állandó szellemi készenlétet igénylő egyáltalán nem látványos részeredményeket hozó önzetlen munkát.

168 A nevek valóban a népek történelméről, szokásairól, életéről, vallásáról, nyelvéről stb. mesélnek, ha meg tudjuk szólatlatni őket. Sajátos módszert igényelnek, ezt a részben kiadott, részben kiadatlan munkáimmal tanúsíthatom. Számomra egyértelműen kiderült, hogy a Kárpát-medence tulajdonneveit - földrajzi neveket, családneveket, az ismert törzs- és címneveket - nem tudjuk érdemben megvizsgálni és magyarázni a vélt korábbi lakóhelyeink földrajzi neveinek a tudományos sok szempontú feldolgozása nélkül. Ezt a munkát első lépésben a Csuvas föld, majd kibővítve a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a rendszerszerű feldolgozásával kezdtem. A földrajzi nevek és a neveknek alapul szolgáló tulajdonnevek és köznevek szótára mellett eddig elkészült a nevek összehasonlító hangtani, alaktani és jelentéstani vizsgálata (kiadatlan), a népnevek, törzsnevek a földrajzi nevekben (kiadatlan), rövid, konferenciákon megtartott előadások írásban megszerkesztett változatai részben megjelentek.

169 Előző jelentése 'keskeny, szűk, szoros', vö. *Dömörkapu*.

170 A részletes bizonyításra jelen munka kereteiben nincs mód.

171 Külön kell tanulmányozni azt, vajon a 'kilenc' és a 'keskeny' jelentésű szavaknak milyen mélységig van közük egymáshoz. Továbbmenve, hogyan kapcsolódik be a problémakörbe a *tunguz* népnév stb.

172 A szó korábbi jelentése 'keskeny, szűk, szoros' volt. Külön tanulmány feladata a szóvégi *-s* és *sán* összehasonlító vizsgálata a földrajzi nevekben, s a *cseremis*z népnév megfejtése.

173 Az orosz nyelvi használatú megfelelő jelzi a *-□-* zöngétlen ejtését (*-□-* > *-□-*), hasonulás történt a rákövetkező *-t*-hatására, az or. ejtés *-s*-nek vette át a baskír zöngétlen interdentalis spirans (*-□-*) hangot.

174 Eredetileg folyónév lehetett és teljesebb változata a csuv. *Tukas* formának.

[175](#) Ez pedig törvényszerű, mert az or. *y* előzménye *-ä*, *-e* + *n* (nazális) hangkapcsolat.

[176](#) A megoldáshoz az összláv és ósláv valamint a szláv nyelvek hangtörténeti, hangtani ismeretei segítenek hozzá.

[177](#) Az *-n* hasonult a *-b*-hez, ezért lett *-m*.

[178](#) Etimológiailag összetartozik vele a *szaka* népnév, amely a szkíták egyik neve.

[179](#) A szókezdő mássalhangzó ugyanúgy változik, mint a *Dzsungária* névben, vö.: **Jungária*, **Hungária* stb.

[180](#) Vö.: *mon*: szótő (l. magy. *ének* szó) + *-d*: igeképző, a *tesz* ige *te-* tövével tartozik össze, tehát önálló szó vált képzővé.

[181](#) A csuvasban *szal*, a többi törökben *jul* 'út' stb. formában is ismert.

[182](#) Ugyanaz, mint a *Truk*, *Turku* képzője.

[183](#) Vö.: magy. *aj* 'száj, nyílás, továbbá az *ajtó* *aj* töve.

[184](#) Helytelen a 'fehér szakáll' értelmezés. Bár az eredeti komplex jelentéstartalomnak részei az *ak* 'fehér' és a *szakáll*, de az *aksakal* török szónak nem ezek szolgáltak alapul.

[185](#) Ld. Kasg. idevonatkozó adatai.

[186](#) Vö.: magy. *tar* 'kopasz', azaz tarvágás, vagyis gyökérvágás, és a magy. *gyökér*.

[187](#) Nem szláv eredetű szó.

[188](#) Felelősségünk tehát templomot és iskolát a magyarságnak - hívják őket székelyeknek, csángóknak, palócoknak stb. - ahol az ígét magyarul hirdetik s az őt tudást az újjal együtt magyarul adják át, tanítják.

[189](#) Eleink gondolkodása szerint az elágazó folyó is dudorodó, kiálló ugyanúgy, mint a bika nemi szerve s a bikának ez a legfőbb megkülönböztető jegye.